

CHIRCHIQ OLIY TANK QO'MONDONLIK
MUHANDISLIK BILIM YURTI

“HARBIY KADRLARNI TAYYORLASHNING DOLZARB
MUAMMOLARI: YECHIMLAR VA TAKLIFLAR”

XALQARO ILMIY - AMALIY
KONFERENSIYA

2022 yil 14 dekabr

II TOM

UO'K 355.48(063)

KBK 68.3

“Harbiy kadrlarni tayyorlashning dolzarb muammolari: yechimlar va takliflar”:

xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami (Chirchiq shahri 2022- yil 14- dekabr).- Chirchiq, 2022.- 229 b.

H.f.d. (DSc), professor, polkovnik S.S.Abdurayimovning umumiy tahriri ostida.

Harbiy hamkorlikdagi ishonchli va do'stona munosabatlarni yanada rivojlantirish, harbiy kadrlarni tayyorlashning oqilona va samarali modellarini yaratish, professor-o'qituvchilar tomonidan olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar ko'lamini va sifatini kengaytirish bo'yicha fikrlar almashish anjumanining asosiy maqsadlari hisoblanadi.

Anjuman materiallarida harbiy kadrlarni tayyorlashda ilg'or mamlakatlar tajribalarini tahlili va eng samarali usullarni harbiy ta'lim tizimiga tatbiq etish istiqbollari, O'zbekiston Respublikasining mintaqada ahil qo'shnichilik tashqi siyosati kesimida harbiy xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha Markaziy Osiyo mintaqasida o'zaro manfaatli hamkorlikning yangi bosqichini ko'rib chiqish, harbiy kadrlarni tayyorlashda ilg'or davlatlar tajribalarini o'rganish, uning o'ziga xos jihatlari, harbiy pedagoglarni tayyorlash, ilmiy tadqiqotlarni olib borish kabi masalalarda xorijiy va mahalliy ekspertlar fikr va mulohazalaridan kelib chiqib kelgusida harbiy kadrlar tayyorlashni rivojlantirish uchun xizmat qiluvchi samarali takliflar keltirilgan.

Tahrir hay'ati:

Abdurayimov S.S., h.f.d. (DSc), professor, Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti boshlig'ining o'quv va ilmiy ishlar bo'yicha o'rinbosari

Otamatov M.A., bilim yurti ilmiy-uslubiy bo'lim boshlig'i

Usmanov X.X., ilmiy-uslubiy bo'lim boshlig'ining o'rinbosari

Vorisova R.S., kimyo fanlari nomzodi, kafedra mudiri

Hamroqulov G'.B., kimyo fanlari nomzodi, dotsent, kafedra professori

Ramonova S.K., p.f.f.d. (PhD), kafedra dotsenti

Xolmatov H.H., kafedra dotsenti

Parpiyeva A.J., katta o'qituvchi

Xudoyqulova S.I., katta o'qituvchi

Mekambayev B.A., katta o'qituvchi

Ibragimova D.A., katta o'qituvchi

Mamatqulova B.R. o'qituvchi

Daminova Ch.Z., o'qituvchi

Erkinova S.K., o'qituvchi

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti Ilmiy kengashining 2022- yil, 24- dekabrda qaratilgan qarori 10 - sonli bayonnomasi bilan nashrga tavsifa qilingan.

2022 yil 14 dekabr

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE

МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ

MUNDARIJA

УСМАНОВ Ф.Х. О военно-политических итогах полководческой деятельности Амира Темура	7
NARBAYEV A.T., IZBOSAROV A.F., NIGMATOV Z.Z. Harbiy kadrlarni tayyorlash va jangovar salohiyatini oshirishda o'quv jarayonida virtual o'quv laboratoriyadan foydalanish	12
TO'RAYEV G'T. Oliy harbiy ta'lim muassasalari kursantlarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlari	17
ARTIKOV J.M. Роль и особенности планирования командно-штабной военной игры при подготовке военных кадров оперативно-стратегического уровня управления	20
SUPIYEV F.M. Harbiy mutaxassislarni tayyorlash jarayonida harbiy ta'limni faollashtirish yo'llari	24
АХМАДАЛИЕВ О.Ю., МАВЛАНОВ З.М., БАЛТАЕВ Х.А. Подготовка и переподготовка офицерских кадров Вооруженных Сил Германии	27
MAJIDOV A.T. Harbiy kadrlarni tayyorlashda taktika fanining o'rni	32
MIRZAAKBAROV B.T. Komandirlik faoliyatida notiqlik mahorati va nutq madaniyatining o'rni	34
RAJABOV V.N. Harbiy kasb ta'limi samaradorligini oshirishda ijodkorlikning o'rni	41
МАТМУРОДОВ Ф.М. Математическое моделирование демпфирующего резинового кольца передней опоры двигателя бронетранспортера	44
RAXIMOV A.SH. Harbiy kadrlarni tayyorlashda innovatsion korporativ hamkorlikni qo'llash	47
KUYIKOV SH.X. Harbiy kadrlarni tayyorlashda harbiy topografiya fanini o'qitish sifatini oshirish	51
МУХАММАДИЕВ Э.Р., ПАРПИЕВА А.Ж. Ҳарбий кадрларнинг онгига ижтимоий тармоқларда тарқалаётган салбий ахборотларнинг таъсири	56
MAMATQULOV SH.M. Harbiy kadrlarni tayyorlashda dunyoning ayrim mamlakatlarida bo'lib o'tayotgan jangovar harakatlar va mahalliy mojarolarda noan'anaviy harbiy operatsiyalarni o'tkazish bo'yicha chet el konsepsiyasini o'rganish	59
RAXMANOV A.A., YUSUPOV B.A. Harbiy kadrlarni tayyorlashda harbiy fanlarning o'rni va roli	63
ТАЖИЕВ Ж.А., ПАРПИЕВА А.Ж. Ҳарбий таълим муассасаларида масофавий ўқитиш мониторинги	66
NIGMATOV Z.Z., MUXAMMADIYEV J.E. Harbiy kadrlarni tayyorlash va jangovar salohiyatini oshirishda innovatsion pedagogik va axborot- kommunikatsiya texnologiyalari integratsiyasi	69
SHERBUTAYEV M.F. Jangda tankning muvaffaqiyatini hamda tank komandiri xavfsizligini ta'minlashda innovatsion yondashuv	72
TUXTAMURODOV F.A. AQSH alohida muhandis maktabida muhandis sapyor mutaxassislarini tayyorlashning o'ziga xosligi	74
ТИЛЛЯЕВ Ш.Ш. Направления совершенствования процессов подготовки военных специалистов государств – членов ОДКБ в военной академии материально-технического обеспечения	79
XUSANOV R.B. O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi harbiy xizmatchilarda yuksak axloqiy sifatlarni shakllantirish masalalari	85
RAXMATULLAYEV J.A. Harbiy vatanparvarlik tarbiyasi – yoshlar tarbiyasining samaradorligi	90
SOHIBOYEV Z.E. Harbiy pedagoglar malakasini oshirishda milliy ma'naviy merosdan foydalanishning ahamiyati	92
NIGMATOV Z.Z., FARMANOV M.G. Harbiy kadrlarni tayyorlash va jangovar salohiyatini oshirishda "Ustoz-shogird" munosabatlarini shakllantirish	97
KARIMOV B.T. Harbiy bilim yurtlarida ta'lim sifatini oshirish, mutaxassis - kadrlarni tayyorlash muammolari va yechimlari	100
SHAMSHIYEV R.R. Harbiy kadrlarni tayyorlashda kasbiy kompetentlikning o'rni	102

АБДУЛГАНИЕВ А.А., ЙУЛДОШОВ О.И. Развития личности курсанта в высших военных образовательных учреждениях Министерства Обороны Республики Узбекистан	105
XURRAMOV A.I. Етук ҳарбий кадрларни тайёрлашда қуруқ мевалардан олинадиган ўсимлик мойининг аҳамияти	111
MULLAJONOV I.Y. Markaziy Osiyodagi Sharq renessansi davrida tabiatshunoslik ilmlari rivoji va bugungi kundagi o'rne	117
BEKPULATOV B.M. Harbiy ta'lim-tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati	120
DJURAYEV A.M. Harbiy kadrlarni tayyorlashda jangovar tayyorgarlikni tashkillashtirish	122
UMIRQULOV A.U. Milliy armiyamizning muhandis qo'shinlari va xorij muhandislik qo'shinlari tajribasi, tahlil va natijalari	126
HOPMETOV T.X. Профессионал ҳарбий кадрларни тайёрлашнинг ижтимоий-фалсафий таҳлили	132
BAYMATOVA U.S. Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish	136
MUINOV A.M. Harbiy kadrlarni o'qitishda pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanish	139
YAXSHIMBEKOVA S.K. Yosh avlod tarbiyasida uzluksiz ta'lim va ijtimoiy fanlarning o'rne	142
OXUHOV A.P. Ҳарбий таълимда замонавий педагогик технологиялар асосида ахборот технологиялардан фойдаланиш	144
MEKAMBAYEV B.A. Oliy ta'lim sifatini oshirishda axborot texnologiyalari o'rne	147
ABDULLAYEV U.I. Tank qurollaridan tunda jangovar otish samaradorligini oshirish yo'llarini o'rganish va tahlil qilish	150
МАВЛЯНОВ Б.Г. Олий ҳарбий таълим муассасалари фаолиятини тартибга солиш	154
RASULOV N.F. O'zbekiston Respublikasi hududida foydali qazilmalarning olinishi	159
SAVRIDINOV N., DEHQONBOYEV N.I., ESHBOYEV A.T. Harbiy texnikalarning elektr zanjirlaridagi doimiy toklarni kontaktsiz o'lchash usullarini o'rganish va tahlil qilish	162
ULMASOVA F.R., MO'YDINOV Q.A. Harbiy sud nutqi leksikasidagi o'zlashma	166
XUDAYOROVA Z.O. Konstitutsiyamizda so'z, e'tiqod va vijdon erkinligining kafolatlari - bugungi kun misolida	169
HIMMATALIYEV D.O., AMIROVA Z.F. Fanlararo bog'liqlikni rivojlantirish orqali kursantlarning texnik tafakkurini shakllantirish	172
MIRZAQULOV A.A. Rossiya Federatsiyasi OHTM larida muhandis sapyor mutaxassislarini tayyorlashning rivojlanish tendensiyasi	177
TALIPOVA M.G. Fizika fanini o'qitishda harbiy kadrlarni ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish	180
ЭРГАШБАЕВ Т.А. CRM-система как инструмент автоматизации процесса составления расписания занятий в ВУЗЕ	184
XALILAYEV B.T. Tabiiy fanlarni o'qitishda integratsiyaning o'rne	190
ULASHOV J.Z., TOJIYEV J.F. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tizimidagi UAZ va ZIL avtomobillari sovtutish tizimini takomillashtirish	193
PATYEV F.M., YULDASHEV Y.T. Harbiy kadrlarni tayyorlashda modulli o'qitish texnologiyalarining o'rne	197
АБДУВАХИДОВ Ф.Р. Модульное обучение в ВБОУ	200
ХАЛИМОВ Э.Х. Ҳарбий-амалий физика машғулотларида муаммоли ўқитиш технологиясини ташкил этиш	204
ЖАББАРОВ З.Р., РУСТАМОВА Д.З. Ўзбекистонда тадбиркорлик фаолияти иқтисодий хавфсизлигини таъминлашнинг ҳозирги ҳолати ва кўрсаткичлари	208
JAMOLDINOVA S.N. Shaxsning "konfliktologik madaniyati" ni rivojlantirishning pedagogik-psixologik omillari	214
ИЛМУРОДОВА Ф.Ш. Ўзбекистон Республикасида ҳарбий соҳа ривожига янги босқич	218
МАМАТҚУЛОВ А.Р. Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси жанговар бўлинмаларига номзодларни танлаб олишда психодиагностиканинг ўрни ва роли	222
МАТКАРИМОВА S.SH. Zamonaviy adabiyot ta'limi: mumtoz adabiyot namunalarini o'rganish metodikasi	225
НУРУЛЛОЕВ Л.Л. Енгил атлетика тўғрақларида шуғулланувчи болаларнинг умумий жисмоний тайёргарлиги кўрсаткичлари (умумтаълим мактаблари мисолида)	228
САЙФИДИНОВ Н.Н., ИЛМУРОДОВА Ф.Ш. Янги Ўзбекистонда ҳарбий ватанпарварлик – юксак ишонч ва садоқат рамзидир	233

DAVLETOV B.X. Harbiy ta'lim tizimida tank ekipajlarini otish tayyorgarligidan tayyorlash muammolari va ularning yechimlari	237
JALILOV N.A. Harbiy ta'lim fakultetlari talabalarini tayyorlash jarayonida kreativ sifatlarni rivojlantirish omillari	242
DONIYEV S.I. Harbiy salohiyatni oshirishda o'zbek-hind hamkorligining rivojlanishi va istiqbollari ...	245
AXRAROV B.S., ESHNIYOZOVA M.SH. Rus tilini o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish	247
NORQULOV A.F. Harbiy kadrlarni tayyorlashning dolzarb muammolari, yechimlar va takliflar.....	250
KAMOLOV A.A., ABDUVOITOV Z.M. Favqulodda vaziyatlarda uchuvchisiz uchuv apparatlaridan foydalangan holda zararlarni minimallashtirish bo'yicha malakali kadrlarni tayyorlash	252
BAXROMOVA G.B. Methods which are used to improve listening skills in schools	255
ЖУМАЕВА Ш.Б., МИРЗАЕВА Н.Э. Харбий аскарлар маънавиятини юксалтиришда соҳибқирон Амир Темур сиймоси	257
OLIMOV E.B. Ichki ishlar organlari xodimlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishda ilg'or xorijiy tajribalar: "ERASMUS+" loyihasining ta'lim tizimidagi ahamiyati	260
ПАРМАНОВ Ф.Д. Олий таълим муассасаларида рейтинглаш тизими: унинг ўрни ва таъсири .	264
HUSNIDDINOV A., SA'DULLAYEVA M.H. Yurtimizda qadimgi harbiy qurollar va jang san'ati bugungi kunda ularni qo'llashning samaradorligi	268
САЛОХИДДИНОВ Н.Ф. Ёшларни бошланғич ҳарбий-касбий тайёрлаш бўйича профессионал таълим муассасаларининг ташкил этилиши ва ривожланиши	272
TOSHTEMIROVA M.F., JOLDASOV I.S. O'zbekistonda harbiy kadrlar tayyorlashda Amir Temur siyosati va faoliyatining o'rni	276
УСИБАЛИЕВА А.К., АБДУРАХМАНОВ А.Г. Современная информация в применении geogebra в преподавании математики для военных курсантов	279
ХАКИМОВ А.А. Олий ҳарбий таълим муассасаларига курсантларни ўқишга қабул қилишнинг айрим жиҳатлари	283
XANIMQULOV B.R., GAIPOV M.Y. To'g'ri chiziqli regressiya tanlanma tenglamasini hayotga tatbiqi	286
ERGASHEV I.A., SAPAYEV B.B. Bo'lajak kadrlarda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari	290
ZARIPOV O.B. Mudofaa tizimida aloqani o'rnatish apparatlari	293
KARIMJANOVA M.I., MINGBOYEV M.B. Tabiat va jamiyat hayotida transport vositalardan foydalanishning ahamiyati va bugungi kundagi salbiy oqibatlar	296
РУЗИЕВА У. Основные приемы презентации лексики на занятиях русского языка	300
SAYITKULOV A.G. O'quv jarayonini takomillashtirishda o't ochishni boshqarish tizimini o'rganishda simulyatsiya vositalarini qo'llash tajribasi	303
СИРОЖОВ С. Ўзбекистон ва АҚШ ўртасидаги ҳарбий-техникавий ҳамкорлик: ҳолати, муаммолари ва истиқболлари	306
ЖАББОРОВ С.З. Участие иностранных граждан в вооруженных конфликтах: современные тенденции и правовые аспекты	311
BEGALIYEV J.R., SHARIPOV S.B. Mamlakatimizda harbiy kadrlar tayyorlash sohasidagi islohotlar	315
ISLOMOV S.M., ISMOILOVA S.D. Ikkinchi tartibli chiziqlar ellipsning xossalari va unga doir murakkab masalalarni yechish usullari	318
МАНСУРОВА М.Ю., СУЛТАНХОДЖАЕВА Г.Ш. Физикага оид тажриба намоишларининг илмий-ўқув мазмундорлигини аниқлаш	321
SAVRIDINOV N., ESHBOYEV A.T., NAJIMIDINOV Z.SH. Harbiy fanlarni o'qitish samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish	324
SULTANOV S.D. Harbiy bilim yurtlarida mutaxassis kadrlarni tayyorlashda o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro muloqotning roli	329
ДЕХКОНБОВ Н.И., РУЗИЗОДА С. Применены дифференциальных уравнений к решению прикладных задач	333
JOZILOV A. Harbiy kadrlarni tayyorlash milliy armiyamizning poydevori	338
UMAROV M.J. Kursant va tinglovchilarni o'quv tarbiyaviy jarayonda kasbiy kompetentligini shakllantirish	342
UMIROV D.B. Yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ustoz-tarbiyachining shaxsiy fazilatlari	347

БЕЙСЕНОВ У.Б. Курсант сўзининг келиб чиқиш тарихи ва ривожланиш босқичлари	353
IBRAGIMOVA D.A., TASHMETOVA A.S. Of the armed forces of the leading states of the world ...	357
КАЛОНОВ Т.А. Подготовка и переподготовка офицерских кадров Вооруженных Сил Германии	363
YUNUSOV B.A. Harbiy muhandislarni tayyorlashda umumtexnik fanlarning ahamiyati	367
АБДУЛЛАЕВ Н.С. Ҳарбий таълим тизимида инструкторларнинг касбий-педагогик тайёргарлиги муаммо сифатида	370
TILAVOV B.A. Pedagogning zamonaviy-umumlashgan qiyofasi	375
ИСМАИЛОВ Д.Т. Особенности подготовки офицерских кадров сухопутных войск на опыте зарубежных стран	378
XOLBAYEV X.T. Ajdodlar jasorati – yoshlarga oʻrnak	385
TURAYEV M.B. Boshqaruv punktlari (oʻt ochishni boshqaruv guruhi) mutaxassislarini tayyorlash tartibi	388
KARIMJANOVA M.I., ABDUJABBOROV A.U. Hayot faoliyati xavfsizligini taʼminlash – atrof-muhit va genofondni asrash kafolatlari	392
MUSAMEDOV Q.U. Yetuk harbiy mutaxassis rahbar-kadrlarni tayyorlashda pedagog-oʻqituvchilarning masʼuliyati	395
ЯКУБОВ О.А. Ассоциативный способ изучения иностранных языков	698
ЯКУБОВ Х.У., ШОЙИМОВ И.К. Подготовка и переподготовка офицерских кадров в системе военного образования Франции	401
PARPIYEVA A.J. Harbiy kadrlarni tayyorlashda axborot texnologiyalarining ahamiyati	406
XASONBOYEV B.V. Boʻlajak ofitserlarda axloqiy-ruhiy sifatlarni qaror toptirishda pedagogik qobiliyatlarning oʻrni	409
УСМАНОВА Д.Т. Методы инновационных технологий при контроле знаний курсантов	415
МАХМАТҚУЛОВ О.М. Harbiy taʼlim muassasalarida harbiy oʻqituvchi lavozimlariga nomzodlarni saralab olish tizimining muammolari	418
ХОʻJANOV B.A. Markaziy Osiyoda xavfsizlikni taʼminlashning dolzarb muammolari	421

О ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ИТОГАХ ПОЛКОВОДСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АМИРА ТЕМУРА

ON MILITARY AND POLITICAL RESULTS OF AMIR TEMUR'S MILITARY ACTIVITIES

Усманов Феруз Хасанович
Usmanov Feruz Xasanovich

Центра изучения национального военного наследия
Института военного наследия
и современных исследований ВС РУ
Center for the Study of National Military Heritage
of the Institute of Military Heritage and Modern Studies
of the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan

Аннотация. В статье рассматриваются основные походы Амира Темура, его вклад в развитие мирового военного искусства, управление государством, его развитие.

Ключевые слова: стратегия, тактика, сражение, битва, полководец, войска, боевой порядок, организационная структура войск, вооружение, политические миссии, безопасность.

Abstract. The article discusses the main campaigns of Amir Temur, his contribution to the development of world military art, government, and its development.

Keywords: strategy, tactics, battle, battle, commander, troops, order of battle, organizational structure of troops, weapons, political missions, security.

Один из самых выдающихся периодов истории государственности Узбекистана связан с именем и выдающимися преобразованиями великого предка узбекского народа Амира Темура (1336-1405). Как известно, в мировой истории период его правления занимает особое место.

Преклоняясь перед гением Амира Темура, мы отдаем должное его военному искусству, военной стратегии и тактике. Военная доблесть принесла ему славу великого полководца. Его сражения изучаются во многих военных академиях иностранных государств. Амир Темура оставил и теоретическое наследство - правила управления государством и ведения войны, которые он изложил в форме *Уложения (Тузука)*.

В статье рассмотрены два аспекта деятельности Амира Темура, как **полководца и политика**, определивших большое влияние на развитие военного искусства и формирование политической обстановки на **Евразийском континенте** в конце XIV – начале XV вв.

В области военного строительства Амир Темура значительно превзошел своих современников - полководцев других стран, разработал и осуществил систему создания и совершенствования армии.

Амир Темура лично подбирал и воспитывал своих полководцев. Верное назначение *десятников (ун беги)*, *сотников (юз беги)*, *тысячников (мингбеги)*, *темников (туман беги)* во многом определяло боевой успех армии.

Войска делились на десятки (*ун*), сотни (*юз*), тысячи (*минг*) и десятки тысяч (*туман*) человек. Особое внимание Сахибкиран уделял подбору талантливых военачальников.

Главным элементом войска Амира Темура были кочевники, которые поставляли всадников и стрелков. Оседлое население поставляло пехоту и воинов для подсобных и осадных работ: для пуска катапульт, вбивания таранов, пуска огня и метания гранат с зажигательной смесью из нефти.

В войске Амира Темура имелась легкая пехота, которая в походах следовала на лошадях, а для ведения боя спешивалась, чтобы увеличить меткость стрельбы. Пехотинец имел меч, лук и до 30 стрел. Легкая пехота применялась для действий на пересеченной местности и при осадах. Кроме того, Амир Темур организовал *специальную пехоту для действий в горах (горную пехоту)*.

Армия Амира Темура имела стройную организацию и определенный порядок построения. В его армии нашли свое наиболее полное завершение **организация, стратегия и тактика ведения сражений**.

Каждый воин должен был знать свое место в десятке, десятке - в сотне, сотня - в тысяче и тысяча - в тумане. Войска умели передвигаться в строю и различались по цвету снаряжения, одежды и знамен.

Боевой порядок рассредоточивался по фронту и особенно в глубину. За счет ослабления центра усиливались фланги, которые являлись средством окружения противника. Для решительного удара Амир Темур создавал *сильные резервы*.

Во время крупных сражений *командный пункт* главнокомандующего – шатер (*баргох, саропарда*) Амира Темура устанавливался на возвышенной местности, откуда можно было легко управлять боем. Обычно возле шатра главнокомандующего располагался военный оркестр, который, непрерывно играл боевые марши, поднимая боевой дух солдат.

Враг, отступивший и укрывшийся в крепости осаждался. Перед толстыми стенами крепостей устанавливались стенобитные (*манжаник*) и камнеметательные (*аррода*) орудия. Приводились в действие пушки (*раъд*).

Под стенами и башнями сооружались подкопы. Делались бреши. Через пробоины в стене воины стремительно шли во внутрь крепости. Во время штурма использовались защитные щиты (*тура*), лестницы (*шоту*), петли (*каманд*), канаты.

В армии Темура существовал также прообраз *инженерных частей*, куда входили катапульты, приспособления для метания горючей смеси и для подрыва стен крепостей. В его войсках использовалась вся современная техника того времени – осадная техника: *тараны, катапульты (манжаник) и баллисты* для метания камней и горшков с горящей нефтью. Кроме того, имелись специалисты - *понтонеры* для наведения мостов через реки.

Для достижения основных военно-стратегических целей Амир Темур *вводил необходимые изменения в построении боевого порядка и тактике действий своих войск*.

Так, поход 1391 года против хана Золотой Орды Тохтамыша характеризуется *длительным переходом 200 тыс. войска маршем*. Войскам предстояло пройти по степям **2500 км**, что является исключительным примером в всемирной военной истории. Сахибкиран тщательно оценил обстановку и выбрал такой маршрут движения, который **обезопасил его войска во время перехода от врага и одновременно войска оставались незамеченными до встречи с противником**. Войска Темура выдвигались по труднодоступным и безводным территориям через степные районы современного Казахстана.

Далее, в битве при Кундузча в 1391 г. он впервые построил боевой порядок в *семь кулов (корпусов)*.

Боевой порядок войск Амира Темура в этой битве подробно описан в произведениях Низомиддина Шомий и Шарафиддина Али Йазди.

Боевой порядок войск был определен самим Сахибкираном, он впервые построил свое войско в «семь кулов», т.е. корпусов, который до него не применялся. Али Йазди об этом пишет так: «Сахибкиран ходил сам и упорядочил войско в семь кулов. Никакой царь так не строил свое войско и об этом я не слыхал».

Для окончательного и решительного достижения поставленных стратегических целей походов против Золотоордынского хана Тохтамыша, в апреле 1395 года в битве при реке Терек Амир Темур нанёс ему окончательное поражение, после которого Золотая Орда уже никогда не смогла восстановить свою мощь.

Дальнейшим развитием военного искусства в походах Амира Темура явилось разгром Османской империи во главе с Султаном Баязидом в битве при Анкаре в июле 1402 года.

Говоря о военном искусстве Амира Темура, здесь нельзя не подчеркнуть, что стратегия и тактика его войска **носила решительный характер**. Стратегическую основу этой борьбы **составляли активные наступательные действия, умелое использование кавалерийской массы и пехоты, быстрый переход от обороны к наступательным действиям, а также основанные на глубоких знаниях формы и способы ведения войны**.

Подводя итоги деятельности Амира Темура, как **великого военачальника и полководца** можно сказать, что он создал сильную армию, имеющую большие отличия от армий азиатских государств, которая имела свои особенности.

1. Основу войск А.Темура составляло оседлое население. Вместе с тем на военную службу призывались также скотоводы, ремесленники и другие категории населения.

2. Наряду с конницей, составлявшей основу армии, большую роль играли пехота.

3. Амир Темур одним из первых на Востоке ввел в свою армию артиллерийское орудие (*раъд*). Появление нового вида оружия способствовало созданию артиллерийских подразделений. Число пушкарей (*раъдандоз*) достигало нескольких тысяч человек. Артиллерийские орудия предназначались для поражения живой силы, а также для осады крепостей, цитаделей и устанавливались в наиболее ответственных участках линий осады.

4. Сахибкиран создал специальные пехотные войсковые части, которые умело действовали в горной местности (*прообраз современных горных стрелков*). В состав армии А.Темура входили также инженерные части – подразделения, оснащенные стенобитными орудиями и приспособлениями для метания горючей смеси, а также для подрыва стен крепостей. Для наведения мостов через реки применялись *специалисты - понтонеры*.

5. Амир Темур умело строил боевые порядки своего войска и осуществлял маневр ими, мастерски применял фланговые удары и удары в тыл противника конницей, в зависимости от обстановки делил свое войско на девять и семь частей (*кулов*).

6. В военном искусстве Сахибкирана важное место занимала тактика быстрых маневров. Он был мастером марша и маневров, которые не раз спасали его от поражения и не раз приносили победу. У него была необычная способность быть в нужном месте в нужное время в ходе сражения. Это позволяло ему принимать правильные и своевременно влиять на ход сражения.

7. Вместе с тем важнейшим условием успеха в войне, в осуществлении стратегических оперативно-тактических планов великий полководец считал строжайшую централизацию руководства войском, суть которой состояла в том, чтобы все части были подчинены единому командованию. Все эмиры были подчинены главнокомандующему и строго выполняли свои обязанности. «Всем начальникам - писал Темура в «Уложении», - я предлагал исполнять мои приказания с самой строгой точностью. Начальник или простой воин, дерзнувший уклоняться или нарушить мои указания, подвергался строгому наказанию».

8. Важным составляющим элементом в необходимых случаях формировались части из женщин, которые наряду с воинами показывали образцы мужества и доблести.

Рассматривая деятельность Амира Темура, как выдающегося **политика** своего времени нельзя не отметить, что он бесспорно был гениальным военачальником своего времени, **сочетавшим в себе мудрость государственного деятеля**.

Главной целью военных походов Темура была задача - обезопасить свою страну и народ от внешних врагов, обеспечить народу спокойную жизнь, создать централизованное государство. Его победоносные походы привели к образованию огромной империи, где была обеспечена строгая централизованная система управления, безопасность торговых путей и спокойствие народа.

Обширные территории на востоке – от Центральной Азии и до Эгейского моря на западе были подчинены Амиру Темуру. Две огромные империи востока – турецкая и египетская, покорились великому полководцу.

Амир Темура, как **прогрессивный политик** прекратил феодальную междоусобицу, кровопролитную борьбу за власть, создал самое могущественное централизованное государство под своим управлением.

Историческое величие Амира Темура состоит в том, что он выполнил возложенные на него самой историей три эпохальные миссии:

первая миссия - объединение территорий Центральной Азии в единое централизованное государство;

вторая миссия заключается в разгроме Сахибкираном Золотой Орды, после чего она уже никогда не смогла восстановить свою былую мощь. Это в свою очередь способствовало ослаблению ее власти над русскими княжествами **окончательно освободило** их от татаро-монгольского ига;

третья миссия Амира Темура связана с победой, одержанной над османским султаном Баязетом в июле 1402 г. в сражении у Анкары. Разгромив державу османов, Амир Темура тем самым способствовал раздроблению ее на мелкие владения.

Для нового объединения этой державы потребовалось долгих 50 лет. Эта полувековая передышка была очень важной для народов Восточной и Центральной Европы. Она отсрочила на пол века экспансию османов на запад. И только в 1453 году султан Мехмет II осадил Константинополь, захватил его, дал ему название Стамбул и сделал город своей столицей.

В государстве Амира Темура небывалого расцвета достигли все сферы духовной культуры. В его эпоху наука и литература, архитектура и градостроительство, народные традиции, обряды, праздники, спортивные игры

получили такое развитие, что вполне обоснованно стало основой **Восточного Ренессанса** и дало мощнейший импульс дальнейшему обогащению мировой культуры. Высокий уровень развития науки и культуры в государстве Амира Темура способствовал созданию и расширению различных центров образования. Нам ещё предстоит глубже изучить историческое наследие нашего великого предка, глубоко осмыслить его деятельность в создании сильного и могущественного государства и армии, которые он создал.

Использованная литература:

1. Амир Темур в мировой истории. – Ташкент. Шарқ, 2001. – 304 с.
2. Дадабоев Х. Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати – Тошкент –1996.
3. Шарофиддин Али Йаздий. Зафарнома // Тошкент: Шарқ – 1997.
4. Ибн Арабшоҳ. Амир Темур тарихи. Тошкент: Мехнат – 1992.
5. История войн и военного искусства. Учебник. Талқин – 2006.

HARBIY KADRLARNI TAYYORLASH VA JANGOVAR SALOHİYATINI OSHIRISHDA O'QUV JARAYONIDA VIRTUAL O'QUV LABORATORIYADAN FOYDALANISH

USING A VIRTUAL LEARNING LABORATORY IN THE LEARNING PROCESS TO IMPROVE TRAINING AND THE COMBAT POTENTIAL OF MILITARY PERSONNEL

Narbayev Alisher To'xtayevich
*O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirining
qurollanish va qurollantirish bo'yicha o'rinbosari*

Narbayev Alisher To'xtayevich
*Colonel, Deputy Minister of Defense of the Republic
of Uzbekistan for Armament and Armament*

Izbosarov A.F.
*Qurolli Kuchlari Bosh shtabi Aloqa, axborot texnologiyalari va
axborotlarni himoyalash bosh boshqarmasi boshlig'i, O'zbekiston
Respublikasida xizmat ko'rsatgan aloqa xodimi*

Izbosarov A.F.
*Colonel, Head of the General Directorate of Communications,
Information Technologies and Information Protection of the
General Staff of the Armed Forces,
Honored communication officer in the Republic of Uzbekistan*

Nigmatov Zafar Zokirovich
*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Qo'shinlar kundalik faoliyati va qo'shinlarni boshqarish kafedrası
"Aloqa va axborot tizimlari" sikli*

Nigmatov Zafar Zokirovich
*Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School Department
of Daily Activities of Troops and Troop Management Cycle
"Communication and Information Systems"*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Qurolli Kuchlarimiz uchun yuqori malakali harbiy kadrlarni tayyorlashda harbiy pedagoglarning o'zni, harbiy kadrlar tayyorlashda virtual o'quv laboratoriyadan foydalanish bo'yicha chet mamlakatlar tajribasini o'rganish. O'zbekiston Respublikasining Mudofaa Vazirligi qo'shinlarida ta'limni axborotlashtirishda, bo'lajak kadrlarning axborot va kommunikatsion texnologiyalarni o'zlashtirishlari bilan bir qatorda, aniq fan sohasida kadrlar tayyorlashni axborot va kommunikatsion texnologiyalari vositalari yordamida jadallashtirish, zamonaviy bilimlarga ega bo'lishi lozim bo'lgan sifatlar va kelgusida milliy oliy harbiy ta'lim tizimiga joriy qilinishi mumkin bo'lgan takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: harbiy kadrlarni tayyorlash, virtual o'quv laboratoriya va majmuaviy trenajyor, o'qitishning texnik vositalari, zamonaviy trenajyorlar, o'quv jarayoni.

Abstract. In this article, the place of military teachers in the training of highly qualified military personnel for our armed forces, the study of the experience of foreign countries in training virtual educational laboratories. In addition to the Israeli message from the Technology of the Ministry of Defense of Uzbekistan, the training of personnel in the field of information and communication technologies in the field of public training has modern knowledge, modern knowledge exists that it can be necessary and submitted in the national education system of secondary school.

Keywords. training of military personnel, virtual training laboratory and complex simultaneous, textbooks, modern simultaneous, research.

Bugungi kunda mamlakatimiz xalqining tinch-osuda hayotini himoya qilish zaruriyatidan kelib chiqqan holda amalga oshirilayotgan harbiy islohotlarning talablaridan biri Qurolli Kuchlarimiz uchun yuqori malakali mutaxassislar, yuksak intellektual, ma'naviy-axloqiy salohiyatga ega bo'lgan, kasbiy kompetentligi yuqori darajada shakllangan harbiy kadrlarni tayyorlash biz pedagog-o'qituvchilar zimmasiga ham yuksak mas'uliyatli vazifalarni yuklaydi.

Mamlakatimizda harbiy ta'lim tizimini takomillashtirish va uni hozirgi zamon talablariga moslashtirish, zamonaviy ta'lim texnologiyalariga asoslangan jahon andozalari darajasidagi tizimni yaratish umumdavlat siyosatining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi.

Qurolli Kuchlarimizning ilk shakllangan yillaridanoq professional harbiy kadrlarni tayyorlash va harbiy xizmatchilarning soha bo'yicha bilimlarini oshirish, ko'nikmalarini mustahkamlash masalasiga katta e'tibor qaratilgan. Ushbu ustuvor masala bugun ham o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q.

Bugungi kunda dunyoda vaziyatning shiddat bilan o'zgarib borayotganligi, yer sharining turli nuqtalarida ahvol keskinlashib, xalqaro terrorizm va ekstremizm xavfi ortib borayotgani, bizdan xalqaro va mintaqaviy vaziyatni har tomonlama tahlil va prognoz qilishni, mamlakatimiz xavfsizligi va barqarorligini ta'minlash, Qurolli Kuchlarimizning jangovar tayyorgarligi va salohiyatini oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni ko'rishni talab etmoqda. Dunyoda xavf-xatar va ziddiyatlar, transmilliy tahdidlar tobora ortib borayotgani, xalqaro hamkorlikni yanada kuchaytirishni taqozo qilmoqda [1].

Ushbu vaziyatdan kelib chiqib, Milliy armiyamizning jangovar qudratini oshirish maqsadida harbiy kadrlarni tayyorlash tizimini xalqaro talablar darajasiga yetkazishimizni talab etmoqda.

So'nggi besh yil davomida milliy armiyamiz uchun katta o'zgarishlar va yangilanish davri bo'ldi. Yangi O'zbekiston qo'shinlarini har tomonlama rivojlantirish, jangovar salohiyatini yanada yuksaltirish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasining Mudofaa Vazirligi (O'R MV) qo'shinlarida ta'limni axborotlashtirishda, bo'lajak kadrlarning axborot va kommunikatsion texnologiyalarni o'zlashtirishlari bilan bir qatorda, aniq fan sohasida kadrlar tayyorlashni axborot va kommunikatsion texnologiyalar vositalari yordamida jadallashtirish lozim. Keyingi vaqtlarda, O'R MV qo'shinlarida ta'limda axborot va kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish sohasida yangi atama «Virtual o'quv laboratoriya» paydo bo'ldi. Virtual o'quv laboratoriya ochiq va masofaviy o'qitish g'oyasiga muvofiq bo'lib, ta'lim jarayonidagi moddiy-texnik ta'minot borasidagi muammolarni oz bo'lsada dolzarbligini kamaytiradi.

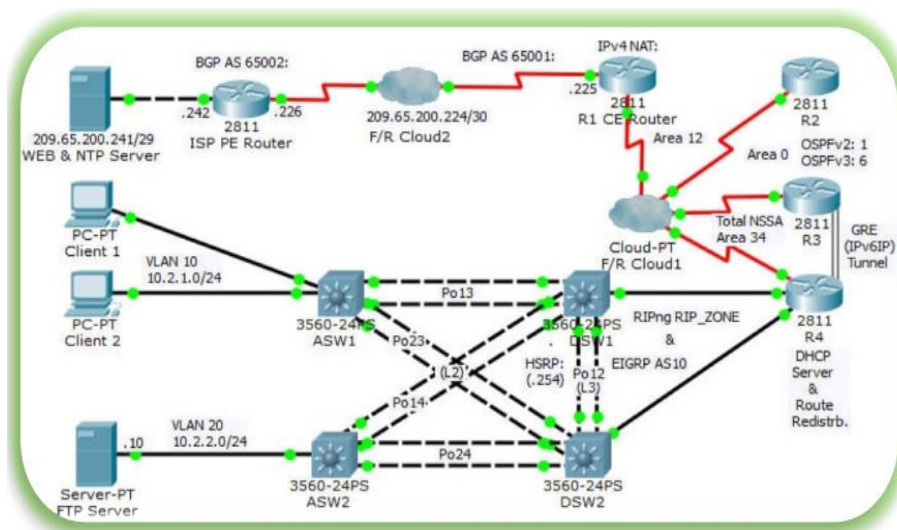
Virtual o'quv laboratoriya bo'yicha ilmiy-metodik ishlarning mavjudlari ham asosan virtual asbob va ularni laboratoriya mashg'ulotlarida qo'llashning yoritilishi bilan cheklangan, biroq, bizning fikrimizcha, virtual o'quv laboratoriyasida faqatgina virtual asboblardan emas, balki virtual o'quv xonalari texnik obyektlar loyihasi, matematik va imitatsion modellash tizimlari, amaliy dasturlar o'quv va ishlab chiqarish paketlarini o'z ichiga oladi. Virtual o'quv laboratoriyaning o'zi esa faqatgina laboratoriya mashg'ulotlarida emas, balki kursantlarning kurs va diplom loyihalarida, o'quv-tadqiqot ishlarida qo'llanilishi mumkin.

“Virtual laboratoriya” tushunchasining mohiyati tarkibiy qism bo'lgan virtual asbob yordamida (oddiy elektron asbob bilan ishlagandek) kompyuterda ishlash imkoniyatini beradigan, oddiy kompyuterga qo'shimcha qilingan apparatli va dasturli vositalar to'plamini

ifodalashdan iboratdir [3]. 1-rasmda Cisco virtual laboratoriyasida harbiy aloqa tizimida axborot almashinuvi tasvirlangan.

Virtual asbob va virtual laboratoriyaning muhim qismi - foydalanuvchining samarali grafik interfeysi (ya'ni, foydalanuvchining kompyuter bilan o'zaro aloqalarining qulay, interfaol rejimini ta'minlovchi), odatiy predmetli sohada ko'rgazmali grafik namunalari ko'rinishida grafik menyu tizimi bilan dasturli asbob hisoblanadi. Harbiy aloqa tizimini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari rahbariyatiga harbiy-siyosiy va operatsion-strategik vaziyatdagi o'zgarishlarga real vaqt ichida munosabat bildirish, Qurolli Kuchlarda jangovar harakatlar sharoitida zamonaviy aloqa vositalarini qo'llash orqali tezkor qaror va buyruqlarni o'z vaqtida yetkazish, shuningdek, bu o'z navbatida kichik bo'linmalarni jangda samarali boshqarilishini ta'minlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Ushbu vaziyatdan kelib chiqib o'quv virtual laboratoriya - bu yakunlangan dasturli mahsulot bo'lib, uning o'ziga xos xususiyati avtomatlashtirilgan hamda loyihalashtirish samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan katta dasturli tizimlarni loyihalashtirishning zamonaviy konsepsiyalaridan foydalanish hisoblanadi. Metodologik jihatdan virtual laboratoriyalarni sun'iy intellekt tizimlarida qabul qilingan jarayon, deklarativ va gibrid tizimlari turlariga asoslangan bilim berish, tasavvur modellardan kelib chiqib, guruhlash mumkin.

1-rasm. Cisco virtual laboratoriyasida axborot almashinuvi.

Virtual o'quv laboratoriyadagi amaliy jarayon asosini amaliy dasturlar o'quv paketi yoki ularning sanoat analoglari tashkil etadi. Ularni yaratishda asosiy e'tibor odatda matematik modellash, o'rganilayotgan jarayon yoki obyektlar optimallashtirish va hisob ishlariga qaratiladi. Amaliy dasturlar paketi bilan o'quv ishlarida kursantlar maxsus mutaxassislik malakalariga ega bo'lishlari kerak, ko'pchilik hollarda ular hali malakalarga ega bo'lmaydilar. Bunda quyidagi tamoyillarga asoslangan maxsus didaktik interfeys, senariyli sxemalar yordam berishi mumkin:

- o'rganish faoliyatini faollashtirish uchun musobaqalashish vaziyatlarini yaratish;
- kursantlarning bilish faoliyatini siklik, yopiq boshqarishni tashkil etish;
- qiziqarli namunaviy yoki o'rgatuvchi masala yoki masalalar to'plamini tanlash.

Bu tamoyillarni amalga oshirish tajribasi ularning yuqori didaktik samarasini ko'rsatadi. Texnik ma'lumotga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlashda texnik obyektlar loyihasini o'rganish bo'yicha laboratoriya ishlari katta ahamiyatga ega. Shu maqsadda maxsus o'quv xonalari yaratilmoqda. Ammo ularni yaratish uzoq vaqtni, jihozlash va tarkibi

esa katta moddiy resurslarni talab qiladi. Ta'lim jarayonida virtual xonalardan foydalanish haqiqiy o'quv xonalaridan foydalanishni butunlay chetlashtirmaydi. Lekin, bunday mashg'ulotlarning elektron ko'rinishi quyidagilarga imkon beradi:

kursantlarning o'quv ishlarida faolliklari va mustaqilliklarini oshiradi;
o'quv materialining multimedia ko'rinishidaligi bilan uni qabul qilishni osonlashtiradi;
har bir kursantning materialni o'zlashtirishi bo'yicha to'liq nazoratni ta'minlaydi;
imtihon va reyting nazoratlari tayyorlanishda takrorlash va trening jarayonini osonlashtiradi;

Virtual laboratoriya o'quv multimedia majmualaridan foydalanish yaxshi samara beradi. Zamonaviy virtual laboratoriya va trenajyorlar hamda unga asoslangan, ta'lim va tayyorlov dasturlarida, nazariy tayyorgarlik bilan bir vaqtda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish tamoyiliga asoslaniladi [4]. Elektron hisoblash mashinalarining jadal rivojlanishi va arzonlashishi hamda virtual reallikni yaratish sohasidagi taraqqiyot tufayli bunday yondashuvni amalga oshirish imkoniyati paydo bo'ldi. Bu texnologiyalar asosida, harbiy harakatlarni real vaqtda yuqori darajadagi mukammallik bilan imitatsiya qiluvchi, harbiy sohada qo'llaniladigan ko'plab trenajyorlar rivojlangan davlatlarda ishlab chiqilgan.

Har qanday davlatning yuqori darajada mudofaa qobiliyatiga ega bo'lishining asosi harbiy xizmatchilarining kasbiy sifatlari darajasiga bog'liq [3]. Kasbiy tayyorgarlikni talab etilgan darajaga yetkazishning an'anaviy usullari va bilish faoliyatining asosiy bosqichlariga quyidagilar:

1. Tanishuv, qabul qilish: metodik tavsiyalar, bosma qo'llanmalar.
2. Anglash, mustahkamlash va bilimlarni tekshirish: elektron o'quv qo'llanmalar, test tizimlari, virtual o'quv xonalari.
3. Kasbiy yo'nalgan ko'nikma va malakalarni shakllantirish, intuitsiyani rivojlantirish: matematik yoki imitatsion modellash, trenajyorlar va boshqa o'quv tizimlari.
4. Loyiha-tadqiqotchilik o'quv faoliyati: o'quv yoki ishlab chiqarish qo'shimcha dastur paketlari kiradi.

Maxsus fanlar bo'yicha asboblari va qurilmalar bilan shaxsan tanishmasdan va ularda ishlash ko'nikmalarini shakllantirmasdan turib, yetuk mutaxassisni tayyorlashni tasavvur qilish qiyin. Masofaviy ta'limni tashkil etish sharoitlarida laboratoriya praktikumining an'anaviy shakllari foydalanuvchi (kursant tajriba o'tkazuvchi)ning modellashtirish muhiti bilan samarali interfaol o'zaro aloqalariga erishish yo'lida apparat dasturiy (texnik) vositalar, kompyuter grafikasi va animatsiyadan foydalanib, fizik tajribani imitatsiya qilish hamda matematik modellashtirish texnologiyasidan foydalanuvchi, virtual laboratoriyalar bilan to'ldiradi [2].

Virtual laboratoriyaning muhim jihati asboblarning odatiy tasvirlari bilan birga, haqiqiy signallarni imitatsiyalash modellarinigina emas, balki zarur ma'lumotlar fayllarida saqlanadigan avvalgi tajriba ma'lumotlar fayllarida foydalanish yo'li bilan tajribani ko'rgazmali imitatsiya qilish mumkinligi hisoblanadi [4]. O'qitish natijalari kafolatining asosi yaxlit o'quv jarayonida tashkil etiluvchi operativ javob aloqasi hisoblanadi. O'quv materialini o'rganishda qo'yilgan maqsadlarga yo'naltirilgan kundalik natijalarni baholash va ta'lim mazmunini boyitib borish zarur.

Bundan tashqari, kompyuter modellari bilan o'quvchilarning ishi juda foydali, chunki kursantlar ko'plab virtual tajribalar va hatto kichik tadqiqotlar o'tkazishlari mumkin. Doimiy ravishda barcha darajadagi harbiy xizmatchilar jangovar tayyorgarligini oshirib borishning eng samarali yo'llaridan biri turli xil vazifalarni bajara oladigan kompyuterlashtirilgan

zamonaviy trenajyorlarni qo'llashdir. Har qanday virtual laboratoriya yoki trenajyorlar qo'shinlarning jangovar tayyorgarlik sifatini oshirishga yordam beradi, otish tayyorgarlik mashg'ulotlarini to'laligicha trenajyorlardan foydalangan holda olib borish bilan cheklanib qolmasdan, ushbu trenajyorlarni harbiy xizmatchilarga qurol-aslahalarda va jangovar texnika qurollari bilan harakatlanish bo'yicha dastlabki ko'nikmalar uyg'otishda foydalanib, keyinchalik esa, amaliy otish mashg'ulotlarni dala sharoitlarida jangovar qurollardan bajarish maqsadga muvofiq.

Xulosa. Virtual laboratoriyalar o'rgatishning sifatli tashkil etish, foydalanishdagi qulayligi va individual o'rganishga o'tishga imkon berish boshqarishi kabi o'zida bir qancha samaradorlikni mujassamlashtirgan o'rgatuvchi dasturlar, elektron model va virtual laboratoriyalar har bir tinglovchi (kursant)ning samarali mustaqil ishlashini ta'minlashi hamda o'qituvchi faoliyati xarakterini o'zgarishini ta'minlab beradi.

Mashg'ulotlar davomida foydalanilayotgan o'quv moddiy-texnik bazada kursantlarni bandligi darajasi keskin oshadi. Komandirlar o'z bo'ysunuvchilarini navbati bilan kompyuter sinflarida dala mashg'ulotlaridan oldin mashq bajarishi dala mashg'ulotlari davomida ularni qo'shimcha shug'ullantirish uchun sarflanadigan vaqtni tejaydi;

Komandirlarning tezkorlik bilan maqsadga muvofiq qarorlar qabul qila oladigan tayyorgarlik sifatini oshiradi;

Trenajyorlar va kompyuterlar shartli dushman bilan jang senariysini yaratish va unda jang olib borish hamda uning samarasini ko'rish uchun zamin yaratadi;

Yuqorida aytilganlarning barchasini umumlashtirish mumkinki, virtual laboratoriyalardan ham sinfda ham tayyorgarlik ko'rish paytida, ular ma'lum qonunlarini chuqurlashtirishga va maxsus hodisalarning mohiyatini chuqurlashtirishga imkon beradi. Ko'p hollarda bu aniq dasturlashtirilgan jarayon ekanligini unutmashimiz kerak. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, harbiy mutaxassislarini tayyorlashning avtomatlashtirilgan kurslari va uni boshqarish, maxsus tayyorgarlik, texnik tayyorgarlik fanlaridan va vazifalarni bajarilishini amaliy ko'rsatishda bevosita foydalanish imkonini beradi hamda ofitser va kursantlarni nazariy va amaliy bilim va ko'nikmalarini oshirishda juda katta rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Cheremisina E.N., Antipov O.E., Belov M.A. Zamonaviy kompyuter ta'limida bulutli hisoblash texnologiyasi asosida virtual kompyuter laboratoriyasining roli // Masofa va virtual o'rganish. - 2012 yil. 50-64.

2. Ransome J. Bulutli hisoblash: amalga oshirish, boshqaruv va xavfsizlik. - CRC matbuot, 2010 yil.

3. Kudinov D.N. T-Flex dasturining kompleksi asosida virtual ishlarni rivojlantirish istiqbollari // Zamonaviy muammolar Fan va ta'lim. - 2009. № 6. - 71-74.

4. Truhin A.V. Virtual kompyuter laboratoriyalarining turlari // Ochiq va uzoq ta'lim. - 2003 yil. №3 (11). - C. 12-21.

OLIIY HARBIY TA'LIM MUASSASALARI KURSANTLARINI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

CHARACTERISTICS OF PATRIOTIC EDUCATION IN HIGHER MILITARY EDUCATION INSTITUTIONS

To'rayev G'ani Tolibovich
Torayev Gani Talibovich

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik
bilim yurti Taktika kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of Tactics*

Annotatsiya. Mazkur maqolada harbiy vatanparvarlik tarbiyasi-davlatimizning asosiy vazifalaridan biri, harbiy vatanparvarlik tarbiyasining metodlari va shakllari yordamida inson ongiga har qanday tajovuzkorliklarga qarshilik ko'rsatishda doimiy tayyorlikni shakllantirish o'z Vatani himoyasi uchun shaxsiy javobgarlik hissiyoti ruhida tarbiyalash yoritilgan.

Kalit so'zlar: harbiy vatanparvarlik, ta'lim, tarbiya, tarbiya metodologiyasi, Mudofaa to'g'risidagi Qonun, harbiy pedagogika, axloq.

Abstract. This article describes military patriotism, one of the main tasks of our state, formation of permanent readiness to resist any aggressions with the help of methods and forms of military patriotism, education in the spirit of personal responsibility for the protection of the Motherland.

Keywords: military patriotism, education, training, training methodology, Law on Defense, military pedagogy, ethics.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev: "Barchamizga yaxshi ma'lumki, vatanparvarlik har bir davlat hayotining ma'naviy asosi hisoblanadi va jamiyatni har tomonlama rivojlantirish borasida eng muhim safarbar etuvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham fuqarolarimizda bizga mutlaqo yot bo'lgan zararli ta'sirlarga qarshi mustahkam immunitetni shakllantirish va Vatanimiz taqdiri uchun mas'uliyat tuyg'usini mustahkamlash bo'yicha aniq chora-tadbirlarni ko'rishimiz shart, - deb ta'kidlagan edi.

Shuni alohida ta'kidlash mumkinki, bugungi kunda kursant-yoshlarda harbiy vatanparvarlik hissini rivojlantirish, Vatanga bo'lgan muhabbat va uning ertangi kuniga ishonch ruhida tarbiyalash – davlat ahamiyatiga molik vazifa bo'lib, uni ro'yobga chiqarish nafaqat oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilarining balki, barcha jamiyat a'zolarining fuqarolik burchi hisoblanadi.[1]

Bugungi kunda harbiy vatanparvarlik, ma'naviyat, milliy mafkura, uning bosh va asosiy g'oyalarini kursant-yoshlarning ongi va qalbiga singdirish, targ'ib etish dolzarb muammo bo'lib, bular quyidagilarda namoyon bo'ladi:

vatan ravnaqi va mustaqilligi hamma narsadan ustun turishini anglab yetish;
yoshlarni milliy va umumbashariy qadriyatlarga sadoqat ruhida yuksak ma'naviyatli, ma'rifatli etib tarbiyalash;
ma'naviy, ma'rifiy, mafkuraviy targ'ibot yo'nalishidagi faoliyatni yanada kengaytirish;
yoshlar ongida mustaqillik tafakkurini shakllantirish, fuqarolik munosabatini tarkib toptirish.

Oliy ta'lim muassasalarida kursant-yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayonida ularda quyidagi shaxsiy sifatlar namoyon bo'ladi:

o'z Vatani, ona yurtiga bo'lgan mehr-muhabbat, sadoqat;
xalq va millat o'tmishi, urf-odatlar, an'analari va qadriyatlariga sodiqlik;
Vatani va millat tarixidan g'ururlanish, uning sha'ni, or-nomusini himoya qilish;

yurtning moddiy, shuningdek, millat tomonidan yaratilgan ma'naviy boyliklarini asrab-avaylash, ularni ko'paytirishda g'amxo'rlik qilish;

vatan ravnaqi va taraqqiyoti yo'lida fidoiylilik bilan mehnat qilish;

vatan ravnaqi va millat taraqqiyotiga nisbatan ishonch tuyg'usini tuyish kabilar.

Ma'lumki, yoshlarda harbiy vatanparvarlik tarbiyasi ajdodlarning uzoq asrlar davomida shakllangan axloqiy, ma'rifiy kamolotida muhim o'rin egallab kelgan. Harbiy vatanparvarlik hissining yoshlar taraqqiyotidagi ahamiyati shundaki, u doimo o'zining hayotiyliigi, ta'sirchanligi, mehr-muruvvatiligi bilan Vatanni mustahkamlash, uning sarhadlarini himoya qilish, xalqni birlashtirishga xizmat qiladi. [2]

Kursant-yoshlarda harbiy vatanparvarlik hissi nafaqat axloqiy bilimlarni hosil qilishni ko'zda tutadi, balki ushbu me'yorlar ularning qarashlari va e'tiqodlariga aylanib, odatdagi xulq-atvor shakllarini belgilab beradi. Yoshlarda harbiy vatanparvarlik hissini shakllantirish maqsadi – ularda yuksak axloqiy fazilatlarni tarkib toptirishdan iborat.

Harbiy vatanparvarlik hissi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

kursant-yoshlarda jamiyat bilan aloqadorlik hissi, unga bog'liqlik, o'z xulq-atvorini jamiyatning manfaatlari bilan moslashtirish zaruriyatini shakllantirish;

yoshlarni jamiyatning axloqiy ideallari, talablari bilan tanishtirish, uning to'g'riligi va oqilonaligini isbotlash;

yoshlardagi vatanparvarlik hissi haqidagi bilimlarni axloqiy e'tiqodlarga aylantirish va e'tiqodlar tizimini shakllantirish;

barqaror mehnatsevar his-tuyg'ulari, yuksak xulq-atvor madaniyati va jamiyat a'zolariga hurmatni shakllantirish;

targ'ibot, ishontrish, shaxsiy namuna, mashq qildirish, rag'batlantirish, o'z-o'zini tanqid qilishga oid fazilatlarni boyitish;

kursant-yoshlarda yuksak axloqiy odatlarni tarkib toptirish kabilar.

Oliy ta'lim muassasalarida kursant-yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ijtimoiy omillar bilan bir qatorda, maqsadga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya jarayoni muhim o'rin tutadi. Kursant faoliyatining asosiy turi o'qish bo'lib, unda harbiy vatanparvarlik hissining rivojlanishi ushbu faoliyat turning to'g'ri tashkil etilishi va maqsadga muvofiq yo'naltirilishiga bog'liq.

Kursant-yoshlarni harbiy xizmatga tayyorlashda harbiy amaliy sport turlari bo'yicha musobaqalar muhim o'rin tutadi. Bunday sport va musobaqa turlariga quyidagilar kiradi: o'q otish, turnikga tortilish, harbiylashtirilgan kross, to'siqlardan o'tish, suv to'sig'idan o'tish, uzoqlik va yaqinlikka granata otish, og'ir tosh ko'tarish va boshqalar. [4]

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, oily ta'lim muassasalarida odatda, o'q otish, harbiy texnik, harbiy tarixiy, topografik, umumharbiy tayyorgarlik bo'yicha to'garak tashkil qilinadi.

Harbiy o'yinlar, kursantlar harbiy vatanparvarlik tarbiyasi shakllaridan biri hisoblanadi. Yaxshi tashkil qilingan o'yin jarayonida ular niqoblanish uslublari, signalizatsiya, aloqa vositalari, maxsus harbiy atamalar bilan tanishadilar, masofalarni aniqlaydilar, azimut bo'yicha yuradilar, grafik hujjatlar tuzadilar, kompasdan foydalanishga o'rganadilar, birinchi tibbiy yordam ko'rsatish ko'nikmalarini shakllantiradilar. [3]

Oliy ta'lim muassasalarida darsdan tashqari vaqtlarda kursant-yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda quyidagi shakl va metodlardan foydalanish mumkin:

buyuk Amir Temur va boshqa sarkardalar jangovar merosi yutuqlari haqidagi ma'ruza, suhbatlar tayyorlash va o'tkazish;

urush va mehnat faxriylari bilan uchrashuvlar, davra suhbatlari tashkil etish;

o'zbekistonlik jangchilar, jangovar va siyosiy tayyorgarlik a'lochilari bilan uchrashuvlar o'tkazish;

e'tiborga sazovor sanalarga bag'ishlangan kechalar uyushtirish;

harbiy vatanparvarlik tarbiyasi mavzusi bo'yicha anjumanlar o'tkazish;

harbiy qism va oliy harbiy ta'lim muassasalariga ekskursiyalar uyushtirish;

harbiy vatanparvarlik tarbiyasi mavzusiga oid kinofilm, teleko'rsatuvlar ko'rish va ularni jamoada muhokama qilish;

harbiy vatanparvarlikka oid kitoblarni jamoada muhokama qilish, yozuvchilar, olimlar bilan uchrashuvlar o'tkazish;

tarixiy muzeylar, memorial komplekslarga borish, urushda halok bo'lgan jangchilar qabrini ziyorat qilish;

xalq jangovar va mehnat shon-shuhrati joylariga safarlar uyushtirish;

turli harbiy sport musobaqalari va o'yinlarda ishtirok etish;

harbiy texnik to'garaklar ishida qatnashish;

harbiy vatanparvarlik mavzusiga bag'ishlangan eng yaxshi insho, hikoya, rasmlar ko'rgazmasi, ko'riklarini tashkil qilish.

Yoshlarni harbiy vatanparvarlik tarbiyasining har bir shakli va metodlarining mazmundorligi, tarbiyaviy maqsadi va ahamiyatiga e'tibor qaratish lozim. [5]

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi –Toshkent, O'zbekiston, 1992-yil.
2. Mirziyoyev Sh.M. Konstitutsiya – erkin va farovon hayotimiz, mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishning mustahkam poydevoridir // Xalq so'zi. 247 (6741)-soni. – 2017-yil.
3. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida PF-4947-son 07.02.2017.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 23-fevral kuni tasdiqlangan 140-son qarori "Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasi".
5. Mamatov O. Vatanparvarlik – milliy istiqlol mafkurasining muhim tarkibiy qismi. Toshkent-2001y.

РОЛЬ И ОСОБЕННОСТИ ПЛАНИРОВАНИЯ КОМАНДНО-ШТАБНОЙ ВОЕННОЙ ИГРЫ ПРИ ПОДГОТОВКЕ ВОЕННЫХ КАДРОВ ОПЕРАТИВНО-СТРАТЕГИЧЕСКОГО УРОВНЯ УПРАВЛЕНИЯ

THE ROLE AND FEATURES OF PLANNING THE COMMAND-STAFF MILITARY GAME IN THE TRAINING OF MILITARY PERSONNEL OF THE OPERATIONAL-STRATEGIC LEVEL OF MANAGEMENT

Artikov Jasur Muxammedovich
Артиков Жасур Мухаммедович

*Кафедра повседневной деятельности войск и управления войсками
Чирчикского высшего танкового командного инженерного училища
Department of daily activities of troops and command and control
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School*

Аннотация: В статье излагается возможности совершенствования уровня подготовки военных кадров оперативно-стратегического уровня, через мероприятия оперативной подготовки, в частности организацией и проведением командно-штабной военной игры на базе Академии ВС.

Ключевые слова: командно-штабная военная игра, оперативно-стратегическое звено управления, исходные данные, сценария этапов военной игры, изменения обстановки, моделирования и симуляция, боевое управление.

Abstract: The article outlines the possibilities of improving the level of training of military personnel at the operational-strategic level, through operational training activities, in particular, the organization and conduct of a command-staff military game on the basis of the Academy of the Armed Forces.

Keywords: command-staff war game, operational-strategic control link, initial data, scenarios for the stages of a war game, changes in the situation, modeling and simulation, combat control.

Основным очагом подготовки военных специалистов оперативно-стратегического уровня управления в Вооруженных Силах Республики Узбекистан является Академия ВС. Поэтому, на ее базе функционируют курсы подготовки специалистов различного предназначения и продолжительности. При этом следует особо отметить развитость его учебно-материальной базы и оснащенность учебных аудитории информационно-коммуникационными средствами, позволяющие проводить мероприятия оперативной подготовки, в частности командно-штабные военные игры, с розыгрышем отдельных элементов действий войск на средствах моделирования и симуляции.

Вместе с тем, одной из наиболее сложной, но результативной формой практических занятий со слушателями Академии ВС будет являться командно-штабная военная игра (КШВИ) – важнейшая форма обучения слушателей по вопросам подготовки и ведения операции (боевых действий) и управления объединениями, соединениями и частями на операционном направлении. Поэтому ее организация и проведения требует творческого подхода и с таким расчетом, чтобы обеспечивалось максимальное участия все курсов и специальностей, а также профессорско-преподавательского составов кафедр, как в составе руководства военной игрой, так и составе обучаемых. Также необходимо тщательно подготовить информационно-коммуникационные средства, используемые при моделировании и симуляции операции (боевых действий).

Исходя из изложенного, проведение КШВИ целесообразно планировать на завершающем этапе обучения слушателей курса переподготовки и повышения квалификации офицеров оперативно-стратегического звена управления, с целью дать им практику в самостоятельном исполнении различных командных, штабных и других должностей при планировании, организации и ведении операции (боевых действий). Лимит учебного времени на проведения военной игры может составить

36-48 учебных часов или двое-трое суток на планирования операции (боевых действий) и 10-12 часов или одни сутки на розыгрыш их эпизодов на средствах моделирования и симуляции.

Учитывая что, КШВИ включают: подготовку военной игры, ее проведение и разбор. Следует отметить тот факт, что основой для принятия решения на подготовку и проведение КШВИ является замысел его проведения. Если обзорно посмотреть, то разработка замысла КШВИ – очень сложный, многогранный и творческий процесс, включающая в себя: определение цели военной игры, главных задач для ее достижения и основных этапов проведения, разработку сценария (подробного розыгрыша действий) и на его основе документальное исполнение на карте самого замысла военной игры с приложением пояснительной записки.

Поэтому определение цели, главных задач и основных этапов проводится на основе изучения исходных данных, к которым могут быть отнесены:

задачи, поставленные в приказе Министра обороны на подготовку органов управлений и войск на новом учебном году; требования Организационно-методических указаний по оперативной, мобилизационной и боевой (специальной) подготовке ВС РУ;

тема военной игры, указанные на соответствующих учебных планах и программах обучения;

опыт современных военных конфликтов применительно к теме военной игры;

выводы из опыта последних войсковых учений, а также проведенных ранее в Академии ВС военных игр и т.п.

Документальное исполнение замысла на карте с пояснительной запиской регламентировано соответствующими руководящими документами и методическими указаниями. Наибольшую сложность и творческого подхода требует разработка сценария этапов военной игры, а также розыгрыш элементов боевых действий на средствах моделирования и симуляции. Вместе с тем, если сценарию (подробный розыгрыш действий) проведения военной игры, разрабатываемую в форме как - таблично-текстового документа (удобного для внесения изменений, корректировок и дополнительных сведений) подготовить грамотно, то можно будет игру провести более организованно и качественно. Следует отметить, что в нем обязательно должны просматриваться: шкала оперативного и астрономического времени, количество и объем отрабатываемых в ходе военной игры задач, краткое содержание складывающейся обстановки, а также последовательность выдачи и основное содержание приказов, сигналов и вводных, которые должны побудить обучаемых к принятию соответствующих решений. Кроме этого, как можно тщательнее предусматриваются действия обучаемых по подготовке и принятию решений по ходу сценария. Необходимо как можно точно и ясно определить: какие решения и в каком времени будут приняты обучаемыми, а также, в каком объеме они будут оформлены (отработаны) и порядок их рассмотрения (утверждения) руководством военной игры и т.д.

Одновременно с указанным, в ходе разработки сценария этапов игры, с целью определения состава пунктов управления, максимально охватывающая обучаемых, уточняется структура и состав органов управления и войск. В указанном процессе немаловажным является фактор, обеспечивающий максимальный загруженность обучаемых боевой работой на пунктах управления, возможности сопоставить (оценить) действия обучаемых в разработке боевых документов в соответствие с боевым расчетом или графиком работы на пункте управления.

В свою очередь, уточненные данные по составу, общему положению и обеспеченности группировки войск, боевому расчету пунктов управления, а также краткие особенности складывающейся оперативно-стратегической обстановки и характеру операционного направления, излагаются в оперативно-стратегическом задании на КШВИ. При этом более подробные данные и сведения излагаются в

оперативной директиве или вводных, вручаемые непосредственно в начале и в ходе проведения военной игры. В целях оптимального использования временного лимита, отведенного на военную игру, согласно программы обучения переход от одних действий к другим, в т.ч. розыгрышу эпизодов операции (боевых действий) обозначаются оперативными скачками.

Сложность и важность формирования сценария игрового этапа КШВИ заключается именно в комплексном подходе к данному вопросу. Несмотря на то, что в идеологии КШВИ сразу закладывается принцип «остановки оперативного времени», то есть после вручения данных по оперативному скачку время останавливается и отработка задания происходит вне оперативного времени, целесообразно предусмотреть некий оперативный (тактический) фон наращивания обстановки, для того, чтобы обучаемые могли принимать решения в обстановке, которая как бы заставляет действовать в нужном направлении. Поэтому при подборе приказов, сигналов, команд, изменений обстановки и т.п. необходимо не только привлекать конкретных специалистов кафедр, которые грамотно и творчески сформулируют вопрос. Важно заранее предусмотреть, как факт того или иного изменения обстановки (получения приказа, сигнала и т.п.):

повлияет на боевую готовность и на выполнение задач по предназначению в целом;

отразится на действиях других групп пунктов управления, отдельных должностных лиц;

окажет влияние на сущность и содержание принимаемого на данном этапе решения.

Любое изменение по обстановке должно быть детально продумано и самое главное всесторонне просчитано по действиям и возможностям каждой группы управления в целом. В этом могут оказать существенную помощь:

современные средства программного обеспечения и информационно-коммуникационные системы;

методические обсуждения вводных с применением как графических, так и текстовых документов, электронно-цифровых карт и различных расчетно-аналитических данных, получаемых пунктом управления при подготовке и ведении операции (боевых действий);

К разработке сценария, как правила привлекаются профессорско-преподавательский состав кафедр и офицеры различных специальностей и специализаций. Их состав в основном зависит от содержания учебных вопросов и этапов военной игры, особенно сценария розыгрыша эпизодов операции (боевых действий), на котором должно детально оцениваться практические действия обучаемых в ходе управления войсками (силами и средствами). Кроме того, в целях обеспечения своевременного учета требований действующих руководящих документов и обеспечения привлечения узкопрофильных специалистов работающих на средствах моделирования и симуляции, в указанный период целесообразно организовать рабочее взаимодействие группы разработки КШВИ с соответствующими специалистами вышестоящих органов управления, в частности с Главным оперативным управлением ГШ ВС РУ.

После окончательного формирования, рассмотрения, прихода к единому мнению в группе разработки и проведения КШВИ, сценария докладывается руководителю военной игры. При необходимости, по его указанию, в сценарий могут быть внесены необходимые изменения, согласованные с Главным оперативным управлением ГШ ВС РУ. К этому времени работа по разработке замысла КШВИ идет в параллель с окончательной правкой сценария. После внесения необходимых корректировок и утверждения руководителем общей сценарии КШВИ, начинается непосредственная подготовка к нему. Руководитель игры проводит установочное совещание с руководящим составом кафедр, с привлечением штаба руководства, на

котором доводит основы замысла подготовки и проведения КШВИ и ставит задачи на его подготовку.

Разработка сценария позволяет подробно описать вероятные действия противника и наиболее правильные решения, а также действия по ним обучаемых, с учетом различных условий и факторов складывающейся обстановки. При этом разработчикам военной игры и профессорско-преподавательскому составу, участвующему в непосредственном проведении КШВИ всегда нужно помнить, что планом розыгрыша (сценарием), насколько бы тщательно и досконально он бы не был разработан, невозможно предусмотреть гарантированный выигрышный вариант действий. И здесь нужно предусмотреть возможность дать время обучаемым самостоятельно принять соответствующие со складывающейся обстановкой решения. Без учета этого момента сценарий становится просто шкалой времени с набором вводных и предполагаемыми действиями обучаемых.

Самым действенным этапом военной игры, способствующей формированию практических навыков по управлению войсками в ходе ведения операции (боевых действий) является розыгрыш их элементов на средствах моделирования и симуляции. Поэтому работа по закладке базы данных должна проводиться с началом подготовки к военной игре. А принятые обучаемыми решения и расстановка сил и средств сторон должен быть завершен к началу розыгрыша. Непосредственное управление силами и средствами должна проводиться в режиме реального времени и дефиците информации, давая обучаемым ощущения действительности обстановки, в т.ч. при передаче и приеме информации между группами пункта управления и подчиненными войсками. Особого внимания при розыгрыше является реальное использование разработанных документов боевого управления войсками, начиная от плана взаимодействия (совместных действий), нанесения комплексного огневого поражения противнику и других.

Немаловажным удобством применения средств моделирования и симуляции является – возможность вести вводные в общую электронную обстановку, наблюдения и оценка действий обучаемых по ним, а также учет расхода боекомплектов, материальных средств, потерь и других данных, по которым обучаемые должны принимать соответствующие меры.

Вывод: Таким образом, детальная, творческая, инициативная и комплексная работа по подготовке и проведению военной игры, а также непосредственная работа по планированию операции (боевых действий) и управлению войсками при их ведении - будет способствовать формированию устойчивых навыков и способностей у кадров оперативно-стратегического звена управления, только что завершившегося теоретическую часть программы обучения. Рассмотренное мероприятие будет более результативным, если провести ее двухсторонней и двухступенной, формируя два коллектива сторон, действующие на оперативно-стратегическом и оперативно-тактическом уровнях управления. При этом отработку эпизодов операции (боевых действий) на средствах моделирования и симуляции достаточно будет разыграть действия войск (подразделений, сил и средств) на участке одной-двух общевойсковых бригад.

Использованная литература:

1. Е.Н.Неживой. М.Н.Данилюк. Командно-штабная военная игра как основной способ подготовки оперативного состава органов военного управления к выполнению задач по предназначению. М.: Военная мысль, 2020. №10. С. 133.
2. П.Н.Бобылёв. К какой войне готовился Генеральный штаб РККА в 1941 году?. Отечественная история. 1995, № 5.
3. Документы стратегических военных игр генерального штаба русской армии 1906-1914 гг.: источниковедческое исследование: диссертация кандидата исторических наук: О.Е.Алпеев. Российский государственный гуманитарный университет. Москва, 2014.
4. М.Солонин. Игры 41-го года. //http://vpk-news.ru

HARBIY MUTAXASSISLARNI TAYYORLASH JARAYONIDA HARBIY TA'LIMNI FAOLLASHTIRISH YO'LLARI

WAYS OF ACTIVATING MILITARY EDUCATION IN THE PROCESS OF TRAINING MILITARY SPECIALISTS

Supiyev Farhod Mykumovich
Supiyev Farhod Mukumovich

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Qurollanish va otish kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School,
Armament and Shooting Department*

Annotatsiya. Maqolada harbiy mutaxassislarni tayyorlash jarayonining muhim omili hisoblangan harbiy ta'limni faollashtirishda turli yondashuvlarning o'rnini, faol metodlardan foydalanishning yo'llari va o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Harbiy didaktika, ta'limga yondashuvlar, harbiy ta'lim jarayonini jadallashtirish, reproduktiv va produktiv ta'lim, faol ta'lim.

Abstract. The article covers the ways and peculiarities of the use of active techniques in the activities of military training, which is considered an important factor in the process of training military specialists thought about the Armed Forces to improve the quality.

Keywords: military didaction, the training approach, acceleration military educational process, reproductive and productive training, active training.

Ta'lim jarayonini tashkil etish, samarali natijalarga erishish sohadagi bugungi dolzarb masalalardan hisoblanadi. Ta'lim jarayonini tashkil etishda pedagog salohiyati bilan bir qatorda mashg'ulot moddiy ta'minotini sifati ham muhim. Pedagoglar va kursantlarning mashg'ulotga tayyorgarligi, o'zlashtirishi, bilim, ko'nikmalar bilan qurollantirilishida zamon talabidan kelib chiqib tayyorlanishi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quv fanlarining turlari, mashg'ulot mavzulari, ta'lim oluvchilarning bilimlari darajasi va qiziqishlarini inobatga olgan holda mashg'ulot o'tish vaqtida pedagogik texnologiyalarning yuqori samara beruvchi turlarini qo'llash o'quv jarayonini jadallashtirish, uning sifatini oshirishga yordam beradi.

Pedagogika o'zining butun taraqqiyoti davrida o'qitishning yanada mukammalroq va yanada samaraliroq tizimini izlash bilan rivojlanib boradi. Maktabda o'qitishning past sifati va ta'limning barcha bo'g'inlarida mutaxassislarning past darajadagi kasb tayyorgarligi muammosini hal etishga qodir bo'ladigan usullarni izlab topishni asosiy vazifa qilib qo'yadi. Bu muammoning hal etilishi ta'lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalarning keng qo'llanilishi asosida ta'lim jarayonini jadallashtirishni taqozo etadi.

Harbiy didaktika harbiy xizmatchilar ta'limini murakkab ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida o'rganadi va bu jarayonning quyidagi asosiy funksiyalarini belgilaydi: ta'limiy (harbiy xizmatchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish); tarbiyaviy (harbiy xizmatchilarda o'z Vatanining qurolli himoyachisi uchun zarur shaxsiy sifatlarni tarbiyalash); rivojlantiruvchi (harbiy xizmatchi shaxsini komil inson sifatida rivojlantirish, yuzaga kelgan turli vazifalarni hal qilishga ijodiy yondashish malakalarini rivojlantirish) va ruhiy tayyorlash (harbiy xizmatchilarda xizmat vazifalarini bajarishga va jangovar vaziyatda muvaffaqiyatli harakat qilishga ruhiy tayyorlikni shakllantirish) [1].

Bo'lg'usi ofitserlarga ta'lim berish jarayonida kursantlar harbiy xizmat faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishlari uchun tegishli bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'ladilar. Shu bilan bir vaqtda ularning tafakkuri rivojlanadi, irodasi va xarakteri chiniqadi, ma'naviy-axloqiy va jangovar sifatlari, hissiy-irodaviy turg'unligi, jangovar holatlarda aniq va ishonchli harakat qilish uchun ruhiy tayyorgarligi shakllanadi. Bunday vazifalarni amalga oshirish uchun harbiy ta'lim jarayonini tashkil etishga turlicha yondashuvlar mavjud. Ularni asosiylarini ko'rib chiqish lozim.

Harbiy ta'limga davlat va jamiyat tomonidan qo'yiladigan talablarda harbiy ta'lim sohalari bo'yicha o'zaro muvofiqlik va mutanosiblik to'la ta'minlanadi. Shu jihatdan harbiy ta'lim standartini belgilashda ta'lim jarayonining tarkibi, xuddi shu tarkibiy qismlarning mazmunini modernizatsiyalash, zamonaviy pedagogik texnologiyani qo'llash imkoni hisobga olingan.

Pedagogika fani va ta'lim-tarbiya amaliyotida turli yondashuvlar qo'llaniladi. Yillar davomida qo'llanib kelinayotgan an'anaviy yondashuv bilan bir qatorda hozirgi kunda ta'limga zamonaviy yondashuvga alohida e'tibor berilmoqda. Ta'limga tizimli, texnologik, tadqiqiy, funksional, kompleks, faoliyatli yondashuvlar zamonaviy yondashuvga misol bo'la oladi.

An'anaviy yondashuv. Uning asosiy xususiyati, o'qituvchi ma'lum axborotni gapirib beradi, tushuntiradi, ta'lim oluvchi kursantlar esa bu bilimni xotirasida saqlaydi. "Bilim" tushunchasi xotirada saqlanadigan axborot ma'nosida tushuniladi. Ta'lim oluvchida bilim bor-yo'qligi imtihonda shu axborotga doir berilgan savolga yoddan bergan javobiga qarab aniqlanadi. Bunda bilim degani asosan esda qoldirishning natijasidir, u ko'pincha yuzaki bo'lishi ham mumkin. Bunday bilim xotirada uzoq saqlanmaydi. Ta'lim oluvchi savol berilganda eslashi, ba'zan eslay olmasligi ham mumkin.

An'anaviy ta'lim mamlakatimiz o'quv yurtlarida keng tarqalgan, uning turli jihatlari fanda ishlab chiqilgan, katta tajriba to'plangan. An'anaviy ta'lim usulini takomillashtirish sohasida izlanishlar davom etmoqda, lekin uning obyektiv imkoniyatlari cheklangan. Davlatimizda amalga oshirilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlar, tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan fan-texnika talablari – ta'lim usuli bilan jamiyatning raqobatbardosh, yuqori malakali kadrlar tayyorlashga, barkamol avlodni shakllantirishga bo'lgan ehtiyoji o'rtasida nomutanosiblikni vujudga keltirdi. Uni ta'limda boshqa yangi yondashuvlarni qo'llash yo'li bilan hal etish lozim.

Tizimli yondashuv. Tizimli yondashuv ilmiy bilish metodologiyasi va pedagogik amaliyotning bir yo'nalishi sifatida universal tavsifga ega bo'lib, pedagogikada keng qo'llaniladi. Ta'lim-tarbiyaga ham pedagogik tizim sifatida qarash lozim.

«Tizimli yondashuv» tushunchasi ko'pincha «tizimli metod», «tizimli tahlil usuli» tushunchalari bilan uzviy bog'lik holda qo'llaniladi. Bunday tizimli tahlil usullari ham obyektning yaxlit tizim sifatida o'rganishni nazarda tutadi. Tizimli yondashuv, ayniqsa, tuzilishi va bajariladigan vazifasiga ko'ra tahlilga juda yaqin. Tizimli tahlilning obyekti yaxlit narsa yoki hodisa hisoblanadi. U, birinchidan, obyektning turli qismlarini; ikkinchidan, qismlarning o'zaro bog'liqligini; uchinchidan, tizimning chegaralarini va to'rtinchidan, tizimning atrof-muhit bilan bog'liqligi, aloqadorligini nazarda tutadi.

Texnologik yondashuv. Sanoat ishlab chiqarishi sohasida yuzlab texnologik loyihalar (jarayonlar) yaratilgan. Ular, agar texnik hujjat talablariga amal qilinsa, ishni kim va qayerda bajarganidan qat'iy nazar, mahsulot sifati va natijasi kafolatlanadi.

Ta'lim ishiga texnologik yondashuv esa:

o'qish-o'qitish jarayonini o'zaro uzviy bog'liq bosqichlar, fazalar, amallarga ajratish, bo'lishni;

ta'limdan mo'ljallangan natijaga erishish uchun bajariladigan harakatlarni muvofiqlashtirishni, ketma-ket, bosqichma-bosqich amalga oshirishni;

loyihalashtirilgan ishlar, amallarning barchasini birdek bajarishni nazarda tutadi. Bu yondashuv asosan, reproduktiv ta'limga xosdir. Reprodktiv ta'lim tipik vaziyatlarda biror ish-harakatni oldindan belgilab olingan qoidalar asosida bajarishdir.

Reproduktiv darajasi uchun pedagogik texnologiya usulida ta'lim – takror ishlab chiqiladigan konveyerli jarayon sifatida tashkil etiladi, undan kutiladigan natija ham mufassal tasvirlanib, aniq qayd etiladi. O'quv materiali aniq ifodalangan o'quv maqsadiga mos qayta tuzib, ishlab chiqiladi, ayrim bo'lak (qism, modul) larga ajratiladi, o'quv materialini o'rgatishning muqobil yo'llari nazarda tutiladi, har bir bo'lakni o'rganish natijasi nazorat etilib, xato, kamchiliklar tuzatilib, to'g'rilab boriladi. O'quv ishi etalonda ko'rsatilgan natijaga erishishni nazarda tutadi. Bu ta'lim oluvchilarni qiziqtirish, musobaqa va o'zaro

yordamlashishni inkor etmaydi. Ta'lim reproduktiv xarakterda olib borilgani uchun ham bu usul bilim, ko'nikma va malakalarning zarur minimumini egallashda ko'proq samara beradi.

Oliy harbiy ta'limda hanuz tushuntirish-ko'rgazmali yondashish an'anaviydir va asosan o'qituvchi tomonidan ma'lumotlarni berish, tinglovchi (kursant) xotirasida olingan bilimlarni jamg'arish va mustahkamlashdan iborat bo'lgan yondashuvni kuzatish mumkin. Bu ma'lumotlarning, bilimlarning mavjudligi esa (yakuniy nazorat va imtihonlar paytida) tinglovchi (kursant) ularni tiklay olishi, ya'ni bu bilimlarga murojaat qilib berilgan savolga hech qanday qo'llanmalar yordamisiz javob berishi orqali baholanadi.

Yuqorida keltirilgan tavsifdagi mutaxassisni tayyorlash uchun asosiy vazifalardan biri ta'lim jarayonini jadallashtirishdan iborat. Ta'lim jarayonini jadallashtirish juda keng qamrovli vazifa bo'lib, u nafaqat pedagogdan yangi ta'lim texnologiyalarni qo'llashni talab qiladi, balki o'qitishni motivlashtirish va faollashtirishni ham ko'zda tutadi.

Psixologik-pedagogik adabiyotlarda "motivlashtirish" tushunchasi jarayonni anglatadi. Uning natijasida biror faoliyat individ uchun ma'lum darajada shaxsiy ma'noga ega bo'ladi, qiziqishlari konkretlashadi va faoliyatning tashqaridan belgilangan maqsadlari shaxsning ichki ehtiyojlariga aylanadi. Ya'ni, shaxsda biror faoliyat uchun ehtiyoj, undash, havas, moyillik, intilish kabi qiziqtiruvchi omillar paydo bo'ladi.

An'anaviy pedagogikada o'qish motivlariga juda kam e'tibor berilgan. Lekin, rivojlangan mamlakatlarda o'qish motivlarining keng miqyosdagi nazariyasi yaratilganki, bu nazariyalarda pedagoglar uchun aniq tavsiyalar ham keltirilgan.

Faollik tarkibi quyidagi tashkil etuvchilardan iborat:

- o'quv topshiriqlarini bajarishga tayyorlik;
- mustaqil faoliyatga intilish;
- topshiriqlarni ongli ravishda bajarish;
- o'zining shaxsiy salohiyatini ko'tarishga intilish va h.k.

Pedagogik amaliyotda faollashtirishning turli yo'llaridan foydalaniladi: o'qitish shakli, metodlari va vositalarining turli-tuman bo'lishi, ular ro'y beradigan vaziyatlarda tinglovchilarning mustaqil faoliyatini ta'minlaydigan birligini tanlash faollashtirishning asosiy yo'llaridan hisoblanadi. Tinglovchilarning quyidagi vaziyatlardagi faoliyati mashg'ulotlarda ularning faolligini oshirishda eng yuqori samara beradi:

- o'rtoqlari va o'qituvchilariga savollar berish;
- muhokama va munozaralarda ishtirok etish;
- o'z fikrini himoya qilish;
- o'rtoqlarining javoblarini taqrizlash;
- o'rtoqlarining og'zaki va yozma javoblarini baholash;
- o'zlashtirishi past bo'lgan kursantlarga yordam ko'rsatish;
- o'zining kuchi yetadigan topshiriqni o'zi tanlashi;
- bilishga oid topshiriq (muammo)ning bir necha variantli javobini topish;
- ma'lum bo'lgan bir necha usullarni birgalikda qo'llab masala yechish;
- o'z-o'zini tekshirish, shaxsiy bilim va amaliy faoliyatini o'zi tekshirish vaziyatlarini yaratish.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, mustaqil o'qishning yangi texnologiyalari, eng avvalo kursantlar (tinglovchilar) faolligini oshirishga qaratilgandir. Zero, shaxsiy intilish, zo'riqish bilan topilgan haqiqat bilish jarayonida juda katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Кирланов Т.Г. Классификация методов активного обучения применительно к высшей школе / Молодой учёный. №5 (15), 2015. С.337-339
2. Axmedova B.G. Ta'lim usullari va vositalari. Toshkent, 2020. – 175 b.
3. Позина М. Б. Психология и педагогика: Неволин – М.: Университет Натальи Нестеровой, 2020. – 97 с.
4. Boltayev A.B. Zamonaviy ta'lim berish usullari. Toshkent, 2021. – 200 b.

ПОДГОТОВКА И ПЕРЕПОДГОТОВКА ОФИЦЕРСКИХ КАДРОВ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ ГЕРМАНИИ

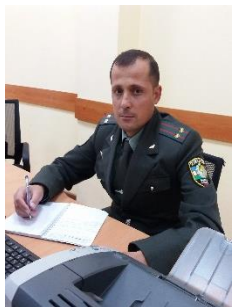
TRAINING AND RETRAINING OFFICERS OF THE ARMED FORCES OF GERMANY

Akhmadaliyev Oybek Yusubaliyevich
Ахмадалиев Ойбек Юсубалиевич
Кафедра противовоздушной обороны Сухопутных войск
Чирчикского высшего танкового командного инженерного училища
*Department of Air Defense of the Ground Forces
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School*

Mavlanov Zomoniddin Maxamadmusayevich
Mavlanov Zomoniddin Maxamadmusayevich
Кафедра противовоздушной обороны Сухопутных войск
Чирчикского высшего танкового командного инженерного училища
*Department of Air Defense of the Ground Forces
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School*

Baltayev Xudayberdi Ataboyevich
Кафедра противовоздушной обороны Сухопутных войск
Чирчикского высшего танкового командного инженерного училища
*Department of Air Defense of the Ground Forces
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Germaniya qurolli kuchlari boshqaruv asosini tashkil qiluvchi ofitser kadrlarni o'qitish tizimi ko'rsatib o'tilgan. Shu bilan birga harbiy kadrlarni o'z mutaxassisligi bo'yicha tayyorlash va qayta tayyorlash hamda kursantlarni tayyorlash bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, harbiy kadrlar tayyorlash, o'quv faoliyat.

Abstract. This article describes the officer training system that forms the basis of the management of the German armed forces. At the same time, information on the training and retraining of military personnel in their specialty and the training of cadets is provided.

Keywords: higher education, training of military personnel, educational activity.

Вооруженные силы (бундесфера) Федеративной Республики Германии состоят из:

Сухопутных войск (Heer) 70.208 чел.

Военно-морских сил (Marine) 15.482 чел.

Военно-воздушных сил (Luftwaffe) 34.284 чел.

Объединенных сил обеспечения (Streitkräftebasis) 58.473 чел.

Медико-санитарной службы (Zentraler Sanitätsdienst) 20.095 чел (1458) чел.

Общая численность составляет двести тысяч человек (200 000 чел.)

Подготовка офицерского состава бундесвера в системе внутреннего руководства осуществляется с учетом комплектования вооруженных сил и включает определенные этапы обучения в офицерской школе сухопутных войск, школах родов войск, в одном из университетов бундесвера, войсковой стажировки и

непосредственной службы в войсках на различных штабных и командных должностях.

Кроме того, перспективные немецкие офицеры, как правило, направляются на обучение в военные вузы ведущих стран НАТО.

Согласно требованиям законодательства Германии офицером может стать гражданин в возрасте от 17 до 25 лет, который окончил среднюю школу, профессионально-техническое училище или гимназию, не имеет судимости и финансовых долгов, пригоден к службе по состоянию здоровья. Отбор кандидатов в офицеры проводится из числа, как гражданской молодежи, так и военнослужащих бундесвера. Успешно прошедшие тестирование будущие офицеры направляются на обучение в военные учебные заведения СВ бундесвера [1].

В интересах эффективной подготовки кандидатов и офицеров сухопутных войск в ВС ФРГ функционируют 18 учреждений. К основным из них относятся:

1. Академия руководящего состава ВС ФРГ (Гамбург);
2. Университеты бундесвера (Гамбург, Мюнхен);
3. Офицерская школа сухопутных войск (Дрезден);
4. Унтер-офицерская школа сухопутных войск (Делич);
5. Пехотная школа (Хаммельбург);

Рис.1 Офицерское училище сухопутных войск

6. Артиллерийская школа (Идар-Оберштайн);
7. Школа армейской авиации (Бюккебург);
8. Школа воздушно-десантных войск и военно-транспортной авиации (Альтенштадт);
9. Техническая школа сухопутных войск (Ахен);
10. Школа войск радиационной химической и биологической защиты (Зонтхофен);
11. Школа подготовки войск к действиям в горах и в зимних условиях (Миттенвальд);
12. Инженерно-строительная школа (Ингольштадт);
13. Учебный центр сухопутных войск (объединяет учебные центры бронетанковых войск, войсковой разведки и войсковой ПВО (Мюнстер);
14. Центр боевой подготовки сухопутных войск (Лецлингген).

Для обучения разработана единая программа подготовки, которая включает в себя следующие этапы:

1. **Курса кандидатов в офицеры (шесть месяцев)** в составе курсантских батальонов на базе учебного центра сухопутных войск (Мюнстер) и двух школ родов

войск (пехотная в г. Хаммельбург и артиллерийская в г. Идар-Оберштайн).

При этом кандидаты проходят начальную военную подготовку, состоящую из общей военной подготовки (три месяца) и начальной подготовки по специальности (три месяца).

В ходе данного этапа обучения кандидату в офицеры последовательно присваиваются звания ефрейтора и старшего ефрейтора.

2. Первого (начального) офицерского курса (три месяца) в офицерской школе сухопутных войск (Дрезден). В течение 12 недель кандидаты в офицеры изучают основы тактики (30% учебного времени, основной вид боевых действий - сдерживание), специальные военные дисциплины, совершенствуют физическую подготовку (16%), осваивают командирские навыки [1].

3. **Курсы языковой подготовки (около трех месяцев)** в артиллерийской школе сухопутных войск (г. Идар-Оберштайн). Требуемый уровень знаний английского языка по окончании курса согласно классификации стандарта НАТО SLP (единая четырехуровневая система оценки умения читать, понимать на слух, говорить и писать). После окончания данного курса кандидатам присваивается воинское звание фанен-юнкер (соответствует уровню подготовки унтер-офицера).

4. **Войсковая стажировка (до трех месяцев)**, которая проводится в частях и подразделениях сухопутных войск или объединенных сил обеспечения, где курсанты практикуются на должности командира отделения соответствующего рода войск.

Дальнейшее обучение будущих офицеров организуется в зависимости от продолжительности подписанного ими контракта, а также от полученной перед поступлением на военную службу гражданской специальности.

Для кандидатов в кадровые офицеры и офицеры по контракту сроком на 12-15 лет включает в себя следующие этапы обучение:

1. Обучение в одном из двух университетов бундесвера (около четырех лет), где кандидаты в офицеры получают высшее гражданское образование без отрыва на прохождение военной практики или изучение военных дисциплин. Через семь месяцев учебы в университете курсантам присваивается воинское звание фенрих, а еще через девять месяцев - старший фенрих. Спустя пять месяцев кандидат в офицеры получает звание лейтенанта (через 36 месяцев с момента поступления на военную службу). В ходе обучения в университете окончательно определяется род войск, в котором будет проходить службу офицер.

2. Обучение на втором (специализированном) офицерском курсе (три месяца) в офицерской школе сухопутных войск (Дрезден). В ходе подготовки слушатели изучают тактику (57% учебного времени, основные виды боя – наступление и действия в ходе операции по стабилизации обстановки в кризисном регионе), специальные военные дисциплины, совершенствуют физическую подготовку (11%) и командирские навыки. По завершении офицер получает воинское звание старшего лейтенанта (через 5,5 лет с момента начала службы).

3. Затем следует третий офицерский курс (комплексная подготовка к службе по избранной воинской специальности, программа рассчитана на 10 месяцев). Она организуется на базе школ родов войск, а также непосредственно в частях и подразделениях. В рамках обучения проводятся курсы «Выживание в сложных условиях» и «Рейнджерская подготовка». В завершающей части курса офицер в течение почти трех лет совершенствует навыки на должностях командира взвода и

заместителя командира роты [1].

Обязательными курсами повышения квалификации для командного состава сухопутных войск Германии являются:

1. Курсы командиров рот и батальонов (школа рода войск);
2. Старших офицеров (академия руководящего состава ВС ФРГ); штабных офицеров (там же). 10-12% лучших военнослужащих по результатам окончания курсов старших офицеров получают право в дальнейшем обучаться на курсах офицеров службы генерального штаба (два года, академия руководящего состава бундесвера).

Обучение в академии бундесвера подразделяется на три этапа: курс основной подготовки офицеров штабной службы, курс подготовки офицера для службы в штабах бундесвера в НАТО, курс повышения квалификации и специальной подготовки. Основной курс (продолжительностью 3,5 месяца) проходят все офицеры независимо от вида родов войск.

1-й Этап. Курс основной подготовки обязателен для офицеров бундесвера после восьми лет службы перед получением воинского звания майор.

Он предусматривает изучение военной политики, общей организации и предназначения вооруженных сил, системы управления войсками, а также идеологическую подготовку. До окончания учебы сдаются четыре экзамена (один устный и три письменных). Результаты доводятся до кадровых органов бундесвера, записываются в личные дела и являются основой при учете перспектив использования офицера в войсках.

Цель курса - дать первоначальные знания для службы в качестве старшего офицера, аттестовать его для присвоения воинского звания майор (капитан 3 ранга) и определить перспективу его дальнейшего использования. На этот курс ежегодно объявляются три набора офицеров в среднем по 250 человек.

Вторым этапом являются курсы подготовки для службы в штабах, на которые старшие офицеры направляются не ранее, чем через год после окончания курса основной подготовки.

Основными критериями отбора, являются хорошие результаты учебы на курсе основной подготовки, успешное прохождение службы в войсках, рекомендации вышестоящих начальников. Обучение старших офицеров осуществляется с учетом их целевого предназначения. Продолжительность подготовки составляет до 10 недель.

Третий этап подготовки - курсы повышения квалификации и специальной подготовки, на которых обучаются генералы (адмиралы), старшие офицеры и даже гражданские служащие перед назначением их на вышестоящую должность в штабы НАТО.

Продолжительность подготовки составляет до 10 недель в зависимости от вида подготовки.

Всего в академии бундесвера в течение года на всех курсах может учиться до 2 тысяч. офицеров бундесвера и ряд иностранных военнослужащих или гражданских лиц, занятых в сфере военного производства. Помимо академии, часть офицеров в соответствии с соглашениями направляется на учебу в высшие военные учебные заведения других стран.

Кандидаты в унтер-офицеры отбираются из числа гражданских лиц в возрасте 17-25 лет (желающие служить в бундесвере по контракту от 3 до 15 лет), а также из военнослужащих срочной службы, прослуживших в войсках не менее шести месяцев. Лица этой категории должны отвечать требованиям, определенным в соответствующих законах и служебных инструкциях, и подписать контракт на прохождение службы в бундесвере сроком на два года и более [2].

Первичный отбор кандидатов в унтер-офицеры из числа военнослужащих срочной службы проводится командирами подразделений в соответствии с теми же требованиями, что и для гражданских лиц, не служивших в бундесвере. Рядовые военнослужащие по контракту, не отвечающие этим требованиям, могут, тем не менее, зачисляться кандидатами в унтер-офицеры, если они имеют звание ефрейтора и их возраст не превышает 35 лет. Подбор кандидатов в унтер-офицеры из числа военнослужащих срочной службы осуществляют командиры подразделений.

В интересах эффективной подготовки унтер-офицеров сухопутных войск в ВС Германии функционирует унтер-офицерская школа сухопутных войск (Делич), восемь школ родов войск, учебный центр (Мунстер) и центр боевой подготовки СВ (Лецлинген).

Особое внимание в рамках программы уделяется курсу общевойсковой подготовки фельдфебеля (2,5 месяца), который проводится в унтер-офицерской школе сухопутных войск (Делич).

При этом ежегодно организуются четыре подобных курса, на которых в общей сложности готовятся около 2750 кандидатов в фельдфебели.

Учебное время (473 ч) распределяется по следующим предметам: тактика - 159 ч; физическая подготовка - 92 ч; огневая подготовка - 81 ч; политическая подготовка и уставы - 69 ч; другие предметы - 72 ч.

Кроме того, унтер-офицерская школа располагает всем необходимым для обучения военнослужащих ведению боя в городе и в лесу, полосой препятствий в сложных условиях с использованием шумовых и световых эффектов, огневым городком для отработки стрельбы из стрелкового оружия. В рамках учебного процесса прорабатываются вопросы управления подразделением в ходе патрулирования местности, по охране объектов инфраструктуры, созданию и действий на контрольно-пропускном пункте, а также других специальных задач, необходимых для военнослужащих, участвующих в операциях за рубежом [3].

Военное образование в бундесвере носит непрерывный, целенаправленный и социально ориентированный характер. При назначении на вышестоящую должность предусматривается обязательная дополнительная учеба.

Исходя из выше указанного, можно сказать следующий

В целом, по оценке командования бундесвера, существующая в стране сеть военных учебных заведений полностью обеспечивает потребности сухопутных войск в офицерском составе, а также подготовку офицеров для армий других государств.

Использованная литература:

1. Зарубежное военное обозрение. 2014, №9, С.24- 34.
2. Ин. Воен Info invoen.ru invoen.info.
3. <https://m.vk.com/@cmmcentr-vs-germanii-uchebnye-centry-suhoputnyh-voisk>.

HARBIY KADRLARNI TAYYORLASHDA TAKTIKA FANINING O'RNI THE ROLE OF TACTICS IN THE TRAINING OF MILITARY PERSONNEL

Majidov Anvar Tuychiyevich
Majidov Anvar Tuychiyevich

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Taktika kafedras
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of Tactics

Annotatsiya. Mazkur maqolada harbiy kadrlarni tayyorlashda taktika fanining o'ri, uning mohiyati shuningdek, zamonaviy harbiy mojaralarda g'alabaga erishishning maqbul yechimi, harbiy xizmatchilarning mohirona va qat'iyatli harakati bilan ifodanlanishi ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy jang, taktik tayyorgarligi, xalqaro terrorizm va ekstremizm, bo'linmalar, jangovar tajribalar.

Abstract. This article indicates the data in the training of military personnel, the role and importance of tactics in this, as well as the achievement of victory and solutions in modern military conflicts, the skill and determination in the actions of military personnel are shown.

Keywords: modern combat, tactical training, international terrorism and extremism, units, combat experience.

Jahondagi vaziyat shiddat bilan o'zgarib, dunyoning ayrim mintaqalarida ahvol keskinlashib, xalqaro terrorizm va ekstremizm xavfi ortib borayotgani bizdan xalqaro va mintaqaviy vaziyat har tomonlama tahlil va pragnoz qilishni, mamlakatimiz xavfsizligi va barqarorligini ta'minlash, Qurolli kuchlarimizning jangovar tayyorgarligi va salohiyatini oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni ko'rishni talab etmoqda. Hozirgi vaqtda jahonda va mintaqamizda harbiy-siyosiy vaziyat keskin o'zgarib, milliy va global xavfsizlik sohasida xatar va tahdidlar tobora kuchayib bormoqda. Shu sababli ham milliy armiyamizni yanada rivojlantirish, uning jangovar tayyorgarligini ehtimoliy tahdidlarni tahlil qilgan holda tashkillashtirish va olib borish, Qurolli Kuchlarimizni isloh qilish bo'yicha puxta o'ylangan va izchil harakatlarni davom ettirishimiz darkor[1].

Zamonaviy jangning muvaffaqiyati bo'linma tarkibidagi harbiy xizmatchilarning, bo'linmalarning mohirona va qat'iyatli harakati bilan erishiladi. Bo'linma tushunchasi esa komandirning irodasiga bo'ysungan holda, alohida harbiy xizmatchilar, bo'ysunuvchilar va guruhning uyushqoqlik bilan o'zaro hamkorlikdagi harakati tushuniladi. Shuning uchun, ko'p holatlarda bo'linmalarning jangovar shayligi har bir harbiy xizmatchining va komandirlarning tayyorgarligiga bog'liqdir[2].

Jangovar tajribalar shuni ko'rsatadiki, jangda barcha vazifalar inson, ya'ni harbiy xizmatchi tomonidan bajariladi. Shunday ekan jang uchun barcha tayyorgarlik harbiy xizmatchining tayyorgarligiga qaratilgan bo'lishi kerak[3].

Tarixga e'tibor qaratsak uzoq va yaqin o'tmishda g'arb ilmining yuksak cho'qqilarini zabt etib, taktika va o'z navbatida strategiyaga o'zgartirishlar kiritgan bir qatorda o'z davrining buyuk sarkardalari ham qo'shinlar jangovar tayyorgarligida ularning janglarda jangchi uchun kerakli bo'lgan sifatlarni jangovar yurish (jang)lar oldidan mashq qildirish orqali singdirganliklarini ko'rishimiz mumkin. Misol tariqasida buyuk sarkarda, O'rta Osiyoda markazlashgan davlat barpo etgan sohibqiron Amir Temur bobomiz ham o'z qo'shinining jangovar tayyorgarligiga shaxsan boshchilik qilgan. Taniqli yozuvchi Jumaboy Rahimovning Amir Temurning hayoti va harbiy faoliyatiga bag'ishlangan «Adolat va qudrat timsoli» kitobida qayd etilishicha mo'g'ul sarkardalaridan biri bo'lgan Ochuli bahodirga qarshi Puli Sanginda bo'lib o'tgan jang oldidan «1363-yil bahoriga qadar yangi jangovar safar oldidan ancha dam olgan qo'shinni bo'lajak janglarga tayyorlash uchun bir necha hafta davomida qilichbozlik, nayzabozlik, yoydan o'q uzish, yakkama-yakka kurash va jangovar saf tortish mashqlarini qizg'in boshlab yubordi.

Suvoriylar ham tulporlarini yeldirib nayza uloqtirish, goh oldinga, goh orqaga va yon tomonlarga ketma-ket yoydan o'q uzish, nishonni aniq urish usullarini takomillashtirib qo'shinni tayyorgarligiga o'z xissalarini qo'shadilar. Mashqlar juda jiddiy o'tkazildi. Mashqda qancha og'ir bo'lsa, jangda g'animni qulatish shuncha oson kechadi. Negaki, jangning oqibatini jangchilarning mashqlar va jangovar yurishlarda shakllangan shaxsiy botirligi, mahorati va jismoniy hamda ruhiy ustunligi bilan bog'liq irodaviy xususiyatlari hal qiladi.

Ma'lumki, harbiy xizmatchining tayyorgarligi tinchlik vaqtida qo'shinlarning jangovar tayyorgarlik jarayonida va xususan uning negizi bo'lmish taktik tayyorgarlik mashg'ulotlarida amalga oshiriladi. Taktika fani barcha harbiy fanlarni o'z ichiga qamrab olgan bo'lib unda umumqo'shin jangini asosiy turlari va har xil sharoitlarida taktik vazifalar bajariladi.

"Taktika" o'quv fanini o'qitishdan asosiy **maqsad** – turli xildagi janglarni tashkillashtira oladigan va bo'linmalarni mohirona boshqara oladigan yetuk, yuqori bilim, ko'nikma va malakaga ega mutaxassislarni dastlabki bo'g'inlari ofitserlarini tayyorlash.

Bo'linmalarni zamonaviy umumqo'shin jangida qo'llash bo'yicha nazariy va amaliy, harbiy fundamental ko'nikma, bilimga ega bo'lgan, harbiy ilmiy va texnikaviy yo'nalishda erishilgan yangi yutuqlarni biladigan, jangovar nizom qoidalarini nazariy fikrlay oladigan, hamda yangiliklarni ilg'or tajribalarni amaliyotda qo'llay oladigan yuqori tashkilotchilikka ega bo'lgan, irodasi mustahkam, tashabbuskor va mustaqil fikrlay oladigan komandirlarni tayyorlash taktika fanining asosiy vazifalari hisoblanadi. Taktika fani bo'linmalarni jangda boshqarish, dushman yalpi qirg'in-qurollari va faqat doimiy yakson qilish vositalarni qo'llash sharoitlarida, joylarda qurol va jangovar texnikalarda amaliy taktik harakatlar olib borishga kursantlarni o'rgatish taktik tayyorgarlik fanini o'qitishning asoslari bo'lib hisoblanadi.

Taktik tayyorgarligi qo'shinlar (bo'linmalar)ning asosiy dala o'quv ta'limotidir. Taktik tayyorgarligini tashkillashtirish va o'tkazish Mudofaa vazirining buyruqlari, jangovar nizomlar, qo'llanmalar, otish kurslari, jangovar tayyorgarlik dasturlari talablari asosida tashkillashtiriladi va bo'linmalarni doimiy shayligini, har qanday sharoitda jangovar vazifalarni faol bajarishni ta'minlaydi[4].

Taktik tayyorgarligi uzluksiz takomillashtirib boriladi, bu bir qancha omillarda ko'rinadi, birinchi navbatda bizning va dushman qo'shinlarini tuzilishiga va qurollanishiga, shuningdek, jang olib borish qarashlarini o'zgartiradi.

Taktik tayyorgarligidagi o'zgarishlar hamda shaxsiy tarkibning axloqiy jangovar sifatlariga qo'yilayotgan talablarning kuchaygani o'quv mashg'ulotlarining mazmuniga, tayyorgarligiga va o'tkazishga jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Motoo'qchi bo'linmalarini taktik tayyorgarligi bo'yicha o'rgatishning maqsadi va vazifalarini takomillashtirishga quyidagilar kiradi:

hududda jangni tashkillashtirishda ofitserlarning nazariy va amaliy bilimlari, aynan:

vujudga kelgan vaziyatni chuqur tahlil qilish, asoslangan qaror qabul qilish, aniq jangovar vazifalar qo'yish;

bo'linmalar, berilgan va birlashtirilgan otish vositalari hamda qo'shni bo'linmalar bilan hamkorlikni tashkillashtirish; bo'linmalarni jang mobaynida otishni uzluksiz boshqarishda, boshqarish texnik tizimidan to'liq va samarali foydalanish;

vaqtdan yutish uchun kurash; jangda harbiy hiyla ishlatish va dushmani aldash;

taktik fikrlashni takomillashtirib, jangni ta'minlashni va shaxsiy tarkib orasida tarbiyaviy ishlarni mohirona tashkillashtirish;

shaxsiy tarkibda jangovar, ma'naviy-ruhiy va jismoniy sifatlarini shakllantirish;

otishni boshqarishda va bo'ysunuvchilarini barcha jang turlarida harakatlarini hamda razvedka va qo'riqlashda shartnoma bo'yicha harbiy xizmatchi serjantlar tarkibining bilim va ko'nikmalarini;

barcha askarlar mutaxassisligidan qat'iy nazar, o'zining bo'linmasi tarkibida jang olib borish talablarini epchillik bilan bajarishi, jang turlarida o'ziga birlashtirilgan qurollarini va texnikalarni mohirona qo'llashi;

bo'linmalarining jang mobaynida turli xil vazifalarni bajarish uchun jangovar uyg'unlashuvi [5].

Xulosa

Yuqorida qayd etgan jihatlarni inobatga olgan holda shularni ta'kidlash joizki, taktikaning uzluksiz rivojlanishi, qo'shnlarning tashkiliy tuzilmalari, jangovar texnika va qurollarining takomillashtirilishi doimiy ravishda shaxsiy tarkibni o'qitish va tarbiyalashning eng samarali usul va vositalarini topish yo'lida izlanishlar olib borishni talab etadi. Shunday qilib xulosa sifatida shuni ta'kidlash mumkinki, taktik tayyorgarlik qo'shinlar jangovar tayyorgarligining asosini tashkil etish bilan bir qatorda, zamonaviy umumqo'shin jangi, uning o'ziga xos xususiyatlari va olib borish tamoyillari, asosiy jang turlari va ularni olib borish kabi savollarni o'rganadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyeyov Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining 28 yilligi munosabati bilan Vatan himoyachilariga bayram tabrigi.// Vatanparvar, 2020-yil 14-yanvar.
2. Quruqlikdagi qo'shnlarni jangovar nizomi III-qism, (guruh, seksiya, tank). Nomaxfiy, T: 2019 y.
3. Havo-desant qo'shinlarining jangovar nizomi III-qism, (guruh, seksiya, tank). Nomaxfiy, T: 2019y.
4. Guruh komandiri. Kitob. O'R MV. Nomaxfiy, Nashr. T: 2005 y.
5. Штаб батальона в бою. Ю.М. Арутюнов. Негсекретно М:1988 г.

KOMANDIRLIK FAOLIYATIDA NOTIQLIK MAHORATI VA NUTQ MADANIYATINING O'RNI

SPEAKING SKILLS IN COMMAND ACTIVITIES AND THE ROLE OF SPEECH CULTURE

Mirzaakbarov Baxrom Turamirzayevich
Mirzaakbarov Bakhrom Turamirzayevich

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Gumanitar fanlar kafedrasini
Chirchik higher tank commanding engineering School
Department of Humanities*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ofitser notiq sifatida qo'l ostidagi harbiy xizmatchilarni o'ziga jalb qila olishi, so'zlarining tinglovchi ongiga, qalbiga yetib borishi uchun nimalarga e'tibor berishi lozim ekanligi, nutq madaniyati, notiqlik san'ati, ommaviy nutq mahorati nima va shu kabi savollarning javobi o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: notiq, nutq, voizlik, ritorika, notiqlik san'ati, pedagogik mahorat, kommunikativ vositalar.

Abstract. In this article, what should an officer as a speaker pay attention to in order to be able to attract the military personnel under his command, to reach the listener's mind and heart with his words, what is the culture of speech, the art of public speaking, public speaking skills? and the answers to such questions are reflected in this article.

Keywords: orator, speech, preaching, rhetoric, oratory, pedagogical skill, communicative tool.

O'z fikrini mutlaqo mustaqil, ona tilida ravon, go'zal va lo'nda ifoda eta olmaydigan mutaxassisni, avvalambor, rahbar kursuda o'tirganlarni bugun tushunish ham, oqlash ham qiyin.

Islom KARIMOV,
O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti.

Har bir kishi notiq bo'lishni istaydi, xuddi oddiy askar general bo'lishni orzu qilgandek. Orzuga ayb yo'q. Lekin unga erishishning o'zi bo'lmaydi. Maqsad manzilining o'ziga yarasha dovonlari bor. Undan oshib o'tish uchun ishonch, hafsala, qunt, qiziqish, bilim, jur'at va jasorat kerak. "Mashaqqat" bu "mashq" degan so'zdan olingan bo'lib, yetishish, biron narsaga erishish, mashaqqatli jarayondan o'tish demakdir.

“O‘zingga qarab kutarlar, so‘zingga qarab kuzatarlar”, - degan naql ham bejis emas. Demak, so‘zlik insonning o‘zligi uchun ko‘zgudir. So‘ziga qarab uning bilimi, saviyasi, qiziqishi, dunyoqarashi, xarakteri, bir so‘z bilan aytganda, ma’naviyatini anglash qiyin emas.

Notiqlik san’ati – bu so‘z san’ati, so‘z san’ati bo‘lganda ham ohangdan libos kiyib, talaffuz bilan jilolangan so‘z san’atidir. Inson qaysi kasb egasi bo‘lmasin, o‘z faoliyati davomida bir necha kishi, katta-kichik guruhlar bilan muloqot olib boradi va o‘z fikrini boshqalarga yetkazishga harakat qiladi. Shu jumladan, ofitser ham o‘z qo‘l ostidagilari bilan ishlash jarayonida turli sharoitlarda so‘zga chiqadi, mashg‘ulotlar o‘tadi, ma’lum bir nuqtainazarni isbotlaydi yoki rad qiladi. Bir qarashda bu ish juda oson tuyuladi. Biroq negadir hamma ham birday ishonchli, chiroyli, ma’noli va yoqimli so‘zlay olmaydi. Buning sababi nimada? Ofitser, notiq sifatida tasarrufidagi harbiy xizmatchilarni o‘ziga jalb qila olishi, so‘zlarining tinglovchi ongiga, qalbiga yetib borishi uchun nimalarga e’tibor berishi lozim? Umuman, nutq madaniyati, notiqlik san’ati, ommaviy nutq mahorati nima? Shu kabi savollarga imkon qadar ushbu maqolada javob berishga harakat qilamiz.

Notiqlik san’ati, avvalo, notiqdagi mavjud qobiliyat va iste’dodni shakllantirishga qaratilgan soha bo‘lib, uning qobiliyati hamda iste’dodini o‘rganuvchi va shakllantiruvchi ilm hisoblanadi.

Notiqlikning o‘quvi tinglovchining aqlu tuyg‘usiga ta’sir etib, uning diqqatini tortmasa ta’lim ta’sirchanligi haqida so‘z ham bo‘lmaydi. Tinglovchi e’tibori notiqning e’tiborida bo‘lmas ekan, ta’lim o‘z samarasini bermaydi. Diqqat-e’tibor masalasi hamisha muhim. Nimagadir chalg‘igan tinglovchining o‘zlashtirish darajasi sust va past bo‘lishi oynadek ravshan.

Shuning uchun ham, mashhur adib Dante Aligyeri “Diqqatdir-suhbatning asl asosi”, - bilan haqli edi. Tinglovchi diqqat-e’tiborini tortmasdan aytilayotgan so‘z bamisoli nishonga olmasdan o‘q uzayotgan ovchining holatini eslatadi. Ovchining maqsadi o‘ljani mo‘ljalga olish emasmi, axir.

Kishilik jamiyati paydo bo‘libdiki, so‘z va nutqdan foydalanish, uning imkoniyatlari doirasida fikr yetkazish va qabul qilishning turli usullari shakllangan. “Notiqlik”, “voizlik” va “ ritorika” ana shunday san’atlardir.

Bu san’atdan Amir Temur, Navoiy, Boburlar ham Chingizxon, Lenin, Gitler, Gebelslar ham o‘z vaqtida foydalanishgan. U orqali davlat va xalq manfaatlarini himoya etish yoki aksincha, unga qarshi foydalanish mumkin.

Demak, voiz va voizlik san’atining sir asrirlari va mohiyatini chuqur bilish kerak. Voiz o‘zi ham, so‘zi ham joiz bo‘lishi uchun chuqur bilim va malakaga, yetuk dunyoqarash va saviyaga ega bo‘lishi kerak. Toki, uning har bir so‘zi xalq farovonligi, yurt tinchligi, vatan ravnaqiga xizmat qilsin [1].

Shu o‘rinda mutafakkirlarning nutq odobi va til balog‘ati haqidagi fikrlariga murojaat qilsak:

Kishining so‘zi (nutqi) uning aqliy kamolotidan darak beradi. (“Nazmul-javohir”, 25-bet).

So‘zlaganda o‘ylab so‘zla, tushunib, bilib gapir; so‘zni ko‘ngilda pishqirmaguncha tilga keltirma. (“Mahbub ul-qulub”, 83-bet).

Yaxshi, ezgu so‘z (nutq) kishiga obro‘, baxt keltiradi. Ezgu so‘zli bo‘l. (“Nazmul-javohir”, 30-bet).

Tildan tuhmat uchun foydalanma. Tuhmatchidan qoch, undan nafratlan. ("Mahbub ul-qulub", 61-bet).

Gapirganda qaytarig'lardan qoch, chunki ular fikrning ta'sirini susaytiradi. ("Xamsa", 484-bet).

So'zni ishonch bilan gapir, eshituvchilarga ta'sir etish esa o'z-o'zidan kelib chiqadi. (Gyote)

Bilgan narsangni hamisha aytib yurma, ammo nima demoqchi bo'lganingni hamisha bilib yur. (Klavdiy) [2].

Kelinglar shu o'rinda komandirga notiq sifatida foydali bo'lgan 14 ta maslahatlarni ko'rib chiqsak:

1. Komandir (notiq) auditoriyaga kirishdan oldin nima haqida gapirishi lozimigini o'ylab pishitib olmasa, rejalashtirmasa, shaxsiy tarkib oldida o'zini tuta olmaydi.

2. Komandirda bo'ysunuvchilar oldida sarosimaga tushish holati sodir bo'lsa, undan qutilish uchun stolni u yoq-bu yoqqa surishi, qo'lga ruchkani olishi, doskaga nimadir yozishi, deraza yoki eshikni ochib-yopishi, kitob yoki varaqlarni saranjom etishga bo'lgan harakatlar qilishi lozim.

3. Nutq so'zlashda dadillik muhim o'rin tutadi. Komandir shunday harakat qilishi lozimki, bo'ysunuvchilar uni dadil, deb bilsin. Albatta, buning uchun mavzuni yaxshi egallash muhim. Agar mavzuni chuqur bilmasa, barcha harakatlar foyda bermaydi. Mavzuni yaxshi egallash qo'rquv xurujidan komandirni asraydi va mardlik shijoatni yuzaga keltiradi. Mavzuni yaxshi egallagan komandir minbarga chiqishidan oldin chuqur nafas olib, erkin gapira oladi. Chuqur olingan nafas hayajonlanishni to'xtatadi.

4. Nutqqa tayyorgarlik ko'rish qog'ozga yozish, uni yod olish, yodlangan holatda tasavvur etish emas, bu – o'ylash, fikrlarni kallada obdon pishirmoq, eslab qolish, undan saralash, silliqlash, tartib bilan mavzuga xos tarzda tizib chiqishdir.

5. Notqlikni egallash barcha pog'onadagi komandirlar uchun ham nihoyatda zarur. Chunki auditoriyadagi shaxsiy tarkib orasida o'rta ma'lumotlidan tortib oliy ma'lumotligacha bo'lgan harbiy xizmatchilardan iborat bo'lishi mumkin. Komandir fikrlarni qisqa, lo'nda bir necha so'zlar bilan ifodalab, qayd etib borsa, miya tobora yangi fikrlar bilan boyib boraveradi.

6. Ma'ruzaga tayyorlanishda, tayyor materialni biror joydan ko'chirib olib, uni yodlash va ma'ruza qilish bilan ish bitmaydi. So'zga chiqish uchun shaxsiy fikr mulohazalarni tartibga solib, ularni ham saralab, tinglovchilarga yetkazish muhim. Komandir o'z fikr-mulohazalarini harbiy xizmat faoliyatidagi hayotiy misollar bilan boyitib borsagina yutuqqa erishadi.

7. Ma'ruzaga tayyorgarliksiz gapirish qiyin. Komandir mavzu haqida ko'p faktlarni bilishi mumkin, biroq ularga tartib bermasa, ma'ruza muvaffaqiyatli chiqmaydi. Nima haqida gapirishni auditoriyaga kirishdan oldin, kichik bo'lsa-da rejalashtirish juda muhim. Agar shunday yo'l tutilmasa, notiqning gaplari ayqash-uyqash bo'lib ketadi, hatto o'zini yo'qotib, terlab, tez-tez suv ichishi ham mumkin.

Ma'ruzada kirish va xotima mukammal bo'lishi, nutqda tozalik va faktlar aniqligi, fikr lo'ndaligi, ortiqcha so'zlar bo'lmasligi, talaffuz tiniqligi muhim o'rin tutadi. Nutq his-hayajonsiz, lanj tarzda beparvolik bilan o'qilsa, shaxsiy tarkibda kuchli taassurot uyg'otolmaydi. Nutq chuqur hissiyot bilan ko'tarinki ruhda, chuqur samimiyat bilan ijro etilsa, nur ustiga a'lo nur bo'ladi. Qisqasi, notiq o'z fikrlarini o'zi boshqara olishi kerak.

8. Bu san'atni o'rganishning yana bir usuli ma'ruzaga tayyorgarlik ko'rish asnosida videotasvirga o'zini yozib olgan notiq, o'zini o'zi ko'rib, eshitsa yanada yaxshi samara beradi. Albatta, bu biroz vaqtni olishi mumkin, lekin bundan erinmaslik kerak. Bu maslahat boshlovchi notiqlardan o'zlarini shakllantirish jarayonida uzluksiz 1-2 oy shunday mashqni talab qiladi. Bunday mashq notiq tanlagan mavzu xususidagi fikr-o'ylarini boyitib, xotiraga o'tkirlik, tafakkurga izchillik baxsh etadi.

9. Qog'ozga qarab o'qib berish, ma'ruzaga tinglovchilarning qiziqishini pasaytiradi. Auditoriya bilan notiq o'rtasidagi aloqa rishtalariga zarar keltiradi. Iloji boricha qog'ozga qaramaslik kerak. Juda bo'lmasa ma'ruzaning kichik rejasini cho'ntakka solib qo'yilsa ko'ngil to'q bo'ladi.

10. Komandir (notiq) o'zi yozgan ma'ruzasini ovoz chiqarib o'qisa, quloqlari orqali ham miyaga o'tadi. Yozuvni esa ko'zi bilan ko'rib, miyaga o'tkazadi. Bunday mashq xotirada ikki tomonlama mustahkamlanadi. Ya'ni u ham eshitadi, ham ko'radi. Qisqasi xotirani charxlashning eng yaxshi usuli takrorlash va yana takrorlashdan iborat. Odamlar nimani gapirganingizdan ko'ra qanday gapirganingizga e'tibor berishadi. Yana bir holat shaxsiy tarkib qalbidan o'rin oladi: kim gapiryapti, qanday gapiryapti va nimani gapiryapti?

11. Komandir (notiq) o'zini tabiiy tutishi, muhim bo'lgan so'zlarni baland ohangda ta'kidlab, qaytarib gapirishi, gapirish tezligini uzluksiz tarzda o'zgartirib turishi lozim. Ana o'shanda, nutqda ishonchilik ruhi namoyon bo'ladi. Bunday usul shaxsiy tarkib bilan komandir o'rtasidagi aloqa rishtalarini mustahkamlab boradi. Biror muhim fikr aytishdan oldin auditoriyaga qarab: "Menga qarang!" deb oraliqni saqlash, so'ngra fikrni salmoqlab yetkazib bo'lgach, yana pauza bilan "Tushundingizmi?" deya savol bilan murojaat qilish ham yaxshi foyda beradi.

12. Bunday o'ylab qarasak, hamma odam ham ta'sirli gapira oladi. Masalan, men ko'pchilik oldida gapira olmayman, degan odamning yoki hamisha jim yuradigan, ko'p gapirmaydigan, faqat savol bersangiz qisqa javob beradigan yoxud doimo karaxt yuradigan garangnamo kishiga, uzoqqa bormang, o'z jufti halolingizga bir qo'pollik ishlatib ko'rsangiz, ana o'shanda ko'rasiz ularning notiqligini. Ular o'ylamay-netmay shunday ta'sirli gapiradilarki, ularni to'xtatish amrimahol. Ayniqsa, odam jahli chiqqanda o'tkir notiqqa aylanadi.

13. Komandir (notiq) auditoriya tinglovchilari bilan aloqani mustahkamlashda "Bu gaplar mening gapim emas, buni falon inson aytgan?", "Ishonmaysizmi? Unda falon kitobning falon betini o'qib ko'ring!" "Ishonchingiz komil bo'lsin, men yolg'on aytayotganim yo'q!" degan ta'kid gaplar shaxsiy tarkibning ishonchini va qiziqishini oshiradi. Bu, albatta, komandirga muvaffaqiyat olib keladi.

14. Komandir (notiq) eng avvalo, ona tilidan izchil va faol foydalana olishi muhim. Buning uchun ko'proq badiiy asarlarni o'qishga to'g'ri keladi. Mabodo o'qiyotgan kitobida yangi so'z uchrab qolsa, erinmasdan lug'atdan o'sha so'zning ma'nosini topish kerak.

Notiq muvaffaqiyatining beshta sharti.

1. Minbarga chiqquncha ham, minbarda turganda ham ma'ruza bilan yashash kerak.

2. Materialni bilishgina emas, balki egallab olingan bo'lishi kerak. Egallash-ma'ruzani qat'iyat va mahorat bilan boshlash, asosiy qismni bayon qilish uchun eng yaxshi shaklni topish va ma'ruzani mohirona tugallash demakdir.

3. Notiqni egallash - notiqning nutqi, so'zni tanlay bilishi, jumla tuzishda so'zlardan to'g'ri foydalanishi, obraz yarata olishi va esda qoladigan o'xshatishlar topa bilishi g'oyatda muhim.

4. Nutqni oqilona yumor bilan bezay oladigan kishi nutqni yaxshi egallagan bo'ladi. Yumor – nutqning atridir, gulni hidiga qarab ajratish mumkin bo'lganidek, yumoriga qarab odamning aqlini belgilash mumkin.

5. Notiqning o'zini tuta bilishi, o'zini yo'qotib qo'ygan notiq auditoriyadan ham mahrum bo'ladi. Avvalo, ma'ruza boshlarida vujudga keladigan hayajonni bosib olishi shart. So'zga chiqish notiqning o'ziga qiziqarli bo'lishi uchun ma'ruza materialini sistematik tarzda yangilab turish, yangi fikrlar, misollar, obrazlar, aforizmlarni kiritib turish zarur [3].

Shu bilan birga dunyoga mashhur yozuvchi, ruhshunos Deyl Karnegining notiqqa foydali bo'lgan maslahatlarini ko'rib chiqsak:

1. Toliqqan holatingizda nutq so'zlamang. Dam olib, o'zingizda kuch va shijoat to'plaganingizdan so'ng odamlar oldiga chiqing.

2. Nutq so'zlashdan oldin o'rtamiyona ovqatlaning.

3. Did bilan berjirim kiyining. Yaxshi kiyinishingiz sizga nisbatan hurmat va ishonchni mustahkamlaydi. Agar notiq qopsimon shim, tozalanmagan tufli kiygan, sochlarini taramagan, xullas, o'ziga qaramagan bo'lsa tinglovchilar bunda notiq'larga e'tiborsiz bo'lib, hurmat qilmay qo'yishadi.

4. Tinglovchilarni bir joyga jamlang. Agar har joyda sochilib o'tirishgan bo'lsa, ularga ta'sir etish qiyinroq kechadi. Xonada odamlar bir-birlariga yaqin o'tirishsa, alohida-alohida o'tirgan holatdagidan ko'ra sizning fikrlaringizga nisbatan aks-sado berishlari, o'z fikrlarini kulish, olqishlash va ma'qullash orqali ifodalashlari oson va tabiiy yuz beradi.

5. Agar siz uncha katta bo'lmagan tinglovchilar guruhi oldida nutq so'zlamochi bo'lsangiz, ularni iloji boricha kichikroq xonaga yig'ing. Ulardan yuqoriga chiqmay, bir qatorda turib gapiring. Chiqishingizni o'ziga xos tabiiy, norasmiy shaklda boshlab, keyin oddiy suhbatday davom ettiring [4].

Quyidagi qoidalarga amal qilinsa notiq zarar ko'rmaydi:

1. Nutqingiz rejasi varaqning birinchi betiga yozilsin. Rejani bir necha varaqqa yozmang, adashib ketasiz.

2. Ommabop yo'sinda so'zlanayotgan muayyan nutqingiz taxminan o'ylangan va tayyorlangan bo'lishiga erishing.

3. Tajribali notiqqina o'zining ommabop nutqini o'z tajribasiga tayangan holda ko'pchilik oldida dadil namoyon etishi mumkinligi yodingizda bo'lsin.

4. Ommabop nutq oldidan, albatta, chuqur o'ylab, anglab, uni tinglaydigan auditoriya va gapiradigan gap o'zingizga bog'liq ekanini his etib olmog'ingiz shart.

5. Agar reglament belgilangan bo'lsa, nutq mazmunini qisqartiring: ko'p yomon gapirgandan ko'ra, oz va soz so'zlang.

6. Har bir nutqning boshlanishi, o'rtasi va oxiri bo'ladi. Eng muhimi, nutqingiz oxirini qanday tugatishni esda saqlang.

7. Agar sizga reglament belgilangan bo'lsa, yaxshisi nutqingiz rejasini tuzing. Rejada asosiy punktlar saqlansin: aniqlik talab qiluvchi xabarlar vaqti, statistik ma'lumotlar va iqtiboslar (sitata), murakkab yoki kam tanish bo'lgan so'zlar, terminlar va hakovolar.

8. Siz notiqsiz, birinchi jumlaning va nutqning xulosasini o'ylashga majbursiz, qolgan gaplarni o'z yo'nalishida bog'lab boraverishingiz mumkin. Agarda juda o'zingizga

ishonsangiz, chiqish qilish oldidan rejani unutishingiz, undan foydalanmasdan tashlab yuborishingiz mumkin. U holatda nutqingiz yanada go'zal chiqadi.

9. Rasmiy hujjatlarni, notanish matnlarni o'qib berishingiz mumkin. Nutqning boshqa turlari esa o'qiganlaringizni mustahkamlaydi. Ya'ni, yuqorida ko'rsatilgan matnlardan tashqari qo'shimcha nutq matnini yozish shart emas. Chunki yozgan matnlaringiz gapirishingizni qiyinlashtiradi. Tajribasiz notiq yozilganlardan nimanidir tushirib qoldirishdan qo'rqib, battar xatoga yo'l qo'yishi mumkin.

10. Har qanday nutqning yakuni dadil va mustahkam bo'lsin. Yakunlovchi ohangda ovozni ko'tarib kerakli gaplarning hammasini aytganingizni sezdiring, auditoriyaning diqqat-e'tibori uchun minnatdorchilik bildirishni unutmang [5].

Har bir komandirda mahoratli notiq sifatida pedagogik madaniyat ham rivojlangan bo'lishi kerak va bu quyidagi qismlardan iboratdir:

pedagogik yo'naltirilganlik (pedagogik faoliyatga moyillik, qat'iy pedagogik ishonch, bo'ysunuvchilarga hurmat, g'amxo'rlik va shu kabilar);

keng dunyoqarash;

yuksak axloqiylik;

bilimdonlik, zukkolik va ziyolilik;

pedagogik mahorat;

ta'lim va tarbiya ishlarini ilmiy izlanishlar bilan uyg'unlashtira olish qobiliyati;

yuksak muomala madaniyati, so'zlashish odobi;

o'ziga nisbatan talabchanlik, izlanuvchanlik, kasbiy mahorati va bilim saviyasini oshirib borishga doimiy ehtiyoj va hokazo[6].

Komandir pedagog sifatida mashg'ulot va mashg'ulotdan tashqari jarayonda ta'lim oluvchilar (bo'ysunuvchilar) bilan ijobiy psixologik muhit yaratishi kerak. Noo'rin, noto'g'ri muloqot bo'ysunuvchilarda o'ziga ishonchsizlik, qo'rqib gapirish, erkin faoliyat ko'rsatishdan qo'rqish keltirib chiqaradi. Yosh komandirlarning bo'ysunuvchilar bilan muloqotini tahlil qilishi ularning faoliyatida quyidagi kamchiliklar borligini ko'rsatdi:

shaxsiy tarkib bilan yaqin munosabatning yo'qligi;

bo'ysunuvchining ichki ruhiy holatini tushunmaslik;

mashg'ulotda pedagogik boshqarish usullarini bilmaslik;

sharoitga, vaziyatga qarab o'zining munosabatini, maqsadini qayta qura olmaslik;

nutq malakalarida qiyinchiliklar va o'z ruhiy holatini boshqara olmaslik [7].

Keling ma'ruza o'qishda ko'p uchraydigan asosiy kamchiliklar haqida to'xtalib o'tsak, bular:

so'zlanayotgan ma'ruzada ortiqcha dabdabozlik va jimjimadorlik so'zlardan haddan tashqari ko'p foydalanish;

adabiy til me'yorlariga rioya qilmaslik;

parazit so'zlardan foydalanish;

qog'ozdan o'qib berish;

qo'l, oyoq va gavda harakatlarini nazorat qila olmaslik;

aniq maqsadini ochib bera olmaslik;

noo'rin xazillar yoki misollarning ishlatilishi;

auditoriyaga nisbatan bepisand munosabatda bo'lish;

o'rinsiz tanqidlardan foydalanish;

kimningdir shaxsiyatiga tegishli mumkin bo'lgan ma'lumotlarni oshkor qilish;

reglamentga amal qilmaslik;

ortiqcha nasihatlar qilish [8].

Komandir o'zining qo'l ostidagi harbiy xizmatchilari bilan bir-birini tushunish (hamkorlik) faoliyatiga samarali kirisha olsa, shaxsni shakllantirishning maqsadi va vazifalariga javob beruvchi o'zaro ta'sir, o'zaro tushunuvni yo'lga qo'ya bilsa, faqat shundagina harbiy xizmatdagi ijobiy muomala va vazifalarni aniq bajarilishi amalga oshadi.

Komandirning muomalasi – bu rahbarning qo'l ostidagi harbiy xizmatchilarga ta'sir o'tkazish usullarining muayyan tizimini aks ettirishdir:

hamkorlik ishtirokchilarining o'zaro axborot almashuvi;
kommunikativ vositalar yordamida rahbar qo'l ostidagi harbiy xizmatchilar bilan o'zaro va o'zaro munosabatlarni tashkil qila olish;
maqsadni belgilangan asosiy rejalar asosida amalga oshirishni rejalashtirish va o'tkazish kabilar [9].

Bosiqlik va agressivlik

O'z-o'zidan ma'lumki, harbiy yo'nalishdagi nutqlar qisqaligi, jangovarligi, vatanparvarligi hamda qat'iyligi bilan ajralib turadi. Shuningdek, harbiylar nutqining bosiq yoki agressiv yo'nalishlari ham borki, bularsiz harbiy intizomni tasavvur qilib bo'lmaydi. Shaxsiy tarkib komandiri vaziyat taqozosiga ko'ra, ularning har biridan foydalana olishi muhim. Komandir bir vaqtning o'zida bir kishiga yoki minglab harbiy xizmatchilarga bosiqlik yoki agressivlik bilan o'z fikrini teran holda yetkaza olishi muhim omil sanaladi. Har ikki vaziyatda ham u inson psixologiyasidan kelib chiqqan holda nutq so'zlay olishi ahamiyatli.

Bosiqlik bilan o'z fikrini ommaga yetkazish buyuk mahorat sanaladi. Shuning uchun bunday notiqlik san'atiga ega bo'lganlar kamdan-kam topiladi. Bunday shaxslar joyiga kelganda hatto o'z dushmanlariga ham xuddi shu ko'rinishda murojaat etganligi tarixdan ma'lum. Jaloliddin Manguberdi janglardan birida ikki tomondan ko'p qon to'kilmasligi uchun dushman sarkardasini yakkama-yakka jangga chorlagani bunga misol bo'ladi.

Agressivlik nutqni dushmanga yoki shaxsiy tarkibga nisbatan g'azab ko'rinishida yo'nalishlarga bo'lib o'rganish mumkin. Tarixdan ma'lumki, ko'plab sarkardalar kam sonli qo'shini bilan o'z qo'l ostidagi jangchilarni dushmanga nisbatan g'azab hissida notiqligi bilan buyuk g'alabalar sari yetaklagan. Sohibqiron Amir Temur va Zahriddin Muhammad Bobur ana shunday qobiliyat sohiblari sifatida e'tirof etiladi. Ular ko'p hollarda agressiv ko'rinishdagi nutqlardan qo'shindagi tartib-intizomni kuchaytirishda foydalanishgan. Eng muhimi, buyuk sarkardalarimiz janglarda qo'shinning axloqiy-ruhiy tayyorgarligidan kelib chiqqan holda, oqilona qarorlar qabul qilganligi tarixdan ma'lum [10].

Xulosa qilib aytganda, komandirlar uchun xizmat faoliyatida notiqlik mahorati zarur vosita hisoblanadi. Shunday ekan, yuqoridagi talab, tavsiya va takliflardan kelib chiqib o'zini komandir deb hisoblagan har bir harbiy xizmatchi doimiy ravishda o'z ustida ishlashi kerak. Buning uchun, eng avvalo, ko'proq kitob o'qish tavsiya etiladi, chunki kitob o'qigan insonning fikrlash doirasi kengayib boradi, so'z boyligi ko'payadi, nutqini bayon qilish jarayonida so'z va gap tanlashda to'sqinliklarga duch kelmaydi.

Shu bilan birga komandirlar o'z qo'l ostidagi bo'ysunuvchi shaxsiy tarkib bilan ko'proq muloqot qilishi, mashg'ulotlarni shaxsan o'zlari olib borishlari, shaxsiy tarkib bilan yuzma-yuz turib o'zlarini fikr-mulohazalarini yetkazib borishlari ham nutq madaniyatini oshib borishiga bevosita xizmat qiladi.

Notiqlik san'ati qaysi sohada bo'lmasin, insondan ma'naviy yetuklikni talab etadi. Ma'naviyatdan bexabar insonning fikri sayoz, nutqi ta'sirsiz va tushunarsiz bo'lish bilan birga foydadan ko'ra ziyoni ko'proq tegadi. Atrofdagilarga ziyonimiz tegmasligi uchun notiqlik san'atining o'zagi hisoblangan nutq madaniyatini o'rganishdan to'xtamasligimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jumaniyozov R. Siz notiq bo'lmoqchimisiz? - T.: "O'zbekiston", 2019. 9, - b.
2. Karshiyev X. Nutq madaniyati va notiqlik. - T.: "Toshkent", 2021. 4,5 - b.
3. Bekmirzayev N. Muallim nutqi madaniyati. - T.: "Istiqlol", 2020. 76 - b.
4. Deyl Karnegi. Qanday qilib o'ziga ishonish va nutq so'zlash orqali odamlar qalbiga kirib borish mumkin? - T.: "Adabiyot uchqunlari", 2017. 156 - b.
5. Bekmirzayev N. Notiqlik san'ati asoslari. - T.: "Yangi nashr", 2008. 103 - b.
6. Karimjonov A. Harbiy pedagogika. - T.: "Sharq", 2005. 240 - b.
7. Sherov M. Pedagogik mahorat. - Chirchiq OTQMBYU bosmaxonasi, 2017. 51-b.
8. Mavrollov A. Ma'naviyat targ'ibotchisi. - T.: "Sano-standart", 2016. 47 - b.
9. Xasanboyev B. Harbiy xizmatchilarda muomala maromi shakllanishining psixologik xususiyatlari. - Ch.: Chirchiq OTQMBYU bosmaxonasi, 2017. 33 - b.
10. Jangovar notiqlik san'ati. "Vatanparvar" gazetasi. - T.: "Sharq", 2022. №41-s.7-b.

HARBIY KASB TA'LIMI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA IJODKORLIKNING O'RNI

INCREASING THE EFFICIENCY OF MILITARY PROFESSIONAL EDUCATION THE PLACE OF CREATIVITY

Rajabov Voxidjon Normuratovich
Rajabov Vokhidjon Normuratovich

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Gumanitar fanlar kafedrası
Chirchik higher tank commanding engineering School
Department of Humanities

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'lim sifatini oshirishda innovatsion korporativ hamkorlikning roli va ahamiyati, oliy ta'lim xizmatlari bozorini innovatsion rivojlantirish tamoyillari, oliy ta'lim sifatini oshirishda innovatsion korporativ hamkorlikning tashkillashtirishda ilg'or xorij tajribalari, oliy ta'lim muassasalari innovatsion korporativ hamkorlik faoliyatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari, innovatsion korporativ hamkorlik orqali oliy ta'lim sifatini oshirishning asosiy yo'nalishlari to'g'risida batafsil ma'lumotlar jamlangan va tahlil qilingan. Shuningdek, ilmiy maqolada oliy ta'lim sifatini oshirishda innovatsion korporativ hamkorlikning rolini yanada oshirish maqsadida bir qator tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, innovatsiya, korporativ hamkorlik, yosh kadrlar, xorijiy tajriba, uzluksiz ta'lim, ilmiy-amaliy salohiyat, texnologik yangilik.

Abstract. In this article, the roles and significance of innovationcorporate communication in improving the quality of education are summarized and analyzed. The issues of the development of the innovation market in the sphere of education are discussed, foreign experience in the development of innovative corporate communications in the sphere of education is analyzed, questions about the main ways of development of innovative corporate communications in the education sphere are studied, materials on the ways of developing the quality of education through innovative corporate communications in the system "Science-education-production". Also, in the scientificarticle, recommendations were developed for the development of innovative corporate communications in the field of education.

Keywords: education, innovation, corporate cooperation, young staff, foreign experience, continuing education, scientific and practical potential, technological innovation.

Har bir inson oldida hayot mazmuni to'g'risidagi masala u yoki bu shaklda keskinlik va muammolilikning turli darajasida namoyon bo'ladi. O'z hayotini mazmun bilan to'ldirish insonga xos bo'lgan xususiyatdir. U o'z hayot faoliyati yo'naltirilgan maqsadga ega bo'lishga moyildir. O'zining mangu emasligini, o'lishini anglagan inson qandaydir manguликka oshno bo'lgisi keladi va jamiyatdagi o'z o'rnini izlaydi, o'z hayotining qimmatini ko'tarishga intiladi.

Insonni, uning rivojlanishini ijtimoiy taraqqiyot maqsadi sifatida ko'rib chiqish, shaxs manfaatlari va jamiyat rivojlari manfaatlarini insonparvar, ma'naviy asosda taqqoslashga imkon beradi. Ushbu uslubiy mulohaza hayot mazmunini inson hayotining izidan, shaxsning ijodiy imkoniyatlari doimo rivojlanishi va takomillashuvidan izlashni taqozo etadi. Shu boisdan ham A.M.Korshunov "Ijod bu subyektning obyekt bilan faol o'zaro harakatidir. Bu jarayonda subyekt maqsadga yo'naltirilgan holda atrof-olamni o'zgartirib, obyektiv qonuniyatlar talabiga ko'ra yangi, ijtimoiy ahamiyatdagi olamni yaratadi. Atrof-olamga ta'sir qilib, subyekt o'z-o'zini ham o'zgartiradi" [1], - deb yozadi.

Hayot mazmunini ilmiy tushunish ham inson ham jamiyat uchun obyektiv qiymatga ega bo'lgan natijalarga amalda olib kelishi mumkin bo'lgan strategiyani ishlab chiqishdan iborat bo'lishi lozim. Zamonaviy sharoitda harbiy mutaxassislarga yangi talablar qo'yiladi, chunki aynan ularga ko'pincha yangi g'oyalarni amalda tatbiq etishni ta'minlashlari uchun nostandart vazifalarni hal qilish majburiyati yuklatiladi.

Bu jarayon harbiy mutaxassislarda qiziquvchanlik, o'ziga xos g'ayratlilik, tavakkalchilik qobiliyati, yangi g'oyalarga sezgirlik va fikrlashning o'ziga xosligi bilan ajralib turadi.

Harbiy xizmatchilarda bunday ijodkorlik fazilatlarini tarbiyalash va umuman o'quv jarayonining samaradorligini oshirish uchun quyidagilarga alohida e'tibor qaratish zarur:

1) bo'lajak harbiy mutaxassisda kreativ tafakkurni rivojlantirish;

2) yosh harbiy kadrlarda tabiiy-ilmiy dunyoqarashni shakllantirgan o'quv jarayonining motivatsiyasiga erishish.

Bugungi kunda ma'lum bir fanni o'rganadigan kursant, ko'pincha uning amaliy ahamiyatini, uning mafkuraviy rolini yetarli darajada tasavvur qilolmaydi. Shu sababli, kursantlarda tabiiy-ilmiy dunyoqarashni shakllantirish kelajakdagi nafaqat yuqori ixtisoslashgan yo'nalishlarda, balki doimiy ravishda yuzaga keladigan jiddiy ekologik muammolarni to'g'ri hal qilishga imkon beradi. Bunday yondashuv jangovar tayyorgarlik masalasi bilan o'zaro aloqadorlikka ega.

Harbiy xizmatga nisbatan, inson hayot mazmunini ilmiy tushunishni aniqlashtirgan holda, zobitning hayot mazmuni ma'naviy, shuuriy, kasbiy va jismoniy o'z o'zini takomillashtirish, uning shaxsiy beqiyosligiga, yer yuzidan tinchlikni saqlash, tajavvuzkorlikning oldini olish xalqning tinch mehnatini ishonchli tarzda qurol bilan himoya qilishni ta'minlash borasida hayotiy, xizmat yo'lini har bir bosqichidagi salohiyatlari va yaratuvchanlik imkoniyatlari birligidan iboratdir deb aytish mumkin. Zobitning hayot mazmuni u qanchalik turli tuman bo'lmasin o'z mohiyatiga ko'ra oddiy fuqaro mazmunidan farqli bo'lolmaydi.

Harbiy xizmatning o'ziga xosligi shaxsdan doimiy harbiy-texnik takomillashuvni, ruhiy va jismoniy chiniqishni, og'ir mehnatning doimiy bosimiga chidashni taqozo etadi. Shu bilan bir qatorda mustaqillik, yaratuvchanlik, qarorlar qabul qilishda bir qolipda turmaslik zarurati, kishilar bilan muntazam ishlash zobitning shaxsiy beqiyosligini namoyon etish va amalga oshirishga imkon beradi. Biroq, davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, «Ayni vaqtda, aytish joizki, ko'rilayotgan chora-tadbirlarga qaramasdan, harbiy kadrlarni tayyorlash tizimi zamon talablariga to'liq javob bermaydi. harbiy o'quv yurtlarida zamonaviy shart-sharoitlarni xo'jako'rsinga yaratganimiz yo'q. ...Aksincha, kursantlarimiz va tinglovchilarimiz ta'lim sohasida eng ilg'or, innovatsion bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi zarur. Mana, bizning asosiy maqsadimiz»[2].

Harbiy xizmat sharoitlari insonning ma'naviy, kasbiy, harbiy tiklanishi vaqtini imkon qadar "ixchamlashtirib" qo'yadi. Shu tarzda uning o'z o'zini namoyon etishni o'zida mavjud qilgan yashirin salohiyatlarini amalga oshirish jarayonini jadallashtirib yuboradi. Shu bilan bir qatorda kundalik hayotning har bir lahzasida: oilada, sport maydonida, xovlida, teatrda va boshqa joylarda o'zini shaxs sifatida namoyon etadi. U ham boshqa har qanday kasbdagi kishilar singari kechinmalarning umuminsoniy qadriyatlariga ega. Bu eng avvalo san'at asarlaridan zavqlanish, atrof olamni ma'naviy anglash imkoniyatlaridir. Shunday qilib, hayotiy qadriyatlarning (yaratuvchanlik, ijodkorlik, kechinmalar, munosabatlar) zobit hayot mazmunining ma'nosini tashkil etadi. Uning kasbidagi tilga olingan o'ziga xosliklar hayot mazmunini harbiy xizmatga bag'ishlashda hayot mazmuniga ega bo'lishning obyektiv imkoniyatlari mavjudligidan darak bermoqda.

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar tizimida kreativ tafakkur harbiy xizmatchilarni tayyorlash va o'qitishning yangi ijodiy qonunlarini o'rganish va amalga oshirishda, ofitserlarni tayyorlashda alohida o'rin tutadi. Shu boisdan ham kreativ tafakkur bir qator dialektik xususiyatlarga ega. Kreativ tafakkur – bu harbiy ijodiy izlanishlarning fundamental asoslari va qonunlarini, harbiy xizmatchilar va harbiy jamoalarni ilmiy salohiyatini yuksaltiruvchi muhim omil hisoblanadi. Kreativ tafakkurning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u harbiy xizmatchilarda haqiqiy ijodiy-jangovar vazifalarni hal qilishga xizmat qiladi.

Kreativ tafakkurni yuksaltirish vazifalarini o'z vaqtida hal etish, birinchi navbatda, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining jangovar kuchini kuchaytirish manfaatlarida inson omilini faollashtirishning yangi usul va vositalarini izlashga imkon beradi.

Qo'mondonlar orasida zamonaviy ilmiy-ijodiy tafakkurni shakllantirish, funksional va o'quv vazifalarini sifatli bajarish, harbiy jamoada qonun, huquq-tartibot va harbiy intizomni o'rnatish uchun o'ziga xos ijodiy muhit, hamjihatlik, o'zaro talabchanlik va shaxsiy javobgarlik muhitini yaratishga zamin yaratadi. Kreativ tafakkur muammolarini hal qilishda ijodkorlik harbiy kasb ta'limi samaradorligini oshirishga imkon beradigan alohida masaladir.

Bu jarayon quyidagi bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- 1) ijodiy tayyorgarlik
- 2) ijodiy anglash
- 3) inkubatsiya davri
- 4) ijodiy yuksaklik.

Ushbu ijodiy bosqichning barchasini har qanday kasbiy faoliyat sohasida samarali qo'llash mumkin, chunki bu bosqich har doim muammoni o'z vaqtida hal qilishda ustuvor ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, yosh harbiy mutaxassis faoliyatining har qanday sohalarida kelgusida mustaqil ilmiy tadqiqotlar olib borish uchun ijodiy algoritmnini ishlab chiqish muhim o'rinni egallaydi. Bu bosqichlar quyidagilardan iborat:

Trening. Bu ijodiy rejalashtirish bosqichidir. Unda nazariy ma'lumotlar yig'iladi, muammo aniq shakllantiriladi va tadqiqot natijalari to'g'risida ilmiy-ijodiy taxminlar ishlab chiqiladi. Ushbu bosqichda aniq ratsional maqsadlar belgilanadi va natijalar aniqlanadi. Shuningdek, tadqiqot olib borishning to'g'ri yo'nalishi tanlanadi, zarur vositalarning mavjudligi tekshiriladi va tajriba strategiyasi ishlab chiqiladi.

Tushkunlik ijodiy anglash va lazzatlanish bosqichi. Ushbu bosqich harbiy mutaxassisdagi umidsizlikka tushish, o'z qobiliyatiga nisbatan ishonchsizlikni bartaraf etish ustuvor o'rinni egallaydi. Agar bu bosqichda ustoz to'siqni yengib o'tishning yo'lini ko'rsatmasa yoki uning o'z qobiliyatiga bo'lgan ishonchni ilhomlantirmasa ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmaydi. Shu boisdan ham bu jarayonda ijod lazzatini his qilish va anglash muhim ahamiyat kasb etadi.

Inkubatsiya davri. Muammoni hal qilishda qiyinchiliklarga duch kelganingizdan so'ng, uni hal qilishni biroz vaqtga kechiktirishingiz, harbiy xizmatchilarning diqqat e'tiborini boshqa masalalarga o'zgartirishingiz kerak.

Ijodiy yuksaklik bosqichi. Bu ongdan ongga o'tish, miyaning chap va o'ng yarim sharlari o'rtasidagi bog'liqlikni ifodalaydi. Ushbu bosqichda insonning noyob ijodiy sezgi qobiliyati ustuvor o'rinni egallaydi. Bu intuitiv yechimlar nafaqat samarali, balki ijodiy yuksaklikka intilishga ham yordam beradi. Bu bosqichda inson o'z taxminlarini tekshirishi, ularga maqbul shaklni berishi mumkin. O'z maqsadlariga erishishda ishonchi komil bo'lish uchun qat'iy ilmiy, oqilona, hatto pragmatik yondashuv zarurdir.

Bunday ruhiy jarohatlarni hatto tinch hayot sharoitida ham davolash juda murakkab masaladir. Shu munosabat bilan tegishli vazirlik va idoralar rahbarlari barcha toifadagi harbiy xizmatchilarning jismoniy va ruhiy tayyorgarligi bo'yicha prinsipial jihatdan yangi meyoriy hujjatlar ishlab chiqishi zarur. Bu borada asosiy e'tiborni harbiy-amaliy masalalarni hal etishga yo'naltirish lozim. Harbiy xizmatchilar har tomonlama sog'lom va chidamli bo'lishi, har qanday murakkab jismoniy va ruhiy sinovlarga bardosh berishi kerak" [3].

Xullas, kreativ tafakkur, tasavvur, qiziquvchanlik rivojining past darajasi mazkur harbiy ta'lim tizimi shaxsga uning madaniyatiga nisbatan axborotlashtirish, hissiy-emotsional tomoniga nisbatan ratsional jihati ustuvorligi saqlanib qolinayotganligidan dalolat beradi. Ya'ni bu ta'lim tizimi doirasidagi faoliyat asosan kursantlarga bilim uzatishga yo'naltirilganligini, ta'lim jarayonining o'zi esa didaktotsentrik texnologiyaga asoslanganligini va unda o'qituvchi va kursant o'rtasida subyekt-subyektli munosabatlar hukmronligini ko'rsatadi. Shu nuqtai-nazardan, o'qituvchi darsga qanchalik mukammal tayyorgarlik ko'rmasin, uning taktikasi va qo'llayotgan metodikasi kursantlarni yangi pog'onaga olib chiqishga xizmat qilmaydi, zero an'anaviy ta'lim texnologiyalar asosida

avtoritar pedagogika asoslari va talablari joriy qilingan bo'lib, individual va ijodiy qobiliyatlarni namoyon qilishga sharoit yaratilmagan. Kreativ-pedagogik adabiyotlar tahlili ko'rsatishicha, kursantlarda ijodiy qobiliyatlar maqsadli ta'limi o'quv jarayonida ijodiy muhit yaratilishini ta'minlaydigan ta'lim maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Коршунов А.М., Мантатов В.В. Диалектика социального познания. - М.: Политиздат 1988. - 383 с.
2. SH. M. Mirziyoyev. Xavfsizlik kengashi majlisidagi "Qurolli kuchlarimiz - mamlakatimiz barqarorligi va taraqqiyotining mustahkam kafolatidir" mavzusidagi nutqi. // - Xalq so'zi gazetasi. 2018 yil, №3.
3. <http://uza.uz/oz/politics/Qurolli-kuchlarimiz-mamlakatimiz-barqarorligi-va-taraqqiyotini-11-01-2018>

МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ДЕМПИРУЮЩЕГО РЕЗИНОВОГО КОЛЬЦА ПЕРЕДНЕЙ ОПОРЫ ДВИГАТЕЛЯ БРОНЕТРАНСПОРТЕРА

MATHEMATICAL MODELING OF THE DAMPERING RUBBER RING OF THE FRONT SUPPORT OF THE ENGINE OF AN ARMORED TRANSPORTER

Матмuroдов Фарход Маткурбoнович
Matmurodov Farkhod Matkurbonovich

*Кафедра Общетеchnических дисциплин
Чирчикского высшего танкового командного инженерного училища
Department of General Technical Disciplines
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School*

Аннотация. Исследованы зависимости между радиальными деформациями резинового кольца в пределах упругости, характеристиками материала и геометрическими размерами колец. Составлены системные уравнения низших собственных частот колебаний резинового кольца от частот вынужденных колебаний вала двигателя.

Ключевые слова: опора, вал, бронетранспортер, колебание, вибрация, частота, внешняя нагрузка.

Abstract. The dependences between the radial deformations of the rubber ring within the limits of elasticity, the characteristics of the material and the geometric dimensions of the rings are studied. The system equations of the lowest natural frequencies of vibrations of the rubber ring from the frequencies of forced vibrations of the motor shaft are compiled.

Keywords: support, shaft, armored personnel carrier, oscillation, vibration, frequency, external load.

Обширный опыт эксплуатации бронетранспортеров БТР-70 и БТР-80, а так же в армиях других стран показал, что этим машинам присущи как определенные преимущества, так и несомненные недостатки, обусловленные в основном схемой компоновки силовых агрегатов и трансмиссии. Хотя с одной стороны наличие двух двигателей и двух трансмиссий позволяло чтим бронетранспортерам продолжать движение с ограниченной проходимостью и подвижностью, как по дорогам, так и по пересеченной местности при выходе из строя одного из двигателей или какого-то агрегата трансмиссии, что являлось большим преимуществом, которым не обладали другие машины подобного класса. Но с другой стороны, оно же привело к существенно увеличившемуся объему технического обслуживания и текущего ремонта. Удвоенное количество этих агрегатов естественно вело к значительному увеличению вероятности возникновения поломок и отказов по сравнению с бронетранспортером классической компоновки [1,2].

Кроме того, надежность и долговечность самих двигателей и агрегатов трансмиссии так же понизилась, в результате того, что режимы их работы на бронетранспортере существенно отличались от условий работы на базовых автомобилях Горьковского автозавода, из которых они были заимствованы. Правда на это конструкторы пошли сознательно, как с целью сокращения по настоящему требованию заказчика сроков разработки бронетранспортеров и постановки их на вооружение, так и потому, что использование с небольшими доработками серийных двигателей автомобилей и агрегатов трансмиссии снижало стоимость бронетранспортеров в серийном производстве. Использование карбюраторных двигателей работающих на легковоспламеняющемся бензине так же нельзя считать удачным, так как это с одной стороны увеличивало пожароопасность, а с другой - ограничивало запас хода. Не совсем удачной оказалась и конструкция двухступенчатого водометного движителя БТР-70, который при плавании достаточно часто забивался водорослями, торфяной жижей и другими предметами.

Кроме того дальнейшего совершенствования требовала организация посадки и высадки десанта. Все вышеперечисленное, а так же и некоторые другие недостатки послужило основанием для отказа от продолжения серийного выпуска БТР-70, и привело к необходимости создания нового бронетранспортера, в котором бы важнейшие из них были бы устранены.

В республике БТР-70 совершенствованы и при ремонте эти придуманные компоновка применяется. Эта конструкция и многие виды бронетранспортеров имеет большие число вибрации. Для снятия вибрации на бронетранспортеров необходимо имеет соответствующих систем уравнения.

От внешних нагрузок вала двигателя имеют излишних вредных колебания, которые приведет поломки деталей бронетранспортера и потеряется передаваемые мощности. Эти колебания можно эффективно снизить, применяя демпфирующие опоры. Для снижения вибрации вала ДВС установлены резинового кольца в вале двигателя.

Для опор горизонтального участка нижней части тракта загрузочной циркуляции (рис.1) в качестве упругодемпфирующих элементов приняты резинового кольца. Вибрация опоры в радиальном направлении вызывает осевые перемещения валов и деформацию кольцевых резин. Кольцевые резины, работающие в условиях многократных динамических нагружений, принудительно нагревают.

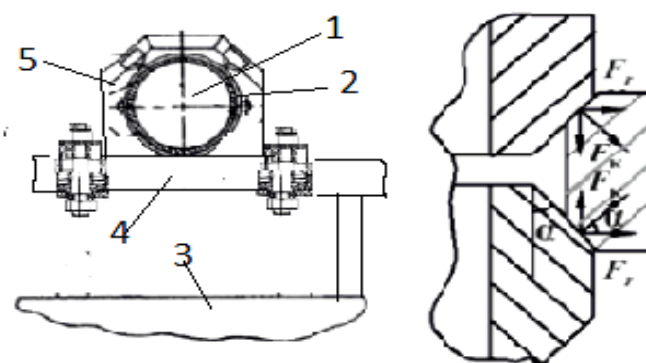

Рис.1.Опора с демпфером горизонтального участка ДВС загрузочной циркуляции:

1 – ось ДВС; 2 – демпфирующее кольцо; 3 – пол салона БТР;
4 – станина опоры; 5 – корпус кольца

Кольца резины удовлетворяют условиям тонкостенности [3,4]:

$$\frac{\delta - c}{2R} \leq 0,1 \quad (1)$$

где δ – толщина стенки кольца; c – прибавка к расчетной толщине стенки; R – средний радиус кольца.

Вынуждающая сила $F \cos \omega t$ от вибрации резинового кольца нагружает контактирующую поверхность кольца равномерно распределенной силой

$$F_r = \frac{F \cos \omega t}{2(z-1)\pi R}, \quad (2)$$

где ω – частота колебания ДВС; t – фактор времени; 2 – число поверхностей кольца, по которым действует сила F_k (рис. 6); z – число колец в конструкции.

Радиальная составляющая сил, действующих на кольцо пружины,

$$F_r = \frac{F \cos \omega t \cos \alpha}{2(z-1)\pi R}, \quad (3)$$

где α – угол наклона поверхности контакта кольца к вертикальной плоскости.

Сила F_r создает на поверхности резинового кольца давление, которое определим по следующей формуле

$$p = \frac{F \cos \omega t \cos \alpha}{2(z-1)\pi R l_k}, \quad (4)$$

где l_k – высота резинового кольца.

При расчете низшей собственной частоты радиальных колебаний основного элемента резинового кольца рассматриваем его как тонкостенный цилиндр, нагруженный внутренним или наружным давлением. От давления в стенках кольца возникают напряжения, которые приблизительно определяются из уравнения Лапласа

$$\sigma = \frac{pR}{\delta}. \quad (5)$$

Напряжения вызывают относительное удлинение (укорочение) кольцевого периметра стенки

$$\varepsilon = \sigma / E = \frac{pR}{E\delta}. \quad (6)$$

Средний радиус кольца

$$R^1 = R \pm \Delta R = R \pm \varepsilon R, \quad (7)$$

где ΔR – увеличение (уменьшение) радиуса.

Поскольку давление p создается вынуждающей силой $F \cos \omega t$ от колеблющегося вала ДВС, то и изменение среднего радиуса кольца происходит в соответствии с этими колебаниями. Расчет малых радиальных колебаний тонкостенного цилиндрического кольца, симметричных относительно его оси, сводится к решению задачи с одной степенью свободы. В этом случае геометрические размеры стенок кольца определяются изменением среднего радиуса кольца. Изменением толщины стенок во время колебаний можно пренебречь по сравнению с изменением среднего радиуса.

Изменение среднего радиуса тонкостенного кольца от действия равномерной радиальной нагрузки определяется из формул (5)–(7):

$$\Delta R = pR^2 / (E\delta). \quad (8)$$

Жесткость C тонкостенного кольца определяется давлением на кольцо, при статическом действии которого получается единичная радиальная деформация. Учитывая, что для пружин нагружение происходит в пределах упругости, жесткость кольца определяется по формуле

$$C = p \Delta R = \frac{p^2 R^2}{E\delta}. \quad (9)$$

Собственная частота колебаний кольца

$$f = \frac{\sqrt{C/m}}{2\pi}, \quad (10)$$

где m – масса кольца, $m = \gamma 2\pi R \delta l$ кг; γ – плотность материала кольца.

После подстановки C в (10) формула примет следующий вид

$$f = \frac{pR}{2\pi} \sqrt{\frac{1}{E\delta m}} \quad (11)$$

Для исключения резонансных явлений низшая собственная частота колебаний колец должна достаточно далеко располагаться от частот вынужденных колебаний вала ДВС

$$0,7\omega/2\pi < f \leq 1,25 \omega/2\pi.$$

(12)

Если низшая собственная частота колебаний резинового кольца удовлетворяет условиям формулы (12), резонансные колебания опор вала ДВС предотвращаются.

В заключение, можно отметить что определены зависимости между радиальными деформациями резинового кольца в пределах упругости, характеристиками материала и геометрическими размерами колец. Получено уравнение для приближенного расчета низших собственных частот колебаний колец.

Использованная литература:

- 1.Шумилин С. Военные машины №15 Советские бронетранспортеры БТР-60/70/80/90 часть 2, -с.4-5.
- 2.Григорин В.А. и др. Защита танков. –М.: МГТУ им.Н.Э.Баумана, 2007. -327 с.
- 3.Биргер И.А., Шорр Б.Ф., Иосилевич Г.Б. Расчет на прочность деталей машин. М.: Машиностроение, 1993. 640 с.
- 4.Сиваков В.П., Партин И.А. Демпфирующие опоры трубопроводов варочных котлов. Лесной журнал. 2013. № 3 с.162-155.

HARBIY KADRLARNI TAYYORLASHDA INNOVATSION KORPORATIV HAMKORLIKNI QO'LLASH APPLICATION OF INNOVATIVE CORPORATE PARTNERSHIP IN THE TRAINING OF MILITARY PERSONNEL

Raximov Alisher Sharofiddinovich
Rakhimov Alisher Sharofiddinovich

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Texnik ta'minot kafedras
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering school
Department of technical support*

Annotatsiya. Ilmiy maqolada oliy harbiy ta'lim sifatini oshirishda innovatsion korporativ hamkorlikning roli va ahamiyati, oliy harbiy ta'lim xizmatlari bozorini innovatsion rivojlantirish tamoyillari, oliy harbiy ta'lim sifatini oshirishda innovatsion korporativ hamkorlikning tashkillashtirishda ilg'or xorij tajribalari, oliy harbiy ta'lim muassasalari innovatsion korporativ hamkorlik faoliyatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari, innovatsion korporativ hamkorlik orqali oliy harbiy ta'lim sifatini oshirishning asosiy yo'nalishlari to'g'risida batafsil ma'lumotlar jamlangan va tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Harbiy ta'lim, innovatsiya, korporativ hamkorlik, tavsiyalar, xorijiy tajriba, ilmiy - ta'lim markazi, malakaviy ishlar, ilmiy tadqiqot ishlari.

Abstract. This scientific article provides detailed information on the role and importance of innovative corporate cooperation in improving the quality of education, the principles of innovative development of the market for higher military education services, foreign experience in organizing innovative corporate cooperation in improving the quality of education, collected and analyzed the quality of education, as well as the main areas of higher education quality.

Keywords: higher education, innovations, corporate cooperation, recommendations, foreign experience, scientific and educational center, professional activity, research work.

Fan va texnikaning jadal rivojlanishi mustaqil mamlakatimizda sanoat va qishloq xo'jaligi qiyofasini tubdan o'zgartirib yubormoqda. Hozirgi zamon ishlab chiqarishdagi ko'pgina kasblar faqat ma'lumotli kishilargina emas, yuksak rivojlangan, ijodiy qobiliyatga

ega mustaqil fikrlay oladigan kasb egalarini jalb qilishni talab qilmoqda. Asosiy vazifa – bu yuqori kasb mahorati va zamonaviy tafakkurga ega, puxta o'ylangan, har tomonlama to'g'ri qarorlar qabul qila oladigan, belgilangan maqsadlarga erishadigan rahbar va mansabdor shaxslarning yangi tarkibini shakllantirishdan iborat. Bu borada hududiy boshqaruv organlari, eng avvalo, mamlakatimiz tuman va shaharlari hokimliklari uchun malakali kadrlar tayyorlashga alohida e'tibor qaratish zarur. Buning uchun oliy ta'lim muassasalari tizimi bilan birga, mamlakatimizdagi 6 ta akademiya, Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Korporativ boshqaruv ilmiy ta'lim markazi kabi tashkilotlarning ilmiy-amaliy salohiyati va imkoniyatlarini yanada faol safarbar etish darkor" deb ta'kidladi muhtaram Prezidentimiz [1].

Shu nuqtai nazardan O'zbekistonda amalga oshirilayotgan uzluksiz ta'lim tizimining islohoti ta'limda ko'p qoidalarning o'zgartirilishini, ilmiy asoslangan yangi tizimning shakllanishini va korporativ hamkorlikni keng yo'lga qo'yishda ishlab chiqilgan nazariy bilimlarimizni ishlab chiqarishga tatbiq etishni taqozo etadi.

Yoshlarga ta'lim va tarbiya berish bilan birga egallagan bilimlarini korporativ hamkorlikda bevosita ishlab chiqarish korxonalari bilan bog'lashda murakkab vazifalarini hal etish ta'lim beruvchining g'oyaviy e'tiqodi, kasb mahoratiga, san'ati, iste'dodi va madaniyatiga bog'liqdir.

Hozirgi zamon darsi uchta maqsadni: ta'lim, tarbiya va innovatsion korporativ hamkorlikda rivojlantirish maqsadlarini ko'zda tutadi. Shunday ekan, malakali kadrlar tayyorlash jarayonining har bir bosqichida ta'limni samarali tashkil etish, uni yuqori bosqichlarga ko'tarish borasida muayyan vazifalarni amalga oshirish lozim.

Oliy ta'lim sifatini oshirishda innovatsion korporativ hamkorlikning roli va ahamiyatini yoritishda deduksion va induksion yondashuvga asoslandi, oliy ta'lim xizmatlari bozorini innovatsion rivojlantirish tamoyillarini aniqlashda tadqiqot obyekti kuzatish, eksperiment, keys-stadi, savolnoma, etnografik metodidan keng foydalanildi, oliy ta'lim sifatini oshirishda innovatsion korporativ hamkorlikning tashkillashtirishda ilg'or xorij tajribalari asosida tadqiqot strategiyasi ishlab chiqildi, oliy ta'lim muassasalari innovatsion korporativ hamkorlik faoliyatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari, innovatsion korporativ hamkorlik orqali oliy ta'lim sifatini oshirish yo'lining ishonchiligi va aniqliligi tekshirildi.

Hozirgi kunda oliy ta'lim muassasalarida ilmiy tadqiqot ishlarini tizimli rivojlantirish, innovatsion korporativ hamkorlikni yo'lga qo'yish va xalqaro aloqalarni rivojlantirish maqsadida ixtisoslik kafedralari qoshida 1230 dan ortiq innovatsion guruhlar tashkil etilgan, kafedralar yo'nalishiga mos zamonaviy korxonalar to'g'risida ma'lumotlar bazasi yaratilgan [2]. 4400 dan ziyod korxona va tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalari o'rnatilgan bo'lib, ularda mavjud ilmiy texnologiya muammolar banki shakllantirilgan. Mazkur muammolar asosida 10 000 dan ortiq bitiruv-malakaviy ishlari, 3400 dan ziyod magistrlik dissertatsiyalari, 1 600 dan oshiq doktorlik dissertatsiyalari va qariyb 700 ta xo'jalik shartnomalari bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Oliy ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida ayni kunda jami qiymati 26,93 mlrd. so'mdan ortiq summadagi 465 ta loyiha bajarilmoqda.

Aniq misollarga to'xtaladigan bo'lsak, innovatsion korporativ hamkorlik natijasida 2015-yilda Toshkent davlat texnika universiteti qoshidagi "Fan va taraqqiyot" DUK tomonidan "Olmaliq kon-metallurgiya kombinati" AJ mis ishlab chiqarish zavodida chiqindilardan mis ishlab chiqarish texnologiyasi yaratildi. Polimerlar kimyosi va fizikasi ilmiy tadqiqot markazi tomonidan ishlab chiqilgan urug'lik chigitlarni kapsulalash texnologiyasi paxta sanoati korxonalari amaliyotida qo'llanilmoqda. "Mashinosozlik tarmoqlari muammolari" ilmiy markazida yaratilgan zamonaviy "changyutkich" esa "Navoiy konmetallurgiya kombinati" DKda joriy etilmoqda. Yangi qurilma katta yuk tashuvchi mashinalarda filtr vazifasini bajaradi, ya'ni juda kichik bo'lgan zarralarni ushlab qolib, dvigatelning ishlash resursini uch-to'rt marotabaga oshiradi. Natijada o'ta og'ir mexanizm mashinalarida nosozliklar kelib chiqishining oldi olinadi, ishlash sharoiti yaxshilanadi va samaradorlik bir necha bor oshadi. Urganch davlat universiteti olimlari tomonidan

yaratilgan metall yuzalarini passivatsiyalash usuli “Navoiy kon-metallurgiya kombinati” DKda joriy etildi. Bu kabi innovatsion loyihalar ilmiy tadqiqot jarayonlarini hamda iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish bilan bir qatorda, ta’lim sifatini oshirib, ilmiy salohiyatli kadrlar yetishib chiqishiga o’ziga xos zamin yaratadi. Mutaxassislar oliy ta’lim muassasalari olimlari tomonidan yaratilgan ugleplastik, kauchuk, gidrogel, parrandachilik va chorvachilik uchun ozuqa, tibbiyot uchun transplantant kabi mahsulot olish texnologiyasi va boshqa ishlanmalar to’g’risida ham iliq fikrlar bildirishmoqda.

Ma’lumki, ta’lim natijasi bo’lgan mahsulot, ya’ni yosh kadrlar iste’molchisi ta’lim xizmatlaridan foydalanuvchilar bozori hisoblangan yuridik va jismoniy shaxslardir. Dunyo va mamlakatimiz ta’lim xizmatlari bozori holati tahlilida nafaqat ta’lim sifati balki, ta’lim xizmatlarini tashkil etish, iste’molchi talablarini inobatga olish va ularni baholashga oid yondashuvlarda ham turlicha qarashlar hamda mezonlar mavjudligini ko’rish mumkin. Jamiyat hayotining rivojlanish darajasi tezlashuvi esa ta’lim xizmatlari mahsulotga bo’lgan talab va taklifda nomuvofiqliklar kelib chiqishiga sabab bo’lmoqda. Mamlakatimizda ta’lim sifati va bozor talablari o’rtasida yuzaga kelayotgan nomuvofiqliklar sababini quyidagilarda ko’rish mumkin [3]:

- ta’lim xizmatlarini tashkil etishning bozor talablaridan ortda qolishi;
- ta’lim xizmatlari turlarini iste’molchi bilan o’zaro bog’lanmaganligi;
- ta’lim muassasalari va iste’molchilar o’rtasidagi korporativ hamkorlik masalalariga yetarli e’tibor berilmasligi;
- ta’lim muassasalarining o’zaro innovatsion korporativ hamkorligi samaradorligi pastligi va hisobotlar uchun tashkil etilishi.

Fikrimizcha, ta’lim sifatiga baho berishda unga ta’sir etadigan omillarni ta’lim tizimida ishtirok etuvchi subyektlar bo’yicha guruhlab o’rganish zarur [4]. Bunda ta’lim tizimi subyektlari bo’yicha ta’lim sifatiga ta’sir etuvchi omillarni quyidagicha guruhlab olish maqsadga muvofiq:

- ta’lim siyosatini ishlab chiquvchi organga bog’liq omillar;
- ta’lim muassasasiga bog’liq omillar;
- ta’lim oluvchiga bog’liq omillar;
- iste’molchilarga bog’liq omillar;
- ta’lim muassasasi va iste’molchilar innovatsion korporativ hamkorligiga bog’liq omillar.

Qayd etilgan har guruhda ta’lim sifatiga bevosita va bilvosita ta’sir etadigan omillar mavjud bo’lib, ular ta’lim sifatining ijobiy yoki salbiy tarafga o’zgarishiga ta’sir etadi [5]. Yuqorida qayd etilganidek, zamonaviy ta’lim tizimida nafaqat kadrlar tayyorlash bilan shug’ullanish, balki ishlab chiqarishni rivojlantirish mexanizmlarini aniqlashga oid ilmiy tadqiqotlar olib borish ham zarur hisoblanadi. Dunyo ta’lim xizmatlari tarkibida ishlab chiqarishni rivojlantirish bo’yicha yangiliklar yaratish va boshqa turli xizmatlar ko’rsatishdan olinayotgan daromadlarning ulushi ortib bormoqda. Masalan, Singapur boshqaruv instituti huzuridagi «Innovatsiyalar va tadbirkorlik» instituti professor-o’qituvchilar va talabalarga turli konkurslar tashkil etish hamda yangi tashabbuslarni amaliyotga joriy etish orqali 3,7 mln. AQSH dollari grant va boshqa tadbirlardan esa 9.4 mln.

AQSH dollari miqdor mablag’ to’plab institut bilan birgarlikda 110 ta kompaniya tashkil etgan. Mamlakatimiz ta’lim muassasalari daromadlari esa hamon budjet mablag’lari va shartnoma asosida talabani o’qitish hisobidan shakllanmoqda. Holbuki yuridik shaxs maqomiga ega budjet tashkilotlarining barcha manbalardan olgan daromadlari 2018-yilning 1-yanvarigacha barcha soliq va majburiy to’lovlardan ozod etilgan.

Mamlakatimizda ham ta’lim sifatini oshirishning mexanizmlaridan biri bo’lgan fan, ta’lim va ishlab chiqarish hamkorligini ta’minlashda innovatsion korporativ hamkorlik faoliyati taraflari hamda uning asosiy subyektlari hisoblangan professor-o’qituvchi va talabani rag’batlantirish mexanizmlaridan foydalanishga yo’l qo’yilsa, bu sohadagi ishlar ijobiy natija beradi.

Jahon mamlakatlarining rivojlanish tendensiyalarini o'rganish shuni ko'rsatmoqdaki, ayrim rivojlangan mamlakatlar tomonidan bosib o'tilgan bosqichlarda erishilgan natijalardan foydalangan holda tezlik bilan o'z taraqqiyotini sifat o'zgarishlari va yangiliklar asosida o'zgartirishga harakat qilmoqdalar [6]. Bunday taraqqiyotning asosililigini yaqin o'tmishda jahon miqyosida yuz bergan moliyaviy-iqtisodiy inqiroz isbotlab berdi. Rivojlangan mamlakatlarda yangiliklarga asoslangan taraqqiyotning amalga oshirishida ilmiy tadqiqot muassasalari va yangiliklarning buyurtmachisi hisoblangan ishlab chiqarish tarmoqlari o'rtasidagi bog'lanishning to'g'ri yo'lga qo'yilganligi muhim omil hisoblanadi. Bunda ilmiy tadqiqot muassasalari o'z faoliyatini bevosita ishlab chiqarish tarmoqlari tomonidan talab qilingan innovatsiyalarni yaratish asosida tashkil etmoqda va bu o'z navbatida, yaratilgan innovatsiyalarning ma'lum bir vaqt harakatsiz qolishini oldini oladi.

Ilmiy tadqiqot natijasi sifatida olingan innovatsiyalarning qisqa vaqt ichida amaliyotga joriy etishning eng samarali vositasi bu intellektual mulklarni tijorat bardoshligini ta'minlovchi tizimning shakllantirilishi hisoblanadi.

Yevropa Ittifoqi tarkibidagi mamlakatlarning barchasida ham innovatsiyalarning amaliyotga joriy etilish tizimi bir xil emas, masalan, Fransiya va Germaniyadagi oliy o'quv yurtlarida innovatsiyalar bevosita korxonalarning buyurtmasi asosida iqtidorli talabalar va magistrlardan iborat innovatsion guruhlar tomonidan yaratilib, adresli yo'naltirilsa, Ispaniyadagi oliy o'quv yurtlarida innovatsiyalarni yaratish jarayonida asosan tadqiqotchilar faoliyat ko'rsatadi va ular yaratilayotgan yangilikka bozorning talabini o'rgangan holda mustaqil faoliyat olib boradilar, olingan natija esa universitetlar mablag'i hisobiga kichik ishlab chiqarish korxonalari ko'rinishini oladi. Innovatsiyalar transferining Ispaniya modeli o'zining mustaqilligi va universitetlarni bevosita tadbirkorlik jarayoniga tortishi bilan boshqa mamlakatlardagi modellardan farqlanadi. Albatta, oliy ta'lim muassasalarida innovatsion jarayonlarni rivojlantirish har bir mamlakat ta'lim tizimidagi o'ziga xos xususiyatlar va qonunchilik bazasiga tayangan holda amalga oshiriladi.

Axborot texnologiyalari ta'limning turli yangi ko'rinishlarini taklif etmoqda, xususan keyingi vaqtlarda modulli ta'lim tizimida majmuaviy yondashuv tamoyili kuchayib bormoqda. Unda turli shakl, usullar moslashtirilgan holda joylashtirilishi aralash ta'limning innovatsiya sifatida kirib kelishiga sabab bo'ldi.

G'arb mamlakatlarida kichik innovatsion tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor qaratiladi. AQShda innovatsion tadbirkorlikni institutsional qo'llab-quvvatlash bilan Kichik biznes ishlari ma'muriyati, Milliy ilmiy fond, NASA, universitetlar, tarmoq vazirliklari shug'ullanadi. Germaniyada bu ishni Iqtisodiyot vazirligi, Ilmiy tadqiqotlar va texnologiyalar vazirligi, Sanoat tadqiqot uyushma federatsiyasi, Patent markazi, Fransiya Iqtisodiyot vazirligi, Tadqiqotlar natijalarini joriy etish milliy agentligi, Ilmiy-texnika fondi, Yaponiyada Mayda biznesni moliyalash korporatsiyasi, Xalq moliya korporatsiyasi, Xatarli tadbirkorlik markazi, Italiya Texnologik yangiliklar fondlari amalga oshiradi. Bu tashkilotlarning markaziy va tijorat banklari sug'urta fondlari bilan birgalikda kichik innovatsion tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash milliy dasturlarini samarali amalga oshirish uchun zarur asosni yaratadi.

Yangi texnologiyalarni joriy etmasdan turib, jahondagi hech bir iqtisodiyot raqobatbardosh bo'la olmaydi.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda oliy harbiy ta'lim tizimi sifatini oshirish hamda "fan-ta'lim-ishlab chiqarish" tizimida intergatsion jarayonlarni yanada jadallashtirish maqsadga muvofiqdir hamda oliy ta'lim va iste'molchi o'rtasidagi innovatsion korporativ faoliyatni tashkillashtirishda oliy harbiy ta'lim muassasalarida kadrlar tayyorlashning maqsadli tizimini yo'lga qo'yish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" O'R Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining ko'shma majlisidagi nutqi. «O'zbekiston» NMIU, 2016

2. Maxkamova M.A. Organizatsiya i upravleniye innovatsionnoy deyatelnostyu. - T.: Iqtisodiyot, 2007.
3. O'R "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. O'R Oliy Majlisining Axb-si, 1997-yil. 9-son, 225-modda.
4. Azaryeva V.V. Razrabotka brenda vgsshego uchebnogo zavedeniya kak element postroyeniya sistem menedjmenta kachestva /V.V.Azaryeva //Universitetskoye upravleniye. 2004. N 2(30).
5. Anisimov P.F. Upravleniye kachestvom srednego professionalnogo obrazovaniya / Monografiya. / P.F.Anisimov, V.YE. Sosonko - Kazan: In-t srednego prof. obrazovaniya RAO, 2001. - 256 s.
6. Fatxutdinov R.A. Innovatsionny menedjment: Uchebnik dlya vuzov. 5-ye izd. - SPb.: Piter, 2005.

HARBIY KADRLARNI TAYYORLASHDA HARBIY TOPOGRAFIYA FANINI O'QITISH SIFATINI OSHIRISH

IMPROVING THE QUALITY OF TRAINING OF MILITARY TOPOGRAPHY IN THE TRAINING OF MILITARY PERSONNEL

Kuyikov Shokir Xolmamadovich
Kuikov Shakir Kholmamadovich

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Taktika kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering school
Department of Tactics*

Annotatsiya: Mazkur maqolada harbiy kadrlarni tayyorlashda topografiya fanini o'qitishning eng muhim tashkiliy-uslubiy masalalari va oliy harbiy ta'lim muassasalarida harbiy topografiyani o'qitish sifatini oshirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Tushuntirish, ko'rsatish, mashq usuli, dasturli o'qitish, muammoli o'qitish.

Abstract. This article gives recommendations for the training of military personnel, the main organizational and methodological tasks in teaching topography and the quality of training military topography in higher military organizations.

Keywords: explanation, visualization, type of lesson, program learning, problem learning.

Ma'lumki, jangovar tayyorgarlikning asosini taktik tayyorgarlik tashkil qiladi. Boshqa barcha o'quv fanlari, jumladan harbiy topografiya jangchilarni har tomonlama o'qitish va tarbiyalashga qaratilgan va shu orqali ularni jangovar harakatlarni olib borishga tayyorlaydi. O'z navbatida taktik tayyorgarlik sifati ham jangovar tayyorgarlikning boshqa o'quv fanlarida erishilgan yutuqlariga chambarchas bog'liq bo'lib, uning yuqori darajasiga faqatgina barcha o'quv fanlarining natijasiga tayanib erishish mumkin.

Harbiy topografiya taktika bilan uzviy bog'langan fanlar sirasiga kiradi. Ushbu aloqadorlik har jabhada ayon bo'lsada, u ayniqsa jangovar topshiriqni muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo'lmish, jangda qaror qabul qilish paytida komandir tomonidan joyni qunt bilan va har tomonlama o'rganish chog'ida yaqqol namoyon bo'ladi.

Harbiy topografiya nafaqat taktik (maxsus-taktik) tayyorgarlik bilan uzviy bog'langan, balki maxsus texnik fanlar bilan ham aloqador. Chunki jangovar va maxsus texnikadan to'g'ri va unumli foydalanish uchun ularni joyda to'g'ri qo'llash usullarini bilish zarur.

O'rganuvchilarga topografik xaritalar va boshqa joy to'g'risidagi hujjatlardan jang jarayonida joyni o'rganish, jangovar qurol va texnikalardan joyda samarali foydalanish uchun qilinadigan hisob-kitoblarning yechimini topish, shuningdek jangda, marshda va jangovar vaziyatning boshqa murakkab vaziyatlarida mo'ljallanish maqsadlarida to'g'ri va

to'laqonli foydalanishni o'rgatish – topografik tayyorgarlikning asosiy vazifasi bo'lib xizmat qiladi.

Jangovar tayyorgarlikning asosiy talabi – bu o'qitish jarayonini o'rganuvchining faoliyat yo'nalishiga eng yaqin darajada yaqinlashtirishdir. Bu talabga qo'shinlarning dala ko'nikmasi mos keladi, ya'ni o'qitishda jangovar vaziyatga maksimal yaqinlashtirilgan joylarni qo'llash.

Harbiy topografiyani o'rganishda jangda nima zarur bo'lsa, shuni o'qitish tamoyili yaqqol namoyon bo'ladi, chunki mashg'ulotlar asosan dalada olib boriladi. Mashg'ulotlar davomida o'rganuvchilar xaritanı joy bilan solishtirishadi va bu bilan o'qitishning yana bir asosiy tamoyili – namoyishkorlik ta'minlanadi.

Harbiy topografiyani o'rganishda turli xil mashg'ulot turlari va har xil o'qitish uslublari qo'llaniladi.

Mashg'ulot turlari o'qitishning aniq bir maqsadda tashkillashtirilishida, o'rganuvchilarning kichik guruhlariga ajratilishi va o'quv materiallarini o'zlashtirish tartibida namoyon bo'ladi. Mashg'ulot turlariga ma'ruzalar, seminarlar, guruh va amaliy mashg'ulotlar, mashqlar, masalalar va boshqalar kiradi. Harbiy topografiya bo'yicha o'tiladigan mashg'ulotlarning asosiy turlari dalada va sinf xonasida o'tkaziladigan guruhıy va amaliy mashg'ulotlar hisoblanadi.

Harbiy topografiyani o'qitishning asosi – bu dala mashg'ulotlaridir. Biroq o'quv tajribasining tarkibıy qismi bo'lmish sinf mashg'ulotlarining ham o'rni beqiyosdir. Har bir mavzu o'rganuvchilar tomonidan o'quv savollarining sinfda o'tkazilgan nazariy asosiga ega bo'lishi shart. Shuning uchun sinf mashg'ulotlarining dala mashg'ulotlari bilan uzviy aloqadorligi topografik tayyorgarlikning asosiy shartlaridan biridir.

Harbiy topografiya mashg'ulotlari, ayniqsa dala mashg'ulotlari taktik vaziyat negizida olib borilishi shart. Taktik vaziyat esa haqiqatga eng yaqin, o'rganishga eng oson, imkon qadar sodda, lo'nda va qisqa, ortiqcha tafsilotlarsiz bo'lishi shart. Aks holda o'rganuvchilarning diqqat-e'tibori mashg'ulotning asosiy maqsadidan chetga chalg'iydi va mashg'ulot vaqtining behuda sarflanishiga sabab bo'ladi [3].

O'qitish uslublari – bu muayyan bilim, amaliy ko'nikma, tajribani o'rganuvchilarga yetkazilishi, ularda anglash qobiliyatining rivojlantirilishi va yuksak jangovar-ruhiy sifatlarning shakllantirilishi usullaridir.

O'qitishning bir necha uslublari mavjud. Ularning asosiylari – bu hikoya, ko'rgazma, mashq va mashg'ulotlardir. O'qitish jarayoni bir necha uslubni o'zaro uyg'unlikda qo'llashni talab qiladi. Chunki bitta o'qitish uslubi bilan o'rganuvchilarga mustahkam bilim berib bo'lmaydi, ko'nikma hosil qilinmaydi va ularni takomillashtirish hamda mustahkamlashning imkoni yo'q.

Harbiy topografiyani o'qitishda yangi o'quv materialini o'rganuvchilarga yetkazish asosan bajariladigan ish jarayonini amaliy tushuntirib ko'rsatish, turli xil ko'rgazmali qo'llanma, chizma va slaydlarni namoyish qilish orqali amalga oshiriladi.

Tushuntirish – bu o'quv materialini og'zaki bayon qilib berish usuli bo'lib, bunda o'qituvchi o'z tajribasidagi malaka va ko'nikmaning ahamiyatini asoslab beradi, ularning mazmunini ochib beradi, usul, harakat va bajariladigan ish jarayonining ketma-ketligini ko'rsatadi. Tushuntirish qisqa, lo'nda va sodda tilda bo'lishi shart.

Ko'rsatish – bu amal va vositalarning mujassamligi bo'lib, o'rganuvchida o'zi o'rganayotgan usul va amallarning ko'rgazmali ifodasidir. Ko'rsatish o'qitishning eng tejimli usullaridan biri hisoblanadi, chunki uning asosida o'rganuvchining bilim manbaini faol idrok qilishi, ya'ni ongida ko'rsatilgan mavzuni tasavvur qilishi, o'rganilayongan harakat yoki usulni aniq aks ettirishi yotadi. Ko'rsatish orqali tushuntirib berish juda ko'p vaqtnı oladigan, biroq shunda ham ularning ongida aniq tasavvur hosil qilishga hamisha erishilmaydigan harakat usullari to'g'risida o'rganuvchining ongida tushuncha hosil qilinadi. Biroq shuni unutmaslik lozimki, to'liq tasavvurga ega bo'lish uchun albatta boshqa o'qitish uslublari ham ko'rsatish uslubi bilan yonma-yon olib borilishi shart.

Ko'rsatilayotgan harakatni tushuntirmasdan yetkazish jarayonida maqsadga to'la erishib bo'lmaydi, chunki ushbu holatda o'rganuvchilarning diqqat-e'tibori ikkinchi darajali bilim elementlariga chalg'ib qoladi, asosiysi esa nazardan chetda qoladi.

O'rganuvchi ongida berilgan bilimni mustahkamlash odatda mashq va turli xil masalalarning yechimini topish uslublari orqali amalga oshiriladi.

Mashq usuli deb, o'rganuvchi tomonidan o'z qobiliyati va malakasini mukammallashtirish maqsadida aniq bir usul, yoinki harakatni bajarishiga aytiladi. Mashq usuli harbiy topografiyani o'rganishda yetakchi o'rinlardan birini egallaydi.

Mashqlarni samarali bajarishning eng muhim shartlaridan biri bu o'rganuvchi tomonidan ularning maqsad va mo'ljallanishi to'g'ri tushunilishidir. Bu o'rinda hal qiluvchi ahamiyatni aniq va ravshanligi, shuningdek ularning jangovar vaziyat bilan uzviy aloqadorligini asoslab berilishi egallaydi. Oxirgi misolni bo'lib o'tgan jangovar harakatlar tajribalari namunasida ko'rsatish tavsiya qilinadi. Namunaviy misollar qiziqarli va o'rganishga moyil bo'lishi shart.

So'nggi vaqtlarda harbiy topografiyani o'qitish usullarining orasida dasturli o'qitish va muammoli o'qitish usullari tobora katta ahamiyat kasb etib bormoqda.

Dasturli o'qitish uslubi deb, o'rganuvchi tomonidan dasturlashtirilgan o'quv jarayoni (dasturga solingan darsliklar, savollar yoki topshiriqlar to'plami, boshqa matnli materiallar) yoki o'quv materialini o'qitishning texnik vositalari yordamida yakka tartibda o'rganishiga ularni har bir qismi yakunida o'zining bilimini nazorat qilish yo'li bilan o'zlashtirishiga aytiladi.

O'qitishning dasturiy uslubida boshqa uslublar singari hal qiluvchi o'rinni o'qituvchi egallaydi. U o'quv jarayonini dasturga soladi, uni tezkor nazorat qilib turadi va tuzatib boradi, bundan tashqari zaruriy o'quv materialini oldindan tayyorlaydi, uni tashkillashtiradi va o'quv jarayonini nazorat qiladi. Biroq umuman olganda harbiy topografiyani dasturlashtirilgan o'qitishni tashkillashtirish va uning uslubiyoti bo'yicha bir qator hal etilmagan masalalar mavjud. Shuning uchun o'qituvchilarning asosiy vazifasi harbiy topografiyani dasturlashtirilgan o'qitishni tashkillashtirish va uning uslubiyotini nazariy asoslash hamda ularning amaliy qo'llanilish yo'llarini izlash hisoblanadi (shu jumladan, o'quv kursining aniq bir mavzulari bo'yicha dasturlashtirilgan o'quv qo'llanmalarini yaratish, ularning samarasini aniqlash va oshirish hamda o'quv jarayoniga tadbiiq etish).

Muammoli o'qitish uslubi – yangi bilim manbalari o'rganuvchilarga mavhum tarzda yetkazilishi asosida olib boriladi. Ularga o'quv jarayonidagi nazariy-ilmiy ahamiyatga ega bo'lmagan, faqatgina o'quv ahamiyatini kasb etuvchi muammolar kiradi.

Bu uslubni qo'llash orqali o'rganuvchilarning o'z fikrlash qobiliyatini o'zi faol oshirishi orqali o'quv materialini o'zlashtirishiga erishiladi. Buning natijasida esa ularda ijodiy mustaqil, fikrlash va aqlli tashabbus ko'rsatish qobiliyati shakllanadi.

Muammoli o'qitish uslubining asosiy afzalligi, o'rganuvchilarda aqliy faoliyatning eng yuqori darajada shakllanishida, shuningdek ularda g'ayrioddiy va murakkab holatlar bilan to'qnash kelgan sharoitda samarali qaror qabul qilish qobiliyatini eng yuqori darajada rivojlantirishda namoyon bo'ladi [2].

O'qituvchi muammoli holatni yaratish yo'li bilan o'rganuvchilarni ularning yechimini topish yo'llari sari yetaklaydi. Ularda muammoni hal etishga bo'lgan ishtiyoqning shakllanishi uchun "qani, o'z taklifingizni beringchi" yoki "eng maqbul javob/yo'lni topishga harakat qilingchi" singari takliflar kiritish ma'quldir.

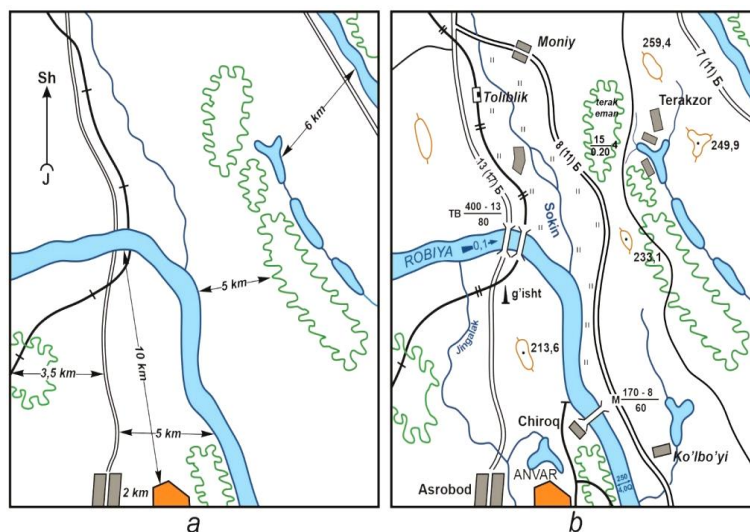
Barcha hollarda javob berishga harakat qilgan va intiluvchan o'rganuvchilarni maqtov bilan siylash, noto'g'ri javob bergan yoki o'quv maqsadiga mos kelmaydigan misol keltirgan o'rganuvchilarni esa ularni ruhiy tushkunlikka tushmasliklari va ishtiyoqlari so'nmasligi uchun fikrlarini san'atkorona inkor qilish foydalidir.

Masalani yorqinroq tarzda anglash maqsadida muammoli o'qitish uslubiga quyidagi savolning yechimini topishni misol qilsa bo'ladi:

"Meridianlarning yaqinlashuv burchagi, magnit og'ishi va yo'nalishga kiritiladigan tuzatma". Mashg'ulotni joy maketida olib borish maqsadga muvofiq.

O'qituvchi oldindan to'rtta har xil rangli ko'rsatkichlar tayyorlaydi.

Uchta ko'rsatkichning uchiga haqiqiy, magnit azimuti va o'q meridiani (kilometrlar to'ringing vertikal chiziqlari)ni anglatuvchi belgilar qotiriladi. To'rtinchi ko'rsatkich esa joydagi mahalliy jismga bo'lgan yo'nalishni ko'rsatadi.

1. rasm. Xotirada saqlangan ma'lumotlar bo'yicha joy chizmasini tuzish:

a – taxminiy variant; b – aniqlashtirilgan variant.

Shundan keyin o'qituvchi joy maketidagi biror-bir nuqtani ko'rsatadi va uni barcha o'rganuvchilarning joylashuv o'rnini deb e'lon qiladi. So'ngra u maket ustiga haqiqiy meridianni anglatuvchi ko'rsatkichni yotqizadi va savol beradi: "Agar biz ushbu meridian bo'ylab harakatlansak qaysi joyga boramiz". O'rganuvchilar qaror qabul qilishi va u bo'ylab harakatlansak Shimoliy qutbga boramiz deb javob berishlari kerak. Undan keyin shu usul bilan magnit meridiani va kilometrlar to'ringing vertikal chizig'ini bildiruvchi boshqa ko'rsatkichlarni nuqta ustiga yotqizadi. So'ngra joydagi mahalliy jismga bo'lgan yo'nalishga to'rtinchi ko'rsatkichni qo'yadi va yo'naltiruvchi savollar berish yo'li bilan o'rganuvchilardan haqiqiy, magnit azimutlari, direksion burchak va yo'nalishga kiritiladigan tuzatmani o'zlari izlab topishlariga erishadi. To'g'ri javobni bir necha o'rganuvchi topgandan keyingina e'lon qilish joizdir. Ushbu yo'l bilan o'quv savoli to'liq o'rganiladi.

O'rganuvchilarning faoliyatini doimo nazorat qilish va ularni mashqqa jalb qilish muhim hisoblanadi. O'quv savolining yechimini joy maketida o'zlashtirgandan keyin o'rganuvchilar xaritada ikki-uch yo'nalishning haqiqiy, magnit azimuti va direksion burchagini topishlari foydalidir.

Yanada murakkab muammoli vaziyatni yoritish uchun 1-rasmda tasvirlangan misolni (unda jang olib borishga joy ko'rsatadigan ta'sir chizmasi berilgan) berish mumkin.

Muammoli o'qitish elementlari ko'pincha sinf mashg'ulotlarining kayfiyatini ko'tarish vositasi sifatida qo'llaniladi. Ayniqsa dala mashg'ulotlarini muammoli savollar bilan ko'proq boyitish foydalidir, chunki buning natijasida o'rganuvchilar qo'yilgan muammoli savolning yechimini topish orqali yangi bilimlarni olishadi. Shuning uchun ushbu o'qitish uslubida har bir mashg'ulotning tayyorgarligi, uning kichik tafsilotlarini boyitish uchun ko'proq vaqt sarf etiladi. Mashg'ulotga tayyorgarlik jarayonida o'rganuvchilarning bilim darajasi va ularni rivojlantirish imkoniyati inobatga olinishi shart [3].

Harbiy topografiyani o'qitish jarayonida o'qitishning boshqa ko'plab uslublari amalga kiritiladi va qo'llaniladi. Bunga misol tariqasida o'rganuvchilarni yakka tartibda foydalanishga, tushuncha va hodisalarning ma'nosini ochishga mo'ljallangan ko'rgazmali

qo'llanmalardan mustaqil tayyorgarlik darslarida bevosita o'zlari foydalanishini keltirsa bo'ladi.

Mustaqil tayyorgarlik jarayonida ham turli xil uslublar qo'llaniladi. Jumladan, o'rganuvchilarga nafaqat darslikdan, balki turli xil o'quv va ko'rgazmali qo'llanmalardan, jumladan nashr qilinuvchi adabiyotlarning ma'lumotlaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Harbiy topografiyani harbiy bilim yurtlarida o'qitish nafaqat bilim o'rgatish va amaliy ko'nikmalar hosil qilishni, balki topografik tayyorgarlikning uslubiyoti asoslarini ham o'z ichiga oladi.

O'rganuvchilarni uslubiy ko'nikmalarga o'rgatish ularning amaliy ish faoliyatida nafaqat bo'linmalarni o'qitish bo'yicha, balki bo'linmalar tomonidan jang olib borilishini boshqarish jarayonida ham juda katta ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun o'rganuvchilarni ko'proq mashg'ulot rahbari o'rniga qo'yish, ularga saf oldida turib qandaydir usul, harakat yoki mo'ljallanishning asosiy qoidalarini bajarib ko'rsatish, muayyan bir yo'nalish bo'yicha harakatlanish uchun topshiriq berish ko'proq muhim o'rin tutadi [4].

Mashg'ulotlarning moddiy ta'minoti. Harbiy topografiya bo'yicha mashg'ulotlarda har doim topografik xaritalar, o'qitishning texnik vositalari, asboblari, o'quv plakatlar, maketlar va boshqa ko'rgazmali qo'llanmalardan foydalaniladi. Alohida e'tiborni o'quv jarayonida texnik vositalardan foydalanishga qaratish zarur. Ularga kompyuter va elektron namoyish vositalari, film va teleko'rsatuvlar, ovoz yozish va ovoz o'qish moslamalari, imitatsiya qiluvchi, trenajyor moslamalari va hokazolar kiradi. Texnik vositalar o'qitishning samaradorligini oshiradi, namoyishkorlikni yuksak darajada ta'minlaydi, o'qituvchi va o'rganuvchining umumiy ish madaniyatini oshiradi, katta ruhiy yutuq yaratadi. U yoki bu texnik vositani tanlashdan oldin, eng avvalo harbiy topografiyani o'rganishning o'ziga xos xususiyatlari, ya'ni o'qituvchi vaqtning asosiy qismini yangi ma'lumot (bilim)ni berishga emas, balki o'rganuvchilarning ongida malaka va ko'nikma hosil qilishga sarflaydi. Bundan tashqari shuni unutmaslik lozimki, harbiy topografiyadan o'tkaziladigan mashg'ulotlarning asosiy qismini dala mashg'ulotlari tashkil qiladi. Shuni qayd etish zarurki, eng yuksak natijaga faqatgina texnik vositalarni tizimli tarzda qo'llagandagina erishiladi, aks holda bu natijaga erishib bo'lmaydi. Ularning qo'llanilishi esa o'qitishning boshqa uslublari bilan juda chuqur muvofiqlashtirilgan bo'lishi shart. Bundan tashqari, ushbu vositalarning samarali qo'llanilishi o'qituvchi tomonidan namoyish etiladigan materialni to'g'ri tanlanishi va zukkolik bilan yetkazilishiga juda katta aloqadorligi bor.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi O'RBQ-637-sonli Qonuni.
2. Saydaliyev N. "Yangi pedagogik texnologiya" Toshkent 2008-yil.
3. "Topografik tayyorgarlik uslubiyoti". Toshkent 2020-yil.
4. Gavrilov A.V. "Методика цифрового картографического моделирования в интересах планирования и организации контроля передвижений войск":— М., 2001.

ҲАРБӢЙ КАДРЛАРНИНГ ОНГИГА ИЖТИМОӢЙ ТАРМОҚЛАРДА ТАРҚАЛАЁТГАН САЛБӢЙ АХБОРОТЛАРНИНГ ТАЪСИРИ

THE EFFECT OF NEGATIVE INFORMATION SPREADING ON SOCIAL NETWORKS ON THE MIND OF MILITARY PERSONNEL

Мухаммадиев Эркин Рахматович
Чирчиқ олий танк қўмондонлик муҳандислик билим юрти

Mukhammadiyev Erkin Rakhmatovich
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School

Парпиева Алмахан Жолдасовна
Чирчиқ олий танк қўмондонлик муҳандислик билим юрти

Parpiyeva Almaxhon Joldasovna
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School

Аннотация. Ушбу мақолада ҳарбий кадрларнинг онгига ижтимоий тармоқларда тарқалаётган салбий ахборотларнинг таъсири ҳақида келтирилган.

Abstract. This article talks about the impact of negative information spread on social networks on the minds of military personnel

Замонавий шароитда узлуксиз ривожланаётган технологиялар ахборот тарқатиш ҳажми ва тезлиги мунтазам ошиб, такомиллашиб бормоқда. Бу ҳолат эса жамоатчилик онгини энг қисқа муддатларда ахборот билан қамраб олиш имкониятини бермоқда.

Мавжуд маълумотлар таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, сўнгги вақтларда жамиятимизнинг ҳар бир соҳасида бўлаётган ўзгариш ва янгиликларни аҳолига етказишда интернет тармоғининг, хусусан, ижтимоий тармоқ ва мессенжерларнинг аҳамияти кун сайин ортиб бормоқда.

Интернет маконини мониторинг қилиш натижалари шуни кўрсатмоқдаки жорий йилнинг июнь ойидан ноябрь ойига қадар хорижий манбалар томонидан интернет тармоқларида Ўзбекистон Республикаси тўғрисида ҳар ойида ўртача **500 тадан 700 тагача** мақола ва хабарлар тарқатилган.

Шуларнинг ўртача **25%** – Россияга, **40%** – Марказий Осиё ва бошқа МДХ мамлакатларига тегишли Интернет сайтларида, **20%** – инглиз тилидаги хорижий ва **15%** – ўзбек тилидаги сайтларда берилаётганлигини кўрсатмоқда. Мазкур ахборотларнинг **2/3 қисми** тенденциоз характерга эга бўлиб қолмоқда.

Бундан ташқари қуйидаги жадвалда ижтимоий тармоқ ва мессенжерларда бир ой мобайнида ташаббусчи-субъектлар томонидан куч тузилмаларига нисбатан салбий мазмундаги тарқатилган маълумотлар ҳисоби келтирилди.

Мониторинг ва таҳлил натижаларига кўра, Куч тузилмалари томонидан Ўзбекистон Республикаси фуқароларига нисбатан ўз ваколатидан четга чиққан ҳолда, ноқонуний равишда куч ишлатиш ҳолатлари ижтимоий тармоқларда кенг жамоатчилик томонидан турлича талқиндаги муҳокамаларга бўлмоқда. Ушбу постларда асосан, ИИБ, Суд, Адлия, ДХХ ва Мудофаа вазирлиги ходимлари билан боғлиқ ҳолатлар юзасидан турли фейк маълумотлар тарқатилмоқда.

Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда, турли бирёқлама ва салбий маълумотлар сони ва обуначилар сони доимий равишда ортиб бораётганини кўриш мумкин.

Ижтимоий тармоқ номланишлари ва уларнинг ўқув аудиторияси

т/р	Ижтимоий тармоқ (саҳифа) номланиши	Қуролли кучлар фаолиятига оид	Обуначилар сони
1	Ozodlik Radiosi	7	802 181
2	BBC Uzbek	4	533 583
3	Халқ билан мулоқот (Facebook)		328 000
4	Халқ фикри (Facebook)	3	173000
5	T.me/bugunuz	2	90 194
6	Макон хабарлари		53501
7	El tuz		86 185
8	Халқ Назорати (Facebook)	3	33 586
9	Sizdantelegram	8	25 314
12	Ўзбекистонда адолат (Facebook)	13	4 071
13	Uzxaqharakati.com	3	3 949
14	QoraMergan	1	2 654
15	Xalq minbari	2	2 603
16	Коррупция ва ноҳақликлар (Facebook)	1	2 429
17	Facebook	10	-
ЖАМИ:		57	2 174 515

Хусусан, “Analysis” статистик сайтининг “Eltuz.com” сайти бўйича таҳлил маълумотларига кўра, “Eltuz.com” интернет сайтига 1 кунда ўртача – **1 169** та ташриф бўлади ва **3 453** марта кузатилади, 1 ойдаги ташрифлар сони – **51 729** та бўлиб, **107 039** марта кузатилади. Ташриф буюрувчилар географик жиҳатдан асосан **30 %** Буюк Британия, **25,9 %** Нидерландия ва **11,8 %** Ўзбекистон ҳисобига тўғри келмоқда.

Худди шу мазмундаги ахборотлар тарқатувчи “Ozodlik radiosi” ўзбек хизматининг интернетдаги сайтига 1 кунда ўртача – **24 942** та ташриф бўлиб, **66 904** марта кузатилади, 1 ойдаги ташрифлар – **773 213** тани ташкил этади, ҳамда сайт фойдаланувчилар томонидан **2074014** марта кузатилмоқда.

Ҳозирги кунда энг кўп тенденциоз постлар мамлакатнинг сиёсий ҳаётини танқид қилиш билан боғлиқ бўлиб, бунда чоп этилаётган контент асосан мамлакат сиёсий элитаси ва сиёсий бошқарувга қарши қаратилганлигини кўриш мумкин.

Бундан ташқари август ойидан буён Минскда давом этиб келаётган оммавий тартибсизликларнинг таҳлил натижалари шуни кўрсатмоқдаки айрим давлатларнинг махсус хизматлари Беларус ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари маълумотлар базасига хаккерлик ҳужумини амалга оширган.

Ушбу хаккерлик ҳужуми натижасида бир қанча ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ходимларининг персонал маълумотлари, хизмат фаолияти билан боғлиқ ҳужжатларнинг электрон нусхалари оппозицион кучларнинг қўлига келиб тушган. Хабар тармоқларда тарқатилгандан сўнг Беларус куч тузилмалари ичида оммавий тарзда иш ташлаш акциялари ортганлиги кузатилди.

Салбий ахборот психологик таъсир этиш субъектлари, объектлари ва мавзулари.

Ижтимоий тармоқ ва мессенжерларда тарқатилаётган тенденциоз руҳдаги ахборотлар таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, уларнинг фаолият мақсади, асосан, жаҳон ҳамжамияти олдида Ўзбекистон имиджини пасайтириш ва республика аҳолисига ахборот-психологик таъсир ўтказиш орқали уларда давлат конституциявий тизимига нисбатан норозилик кайфиятини уйғотиш ҳисобланади.

Таъкидлаш жоизки, ташқи аудитория Ўзбекистонда юз бераётган воқеа ва ҳодисалардан ушбу сайт орқали ҳам хабардор бўлади.

Демак, ушбу сайтларда нашр этилаётган материаллар ташқи аудитория учун Ўзбекистон тўғрисида турли мазмундаги фикрларнинг шаклланишида етарли аҳамиятга эга. Бундан ташқари, бугунги кунда қамров даражаси кенг бўлган дунёдаги йирик CNN (The Cable News Network), BBC (British Broadcasting Corporation)

ва Рейтер ахборот агентликлари Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ҳаётига оид танқидий маълумотларни тайёрлашда айнан ушбу сайт материалларидан ҳам фойдаланган ҳолатлар мавжуд.

2-жадвал

Салбий ахборот тарқатувчи субъектлари

Оппозиция гурӯҳлари	ДЭТ	Давлатлардан экспертлар	Турли ташкилотлар
Ўзбекистон миллий ҳаракати; “Бирлик” партияси; “Олға Қорақалпоғистон” ҳаракати; “Бирдамлик” ҳаракати ва бошқалар.	Ўзбекистон ислом ҳаракати; ИШИД; Хизбут таҳрир ва бошқалар	АҚШ; РФ; Германия; Буюк Британия; ЕИ; Осиё мамлакатлари ва бошқалар.	Инсон ҳуқуқлари; “Марказий Осиёда инсон ҳуқуқлари” ассоциацияси; “Эзгулик” ҳамжамияти; Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари жамияти; Ўзбекистон ҳуқуқ ҳимоячилари иттифоқи ва бошқалар.

Салбий ахборотларга қарши кураш ва ҳимояланиш.

Таъкидлаш жоиз, глобал ахборот маконида шахс, жамият, давлатнинг ахборот борасидаги манфаатларини ҳимоя қилиш миллий хавфсизликни таъминлашнинг омилларидан биридир. Ушбу миллий манфаатларни ҳимоя қилиш тизимли ёндашувни талаб этади.

Бу эса ўз вақтида салбий ахборот маконида жамиятга таъсир доирасини камайтириш мақсадида ахборот қарши кураш борасидаги чора-тадбирларни кўришни тақозо этади.

Ахборот қарши кураш – қарама-қарши томоннинг, ахборот, ахборот тизимлари ва ахборот инфратузилмасига комплекс равишда вайронкор таъсир кўрсатадиган, ўз маълумотларини, ахборот тизимларини ва ахборот инфратузилмасини бундай таъсирдан ҳимоя қиладиган ахборот соҳасидаги кураш тушунилади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш мумкинки, ахборот маконида Ўзбекистон Республикасининг куч тузилмаларини обрўсизлантиришга қаратилган контентлар тарқалиш тенденцияси кучайиб бормоқда.

Салбий ахборот тарқатувчи сайтларнинг аксарияти Ўзбекистон имиджини пасайтириш ҳамда аҳолида куч тузилмаларига нисбатан салбий фикрларни шакллантиришга қаратилган. Келгусида ҳам бу ахборот порталлари бир ёқлама материалларни чоп этишда давом этади.

Шу сабабли, ахборот маконида ҳарбий хизматчилар онгига салбий таъсирини камайтириш ҳамда шахсий таркибда ахборот-психологик қарши курашни шакллантиришда қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

ҳарбий хизматчилар, уларнинг оила аъзолари, жамиятга деструктив кучлар томонидан олиб борилаётган мавжуд конституцион тузум, миллий, диний, маънавий ва умуминсоний қадриятларга зид бўлган ғояларни сингдирилишини ўз вақтида аниқлаш ва қарши чора кўриш;

МВ тизимидаги барча тоифадаги ҳарбий хизматчиларда салбий мазмундаги тарғибот-ташвиқот мазмунидаги маълумотларга қарши мафкуравий иммунитетни шакллантириб бориш ва руҳий чидамлигини ошириш;

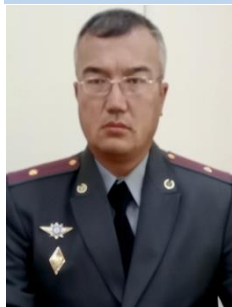
ҳарбий хизматчиларга деструктив кучларнинг ахборот-руҳий таъсир кўрсатиш услублари, шакллари, механизми, нимага йўналтирилганлиги истиқболда қай даражага олиб келиши мумкинлиги тушунтириб бориш;

турли тоифадаги ҳарбий хизматчиларга юртимизда олиб борилаётган ислохотларнинг, жаҳон жамоатчилиги олдида эришаётган ютуқлари, МВ тизимидаги ижобий ўзгаришлар, бошқа давлатларда юз бераётган воқеа ва ҳодисаларни, манфаатимиздан келиб чиққан ҳолда тарғибот-ташвиқот мазмунидаги ишларини олиб бориш.

**HARBIY KADRLARNI TAYYORLASHDA DUNYONING AYRIM MAMLAKATLARIDA
BO‘LIB O‘TAYOTGAN JANGOVAR HARAKATLAR VA MAHALLIY MOJAROLARDA
NOAN‘ANAVIY HARBIY OPERATSIYALARNI O‘TKAZISH BO‘YICHA CHET EL
KONSEPSIYASINI O‘RGANISH**

**STUDY OF THE FOREIGN CONCEPT ON THE CONDUCT OF UNCONVENTIONAL
MILITARY OPERATIONS IN MILITARY ACTIONS AND LOCAL CONFLICTS IN SOME
COUNTRIES OF THE WORLD IN THE TRAINING OF MILITARY PERSONNEL**

Mamatkulov Shuxrat Muratovich
Mamatkulov Shukhrat Muratovich

*Chirchiq oliy tank qo‘mondonlik muhandistlik bilim yurti
Taktika kafedrasida
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of Tactics*

Annotatsiya. Ushbu maqolaning dolzarbligi jangovar harakatlar va mahalliy mojarolarda noan‘anaviy harbiy operatsiyalarni o‘tkazish bo‘yicha chet el konsepsiyasining mohiyati, harbiy harakatlarning turlari, shakllari shuningdek noan‘anaviy harbiy operatsiyalarning asosiy maqsadi aks ettirilgan.

Kalit so‘zlar: informatsion, targ‘ibot, inqilob, tahdid, strategik, ta‘minot, isyonchilar, narkobiznes, tinchlikparvar, muxolifat, koalitsiya.

Abstract. In this article The relevance of this article lies in the fact that it outlines the types of military operations, the significance of foreign concepts for conducting military operations, the types and forms of military operations in conducting military operations and local conflicts.

Keywords: opposition, repressive power, corruption, political freedom, demonstration, collapse, civil war, ISIS and al-Qaeda, extremist jihad organizations, international coalitions, Hizbullah movement.

Harbiy kadrlarni tayyorlashda dunyodagi bo‘lib o‘tayotgan jangovar harakatlar va mahalliy mojarolarda noan‘anaviy harbiy operatsiyalarni o‘tkazish bo‘yicha chet el konsepsiyasini to‘g‘risida ma‘lumotlar

Qurolli Kuchlar urushlar va qurolli mojarolarni qaytarish hamda oldini olish, milliy manfaatlarini, suvereniteti, hududiy yaxlitligini hamda aholining tinch hayotini himoya qilish uchun tuzilgan bo‘lib o‘ziga xos bo‘lmagan vazifalarni bajarishda fuqarolarning ma‘muriy organlariga iqtisodiy jihatdan, ekologik, informatsion, targ‘ibot, ruhiy, huquqiy-tartibot va bojxonaga oid vazifalarni bajarishda yordam ko‘rsatishga qo‘llanilmoqda. [1]

XX asrda g‘arb davlatlarining Qurolli Kuchlari jangovar harakatlar olib borishda dushman bilan bevosita to‘qnashmaslikka intilib, ularning quruqlikdagi qo‘shinlar bo‘linmalari bilan to‘qnashuvdan chetga chiqib asosiy e‘tiborlarini havodan va dengizdan zarba berishga qaratdilar. Bunday munosabat “harbiy ishdagi inqilob” bo‘lib takomillashgan harbiy texnikalar, global kuzatuv tizimi, yuqori nuqtaga uruvchi vositalar, tarmoqli tarzda yo‘lga qo‘yilgan boshqaruv tizimini ishlab chiqish imkoniyatlari muvaffaqiyat keltirdi. [1]

2005-yil oktabr oyida Buyuk Britaniyaning Strategik tadqiqotlar institutida T. Sandler tomonidan ishlab chiqilgan «Noan‘anaviy harbiy operatsiyalar: zamonaviy harbiy mojarolarning tavsifi» hujjatida dunyoda harbiy-siyosiy va harbiy-strategik vaziyatni o‘zgarishi hamda qurolli kurashning shakli va uslublari tadqiqoti bayon etilgan. Operatsiyalarda qatnashgan Qurolli kuchlar tajribasidan kelib chiqib dushman tomonidan asimmetrik usullarni qo‘llash sharoitida moslashish uchun yo‘riqnoma berilgan. «Noan‘anaviy harbiy operatsiyalar» da qatnashish bo‘yicha boy tajribaga ega Qurolli

Kuchlar kam tarkibli, epchil va yuqori harakatchan bo'lib ushbu sharoitlarda tez moslashuvchan bo'ladilar. Ular birinchilardan bo'lib xalqaro vaziyatning o'zgarishi qanday xavfga olib kelishini tushunadilar. [1]

Noan'anaviy harbiy operatsiya – yagona reja va bitta harbiy yoki ma'muriy boshqaruv organi rahbarligi ostida tinchlik yoki harbiy holat sharoitlarida bir vaqtning o'zida yoki ketma-ketlikda milliy yoki koalitsion kuchlar tomonidan joyi, vaqti, maqsadi va vazifalari muvofiqlashtirgan jangovar va nojangovar harakatlar olib borish tizimidir. [1]

Qurolli kuchlarga xos bo'lmagan vazifalarni bajarish yo'nalishida harbiy kuchlarni namoyish etishdan to qurolli bosqinchilik harakatlari amalga oshiriladi.

Jahonda kuchlarni taqsimlash tub ravishda o'zgarishi sharoitida o'z manfaatini ta'minlash maqsadida harbiy kuchlarni qo'llashda barqaror moyillik kuzatilib noan'anaviy harbiy operatsiyalar mohiyati o'smoqda. [2]

Ularni tayyorgarligi va o'tkazilishi uchta asosiy maqsadni ko'zlaydi:

milliy va koalitsion xavfsizlik tahdidiga qarshi javob qaytarmoq;

milliy va koalitsion manfaatni olg'a siljishini himoya qilishda ijobiy sharoitni shakllantirish;

kutilmagan holatlar sharoitida harakatlarga tayyorgarlik ko'rish.

Harbiy harakatlar urush vaqtidagi olib boriladigan va urush bo'lmayotgan sharoitdagi operatsiyalarda harakat qilish. [1]

Harbiy harakatlarning turlari:

mudofaa;

hujum;

vaziyatni barqarorlashtirish;

ta'minot.

Harbiy harakatlarning shakli:

operatsiya;

jang;

noan'anaviy harbiy operatsiyalar (urush bo'lmayotgan sharoitda).

Noan'anaviy harbiy operatsiyalarning asosiy maqsadi:

urushlarni to'xtatish;

mojarolarni tinch yo'l bilan hal qilish;

osoyishtalikni ta'minlash. [1]

Noan'anaviy harbiy operatsiyalarni o'tkazish sharoiti:

harbiy harakatlar teatridagi to'la ko'lamdagi urush;

tinchlik davrida «cheklangan» harbiy faoliyat va jangovar harakatlar.

Qo'shin (kuch) larning harakati masshtabiga ko'ra strategik, tezkor(operativ) va taktik harakatlarga bo'linadi. [1]

Vaziyatni barqarorlashtirish operatsiyalari:

xorijiy davlatlarning ichki xavfsizligini ta'minlashda yordam ko'rsatish;

milliy xavfsizligini ta'minlash maqsadida yordam ko'rsatish;

terrorizmga qarshi kurashda kuchlarini namoyish etish;

gumanitar yordam ko'rsatilishini ta'minlash;

narkobiznesga qarshi kurash;

aholini evakuatsiya qilish;

qurol-aslahalarni nazorat qilish;

muxolifat kuchlarni qo'llab-quvvatlash;

tinchlik o'rnatish [2].

Tinchlik o'rnatish operatsiyasi maqsadiga muvofiq tinchlikni saqlash (hamma krizis ishtirokchilari roziligi bilan o'tkaziladi), tinchlikka majburlash (rozilik olmasdan harbiy kuch usullarini qo'llash yoki ularni qo'llashda tahdid qilish bilan tavsiflanadi) va diplomatik urinishlarni qo'llab quvvatlash [3].

Tinchlik o'rnatish yo'lida harbiy operatsiyalar to'rt turga bo'linadi:

tinchlikni saqlash;

osoyishtalik o'rnatish;

aholini evakuatsiya qilish va gumanitar yordam ko'rsatish.

O'z navbatida tinchlik o'rnatish va osoyishtalikka majburlash operatsiyalari tomonlarni kuch bilan ajratish, qo'riqlanayotgan hududlarni, mojaro zonalarida tadbiriq etilgan sanksiya va cheklashlarni nazorat qilish operatsiyalariga bo'linadi. [1]

Xorijiy davlatlarning ichki xavfsizligini ta'minlashda yordam ko'rsatish operatsiyasi maqsadiga muvofiq quyidagi turlarga bo'linadi:

umumiy qo'llab-quvvatlash (xorij davlatining iqtisodiy va milliy infratuzilmasini yaratishga ko'maklash);

bevosita qo'llab-quvvatlash (xorijiy davlatlarga jangovar harakatlar olib bormasdan razvedka, aloqani tashkillashtirish va qo'shinlarini front orti bilan ta'minlashga yordam ko'rsatish);

mintaqaviy davlatlarning qurolli kuchlariga jangovar operatsiyalar o'tkazishini qo'llab-quvvatlash (terrorchilar va isyonchilarga qarshi kurashda bevosita qatnashib ko'mak berish). [3]

Milliy xavfsizligini ta'minlash maqsadida yordam ko'rsatish operatsiyasi milliy siyosatini qo'llab-quvvatlashda qonunlarga rioya etib mudofaani ta'minlash, harbiy jihatdan xorijiy davlatlarga o'quv mashqlar o'tkazish va boshqa xizmat ko'rsatish maqsadida o'tkaziladi.

Fuqarolarga gumanitar yordam ko'rsatilishini ta'minlash operatsiyasi harbiy harakatlar mobaynida yordam ko'rsatish tashkil etiladi hamda to'la masshtabli o'quv mashqlar va manyovrlar davomida amalga oshiriladi.

Muxolifat kuchlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha operatsiyalar mavjud tizimga qarshi chiqayotgan, milliy manfaatlariga va mintaqaviy mo'tadillikka tahdid soluvchilar bilan kurashayotgan kuchlarni har tomonlama ta'minlash maqsadida o'tkaziladi. [1]

Narkobiznesga qarshi kurashni qo'llab-quvvatlash operatsiyalari – davlat xizmatlari va idoralari bilan birgalikda o'tkaziladi. Mazkur operatsiyalar davlat ichkarisida va uning xududidan tashqarida birdek o'tkazilishi mumkin. Ularning o'ziga xosligi shundaki, bularda qo'shinlarning (kuchlarning) ishtiroki jamoatchilikni axborot bilan ta'minlash va qonunchilikka rioya qilishga xayrixohlik bilan cheklanadi. [1]

Fuqorolarni evakuatsiya qilish bo'yicha operatsiyalar – xavfli hududlardan, jumladan chet el davlati hududidan fuqorolarini (o'zining va chet elliklarni) olib chiqish. [1]

Qurol – aslahalarni nazorat qilish bo'yicha operatsiyalar muttasadi xalqaro shartnomalar va majburiyatlarni bajarilishini shuningdek maxsus organlarga zarur yordamlar ko'rsatishni o'zida mujassam etadi. Ularning quyidagi ko'rinishlari mavjud:

YAQQ aniqlash, qo'lga kiritish va yo'q qilish;

maxsus yuklar va ashyolar ortilgan konvoylarni kuzatib borish;

taftishlar o'tkazish;

YAQQ ni ishlab chiqarish va saqlashni kuzatish va nazorat qilish;

Qurol-aslaha va harbiy obyektlarni xavfsizligini ta'minlash manfaatida chet el harbiy xizmatchilarini tayyorlash. [1]

Kuchlarni namoyish qilish bo'yicha operatsiyalar – salohiyatli tajavvuzkorlarni tahlikaga solish va qo'rqitish, belgilangan mintaqada (pududda) o'z ta'sirini kuchaytirish va mustahkamlash maqsadida o'tkaziladi.

Terrorizmga qarshi kurashish bo'yicha operatsiyalar – ikki toifaga bo'linadi; terrorchilik xurujlarini bartaraf qilish va terrorchilarni yo'q qilish.

Qo'shinlarning harakatlari tavsifiga ko'ra ular quyidagicha bo'linadi: xujumkor - (maqsadi - terrorchilik xurujlar oqibatlarini oldini olish va susaytirish va terrorchilarning harakatlariga javoban harakatlar olib borish) hamda mudofaali - (maqsadi – terrorchilar tomonidan davlat va harbiy obyektlarga yetkaziladigan zararni kamaytirish). [1]

Ta'minlovchi operatsiyalar:

davlat tashqarisidagi;

chet el davlatiga gumanitar yordam ko'rsatish;

davlat ichkarisidagi jamoat tartibini tiklash bo'yicha choralarga yo'naltirilgan operatsiyalar;

chet el davlatiga gumanitar yordam ko'rsatish;

chet el davlatiga gumanitar yordam ko'rsatish bo'yicha operatsiyalar . [2]

«Noan'anaviy harbiy operatsiyalar» tizimi:

operatsiyaning turi (qo'shinlarning harbiy harakatlariga qarab);

operatsiyaning toifasi (ko'zlanayotgan maqsadlarga monand);

operatsiyaning ko'rinishlari (hal qilinayotgan vazifalar bo'yicha);

tayyorlash va olib borish sharoiti (mavjud vaqt bo'yicha);

kuchlar va vositalar tarkibi (harakat qilish obyektlari soniga monand);

ko'lam (jalb qilinadigan kuchlar va vositalar tarkibiga ko'ra, hududiy qamrovga va operatsiyaning umumiy strategik, operativ, taktik, o'quv-jangovar yoki hududiy harbiy vazifasiga qo'shgan hissasiga ko'ra);

boshqaruvning o'ziga xosligi (boshqaruv organiga ko'ra: harbiy yoki fuqarolik);

o'tkazish joyi (milliy hududda yoki uning tashqarisida).

Chet el armiyalarining «noan'anaviy harbiy operatsiyalari»

harbiy harakatlarning turiga ko'ra – mudofaali va hujumkor;

maqsadiga ko'ra – mo'tadillashtiruvchi va ta'minlovchi;

Vazifalariga ko'ra:

tinchlikparvar (tinchlikni saqlash bo'yicha, tinchlikka majburlash bo'yicha, diplomatik say – harakatlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha);

yordam ko'rsatish bo'yicha (chet el davlatlarining ichki xavfsizligini ta'minlash, o'z xavfsizligini ta'minlash maqsadida gumanitar yordam ko'rsatish, texnogen halokatlar va tabiiy ofatlar oqibatlarini bartaraf qilish). [4]

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Операции в Сирии доказали принадлежность ВДВ к элите вооруженных сил. Режим доступа:<https://tula.mk.ru>. Дата обращения – 10.09.2022.

2. Эксперты предрекли реформу спецоперации на Украине-МК. Режим доступа:<https://tula.mk.ru>. Дата обращения – 25.08.2022.

3. Необходимость эволюции вооружения и тактики спецназа . Режим доступа:<https://topwar.ru>. Дата обращения – 29.08.2022.

4. Минобороны показало захват Украинского аэродрома без единого выстрела. Режим доступа:<https://www.kp.ru>. Дата обращения – 16.08.2022.

HARBIY KADRLARNI TAYYORLASHDA HARBIY FANLARNING O'RNI VA ROLI

THE PLACE AND ROLE OF MILITARY SCIENCES IN THE TRAINING OF MILITARY PERSONNEL

Raxmanov Abdullo Asrorovich
Rakhmanov Abdullah Asrorovich

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yuoti
Taktika kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering school
Department of Tactics

Юсупов Бахадир Алижанович
Yusupov Baxadir Alijanovich

"Qurollanish va otish" kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering school
Department of Armament and weapons training

Annotasiya. Ushbu maqolada oliy harbiy ta'lim muassasalarida harbiy kadrlarni tayyorlashda harbiy fanlarning o'rni va roli: muammolar va yechimlar to'g'risida ma'lumotlar tayyorlangan.

Kalit so'zlar: fan, ta'lim, tarbiya, jarayon, mavzu, model, maqsad, e'tibor, o'qituvchi, o'rganuvchi, malaka.

Abstract. This article provides information on the role and role of military science in the training of military personnel in higher military educational institutions: problems and solutions.

Keywords: subject, science, education, process, theme, model, goal, attention, teacher, student, qualification.

Bakalavr yo'nalishi bo'yicha mutaxassislar tayyorlashda harbiy sohadagi fanlar asosiy fan hisoblanadi va komandirlarni jangni tashkillashtirish, uni olib borish va bo'linmalarni boshqarishni o'z ichiga oladi. Ushbu fanlar o'quv rejaning ixtisoslik fanlar blokiga taalluqli bo'lib, u kursantlarga barcha bosqichlarda o'qitiladi. Harbiy fanlar asosan o'z ichiga "Taktika", "Taktik maxsus tayyorgarlik", "Razvedka tayyorgarligi", "Harbiy topografiya", "Harbiy tarix", "Modellashtirish va simulyatsiya vositalarini qo'llanish", "Otish tayyorgarligi", "Boshqaruv va aloqa vositalari", "Radiatsion, kimyoviy va biologik muhofaza" va "Harbiy-muhandislik tayyorgarligi" fanlarini o'qitish nazariy zamin bo'lib xizmat qiladi.

Fanni o'zlashtirish davomida kursantlar quyidagi bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi lozim:

O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasini [1];

quruqlikdagi qo'shinlar tashkiliy shtat tuzilishi, tarkibi, qurollari va jangovar texnikalari, jangovar vazifalari va imkoniyatlari;

umumqo'shin jang turlari, ularda harbiy xizmatchi va bo'linmalarning harakatlari;

bo'linmalarni boshqarish usullari va vositalari;

O'R QK barcha bo'linmalarining tashkiliy shtat tuzilishi, jangovar texnikasi va qurol yarog'larini;

shartli dushman armiyasining tashkiliy tuzilishi, qurol-aslahalari, jangovar texnikasi va umumqo'shin jangida taktik harakatlarini hamda noqonuniy qurollangan tuzilmalarni tashkiliy tuzilishi, qurollari va taktik harakatlari;

vaziyatni baholash va qaror qabul qilish uslubiyatini hamda bo'linmalarda yuritiladigan jangovar hujjatlarni ishlab chiqishni;

guruhning marshda va safar qo'riqlorida, mudofaada, hujumda, joyda joylashuvi va soqchilik qo'riqlorida, razvedkada, qo'shinlar maxsus harakatlarini olib borishini;

guruhning jangovar o't otishini va vzvod taktik o'quvini o'tkazishni;

vzvodning marshda, mudofaada, hujumda, joyda joylashuvi va soqchilik qo'riqlorida, qo'shinlar maxsus harakatida, qurshovdagi jang va qurshovdan chiqishni, taktik havo-desanti tarkibida vzvodni harakatlarini olib borishini;

batalyonning marshda, mudofaada, hujumda, joyda joylashuvi va soqchilik qo'riqlorida, qo'shinlar maxsus harakati bo'yicha harakatlarini olib borishini;

topografik kartalarni o'qish va unga taktik vaziyatni tushirish hamda qaror qabul qilish bo'yicha ko'nikmalarini egallashi.

O'quv fanlarining maqsadi va vazifasi:

Harbiy fanlarni o'qitishdan asosiy **maqsad** – turli xildagi janglarni tashkillashtirish va bo'linmalarni mohirona boshqara oladigan yetuk, yuqori bilim, ko'nikma va malakaga ega mutaxassislarni dastlabki bo'g'inlardagi ofitserlarini tayyorlash [2].

Harbiy fanning vazifalari:

harbiy san'atning ilmiy nazariyasini, ya'ni strategiyaga, tezkorlik (operativ) san'ati va taktikani tushunchalarini bilish;

taktika nazariyasi - jangning qonun-qoidalarini, xususiyatlarini va mazmunini, uni tayyorlash va olib borish usullarini ishlab chiqish, bo'linmalarning jangovar xususiyatlarini va imkoniyatlarini bilish;

zamonaviy harbiy mojarolarni tahlil qilish va bo'ysunuvchi bo'linmalar zamonaviy qurollarga qarshi kurashish taktikasini mohirona o'rgatish [3];

umumqo'shin jangiga tayyorgarlik ko'rish va uni olib borish usullarini o'rganish, ishlab chiqish hamda bo'linmalarni jangda boshqarish.

Fanlar bo'yicha kursantlar quyidagi bilim, ko'nikma va malakalarni egallashi zarur:

quruqlikdagi qo'shinlar tashkiliy tuzilishi, tarkibi, qurollari va jangovar texnikalari, jangovar vazifalari va imkoniyatlarini bilish;

bo'linmalarni boshqarish usullari va vositalari bilish;

shartli dushman armiyasining tashkiliy tuzulishi, qurol-aslahalari, jangovar texnikasi va umumqo'shin jangida taktik harakatlarini hamda noqonuniy qurollangan tuzilmalarni tashkiliy tuzilishi, qurollari va taktik harakatlarini bilish;

jangovar vazifa olgandan keyin vaziyatni baholashni ish kartasida qaror qabul qilishni, qarorni katta komandirga bildiruv berishni, jangovar bo'yruq ishlab chiqishni va bo'linmaga yetkazishni, bo'linmalar bilan hamkorlik va boshqaruvni tashkillashtira olishni;

bo'linmalarda yuritiladigan jangovar hujjatlar ishlab chiqishni va yuritish tartibini bilish;

guruhning marshda va safar qo'riqlorida, mudofaada, hujumda, joyda joylashuvi va soqchilik qo'riqlorida, razvedkada, qo'shinlar maxsus harakatlarini olib borishda mohirona boshqara olish;

guruhning jangovar o't otishini va vzvod taktik o'quvini o'tkazish uchun xujjatlarni ishlab chiqishni va o'tkazishni bilish;

vzvodning marshda, mudofaada, hujumda, joyda joylashuvi va soqchilik qo'riqlorida, qo'shinlar maxsus harakatida, qurshovdagi jang va qurshovdan chiqishni,

taktik havo-desanti tarkibida vzvodni harakatlarini olib borishda mohirona boshqara olish;
batalyonning marshda, mudofaada, hujumda, joyda joylashuvi va soqchilik qo'riqlorida, qo'shinlar maxsus harakati bo'yicha harakatlarini olib borishda mohirona boshqara olish;

jangovar vazifa olgandan keyin topografik kartalarni tayyorlashni va unga taktik vaziyatni tushirish hamda qaror qabul qilishni bilish;

harbiy fanlar bo'yicha shaxsiy tarkibi bilan barcha turdagi mashg'ulotlarni o'tkazish bo'yicha ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim.

Biroq bugungi kunda kursantlarga ta'lim-tarbiya berishda gumanitar va aniq (tabiiy) fanlar bo'yicha qo'yilgan talablar ham ushbu fanlar bo'yicha o'quv yuklamalarining oshishi, harbiy fanlarga ajratilgan soatlarni qisqartirilishiga yoki fakultativ tariqasida o'tilishiga sabab bo'lmoqda.

Taklif tariqasida kursantlarga harbiy fanlar bo'yicha o'quv yuklamalarni oshirish maqsadida, gumanitar va aniq (tabiiy) fanlarning soatlarini mustaqil ta'lim sifatida kiritish maqsadga muvofiq sanaladi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, tinchlik davrida harbiy kadrlarni tayyorlashda oliy o'quv yurtlarida harbiy fanlarni chuqur o'zlashtirish va yetuk kadrlarni tayyorlashda tinchlik uchun davlatning poydevorini qurish va uni xavfsizlik sohasida qalqonni yaratish bilan barobar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi.
2. Dadaboyev H.V. Harbiy san'at tarixi: QQ harbiy bilim yurtlari uchun darslik. Harbiy nashriyot 2014 y.
3. Kurganbekov M.M. Urushlar va harbiy san'at tarixi. Darslik QK Akademiyasi. T-2006 y.

Internet manbalar:

1. www.mudofaa.uz O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi.
2. <http://uzsci.net> - Ilmiy ta'lim tarmog'i.
3. <http://txt.uz/> - Elektron naya biblioteka.
4. www.ziynet.uz - Axborot ta'lim portali.
5. www.edu.uz - Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi portali.
6. <http://www.infocenter.uz/> - O'quv adabiyotlar portali.
7. <http://vm.ric.mil.ru> Военная мысль.
8. <http://sarsport.ru> Армейский вестник.

ХАРБІЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА МАСОФАВИЙ ЎҚИТИШ МОНИТОРИНГИ MONITORING OF DISTANCE LEARNING IN MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Тажиєв Жонибек Адамбаєвич
Tajiyev Jonibek Adambayevich

Axborot kommunikatsion texnologiyalari va aloqa harbiy instituti
Military Institute of Information Communication Technologies and
Communications

Парпиева Алмахан Жолдасовна
Parpiyeva Almaxan Joldasovna

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering school

Аннотация: Ушбу мақолада MySQL реляцион маълумотлар базасини бошқариш тизимига нисбатан жадвалдаги ёзув қийматларини қўшиш, ўзгартириш ва ўчириш учун амалга ошириладиган дастурий таъминоти ҳақида гап боради

Калит сўзлари: дастурий таъминот, маъмурият тизими, MySQL маълумотлар базасини бошқариш тизими, реляцион маълумотлар базалари, масофавий ўқитиш лойиҳалари учун динамик мониторинг тизими

Abstract. This article discusses the software implementation of wizards for adding, changing and deleting values of records in a table in relation to the MySQL relational database management system

Keywords: software wizard, administration system, MySQL database management system, relational databases, dynamic monitoring system for distance learning projects

Ҳозирги кунда маълумотлар базалари таркибий қисмларини (маълумотлар базалари, жадваллар, ёзувлар) бошқариш учун тегишли ахборот технологияларидан (Apache веб-сервер, PHP тили интерпретатори, MySQL маълумотлар базасини бошқариш тизими, HTML гиперматн технологияси, CSS каскадли услублар жадваллари ва бошқалар) фойдаланиб, динамик Интернет-сайтларни лойиҳалашда стандарт дастурий таъминот қобқларидан фойдаланилади, улардан энг кенг тарқалгани MySQL маълумотлар базасини бошқариш тизими ёрдамида амалга оширилган маълумотлар базалари учун phpMyAdmin дастур менежери ҳисобланади.

Ушбу ахборот тизими доирасида турли функцияларни бажарилишига қарамай, маълумотлар базаси компонентлари билан ишлашда (қийматларни қўшиш, ўчириш, ўзгартириш) унинг учта асосий камчиликлари мавжуд:

замонавий дастурий таъминотларида кетма-кет маълумотларни манипуляция қилиш учун қулай ва тез-тез ишлатиладиган дастурлар мавжуд эмаслиги;

боғлиқ жадваллар майдонларидан маълумотларни намоиш қилишда жадваллардаги маълумотлар ўртасидаги муносабатларнинг тизими мавжуд эмаслиги;

маълумотлар базаси таркибий қисмлари учун бир вақтнинг ўзида элементларнинг қийматларини қўшганда бир нечта ишлов бериш мавжуд эмас ва маълумотларни ўзгартирганда ҳамда уларни ўчиришда ноқулай ортиқча юкланган навигация тизими.

phpMyAdmin тизимининг кўрсатилган камчиликлари тизим администраторининг иш унумдорлигига сезиларли таъсир қилади, чунки улар маълумотлар базаси доирасида маълумотларни тўлиқ гуруҳли қайта ишлаш имкониятини англамайди.

Шундай қилиб, тегишли реляцион маълумотлар базасида маълумотларни қайта ишлаш самарадорлигини ва тўғрилигини ошириш учун юқорида тавсифланган ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда дастурий таъминотни ишлаб чиқиш зарур, бу эса маълумотларни тўғри кўп босқичли гуруҳли ишлов бериш учун мастерларни амалга оширишга имкон беради.

Бугунги кунда реляцион маълумотлар базаси менежерининг технологияси ишлаб чиқилди, унинг функционалиги битта оддий ёки сводной жадвалидаги маълумотларни қайта ишлаш (маълумотларни қўшиш, ўчириш) доирасида маълумотларни тўғри гуруҳлашни амалга оширишга имкон беради. Буни ишлаб чиқилган масофавий ўқитиш лойиҳаларини мониторинг ахборот динамик тизими мисолида кўриб чиқилган.

Шуни таъкидлаш керакки, ушбу ахборот тизими қуйидаги хусусиятлар билан ифодаланади:

ўқитувчилар ва таълим олувчилар бўйича ягона реляцион маълумотлар базаси MySQL маълумотлар базасини бошқариш тизими (МББТ)дан фойдаланиб, асосий атрибутларни (олий таълим, факультетлар, мутахассисликлар, гуруҳлар ва ўқув интизомлари номлари) автоматлаштирилган ҳисобини олишга асосланган ҳолда амалга оширилди;

ўқув лойиҳалари ва ишлари доирасидаги лойиҳалар учун ягона реляцион маълумотлар базаси MySQL МББТдан фойдаланган ҳолда амалга оширилди. Бунда олий таълим муассасаларида ўқув фанлари бўйича ягона ўқув услубий мажмуани амалга ошириш мақсадида ўқув жараёнини ва таълим лойиҳа иштирокчилар орасидаги муносабатларни ҳисобга олган;

таълим олувчиларнинг нуқтаи назардан лойиҳа фаолиятида кўрилаётган босқичнинг ўқув фани доирасида зарур бўлган дидактик ва услубий қисми PHP ва MySQL технологиясини қўллаш асосида ўқув лойиҳасининг динамик тизими амалга оширилган. Масалан, ўқув фани доирасига тегишли лойиҳаларнинг рўйхати, тавсиф, назарий жиҳат, намойишлари ва ҳар бир ўқув лойиҳаси доирасида тегишли бўлган топшириқлар келтирилган. Шуни таъкидлаш керакки, иш учун намойиш ва ҳар бир ўқув лойиҳаси доирасида тегишли бўлган топшириқлар иш доирасида ишлаб чиқилаётган дастур поғонасида алгоритм ечимига мос вазифасида амалга оширилади;

ҳар бир ўқув иши доирасида PHP ва MySQL технологияларидан фойдаланган ҳолда форум шаклида таълим олувчи ва ўқитувчи ўртасида мулоқот учун дастурий таъминот қобиғи амалга оширилди, бу эса муҳокама қилинган муаммолар чегараларининг аниқлигини сезиларли даражада оширади. Форумлар, форум таркибий қисмларини алоҳида ишларга бўлиш жараёни эса тўлиқ автоматлаштирилган.

Ишлаб чиқилган реляцион маълумотлар базасини бошқариш тизимининг тўғри ишлаши учун қуйидаги дастурий таъминот талаб қилинади:

виртуал маҳаллий серверни амалга ошириш учун Apache веб-сервер.

PHP-скриптларни Интернет сайтида тўғри ишга тушириш ва намойиш қилиш учун PHP дастурлаш тилининг таржимони.

MySQL маълумотлар базасини бошқариш тизими яратиш ва бошқариш учун реляцион маълумотлар базаси зарур.

Масофавий ўқитиш лойиҳаларини мониторинг қилиш учун ахборот динамик тизимидан олинган реляцион маълумотлар базасининг сводной жадвалидаги ёзувларни бошқаришда дастурий таъминот қобиғига татбиқ этишнинг мантикий диаграммаси кўрсатилган бўлиб, унда керакли мезон ёзувлари мавжуд таълим олувчилар гуруҳлари учун атрибутлар манипуляция қилинади.

Ахборот тизимининг мантикий схемасининг асосий таркибий қисмларидан бири сифатида олий таълим, факультет, мутахассислик, гуруҳ ва ўқув интизоми номларининг ноёб бирикмаси туфайли таълим олувчиларнинг ўқув гуруҳини ягона

идентификациялаш принципи қўйилади. Сводной жадвалида эса мос келадиган компонентлари "Бирдан-кўп" муносабатлар туридан фойдаланиб, ушбу тоифадаги маълумот жадвалларидан керакли қийматларни алмаштиришдан фойдаланади.

Керакли реляцион маълумотлар базасини яратиш ва бошқариш учун MySQL маълумотлар базасини бошқариш тизимида амалга оширилади. Масофавий ўқитиш лойиҳаларини мониторинг қилиш учун ахборот динамик тизимидан олинган реляцион маълумотлар базасининг бурилиш жадвалидаги ёзувларни бошқаришда дастурий таъминот қобиғига татбиқ этишнинг мантиқий диаграммаси кўрсатилади, унда керакли мезон ёзувлари мавжуд таълим олувчилар гуруҳлари учун атрибутлар манипуляция қилинади.

Ахборот тизимининг мантиқий схемасининг асосий таркибий қисмларидан бири сифатида олий таълим, факультет, мутахассислик, гуруҳ ва ўқув интизоми номларининг ноёб бирикмаси туфайли таълим олувчиларнинг ўқув гуруҳини ягона идентификациялаш принципи қўйилган. Жадвалларни мос келадиган компонентлари "Бирдан-кўп" муносабатлар туридан фойдаланиб, ушбу тоифадаги маълумот жадвалларига керакли қийматларни алмаштиришдан фойдаланади.

Жадвалда ўзгартирилган ёзувларнинг қийматларини қўлда киритиш амалга оширилади. Шуни таъкидлаш кераки, кўрсатилган қийматлар билан, ушбу ёзувларда илгари танланган маркерларни сақлаб қолиш билан ўзгартирилган ёзувларнинг эски қийматларини белгилашнинг олдинги босқичига қайтиш мумкин, бунга қайтиш жараёнида қадам, танланган ёзувларнинг барча ўзгартирилган қийматлари сақланади. Бундай ҳолда, жадвалдаги барча маълумотларни кўрсатишга ўтиш, шунингдек олдинги ва кейинги босқичларига ўтиш мумкин.

Жадвалдан ёзувларни ўчиришда дастурий таъминот устаси қуйидаги босқичли чизиқли алгоритмдан фойдаланади.

Шундай қилиб, жадвалга маълумотлар билан ишлаш дастурий таъминотда амалга оширилиши реляцион маълумотлар базаларида маълумотларни қайта ишлашда тизим маъмурларининг ишини сезиларли даражада оптималлаштиришга имкон беради, бу эса амалга оширишда юқорида аниқ акс эттирилган ахборотни қайта ишлаш жараёнига нисбатан масофавий ўқитиш лойиҳаларини мониторинг қилиш учун ахборот динамик тизими, бу эса ўз навбатида одий таълим муассасалартаълим олувчиларининг масофавий ўқитиш учун ягона муҳитни ташкил этиш имконини беради, таълим жараёни, яъни ўқитувчилар ва таълим олувчилар, аксарият олий таълимлар доирасида, тегишли таълим фанлари бўйича ўқув дастурларини тўлиқ ва аниқ ишлаб чиқишга риоя қилиш билан.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Веллинг, Люк, Томсон, Лора. Разработка Webприложений с помощью PHP и MySQL [Текст] / Веллинг, Люк, Томсон, Лора. – 2-е издание, пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2003. – 800 с.: ил. – Парал. тит. англ.
2. Богун, В. В. Использование информационной динамической системы мониторинга дистанционных учебных проектов [Текст] : учеб. пособ. / В. В. Богун – Ярославль : ИПК «Индиго», 2010. – 136 с.
3. Богун, В. В. Математическая логика программных особенностей реализации системы мониторинга дистанционных учебных проектов [Текст] / В. В. Богун. – Ярославский педагогический вестник (ВАК издание). – 2010 – № 2. – 12 с.
4. Богун, В. В. Информационные особенности динамической системы мониторинга дистанционных учебных проектов (ВАК издание) [Текст] / В. В. Богун. – 2011 – № 1. – 9 с.

**HARBIY KADRLARNI TAYYORLASH VA JANGOVAR SALOHİYATINI
OSHIRISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK VA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA
TEKNOLOGIYALARI INTEGRATSIYASI**

**TRAINING OF MILITARY PERSONNEL AND COMBAT COMPETENCE
INNOVATIVE PEDAGOGICAL AND INFORMATION COMMUNICATION ON THE
GROWTH INTEGRATION OF TECHNOLOGIES**

Nigmatov Zafarjon Zakirovich
Nigmatov Zafarjon Zakirovich

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Qo'shinlar kundalik faoliyati va qo'shinlarni boshqarish kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering school
Department of daily activities of troops and management of troops*

Muxammadiyev Jovli Eshtemirovich
Mukhammadiev Jovli Eshtemirovich

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Qo'shinlar kundalik faoliyati va qo'shinlarni boshqarish kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering school
Department of daily activities of troops and management of troops*

Annotatsiya. Ushbu maqolada harbiy kadrlarni tayyorlash va jangovar salohiyatini oshirishda oliy harbiy ta'lim muassasalarida harbiy kadrlarni tayyorlash tizimida ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishni keng qo'llash, samarali natijalarga erishish bo'yicha ko'plab ilmiy-tadqiqot ishlari himoya qilindi, o'quv, o'quv-uslubiy, metodik ishlanmalar tayyorlanib uzluksiz ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida fanlarni o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion pedagogik, axborot kommunikatsiya texnologiyalari, integratsiya, pedagogik texnologiyalar, harbiy kadrlarni tayyorlash va jangovar salohiyatni oshirish.

Abstract. The article considers that in order to increase combat capability, as well as to effectively organize the educational process in the training of military personnel in military education, it is necessary to actively introduce modern innovative pedagogical technologies. In addition, it is described that research work has been carried out to solve these problems, educational and methodological recommendations have been prepared in order to successfully organize the educational process using new pedagogical technologies.

Keywords: pedagogical innovations, information and communication technologies, integration, pedagogical technologies, training of military personnel, increasing combat capability.

Hozirda tez rivojlanib borayotgan jamiyatda har qanday bilim, ko'nikma va malakalar zamon talabidan orqada qolishi tabiiydir. Shu sababli oliy harbiy ta'lim muassasalarida tayyorlanayotgan harbiy kadrlarning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalari doimiy oshirib borilishi, innovatsion pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalari integratsiyasi imkoniyatlarini kengaytirish, axborot tarmoqlari orqali yangi ta'lim dasturlari joriy etish bugungi kunning dolzarb masalalari bo'lib hisoblanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan marosimdagi ma'ruzasida ta'kidlaganidek: "...davlat boshqaruvi tizimini bugungi va ertangi kun talablaridan kelib chiqib, yanada takomillashtirishni taqozo etadi". Bu borada 2017–2021 yillarga mo'ljallangan, O'zbekiston Respublikasida ma'muriy boshqaruv sohasidagi islohotlar

konsepsiyasi qabul qilinishi, unda davlat boshqaruvi organlari tuzilmasini, vazifa va vakolatlarini optimallashtirish, ularning o'ziga xos bo'lmagan, oliy harbiy ta'limda innovatsion pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalari integratsiyasi bo'yicha aniq tadbirlarni amalga oshirish ko'zda tutilmoqda [1].

O'zbekiston Respublikasi oliy harbiy ta'lim muassasalarida harbiy kadrlarni tayyorlashning zamonaviy talablarini inobatga olgan holda ta'lim berishning ilg'or pedagogik texnologiyalarini, zamonaviy o'quv-uslubiy majmualarni yaratish, o'quv-tarbiya jarayonini didaktik jihatdan ta'minlash, o'zlashtirish yuzasidan maqsadli innovatsiya loyihalarini shakllantirish va amalga oshirish yo'li bilan ilm-fanning ta'lim amaliyoti bilan aloqasini ta'minlash chora-tadbirlarini ishlab chiqish, ilg'or axborot va pedagogik texnologiyalarni o'quv-tarbiya jarayoniga o'z vaqtida joriy etish mexanizmini ro'yobga chiqarish kabilar bugungi kunda dolzarb masalalar bo'lib qolmoqda. Bulardan kelib chiqib, oliy harbiy ta'lim muassasalarida harbiy kadrlarni tayyorlash tizimida ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishni keng qo'llash, samarali natijalarga erishish bo'yicha ko'plab ilmiy-tadqiqot ishlari himoya qilindi, o'quv, o'quv-uslubiy, metodik ishlanmalar tayyorlanib uzluksiz ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida fanlarni o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanilmoqda. Innovatsion pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalari yetarlicha rivojlanib borar ekan, bizning keyingi vazifamiz ularni integratsiyasini vujudga keltirishimiz lozim bo'ladi. Integratsiya so'zi lotincha integration – tiklash, to'ldirish degan ma'nolarni anglatib, integratsiyalash esa, bir butunning alohida birbiriga bog'liq qismlarini ilmiy bilimlar asosida yaqinlashtirish, to'ldirish va yuqori darajaga olib chiqishdan iborat jarayondir. Bugungi kunga qadar integratsiyaning siyosiy, ijtimoiy, ishlab chiqarish, iqtisodiy, moliyaviy, madaniy, ilmiy va ta'limiy (pedagogik) integratsiya kabi turlari mavjud. Mamlakatimiz ta'lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalardan va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning metodik tizimi ishlab chiqilib, ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llanilayotgan bo'lsada, bu sohada yetarlicha muammolar mavjud. Xususan: Ta'lim paradigmasining o'zgarishi (ko'p ta'lim olish emas, olingan ta'limni noodatiy hollarda qo'llay bilish) butun ta'lim tizimi maqsadi, mazmuni, tashkil etish shakli va vositalari, metodlarini qaytadan ko'rib chiqish, o'quvchilar egallagan bilimlarini faoliyatga qo'llashni shakllantirish. Buning uchun innovatsion pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalari integratsiyasi muhitida chuqur bilim berishga erishish [3].

Bugungi kungacha oliy harbiy ta'lim muassasalarida kadrlarni tayyorlash dasturlarida ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalari integratsiyasi muhitini shakllantirish va undan foydalanish jarayoni aks etmaganligi, bir tizimga keltirilmaganligi o'quvchilarning zamonaviy bilimlarni o'zlashtirishida murakkabliklarga olib kelmoqda.

Professional ta'lim sohasida kadrlar tayyorlovchi yo'nalishdagi oliy ta'lim muassasalari va kadrlarni qayta tayyorlashda innovatsion pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalari integratsiyasi muhitining professional harbiy kadrlarni tayyorlashdagi ahamiyati va metodikasining ishlab chiqilmaganligi professor-o'qituvchilar faoliyatidagi amaliy vazifalarning to'liq bajarilishiga erishilmayapti [4].

Fanlarni o'qitishda integratsiya va integratsiyalashgan muhitni tashkil etish ahamiyati, muammolariga e'tibor qaratilmaganligi va h.k. Biz integratsiyalashgan ta'lim muhiti haqida fikr yuritir ekanmiz, avvalo ta'lim muhiti nima ekanligini aytib o'tishimiz lozim. Muhit o'zining chegarasi va tarkibiga ega. V.I.Slabodchikov g'oyasiga ko'ra, qayerda

ta'lim muhiti mavjud bo'lsa, uning mazmun-mohiyati, aloqalari va vositalari mavjud bo'ladi va "muhit asosini nimalar tashkil etadi?", "uning qanday aloqalari mavjud?", "vositasi nima va nimalari bilan ajralib turadi?" kabi savollarga javob berishi kerak. Ta'lim muhiti qandaydir ilgari belgilab berilgan, bir ma'noli tushuncha bo'lmasdan, ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarning uchrashuvi qayerda boshlansa, o'sha yerdan ta'lim muhiti boshlanadi. Qaysiki ular birgalikdagi faoliyatning manbai sifatida alohida institutlarda, ta'lim dasturlari, ta'lim subyektlari orasida ta'lim jarayoni tashkil etilib, muhit loyihalanadi va quriladi. Bunday muhit ta'limni tashkil etish jarayonida subyekt (o'qituvchi va o'quvchi) larning birgalikdagi faoliyatining fazasi sifatida izohlanadi. Bundan kelib chiqib, bizning galdagi ta'limni tashkil etish uchun innovatsion pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalari integratsiyasi muhitini yaratishdir [2].

Bunday muhitni yaratish natijasida:

bilimlarni egallash tizimli amalga oshiriladi;

bilimlarni o'zlashtirishda qo'llaniladigan pedagogik va axborot texnologiyalarining g'oya va usullarini uyg'unlashishiga, ularni sintez bo'lishiga, biridan ikkinchisiga tez almashtirishga yordam beradigan mahorat shakllanadi.

Xulosa. Kursantlarni bilim olishi uchun ta'limda innovatsion pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalari integratsiyasi qo'llanilsa, ishonchi samarali shakllanib, shaxsni har tomonlama rivojlantirishga erishiladi [5].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida»gi Qonuni hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 12-sentabrdagi PQ-4447-son «O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining harbiy xizmatni o'tash tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida»gi qarori.

2. Ishmuxamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. – T.: TDPU, 2005 y.

3. Беспалько О.В. Социальная педагогика: схемы, таблицы, комментарии (учеб.пособие). – М.: Центр учебной литературы, 2009. – 208 с. – ISBN 978-966-364-837-8.

4. Ishmuxammedov R., Mirsoliyeva M. O'quv jarayonida innovatsion texnologiyalar (metodik qo'llanma). – Toshkent-2014.

5. Xudoyqulov X.J. Pedagogik texnologiya ta'lim samaradorligining asosidir. – T.: Navro'z, 2012 y.

JANGDA TANKNING MUVAFFAQIYATINI HAMDA TANK KOMANDIRI XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA INNOVATSION YONDASHUV

AN INNOVATIVE APPROACH TO ENSURING TANK SUCCESS IN COMBAT AND TANK COMMANDER SAFETY

Sherbutayev Maruf Farhod o'g'li
Sherbutayev Maruf Farhad ugli

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Chirchik higher tank commanding engineering school*

Annotatsiya. Maqolada avtomatni boshqarishni avtomatlashtirish haqida so'z boradi. T-72 va T-62 tanklari komandirlari uchun NSVT haqiqiy misoldir.

Kalit so'zlar: tank, minora, pulemyot, avtomatlashtirish.

Abstract. This article describes the automation of NSVT machine gun control for T-72 and T-62 tanks and provides practical examples.

Keywords: tank, bashnia, machine gun, automation.

Ma'lumki hozirgi tanklarda ekipaj soni asosan 3-4 kishini tashkil etadi. Bunda tarkib: komandir, mexanik-haydovchi, mo'ljalga oluvchi va o'qlovchidan iborat. Jang vaqtida asosan ekipaj tarkibi tankning ichida faoliyat olib boradi. Lekin shahar sharoitida yuz berishi mumkin bo'lgan qurolli to'qnashuvlarni bartaraf qilish, havodagi past uchuvchi nishonlarni yo'q qilish zarurati tug'ilganda komandir tank minorasi (bashniya)dagi HCBT pulemyotdan foydalanadi.

Komandir pulemyotining ko'tarilish burchagi tank pushkasiga nisbatan anchagina katta. Shahar sharoitida yuz berishi mumkin bo'lgan qurolli to'qnashuvlarni bartaraf qilish uchun tanklardan foydalanishga to'g'ri kelganda, ko'p qavatli binolarda joylashib olgan dushmanni tankpushkasi va unga juftlashtirilgan PKT pulemyoti bilan nishonga olishning umuman iloji yo'q chunki ularning vertikal harakatlanish burchagi -5 gradusdan +15 gradusgacha bo'lgan oraliqni tashkil etadi. Tank minorasida (bashniya ustida) joylashgan komandir foydalanishi uchun mo'ljallangan HCBT pulemyotida (1-rasm) esa bu ko'rsatgich -5 gradusdan +75 gradusgacha shuning uchun ushbu shahar sharoitidagi yuz berishi mumkin bo'lgan qurolli to'qnashuvlarni bartaraf qilish uchun tanklardan foydalanilganda tankda joylashgan qurollardan samaradorligi jihatdan eng kattasi bu HCBTпудемёти hisoblanadi.

1-rasm

2-rasm

Ushbu pulemyotdan o't ochish vaqtida komandir dushman o'qlaridan himoyalangan vaziyatda bo'ladi, ya'ni dushmanning o'qchi va merganlari qiyinchiliksiz komandirni o'qqa tutishi mumkin. Bu esa bunday vaziyatlarda ayniqsa pulemyotni o'qlash jarayonida komandirning ishini yanada murakkablashtiradi (2-rasm) [3].

Bu muammo ko'pgina tanklarda mavjud. Masalan AQSh ning "M1 ABRAMS" tankida ham komandir tank minorasiga o'rnatilgan pulemyotidan foydalanayotgan vaqtda dushman o'qlaridan himoyalangan vaziyatda

3-rasm

bo'ladi (3.Rasm) [3]. Ushbu muammoni hal qilishga qaratilgan bir necha ishlanmalarni ko'rishimiz mumkin.

Bu ishlanmalarda asosan tank bashniyaasi ustiga qo'shimcha pulemyot bashniyasini o'rnatish orqali muammoni hal qilishga qaratilgan. Ammo bunday ishlanmalar ko'p hollarda o'zini oqlamagan, chunki bunday qo'shimcha bashnyalar asosiy bashnya bilan birga burilishi hamda o't ochish burchak kengliklari ancha kam bo'lgan va asosiy bashnya qayerga qaratilgan bo'lsa o'sha tomondagi dushmanlarga o't ocha olgan xolos. Ba'zi bir namunalarda bu bashnya o'zi

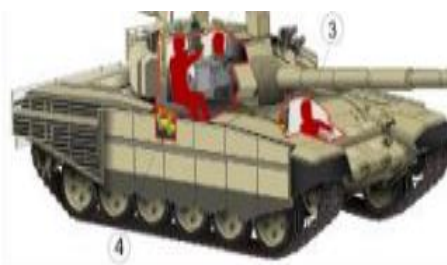

4-rasm

erkin holda 360 gradusda aylana olgan holda ham uning aylaninsh tezligi sezilarli darajada past bo'lgani uchun samaradorligi kam bo'lgan. Xuddi shunday muammo T-72 tankida ham mavjud bo'lib, tankining pulemyoti tashqaridan boshqariladi va o'qlanadi (4.Rasm) [1].

T-72 tankining HCBT pulemyoti tank komandiri uchun mo'ljallangan va ekipaj tarkibi uch kishidan iborat, unda o'qlash mexanizmining mavjudligi va o'qlash mexanizmi snaryadlarni avtomatik tarzda o'qlaydi.

T-62 tankida esa ekipaj soni to'rtta va HCBT pulemyoti o'rniga ДШКА pulemyoti o'rnatilgan bo'lib, u tank komandiri minorasida emas balki o'qlovchi minorasida joylashgan. Shu sababli bir vaqtning o'zida ПУШКА va ДШКА pulemyotidan foydalanishning imkoni yo'q, ya'ni o'qlovchi bir vaqtning o'zida ПУШКАni o'qlash va ДШКА pulemyotidan mo'ljalga olish, shuningdek otish amallarini bajarishining imkoni yo'q. Ushbu vaziyatda bizning fikrimizcha komandir pulemyotini bashnya ichidan turib boshqarish komandir uchun ancha qulay va xavfsiz yechim bo'la oladi. Buning uchun asosiy bashnya ustiga qo'shimcha bashnya o'rnatmasdan pulemyotni ichkaridan boshqariladigan mexanik va avtomatik mexanizmni ishlab chiqish zarur bo'ladi.(5-rasm) [3].

5-rasm

Pulemyotni boshqarish va qayta o'qlash asosan avtomatik, zaruriy hollarda esa mexanik tarzda amalga oshiriladi. Bu yechimning afzalligi pulemyotni xavfsiz xoxlagan tomondagi nishonga tezda to'g'irlash va o't ochish imkoniyati yaratiladi. Ushbu qurilmani ishlab chiqishda quyidagi natijalarga erishish mumkin:

bo'linmalarda jangovar shaylik darajasi yanada ortadi, shuningdek jangovar vazifani muvaffaqiyatli bajarish imkoniyati oshadi;

tank komandiri xavfsizligi ta'minlanadi. Bu esa doimiy ravishda boshqaruv komandir ixtiyorida bo'lishini ifoda etadi;

HCBT pulemyotini boshqarishda bir qancha qulayliklar yaratadi. Jumladan uni nishonga tezda yo'naltirish va aniq mo'jalga olib otish;

yon atrofni gorizontal yo'nalishda 360°ga va vertikal yo'nalishda -5° dan +75° gacha kuzatish va nazorat qilish imkoniyati vujudga keladi;

mexanik haydovchi tomonidan tankni harakatlantirish vaqtida, paydo bo'lgan murakkab to'siqlardan o'tish va ort bilan harakatlanish komandir ko'rsatmalari orqali muvoffaqiyatli amalga oshirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Xulosa o'rnida shuni takidlash joizki mana shu kabi yechimlar orqali Qurolli Kuchllarimiz tarkibidagi harbiy texnikalarning jangovar imkoniyatlari va ko'rsatgichlarini oshirib borish zarurdir. Zero har qanaqangi davrda ham mavjud harbiy qurollar va zirxli texnikalarni modernizatsiyalashtirish hamda ularni takomillashtirib borish har bir harbiy muhandisning eng muhim vazifasi va maqsadi bo'lmog'i zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G.V.Arjanuxin., A.I.Mamleev., V.I.Medvedkov. Zirxli tank texnikasi nazariya va qurilish asoslari.
2. Tugolukov L.M., Savelev S.V., Golosov M.D., Odnourov A.N., Semechkina V.A. Texnik qo'llanma.
3. <https://tanksdb.ru/country>

**AQSH ALOHIDA MUHANDIS MAKTABIDA MUHANDIS SAPYOR
MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHNING O'ZIGA XOSLIGI**

**UNIVERSITY OF EDUCATION OF ENGINEERING COMPUTER SPECIALISTS
IN PRIVATE ENGINEERING SCHOOLS IN THE USA**

Tuxtamurodov Fozil Axmedovich
Тухтамуродов Фозил Ахмедович

*Кафедра боевого обеспечения
Чирчикского высшего танкового командного инженерного училища
Department of Combat Support
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda mamlakatimizda va xorijiy mamlakatlarda harbiy kadrlarni ta'lim jarayonida olib borilayotgan islohotlarni, o'qitish tizimining ijobiy tomonlari, undan kutilayotgan natijalar, harbiy kadrlar tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ushbu tizimni qo'llashni tashkil etish bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: AQSH muhandislik maktabi, muhandislik maktabi ramzlari, mashg'ulotlarni o'tish jarayoni, sapyorlarni tayyorlash usullari.

Abstract: In this article, the reforms carried out today in the process of training military personnel in our country and in foreign countries, the positive aspects of the training system, the results expected from it, the organization of the application of this system, taking into account the specific features of training military personnel. recommendations are presented.

Keywords: US engineering school, Symbols of the engineering school, the process of training, methods of training sappers.

Davlatimiz rahbari bundan bir-necha yil oldin Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan tarkibidagi majlisida mamlakatimiz mudofaa salohiyatini yanada yuksaltirish, milliy armiyamiz jangovar shayligini oshirish bo'yicha amalga oshirilgan ishlarni tahlil qilar ekan, oldinda turgan muhim vazifalarni ham belgilab bergan edilar.

Yuqori malakali harbiy kadrlarni tayyorlash, qo'shinlarni zamonaviy qurol-yarog' va harbiy texnika bilan ta'minlash, harbiy xizmatchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bilan bir qatorda qo'shinlar istalgan daqiqada o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni bajarishga qodir bo'lishi, jangovar tayyorgarlikning yangi tizimini ishlab chiqishga e'tiborini qaratgan edilar [1].

O'tgan qisqa davr ichida Mudofaa vazirligi qo'shinlari va boshqaruv organlari uchun katta o'zgarishlar davri bo'ldi.

Mamlakatimiz Qurolli Kuchlarini qurol-yarog', harbiy va maxsus texnikaning modernizatsiya qilingan hamda istiqbolli namunalari, shuningdek, boshqa harbiy-texnikaviy mol-mulkka bo'lgan talab-ehtiyojlarini qanoatlantirish uchun mo'ljallangan mudofaa sanoati kompleksini bosqichma-bosqich rivojlantirib borish respublikamiz mudofaasining iqtisodiy, texnologik va harbiy-texnikaviy bazasining asosini tashkil etadi[2].

AQSH muhandislik maktabi

AQSH muhandislik qo'shinlariga 1778-yil 9-iyunda 3-kapitan va 9-leytenant nomi bilan sapyor kompaniyasiga asos solingan. 1866-yilda Uillest Poyt Fort da muhandislik maktabi ochilgan.

1890-yildan boshlab AQSH muhandislik maktabi dab atala boshladi. Hozirda AQSH da alohida muhandislik maktablari mavjud.

Muhandislik maktabi Missuri shtati Fort Leonard Vud shahrida joylashgan. Maktab barcha mutaxassislarni Armiya uchun yetkazib beradi. O'qitish ingliz tilida olib boriladi.

Boshqa davlatlardan kelgan kursantlar alohida guruhlarda o'qitiladi. Markaz hodimlarining soni 24 ming kishi bir vaqtning o'zida 36 ming kishini o'qitadi. Ofitserlar yangi lavozimga tayinlanishdan oldin tayyorlov kurslarida o'qishi shart.

Muhandislik maktabi Missuri Fort Leonard Vud shahrida joylashgan. Maktab barcha mutaxassislarni armiya uchun yetkazib beradi.

O'qitish ingliz tilida olib boriladi, boshqa davlatlardan kelgan kursantlar alohida guruhlarda o'qitiladi[3].

1-rasm. Muhandislik maktabi o'quv soatlari

Mashg'ulotlarning 76% dala (amaliy) ishlari, 24% sinf mashg'ulotlaridan iborat. Muhandislik maktabi xodimlarining umumiy soni 24 ming. Ular ofitserlar, serjantlar, askarlar va fuqarolardan tashkil topgan, ular bir vaqtning o'zida 36 ming kishini o'qitishni ta'minlaydi.

Ofitserlar har bir lavozimi uchun alohida tor kurslar mavjud. Ofitserlar maktabda o'qigandan so'ng vzvodga buyruq bera oladi. Ofitserlik davrida universitetni (sirtqi ko'rinishda) tugatish va magistr darajasini olishlari kerak.

Yosh ofitserlar 34 hafta 7 yarim oy ichida zarur bo'lgan bilimlarga ega bo'lishadi, shundan 1 - haftasi ma'ruza 7 – haftasi esa taktik va taktik maxsus mashg'ulotlar uchun qolganlari muhandis texnologiyalari to'siqlar va boshqa vazifalarni o'rganishga qaratiladi.

Maktabga kirish imtihonlari

1. Tibbiy ko'rik.
2. Jismoniy tayyorgarlik. (3 km. 16 minut 19 minut. Otjimasiya 42. Turnikda tortinish 14)
3. Fanlardan test savollari.

Maktab nufuzi bo'yicha bakalavr va magistr diplomini beradi. Magistr diplomiga ega bo'lish uchun ofitser ish staji 5 yil bo'lgach maxsus kursda o'qiydi.

2-rasm. Muhandislik maktabi ramzlari

AQSH muhandis maktabining belgisi. U kumush rang metallardan ishlangan bo'lib, maktab harbiy xizmatchilari yashil uniformasining pogoniga va ko'kraginging o'ng tomoniga taqishadi. Muhandis maktabining tanitish belgisi (Shoulder sleeve insignia (SSI)) bo'lib, maktab harbiy xizmatchilari formasining chap yengiga taqishadi.

3-rasm. Muhandis maktabining tanitish belgisi

Muhandis maktablarida bo'linmalarni tayyorlash kurslarining bosqichilari:

Asosiy kvalifikatsion kursning **birinchi bosqichida** (yetti hafta) muhandis qo'shinlari tarixi, vazifasi, mo'ljallanishi, qo'llanish konsepsiyasi hamda harakatlarning usullari va shakllari bilan tanishish.

Ikkinchi bosqich (18-25 hafta) asosan chet tillarini (fransuz, ispan, arab, venger, rus va boshqa.) hamda harakatlanish ehtimoli bo'lgan davlat regionini o'rganishga qaratiladi.

4-rasm. Mashg'ulotlarni o'tish jarayoni

Uchinchi bosqich (13 hafta) kichik bo'linmalar tarkibida taktik harakatlarni, birinchi o'rinda "Yashovchanlik – dushmanni chalg'itish – dushmanga qarshi chiqish - chekinish" (SERE - Survival - Evasion - Resistance - Escape) dasturida me'yorlarni bajarish, maxsus jihozlangan "Makal" o'quv mashq bajarish bazasida amaliy mashg'ulotlarda qatnashadi.

5-rasm. Amaliy mashg'ulotlarni o'tish jarayoni

To'rtinchi bosqich (mutaxassisligiga qarab 13 haftadan 50 haftagacha) maxsuslashtirish, ya'ni maxsus qurol-yarog'larni, muhandis sapyor ishlarini o'rganish, tibbiyot bilimlarini mustahkamlash, parashyut tayyorgarligi ko'nikmalarini takomillashtirish.

Mutaxassislarni qurol-yarog'lar bilan tayyorlash dasturida Amerika va boshqa mamlakatlar qurollarining barcha turlarining moddiy qismlari va ularning jangovar qo'llanishini o'rganish nazarda tutilgan.

Bo'lajak sapyorlar fortifikatsiya inshootlarining turlari va jihozlash tartiblarini, to'siqlarning tuzilishi va ulardan o'tish tartiblarini, muhandis o'q-dorilarining turlarini va ularning qo'llanilishini o'rganishadi.

O'qitish kursi jangovar harakatlar imitatsiyasi sharoitlaridagi bo'lib o'tadigan o'quv mashqlari bilan tugatiladi.

Beshinchi bosqich (4 hafta) qurolli to'qnashuvlarning maxsus usullarini amalda qo'llanilish bilimlarini egallaganligini tekshirish uchun bag'ishlangan. Bu maqsadlarda "Robin Seydj" o'quv mashqi o'tkaziladi va jangovar sharoitlarda jamoaviy harakatlarning tezligi va sifati baholanadi. O'quv mashqlarida kursantlar jiddiy jarohatlar olishi hattoki nobud bo'lish holatlari ham uchrab turadi. Lekin maxsus operatsiya kuchlari birlashgan qo'mondonligi bu holatlarni tayyorgarlik samarasining oddiy holati deb qabul qilishadi.

Oltinchi bosqich (bir hafta) harbiy xizmatchilarning butun o'qish jarayonida bilimlari bo'yicha olgan baholari ko'rib chiqiladi.

AQSH qo'shinlarida sapyorlarni tayyorlash usullari:

Ruhiy zo'riqish: tahdid, azart, chidamlilik, iroda;

Jismoniy zo'riqish;

Harbiy xizmatchilarni muammoga tashlash;

Harbiy xizmatchilarni muammoning yechimini topishini kuzatish;

Amaliy mashg'ulotlarni har xil sharoitlarda o'tkazish (tog', cho'l, shahar, o'rmon, suvli va boshqalar) qo'lbola portlovchi moddalar bilan muomala qilishdagi harakatlarga qaratadi;

O'zlashtirilmagan fanlardan to'garaklarga qatnashish;

Harbiy psixologlar bilan ishlash.

6-rasm. Sapyorlarni tayyorlash usullari

AQSH muhandis maktablari amaldagi armiya (Active and Retired Army) uchun, zaxiradagi armiya (US Army Reserve (USAR)) uchun, milliy gvardiya armiyasi (Army National Guard (ARNG)) uchun hamda Dengiz piyodalari korpusi (US Marine Corps), Qirg'oq qo'riqlari (US Coast Guard), Harbiy havo kuchlari (US Air Force), Harbiy dengiz floti (US Navy) armiyalari uchun, maxsus otryad kuchlari muhandis mutaxassislarning barcha kategoriyalarini tayyorlaydi.

Asosiy o'quv bo'linmalari Alfa, Bravo, CHarli, Delta, Exo, Fokstrot, Golf, Xotel (Alpha, Bravo, Charlie, Delta, Echo, Foxtrot, Golf, Hotel) rotalari hisoblanadi. Bunda o'qitish "Jangovar muhandis" (Combat Engineers) mutaxassislari uchun 14 haftani tashkil etadi. Muhandis texnikalari bilan bog'liq bo'lgan lavozimda xizmat qiluvchi harbiy xizmatchilar qo'shimcha ravishda ikki haftalik o'qishdan o'tishadi.

7-rasm. Sapyorlarni tayyorlash usullari

Muhandislik maktabining vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi, lekin ular bilan cheklanmaydi:

AQSH armiyasining muhandislik kuchlarini qo'llash va ulardan foydalanish doktrinasini ishlab chiqish;

Muhandislik bo'linmalari va bo'linmalari tarkibini rivojlantirish;

Yangi ishlab chiqilgan muhandislik texnologiyalari, uskunalari va jihozlarining namunalari taktik va texnik talablarni ishlab chiqish va ishlab chiquvchilar uchun dizayn vazifalarini belgilash;

Muhandislik qo'shinlarini qo'llash bo'yicha me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqish, qo'shma qurolli janglarni muhandislik bilan ta'minlash muammolarini armiya, front, amfibiya hujumi va xizmatlararo (armiya, aviatsiya, flot) operatsiyalari darajasida hal qilish;

AQSh Qurolli Kuchlarining barcha bo'linmalari va bo'linmalari, shu jumladan zaxiradagi armiya va milliy gvardiya uchun dastlabki tayyorgarlik, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

AQSh Qurolli Kuchlarining barcha bo'linmalari va bo'linmalari, shu jumladan zaxiradagi armiya va milliy gvardiya uchun muhandislik bo'linmalari va bo'linmalari uchun ofitserlar va muhandislik xizmatining maxsus serjantlarini tayyorlash;

Muhandislik qo'shinlari zobitlarini tayyorlash;

Ofitserlarni muhandislik vzvodlari komandirlari, injeneriya kompaniyalari komandirlari, kichik muhandislik bo'linmalari komandirlari sifatida tayyorlash (batalyonni o'z ichiga olgan holda);

Askarlar, serjantlar, prorantlar va ofitserlarni bo'linma yoki bo'linma tarkibida harakat qilish ko'nikma va malakalariga o'rgatish;

Muhandislik bo'linmalari va bo'linmalarini jang maydonida va Qurolli kuchlarning barcha bo'linmalari bo'linmalari va bo'linmalarida ularning jangovar operatsiyalarini muhandislik ta'minoti vazifalarini bajarishda birgalikdagi harakatlarga o'rgatish[3].

AQSH qo'shinlaridagi Sapyorlarning maxsus anjomlari

8-rasm. Sapyorlarning maxsus anjomlari.

Xulosa. Zamonaviy turdagi qurol-aslaha va himoya vositalarini mohirona qo'llash. Rivojlangan mamlakatlarning ta'lim olish va ta'lim berish tizimini doimiy ravishda o'rganish va izlanishlardan to'xtamaslik. Olingan bilim va tajribalarni xizmat jarayonida foydalanish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyev Qurolli Kuchlar tashkil etilganining 26 yilligi arafasida Xavfsizlik kengashi yig'ilishini o'tkazdi. <https://uza.uz/posts/57928>.
2. O'zbekiston armiyasi jurnali 2020. - №2 .
3. AQSH muhandis maktabida [https://sputnik news-uz.com/20201124/-15472419.htm](https://sputnik-news-uz.com/20201124/-15472419.htm).

**НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОЦЕССОВ
ПОДГОТОВКИ ВОЕННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ ГОСУДАРСТВ – ЧЛЕНОВ ОДКБ
В ВОЕННОЙ АКАДЕМИИ МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ**

**DIRECTIONS FOR IMPROVING PROCESSES TRAINING OF MILITARY SPECIALISTS
OF THE CSTO MEMBER STATES IN THE MILITARY ACADEMY OF LOGISTICS
AND TECHNICAL SUPPORT**

Тилляев Шохрух Шавкатович
Tillyaev Shokhrukh Shavkatovich

*Факультет (повышения квалификации)
Чирчикского высшего танкового командного инженерного училища
Faculty (advanced training)
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School*

Аннотация. В статье проанализированы основные положения нормативно-правовых документов, определяющих порядок подготовки военнослужащих государств – членов ОДКБ в военных образовательных учреждениях высшего образования Министерства обороны Российской Федерации в целом и в Военной академии материально-технического обеспечения в частности. В целях повышения эффективности реализации образовательных программ раскрыты некоторые проблемные вопросы, оказывающие существенное влияние на их практическое освоение, а также предложен новый подход к комплектованию учебных групп иностранных военных специалистов государств – членов ОДКБ, позволяющий значительно сократить время их адаптации к условиям русскоязычной среды обучения.

Ключевые слова: подготовка иностранных военных специалистов, военные образовательные организации высшего образования МО РФ, Военная академия материально-технического обеспечения.

Abstract. The article analyzes the major provisions of regulatory documents determining the training program for personnel of the CSTO member states studying at military institutes of higher education in general and at the Military Academy for Logistics in particular. In order to increase the effectiveness of educational programs the article considers the issues regarding their implementation. It also introduces a new method for forming training groups of CSTO member states' personnel, which affords the opportunity to reduce their adaptation time in the Russian learning environment.

Keywords: foreign personnel training, military institutes of higher education, Military Academy for Logistics.

Система военного образования Российской Федерации является уникальной системой подготовки военных специалистов мирового масштаба. В советский период подготовка военных кадров осуществлялась в более чем 140 военных академиях и училищах. После распада СССР более 80 % военно-учебных заведений остались на территории Российской Федерации, а с созданием Организации Договора о коллективной безопасности (ОДКБ) возникла необходимость подготовки военных специалистов государств – членов Организации, оставшихся без необходимой учебной базы и квалифицированных научно-педагогических кадров.

В связи с тем, что все военно-учебные заведения по подготовке специалистов тыла находились в Российской Федерации, естественным стал и выбор Военной академии тыла и транспорта, а впоследствии Военной академии материально-технического обеспечения для подготовки иностранных военных специалистов в области материально-технического обеспечения войск (сил).

Соглашением о сотрудничестве в сфере подготовки военных кадров для вооруженных сил государств – участников Содружества Независимых Государств (Соглашение) подготовка военных кадров признана одним из важнейших факторов

обеспечения эффективного взаимодействия вооруженных сил, других войск и воинских формирований государств – членов ОДКБ и развития союзнических отношений между ними [1].

Следует отметить, что данным Соглашением предусматривается ряд общих требований к системе подготовки военных кадров, таких как:

осуществление подготовки военных кадров по единым учебным планам и программам, разработанным для военнослужащих принимающей Стороны, с учетом имеющихся у иностранного заказчика вооружения и военной техники, физико-географических особенностей театров военных действий и организационно-штатной структуры вооруженных сил, а также ограничений, связанных с обеспечением сохранности служебной информации ограниченного распространения и секретной информации страны, организующей процесс обучения;

подготовка военных кадров по специальностям, установленным государственными образовательными стандартами, в образовательных учреждениях высшего образования; подготовка научно-педагогических и научных кадров в образовательных учреждениях послевузовского профессионального образования; подготовка специалистов по разработке, производству, эксплуатации, боевому применению, ремонту, модернизации и обслуживанию вооружения и военной техники в местах их применения, а также при проведении практических занятий (учений и стрельб).

Решением Совета министров обороны Организации Договора о коллективной безопасности от 13 июня 2017 года Военной академии материально-технического обеспечения имени генерала армии А.В. Хрулева (академия) придан статус базовой учебно-методической и научно-исследовательской организации. Это упростило формирование единых подходов к обучению военных специалистов, достижение ими необходимого уровня подготовки по специальностям материально-технического обеспечения войск (сил) и осуществление эффективного взаимодействия государств – членов ОДКБ в решении задач совершенствования системы МТО Войск (Коллективных сил).

В качестве базовой учебно-методической организации академия выполняет ряд задач, таких как:

подготовка по основным образовательным программам по специальностям и направлениям подготовки, необходимым для МТО Войск (Коллективных сил) ОДКБ;

профессиональная переподготовка и повышение квалификации военнослужащих государств – членов ОДКБ по специальностям МТО;

разработка, апробация и внедрение в практику учебных, методических и научно-исследовательских материалов в области материально-технического обеспечения Войск (Коллективных сил) ОДКБ;

исследование направлений развития и совершенствования форм и способов МТО Войск (Коллективных сил) ОДКБ;

обмен опытом преподавания и проведения научных исследований между военными учебными заведениями государств – членов ОДКБ, осуществляющих подготовку специалистов МТО.

В настоящее время в структурных подразделениях академии проходят подготовку более 1 500 иностранных военных специалистов, из них свыше 350 из государств – членов ОДКБ. В головном вузе для государств – членов Организации осуществляется подготовка 71 слушателя по 11 специальностям магистратуры.

В целях повышения качества образовательного процесса в академии ежегодно проводится анкетирование с постоянным и переменным составом по вопросам удовлетворенности реализацией образовательных программ. Анализ результатов анкетирования позволяет сделать вывод о достаточной удовлетворенности преподавательского состава и обучающихся организацией подготовки.

Вместе с тем выявлен ряд недостатков в процессе реализации образовательных программ подготовки иностранных военных специалистов. Основными из них являются:

отсутствие профильного базового высшего военного образования и опыта службы в офицерских должностях по выбранному направлению подготовки у некоторых иностранных военных специалистов;

длительная адаптация части иностранных военных специалистов к условиям подготовки в иноязычной образовательной среде, выраженная в проблемах понимания смыслов ряда слов и выражений русского языка и трудностей усвоения сущности специфических понятий и терминов;

невозможность частой корректировки образовательных программ, потребности которой объективно обусловлены быстроменяющейся военно-политической обстановкой в мире и ее влиянием на театры военных действий вблизи государств – членов ОДКБ.

Данные недостатки оказывают существенное влияние не только на качество усвоения обучающимися образовательных программ, но и на уровень их реализации преподавательским составом. В 2021 году было проведено дополнительное, анонимное анкетирование и индивидуальный опрос офицеров-слушателей из государств – членов ОДКБ первого и второго курсов специального факультета академии с целью выявления и уточнения результативности реализации образовательных программ. Полученные сведения позволили сделать следующие выводы:

более 20 % слушателей не имели профильного военного образования и практического опыта службы на должностях по предстоящему направлению подготовки;

свыше 50 % слушателей до поступления в академию получили военное образование в национальных военных учебных заведениях, при этом значительная часть из них не имели опыта обучения на русском языке;

более 90 % считают совместную подготовку в учебных группах с офицерами Вооруженных Сил Российской Федерации и совместную войсковую стажировку в органах военного управления, соединениях и воинских частях, входящих в состав Войск (Коллективных сил) оперативного реагирования и Миротворческих сил ОДКБ, целесообразной и необходимой. В соответствии с приказом начальника академии [2] подготовка национальных военных кадров и технического персонала государств – членов ОДКБ осуществляется совместно с российскими военнослужащими по единым требованиям. Формирование учебных групп проводится в зависимости от количества обучающихся военнослужащих ВС РФ и иностранных военных специалистов. Существующий порядок распределения слушателей ОДКБ в академии по учебным группам предусматривает совместное обучение слушателей в группах с общей численностью менее 15 человек и отдельное обучение в группах, где общее количество слушателей превышает 15 человек (рис.1).

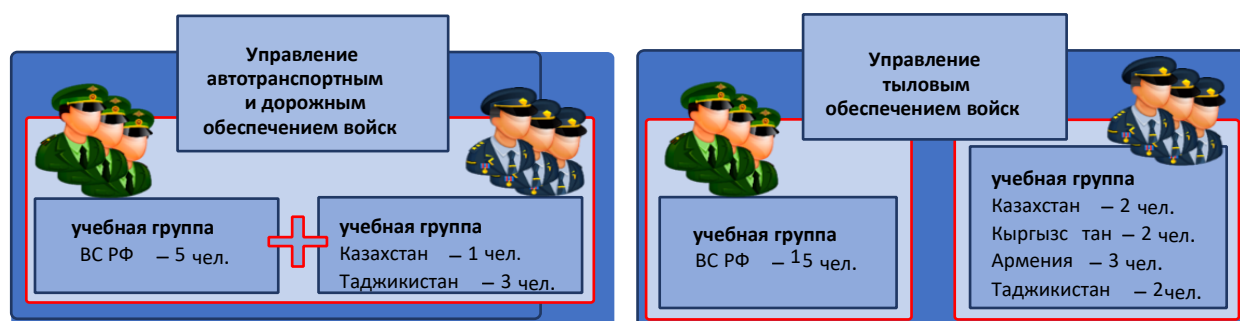

Рисунок 1. Пример комплектования учебных групп слушателей для проведения занятий по специальностям «Управление автотранспортным и дорожным обеспечением войск» и «Управление тыловым обеспечением войск»

Анализ данного распределения показал:

35 % офицеров государств – членов ОДКБ обучаются совместно с группами офицеров ВС РФ, общая численность которых не превышает 15 человек;

65 % офицеров государств – членов ОДКБ обучаются в учебных группах, комплектуемых военнослужащими одного или нескольких государств, обучающихся по аналогичным специальностям.

Оба варианта распределения соответствуют Методическим рекомендациям по организации подготовки и обучения военных и военно-технических кадров иностранных государств в воинских частях и военных образовательных организациях высшего образования МО РФ (Методические рекомендации) [3], утвержденным Статс-секретарем – Заместителем МО РФ в 2019 году, которые предусматривают обучение иностранных военных специалистов государств – членов ОДКБ совместно с военнослужащими Вооруженных Сил Российской Федерации по единым учебным планам и программам, за исключением обучения по специальностям (специализациям), направлениям подготовки в области военной разведки и защиты государственной тайны. Обобщенный пример комплектования учебных групп по специальности показан на рис. 2.

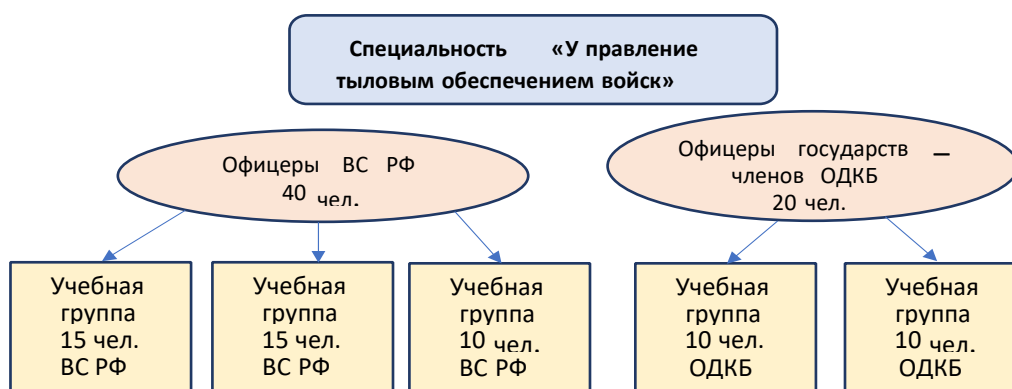

Рисунок-2. Пример комплектования учебных групп слушателей по специальности «Управление тыловым обеспечением войск»

При этом важно понимать, какой из принятых подходов комплектования групп будет способствовать наиболее эффективному и качественному освоению образовательных программ иностранными военными специалистами.

Основной трудностью в разрешении указанных выше проблемных вопросов является принятый подход формирования отдельных национальных учебных групп ОДКБ, что затрудняет некоторым военнослужащим освоение образовательной программы в отведенные сроки с требуемым качеством.

Предложение

Для решения этой проблемы необходимо предусмотреть выполнение ряда основных организационных мероприятий:

во-первых, при отборе офицеров для обучения в вузах Министерства обороны РФ необходимо учитывать наличие профильного военного образования и практического опыта службы на должностях по предстоящему направлению подготовки, как фундамента для качественного и гарантированного освоения специальности и получения необходимых знаний, умений и навыков;

во-вторых, уделять особое внимание развитию языковых компетенций иностранных военнослужащих до их поступления в военное учебное заведение, так как это считается важнейшим аспектом обучения на иностранном языке в образовательной среде. Необходимо осуществлять входной контроль знания языка, на котором будет осуществляться обучение, при отборе в ВУЗ;

в-третьих, предусмотреть проведение занятий иностранных военных специалистов государств – членов ОДКБ по специальностям только совместно с учебными группами военнослужащих ВС РФ (рис. 3);

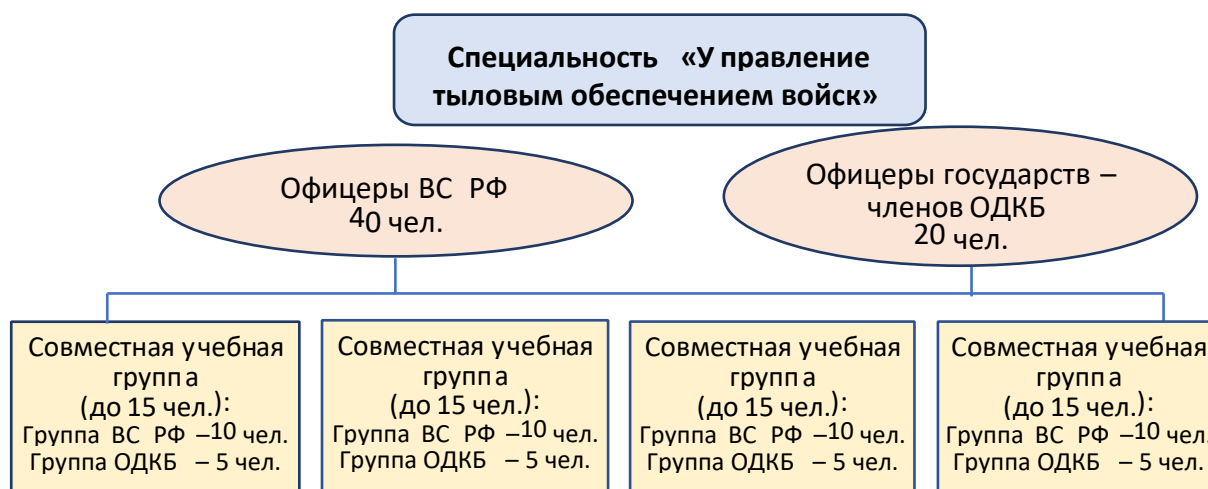

Рисунок-3. Пример предлагаемого подхода к комплектованию учебных групп для проведения занятий по специальности «Управление тыловым обеспечением войск»

в-четвертых, для насыщения программ подготовки необходимой информацией о задачах, состоянии, возможностях, силах и средствах материального-технического обеспечения Вооруженных Сил, с учетом имеющихся вооружения и военной техники, особенностей театров военных действий и организационно-штатной структуры, необходимо на уровне оборонных ведомств государств – членов ОДКБ организовать практический обмен опытом профессорско-преподавательского состава в виде учебно-методических стажировок в военных учебных заведениях;

в-пятых, для формирования компетенций в области материально-технического обеспечения войск (сил) в ходе практического выполнения функциональных обязанностей должностных лиц по направлению предстоящей профессиональной деятельности и приобретения слушателями опыта в исполнении должностных обязанностей по должностному предназначению считается целесообразным войсковую стажировку офицеров-слушателей государств – членов Организации проводить совместно в органах военного управления, соединениях и воинских частях, предназначенных для выполнения задач в составе Коллективных сил оперативного реагирования и Миротворческих сил ОДКБ.

Реализация данных мероприятий позволит:

существенно сократить и упростить процесс адаптации иностранных военных специалистов к условиям обучения на русском языке, что в свою очередь положительно скажется на уровне приобретения необходимых компетенций и усвоения образовательных программ;

качественнее развивать коммуникативные компетенции, а также создать еще более тесные связи офицеров вооруженных сил государств – членов ОДКБ, необходимые для взаимопонимания и сотрудничества в вопросах обеспечения коллективной безопасности;

своевременно актуализировать информацию о национальных вооруженных силах и силах коллективной безопасности ОДКБ в программах подготовки.

Вывод. Решение затронутых в статье проблемных вопросов направлено на совершенствование процесса подготовки иностранных военных специалистов в академии. Данный опыт может быть востребован в заинтересованных органах военного управления, а также других военных образовательных организациях высшего образования Министерства обороны РФ.

В условиях новых вызовов и угроз национальной безопасности РФ и стран – участниц ОДКБ, возрастания межгосударственных противоречий, беспрецедентного санкционного давления на государства постсоветского пространства актуальность и необходимость проведения мероприятий по объединению совместных усилий и развитию данного направления деятельности не вызывает сомнений. В рамках дальнейшего исследования данный подход возможно применить и при подготовке курсантов с полной военной специальной подготовкой.

Использованная литература:

1. Соглашение о сотрудничестве в области подготовки военных кадров для вооруженных сил государств – участников Содружества Независимых Государств, ратифицировано Федеральным законом РФ от 8 апреля 2008 года № 45ФЗ.

2. Методические рекомендации по организации подготовки и обучения военных и военно-технических кадров иностранных государств в воинских частях и военных образовательных организациях высшего образования Министерства обороны Российской Федерации, утверждены Статс-Секретарем – заместителем Министра обороны Российской Федерации 22 февраля 2019 года.

3. Учеба и знание в XXI веке: Электронный журнал [Электронный ресурс] / Сайт Военной академии материально-технического обеспечения имени генерала армии А.В. Хрулёва – Режим доступа: <http://spbmtto.ru/mil/files/12,Shved.pdf>. Дата обращения – 29.12.2022 год.

4. Образование и наука (ISSN 2785-4365) [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://mpcareer.ru>. Дата обращения – 29.12.2022 год.

5. Гудеев В.И., Вартанов Н.А., Галиев Д.О. Новейший метод образования и его дальнейшие перспективы при обучении / Учебник. С. Петербург, ВА МТО, 2020.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MUDOFAA VAZIRLIGI HARBIY XIZMATCHILARDA YUKSAK AXLOQIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

ISSUES OF FORMING HIGH MORAL QUALITIES IN MILITARY SERVANTS OF THE MINISTRY OF DEFENSE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Xusanov Raximjon Bazorovich
Khusanov Rakhimjon Bazorovich

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Taktika kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of Tactics*

Annotatsiya: Ushbu maqolaning dolzarbligi harbiy xizmatchilar kasbiy mahoratini, intellektual salohiyati va vatanparvarligini oshirish yo'llariga bag'ishlangan.

Har bir jamiyatda muayyan guruhlar borki, egallagan kasblari ularni boshqa jamiyatchilariga nisbatan imtiyozli darajaga olib chiqadi.

Kalit so'zlar: intellektual, vatanparvarlik, imtiyozli, suvereniteti, professionalizm, islohotlar, isyonchilar, narkobiznes, tinchlikparvar, muxolifat, koalitsiya.

Abstract. In this article The relevance of this article lies in the fact that it outlines the types of military operations, the significance of foreign concepts for conducting military operations, the types and forms of military operations in conducting military operations and local conflicts.

Keywords: intellectual, sovereignty, corruption, political freedom, demonstration, collapse, civil war, professionalism, extremist organizations, coalition, drug business.

Maqola harbiy xizmatchilar kasbiy mahoratini, intellektual salohiyati va vatanparvarligini oshirish yo'llariga bag'ishlangan.

Har bir jamiyatda muayyan guruhlar borki, egallagan kasblari ularni boshqa jamiyatchilariga nisbatan imtiyozli darajaga olib chiqadi. Ko'pchilik jamiyat a'zolarining hayot-mamotlari, salomatligi, ma'naviy sog'lomligi, huquqiy himoyasi, ilmiy salohiyatining namoyon bo'lishi kabi omillar o'shanday imtiyozli kasb egalarining kasbiy burch mas'uliyatini qay darajada his etishlariga, halollik va vijdon yuzasidan ish ko'rishlariga bog'liqligi hammaga ma'lum.

Harbiy xizmat boshqa kasblardan o'zining vazifalaridan kelib chiqqan jihatlari bilan ajralib turadi. Ya'ni, qonun-qoidalar, qat'iy xizmat tartibi, buyruq berish va uni bajarish, vatanparvar bo'lish kabi omillarga tayanadi. Harbiy xizmat, bu – Vatan himoyachisining kasbidir. Vatanning mustaqilligi, suvereniteti, hududiy yaxlitligi, xavfsizligi, xalqimizning tinch-osuda hayotini himoya qilishdir.

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida jangovar tayyorgarlikni va shaylikni oshirishda hamda harbiy intizomni mustahkamlashda axloqiy tarbiyaning alohida o'rni bor. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov aytganidek, "Harbiy islohotlar harbiy xizmatchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashni, professional tayyorgarlikni va qayta tayyorlashni tashkil etishning butun tizimini qaytadan ko'rib chiqishni ko'zda tutadi. Bu-jangchilarimizda Vatanga muhabbat va sadoqatni, yuksak ma'naviy fazilatlar va mustahkam irodani tarbiyalashga, professionalizmni, a'lo jangovar tayyorgarlikni ta'minlashga qaratilishi lozim" [1].

Barcha insonlar hayotida bo'lgani kabi, harbiy xizmatchi faoliyatida ham umuminsoniy axloqiy meyorlar katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, halollik, rostgo'ylik, hayolilik, insoflilik, xushmuomalalik, odoblilik, kamtarlik singari meyorlar alohida diqqatga sazovor.

Ushbu meyorlarning mazmun-mohiyatini alohida ko'rib chiqamiz. Dastlab halollik haqida to'xtalib o'tsak.

Halollik vijdon, adolat va burch kabi axloqshunoslikning mezoniy tushunchalari bilan bevosita bog'liq bshlib, insonning o'zgaga munosabati o'ziga munosabatidek sof, pokiza bo'lishini talab qiladigan axloqiy meyordir.

Dastavval u diniy tushuncha sifatida vujudga kelib, har bir musulmonning yemak-ichmagi, jinsiy va iqtisodiy xatti-harakatlari sifatini belgilab beruvchi shar'iy meyor bo'lib amal qilgan, uning ziddi – harom diniy nuqtai nazardan salbiy hisoblangan xatti-harakatlarga nisbatan qo'llanilgan. Masalan, bismil qilingan hayvon yo parranda go'shti – halol, o'laksa go'shti – harom, nikohdagi jinsiy aloqa – halol, zino – harom, mehnat haqqi – halol, o'g'irlik bilan topilgan mol – harom va h.k.

Ko'rib o'tganimizdek, har bir diniy e'tiqodning asosida axloqiylik yotadi va u ko'p hollarda ibodatdan baland qo'yilgan: solih bandalar, "Quron"da aytilganidek, eng avvalo go'zal axloq egalaridir. Shu boisdan keyinchalik halollik nisbatan tor shar'iy qobiqdan chiqib, asta-sekinlik bilan shaxs hayotidagi eng qamrovli axloqiy meyorga aylandi, teran ma'naviylik kasb etgani holda, kundalik hayotdagi insoniylikni belgilaydigan umuminsoniy fazilat bo'lib qoldi. Masalan, hozirgi kunda ixtisoslashgan mehnat taqsimotining takomillashuvi, ilm-fan taraqqiyotining yuksalishi natijasida biz kasbiy halollik, iqtisodiy halollik va boshqalar haqida gapirishimiz mumkin.

Halollikka birinchi bo'lib to'xtalishimizning sababi shundaki, mustamlakachilik davrida, ayniqsa, sho'rolar hukmronlik qilgan chorakam bir asr vaqt mobaynida yolg'on, aldov, nopoklik, haromxo'rlik, munofiqlik singari illatlar xalqimizga shu qadar ustalik bilan singdirildiki, hozirgi paytda ko'pchilik odamlar halollik, rostgo'ylik ustidan hatto kuladigan bo'lib qolganlar. So'z bilan ish birligi yo'qolgan, qog'ozdagi chiroyli gaplar hayotga to'g'ri kelmaydi. Lekin bularning hammasi, afsuski, odatiy holdek qabul qilinadi. Shu bois mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq bu illatlarga qarshi kurash boshlandi. Hozirgi kunda davlatimiz milliy-ma'naviy qadriyatlarini tiklashni, odamlarni halol, insofli, adolatli bo'lishga chaqirishni o'z ichki siyosatining muhim qismi deb bilgan holda ish tutmoqda.

Rostgo'ylik. Rostgo'ylik yoki to'g'ri so'zlilik insonning haqiqatga intilish bilan bog'liq, haqiqat esa doimo sinfiylik-tabaqaviylik, partiyaviylik-mafkuraviylik va tarixiylik-davriylikdan yuqori turadi. Haqiqatning ifodaviy shakllaridan biri rostgo'ylikdir. Demak, rostgo'ylik – insonning keyinchalik kasb etgan – o'z ongiga, ruhiga singdirgan, ijtimoiy-hayotiy, davriy-tajribaviy xususiyat emas, balki uning mohiyatida berilgan fazilat. Masalan, yaqinda tili chiqqan yosh go'dakni olaylik. U nima desangiz ishonadi, o'zi nimaiki desa – rost gapiradi. Go'dakning soddaligidan, ishonuvchanligidan, to'g'risini aytishidan biz – kattalar kulamiz; lekin haqiqat ustidan, rostgo'ylik ustidan kulayotganimizni o'ylab ham ko'rmaymiz. Go'dak kattarib, "aqli kirib" borgan sari atrof-muhitda yolg'on mavjud ekanligini, rost gapirsa yo kulgi bo'lishi, yo jazo olishi mumkinligini anglab yetadi va asta-sekin yolg'onga o'rgana boshlaydi, dastlabki maishiy yolg'on ijtimoiy bosqichga ko'tariladi. Endi xususiy yoki guruhiiy manfaatdorlikni ta'minlovchi yolg'on atrofdagi voqelikning hamrohiga aylanadi. Insonni bu yo'ldan faqat yuksak ma'naviylik, birinchi galda axloqiy tarbiya qutqaradi. Ezgulik, nomus, or, qadr-qimmat, insonparvarlik, halollik, insof nima ekanini tushunib yetgan kishigina rostgo'y bo'la oladi.

Rostgo'ylik oson emas. U insondan sabr-toqat, matonat va jasoratni talab qiladi, rostgo'y inson qo'rquvdan forig' bo'ladi, har qanday holatda ham vijdoniga qarshi bormaydi: kimlarningdir ko'ziga qarab, yaqinlarini yoki hamkasblarini xafa qilishdan, o'z

moddiy manfaatdorligiga zarar yetkazishdan cho'chimaydi. To'g'ri, bunday munosabat tufayli rostgo'y inson aziyat chekishi, ta'na-dashnomlarga qolishi mumkin. Lekin bularning hammasi bir odamga yoki muayyan guruhga voqelikni asl holda yetkazganligidan, ularni noto'g'ri yo'lga solib yubormaganligidan qalbdan paydo bo'lgan qoniqish hissi, xotirjamlik va orom tufayli yuvilib ketadi, ichki bir quvonch unga yuksak ruh bag'ishlaydi.

Hayolilik. Bu me'yor xulqiy go'zallikning asosiy belgilaridan hisoblanadi. U, garchand, bir qarashda, uyat hissi bilan o'xshash bo'lsada, aslida o'zini ko'proq andisha va iboga yaqin fazilat tarzida namoyon qiladi, unda axloqiy mohiyat estetik xususiyat – nafosat bilan uyg'unlashib ketadi.

Hayodan odatda, inson qizaradi, bu qizarish, ayniqsa xotin-qizlarda ichki go'zallikning yuzga tepchib chiqishiga sabab bo'ladi va alohida bir nafislikni, mayinlikni vujudga keltiradi. Insonning o'zi sodir etgan yoki boshqalar vositasida amalga oshirilgan axloqiylikka zid xatti-harakatlardan noqulay vaziyatga tushishi, o'ng'aysizlanishi, mulzam bo'lishi uyat hissida ham mavjud. Lekin bu holatlar uyatda ijtimoiylik kasb etgan bo'ladi, shu sababli ular xatti-harakat sodir qilingandan so'ng ham davom etadi va ko'p hollarda vijdon azobiga aylanadi. Hayotda esa mazkur holatlar sof ma'naviy tabiatga ega va vaqt doirasida cheklangan bo'lib, ular xatti-harakat sodir etilayotgan paytdagina yuzaga chiqadi.

Bugungi kunda hayolilik alohida ahamiyatga ega. Turli sivilizatsiyalarning o'zaro aloqalari, ba'zan esa omuxtalashuvi, urbanizatsiya, modaparastlik singari zamonaviy hodisalar o'zbek oilasidagi an'anaviy hayolilikka ma'lum ma'noda salbiy ta'sir ko'rsatayotir, ayniqsa xotin-qizlar va yoshlarning o'zini tutishida, muomalasida, kiyinishida bu ta'sirni yaqqol sezish mumkin. Shu sababli oiladagi va maktabdagi tarbiyada hayolilik xulqiy go'zallik, nazokat; behayolik esa xulqiy xunuklik va qo'pollik ekanini undirish shaxs erkinligining doimo o'zgalar oldida mas'uliyat bilan bog'liqligini izchil ravishda tushuntirib borish muhim vazifalardan biri.

Insolilik. Qadimgi yunon donishmandi Aflotun (mil.av.427-347) adolatni davlatga xos fazilat, deb ta'kidlaydi. Darhaqiqat, adolat mohiyatan davlatning fuqaroga, jamiyatning shaxsga nisbatan munosabati tarzida namoyon bo'ladi. Bordi-yu, o'zaro adolatli munosabatlar haqida gap ketsa, unda odatda yuksak martabadagi shaxsga munosabati nazarda tutiladi. Insof esa ana shu adolatning tor qamrovli xususiy ko'rinishi sifatida namoyon bo'ladi. U fuqarolar, jamiyat a'zolari orasidagi o'zaro munosabatlar me'yoridir.

Insolilik ham halollik kabi vijdon tushunchasi bilan bog'liq, ma'lum ma'noda halollikka o'xshab ketadi. Lekin bu yuzaki taassurot. Chunki, halollik o'z haqqini, ya'ni moddiy va ma'naviy huquqini o'zgalarning haqqiga xiyonat qilmagan holda ajratib yashashni anglatadi. Insolilik esa ijobiylikda halollikdan ham bir qadam olg'a tashlangan holatdir: unda kishi o'z halol haqqidan o'zganing hisobiga kechadi; "o'zga"ning sharoiti o'zinikidan nihoyatda og'ir va yomon ekanini hisobga olib, o'z qonuniy haqqini yoki ularning bir qismini ixtiyoriy ravishda o'zgaga beradi, muruvvat ko'rsatadi.

Xushfe'llilik, shirinsuxanlik, kamtarlik, bosiqlik singari axloqiy xatti-harakatlar me'yoriylik nuqtai nazaridan g'oyat muhim. Chunki, har bir jamiyat darajasi ma'lum ma'noda undagi fuqarolar muomala madaniyatining yuksakligi bilan ham belgilanadi. Zero, xushfe'l, shirinsuxan inson o'zining har bir muvaffaqiyatsizligiga fojia sifatida qaramaydi, alam yoki g'azab bilan imon kayfiyatini boshqalarga o'tkazishga intilmaydi; atrofdagi axloqiy muhitni buzmaydi. Natijada o'ziga ham, o'zgalarga ham ko'tarinki kayfiyat, turli-tuman omadsizliklarning o'tkinchiligini anglatuvchi hayotbaxsh bir umid bag'ishlaydi. Jamiyat doimo o'shanday odamlarni hurmat qiladi va ulardan o'rnak olishga intiladi.

Xushfe'llilik, shirinsuxanlik qay darajadadir ko'proq ixtiyor bilan, kishining ma'lum bir insoniy tabiatga intilishi bilan bog'liq bo'lsa, bosiqlik, kamtarinlik, kamsuqumlik aksincha, ko'proq iroda kuchi natijasida yuzaga keladi. Zotan insonning o'z g'azabini bosa bilishi, noroziligini barvaqt bildirmasligi; so'zlagisi, biror-bir gap bilan o'zini ko'rsatgisi kelib qolganda o'sha xohish-ixtiyorini to'xtata olishi kuchli irodani talab qiladi. Shu bois muomalada bosiq, kamtarin, "yetti o'lchab bir kesish" tamoyili asosida ish ko'rgan shaxslar oqil odamlar sanaladi va ular jamiyatda ham namunaviylik maqomiga ega bo'ladilar.

Harbiy xizmatchilarning axloqiy qiyofasini yuqorida ko'rsatilgan umuminsoniy meyorlar bilan birga, ular uchun o'ta zarur bo'lgan quyidagi axloqiy tushunchalarsiz to'liq tasavvur qilish mumkin emas:

Harbiy burch, harbiylarning axloqiy mas'uliyati, harbiy qahramonlik, harbiy intizom, talabchanlik va ijrochilik, mardlik, jonkuyarlik, jangovar o'rtoqlik, fidoyilik, shijoatlilik, vijdonlilik, qanoatlilik, sabr-bardoshlilik va boshqalar. Bularning ba'zilarini ko'rib chiqamiz.

Harbiy burch – bu O'zbekiston Respublikasi har bir fuqarosining sharaflari burchidir. Konstitutsiyamizning 52-moddasida quyidagi so'zlar mustahkamlangan: "O'zbekiston Respublikasini himoya qilish – O'zbekiston Respublikasi har bir fuqarosining burchidir. Fuqarolar qonunda belgilangan tartibda harbiy yoki muqobil xizmatni o'tashga majburlar" [2].

Bundan kelib chiqadiki, Vatanni, uning mustaqilligi va hududiy yaxlitligini, fuqarolarning tinch-osoyishta hayoti va xavfsizligini himoya qilish O'zbekiston Respublikasi har bir fuqarosining konstitutsiyaviy burchi va muqaddas vazifasidir. Biz Qurolli Kuchlarda xizmat qilishni sharaflari burch deb ataymiz. Chunki, ona-yurtini himoya qilish qadim-qadimdan sharaflari ish, deb hisoblab kelingan.

Bu bilan xalq va davlat tomonidan Vatan himoyasi bo'yicha fuqarolarga yuklanayotgan alohida mas'uliyat ta'kidlangan. Konstitutsiyamizning 125-moddasida yozib qo'yilganidek, "O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari O'zbekiston Respublikasining davlat suvereniteti va hududiy yaxlitligini, aholining tinch hayoti va xavfsizligini himoya qilish uchun tuziladi" [3]. Vatan himoyachisi oldiga O'zbekiston Konstitutsiyasi qo'yayotgan bu sharaflari va mas'uliyatli vazifalarni bajarish, har bir harbiy xizmatchining sharaflari burchi hisoblanadi.

Harbiy qahramonlik – bu mardlikning yuksak ko'rinishi bo'lib, jangchining Vatan dushmanlari bilan qurolli kurashda yuksak jangovar faollik va ma'naviy mas'uliyati tarzida namoyon bo'ladi.

Mardlik – bu insonning chidamlilik, uddaburonlik, qat'iyatlilik qobiliyatini xarakterlaydigan ma'naviy-jangovar sifatidir.

Jangovar o'rtoqlik – bu jangovar jamoaning jipsligi va jangovarlik qobiliyatiga ta'sir etuvchi ma'naviy-huquqiy norma hisoblanadi. Uning asosiy xarakterli jihatlari o'zaro yelkadoshlik, o'qishda va xizmatda o'zaro ko'makdoshlik kabilarda namoyon bo'ladi.

Harbiy xizmatchilarda yuqorida keltirilgan axloqiy sifatlarni shakllantirish barcha darajadagi komandir va boshliqlarning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Harbiy xizmatchilarda ushbu axloqiy sifatlarni shakllantirishda quyidagi shartlarni bajarilishi taqozo etiladi:

yuksak talabchanlik, ijrochilik va ijro ustidan nazorat;

harbiy xizmatni to'g'ri tashkillashtirish va qat'iy nizomiy tartibni ta'minlash;

harbiy xizmatchilarning xatti-harakatlariga harbiy jamoaning e'tiborli va talabchan munosabati;

tarbiya jarayonida komandir va boshliqlar tomonidan ishontirish va majburlash usullarini mohirlik bilan uyg'unlashtirib qo'llash [4].

Harbiy xizmatchilarda axloqiy sifatlarini shakllantirishda komandir va boshliqlar tomonidan tarbiyaviy ishlarning samarali usul va uslublari, shakl va vositalarini to'g'ri tanlay bilishlari va ulardan mohirlik bilan foydalanishlari talab etiladi.

Qo'shinlarda xalqimizning boy ma'naviy-axloqiy merosi, qadriyatlari, an'analari, urf-odatlarini targ'ib qiluvchi ma'naviy-ma'rifiy tayyorgarlik mashg'ulotlari, davra suhbatlari, tanlovlar, intellektual o'yinlar, mavzuli kechalar, kitobxonlik, she'rxonlik, g'azalxonlik kechalari, ilm-fan, madaniyat, san'at va adabiyot namoyandalari bilan uchrashuvlar va boshqa tarbiyaviy ishlarning samarali shakllari orqali axloqiy tarbiya jarayonida zamonaviy vositalar, ya'ni televideniye, radio, Internet hamda boshqa texnik vositalarning imkoniyatlaridan keng foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Shu bilan birga, yuqorida keltirilgan zamonaviy texnik vositalarda yengiltaklikni targ'ib etuvchi qo'shiqlar, salkam pornografik reklamalar, inson qalbini qattiqlashtiradigan "o'ldir-o'ldir"lar, milliyligimizga mos kelmaydigan ko'rsatuvlardan shaxsiy tarkibni qat'iy himoya qilish muhim vazifalardan biridir.

Axloqiy tarbiyaning barcha zamonlar uchun dolzarb bo'lgan yo'li bu – namunaviylik tamoyili. Harbiy jamoada, avvalo, komandir va boshliqlar barcha uchun axloqiy namuna bo'lishlari kerak. Ular tomonidan ta'lim berish usullaridan tortib, to "mayda-chuyda" hatti-harakatlarigacha o'z shogirdlari tomonidan shaxsiy namuna tarzida qabul qilinishi nazardan qochirmaslik lozim. Boshliq-bo'ysunuvchi munosabatlaridagi muomala odobi, halollik, rostgo'ylik harbiy xizmatchilardagi axloqiy sifatlar shakllanishini ta'minlovchi omillardandir. Masalan, rahbarlik odobidagi ba'zi nuqtalarga to'xtaylik.

Rahbar quyi lavozimdagilarga mensimay, qo'pol munosabatda bo'lishi, o'ziga ishonib topshirilgan harbiy jamoadagi harbiy xizmatchilar qadr-qimmatiga, talab va istaklariga, ehtiyojlariga mensimaslik nuqtai nazaridan qarashi odobsizlikka kirsas, uning shaxsiy manfaati yo'lida Qurolli Kuchlar manfaatlarini qurbon qilishi axloqsizlik, nafaqat rahbarlik kasbiga, balki Vatanga ham xiyonat tarzida baholanishi mumkin. Ba'zan kasbiy odobning kasbiy axloq deb atalishi ham ana shundan.

Rahbarlikning axloqiy jihatlari, rahbar borasida Prezident I.A.Karimovning mana bu fikrlari bag'oyat ibratlidir: "Oddiy odamlarning rahbarlarga munosabati ikki fuqaro o'rtasidagi munosabatgina emas. Ayni paytda u jamiyatda qaror topadigan ma'naviy-ruhiy, siyosiy-axloqiy muhitni ham yaratadi... Haqiqiy rahbar odamlarning ko'ngliga yo'l topib, ularni ezgulikka, yaxshilikka, yaratishga da'vat etadi" [5].

Axloq – insoniyat kamoloti sarchashmasidir. Har bir inson u orqali o'zining jamiyatdagi o'rnini anglaydi, hayotining mazmunini belgilab oladi. Shuning uchun ham axloq masalasi qadim-qadimdan donishmandlar, jamoat va davlat arboblarning, qolaversa, davlatlarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Chunki axloqiy munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'ymasdan, axloq madaniyatini shakllantirmasdan turib, harbiy intizom va huquqiy tartibni o'rnatib bo'lmaydi. Shu bois ham bu hozirgi kunda davlatimiz oldida turgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Xullas, harbiy xizmatchilar kasbiy mahoratini, intellektual salohiyati va vatanparvarligini oshirish, ularda umuminsoniy qadriyatlarni mustahkamlash, ularning og'ishmay bajarilishiga erishish bugungi kunda barchamizdan talab qilinishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. 7-jild. – Toshkent: "O'zbekiston", 1999. – B. 402.
2. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2008. – B.10 O'sha manba, 33-bet.
3. Harbiy xizmat axloqi. – Toshkent: "Sharq", 2005. – B. 82.
4. Karimov I.A. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. 7-jild. – Toshkent: "O'zbekiston", 1999. – B. 77.

HARBIY VATANPARVARLIK TARBIYASI – YOSHLAR TARBIYASINING SAMARADORLIGI

MILITARY PATRIOTIC EDUCATION - EFFECTIVENESS OF YOUTH EDUCATION

Raxmatullayev Jamol Axtamdjonovich
Rakhmatullayev Jamal Akhtamdjonovich

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Taktika kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of Tactics

Annotatsiya. Mazkur maqolada harbiy vatanparvarlik tarbiyasi davlatimizning asosiy vazifalaridan biri harbiy vatanparvarlik tarbiyasining metodlari va shakllari yordamida inson ongiga har qanday tajovuzkorliklarga qarshilik ko'rsatishda doimiy tayyorlikni shakllantirish o'z Vatani himoyasi uchun shaxsiy javobgarlik hissiyoti ruhida tarbiyalash haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Harbiy vatanparvarlik, ta'lim, tarbiya, tarbiya metodologiyasi, Mudofaa to'g'risidagi Qonun, harbiy pedagogika, axloq.

Abstract. The Article is devoted to the issues of using the national spiritual heritage in the process of advanced training of military teachers and the scientific analysis of views on the Motherland, patriotism and selflessness.

Keywords: military pedagogy, teacher, national spiritual heritage, Motherland, country, region, people, slavery, freedom, progress, bravery, courage, selflessness, action and well-being.

Mamlakatimiz mudofaasini mustahkamlash masalalarini muvaffaqiyatli hal etish yoshlar tarbiyasi, siyosiy ongi, mehnat faoliyati va ilmiy-texnika rivojlanishi tezligi bilan chambarchas bog'liqdir. Tarbiyalash - bu insonlarni jamiyat uchun jismoniy - aqliy mehnatga yoki boshqa foydali faoliyatga yo'naltirish, shu bilan birga ko'p qirrali ijtimoiy vazifalarni bajarishga tayyorlashning obyektiv asoslangan jarayonlardan iborat. Harbiy vatanparvarlik tarbiyasi uning ajralmas qismi hisoblanadi. Harbiy vatanparvarlik tarbiyasining metodologiyasi va ilmiy asoslari insoniyat omiliga nisbatan qo'llaniladi. Bu tushunchaga insonning g'oyaviy-siyosiy, ma'naviy jismoniy va boshqa fazilatlarini yig'indisi kiradi. Harbiy vatanparvarlik tarbiyasining nazariy va amaliy asoslarida O'zbekiston Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Vatanparvarlik va mustaqil Vatan himoyasi haqida g'oyalari, Oliy Majlis qonun va qarorlari, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Xalq ta'limi vazirligi, Mudofaa vazirligining buyruq va ko'rsatmalari, harbiy pedagogika va psixologiya, harbiy fanlar va boshqa qoida hamda me'yoriy hujjatlar o'rin olgan. Vatan himoyasi haqidagi asosiy hujjat davlatimizning "Mudofaa to'g'risida"gi Qonunida aks etgan. Ushbu Qonun mudofaani tashkil etishning hamda O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarni boshqarishning huquqiy asoslarini belgilab, mamlakat mudofaasini ta'minlashda davlat organlarining vakolatlarini, shuningdek fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, korxona, muassasalar, tashkilotlar va fuqarolar ishtirokini aniqlab beradi.

"Mudofaa to'g'risida"gi Qonunida alohida mamlakat mudofaasi xususiyatiga ega bo'lib, Qurolli Kuchlarni tajavuzkorliklarni bartaraf etish va qaytarishga tayyorlash, Vatan himoyasi uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan fikrlar tizimini tashkil etadi. Xavf-xatar tug'ilishi mumkin bo'lgan sabablar:

1. Dunyoning turli mintaqalarida qurollangan guruhlarining bir joyga to'planishining yuqori darajasi;

2. Dunyo bo'yicha siyosiy vaziyatning kuchayishi;

3. Alohida davlatlar va davlat bloklarining o'z siyosatlarini kuch bilan hal qilishi;

4. Ba'zi davlatlarning boshqa mamlakatlar chegarasi yaqinida o'z qurolli kuchlari guruhlarini kuchaytirishga intilishi; [1]

5. Chegaradosh mamlakatlarda yuzaga kelgan siyosiy ahvolning o'zgaruvchanligi va ularning kuchayishi imkoniyati mavjudligi;

6. Siyosiy ekstremist guruhlar, noqonuniy-harbiy uyushmalar tomonidan tashkil qilingan terroristik aktlar.

7. Millatlar orasida buzg'unchilik siyosatning olib borilish faoliyati.

Davlatimizning asosiy vazifalaridan biri harbiy vatanparvarlik tarbiyasining metodlari va shakllari yordamida inson ongiga har qanday tajovuzkorliklarga qarshilik ko'rsatishda doimiy tayyorlikni shakllantirish, o'z Vatani himoyasi uchun shaxsiy javobgarlik hissiyoti ruhida tarbiyalashdir.

Talaba – yoshlarda harbiy vatanparvarlik tarbiyasi katta ahamiyat kasb etadi. Harbiy ta'lim murakkab ijtimoiy-pedagogik jarayon bo'lib, unda asosan quyidagilarini anglash lozim:

talaba – yoshlarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish;

ularda o'z Vatanining qurolli himoyachisi uchun zarur shaxsiy xislatlarni tarbiyalash; komil inson sifatida rivojlantirish, yuzaga kelgan turli vazifalarni hal qilishga ijodiy yondashish malakalarini rivojlantirish va ular oldida turgan vazifalarni bajarishga va har xil vaziyatda muvaffaqiyatli harakat qilishga ruhiy tayyorlikni shakllantirish.

Buyuk ma'rifatparvar Abdulla Avloniy aytgan: "Fan – bu dunyo boyligi. Bilim – insonning oliy va muqaddas yutug'i. Zero bilish ko'zgu kabi, bizga dunyoga qarashimizni, intilishlarimizni ko'rsatadi. Qilich kabi aqlimizni, fikrimizni o'tkirlaydi".

Inson qalbida nonni halol topmayotganlar, insofsizlik, vijdotsizlik kanis batan qarshilik tug'ilishi lozim. Faqat bunday inson o'z so'zida turadi, boshqa kimsa haqqiga ko'z olaytirmaydi, Vatani va xalqi himoyasi uchun o'z jonini ayamaydi va aksincha, kazzob mahmadonada bo'lib, vatanparvarlik hissi bo'lmaydi. Har qanday yovuz ish, xudbinlik, yuzqoralik – Vatanga nisbatan xoinlikdir. Axloq ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, muayyan jamiyatda yashovchi kishilar amal qilishi zarur bo'lgan xatti-harakat qoidalar yig'indisidir. Axloq odamlarni bir-biriga, jamiyatga, davlatga, xalq mulkiga, oilaga, Vatanga, ona-yurtga bo'lgan munosabatlarni muayyan tartibga soladigan xatti-harakat qoidalari tizimida namoyon bo'ladi. Axloq – bu jamoatchilik tomonidan qabul qilingan, insonlarning jamiyatda, oilada, mehnatda, bir-birlariga munosabatda va o'z-o'zlariga munosabatdagi xulq – atvoriga qo'yiladigan talablar, meyorlar va qoidalarining yig'indisi.

Demokratik jamiyatni quruvchisi jamiyat baxt – saodat iyo'lida halol mehnat qilishi, ijtimoiy burchni yuksak darajada anglashi, ijtimoiy va shaxsiy hayotda halollik, rostgo'ylik, axloqiy poklik, oddiylik va kamtarlik kerak, deb ta'kidlangan. Harbiy vatanparvar talaba – yoshlarlarimiz, biryoqdan, fidokorona ta'lim – tarbiya va chuqur bilim saviyalarini oshirish bilan nimalarga qodir ekanini ko'rsatsalar, shunigdek xulq – atvor, axloqlari, ma'naviy go'zalliklari bilan namoyish qilishlari katta ahamiyat kasb etadi. [2]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nasriddinov Ch.R. Harbiy psixologiya. Toshkent. «Fan» nashriyoti 2004.

2. Sa'dulla Otamurodov, Sarvar Otamurodov. O'zbekistonda ma'naviy – ruhiy tiklanish. Toshkent. «Yangi asravlodi» nashriyoti 2003.

HARBIY PEDAGOGLAR MALAKASINI OSHIRISHDA MILLIY MA'NAVIY MEROSDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

NATIONAL DEVELOPMENT OF MILITARY TEACHERS THE IMPORTANCE OF USING SPIRITUAL HERITAGE

Sohboyev Zoirjon Erkinovich

Sohboyev Zoirjon Erkinovich

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti

Taktika kafedrası

Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School

Department of Tactics

Annotatsiya: Maqola harbiy pedagoglarning malakasini oshirish jarayonida milliy ma'naviy merosdan foydalanish masalasiga bag'ishlangan bo'lib, Vatan ozodligi va ravnaqi, vatanparvarlik va fidoyilik kabi qarashlar unda ilmiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Harbiy pedagogika, pedagog, milliy ma'naviy meros, Vatan, o'lka, el-yurt, xalq, qaramlik, ozodlik, taraqqiyot, mardlik, jasurlik, fidoyilik.

Abstract. The Article is devoted to the issues of using the national spiritual heritage in the process of advanced training of military teachers and the scientific analysis of views on the Motherland, patriotism and selflessness.

Keywords: military pedagogy, teacher, national spiritual heritage, Motherland, country, region, people, slavery, freedom, progress, bravery, courage, selflessness, action and well-being.

Pedagog bo'lish bir tomondan sharaflı, boshqa tomondan o'ta mas'uliyatlidir. Yaxshi ustoz va murabbiy bo'lish uchun pedagogika fanini chuqur egallashning o'zi yetarli emas. Bu jarayonda qobiliyat, iste'dod, faollik, ziyraklik va intiluvchanlik kabi sifatlar ham muhimdir.

Ayniqsa, faoliyat harbiy soha bilan chambarchas bog'liq bo'lsa. Umumiy tarzda olganda harbiycha hayot va faoliyat juda xilma-xildir. Shu bois bu sohada ta'lim-tarbiya jarayoni har doim ham bir tekis bo'lavermaydi. [1]

Pedagogika qonuniyatlariga mos kelmaydigan vaziyatlar ham uchrab turadi.

Bunday sharoitda harbiy pedagogning bilimdonligi, puxta amaliy tayyorgarligi, mahorati, sabri va ijodkorligi juda qo'l keladi. "Harbiy pedagogika askarlar va harbiy jamoalarda doimiy yuksak jangovar tayyorgarlikka ega bo'lishlari, tinchlik davrida va urush sharoitida o'z harbiy burchini muvaffaqiyatli bajarishlari uchun yuksak ma'naviy, siyosiy va jangovar xislatlarni, jangovar mahoratni shakllantirish, aqliy va jismoniy kuchlarini rivojlantirish, ma'naviy-ruhiy tayyorgarligini amalga oshirishning pedagogik qonuniyatlarini o'rganuvchi fandır"1.

Harbiy pedagoglar mazkur fanning maqsad va vazifalarini talab darajasida va yuqori saviyada amalga oshirish uchun mas'ul bo'lgan mutaxassislar hisoblanadi. Ular harbiy xizmatchilarga zarur bilimlarni va tarbiya tamoyillarini berish bilan bir qatorda jangovar va ijtimoiy-siyosiy tayyorgarlikni ham amalga oshiradilar.

Harbiy pedagogika kasb egasidan kasbiy tafakkur, o'z xizmat faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan maxsus bilim, malaka va ko'nikmalarni talab qiladi. Shu bilan birga harbiy pedagog milliy madaniyat va umuminsoniy qadriyatlarni o'zlashtirishi hamda ma'naviy barkamol va yetuk inson bo'lishi, vatanparvarlik burchini to'g'ri anglashi darkor. Mazkur jarayonda unga milliy ma'naviy merosimizni o'rganish katta manfaat keltiradi. Chunki aynan milliy ma'naviy merosimizda ajdodlarimiz erishgan yutuqlar va hayotiy tajribalar o'z ifodasini topgan. [2]

Malaka oshirish jarayoni kasbiy mahoratni doimiy ravishda o'sib borishini ta'minlaydi. Natijada pedagog yangi bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladi. Shogirdlarini barkamol inson sifatida tayyorlaydi.

Bu esa jamiyat va davlat taraqqiyotini ta'minlashga zamin yaratadi.

Muhtaram Prezidentimiz, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni Shavkat Miromonovich Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, Yangi O'zbekiston strategiyasining mustahkam tayanchi va suyanchi bo'ladigan tarixiy-ma'naviy omil, ya'ni bizning eng katta boyligimiz – xalqimizning ulkan madaniy merosi, intellektual salohiyati mavjudligidir. Jahon hamjamiyati tomonidan keng e'tirof etilayotgan ushbu ilmiy-ma'naviy meros dunyo madaniyati va ma'naviyati taraqqiyotiga bebaho hissa bo'lib qo'shilgani ma'lum.

Darhaqiqat, ajdodlarimiz tomonidan biz uchun qoldirilgan bebaho madaniy meros milliy ma'naviyatimizning o'zagini tashkil etadi. Bu meros xalqimizning porloq kelajagini ta'minlash uchun kuch-quvvat va ilhom bag'ishlaydi. Shu sababli undan bugun harbiy xizmatchilarimizning ta'limi va tarbiyasida keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. Chunki, "Ajdodlarimizdan qolgan meros millatimizning nafaqat o'tmishi, shuningdek, istiqboli uchun ham kuch va fidoiylilik manbai hisoblanadi". O'tmishdan qolgan va bizning zamonamizgacha yetib kelgan tarixiy manba hamda obidalar ota-bobolarimizning juda qadim zamonlardan beri shu zaminda yashab, insoniyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shganliklaridan darak beradi. Markaziy Osiyo xalqlarining turmush tarzi va odatlari bilan yaqindan tanishib chiqqan yunon tarixchisi Strabon (miloddan avvalgi 64-yilda tug'ilgan) ta'kidlashicha, ajdodlarimiz uchun ozodlik, halollik va adolat hamma narsada ustun qadriyat sanalgan. Ular asrlar davomida o'zlari to'plagan hayotiy tajribalarini turli o'yinlar, kuy va qo'shiqlar, bayram va marosimlar, maqol va nasihatlar, ertak va rivoyatlar, afsona va dostonlar, noma va bitiklar vositasida kelajak avlodlarga, ya'ni bizga meros qoldirganlar. Bu ma'naviy boylik ajdodlarimiz madaniyatining qanchalik yuksak darajada ekanini ko'rsatadi. [3]

"Tarixiy-madaniy meros to'g'risida gap ketganida vorisiylik tamoyilini, uning milliy o'zlikni anglashdagi o'rnini alohida ta'kilash lozim". Agar inson milliy o'zligini anglab yetmasa, unda mardlik va shijoat, vatanparvarlik va fidoyilik kabi tuyg'ular to'liq shakllanmaydi, milliy ruh qaror topmaydi. Ushbu fazilatlar esa harbiy xizmatchilarning kasbiy xususiyatlari ekanini doimo yodda saqlash lozim. Amerikalik pedagog olim Gari MakKallach: "Maorif sohasidagi islohotlarni samarali amalga oshirish uchun ta'lim-tarbiya tarixini o'rganish va ulardan saboq olish juda katta ahamiyatga ega", - deb qayd etgani ham bejiz emas. Har bir xalq o'zining tarixiy xotirasi va boy qadimiy madaniyati bilan qudratlidir. Qadimdan xalqimiz orasida yosh avlodni jasur, botir va barkamol inson qilib tarbiyalashga alohida e'tibor qaratib kelingan. Yurtimiz hududlari o'zining boyliklari bilan doimo bosqinchilarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Shu bois uni himoya qilish masalasining dolzarbligi hech qachon o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ma'naviy merosimiz namunalaridan bo'lmish "Oltin beshik", "Olmos botir", "Dono qiz" kabi ertaklar va "Alpomish", "Rustamxon", "Murodxon", "Oysuluv", "Shirin va Shakar", "Kuntug'mish" singari dostonlar so'zimizning yorqin dalilidir.

Hozirgi kunda dunyo miqyosida taraqqiy etayotgan ilm-fan, madaniyat va texnika yutuqlari yoshlar uchun keng imkoniyatlarni ochib bermoqda. Biroq, bu yutuqlardan ayrim guruhlarining insoniyat tarixida hali ko'rilmagan turli xil yovuzliklar va xavf-xatarlar uchun foydalanilayotgani katta fojia. Bunday tahlikali sharoitda harbiy pedagoglarning hushyorligi, ogohligi va birdamligi juda muhim.

Shu o'rinda Abdurauf Fitrat bobomizning "bugungi jinoyatchilar – kecha ta'lim-tarbiyasiga e'tibor qaratilmagan yoshlar" ekani haqidagi fikrlari esga tushadi. Demak, harbiy pedagoglar o'z faoliyatlarida har bir kursant va tinglovchining shaxsiga alohida e'tibor qaratishlari zarur, toki ulardagi kamchiliklar bartaraf etilib, ijobiy sifatlar qaror topsin.

Ta'lim-tarbiya jarayonida milliy ma'naviy merosimizning tarkibiy qismi bo'lmish maqollardan ham keng foydalanish maqsadga muvofiq. «Odam diqqatli bo'lsa, ishi rag'batli bo'ladi», «Bilishga zehni yo'qning aqli bilan fahmi yo'q», «Aytuvchi oqil bo'lsa, tinglovchi dono bo'lar», «So'zni aytgil uqqanga», «So'z qadrini oqil bilar, eshitgan so'ziga amal qilar», «Quloq bilim eshigi, so'z ko'ngil beshigi», «Ko'zi ko'rmasning ko'ngli sezmas», «Ko'p yashagan bilmaydi, ko'p ko'rgan biladi», «Ko'z tarozi, ko'ngil qozi»,

«Ko'z aldamaydi, quloq tanlamaydi», "Oy tunda kerak, aql kunda kerak" kabilarda ilmga da'vat, oqillik va e'tiborlilik ulug'langan. "O'g'uznoma", "Kultegin bitiklari", "Tunyo'quq bitigi", "Bilga xoqon bitigi" singari toshlarga o'yib yozilgan tarixiy-badiiy asarlar ajdodlarimiz tafakkurini, ma'naviy-ma'rifiy kamolotini va orzu–armonlarini aks ettirgan. Bu bitiktoshlarda Vatan va millat ruhi, el-yurt tinchligi va do'stlik, xalqning birdamligi va adolat ustuvorligi singari g'oyalar keng yoritilgan.

O'z davrining qonuni va mafkurasi bo'lgan "Avesto" kitobi insoniyat tarixidagi eng qadimiy ma'naviy manbalardan biri hisoblanadi. Uning mazmunida aks etgan – "Ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal" tamoyili milliy ma'naviyatimizning asosini tashkil qilishi bilan bir vaqtda harbiy xizmatchilarni ezgulik sari chorlashiga hech bir shubha yo'q.

Go'zal xulq-atvor, insonparvarlik, sabr-qanoat, ilmu hunar o'rganishga ishtiyoq, mehnatsevarlik, donishmandlik, ozodlik, do'stlik, rostgo'ylik, mardlik, o'z burchiga sadoqat va Vatanga muhabbat kabi insoniy fazilatlar qadimdan xalqimiz orasida juda ulug'langan. Farzand tarbiyasida aynan shu fazilatlarni shakllantirishga alohida e'tibor berilgan. Shuning uchun ham ajdodlarimiz orasidan juda ko'p jasur sarkardalar, olimu fozil, donishmandu mutafakkirlar yetishib chiqqan.

Oradan ko'p asrlar o'tsa ham nomlari hanuz jahonga mashhur bo'lgan Muhammad Muso Xorazmiy, Ahmad Farg'oniy, Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Moturidiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Mahmud Zamahshariy, Abdulkholiq G'ijduvoni, Burhoniddin Marg'inoniy, Bahouddin Naqshband, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy kabi bobokalonlarimiz, chorizm mustamlakasi davrida ma'rifat g'oyasini baland ko'tarib chiqqan Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori, Abdulla Avloniy, Ishoqxon Ibrat, Abdurauf Fitrat, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho'lpon, Usmon Nosir singari yuzlab fidoyi insonlar milliy ma'naviyatimizning porloq yulduzlari, ma'naviy jasorat sohiblari hisoblanadi. Bu siymolar o'zlari tavallud topgan muborak zamin nomi bilan olamga tanildilar va Vatan tuyg'usi bilan yashadilar. Ularning qalbida vatanparvarlik hissi jo'sh urgani sababli o'zlarini Buxoriylar, Termiziylar, Samarqandiylar, Shoshiylar, Xorazmiylar, Nasafiylar, Farg'oniy, Marg'inoniy deb dunyoga tanitdilar. Ularning vatanparvarligi hozirgi va kelajak avlod uchun doimo namuna timsoli bo'lib qoladi. Ajdodlarimizning oqil-u dono bo'lishganini va ezgulik yo'lida jonlarini fido qilishganini alohida ta'kidlagan holda biz bugun ularga munosib voris bo'lishimiz lozimligini harbiy pedagoglar kursant va tinglovchilari ongi hamda qalbiga yetkazishi zarur. Shunda Vatanga cheksiz sadoqat va muhabbat tuyg'usi bizning zaminni hech qachon tark etmaydi.

Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi tizimida tarbiyaviy va mafkuraviy ishlar ma'naviy, ma'rifiy hamda madaniy yo'nalishda olib borilmoqda. Bunday yondashuv ajdodlarimizning asriy tajribalariga asoslanadi. Komil inson g'oyasi doimo ularning diqqat markazida bo'lgan hamda ma'naviyat, ma'rifat va madaniyat sharqona odobning asosi sifatida ta'riflangan.

Inson – barcha mavjudotlarning gultojisi. Yuksak ma'naviyat sohibi va ma'naviy jasorat timsoli bo'lish imkoniyati har kimga berilgan. Muqaddas kitoblarda ta'kidlanganidek, inson ezgulik uchun, dunyoda yaxshilikni yoyish uchun yaratilgan. Bu haqiqatni o'sib kelayotgan yosh avlodga tushuntirish va shu orqali ularni doimo ezgulik va ma'naviy yuksaklik sari chorlash zarur. Ma'naviyat inson qalbida aks etadi. U shunchaki insoniy xislatlar emas, balki ijobiy fazilatlar yig'indisidir.

"Ma'naviyat – bu insonning qalbi va ongidagi tuyg'u va tushunchalar, uning dunyoqarashi va e'tiqodi, o'z xalqi va Vatanga muhabbati, o'zining kimligi, qanday buyuk insonlarning avlodi ekanini chuqur anglagan holda, har qanday sharoitda ham ularning sha'nu shavkatiga munosib bo'lib yashashi demakdir. Ma'naviyat – ezgulikni himoya qilib yashash demakdir. Binobarin, yoshlarni yuksak ma'naviyatli qilib tarbiyalash – ularni ezgulik ruhida tarbiyalash demakdir". [4]

Ma'naviyat – axloq-odob, aql-zakovat va iymon-e'tiqod bilan chambarchas bog'liq. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, yurtimizda inson ma'naviyati, ayniqsa uning axloqi masalasi ham diniy, ham dunyoviy jihatdan uyg'un ravishda olimlar tomonidan o'rganilgan va yosh

avlodga o'rgatilgan. Ma'naviyatning zamirida ma'rifat yotadi. Ularning uyg'unligidan esa madaniyat hosil bo'ladi. Imom Buxoriy inson kamolotida odobning o'rni beqiyos ekanini alohida qayd etgan. U "Al-Adab al-Mufrad" (Odob durdonalari) nomli kitobida inson o'z odobi bilan go'zal ekanini ta'kidlaydi. Chunki odob – inson ma'naviyatini go'zal qiluvchi, uning qadr-qimmatini yuqori ko'taruvchi omil hisoblanadi. Odobli – xalq ichida e'zozli, deb bejiz aytilman. Imom Buxoriyning "al-Jomi' as-Sahih" (Ishonarli to'plam) asari "Kullu a'mal bin-niyati", ya'ni "Darhaqiqat, barcha amallar niyatga yarasha bo'lur!" – so'zlari bilan boshlanadi va bu bilan insonlarni doimo ezgu niyatli bo'lishga chorlaydi.

Dunyoga "Ikkinchi muallim" sifatida tanilgan bobomiz Abu Nasr Forobiy fanga "Inson baxti" mavzusini olib kirib, uni ilmiy asoslashga harakat qilgan. Alloma o'zining "Baxt-saodatga erishish haqidagi risola" nomli asarida oliy baxt bu kamolotning eng yuqori darajasi ekanini, axloqiy fazilat aqliy kamolot bilan nazariy va falsafiy haqiqatni bog'lagan holda anglash orqali erishilishini tushuntiradi, ya'ni inson baxtga hirs bilan emas, balki aql bilan ega bo'la olishini ta'kidlaydi.

Abu Nasr Forobiy asarlarida inson axloqi masalasi birinchi o'rinda turadi. Shu sababli u fozil insonlar shahrining barpo etish orzusi bilan yashagan. Olimning fikricha, axloqiy barkamollik talabalari quyidagilar: Salomatlik, nozik farosat, yaxshi xotira, zukkolik, shirinsuxanlik, ilmga chanqoqlik, nafsni tiya olish, haqiqatparvarlik, olijanoblik, kamtarlik, adolatparvarlik, qat'iyatlilik. Ushbu fazilatlar bilan qatorida alloma rahbar xodimlarda yana: donishmandlik, jasurlik, ijodkorlik, oldindan ko'ra bilish, notiqlik, har sohada mohirlik kabi sifatlarning bo'lishi shartligini alohida ta'kidlagan.

Abu Nasr Forobiy insonlarni asliga qarab, yaxshi va yomonga ajratmagan, balki ayrim insonlar salbiy xatti-harakatlarga moyillik bilan dunyoga kelishini o'z asarlarida qayd etgan hamda ustoz-murabbiylarning asosiy vazifasi – yoshlar xulqidagi kamchiliklarni yaxshi fazilatlar bilan almashtirish va tug'ma salbiy moyilliklarini rivojlanishiga yo'l bermaslikdan iborat, deb hisoblagan.

Abu Rayxon Beruniy: "Ko'z bilan ko'rgan eshitgandan afzalroq", "Tenglik hukm surgan joyda sotqin, aldanchi ehtirosalar, g'am-g'ussa bo'lmaydi", "Odamgarchilik, ya'ni muruvvat kishining o'zi, urug'-aymog'i va o'z ahvoliga ta'sir etishi bilan chegaralanadi. Mardlik – futuvvat esa undan ham ustun turib, o'zidan tashqariga ham o'tadi", "Buzuq niyatli va yomon axloqli kishilar o'rta kirib olishi bilan ish to'g'ri bo'lmaydi"; Mahmud Qoshg'ariy:

"Odobning boshi – til", Mahmud Zamaxshariy: "O'z va'dasida turmaganda turli-tuman vaj-korsonlar ko'rsatuvchi kimsa hech qachon mard va himmatli inson bo'lolmaydi", "Pora nohaqligu uchun zolimlarga beriladigan yordamdir", "Ko'pincha til bilan yetkazilgan jarohat qilich bilan yetkazilgan jarohatdan og'irroqdir", - "Go'zal sifat va husni xulq siyratlari bezamagan kishini hech qanday chiroyli kiyimlar ko'rkam qilolmas, gunoh va xatolardan saqlanmagan kimsaning qalbi sira aybdan forig' bo'lmas"; Najmiddin Kubro:

"Husni xulqdan ko'ra yaxshilik ustiga yaxshilik qo'shadigan, hasaddan ko'ra yomonlik ustiga yomonlik qo'shadigan narsa ko'rmadim"; Jaloliddin Rumi:

"Beodobning yomonligi faqat o'zigagina emas, balki boshqalarga ham zarar yetkazadi. Har kim odobsizlik yo'liga qadam qo'ysa, qayg'u-hasrat o'tida yonadi";

Xoja Ahmad Yassaviy: "Nafs yo'liga kirgan kishi rasvo bo'lur, yo'ldan ozib, toyib, to'zib gumroh bo'lur"; Aziziddin ibn Muhammad Nasafiy: "Haqiqiy va komil inson yomon xislatlardan, noma'qul va nomarg'ub xulq-atvordan pok bo'ladi, go'zal sifat va axloq bilan o'zini orasta qiladi, halol mehnat qilib umr kechiradi, yomonlardan chetlanadi, yaxshilar qatoridan joy oladi, hech kimga ozor bermaydi"; Abdurazzoq Samarqandiy: "Agarda yomonlik qilmagan bo'lsang, kishilardan hadiksiramagin" – deb ta'kidlaganlar. [5]

Mazkur mavzuda hazrat Alisher Navoiy quyidagi fikrlarni bayon qilgan:

Odam borki, odamlarning naqshidur,

Odam borki, hayvon undan yaxshidur.

Gar yo'qtur adab, ne sud oltun unidan,

Elning adabi xushroq erur oltunidin.

“Yaxshilik qila olmasang, yomonliq ham bore qilma”.

Inson axloq, ilmi va odobi masalasi xalqimizning ma’rifatparvar farzandlarining ham doimiy e’tiborida bo’lgan. Bu borada, Munavvarqori Abdurashidxonov: “Insonlarga ezgulik istovchi kishi ularning eng yaxshisidir. Yaxshi muomalani do’st va dushmanga barobar qilmoq lozimdir. Chunki yaxshi so’z do’stlarning do’stliklarini orttirur, dushmanlikni do’stlikka aylantirur”; Abdulla Avloniy: “Manmanlik - johilona kibru g’ururdan paydo bo’ladigan eng yomon xulqlarning biridurki, kishini har yerda mayus va mahjub qilur”; Mahmudxo’ja Behbudiy: “Bizlarni xonavayron, bachagiryon, bevatan va bandi qilgan tarbiyasizlik hamda jaholatdur. Bevatanlik, darbadarlik, asorat, faqirlik, zururat hamda xorliklar hammasi ilmsizlik va betarbiyalikning mevasi natijasidur...”.

Buyuk bobokalonlarimiz merosiga oid yuqorida sanab o’tilgan qimmatli fikrlar barchasi milliy ma’naviyatimiz dengizidan bir tomchi xolos. Uni yanada ko’proq o’rganish va yangiliklarini kashf etish bugunning hamda kelajakning vazifasidir. Ajdodlarimizning bizga qoldirgan tabarruk ma’naviy merosi xalqimiz uchun odob gulshani va ma’naviyat mash’ali bo’lib xizmat qiladi.

Ulardan saboq olgan holda harbiy pedagoglarga kursant va tinglovchilarning ta’limi va tarbiyasi uchun quyidagilarni tavsiya etish mumkin:

1. Sog’lom turmush tarziga amal qilishni targ’ib etish, ya’ni tamaki, spirtli hamda giyohvand moddalardan o’zini tiyishlik, shuningdek, sport bilan shug’ullanish oilalarning mustahkamligini ta’minlaydi;

2. Burch va mas’uliyat hissini rivojlantirish. Insonning o’z vazifalariga sidqidildan yondoshib, ularni vijdonan amalga oshirishga odatlantirish lozim. Bu borada Hadisi Sharifda: «Har biringiz o’z qo’l ostingizdagilarga vasiy va mas’uldirsizlar», - deb bejiz aytilmagan.

3. Vatanparvarlik tuyg’usini mustahkamlash. Vatanparvarlik – insonning o’zi tug’ilib o’sgan, kamol topgan joyi, zamini, o’lkasiga bo’lgan muhabbatini ifoda etadigan ijtimoiy va ma’naviy-axloqiy xislatlari va fazilatlarini ekanini, vatanparvarlikning asosiy belgisi fidoyilik, oliy ko’rinishi esa jasorat ekanini ga tushuntirish zarur. Abdurauf Fitrat: “Turonim, sendan ayrilmoq – mening uchun o’limim, Sening uchun o’lmoq – mening tirikligimdir”, - deb bejiz yozmagan. O’zbekiston yuksak ma’naviyat sohiblari yurti ekanini doimo yodda saqlashimiz lozim. Biz o’z Vatanining himoyasi uchun jonini ayamagan, kunu tun izlanib, qomusiy bilimlarni egallagan va bor bisotini sarflab, xalqini ma’rifatli qilishga intilgan ulug’ zotlarning, buyuk siymolarning zurriyatlarimiz. Bu - biz uchun ham sharaf, ham katta mas’uliyat. Mas’uliyat ekanligi shundaki, har birimiz ularga munosib voris bo’lishimiz va nomlariga dog’ tushirmasligimiz lozim. Ma’naviy qiyofasi sirtida emas, balki qalbida bo’lgan insonlarga ma’naviy jasorat timsoli bo’la oladilar. Ma’naviyati yuksak xalq yashayotgan jamiyat yoki davlat har jihatdan kuchli bo’ladi. Demak, mustaqil O’zbekistonning har bir fidoyi harbiy pedagogi o’z kursant va tinglovchilari kamolotiga katta e’tibor qaratishi va bu bilan Vatanimiz ravnaqiga o’z hissasini qo’shishi lozim. [6]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O’zbekiston Strategiyasi. – T.: “O’zbekiston”, 2021.
2. Sotib-Oldiyev A., Karimjonov A. Harbiy pedagogika: O’quv qo’llanma. – T.: «Sharq», 2005.
3. Haydarov A. Inson kamoloti va milliy-ma’naviy qadriyatlar. –T.: “Muharrir”, 2008.
4. Qo’chqorov V. Ma’naviyat va milliy o’zlikni anglash. –T.: «Akademiya», 2008.
5. Gary McCulloch. The Struggle for the History of Education. – London: Routledge, 2011.
6. Mirzayev T., Safarov O., O’rayeva D. O’zbek xalq og’zaki ijodi xrestomatiyasi. –T., 2008.
7. Shodiyev G’. Ma’naviyat va yoshlar. –T., 2008.

HARBIY KADRLARNI TAYYORLASH VA JANGOVAR SALOHİYATINI OSHIRISHDA “USTOZ-SHOGIRD” MUNOSABATLARINI SHAKLLANTIRISH

FORMATION OF "MASTER-STUDY" RELATIONSHIP IN THE TRAINING OF MILITARY PERSONNEL AND INCREASING COMBAT COMPETENCE

Nigmatov Zafarjon Zakirovich
Nigmatov Zafarjon Zakirovich

*Chirchiq Oliy Tank Qo'mondonlik-muhandislik bilim yurti
Qo'shinlar kundalik faoliyati va qo'shinlarni boshqarish kafedrası
Chirchik Oliy Tank Commanding Engineering school
Department of daily activities of troops and management of troops*

Farmanov Muxiddin Gulboyevich
Farmanov Muxiddin Gulboyevich

*Chirchiq Oliy Tank Qo'mondonlik-muhandislik bilim yurti
Qo'shinlar kundalik faoliyati va qo'shinlarni boshqarish kafedrası
Chirchik Oliy Tank Commanding Engineering school
Department of daily activities of troops and management of troops*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Oliy harbiy ta'lim muassasalari ta'lim-tarbiya tizimida "ustoz-shogird" munosabatlarini shakllantirish va rivojlantirish ta'lim-tarbiyaning yanada samaradorligini oshishiga hamda yuqori malakali shogird tayyorlashdan ko'zlangan samarani beradi. Pedagogik ta'limot g'oyalari ko'ra amaliy ko'nikma va malakalar bevosita mashqlantirish, ya'ni muayyan faoliyatni amalda bevosita bajarish orqali shakllanadi.

Kalit so'zlar: ustoz-shogird an'analari, kasbiy mahoratni, yuqori malakali shogird tayyorlash, pedagogik ta'limot g'oyalar.

Abstract. This article discusses the positive aspects of the credit-modular training system, the expected results from it, the role of information technology in the application of this system, taking into account the specifics of the training of military personnel, and also provides recommendations for organizing self-training of cadets.

Keywords: higher education, training of military personnel, educational activities, credit-modular system, cadet, curriculum, self-study, information technology.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni va 2020 yil 6 noyabrdagi "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884-son qaroriga muvofiq, Mudofaa vazirligi harbiy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilar tarkibining o'quv yuklamasi, uslubiy, ilmiy, ma'naviy-ma'rifiy, "ustoz-shogird", tashkiliy va boshqa turdagi ishlarini va kadrlar tayyorlash milliy dasturi talablaridan kelib chiqib, ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish, o'qitish va tarbiyalash mazmuniga milliy qadriyat va an'analarni singdirish, ularni ilg'or g'oyalar bilan boyitishga yo'naltirilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda [1].

Ajdodlarimiz tomonidan asrlar davomida yaratilgan bebaho ma'naviy meros, unitilgan qadriyatlarni qayta tiklash, milliy o'zlikni anglash masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Milliy an'ana va qadriyatlar qaytadan mustahkam qaror topishi natijasida o'qituvchi-ustoz faoliyati bo'lajak yuqori malakali mutaxassis kadrlarni tayyorlashda nafaqat fan asoslari yuzasidan bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirishda, balki auditoriyadan tashqari bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etishda,

ularning iqtidori, qiziqishi va intilishlarini inobatga olgan holda ilmiy tadqiqot ishlariga jalb etishda, ularda yuksak ma'naviyatlilikni shakllantirishda "ustoz-shogird" an'alaridan foydalanish ehtiyojga aylanib bormoqda.

Darhaqiqat, yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlashda "ustoz-shogird" tizimining ahamiyati beqiyosdir. Mazkur tizim asosida zamonaviy milliy kadrlarni yetishtirishda ustozning shogird bilan, yaqin, samimiy, oqilona munosabatlarini jonlantirishga qaratilayotgan jiddiy e'tibor diqqatga sazovor. Shuningdek, mazkur tizim bu ikki ta'lim subyektlari orasida nafaqat ilm-fan ma'lumotlarini o'zaro almashish, balki yuqoridagi xulosa: qaysi fazilat va sifatlar asosida ilmiy tadqiqotlar olib borishga kirishish, olingan bilimlarni amaliyotga qanday tadbqiq etish, qaysi maqsad va g'oyalar amaliyotiga yo'naltirish va boshqa shu kabi ma'naviy-ma'rifiy tarbiya masalalari bilan uyg'unlikda olib borishni ko'zda tutmoqda. Demak, bugungi "ustoz-shogird" munosabatlarida ustoz – murabbiylarning o'z izdoshlariga faqatgina bilim berish bilan cheklanib qolmasligiga ahamiyat qaratilayotgani o'ziga xos va muhim xususiyat sifatida namoyon bo'ladi. Xatto, tizimning tashkil etilishi va uni yanada takomillashtirishga berilayotgan e'tibor markazida – shogirdlarning ma'naviy kamolotiga g'amxo'rlik qilinayotgani alohida fenomendir.

Global munosabatlar rivojlanib, turli axborotlar bilan bir qatorda, rang-barang g'oya va qarashlar shiddat bilan ommaviylashib borayotgan hozirgi davrda, yoshlar ma'naviy kamolotiga e'tibor berish har qachongidan dolzarblashib, "ustoz-shogird" tizimi oldiga ham bir qator vazifalarni qo'yishi tabiiydir. Har qanday yuqori malakali kadrlarni tayyorlash, ularning chuqur bilimga ega bo'lishi – ma'naviy kamolot bilan uyg'unlikda olib borishni taqozo etadi. Yoshlarda kasbiy mahoratni tarbiyalash, ularning ma'naviy-ma'rifiy salohiyatini oshirish, izlanish, ijod qilish, bir so'z bilan aytganda, har tomonlama yetuk shaxsni shakllantirishda o'ziga xos tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish mavjudligi bilan "ustoz-shogird" an'analari katta ahamiyat kasb etadi.

"Ustoz-shogird" an'alarining yana bir xarakterli jihati shundaki, unda shogirdning o'z imkoniyatlariga ishonch, vaziyatni to'g'ri baholash hamda irodaviy sifatleri shakllanadi, eng asosiysi uning ijtimoiy faolligi ustozlar nazoratida bo'ladi. Ustozning eng buyuk burchi – yurt ravnaqiga o'zining munosib hissasini qo'sha oladigan, aql-idrokli, fahm-farosatli va qobiliyatli shogirdlar tayyorlashdan iborat. Ustoz yaxshi shogird tayyorlash uchun avvalo uning o'zi kasbiy salohiyatli, ma'naviy barkamol, keng dunyoqarash va sog'lom fikrga ega bo'lmog'i lozim.

Qadimdan "ustoz-shogird" an'alarida ustoz nafaqat shogirdiga yo'l-yo'riq, ko'rsatma beribgina qolmay, o'z navbatida ularni mustaqil faoliyatga tayyorlagan hamda o'zidan keyin ish tajribasi, bilim va mahoratini avloddan-avlodga o'tishiga imkoniyat yaratgan. "Ustoz-shogird" munosabatlari muayyan dastur, reja asosida olib borilishi maqsadga muvofiq. Bu borada shogird bilan olib boriladigan ish shakllarida ustoz quyidagilarga rioya qilishi lozim[2]:

shogirdga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda ularni zamon talablariga, jamiyat qonun-qoidalariga mos bilimlar bilan qurollantirish;

yagona maqsad sari intilishga, ishning natijasini ko'ra bilishga o'rgatish;

shogirdning ruhiyati, ma'naviyatiga ijobiy ta'sir ko'rsata olish va o'z o'rnida talabchan bo'lish;

o'zini va o'zgalarni hurmat qilishga odatlantirish;

muvaffaqiyatni ko'zlagan holda olg'a odimlash;

ijobiy qaytuvchan aloqani o'rnatish;

tarbiyada turli xil usullardan foydalanishga e'tibor qaratish;

tarbiya jarayonida ustozning har tomonlama: ma'naviy, axloqiy, kasbiy jihatdan namuna bo'lishi;

burch, mas'uliyat, javobgarlik hissini shakllantirib borish va hokazo.

Yuqori malakali har tomonlama yetuk mutahassis kadrlar tayyorlashga qaratilgan "ustoz-shogird" an'analari quyidagi pedagogik tamoyillar muhim ahamiyat kasb etadi:

onglilik va faollik, ya'ni egallayotgan u yoki bu faoliyatning o'ziga xos jihatlari, mohiyatini ongli tarzda to'liq anglab yetish, uning istiqboli va ravnaqida faollik bilan harakat qilish;

ta'lim-tarbiyaning turmush, hayot bilan chambarchas bog'liqligini inobatga olish;

o'qitish, tarbiyalash mazmuni va shogirdlik bosqichlari izchillik bilan belgilab qo'yilgan aniq mantiqiy tartibga ega bo'lishi;

ilm-fanning sir-asrorlarini egallashda puxtalik;

shogirdning yoshi va o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish;

mustaqillikka, ijodiy izlanishga yo'naltirib borishda nazariy bilimlarning amaliyot bilan bog'liqligini hisobga olish.

Xulosa. Yuqorida ta'kidlanganidek Oliy harbiy ta'lim muassasalari ta'lim-tarbiya tizimida "ustoz-shogird" munosabatlarini shakllantirish va rivojlantirish ta'lim-tarbiyaning yanada samaradorligini oshishiga hamda yuqori malakali shogird tayyorlashdan ko'zlangan samarani beradi. Pedagogik ta'limot g'oyalariga ko'ra amaliy ko'nikma va malakalar bevosita shug'ullantirish, ya'ni muayyan faoliyatni amalga bevosita bajarish orqali shakllanadi. "Ustoz-shogird" an'anasi esa kursant-yoshlarda bevosita ishlash, ularning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda yondashish, mavjud iqtidorlarini yanada rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitni yaratishi bilan ahamiyatlidir. Bu kabi holatlar yoshlarni nafaqat mehnat va ishlab chiqarish faoliyatiga mas'uliyat bilan yondashish, balki o'zgalar mehnatini qadrlash, halol mehnat qilish, mehnat samaradorligidan g'ururlanish kabi ma'naviy-axloqiy sifatlarni ham tarbiyalaydi. Farzand tarbiyasida sharqona, qadimiy ajdodlar urf-odatlarini, an'analari, axloq-odob qoidalariga amal qilishda xalqimizning milliy tarbiya tizimidan unumli foydalanishga alohida e'tibor berish va bu borada ustozlar o'z kuchi, aql-zakovotini ayamaliklari lozim. Yuqoridagi fikrlardan ko'rinadiki, Oliy harbiy ta'lim muassasalarida hozirgi keng qamrovli demokratik islohotlar muhitida kelajak avlodning vatan ravnaqiga o'z hissalarini qo'sha oladigan yuqori malakali kadrlar qilib tarbiyalash davr talabiga aylandi. Bu borada ta'lim-tarbiya tizimida "Ustoz-shogird" an'analari imkoniyatlaridan unumli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida»gi Qonuni hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 12 sentabrdagi PQ-4447-son «O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining harbiy xizmatni o'tash tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida»gi qarori.

2. Ishmuxamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. – T.: TDPU, 2005 y.

3. Беспалько О.В. Социальная педагогика: схемы, таблицы, комментарии (учеб.пособие). – М.: Центр учебной литературы, 2009. – 208 с.-ISBN 978-966-364-837-8.

4. Ishmuxammedov R., Mirsoliyeva M. O'quv jarayonida innovatsion texnologiyalar (metodik qo'llanma). – Toshkent-2014.

5. Xudoyqulov X.J. Pedagogik texnologiya ta'lim samaradorligining asosidir. – T.: Navro'z, 2012 y.

HARBIY BILIM YURLARIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH, MUTAXASSIS- KADRLARNI TAYYORLASH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

PROBLEMS AND SOLUTIONS OF IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION IN COUNTRIES OF MILITARY EDUCATION, TRAINING SPECIALIST PERSONNEL

Karimov Botirjon To'liqinovich
Karimov Botirjon Tolkinovich

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Texnik ta'minoti kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of technical support

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda mamlakatimizda harbiy kadrlarni ta'lim jarayonida olib borilayotgan ilohotlarni, o'qitish tizimining ijobiy tomonlari, undan kutilayotgan natijalar, harbiy kadrlar tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ushbu tizimni qo'llashni tashkil etish bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: harbiy kadrlar tayyorlash, o'quv faoliyat, oliy ta'lim, o'quv rejasi, Davlat test markazi, dolzarb masala.

Abstract. In this article, the theologies that are carried out in the process of training military personnel in our country today, the positive aspects of the training system, the results expected from it, recommendations on the organization of the use of this system, taking into account the specific features of the training of military personnel given.

Keywords: training of military personnel, educational activity, higher education, curriculum, State Test Center, current issue.

Bugungi kunda mamlakatimiz nafaqat siyosiy, iqtisodiy-ijtimoiy, madaniy sohalarda, balki ta'lim tizimida ham yangi rivojlanish bosqichiga qadam qo'ydi.

Madaniyatimiz kadriyatlari, milliy ma'naviyatimiz, bugungi kunda o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishda ota-bobolarimiz tomonidan yaratilgan va butun jaxonga mashhur bulgan ajoyib namunalardan keng foydalanishga katta ahamiyat berilmokda.

Harbiy ta'lim turizmi mintaqalarda yaxshi rivojlanmagan va mavjud imkoniyatlardan to'raligicha foydalanilmayotgan jihatlar kop. Shularni inobatga olgan holda O'zbekistonda turizmni yuksaltirish uchun shu sohaga mos tajribali mutaxassislarni ko'proq ham nazariy ham amaliy jihatdan tayyorlash bosh maqsad qilib olingan.

Turizm sohasidagi ish joylari o'z sohaning mutaxassislari juda kam o'rin olgan. Shuning uchun davlat dasturi tizimiga dastur tuzib unga muvofiq yosh mutaxassislarni tayyorlab beruvchi yangi tashkilotlar ochish zarur.

Harbiy mutaxassislarni chet mamlakatlarda yuborib chet el amaliyotlardan tajriba o'rganib o'z ish sohasining yetuk mutaxassisi qilib tayyorlash hozirgi zamonning dolzarb masalasidir. Bizning turizm sohamizga tajribali o'z kasbining mutaxassisi raqobatbardosh kadr bo'lishi uchun, ba'zi bir kamchiliklarga nazar solish zarur deb hisoblayman:

harbiy yosh kadrlarni, tayyorlashda chet el ta'lim sifatidan namuna olib tayyorlash kerak;

harbiy bo'linmalarda o'zaro amaliy tajribalarini almashib bir-biriga o'rgatish;

zamon talablariga mos kasb hunar ta'limida turizm sohasi bo'yicha ta'lim yo'nalishlarini takomillashtirish hamda tajribali mutaxassislarni tayyorlash;

oliy o'quv yurtlarda ta'lim olayotgan yosh bilimga chanqoq talabalarni xorijga yuborib chet el tajribalarini o'rgangan holda o'zimizning modelimizga mos holda mutaxassis bo'lib kelishni tadbiiq etishi zarurdir.

Hozirgi kunda uzluksiz ta'lim tizimida harbiy kadrlarni tayyorlash to'g'risida bir qancha qununlar, farmoyishlar tasdiqlandi, shu asosda uzluksiz ta'lim tizimida kadrlar tayyorlash monitoringini olib borish va sifatini nazorat qilish bo'limi Davlat test markazi tarkibidagi Kadrlar tayyorlash sifatini nazorat qilish, pedagog kadrlar va ta'lim muassasalari

attestatsiyasi boshqarmasining tarkibiy qismi bo'lib, o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 24 iyundagi "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Davlat test markazi faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"gi 293-sonli qarori, hamda mazkur qaror bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Davlat test markazi to'g'risida Nizom" asosida amalga oshiradi.

Bo'limning asosiy maqsadi O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablari asosida hamda Davlat test markazi zimmasiga yuklatilgan vazifalardan kelib chiqib, O'zbekiston Respublikasi uzluksiz ta'lim tizimida kadrlar tayyorlash monitoringini olib borish va sifatini nazorat qilishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 10 dekabrda "Chet tillarni o'qitish va o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1875-sonli Qarori ijrosi haqida.

Umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilarining pedagogik mahorati va kasbiy madaniyatini yuqori sifat darajasiga ko'tarish.

Ilg'or pedagogik texnologiyalarni tajriba-sinovdan o'tkazish orqali tavsiya etilgan texnologiyalarni o'quv jarayoniga tatbiq etish.

2017-2018 o'quv yili uchun yaratilgan darsliklar va ularga kiritilgan o'zgarishlar.

Ta'lim jarayoniga AKT ni tatbiq etish samaradorligini oshirishda elektron darsliklar, proyeksion-multimediya va internetdan foydalanish.

O'quvchilarni kasbga yo'naltirish, 9-sinf bitiruvchilarini ta'limning keyingi bosqichiga jalb etish yo'llari bo'yicha yangi tavsiya etilayotgan mexanizm to'g'risida. 1-sinf o'quvchilarining elektron ro'yxatini shakllantirish.

2017-2018 o'quv yili yakuni bo'yicha ta'lim sifati monitoringi, fan olimpiadasi va bilimlar bellashuvida o'quvchilarning bilimlarida aniqlangan bo'shliqlar, o'zlashtirilishi lozim bo'lgan mavzular yuzasidan tavsiyalar.

Pedagoglarning kiyinish madaniyati, o'qituvchi imiji hamda pedagoglarda muomala odobi, xulqi va notiqlik san'ati.

Pedagog kadrlarning uzluksiz malaka oshirishida "Mahorat maktablari", «Ustoz-shogird» tadbirlari samaradorligini oshirishdan maqsad va amalga oshirish shakllari.

Hozirgi kunda yosh tajribali harbiy mutaxassislar ozchilikni tashkil etadi binobarin, ularni tayyorlash o'z kasbga bo'lgan ishtiyoqni shakllantirish zarur.

O'zbekistonda hozirgi kunda kelib turizm sohasi jadallik bilan rivojlanib kelmoqda va turizm sohasidagi yosh tajribasiz kadrlarni tarbiyalab ularni o'z yo'nalishlariga to'g'rilab mutaxassis qilib tayyorlash kerak. Shu bilan birga oliy harbiy o'quv yurtlarda esa ta'lim sifatini oshirib elektron tarzda darslarni tashkil etish, multimedia vositalaridan shug'ullanish zarur. Har bir mutaxassislar bilan alohida shug'ullanmoq lozim, ularni yiliga 1-2 marta nazariy ham amaliy bilimlar bilan boyitish zarur.

XXI asr bu axborot texnologiya asri bo'lib, ta'lim sohasiga yangi texnologiyalarni joriy etish talab darajasiga keldi.

Har bir zamonning o'ziga mos sohasi va ta'lim sifati mavjud. Bu talabga muvofiq davlat rahbarimizning quyidagi fikrlardan bilsak bo'ladi "...biz farzandlarimizning nafaqat jismoniy va ma'naviy sog'lom o'sishi, balki ularning eng zamonaviy intellektual bilimlarga ega bo'lgan, uyg'un rivojlangan insonlar bo'lib, XXI asr talablariga to'liq javob beradigan barkamol avlod bo'lib voyaga yetishi uchun zarur barcha imkoniyat va sharoitlarni yaratishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'yganmiz».

Xulosa qilib aytganda ta'lim sifatini oshirish orqali raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlab ularni o'z sohasi bo'yicha malakasini oshirib chet el ta'limini o'rganib bizga zarur bo'lgan qismini olib turizm sohasi uchun harbiy mutaxassis tayyorlashning "o'zbek model" sifatida yaratib o'zimizning ta'lim sohamizga hissa qo'shish kerak deb o'ylaman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. Xalq so'zi. 2018 yil 29 dekabr.

2. Rahimov S. Abu Ali ibn Sino, Ta'lim va tarbiya haqida. - Toshkent, O'qituvchi, 1967. - 75-bet.
3. AlisherNavoiy. Mahbub ul-qulub. Asarlar. O'n besh tomlik. 13 tom. -Toshkent, Badiiy adabiyot nashriyoti, 1966. - 189-190 - betlar.
4. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. Asarlar. O'n besh tomlik. 13 tom. - Toshkent, Badiiy adabiyot nashriyoti, 1966. 192-193-betlar.
5. Xoshimov K. va boshqalar. Pedagogika tarixi // Pedagogika oliy o'quv yurtlari va dorilfununlar talabalari uchun qo'llanma. - Toshkent, O'qituvchi, 1996, - 301-bet.

HARBIY KADRLARNI TAYYORLASHDA KASBIY KOMPETENTLIKNI O'RN THE ROLE OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN THE TRAINING OF MILITARY

Shamshiyev Ravshan Rustam o'g'li
Shamshiyev Ravshan Rustam ugli

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
"Qurollanish va otish" kafedras
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
"Arms and shooting" department

Annotatsiya. Ushbu maqolada harbiy xizmatchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish yo'nalishlari, mexanizmlari, rivojlantirishning shart-sharoitlari va imkoniyatlaridan unumli foydalanish to'g'risida mulohaza yuritilgan hamda bu sohada ayrim muammolar yechimlari bilan birgalikda ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: o'quv jarayoni, harbiy xizmatchilar, pedagog kadrlar, kompetentlik, kompetensiya, rivojlantirish, shakllantirish

Abstract. In this article, the directions, mechanisms, conditions and opportunities for the formation of professional competence of military personnel are considered, and some problems in this field are shown together with their solutions.

Keywords: educational process, military personnel, pedagogical personnel, competence, competence, development, formation.

Qurolli Kuchlarimizning ilk shakllanish yillaridanoq professional harbiy kadrlarni tayyorlash va harbiy xizmatchilarning soha bo'yicha bilimlarini oshirish, ko'nikmalarini mustahkamlash masalasiga katta e'tibor qaratildi. Ushbu ustuvor masala bugun ham o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q.

Harbiy xizmatchilarning o'quv jarayonida kasbiy kompetentligini shakllantirish uchun real hayotda va kasbiy amaliyotda asosiy kompetentligini qo'llash qobiliyatiga ega bo'ladigan oliy harbiy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari tarkibini qayta tayyorlash, ularning malakasini oshirish imkoniyatlaridan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. O'quv jarayonida kompetentli yondashuv, harbiy xizmatchilarning kasbiy va boshqa shaxsiy sifatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lib, ularning intellektual salohiyati va jangovar qobiliyatlarini oshirish imkonini beradi.

Kompetentli yondashuvning maqsadi ta'lim sifatini ta'minlashdir. Ta'lim tizimini takomillashtirish muammolari bo'yicha chop etilgan hujjatlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'lim mazmunining yangilanishida asosiy birlik sifatida kompetentlik va kompetensiya qaralmoqda.

«Kompetensiya» va «kompetentlik» tushunchalari ilk bor AQShda qo'llangan bo'lib, «insonning bilimlariga asoslangan, ijtimoiykasbiy hayoti faoliyatida belgilangan shaxsiy va intellektual tajribasi» sifatida talqin etilmoqda [3].

«Kompetensiya», «kompetentlik», «kompetentli» tushunchalarining o'zi adabiyotlarda va lug'atlarda keltirilgan. Masalan, «Inglizcha-o'zbekcha lug'at»da quyidagicha ta'rif keltiriladi: «kompetensiya» «kompetent» (lot. competence – omilkorlik, xabardorlik, biror belgilangan sohani tushunadigan, biladigan; competent – bilimdon;

o'zining qonuniy huquqiga ega bo'lgan, biror ishni hal qilish yoki bajarish [4].

Kompetentlik va kompetensiya tushunchalari I.V.Petrova, Ye.V.Sadon, O.Ye.Gavrilova, A.V.Tarasova kabi olimlarning ilmiy ishlarida keltirilgan. Shuningdek, YUNESKOning «The competent teacher 2010–2020» konsepsiyasida ham kompetentlik tushunchasining zamonaviy talqini hamda amaliy ahamiyati alohida yoritib o'tilgan.

Shu nuqtai nazardan, mamlakatimizda harbiy xizmatchilarning o'quv jarayonida kasbiy kompetentligini rivojlantirish bo'yicha alohida ilmiy izlanishlar olib borilmaganligini inobatga olsak, Qurolli Kuchlar tizimida harbiy ta'lim-tarbiya yuzasidan mavjud muammolar, ya'ni harbiy xizmatchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish kabi masalalar ilmiy jihatdan aniqliklar kiritishni talab etadi.

Shu maqsadda oliy harbiy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari o'qitish jarayonida harbiy xizmatchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonida yuzaga kelayotgan kamchilik va muammolarni quyidagilarda ifodalash mumkin [5]:

tinglovchi va kursantlarga o'z fani bo'yicha ta'lim berishda zamonaviy pedtexnologiyalarni samarali qo'llay olishi darajasini rivojlantirish;

o'quv jarayonini faollashtirish hamda o'quv materiallarini o'zlashtirishning yuqori darajasiga erishish, tinglovchi va kursantlarni mustaqil fikrlashga va o'z fikrini erkin bayon etishga o'rgatish;

shaxsiy tarkib bilan o'tkaziladigan konsultatsiyalar hamda harbiy-ilmiy jamiyat a'zolari ishlarining o'z vaqtida tashkillashtirilishi va samaradorligini qattiq nazoratga olish;

o'quv jarayoni sifatini yanada oshirish choralari ko'rish, tinglovchi va kursantlarning mustaqil tayyorgarlik darslarini qattiq nazoratga olish;

mashg'ulotlar davomida tinglovchi va kursantlarning mustaqil fikrlash va o'z fikrini erkin bayon etish ko'nikmalarini rivojlantirish;

o'qitish jarayoniga qo'yilayotgan kompetesiyalardan kelib chiqan holda harbiy xizmatchilarning kasbiy bilim, qobiliyat va ko'nikmalarini faoliyatga bog'lash va takomillashtirishga layoqatlilik darajasini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

Harbiy soha nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda, fan va texnikaning taraqqiyot darajasi, zamonaviy urushlarning xususiyatlarini hisobga olib, harbiy xizmatchilarning o'quv jarayonida kasbiy kompetentligini shakllantirish va zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida ularning bilim, ko'nikma va malakalarining puxta va chuqur bo'lishini taqozo qiladi. Harbiy xizmatchilarning professional tayyorgarligi, ularning soha bo'yicha nazariy va amaliy bilim, ko'nikma va malakalari qanchalik puxta va mustahkam bo'lsa, ular yangi o'quv materiallarini ham shunchalik ongli, chuqur va puxta egallaydilar.

Harbiy xizmatchining o'quv jarayonida kasbiy kompetentligini rivojlantirishda o'qitishning zamonaviy pedtexnologiyalaridan oqilona foydalanish muhim ahamiyatga ega. Oliy harbiy ta'lim muassasalari pedagoglarining vazifasi ta'lim oluvchi harbiy xizmatchilarning o'z-o'zini takomillashtirish qobiliyatini shakllantirish va rivojlantirishdan iborat.

Shu boisdan, harbiy ta'lim tizimida mashg'ulotlarning mazmunini chuqur va ko'zlangan maqsadga yetkazish uchun bugungi kunda zamonaviy pedtexnologiyalardan samarali foydalangan holda mashg'ulotlarni qiziqarli tarzda olib borish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Harbiy bilim yurtlarida fan va texnikaning taraqqiy etgan bir davrida tinglovchi va kursantlarga uzluksiz ravishda yangi ma'lumotlarni yetkazish bilan birga mutaxassislik ma'lumotlarini yetkazishda kasbiy ko'nikma va malakalar tizimidan to'g'ri foydalanish, tinglovchi va kursantlarni kasbiy kompetentligi yuqori darajada shakllangan qilib tarbiyalashda harbiy ta'lim o'qituvchisi har tomonlama bilim va malakaga ega bo'lishi lozim. Shuningdek, har bir harbiy ta'lim o'qituvchisi o'z sohasining ustasi, mohir tarbiyachi, jonkuyar va fidoiy bo'lishi uchun o'z ustida tinmay izlanishi, o'z ishiga ijodiy yondashishi, ta'lim oluvchilarni fanga qiziqтира olishi kerak bo'ladi. Bunga erishish uchun esa maxsus fanlar o'qituvchilari va kasb o'qituvchilari o'z mehnat faoliyatining mazmunini to'g'ri rejalashtira olishi, ta'lim jarayoniga o'qitish texnologiyalarini to'g'ri qo'llay olishi, axborot

texnologiyalarini bilishi hamda zamonaviy pedtexnologiyalardan mashg'ulot jarayonida samarali foydalana olishi lozim [6].

O'qituvchilar darsga tayyorlanayotganda har xil interfaol metod va usullarni qo'llab, yangi materialni qanday bayon qilishni o'ylaydi. Shu boisdan, hozirgi zamonaviy o'qituvchini harbiy xizmatchilarga ta'lim-tarbiya berishning zamon talabiga javob beradigan ilg'or pedagogik texnologiyalardan xabardor qilib borish bilan birga, ularni amalga oshirish texnologiyalari bilan tanishtirish maqsadga muvofiqdir. Oliy harbiy ta'lim muassasalari harbiy xizmatchilarning o'quv jarayoniga yangicha yondashuv asosida, «Charxpalak», «Blis-so'rov», «Klaster», «Qarorlar shajarasi», «Rezyume», «BBB» kabi grafikli organayzerlar vositasi hamda «Aqliy hujum», «Delfi», «Bumerang», «Zinama-zina», «FSMU», «Barcha omillarni hisobga ol!», «Intervyu», «6x6x6», «3x4» va boshqa shu kabi zamonaviy interfaol pedagogik texnologiyalarni keng tatbiq etish orqali ularning kompetentligini rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ma'lumki, hozirgi globallashuv sharoitida ishlab chiqarish juda tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Harbiy jangovar texnika va qurol-aslahalar, texnologik jarayonlar uzluk siz takomillashib bormoqda. Bu ma'lum darajada harbiy ta'limda o'z aksini topishi kerak. Demak, pedagog-o'qituvchilar fan va texnika sohasidagi taraqqiyotni uzluksiz kuzatib borishi, ulardan ta'lim oluvchilarni tushunarli shaklda xabardor qilib turishi va o'z mahorati ustida tinmay izlanishlar olib borishi zarur.

Buning uchun oliy harbiy ta'lim muassasalari ofitser-pedagoglari o'z oldiga qo'yilgan mas'uliyatli va dolzarb vazifalarni bajarish, ta'lim-tarbiya jarayoniga bo'lgan yangicha qarashlarni rivojlantirish hamda harbiy xizmatchilarning kasbiy kompetentlik sifatlarini shakllantirishlari uchun quyidagi taklif va fikrlarni keltirmoqchimiz. Jumladan:

o'z kasbiy faoliyatini samarali tashkil etishga undovchi yangi bilimlarni o'zlashtirishga intilish;

harbiy xizmatchilarda yuksak axloqiy-ruhiy va jangovar fazilatlarni tarbiyalash;

o'z fani mashg'ulotlarining o'quv-tarbiyaviy maqsadlariga erishish, yangilikka, yangi natijalarga intilib yashash, o'z faoliyatining ahamiyatini oshirish, tinglovchi va kursantlarning umumiy madaniyatini rivojlantirish;

bo'linma komandirlarining o'quv jarayonini mustahkamlash bo'yicha javobgarligi va rolini oshirish.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy jamiyatimizning jadal sur'atlarda rivojlanishi va yangilanishi harbiy-siyosiy vaziyat tez o'zgarib, xavfsizlik sohasidagi xatar va tahdidlar tobora kuchayib borayotganligi bilan ajralib qolmoqda. Shu boisdan, professional harbiy kadrlarni tayyorlash ularning intellektual salohiyati, kasbiy kompetentligini rivojlantirish, jahon hamjamiyatida rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali professional harbiy kadrlarni tayyorlash milliy tizimini yaratish masalasi ustuvor mezon sifatida muhim rol o'ynaydi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni. Oliy ta'lim. Me'yoriy hujjatlar to'plami. – T.: «Sharq», 2013.

2. Mirziyoev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tashkil etilganining 25 yilligi munosabati bilan Vatan himoyachilariga bayram tabrigi. // «Postda» gazetasi, 2017 yil 3-son.

3. Ro'zieva D., Usmonboeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar mohiyati va qo'llanilishi. / Metodik qo'llanma. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2013. -111-112-b.

4. To'raev B.Z., Muqimova G.X. Ta'limda kompetentli yondashuv: o'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirish. // «O'zbekiston oliy ta'lim tizimida kadrlar resurslarini boshqarish va rivojlantirish» mavzusidagi Respublika seminar materiallari. - T: «Iste'dod» jamg'armasi, TDPU. 2014. –52-b.

5. Gavrilova O.E. Talabalarning kasbiy vakolatlarini shakllantirish - o'quv klasterining sharoitida tikuvchilik ishlab chiqarish mutaxassislari bo'ladi. / Kesh. Ped. fanlar. - Qozon, 2011.P. 257.

6. Petrova I.V. Universitet talabalari o'rtasida kasbiy tarbiya paytida kasbiy vakolatlarni shakllantirish. / O'chirish . kon. Ped. fanlar. - Ulyanovsk, 2010.c. 255.

**РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ КУРСАНТА В ВЫСШИХ ВОЕННЫХ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ МИНИСТЕРСТВА ОБОРОНЫ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

**DEVELOPMENT OF THE PERSONALITY OF A CADET IN THE HIGHER
MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE MINISTRY OF DEFENSE OF
THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

Абдулганиев А.А.
Abdulganiyev A.A.

*кафедры Технического обеспечения Чирчикского ВТКИУ
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School, Technical
support of Department*

Йулдошов О.И.
Yuldoshev O.I.

*кафедры Технического обеспечения Чирчикского ВТКИУ
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School,
Technical support of Department*

Аннотация. Представлены педагогические условия и особенности развития личности курсанта с учетом учебного коллектива и специфики ВВОУ. Выявлены периоды формирования личности курсанта, в том числе, период стабилизации, который характерен для III – IV курсов. Установлены основные причины, препятствующие развитию творческих способностей курсантов, и даны рекомендации по их преодолению.

Ключевые слова: военная педагогика, изучение особенностей курсанта, творческие способности.

Abstract. The article presents pedagogical conditions and the cadet personality development peculiarities taking into account the training group and the military university specifics. The cadet personality formation periods including the stabilization period which is characteristic for the third or fourth course are identified. The main reasons that impede the development of cadets creative abilities are established and recommendations for their overcoming are given.

Keywords: military pedagogy, cadet peculiarities study, creativity.

В средней школе обучение и воспитание, как правило, опережает развитие учеников, в высших военных образовательных учреждениях (ВВОУ) иногда развитие курсантов, благодаря специфическим возможностям этого возрастного периода, опережает обучение и воспитание.

Проявление индивидуальных черт личности становится достаточно устойчивым, открыто выступающим и, следовательно, более заметным. Поэтому необходим более глубокий дифференцированный подход, учет способностей и потенциальных возможностей, нужна опора на индивидуальные особенности. Знание командиром и преподавателем индивидуальных потенциальных возможностей курсантов позволяет им осуществлять и прогнозировать личностно-ориентированное обучение, добиваться максимальных результатов в служебной и учебной деятельности будущего офицера.

Подавляющую часть учебного времени (75-85% от общего бюджета учебного времени) курсанты обучаются в составе учебных групп.

Чем полнее изучены особенности каждого обучающегося в корреляционном плане от специфики ВВОУ, тем продуктивнее осуществляется педагогическая и воспитательная работа. Изучение особенностей курсанта, учебного коллектива проводится с соблюдением ряда педагогических условий, основными из которых являются [1]:

подчинение процесса обучения личности обучающегося и воинского коллектива, повышению качества обучения и воспитания; совершенствованию руководства их учебно-познавательной и служебной деятельностью;

изучение должно быть планомерным, систематическим и целеустремленным во всех видах деятельности курсантов, в дни и часы отдыха, в ВВОУ и вне его пределов;

изучать необходимо как отдельные черты личности курсанта, так и его личность в целом, а учебный коллектив как единый, сплоченный, целеустремленный и развивающийся организм.

В период обучения в ВВОУ происходят значительные изменения в системе межличностных отношений курсантов. Становление первичного воинского коллектива, как правило, заканчивается в течение первого года обучения. Отношения между курсантами приобретают сложившийся, устойчивый характер. На этот процесс, несомненно, оказывает влияние стабильность пребывания личности в одном коллективе. В кругу одних и тех же товарищей протекают служба, быт и досуг курсантов. Все это вместе с оторванностью от семьи, родных и близких создает предпосылки для постоянного воздействия коллектива на личность.

На этом этапе обычно изменяются требования к достоинствам личности. Если в период отбора в ВВОУ и первые месяцы учебы наиболее значимым в коллективном знании курсантов выступает знание специфики службы, то на втором курсе оно уступает место общей эрудиции, научно-техническому кругозору, способностям к учебе.

Самоутверждение в данной ситуации служит одним из важнейших социально-психологических стимулов развития личности. Оно побуждает к активной самооценке, постановке конкретных задач по самосовершенствованию и стремлению выполнять их. Мотивами самоутверждения, как правило, выступают достижения высоких результатов в учебе, спорте, товарищеская взаимопомощь. Это создает благоприятные объективные и субъективные предпосылки для включения курсантов в активный процесс обучения и службы с позитивным учетом специфики военного вуза. При этом в процессе организации учебной работы и служебной деятельности важно найти оптимальное сочетание коллективных и индивидуальных форм труда курсантов как на занятиях, так и во внеаудиторное время. Чтобы каждый из них имел возможность наиболее полно проявить свои способности и развить те качества, которые будут ему необходимы при выполнении военно-профессиональных обязанностей в будущем.

Важным в формировании личности курсанта является период стабилизации, который, как правило, характерен для III – IV курсов обучения. Он отличается общим подъемом тонуса жизни курсантов, стабилизацией интереса к учебе и службе. Данный период проявляется в преодолении трудностей, в упрочении усвоенных профессиональных компетенций, их квалифицированном применении в различных формах учебной работы, объективной самооценки накопленного опыта учебы и службы, критиканстве.

Преподавателю необходимо терпеливо, но аргументировано оказывать помощь курсантам в преодолении трудностей и ошибок, активизировать самообразование.

Большую роль в решении этих задач играют войсковая стажировка, практика и проведение тактических учений, являющихся подлинной школой проверки военно-профессиональной подготовленности каждого курсанта.

Напряженная учеба, глубокое овладение системой знаний, навыков и умений, связанных с будущей профессиональной деятельностью, - вот что, прежде всего, определяет этот период. На III-IV курсах значительно увеличивается значение самостоятельной работы курсантов, которая в ряде случаев носит поисковый, исследовательский характер.

Анализируя пути развития самостоятельного, продуктивного мышления, формирование приемов поисковой, творческой деятельности, военная педагогика отмечает, что на старших курсах обучения, в основном, учебную работу с курсантами необходимо строить как самостоятельный поиск неосвещенных аспектов проблемы.

Вооружение курсантов активными формами самообразования в значительной мере будет способствовать совершенствованию их познавательной деятельности, выработке компетенций исследовательской работы, умения ориентироваться в огромном потоке информации.

Руководство преподавателями самостоятельным познанием курсантов сочетается с их самоконтролем и самоорганизацией, которые в совокупности способствуют формированию творческих способностей у обучающихся.

В научно-педагогической и психологической литературе творческие способности понимаются как свойства личности, от которых зависит не только успешность овладения военно-профессиональными компетенциями, но и решение проблемных задач, ситуаций в новом оптимальном варианте.

К творческим способностям относят (рис.1) [2]:

установку на восприятие проблем и их решение новыми способами;

выдвижение гипотез и их проверка;

самостоятельность в решении проблем;

гибкость мышления и способность к предвидению;

умение творчески читать научную литературу, анализировать учебные и учебно-методические пособия, изучать и обобщать передовой, новаторский опыт, проводить

эксперимент, выполнять творческие научные работы (доклады, статьи и т.п.).

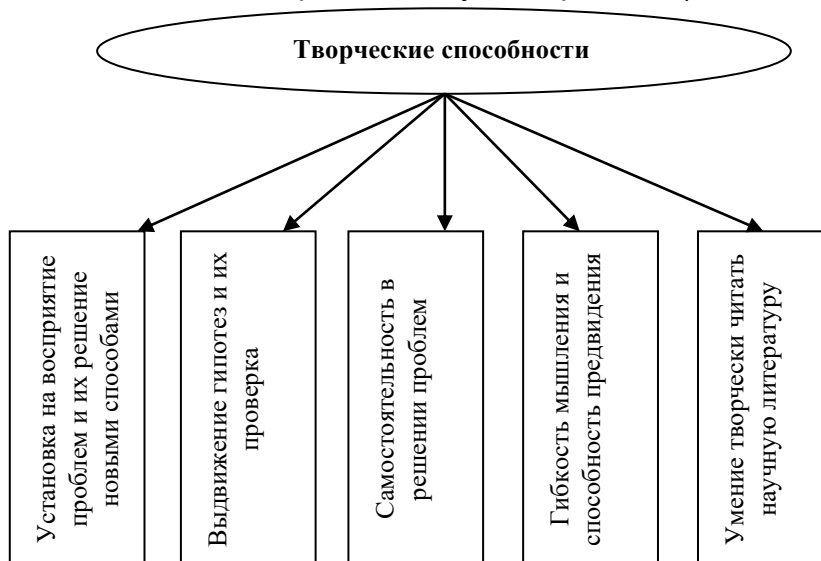

Рис.1. Творческие способности

Проведенные нами исследования выявили, что уровень сформированности

творческих способностей у курсантов выпускных курсов остается недостаточно высоким. Так, достаточный уровень сформированности творческих умений у курсантов колебался в диапазоне от 3-7 % (интерес к исследовательской деятельности) до 17-22 % (умение творчески читать и анализировать учебную литературу, документы) от числа опрошенных курсантов. Хотя по результатам анкетирования практически все они причислили себя к творческим личностям, что свидетельствует об их недостаточной самокритичности и самооценке.

Это означает, что творчество в основной форме деятельности не является преобладающим и требует особого внимания со стороны преподавательского состава. Используя естественное стремление курсантов к самовыражению и творчеству, необходимо всеми мерами поддерживать их творческие начинания в сфере учебно-познавательной и профессионально-практической деятельности, исключить факты не реализации или только частичной реализации творческих предположений энтузиастов.

На основе анкетного опроса курсантов выпускных курсов и преподавателей нами выявлены основные причины, препятствующие развитию творческих способностей курсантов, которые приведены в таблице 1 в ранжированном порядке.

Анализ данных таблицы показывает достоверность основных причин, препятствующих развитию творческих способностей курсантов, так как преподаватели и курсанты указали во многом одни и те же причины. Особенно тревожит пассивность отдельной части преподавательского состава, личная примерность которого в творчестве исключительно велика[3].

Таблица 1 - Основные причины, препятствующие развитию творческих способностей курсантов

Основные причины, препятствующие развитию творческих способностей курсантов	
По оценке курсантов	По оценке преподавателей
Дефицит свободного времени	Низкий уровень школьной общеобразовательной подготовки
Отсутствие интереса к творчеству, оно никому не нужно	Неразвитые творческие способности. Неумение самостоятельно работать. Отсутствие навыков и умений, склонности к творчеству
Социальная незащищенность. Отсутствие поддержки со стороны командиров и преподавателей. Зависимость от командиров (начальников), который «всегда прав»	Система обучения: зарежимленность, перегруженность учебной и служебной работой
Моральное неудовлетворение, не видно результатов своего труда	Бесполезность творческих усилий. Мало кто по достоинству оценивает творческий труд будущего офицера
Отсутствие желания. Равнодушие, безразличие, собственная лень. Нежелание создавать себе лишних трудностей	Личное нежелание и незаинтересованность проявлять инициативу и творчество
Большое количество нарядов, караулов и работ	Отсутствие свободного времени
Отсутствие свободы действий и самостоятельности. Заорганизованность, боязнь наказаний	Слабое представление перспективы.
Несовершенство учебно-воспитательного процесса. Перегруженность учебной программы, много отчетности, большой объем заданий на самостоятельную подготовку	Отсутствие должного стимулирования творческого труда курсанта и усилий на его развитие преподавателя
Много внезапных мероприятий и вводных. Невозможность практически спланировать свой служебный день	Отсутствие опыта в военно-профессиональной сфере деятельности. Инициативе мало кто учит.

При этом подавляющее большинство преподавателей и командиров курсантских подразделений работают активно и творчески. Лонгитюдные исследования данного направления позволили нам выявить следующие основные формы работы этих офицеров (рис.2):

проведение учебных занятий по активной, интенсивной методике с использованием различных технических средств, в том числе ПЭВМ;

постановка и решение проблемных задач и ситуаций;

проведение различных видов деловых игр, решение «кроссвордов» на профессиональные темы, проведение «мозговых атак», коллоквиумов;

руководство научными, творческими работами обучающихся, изучением и обобщением опыта их патентно-поисковой, рационализаторской и изобретательской работы;

проведением экспериментальных исследований;

руководство работой военно-научных кружков;

создание научного и культурно-спортивного центра в военном вузе, в котором функционируют различные творческие кружки и спортивные секции;

изостудия, музыкальный центр, радио и фотолаборатории, театральный и поэтический кружки, клуб веселых и находчивых, зал атлетической гимнастики и борцовский зал, класс службы войск, различные спортивные секции, комната обучения аутотренингу, секция военно-патриотической работы.

Во всех формах работы неперенным условием успешности являются:

предоставление курсантам большей самостоятельности, свободы в творческих проявлениях;

всемерная поддержка и позитивная оценка разумной инициативы и творчества курсантов;

усиление стимулирования творческого труда;

изучение, обобщение и внедрение в практику передового опыта творческой деятельности [4].

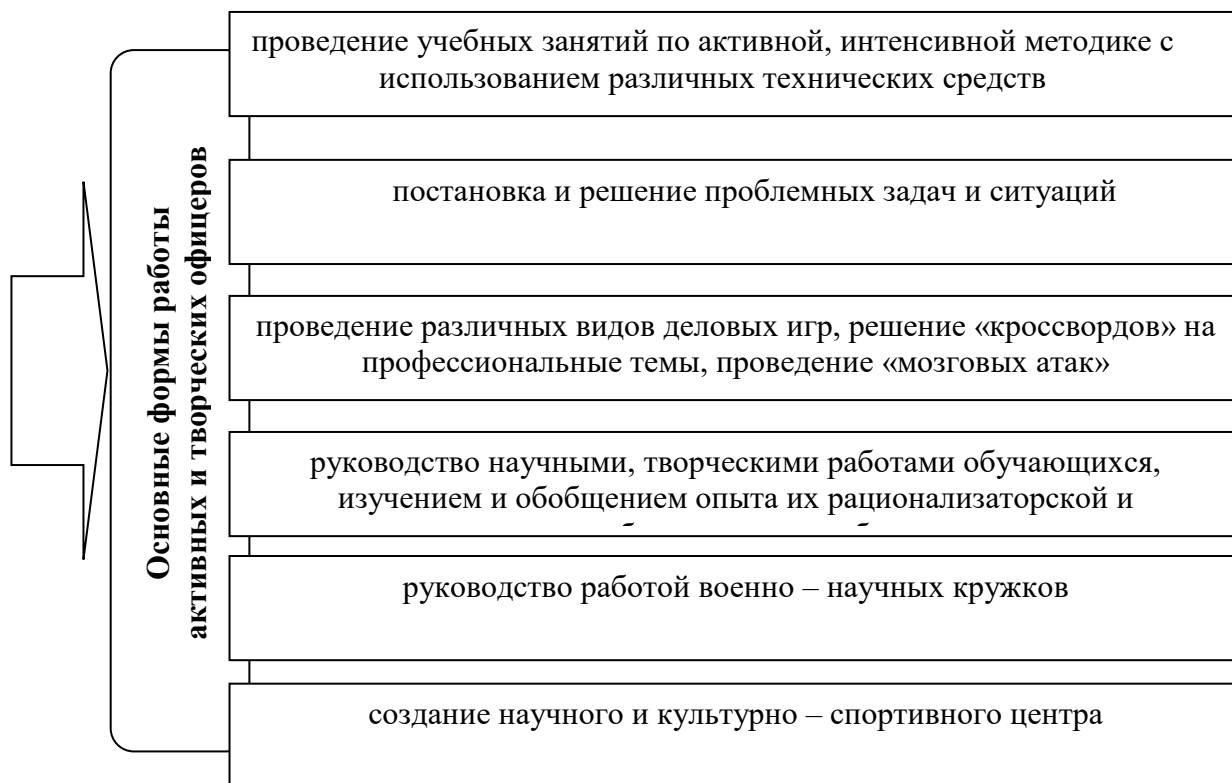

Рис. 2. Основные формы работы активных и творческих офицеров

Основным двигателем процесса освоения знаний является их практическое применение. Нередко курсанты испытывают серьезные затруднения в практическом применении знаний. Важно поэтому специально обучать курсантов применению знаний на практике, сформировать у них приемы сочетания умственных и практических действий. Необходимо, чтобы курсанты в процессе занятий убедились, что теоретические знания – основа их практической деятельности – дать конкретный материал для сознательного усвоения теоретических знаний и является обязательным условием овладения ими.

Включение курсантов в возможно более разнообразные и разноплановые виды деятельности способствует обогащению их социального и нравственного опыта, воспитанию чувства высокой ответственности, что помогает обучающимся правильно сочетать общественные и личные интересы, формирует основу дисциплинированности, активности и инициативы.

Это имеет большое значение еще и потому, что на старших курсах в требованиях к личности, предъявляемых ей коллективом, на первый план выступает общественная активность, степень отдачи себя общему делу.

Таким образом, можно сделать следующий вывод, расширение общеобразовательных и военно-профессиональных знаний курсантов, развитие их творческих способностей и обогащение опыта общественно-полезной деятельности, переход на более высокий уровень организационных умений создает для преподавателей военных вузов благоприятные условия для дальнейшего формирования военно-профессиональной направленности личности курсанта, воспитанию у него волевого стремления к постоянному совершенствованию имеющихся знаний и формированию компетенций, к самовоспитанию, выработке черт характера, необходимых офицеру.

Использованные источники:

1. Лазукин, В.Ф. Теоретические основы и прикладные аспекты образовательного процесса военного инженерного вуза /В.Ф. Лазукин// -Воронеж: Издательство Воронежского ВВАИУ, 2006. – С.282.
2. Сластенина, В.А. Педагогика. Учебное пособие для педагогических /В.А. Сластенина// - М., 2002. – С.302.
3. <https://zhyvoedelo.com>. Дата обращения – 01.12.2022.
4. <https://psychologos.ru>. Дата обращения – 06.12.2022.

ЕТУК ҲАРБІЙ КАДРЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА ҚУРУҚ МЕВАЛАРДАН ОЛИНАДИГАН ЎСИМЛИК МОЙИНИНГ АҲАМИЯТИ

THE IMPORTANCE OF VEGETABLE OIL FROM DRIED FRUITS IN MATURE MILITARY PERSONNEL TRAINING

Xurramov Akbar Ilhomovich
Хуррамов Акбар Илҳомович

Чирчик олий танк қўмондонлик муҳандислик билим юрти,
“Умумтехника фанлари” кафедраси
Chirchik higher tank commanding engineering school
Department of "general engineering sciences".

Аннотация: мақолада етук ҳарбий кадрларни тайёрлашда қуруқ мевалардан олинадиган ўсимлик мойининг аҳамияти ҳақида сўз юритилиб, Қуrollи Кучлар озиқ-овқат таъминотидаги 15-70 граммгача бўлган ўсимлик мойини ҳарбий хизматчилар саломатлигига таъсири, аутсорсинг хизматидаги мавжуд ўсимлик мойининг таркибидаги элементлар ва уларнинг инсон организмига таъсири уни қуруқ мевалардан олинадиган ўсимлик мойига ўзгартиришнинг аҳамияти улардан мойини ажратиш технологик усуллари ҳақида сўз юритилган.

Калит сўзлар: истеъмол мойлари, мойли ўсимлик хомашёси, етказиш, тараққиёт стратегияси, ҳарбий хизматчи, кундалик озиқ-овқат, илмий тадқиқот, технологик усуллар, даволаш-профилактика.

Abstract. the article tells about the importance of vegetable oil from dried fruits in the training of mature military personnel, about the impact on the health of servicemen up to 15-70 grams of vegetable oil from the food stocks of the armed forces, about the elements contained in the active vegetable oil in the outsourcing service and their impact on the human body, about the importance of its transformation into vegetable oil from dried fruits, about technological methods of extracting oil from them.

Keywords: consumer oils, oilseed vegetable raw materials, delivery, development strategy, military personnel, daily nutrition, scientific research, technological methods, treatment and prevention.

Бугунги кунда дунёда истеъмол мойлари ҳажми бўйича биринчи ўринда соя мойига, иккинчи ўринда пальма, учинчи ва тўртинчи ўринларда кунгабоқар, рапс ҳамда пахта мойларига бўлган талаб юқори даражада ўсиши кузатилмоқда. Ишлаб чиқариш ҳажми бўйича дунёда анъанавий мойли ўсимлик хомашёларининг асосий турларига соя, пальманинг турли хиллари, кунгабоқар, рапс, пахта чигити, зайтун, кунжут, сафлор уруғлари ва бошқалар киритилади. Истеъмолда ва озиқ-овқат саноатида анъанавий мойли ўсимлик хомашёларидан ишлаб чиқариладиган ўсимлик мойларининг сифатини яхшилаш, озуқавий қийматини ошириш, шунингдек, хомашё захирасини кенгайтиришга бўлган эҳтиёж кун сайин ортиб бораётганлиги туфайли, ноанъанавий ўсимлик мойли хомашёлардан олинадиган ўсимлик мойларини ишлаб чиқариш ҳажмини кенгайтириш, уларни озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқаришда қўллашнинг замонавий технологияларини яратиш муҳим аҳамиятга эга. Жаҳонда мойли ўсимлик хомашёси базасини кенгайтириш, улардан олинадиган ўсимлик мойлари таркибини биологик фаол моддалар билан бойитиш, ҳарбий озиқ-овқат (1-расм) дори-дармончилик соҳаси эҳтиёжлари учун даволаш-профилактика хусусиятларига эга бўлган мойларни ва экстрактларни олиш, қуруқ мевалар мағзидан мой ишлаб чиқариш ва уларни қайта ишлаш маҳсулотларидан унумли ва самарали фойдаланиш бўйича кенг кўламли илмий-тадқиқот ишлари олиб борилмоқда. Бу йўналишда ноанъанавий ўсимлик мойли хомашёлардан олинадиган ўсимлик мойларини ишлаб чиқариш, уларнинг физик-кимёвий ва сифат кўрсаткичларини тадқиқ қилиш, инсон танаси учун зарур бўлган оқсил, витамин, ярим тўйинмаган ёғ кислоталар ҳамда скваленларнинг озуқавийлик миқдорини таҳлил

қилиш, ўсимлик мойларини истеъмолчига етказишда уларнинг табиий-биологик хусусиятларининг ўзгаришсиз қолишини таъминловчи технологияларни қўллашга алоҳида эътибор берилмоқда.

1- расм. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ҳарбий кадрлар билан учрашуви.

Республикаимизда бугунги кунда биологик фаол моддаларга бойитилган мойли ўсимлик хомашёларини етиштириш ва уларнинг биокимёвий таркибини ҳар томонлама ўрганиш, улардан даволаш-профилактика хусусиятига эга юқори сифатли ўсимлик мойларини олиш усуллари яратиш ва технологиясини ишлаб чиқиш, қайта ишлаш маҳсулотларидан самарали ва унумли фойдаланиш бўйича қатор тадбирлар амалга оширилмоқда. Янги Ўзбекистоннинг 2022-2026 йиллардаги тараққиёт стратегиясида иқтисодий ривожлантириш устувор йўналишлари белгиланган ҳамда уларда озиқ-овқат маҳсулотларини етиштириш, қайта ишлаш ва экспорт миқдорини ошириш қайд этилган, шу билан бирга, озуқавий қиймати юқори маҳсулотлар ишлаб чиқариш масалалари алоҳида белгилаб қўйилган.

Шу муносабат билан бугунги кунда ноанъанавий мойли ўсимлик хомашёларини мамлакатимиз ҳудудида етиштириш, сақлаш ва улардан импорт ўрнини босувчи турли биологик фаол озуқа маҳсулотлари ва дори-дармончилик соҳаси учун ярим тайёр қўшимчалар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ- 60-сонли 2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисидаги Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 январдаги ПҚ-3484-сонли –Ёғ-мой саноатини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисидаги Қарори, шунингдек, мазкур соҳада қабул қилинган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларида белгиланган вазифаларни амалга оширишга ушбу илмий изланиш ва технологик ечимлар муайян даражада хизмат қилади.

Ҳозирги вақтда биргина Тошкент шаҳрининг ўзида йилига ўртача 38 тонна мой ишлатилар экан. Бу дегани эса ҳар-бир фуқаро учун йилига камида 15 литрдан мой маҳсулоти тўғри келади. Халқнинг 60% (фоизи) кунгабоқар мойидан фойдаланади, 35% пахта мойидан ва атиги 5% қолган бошқа мойларни танлашади. Уларга зайтун, зиғир, бодом ва бошқалар киради. Шу сабабдан ўрганишлар натижасида ҳарбий хизматчилар орасида учрайдиган (2-расм) турли ҳилдаги касалликларнинг асосий сабабчиларини кундалик фойдаланадиган ўсимлик мойлари таркибидаги зарарли элементларда эканлиги аниқланди. Ҳарбий хизматчи соғлом ва тетик бўлмаса ватан ҳимоясини ишониб топшириб бўлмайди.

Ҳарбий хизматчиларимизнинг кунлик озиқ-овқат рационидаги иссиқ овқатлар асосан инсон соғлиги учун зарарли бўлган “пахта мойи”дан тайёрланади. Тиббиётда ҳар доим бир турдаги мой маҳсулотини истемол қилиш инсон соғлиги учун зарарли эканлиги исботланган. Демак, биз юқори фойдали элементларга бой маҳсулотлардан мой олишимиз учун техника ва технологиялардан самарали фойдалана олишимиз шарт. Ушбу муаммони ечиш учун эса универсал мой олиш

қурилмасини ишлаб чиқишимиз ва Қуrolли Кучлар ва аҳоли озиқ-овқат саноатига фойдаланиш учун татбиқ этмоғимиз даркор.

2- расм. Қуруқ озиқ-овқат маҳсулотларини ҳарбий кадрларимиз кунлик рационларига қўшиш.

Замонавий медицинани такидлашича энг фойдали мой маҳсулотлари бу қуруқ мевалар таркибида мавжудлари ҳисобланади. Буларга бодом ва ёнғоқ мағзлари, ўрик данаги, шафтоли ва гипос данаклари ва ҳ.к.лар киради [1-3].

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 3 декабрдаги 966- сон “Қуrolли Кучларнинг озиқ-овқат таъминотини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорига бодом каби қуруқ мевалар ва кунгабоқар ёғи киритилган бўлиб унга кўра ҳар бир ҳарбий хизматчига жанговар хизмат ва ўқув-жанговар вазифаларга жалб қилиниш давомиди 15-70 грамгача берилиши ёритилган (1 ва 2- жадваллар).

Ушбу жадвалдан келиб чиқадики биргина Чирчиқ олий танк қўмондонлик муҳандислик билим юртида таҳсил олаётган курсантлар сонидан ўртача ҳар бир курсантга 50 грамдан озуқа мойи берилади деб олсак бир суткада 43,5 литр, бир йилда 15 877 литр ўсимлик мойи талаб қилинади.

Бу эса фақатгина кундалик озиқ-овқат учун талаб қилинадиган ва бир суткалик овқатланиши учун ҳисоблаб чиқилди.

Жанговар хизмат ва ўқув-жанговар вазифаларга жалб қилинганда эса алоҳида паёк орқали ўсимлик мойи билан таъминланишади.

1- Жадвал

Ўзбекистон Республикаси Қуrolли Кучлари ҳарбий хизматчиларига асосий ва қўшимча озиқ-овқат паёкларини тарқатишда бир турдаги озиқ-овқат маҳсулотларидан бошқасига алмаштириш меъёрлари
Асосий алмаштириш меъёрлари

Т/р	Озиқ –овқат маҳсулотлари	Миқдори, граммда	
		Алмаш-тирила-диган маҳсулот	Ўрнини босувчи маҳсулот
1	Ўсимлик мойи (кунгабоқар)	70	70
	Ер ёнғоқ ва бодом қуйидагилар билан алмаштирилади:	100	
	балиқ (тозаланган, бошсиз, совитилган, музлатилган ва тузланган ҳолда) билан		200
	1-тоифали мол, чўчқа, қўй гўшти билан		133
	Ер ёнғоқ пасталари билан		100

2- жадвал

18 -сонли меъёр

Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси махсус бўлинмаларининг қуруқ паёғи

Т/р	Маҳсулотлар номи	Бир киши учун суткалик меъёр, граммда	
		1-эталон	2-эталон
1	Ўсимлик мойи (кунгабоқар)	60	60
2	Ер ёнғоқ (арахис) ёки бодом	70	70
3	Қуруқ мевалар (майиз, баргак, олхўри қоқи)	30	30

Жаҳон илмий тадқиқот муассасаларида, жумладан, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатлари ва Ўзбекистон Республикасида турли хил мойли хомашёлардан жумладан қуруқ мева ўсимлик мойлари ишлаб чиқариш ва уларни қайта ишлаш йўналишида илмий-технологик изланишлар олиб борилган.

Мавжуд изланишларни кенгайтириш ва мойли хомашёларнинг физик-кимёвий кўрсаткичларини ўрганиш бўйича дунёда қуйидаги олимлар: А.Е. Davis, Т.С. Derouct, Herve Du, С. Penhoat, В.П. Ржехин, А.Г. Сергеев, В.Г. Щербаков, В.В. Белобородов, С.Ф. Быкова, И.В. Гавриленко, А.М. Голдовский, А.Н. Лисицин, Г.В. Зарембо-Рацеевич, А.Т. Ильясов, В.В. Ключкин, В.М. Копейковский, Е.П. Корнена, А.Л. Маркман, А.И. Глушенкова, А.А. Абдурахимов, С.А. Абдурахимов, Ю.К. Кадилов, А.Х. Атауллаев, Р.М. Мирзакаримов, М.А. Рахимжанов, К.Х. Мажидов, И.Б. Исабаев, Қ.П. Серкаев ва бошқалар кенг илмий-тадқиқот ишларини олиб боришган. Бироқ мазкур муаммоларни ҳарбий соҳада ҳар томонлама ечиш масалалари ҳалигача долзарб бўлиб қолмоқда.

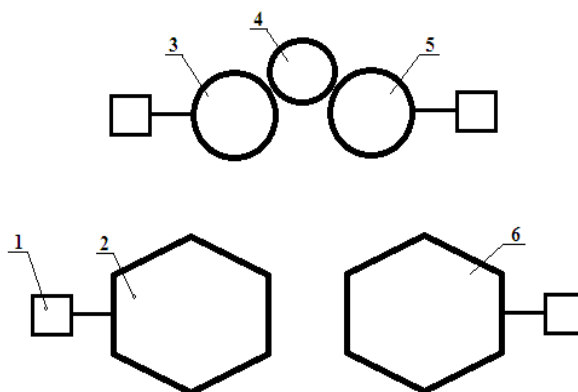
Биологик фаол мойли ўсимлик хомашёсини тадқиқ этиш, жумладан, улардан олинадиган маҳсулотлар сифатини ошириш ва уларнинг озиқ-овқат қийматини ҳарбий кадрларимиз учун юксалтириш ҳамда хавфсизлигини таъминлаш имконини берувчи технологик усулларни жорий этиш ва баҳолашни таҳлил қилиш, қуруқ мевалардан ўсимлик мойлари ишлаб чиқаришда фойдаланишга кам эътибор берилганлигидан далолат бермоқда.

Даволаш-профилактика хусусиятларига эга бўлган, халқаро стандартларга жавоб берадиган сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш учун ноанъанавий хомашёлардан ўсимлик мойи олиш технологияси кенг миқёсда ўрганилмаган ва улар илмий жиҳатдан асосланмаган.

Мақсадли аҳамиятга эга бўлган ўсимлик мойларининг сифат ва физик-кимёвий кўрсаткичларини шакллантиришга технологик шароитлар ҳамда маҳсулотларнинг озуқавий қиймати ва хавфсизлигини таъминлашда мойли ўсимлик хомашёси таркибидаги биологик фаол моддаларнинг ўрни ва аҳамияти етарли даражада баҳоланмаган.

Биологик фаол моддаларга бойитилган мойли ўсимлик хомашёсининг ички бозорини шакллантириш босқичида бу йўналишдаги илмий тадқиқотлар, салоҳият имкониятларига қарамасдан ҳали етарли даражада ўрганилмаганлиги сабабли ноанъанавий маҳаллий мойли хомашёларни тадқиқ этиш масалалари долзарб ҳисобланади.

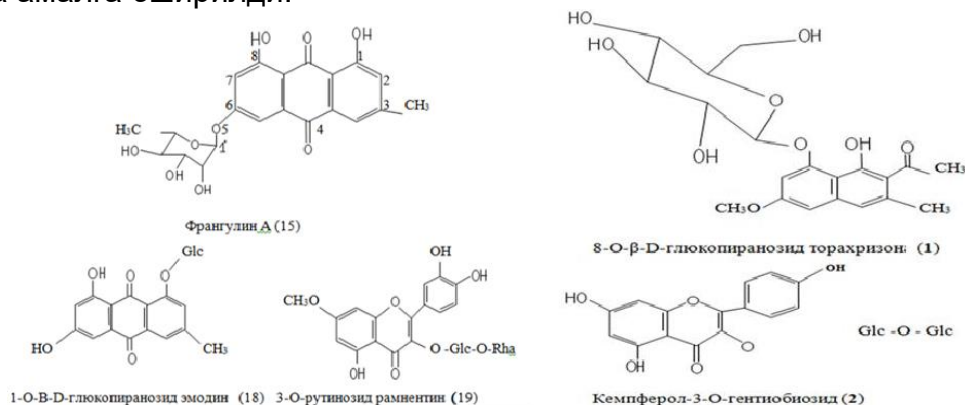
Қуруқ мевалар мойли хомашёсидан ёғ-мой маҳсулотларини ишлаб чиқаришда фойдаланиш, тайёр маҳсулотларнинг озуқавий қийматини ошириш, технологик усулларни (3-расм) жорий этишда асосий хомашёнинг сарфини тежаш, шунингдек, юқори озуқавий қийматга эга истеъмол маҳсулотлари захираларидан оқилна ва иқтисодий жиҳатдан унумли фойдаланишни таъминлайди.

3-расм. Махсус дастурий таъминот тизимли универсал чақиш қурилмаси асосий ишчи қисмининг ишлаш принципини кўрсатувчи чизма:

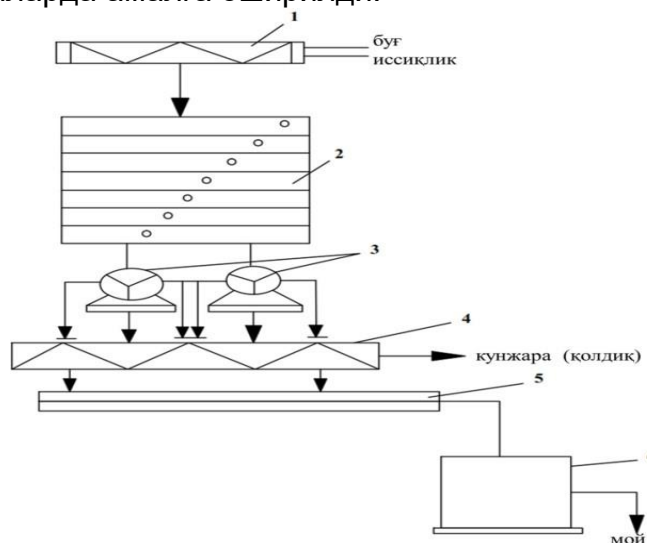
- 1- микро датчиклар; 2, 6- тишли барабанлар;
2- 3, 5- ростловчи резина барабанлар; 4- қуруқ мева.

Мойли ўсимлик хомашёсининг кимёвий таркибини ўрганиш даволаш-профилактика хусусиятига эга бўлган янги маҳсулотларни яратиш учун ишлатиладиган асосий биологик (4-расм) фаол компонентларни ажратиб олиш мақсадида амалга оширилди.

4-расм. Мойли ўсимлик хомашёси (амарант, катальпа)нинг асосий биологик фаолкомпонентлари.

Лаборатория шароитида қуруқ мева мойлари, асосан, совуқ пресслаш усули билан ҳамда хомашёга сув-иссиқлик ишлов бериш усуллари билан 5 ва 6-расмларда кўрсатилган қурилмаларда амалга оширилди.

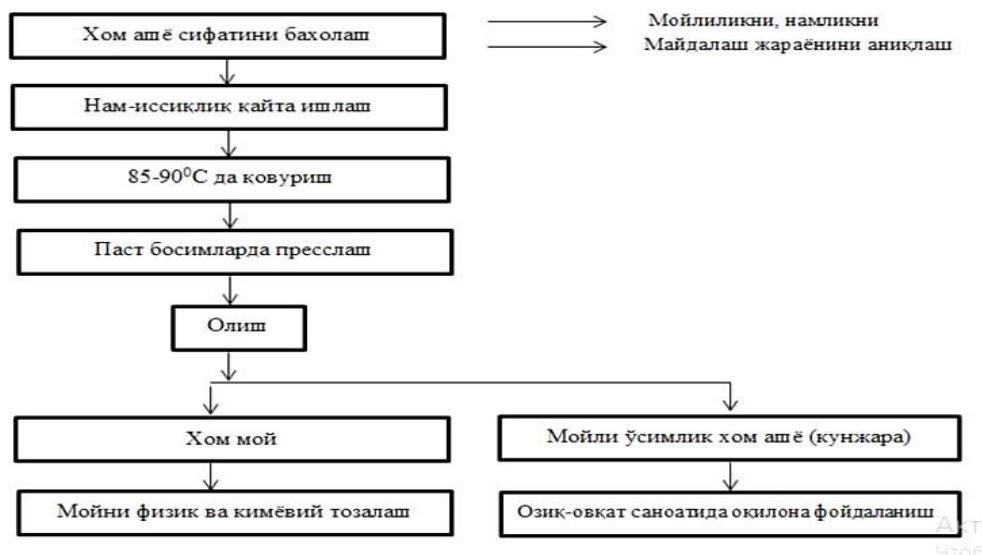

5- расм. Тажриба-ишлаб чиқариш қурилмасининг технологик тизими:
1 – намлаш-буғлатиш шнеки, 2 – қовуриш қозони, 3 – пресслаш агрегати,
4 – қунжара учун шнек, 5 – мой учун шнек, 6 – мой йиғич.

Ўсимлик мойини ажратиб олиш жараёни нисбатан юмшоқ технологик шароитида пресслаш усули билан амалга оширилди. Тадқиқотлар ўсимлик мойини ажратиб олишнинг қуйидаги асосий технологик босқичларига риоя қилган ҳолда амалга оширилди (6-расм).

Қуруқ мевалар мойи -совуқ пресслаш усули ёрдамида олинган, бу технология унинг биологик қийматини сақлаб қолиш имконини беради. Пресслаш орқали олинган мойни 100 % табиий деб ҳисоблаш мумкин. Амарант мойи ёқимли ҳид ва ёнғоқ таъмига эга.

6- расм. Тажиба-ишлаб чиқариш шароитларида мойни ажратиб олишнинг технологик босиқичлари.

Қуруқ мевалар мойининг кимёвий таркиби ва озуқавий қиймати қуйидаги ёғ кислоталарнинг миқдори билан тавсифланади: 6% линолен кислотаси (омега-3); 59% линол кислотаси (омега-6); 33% олеин кислотаси (омега-9); 18% пальмитин кислотаси; 5% стеарин кислотаси; Е витамини алоҳида шакли, антиоксидант хусусиятлари одатдагидан 45-55 марта юқори; В₂, В₁, D, А витаминлари; сквален миқдори балиқ жигаридан олинадиган мой таркибидаги сквален миқдоридан 4-5% га юқори [4, 5].

Хулоса ва тавсиялар. Бекорга табобат илмининг султони, буюк қомусий олим, бобокалонимиз Абу Али ибн Сино ҳам ўз илмий рисоаларида ўрик данаги мағзини бир киши ҳар кун ичун донагача истеъмол қилиши кераклиги ҳақида ёзиб ўтматганлар. Демак юсак интеллектуал салоҳиятга, замонавий фикрлаш ҳамда дунёқарашга эга, давлатимиз манфаатлари ва суверенитетини фидокорона ҳимоя қилишга тайёр бўлган ҳар томонлама камол топган, жисмонан соғлом ва маънавий етук ёш авлодни тарбиялаш тизимини яратиш учун авваломбор ҳарбий кадрларимизни кунлик озиқ-овқат рационига витаминларга бой қуруқ озиқ овқат ўсимлик мойлари билан бойитишимиз мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Хуррамов, А.И. Ҳарбий кадрларни интеллектуал салоҳиятларини оширишда ҳамда саломатликларини мустаҳкамлашда қуруқ озиқ-овқат маҳсулотларининг ўрни. / А.И. Хуррамов // Ҳарбий – касбий психологик ва социологик тадқиқотлар ўтказиш усуллари. Классик ва замонавий билимлар уйғунлиги: Рес. илмий-амалий анжуман матер. тўп.12 март, Чирчиқ, 2021. – Б. 117-120.
2. Хуррамов, А.И. Мева данаги ва ёнғоқларни мағзини ажратиш учун чақиш қурилмасининг параметрлари / А.И. Хуррамов // Ўзбекистон аграр фани хабарномаси.-Т., 2017.2 (68)-сон.-Б. 104-109.
3. Хуррамов, А.И. Моддий таъминот бўлинмалари учун мева данакларини чақиш ва мағзини ажратиш қурилмаси технологиясини ишлаб чиқиш. / А.И. Хуррамов // Ёнғин-портлаш хавфсизлиги. – Т., 2020. -2 (5)-сон. – Б. 125-132.
4. Хуррамов, А.И. Мудофаа саноати тизимлари учун ишлаб чиқилган данак чақиш қурилмасининг юклаш бункери ҳажми ҳисоби / А.И. Хуррамов // Зирҳли қалқон Илмий-ахборот журнали. Чирчиқ, 2021. -1(4)-сон / ХДФУ. – Б. 146-148.
5. Хуррамов, А.И. Мудофаа саноати тизимида қўшинларни қуруқ озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашни такомиллаштиришнинг аҳамияти / А.И.Хуррамов // ЗҚ ИАЖ. 2021.4М(6)-Б. 31-35.

MARKAZIY OSIYODAGI SHARQ RENESSANSI DAVRIDA TABIATSHUNOSLIK ILMLARI RIVOJI VA BUGUNGI KUNDAGI O'RNI

DEVELOPMENT OF NATURAL SCIENCES DURING THE EASTERN RENAISSANCE IN CENTRAL ASIA AND ITS PLACE TODAY

Mullajonov Islomjon Yuldashevich
Mullajonov Islamjon Yuldashevich

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Gumanitar fanlar kafedrası
Chirchik higher tank commanding engineering School
Department of Humanities

Annotatsiya. Mazkur maqolada Sharq falsafasida Markaziy Osiyo mutafakkirlari tomonidan fanlar tasnifi ishlab chiqilishining metodologik va ijtimoiy asoslari uning nazariy-uslubiy muammolari, musulmon Sharqida dastlabki tizimli fanlar tasnifi IX-X asrlarda ishlab chiqilganligi, ular keyingi davrdagi ilmiy tafakkur taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatganli haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: renessans, tabiatshunoslik, dialektika, fanlar tasnifi, mantiq, "Ihso al-ulum", harakat, makon va zamon.

Abstract. This article discusses the methodological and social foundations for the development of the classification of sciences by Central Asian thinkers in Eastern philosophy, its theoretical and methodological problems, the fact that the first systematic classification of sciences in the Muslim East was developed in the 9th-10th centuries, they had a great influence on the development scientific thinking in the next period.

Keywords: renaissance, natural science, dialectics, classification of sciences, logic, Ihso al-Ulum, movement, space and time.

Fan – dunyo haqidagi bilimlar tizimi, ijtimoiy ong shakllaridan biri. U yangi bilimlarni egallash bilan bog'liq faoliyatni ham, bu faoliyatning mahsuli – olamning ilmiy manzarasi asosini tashkil etuvchi bilimlarni ham o'z ichiga oladi; inson bilimlarining ayrim sohalarini ifodalaydi. Fanning bevosita maqsadi o'zining o'rganish predmeti hisoblangan voqelikning qonunlarini kashf etish asosida shu voqelikning jarayon va hodisalarini ta'riflash, tushuntirish, oldindan aytib berishdir[1].

Fan tizimi umuman quyidagi katta guruhlariga bo'linadi: tabiiy fanlar, texnika fanlari va gumanitar-ijtimoiy fanlar. Bu guruhlarning har qaysisidan juda ko'p mustaqil fanlar sohaları ajraladi. Demak, mohiyat bitta, namoyon bo'lish shakllari har xil. Mana shu shakllar tizimining mazmuni fanlar tasnifi muammosini tashkil etadi. Bu muammo qadim zamonlardan to shu kungacha o'z yechimini topgani yo'q. Mustaqil fanlar bir-biriga bog'liq sohalarida ilmiy izlanishning yirik va istiqbolli muammolarini ochishga to'g'ri keladi, bu hol hozirgi paytda fanlararo va kompleks tadqiqotlarni keng avj oldirishni taqozo etadi.

Fanlar tasnifiga kelsak, ilmiy-metodologik jihatdan fanlarning ba'zi bir umumiy prinsiplariga muvofiq ketma-ket tartib yoki tizimda joylashuvini ifodalagan o'zaro aloqadorligini anglatadi.

Bizningcha, bugungi kunda islom falsafasidagi fanlar tasnifi bilan qadimgi yunon falsafasi davridagi mashhur fanlar tasniflarini qiyosiy ko'zdan kechirib chiqish va ulardagi o'ziga xos ilmiy bilimlar majmuasini aniqlash dolzarb ahamiyatga ega. Islom falsafasidagi fanlar tasnifi muammosini qadimgi davr yunon olimlari Demokrit, Aflotun, Arastu, Epikur, Arximed kabi faylasuflarning mazkur sohadagi qarashlari bilan qiyosiy tahlil qilish va ilmiylik asosida ko'rib chiqish bu borada amalga oshirilgan ilmiy izlanishlarni yetarli anglab olishga yordam beradi. Shu o'rinda islom olimlari o'z qarashlarini shakllantirishda yangicha tafakkur mezonlariga tayanganlar. Shu sababli ularning ko'pchiligi shaxsiy fanlar tasnifining mualliflari hisoblanadi. Sharqshunos olim R. Kamayeva bunday olimlar sirasiga Yaqub ibn Isoq Kindiy, Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Abu Bakr ar-Roziy, Jamoliddin as-Suyutiy, Abu Abdulloh al-Xorazmiy, Ibn an-Najmiy, Faxriddin ar-Roziy, Abu Homid G'azzoliy, al-Hujvari, Ibn Xaldun va boshqalarni kiritish mumkin[2] deb hisoblaydi.

Musulmon mamlakatlaridagi olimlar avlodiga ta'sir ko'rsatgan fanlar tasniflaridan biri Abu Nasr Forobiyning "Ihso al-ulum" ("Ilmlarni tasniflash") [3] asarida bayon qilingan, keyinchalik Yevropa va lotin tiliga o'g'irilgan fanlar tasnifi edi. Forobiy tasnifiga muvofiq, barcha fanlar besh sinfga taqsimlangan: "til haqidagi ilm", mantiq, matematika, fizika(naturfilosofiya), ijtimoiy fanlar (yurisprudensiya, ritorika).

Abu Nasr Forobiy matematikaga: arifmetika, geometriya, astronomiya, musiqani olib kiritgan. Xuddi shu sinfga mexanika ham kiritilib, u ham o'z navbatida ikkiga bo'lingan: og'irlik haqidagi ilm ya'ni nazariy muvozanat, murakkab qurilmalar haqidagi ilm ya'ni amaliy muvozanat. Forobiyning fanlar tasnifidagi o'ziga xos jihatiga e'tibor beradigan bo'lsak, birinchi bo'lib, "Murakkab usullar haqidagi ilm"ga musulmon mamlakatlari matematikasida rivojlangan bir necha sof matematik sohalar: "sonlarning mohir usullari", "geometrik mohir usullar" va hokozolarni qo'shadi. Musiqa asboblarining qurilishi, ko'zgu haqidagi ilm, "tarozining tuzilish usullari", me'morchilik va hatto duradgorlik ishi ham shu yerga kiritganligini ko'rishimiz mumkin.

Keyinchalik esa Abu Nasr Forobiyning tasnifi uncha katta bo'lmagan o'zgarish, qo'shimchalar bilan Ibn Sino, Ibn Rushd, Abu Homid G'azzoliy kabi yirik olimlar tomonidan qabul qilingan va rivojlantirilgan edi. "Ihso al-ulum"ning arab tilli mualliflar asarlarining mashhur tarjimoni Gerardo Kremenskiy tomonidan lotinchaga qilingan tarjimasi O'rta asr Yevropasida keng tarqalgan. Yana bir musulmon faylasuf olimi Ibn Sino tibbiyot bilan birgalikda fanlar tasnifi muammolarini ishlab chiqishga katta hissa qo'shgan edi. Uning fanlar tasnifi muammolarini ishlab chiqishga qaratilgan asari "Risala fi aqsam al-ulum" ("Ilmlarning bo'linishi haqida risola") deb nomlanadi. Bu faylasuf ham Forobiyga ergashib, o'zining tasnifida, o'z davrining barcha asosiy ilmlarining kelib chiqish sabablarini tushuntirishga uringan. Jumladan, u har bir ilmning "shahobchalar"i ostida unga tegishli amaliy usullar majmuini tushunib, "mohir usullar haqidagi ilm" ya'ni o'z davridagi amaliy mexanikani ilm sohasiga olib borib taqaydi. Geometriya shahobchasiga u masalan, odatda "ilm al-xiyal" (muvozanat) tarkibiga kirganlarning asosiy qismni kiritadi.

Masalan, Ibn Sinoning zamon haqidagi ta'limoti zamonaviy fizika tasavvurlari bilanmos keladi. Ibn Sino fikricha, zamon – azaliy va abadiy kategoriya. Asosiy xususiyati – zamonning obyektiv-moddiy xususiyati va uning modda bilan, materiyaning harakati bilan aloqasini e'tirof etishidir[4]. Bu "zamon – obyektiv kategoriya" ekani haqidagi fikr asosida isbotlanadi. Harakati bir vaqtda boshlanib, tugallovchi harakatdagi ikki jism, ulardan biri bir yo'la o'sha vaqtning o'zida katta masofani, boshqasi esa kamroq masofani bosib o'tishi uchun ya'ni biri tez, ikkinchisi sekin harakatlanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Biroq bu masofaning yarmini olsak, u o'sha tezlikda boshqa imkoniyatdagisi bilan qoplanadi. Bu imkoniyat – harakatlar soni, harakatlar soni esa zamon deyiladi.

O'zining "Donishnoma" asarining "Fizika"[5] bo'limida Ibn Sino fizikaning gnoseologik xususiyatini quyidagicha aniqlaydi: Fizika materiyadan ajralmas holat va tasavvurni o'rganadi. Matematika esa ularning holatlari haqidagi ilm bo'lib, borliqda materiyadan ajralmasdir. Ba'zilarini hayolan geometriya (yuza sathini o'lchash), mexanika (yuklar og'irligini o'lchash, tarozi va tarozi toshining qurilishi), optik asbob va ko'zgularning tuzilishi; arifmetika – hind raqami haqida ilm (oltmish karrali hisob va algebra), astronomiya (astronomik va geografik jadvallar tuzish san'ati) va musiqa, "ajablanarli tuzilma" tuzilishi ya'ni qaysidir darajada "ilm al-xiyal"ning "shahobcha"siga ajratish mumkin. Mantiq esa nazariy qismga ham, amaliy qismga ham kirmaydi. Balki ular mustaqil uch qismni tashkil qiladi[6]. Fanlar tasnifi ko'pincha ensiklopedik risolalarda keltiriladi. Qoidaga binoan ikki qismga bo'linadi: nazariy va amaliy ilmlar.

Islom falsafasida fanlar tasnifi ishlab chiqilishining metodologik va ijtimoiy asoslari dastlab quyidagicha mazmun-mohiyatga ega bo'lgan: Nazariy ilmlar mantiq, fizika(naturfilosofiya), matematik fanlar va metafizika(falsafa va ilohiyot)ga bo'lingan. Amaliy ilmlarga etika, iqtisod va siyosat kirgan. Xususan, fizika, kimyo, geografiya, minerologiya, botanika, zoologiya, tibbiyot, va psixologiyani o'z ichiga oladi.

Matematik fanlarning asosiy qismini kvadriy – arifmetika, geometriya, astronomiya va musiqa nazariyasi tashkil etadi. Unga algebra, etika, “og’irlik haqidagi ilm” va ilm al-xiyal ham kiritilgan. Masalan, geometriya bo’limi ko’proq arifmetikaga oid Yevklid “Ibtido”sining qisqacha bayonini, Nikomaxning “Arifmetikaga kirish”i, astronomiyaga oid Ptolemeyning “Almagest”i va “ilm al-xiyal”ga taalluqli Geronning “Mexanika” sini o’zida aks ettirgan.

Yana bir islom qomusiy olimlaridan biri Abu Abdulloh al-Xorazmiyning “Miftah al-ulum”(“Ilmlar kaliti”) asarida “ilm al-xiyal” sakkiz fundamental sohalarning tarkibida, falsafa, mantiq, tibbiyot, arifmetika, astronomiya, musiqa qatorida ko’rib chiqilgan.

Biz ba’zi tasniflarda “ilm al-xiyal” geometriya “shahobcha”si sifatida ko’rib chiqilishini yuqorida qayd etib o’tdik. Bizning fikrimizcha, uning geometriyaga ya’ni sof matematikaga bunday bog’laniishi juda “toraytirilgan”. Gap geometriya ilmi haqida emas, balki uning o’sha davr muhandislik muammolariga qo’shilishi bilan belgilanishini bu o’rinda yaxshi tushunib olishimiz kerak bo’ladi. Shuning uchun ham biz bu tasnifning xarakterli jihatini, uni uzoq vaqt amal qilinganligi bilan ham belgilashimiz mumkin. Al-Xaziniy fanlar tasnifi asosida ilmlarning ikki qatorini ya’ni nazariy va amaliy jihatlarini birlashtiradi. Tor ma’noda nazariy va amaliy tomonlari tarozi va tortib o’lchash haqidagi ta’limotning birlashtirilishidan iborat bo’lgan deyishimiz mumkin.

Ko’p sharqshunos olimlarning ta’kidlashicha, islomning ilm olamidagi bunday yondashuvi va sharhlashi keyinchalik o’rta asr Yevropasidagi impetus nazariyasiga asos bo’lgan. Bu nazariyaning ibtidosi (jismga ma’lum, harakatning manbaiga dahlsiz “harakatdagi kuch” haqidagi tasavvur ko’rinishida) VI asrda aleksandriyalik olim Ioann Filiponda ham bor edi. “Harakatdagi kuch” nazariyasining ta’siri o’rta asr islom olimlari (Ibn Sino, al-Bag’dodiy, al-Bitruji va boshqalar)ning fizikaning turli bo’limlariga, jumladan mexanikaga bag’ishlangan ko’p sonli asarlarida ham qayd etilganini ko’rishimiz mumkin. Xorijlik sharqshunos olimlar Arastuni sharhlovchilari jumlasiga Beruniy va Ibn Sino kabi yirik olimlarni, eng so’nggi sharhlovchilardan ispan-arab olimi IbnRushdni o’z asarlarida tilga oladilar.

Xulosa o’rnida shuni aytishim mumkinki, Sharq falsafasida O’rta Osiyo mutafakkirlari tomonidan fanlar tasnifi ishlab chiqilishining metodologik va ijtimoiy asoslari uning nazariy-uslubiy muammolariga qiziqish bilan belgilanadi; O’z vaqtida musulmon faylasuflari tomonidan ushbu masalalarning qo’yilishi hamda o’ziga xos tarzda hal qilinishi; ular ishlab chiqqan, qo’llagan konseptual yondashuvlar, uslub va usullarning zamonaviy ilm-fan talablariga yaqinligi bilan ajralib turadi. Bugungi kunda ularni musulmon olimlari tomonidan ilmiy-falsafiy merosimizni tadqiq etishga ham qo’llash imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бартолд В.В. История Туркестана // В.В. Бартолд. Сочинения. Т.ИИ. (ч.1.) - М.: Наука, 1963. С.240-275.
2. Камаева Р. Развитие школ и педагогической мысли в Иране IX-XI вв. Дисс. канд. пед наук. — М.: 1986. -169с.
3. Фараби Абу Наср Мухаммед. Математические трактаты. — Алма-Ата, 1972. - 324 с. С.27.
4. Натурфилософия Ибн Сини. Душанбе, 1982.
5. Ибн Сина. Книга знания «Даниш наме». Сталинабад, 1957. -286 с. С.168.
6. Komilov A.Sh. Физические труды Ар-Рази и Ибн Сини. Дисс. канд. физ-мат. наук. Душанбе, 1991.- 133с. С.168.

HARBIY TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

MODERN IN THE PROCESS OF MILITARY EDUCATION IMPORTANCE OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

Bekpulatov Bekjon Mustafokuliyevich

Bekpulatov Bekjon Mustafokuliyevich

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Quruqlikdagi qo'shinlar havo hujumidan mudofaa kafedrası
Chirchiq Higher Tank Commanding Engineering school
Air Defense Department of Ground Forces*

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalarning harbiy ta'lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiya, globallashuv, zamonaviy axborot vositalari, ommaviylashuv, ta'lim-tarbiya jarayoni.

Abstract. The importance of modern pedagogical technologies in the process of military education is widely covered in this article.

Keywords: pedagogical technology, globalization, modern media, massification, educational process.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish mustaqillikning ilk kunlaridanoq eng muhim vazifalardan biri sifatida doimiy diqqat-e'tibor markazida bo'lib kelmoqda. Yurtimizda ta'lim sohasini rivojlantirish va isloh etishga yo'naltirilayotgan yillik xarajatlar yalpi ichki mahsulotning 10-12 foizini tashkil etayotgani va bu sohani davlat budjeti xarajatlaridagi ulushi 35 foizdan ziyod ekani, bunday ko'rsatkichlarni dunyoning boshqa davlatlarida kamdan-kam uchratish mumkinligi bugungi kunda Birlashgan Millatlar Tashkiloti, YUNISEF, YUNESKO va boshqa nufuzli xalqaro tashkilotlar tomonidan e'tirof etilayotganligi fikrimizning yorqin dalili bo'la oladi [1].

Mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy ilm-fan va kasb-hunarlarni puxta egallagan, o'z yurti, o'z xalqiga fidoyi, yurtboshimiz boshlagan ishlarni davom ettirishga qodir bo'lgan, har tomonlama sog'lom avlodni tarbiyalash har bir ta'lim beruvchining eng muhim vazifasi, yurtboshimiz ta'birlari bilan aytganda, balki burchidir. Ushbu burch va vazifalarni bajarish har bir pedagogdan yuksak bilim, ulkan mahorat, zamonaviy ilm-fanning yutuqlaridan xabardor bo'lish, xorijiy tillarni puxta egallash, kompyuter texnologiyalaridan, internetdan maqsadli foydalanish ko'nikmalariga hamda yuqori malakaga ega bo'lishni talab etmoqda. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim-tarbiya jarayonining bir tizimga solingan ilmiy-nazariy va metodik asoslangan yangi shakl, usul va vositalarining majmuidir. Bunda yangi mazmun, shakl, usul va vosita uyg'unligida maqsad, vazifa, faoliyat va pedagogik natija yaxlitligi ta'minlanadi hamda o'quv maqsadlariga erishishni kafolatlaydigan o'quv jarayoni loyihalashtiriladi va amalga oshiriladi [2].

Texnologik yondashuv, eng avvalo, tasvirlash emas, balki loyihalashtirilgan natijalarni amalga oshirish imkonini beruvchi amaliy ko'rsatmali tuzilmada o'z ifodasini topadi. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol uslublar innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda.

Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilgan mashg'ulotlar talabalar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga qaratilgan.

O'qituvchi bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, shu bilan birga, boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi. Bunday o'quv jarayonida talaba asosiy figuraga aylanadi.

O'quv-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarning to'g'ri joriy etilishi o'quvchilarning bu jarayonda asosiy tashkilotchi yoki maslahatchi sifatida faoliyat yuritishiga olib keladi.

Bu esa talabalardan ko'proq mustaqillikni, ijodni va irodaviy sifatlarni talab etadi. Har qanday pedagogik texnologiyaning o'quv-tarbiya jarayonida qo'llanilishi shaxsiy xarakterdan kelib chiqqan holda, talabani kim o'qitayotganligi va o'qituvchi kimni o'qitayotganligiga bog'liq [3].

Shu boisdan, harbiy ta'lim tizimida mashg'ulotlarning mazmunini chuqur va ko'zlangan maqsadga yetkazish uchun bugungi kunda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalangan holda mashg'ulotlarni qiziqarli tarzda olib borish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Harbiy bilim yurtlarida fan va texnikaning taraqqiy etgan bir davrida tinglovchi va kursantlarga uzluksiz ravishda yangi ma'lumotlarni yetkazish bilan birga mutaxassislik ma'lumotlarini yetkazishda kasbiy ko'nikma va malakalar tizimidan to'g'ri foydalanish, tinglovchi va kursantlarni kasbiy kompetentligi yuqori darajada shakllangan qilib tarbiyalashda harbiy ta'lim o'qituvchisi har tomonlama bilim va malakaga ega bo'lishi lozim. Shuningdek, har bir harbiy ta'lim o'qituvchisi o'z sohasining ustasi, mohir tarbiyachi, jonkuyar va fidoyi bo'lishi uchun o'z ustida tinmay izlanishi, o'z ishiga ijodiy yondashishi, ta'lim oluvchilarni fanga qiziqтира olishi kerak bo'ladi [4].

O'qituvchilar darsga tayyorlanayotganda har xil interfaol metod va usullarni qo'llab, yangi materialni qanday bayon qilishni o'ylaydi. Shu boisdan, hozirgi zamonaviy o'qituvchini harbiy xizmatchilarga ta'lim-tarbiya berishning zamon talabiga javob beradigan ilg'or pedagogik texnologiyalardan xabardor qilib borish bilan birga, ularni amalga oshirish texnologiyalari bilan tanishtirish maqsadga muvofiqdir.

Oliy harbiy ta'lim muassasalari harbiy xizmatchilarning o'quv jarayoniga yangicha yondashuv asosida "Charxpalak", "Blits-so'rov", "Klaster", "Qarorlar shajarasi", "Rezyume", "BBB" kabi grafikli organayzerlar vositasi hamda "Aqliy hujum", "Delfi", "Bumerang", "Zinama-zina", "FSMU" va boshqa shu kabi zamonaviy interfaol pedagogik texnologiyalarni keng tatbiq etish orqali ularning kompetentligini rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bunday interfaol metodlardan mashg'ulot vaqtida foydalanish ta'lim oluvchilar va o'qituvchi orasida ma'lumot almashish muhitini kengaytirib, ta'lim oluvchilar o'zlarini bu muhitda erkin tutishi orqali o'z fikr-mulohazalarini ravon ifoda etish, mantiqiy fikrlash, to'g'ri qarorlar qabul qila olish qobiliyatlarini rivojlantirishi, kasbi, sohasiga doir me'yoriy hujjatlarni puxta o'zlashtirishlari uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Bu esa, o'z navbatida, harbiy xizmatchilar tomonidan yangi g'oya va loyihalarning ixtiro etilishiga yana bir yangi qadam bo'lar edi.

Bunga erishish uchun esa maxsus fanlar o'qituvchilari va kasb o'qituvchilari o'z mehnat faoliyatining mazmunini to'g'ri rejalashtira olishi, ta'lim jarayoniga o'qitish texnologiyalarini to'g'ri qo'llay olishi, axborot texnologiyalarini bilishi hamda zamonaviy pedtexnologiyalardan mashg'ulot jarayonida samarali foydalana olishi lozim.

Harbiy kadrlarni malakasini yanada oshirish, ularning chet tillarni egallashi, ta'lim jarayonlarini tashkil etish bo'yicha ilg'or horijiy tajribalarni o'zlashtirishi va o'quv ishlariga eng yangi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etishi muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, professional harbiy kadrlarni tayyorlash ularning intellektual salohiyati, kasbiy kompetentligini rivojlantirish, jahon hamjamiyatida rivojlangan demokratik davlatlar darajasiga ko'tarish har bir bilim beruvchining asosiy vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I. A. Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish - eng oliy saodatdir. - T.: O'zbekiston, 2015, 11-b.
2. I. A. Karimov «Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch» - T. 2008.(61-bet).
3. Ishmuxamedov R. J. «Innovatsion ta'lim texnologiyalari», Toshkent - 2008 y.
4. Ruzieva D., Usmonboeva M., Xolikova Z. Interfaol metodlar mohiyati va qo'llanilishi. Metodik qo'llanma. - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2013. -111-112-b.

HARBIY KADRLARNI TAYYORLASHDA JANGOVAR TAYYORGARLIKNI TASHKILLASHTIRISH

ORGANIZATION OF COMBAT TRAINING IN THE TRAINING OF MILITARY PERSONNEL

Djurayev Azamat Muxammadovich
Джураев Азамат Мухаммадович

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Qo'shinlar kundalik faoliyati va qo'shinlarni boshqarish
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Day-to-day operations of troops and command of troops*

Annotatsiya. Maqolada Mudofaa vazirligi qo'shinlarida jangovar va ma'naviy-ma'rifiy tayyorgarlikni tashkillashtirish va rejalashtirish bo'yicha bo'linmalar jangovar shayligini oshirish, shaxsiy tarkibning hamjihatligini mustahkamlash va harbiy xizmatchilar jangovar qobiliyatini oshirish, milliy armiyamiz nufuzini Xalqaro armiya o'yinlarida, Respublikamiz kuch tuzilmalari bilan bo'ladigan musobaqalarida erishayotgan natijalar haqida ma'lumotlar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: harbiy xizmat, qo'shin, bo'linma, jangovar vazifa, shaylik, tayyorgarlik, mashg'ulot, tashkillashtirish, musobaqa, maqsad, natija.

Abstract. in this article is revealed information about the organization and planning combat and spiritual preparing in the units of the ministry of defense on increasing the level of combat readiness of the units and also improving combat skills military personnel and about the results of International Army games.

Keywords: military service, troops, units, combat task, readiness, training, organization, competition, mission, result.

O'zbekiston Respublikasining suvereniteti, hududiy yaxlitligini, aholining tinch hayoti va xavfsizligini munosib himoya qilish O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi harbiy xizmatchilarining jangovar tayyorgarligi yuqori darajada bo'lishiga bevosita bog'liqdir.

O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligida yuqori kasbiy va malakaga ega harbiy xizmatchilarni tayyorlash borasida amalga oshirilayotgan ishlarning samaradorligini yanada oshirish, qo'shinlarning yuksak jangovar shayligini saqlash uchun har bir harbiy xizmatchi muntazam ravishda o'z ustida ishlab, bilim va ko'nikmalarini oshirib borishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi qo'shinlarida jangovar tayyorgarlik harbiy xizmatchilarning tinchlik davridagi kundalik faoliyatining asosiy mazmuni sanaladi.

Jangovar va ma'naviy-ma'rifiy tayyorgarlik, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Umumharbiy nizomlari, Quruqlikdagi qo'shinlarning jangovar nizomi, O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vaziri, Qurolli Kuchlar Bosh shtab boshlig'ining buyruq va direktivalari, Quruqlikdagi qo'shinlarni tayyorlash bo'yicha tashkiliy-uslubiy ko'rsatmalar va dasturlar talablariga asosan tashkillashtiriladi va o'tkaziladi.

Qo'shinlarda jangovar va ma'naviy-ma'rifiy tayyorgarlik dasturlariga asosan 2 o'quv yiliga modullarga bo'lingan holda quyidagi bo'limlardan tashkil topgan bo'lib, kasbiy tayyorgarlik – 2 oy, yashovchanlik – 1 oy, marsh va joyda joylashuv – 2 oy, qo'shinlar maxsus harakati – 5 oy, aqliy rivojlanish va jismoniy chiniqish – 1 oy, aralash mutaxassislik tayyorgarligi – 1 oy, mudofaa janggi – 4 oy, qurshov jangi – 2 hafta, hujum jangi – 3,5 oy, to'qnashuv jangi – 1 oy, dastur bo'yicha nazorat sinovlari – 1 oy, rejalashtirish va o'quv moddiy bazalarni takomillashtirish – 2 oy etib belgilangan.

Jangovar va ma'naviy-ma'rifiy tayyorgarlik mashg'ulotlariga quyidagicha vaqt me'yori ajratilgan: motoo'qchi, tank va tog'-o'qchi qo'shilmalarining jangovar va jangovar ta'minot bo'linmalari uchun bir oyda 20 o'quv kuni ajratilgan, o'quv kunining davomiyligi – 6 soat (tungi mashg'ulotlar va dala chiqishlarida 8 soat) o'quv soati – 40 daqiqa.

Oyning qolgan kunlari obodonlashtirish kunlari, o'quv moddiy-texnik bazalarini tiklash, shuningdek, dam olish va dam olish oldi kunlariga sarf qilinadi.

Mashg'ulotlarni o'quv-mashq vositalari va mashq qilish majmualarini qo'llagan holda rejalashtirish va o'tkazish maqsadga muvofiq bo'lib, o'tilgan mavzularni takrorlash, keyingi mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rish, alohida mashqlar va usullarni bajarish mashg'ulotlar jadvalida rejalashtiriladi, vzvod komandirlari rahbarligida harbiy qism kun tartibida belgilangan mustaqil tayyorgarlik vaqtlarida amalga oshiriladi [2].

Mashg'ulotlar shaxsiy tarkib va bo'linmalarning tayyorgarlik sifat darajasini aniqlab beruvchi belgilangan meyorlarni bajarish bilan amalga oshiriladi va 30% dan kam bo'lmagan miqdorda tunda o'tkaziladi.

Jangovar tayyorgarlikning barcha fanlaridan mashg'ulotlarning reja va reja-konspektlar qo'lyozma yoki elektron ko'rinishida oldindan tayyorlanishiga ruxsat berilgan.

Mashg'ulotlar davomida jangovar tayyorgarlik fanlari bo'yicha taktik-saf va taktik mashg'ulotlar o'tkaziladi, shuningdek, o'tkazilishi rejalashtirilgan taktik o'quvlarda maqsadga yo'naltirilgan tarzda bo'linmalarning tayyorgarligi amalga oshiriladi. Barcha shaxsiy tarkib o'quv mashg'ulotlari va o'quvlarga 100 % ishtirok etishga majburdir.

Shaxsiy tarkib o'ziga birlashtirilgan qurollardan barcha o'quv va nazorat otish mashqlarini kunduzi va tunda, shuningdek, bo'linmalar tarkibida otish mashqlarini bajarishi shartligi ko'rsatilgan. Shuningdek, barcha harbiy xizmatchilar bilan hujum, mudofaa va tankka qarshi jangovar granatalarni har xil sharoitli hududlarda kunduzi va tunda ulotqirish mashqlari amaliy bajariladi.

Razvedka bo'linmalari maxsus taktik o'quvlarini parashyut bilan amaliy sakrashlar, shuningdek, desantlashtirish mashg'ulotlari (vertolyotlardan amaliy sakrash, arqon yordamida tushish, kichik balandlikda havoda muallaq turgan vertolyotdan sakrab tushish) bilan majmuaviy mashqlar bajariladi.

Qo'shilma va harbiy qism komandirlariga dasturlarda berilgan (kasbiy va aralash mutaxassislik tayyorgarligidagi) mavzular harbiy qism vazifasi va mo'ljallanishidan kelib chiqqan holda mavzular va mashg'ulotlarga qo'shimcha ravishda o'zgartirishlar kiritilishiga ruxsat berilgan.

Shaxsiy tarkibni o'qitish va tarbiyalash bo'yicha jangovar va ma'naviy-ma'rifiy tayyorgarligi vazifalarini to'liq va sifatli bajarilishini rahbariyat ta'minlashi kerakligi shart.

Shaxsiy tarkibni o'qitish va tarbiyalash bo'yicha maqsadlarga erishish uchun rahbariyat quyidagilarni bajarishi shart:

jangovar va ma'naviy-ma'rifiy tayyorgarlikni sifatli rejalashtirish;

o'z vaqtida aniq vazifalarni belgilash va barcha toifadagi komandirlar va shaxsiy tarkibga yetkazish;

musobaqalarni tashkillashtirish, shaxsiy tarkibni o'quvlar va mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rish, bo'linmalarni jangovar tayyorgarlikni olib borilishini tizimli ravishda nazorat qilish;

bo'ysunuvchilarga kundalik yordam berish, o'z vaqtida va xolisona jangovar va ma'naviy-ma'rifiy tayyorgarlik yakunini o'tkazish;

shaxsiy tarkibni o'qitish va tarbiyalashda ilg'or tajribalarni o'rganish, umumlashtirish va joriy qilish;

o'quv-mashq vositalari, majmuaviy mashq uskunalari va asboblaridan unumli foydalanish;

o'quv moddiy-texnik bazalarini doimiy ravishda takomillashtirish bo'yicha tadbirlarni bajarishni ta'minlanishi kerak.

Jangovar tayyorgarlik bo'yicha vazifalar o'quv yiliga, bundan tashqari

guruh (seksiya, hisob va ekipaj)ga – kuniga, vzvodga – bir haftaga, batalyonga – bir oyga qo'yiladi.

Ushbu muddatlar oxirida ko'rsatilgan vazifalar yakuni yasaladi.

Har bir harbiy qismda o'quv kuni boshlanishi arafasida guruh, vzvod va batalyon komandirlari o'ziga bo'ysunuvchi komandir va mashg'ulot rahbarlarining mashg'ulot o'tishiga tayyorgarligini tekshiradi, mashg'ulotlarni o'tish tartibi va uslubi bo'yicha tavsiya

beradi, reja va reja – konspektlarni tasdiqlaydi, kerakli bo'lgan xavfsizlik talablarini belgilaydi va katta komandirlarga bo'linmalarning mashg'ulotlarga tayyorligi to'g'risida bildiruv beradilar.

Mashg'ulotlarni tashkillashtirish vaqtida mashg'ulot rahbarlari o'quv qurol-aslaha va texnikalarni, o'quv jihozlarini, o'quv qo'llanmalarini, shuningdek o'quv-mashq vositalari va majmuaviy mashq uskunalarini maksimal darajada qo'llashni ko'zda tutishga majburligi ko'rsatilgan.

Jangovar tayyorgarlikni olib borilishi nazorati o'z ichiga rejani, jangovar va ma'naviy-ma'rifiy tayyorgarlik dasturlarini bajarilishini tekshirish, o'qish davomida shaxsiy tarkibni maksimal darajada ishtirok etishini ta'minlanishini, mashg'ulotlar va o'quvlarni o'tkazishni tashkillashtirish va ularning uslubini, shaxsiy tarkibning tayyorgarlik darajasi va bo'linmalarning uyg'unligini, shuningdek, aniqlangan kamchiliklarni zudlik bilan bartaraf etishni, susaytirish va soddalashtirishga yo'l qo'ymaslikni o'z ichiga oladi.

Bo'linmalarda jangovar va ma'naviy-ma'rifiy tayyorgarlik dasturi va rejaning bajarilishi nazorati, tekshirilishi va yordam berilishi bo'yicha ishlar, ular tomonidan bajarilayotgan vazifalarning muhimligini inobatga olgan holda harbiy qism (batalyon) qo'mondonligi rahbarligida nazorat mashg'ulotlari o'tkazilib borilmoqda [2].

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilarining jismoniy tayyorgarligini yuqori darajada tashkil etish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida Mudofaa vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Favqulodda vaziyatlar vazirligi, Davlat xavfsizlik xizmati va Milliy gvardiyasining kontrakt bo'yicha xizmat qilayotgan harbiy xizmatchilarning jismonan baquvvatligi va chidamliligini aniqlash, ekstremal sharoitlarda ularning turli jismoniy yuklamalarga ruhiy bardoshlilikini intensiv sinovlardan o'tkazish hamda intensiv sinovlardan muvaffaqiyatli o'tgan harbiy xizmatchilarni O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining "Dovyurak jangchi" farqlovchi nishoni bilan taqdirlash to'g'risidagi takliflar ma'qullanib, tadbirlar amalga oshirilmoqda [1].

Harbiy xizmatchilarni jangovar tayyorgarligi va yuksak kasb mahoratini oshirish hamda rivojlantirish maqsadida Mudofaa vazirligi qo'shinlarida ko'plab musobaqa va ko'rik tanlovlar joriy etilgan. Bulardan: "Men g'olib" shiori ostida keng qamrovda o'tkazilayotgan Armiya o'yinlaridan "Tank biatloni", "Jangovar mashinalar biatloni", "Ishonchli qabul", "Harbiy ralli", "Avtozirhli tank texnikalari ustasi", "Tinchlik jangchisi", "Qo'shin razvedkasi a'lochisi", "Musaffo osmon", "Armiya taktik otishi", "Qurolsoz usta", "Eng ilg'or artilleriya hisobi", "Ilg'or mutaxassis", "Merganlar marrasi", "Eng ilg'or pulemyotchi", "Eng ilg'or granatomyot hisobi", "Eng ilg'or SPG-9 va AGS hisobi", "Xavfsiz muhit" va boshqa musobaqalar mavjud.

Prezidentimiz tashabbuslari bilan mamlakatimiz Qurolli Kuchlarida amalga oshirilgan tub islohotlar davomida harbiy mutaxassislarning kasbiy mahoratini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Harbiy mutaxassislarning tayyorlash zamonaviy talablar asosida yo'lga qo'yilayotgani tufayli bugungi kunda harbiy qismlar shaxsiy tarkibini keng bilim va tafakkurga, yuqori professional ko'nikma, yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, yangicha fikrlaydigan, murakkab jangovar harakatlar sharoitida o'z vazifasini muvaffaqiyatli uddalashga qodir kadrlar tashkil etmoqda.

Ko'rik-tanlovda barcha harbiy okruglardan harbiy xizmatchilar ishtirok etdi. Ishtirokchilar tegishli nominatsiyalar uchun nazariy va amaliy sinovlardan o'tishdi.

Ko'rik-tanlovning nazariy qismda ishtirokchilarning jangovar va ma'naviy-ruhiy tayyorgarlik dasturi bo'yicha bilimlari test savollariga bergan javoblari bo'yicha baholandi.

Amaliy qismda ishtirokchilar o'zlarining merganlik, ommaviy qirg'in qurollaridan himoyalash, o't ochish qurollaridan nishonni yakson qilish bo'yicha mahoratlarini namoyish etishdi.

Ko'rik-tanlovda tegishli shartlar bo'yicha eng yaxshi deb topilgan harbiy xizmatchilar 14- yanvar – Vatan himoyachilari kuni arafasida taqdirlanadi.

Bulardan tashqari Xalqaro armiya o'yinlari bugungi kunda dunyo davlatlari armiyalari o'rtasida xalqaro olimpiadalar kabi geografik jihatdan kengayib, yuqori mavqega ega bo'lib bormoqda va shu bilan birga Mudofaa vazirligi jamoalari ushbu o'yinlarda munosib qatnashib, milliy armiyamizning kuch-qudratini ko'rsatib kelmoqda.

Jamoalarimizning Armiya o'yinlarida ishtiroki birinchi navbatda Xalqaro arenalarda Qurolli Kuchlarimizning kuch qudratini namoyon etish hamda o'z o'rnini belgilashni ta'minlamoqda, shuningdek, o'zaro tajriba almashish va harbiy xizmatchilarning tayyorgarligini oshirishda muhim omil bo'lmoqda.

Armiya o'yinlaridagi yutuqlarimiz, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti-Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondonimiz tomonidan keng ko'lamli olib borilayotgan islohatlar natijasidir.

Buni yaqqol misoli etib chet davlatlar harbiy mutaxassislari va tahlilchilarining keng muzokaralari va ijobiy baholarini aytishimiz mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi jamoalarining 2017- yildan boshlab xalqaro armiya o'yinlaridagi natijalari, yildan yilga armiya o'yinlarining salohiyati oshayotganini, O'zbekiston Respublikasi jamoalarining ishtiroki o'sib borayotganligini kuzatishimiz mumkin.

Xalqaro armiya o'yinlari musobaqalarida jamoalarimiz yuqori natijalarni ko'rsatib kelmoqda. Shu bilan bir qatorda bizning harbiy xizmatchilarimiz orasida rekord natija ko'rsatib kelayotganlar safi ko'payib bormoqda.

Xalqaro armiya o'yinlarida milliy armiyamiz nufuzini yuksaklarga ko'tarib kelayotgan harbiy xizmatchilarni munosib rag'batlantirish va ularni qimmat baho sovg'alar bilan taqdirlash yo'lga qo'yilgan [3].

O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi qo'shinlarida olib borilayotgan islohotlar natijasida harbiy qism va bo'linmalarining jangovar salohiyati sezilarli darajada oshirilib kelinmoqda. O'quv jarayoni sifatli tashkil qilinib, shaxsiy tarkibning kasbiy bilim va ko'nikmalari takomillashtirilmoqda. Bugungi kunga kelib qo'shinlarning o'quv-moddiy bazalari yangilanganligi, jangovar tayyorgarlik tadbirlari bilan muntazam ravishda shug'ullanishlari uchun qulay shart-sharoitlar yaratilgan.

Foydalanilgan manbalar:

1. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilarining jismoniy tayyorgarligini yuqori darajada tashkil etish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida Prezident Qarori № PQ-40 2021- йил 10- декабр. Т., 2021.
2. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Bosh shtabi boshlig'ining 2021- yil 28-dekabrda "Motoo'qchi, tog'-o'qchi va tank qo'shilmalari bo'linmalarining jangovar va ma'naviy-ma'rifiy tayyorgarlik dasturini tasdiqlash to'g'risida"gi 276- sonli buyrug'i.
3. "O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi qo'shinlarida jangovar tayyorgarlikni rivojlantirish istiqbollari: muammolar va ularning yechimi" mavzusida harbiy-ilmiy konferensiya ma'ruzalari to'plami. 2021- yil 16-17 sentabr. Т., 2021. – 180 b.

MILLIY ARMIYAMIZNING MUHANDIS QO'SHINLARI VA XORIJ MUHANDISLIK QO'SHINLARI TAJRIBASI, TAHLIL VA NATIJALARI

EXPERIENCE, ANALYSIS AND RESULTS OF ENGINEERING TROOPS OF OUR NATIONAL ARMY AND FOREIGN ENGINEERING TROOPS

Umirqulov Akmal Ulmasovich
Умиркулов Акмал Улмасович

Кафедра боевого обеспечения
Чирчикского высшего танкового командного инженерного училища
Department of Combat Support
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda mamlakatimizda va xorijiy mamlakatlarda harbiy kadrlarni ta'lim jarayonida olib borilayotgan islohotlarni, o'qitish tizimining ijobiy tomonlari, undan kutilayotgan natijalar, harbiy kadrlar tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ushbu tizimni qo'llashni tashkil etish bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Milliy armiyamizning muhandislik qo'shinlari, oliy ta'lim, Umumxalq minalarga qarshi markazi, Suriya, Laos, AQSH, Xitoy, Rossiya, Germaniya, yutuqlar, dolzarb muammo.

Abstract. In this article, the reforms carried out in the process of training military personnel today in our country and in foreign countries, the positive aspects of the training system, the results expected from it, the organization of the application of this system, taking into account the specific features of training military personnel recommendations are given.

Keywords: engineering troops of our national army, higher education, International Mine Countermeasures Center, Syria, Laos, USA, China, Russia, Germany, achievements, actual problem

Davlatimiz rahbari bundan bir necha yil oldin Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan tarkibidagi majlisida mamlakatimiz mudofaa salohiyatini yanada yuksaltirish, milliy armiyamiz jangovar shayligini oshirish bo'yicha amalga oshirilgan ishlarni tahlil qilar ekan, oldinda turgan muhim vazifalarni ham belgilab bergan edilar.

Yuqori malakali harbiy kadrlarni tayyorlash, qo'shinlarni zamonaviy qurol-yarog' va harbiy texnika bilan ta'minlash, harbiy xizmatchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bilan bir qatorda qo'shinlar istalgan daqiqada o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni bajarishga qodir bo'lishi, jangovar tayyorgarlikning yangi tizimini ishlab chiqishga e'tiborini qaratgan edilar [1].

O'tgan qisqa davr ichida Mudofaa vazirligi qo'shinlari va boshqaruv organlari uchun katta o'zgarishlar davri bo'ldi.

Mamlakatimiz Qurolli Kuchlarini qurol-yarog', harbiy va maxsus texnikaning modernizatsiya qilingan hamda istiqbolli namunalari, shuningdek, boshqa harbiy-texnikaviy mol-mulkka bo'lgan talab-ehtiyojlarini qanoatlantirish uchun mo'ljallangan mudofaa sanoati kompleksini bosqichma-bosqich rivojlantirib borish respublikamiz mudofaasining iqtisodiy, texnologik va harbiy-texnikaviy bazasining asosini tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasida uzoq yillar davomida Qurolli Kuchlarni harbiy va ichki maqsadda foydalaniladigan mahsulotlar bilan ta'minlash asosan import hisobidan amalga oshirilib kelingan bo'lib, ushbu holat nafaqat milliy armiyamizni harbiy, maxsus texnika, qurol-aslaha va boshqa zarur jihozlar bilan ta'minlash bilan birga, mamlakat harbiy xavfsizligini ta'minlash kabi strategik yo'nalishda xorijiy davlatlarga bog'lanib qolishdek holatini yuzaga keltirgan edi.

2020 yilning boshida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning topshirig'iga asosan, Davlat mudofaa sanoati qo'mitasi tizimini qaytadan isloh qilish, mamlakat mudofaa sanoati kompleksini takomillashtirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va sohaga yangi innovatsion muhitni joriy etish borasida samarali ishlar amalga oshirildi. Dastlab, O'zbekiston Respublikasi Hukumati tomonidan 2020 yilda Davlat mudofaa sanoati qo'mitasi faoliyatini rivojlantirish bo'yicha 40 ta bandidan iborat "Yo'l xaritasi" tasdiqlandi.

Davlat mudofaa sanoati qo'mitasi tasarrufida "Vostok" ilmiy ishlab chiqarish birlashmasi DUK, "Chirchiq aviatsiya ta'mirlash zavodi" davlat korxonasi, "MS REM TEX" MCHJ va "Innovatsiya texnologiyalari markazi" MCHJ faoliyat yuritadi. Shu bilan bir qatorda mahalliy ishlab chiqarish korxonalari bilan yaqin hamkorlikda ishlar va loyihalar amalga oshirilmoqda [2].

Milliy armiyamizning muhandislik qo'shinlarini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan vazifalar talaygina. Jumladan,

Milliy armiyamizning muhandis qo'shinlari – maxsus qo'shinlar, umumqo'shin janglar, maxsus operatsiyalarda (jangovar harakatlarda) muhandislik ta'minotining murakkab vazifalarini bajarish uchun mo'ljallangan, shaxsiy tarkibdan muhandislik texnika va qurol-aslahalarni qo'llay olishi uchun maxsus tayyorgarlikni talab qiladi, va dushmanga muhandislik o'q-dorilaridan talofat yetkazish maqsadida qo'llaniladi.

Tashkiliy jihatdan muhandislik qo'shinlari turli maqsadlar uchun tuzilmalarva bo'linmalardan iborat:

muhandislik razvedkasi, muhandis-sapyorlar, muhandis-to'siqlar, muhandis yo'l quruvchilar, ponton-ko'priklar (ponton), muhandislik-niqoblash, muhandislik-texnik, dala suv ta'minoti va boshqalar.

Muhandislik qo'shinlari mutaxassislarining oliy harbiy bilim yurtlari va malaka oshirish kurslarida ta'lim olishi, respublika ichida yil mobaynida (2022 y.) jami 950 kishi malaka oshiradi va qayta tayyorlanadi. shulardan:

1. Qurolli Kuchlar akademiyasida (ofitserlar tarkibi) 9 kishi, 1% ni tashkil qiladi.
2. Harbiy tayyorgarlik o'quv markazida (rezerv va zaxiradagi ofitserlar) 25 kishi, 2% ni tashkil qiladi.

3. Samarkand "Kichik mutaxassislar tayyorlash markazi" 21 kunlik 3 oylik malaka oshirish kursi yiliga 160 kishi, 17% ni tashkil qiladi.

4. 22418-x/q bazasida "Kichik mutaxassislar tayyorlash markazi" 14 kunlik tayyorlov malaka oshirish kursi yiliga 406 kishi 8 turdagi kichik mutaxassislarni tayyorlaydi, 43% ni tashkil qiladi.

5. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi maxsus operatsiyalarni muvofiqlashtirish boshqarmasining "Maxsus tayyorgarlik o'quv markazi"da 14 kundan 21 kungacha ofitser va kichik mutaxassislarning malakasini oshirish kursi yiliga 350 kishini tayyorlaydi, markazda qo'lbola tayyorlangan portlovchi moddalar bo'yicha tayyorlov kurslari o'tkaziladi, 37% ni tashkil qiladi.

Xorij muhandislik qo'shinlari tajribasini ko'rib chiqadigan bo'lsak, masalan:

Tog'li Qorabog'ning yaqinda jangovar harakatlar kechgan zonasi va boshqa hududlari yuzlab kvadrat kilometr maydonlar bosqichma-bosqich portlovchi moddalardan tozalanishi singari o'ta katta mablag' talab qiluvchi ishlarini ko'zda tutadi.

Bu ulkan resurslar (millionlab dollar)ni hamda xavfli yerlarni xo'jalik aylanmasiga kiritish uchun o'nlab yillar davomida olib boriladigan mashaqqatli ishlarni talab etadi.

Qorabog'da asosan sobiq sovet davrida ishlab chiqargan minalardan foydalanilgan tanklarga qarshi TM-62, piyodalarga qarshi PMN-2 minalari shoshilinch ravishda apil-tapil o'rnatilgan. Ehtimolki, yangi minalardan iborat dalalar va maydonlar uzoq yillardan buyon davom etib kelayotgan qarama-qarshilik tufayli mintaqadagi barcha mina maydonlari joylashuvi aniq joyini hech kim bilmaydi.

Qorabog' yerlarida minglab portlovchi predmetlar, jangovar vaziyatda portlamay qolgan yoki jangovar holatda tashlab qo'yilgan, artilleriya snaryadlari esa bu alohida muammo. Shu sababli, Rossiyalik sapyorlarning yillar davomida olib borgan mashaqqatli mehnatlari, BMT va boshqa gumanitar tashkilotlarning resurslarini faol jalb etishni talab etadi.

BMTning Minalardan tozalash masalalari bo'yicha xizmati (UNMAS) faqatgina o'tgan yilning o'zida 19 mamlakatlarga (jumladan, Iroq, Afg'oniston va Suriyada ham) taxminan 495 mln dollar sarflagan. Ehtimol, ushbu mablag'larning bir qismi Tog'li Qorabog' hududini minalardan tozalashga yo'naltirilgandir [3].

Bu ulkan resurslar (millionlab dollar)ni tejash maqsadida Rossiya Qurolli Kuchlari muhandislik qo'shinlari tarkibida ixtisoslashtirilgan Xalqaro minalarga qarshi markaz (Mejdunarodniy protivominniye sentr VSRF) tuzildi.

Rossiya Qurolli Kuchlarining Xalqaro minalarga qarshi markazi Rossiya Federatsiyasi Qurolli Kuchlari muhandislik qo'shinlarining ixtisoslashtirilgan bo'linmasi bo'lib, u Rossiyaning xalqaro dasturlar, loyihalar va gumanitar minalardan tozalash operatsiyalarida ishtirok etishini ta'minlash uchun mo'ljallangan.

Tashkilot 2016-yil 3-fevralda Yuridik shaxslarning yagona davlat reyestrda "Rossiya Federatsiyasi Qurolli Kuchlarining Xalqaro minalarga qarshi markazi" Federal budget muassasasi sifatida ro'yxatga olingan (qisqar. FBU «MPS VS RF»). Bo'lim muhandislik qo'shinlarining 66-turlararo o'quv markazi bazasida tashkil etilgan.

Xalqaro minalarga qarshi markaz tarkibiga shartnomaviy harbiy xizmatchilardan iborat minalardan tozalash otryadi kiradi. Otryad to'liq avtonom bo'lib, turli fizik-geografik sharoitlarda hududni qo'lda, robotlashtirilgan vositalar yordamida, minalarni aniqlash xizmati va hisob-kitoblarni yuritish vazifalarini bajara oladi.

Markazda amaliy minalardan tozalash ishlari bilan bir qatorda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar ham olib boriladi. Bu yerda gumanitar minalardan tozalash bo'yicha mutaxassislar, qo'lbola portlovchi qurilmalardan foydalanishga qarshi kurash bo'yicha mutaxassislar, minalarni aniqlash xizmati mutaxassislari va minalardan tozalash robot-texnika vositalaridan foydalanish bo'yicha mutaxassislar tayyorlanadi. O'qish muddati 2 oydan 3 oygacha. Barcha mutaxassisliklar bo'yicha 1 oydan 2 oygacha bo'lgan malaka oshirish kurslari ham mavjud.

Markazda bir vaqtning o'zida 70 ga yaqin chet el fuqarolari turli kurslarda o'qitiladi. 2015-2020 yillarda sakkizta xorijiy davlatdan (Belarus, Armaniston, Qirg'iziston, Qozog'iston, Serbiya, O'zbekiston, Suriya, Laos) jami 1374 nafar xorijiy mutaxassislar tayyorlangan.

2021-yilda Xalqaro minalarga qarshi markazning sinov poligoni laboratoriya majmuasi qayta yangi vositalar bilan jihozlandi va modernizatsiya qilindi.

Rossiya Xalqaro minalarga qarshi markazning filiallari:

Suriya. 2017-yil fevral oyida Suriya Arab Respublikasi Aleppo shahrida Xalqaro minalarga qarshimarkazning filiali ochildi, 2017yil aprelida esa bu markaz Xomsga ko'chirildi. Suriya qurolli kuchlarining harbiy xizmatchilari Suriya bo'limida ta'lim oladi. 2020 yil dekabr oyi holatiga ko'ra 2960 nafar mutaxassis tayyorlanib 42 bitiruv marosimi o'tkazilganshulardan Suriya muhandislik qo'shinlarining 1200 dan ortiq mutaxassisi qayta tayyorlandi.

Laos. 2018-yilda Xalqaro minalarga qarshimarkazning Laos Xalq Demokratik Respublikasida filiali ochilgan. Bolikxamsay provinsiyasi Lak Sao qishlog'ida laoslik sapyorlarni tayyorlash uchun o'quv xonalari va poligonlari joylashtirilgan, 2019-yilning mart oyida Laos Xalqaro minalarga qarshimarkaz filialiportlovchi obyektlarni qidirish va sapyorni himoya qilish uchun eng yangi zamonaviy vositalar bilan jihozlangan.

Xalqaro minalarga qarshi markazning minalardan tozalashda ishtiroq etishi:

Rossiya tinchlikparvar kuchlarining javobgarlik zonasiga kiruvchi Tog'li Qorabog' hududlarini minalardan tozalash ishlari 2020-yil 23-noyabrda boshlangan, unga 100 dan ortiq mutaxassislar, shuningdek, 13 ta maxsus texnika, jumladan Uran-6 ko'p funksiyali robotli minalardan tozalash tizimlari jalb etilgan.

Laos Xalq Demokratik Respublikasining 33 nafar harbiy xizmatchilardan iborat otryadi Siangkxuan provinsiyasi "Txongxayxin" aerodromi hududini 2020yil noyabr oyida minalardan tozalash ishlarini boshlagan. Laos Xalq Demokratik Respublikasi, Siangkxuan provinsiyasi Pxonsavan shahri yaqinida 100 gektar hudud portlovchi moddalardan tozalandi, u yerda 300 dan ortiq portlovchi obyektlar topildi.

Palmir (Suriya)ni 2017-2018 yillarda minalardan tozalash ishlari amalga oshirilgan. Shahar qaytadan ozod qilinganidan so'ng, 2017yil Xalqaro minalarga qarshi markazning otryadi 337 kishi va 49 maxsus texnika Suriyaga yetib kelgan.

Shu davrda 1514 gektar hudud, 140 kilometr avtomobil yo'llari, 2000 ga yaqin bino va inshootlar minalardan tozalangan, 6609 ta portlovchi moddalar, 630 ta qo'lbola portlovchi qurilmalar topilgan va yo'q qilingan[4].

Xorij tajribasi mamlakatlar misolida

AQSH Qurolli Kuchlarining har bir bo'limiga kiruvchi muhandislar qo'shinlari muhandislik vazifalarini bajarish uchun mo'ljallangan.

U tinchlik va harbiy operatsiyalar davrida qo'shinlarning (kuchlarning) kundalik faoliyati uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish va ularning jangovar topshiriqlarini muvaffaqiyatli bajarish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirishni, shuningdek, federal vazirlik va idoralarga mamlakatning ichki xavfsizligini ta'minlashda yordam berishni, xavfsizlik, atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish vazifalarini bajarishni o'z ichiga oladi.

Bajarilgan muhandislik vazifalarning turiga ko'ra, AQSH Qurolli Kuchlarining muhandislik ta'minoti uch turga bo'linadi: umumiy muhandislik ta'minoti, geofazoviy ta'minot va jangovar harakatlarning muhandislik ta'minoti.

AQSH armiyasining piyoda qo'shinlartarkibiga quyidagi asosiy muhandislik bo'linmalari kiradi: muhandis-sapyor, harakatchanlik-ta'minoti, ponton ko'prigi, sapyorlar, muhandislik-qurilish, qurilish, shuningdek muhandislik texnika va vositalari bo'linmalari.

Xitoy. Zamonaviy jangovar sharoitlarda zirhli muhandislik mashinalari turli vaziyatlarda jangovar harakatlarni ta'minlashda o'z samaradorligini isbotladi. Shunga asoslanib, Xitoy Xalq Ozodlik Armiyasi (XXOA) qo'mondonligi ushbu turdagi qurollarni ishlab chiqishga katta e'tibor qaratmoqda, biroq shu bilan birga, harbiy-sanoat kompleksi (HSK) "Norinko" ishlab chiqaruvchi tashkilotning muhandis-konstruktorlarimuhandislik bo'linmalari uchun zanjirli texniklarni ishlab chiqish bo'yicha yetakchi davlatlar deb Rossiya va AQShni hisoblaydi.

Ma'lumki, Xitoy xalq ozodlik armiyasida muhandislik qo'shinlarining zanjirli texnikalarini ishlab chiqish an'anaviy ravishda sovet dizayn maktabi tajribasi asosida amalga oshiriladi. Ular zirhli muhandislik texnikalarini ishlab chiqishda, qoida tariqasida, jangovar tank shassilari ishlatiladi.

Bu yechim butunlay yangi muhandislik texnikasini yaratishdan ko'ra tejamkorroqdir deb hisoblaydilar.

Shunday qilib, Xitoy harbiy-sanoat majmuasi zirhli muhandislik mashinalarini ishlab chiqarishda sezilarli muvaffaqiyatlarga erishgan bo'lsada, zirhli transport vositalarining aksariyati taniqli asosiy jangovar tanklar, shu jumladan yangi vazifalar uchun o'zgartirilgan xorijiy tanklar shassilariga asoslangan.

Rossiya. Muhandislik qo'shinlarining ofitser kadrlarini tayyorlash Rossiya Federatsiyasi Qurolli Kuchlarining umumqo'shin akademiyasi (Moskva) va uning filiali - Marshal A.I. Proshlyakov nomidagi Tyumen oliy harbiy muhandislik qo'mondonlik bilim yurti tomonidan tayyorlanadi.

Kichik mutaxassislar 187-Pskov Qizil Yulduz ordenli va 210-gvardiya Kovelskiy Qizil Bayroq ordeni maxsus mintaqaviy o'quv markazlarida tayyorlanadi.

Rossiya muhandislik qo'shinlari tomonidan Suriyada maxsus topshiriqlarni bajarish natijalariga ko'ra, tankga qarshi minalarni tozalash uchun ko'p funksiyali robot kompleksi (MRTK-RT), kondensatr portlovchi moslamasi (TPVK-43), induksion minalar detektor (IMP-3), elektr energiyasining individual va guruh manbalari va qo'shinlarning imkoniyatlarini oshiradigan ilg'or muhandislik qurollarini ishlab chiqish tashkil etildi.

Muhandislik qurollarining istiqbolli namunalari Rossiya Federatsiyasi Mudofaa vazirligi muhandislik qo'shinlari Markaziy tadqiqot sinov instituti tomonidan ishlab chiqilmoqda.

Qo'shinlar jihozlanishi: O'tgan yili qo'shinlar 133 mingdan ortiq zamonaviy to'plamlar, 17 dinamik trenajyorlar, 500 dan ortiq muhandislik vositalari (trallar, ko'chma arra to'plamlari, vaqtincha yo'llarni joylashtirish to'plamlari, ponton parki, elektr stantsiyalari, kranlar va boshqalar) oldi.

Hozirgi vaqtda UBIM universal zirhli muhandislik mashinasi (T-72B3 tanki asosida Uralvagonzavod korporatsiyasi tomonidan yaratilgan) va yangi MTU-2020 tank ko'prigi o'rnatgich (T-14 Armata tanklarini o'tishni ta'minlaydi) sinovdan o'tkazilgan. UBIM bir vaqtning o'zida uchta transport vositasi vazifasini bajarish qobiliyatiga ega: BRM (zirhli ta'mirlash va tiklash mashinasi), IMR (muhandislik to'siqlaridan tozalash mashinasi), BMR (zirhli transport mashinasi).

Germaniya. Nemis muhandislik qo'shinlari kazarmalar, dala lagerlari, uchish maydonchalari, aerodromlar, omborlar va to'xtash joylari qurish ishlarini amalga oshiradi, qo'shimcha ravishda nemis muhandis qo'shinlari tibbiy yordam, oziq-ovqat va yoqilg'i bilan asosiy qo'shnlarni ta'minlaydilar.

Mo'ljallanishiga ko'ra, Bundesver muhandislar qo'shinlari quyidagilarga bo'linadi:

tank mexanizatsiyalashgan batalyonlari - Holsiminden, Minden, Bogen, Gera, Xavelberg;

havo-desant qo'shinlarining faoliyatini ta'minlovchi batalyonlar - Saarluis va Zeyedolf;

konchilik va muhandislik batalyonlari - Ingolshtadt.

Nemis muhandislik bo'linmalari barcha zarur texnika va maxsus jihozlar bilan ta'minlangan bo'lib, ular suv oqimlari va tog'li yerlar orqali joyida harbiy ko'priklar qurish, yo'llarni to'siqlar, barrikadalar va portlovchi qurilmalardan tozalash, tabiiy va texnogen ofatlar oqibatlarini bartaraf etish imkonini beradi.

Undan tashqari nemis muhandislik bo'linmalarida mina to'siqlarni o'rnatish va dala istehkomlarini qurish, suvni saqlash va yetkazib berish, quvurlar va aloqa tizimlarini yotqizish, paromlarni qurish va temir yo'l liniyalarini qurish bilan shug'ullanadigan maxsus bo'linmalar mavjud.

Nemis muhandislari o'zlarining ixtiyorida dunyoga mashhur nemis sifati qonunlariga muvofiq ishlab chiqarilgan ajoyib maxsus vosita, jihozlarga ega.

Milliy ariyamiz yutuqlari

1. Ekspertlarning fikricha, O'zbekiston armiyasi Global Firepower Index-2021 reytingida harbiy qudrati bo'yicha Markaziy Osiyo davlatlari orasida birinchi, jahonda esa 51-o'rinni egallaydi.

2. ARMI-2022 xalqaro armiya o'yinlarida (KXSHTKollektiv Xavfsizlik Shartnomasi Tashkiloti tomonidan asos solingan) O'zbekiston harbiy jamoasi 2-o'rinni egalladi. Musobaqalar 15-27 avgust kunlari bo'lib o'tdi. Ularning natijalariga ko'ra O'zbekiston terma jamoasi 7ta oltin, 10ta kumush va 5ta bronza medalini qo'lga kiritib, 37ta davlat orasida ikkinchi o'rinni egalladi. O'zbekiston harbiylari ARMI-2022 xalqaro armiya o'yinlarida shaxsiy va jamoaviy 22 ta rekordni qayd etdi.

ARMI-2022 xalqaro armiya o'yinlarida muhandislik qo'shinlari "MUHANDISLIK FORMULASI" tanlovida qatnashib nufuzli 2-o'rinni egallashdi.

3. ARMI-2021 xalqaro armiya o'yinlarida (KXSHTtomonidan asos solingan) O'zbekiston harbiy jamoasi 2-o'rinni egalladi. Respublika vakillari 4 ta oltin, 9 ta kumush va 4 ta bronza medalini qo'lga kiritdi.

Shu tariqa O'zbekiston Xitoy, Hindiston, Belarus, Vetnam kabi kuchli davlatlarni mag'lub etdi.

ARMI-2021 xalqaro armiya o'yinlarida muhandislik qo'shinlari "MUHANDISLIK FORMULASI" tanlovida qatnashib nufuzli 2-o'rinni egallashdi.

4. O'zbekiston 2021-yilda Afg'onistondagi vaziyatni barqarorlashtirishda faol ishtirok etdi. Respublika Prezidenti mehmon sifatida Kollektiv Xavfsizlik Shartnomasi Tashkiloti Kollektiv xavfsizlik kengashining Afg'oniston masalasiga bag'ishlangan navbatdan tashqari sessiyasida ishtirok etdi.

5. O'zbekiston armiyasi uchun asosiy qurol yetkazib beruvchi Rossiya davlati hisoblanadi. O'zbekiston KXSHT va Bojxona ittifoqiga a'zo bo'lmagan holda Rossiyaning ichki narxlarida qurol oladigan yagona MDH davlatidir.

2021-yilning yanvar-avgust oylarida O'zbekiston Rossiyadan 12 million dollarga Su-30SM qiruvchi samolyotlari, Mi-35M hujum vertolyotlari, BTR-82A bronetransportyorlari, Sopka-2 radar tizimlari, Tayfun-Kengil zirhli transport vositalari, o'qotar qurollar va muhandislik vositalari sotib oldi.

6. O'tgan yili Parijda harbiy xizmatchilar o'rtasida o'tkazilgan jahon chempionatida dzyudo bo'yicha O'zbekiston terma jamoasi 4 ta oltin va 1 ta bronza medalini qo'lga kiritib, umumjamoaa hisobida birinchi o'rinni egalladi.

7. Keyingi yillarda respublikada zamonaviy o'quv-moddiy bazaga ega 20 ta o'quv poligonlari yaratildi. Ularning 12 tasi xalqaro talablarga javob beradi va turli yo'nalishlar bo'yicha harbiy musobaqalar o'tkazish, mutaxassislar tayyorlash uchun qulaydir.

8. Ta'lim sohasida amalga oshirilgan jiddiy islohotlar natijasida so'nggi 5 yilda oliy harbiy ta'lim muassasalariga abituriyentlarni qabul qilish 17 foizdan 98 foizga oshdi.

9. So'nggi 5 yil davomida Mudofaa vazirligining 300 ga yaqin harbiy xizmatchilari xorijda, jumladan, Rossiya, Janubiy Koreya, Xitoy, Hindiston, Turkiya va Belarusda malaka oshirdi.

10. 2021-yilda Qashqadaryo viloyati Yakkabog' tumanining olis tog'li Toshqo'rg'on qishlog'ida Toshqo'rg'on tog' o'quv bazasi ochildi. Bu yerda tog'li hududda jangovar tayyorgarlik vazifalarini ishlab chiqishda ishtirok etuvchi Janubi-g'arbiy maxsus harbiy okrugining tog' otishmalari, razvedkachi qo'shinlari va maxsus operatsiya batalyonlari yil davomida muntazam ravishda o'qitilib boriladi.

Xulosa va takliflar.

Dunyo bizga qarab turgan bir davrda biz ham dunyoga mukammal bo'lishimiz lozim, bunga albatta ta'lim va tarbiya birinchi o'rinda turadi. Zamonaviy qurol-aslahalar, harbiy texnika va yuqori aniqlikdagi qurollarining takomillashishi muhandislik ta'minotiga bo'lgan e'tibor va talabni yanada kuchaytirmoqda. Jahon amaliyotining ko'rsatishicha, muhandislik qo'shinlari hal qiluvchi pallada vazifalarni bajarishda, qiyin va nostandart sharoitlarda fuqarolarning hayotini saqlab qolish uchun muhim qarorlar qabul qilishadi.

Bularning barchasida ularga zamonaviy texnologiya va jihozlar, nazariy va amaliy bilimlar, ularning jismoniy tayyorgarligi yordam beradi.

1. Jahon tajribasini hisobga olgan holda, shuni aytishimiz mumkinki, biz hozirgi davrda universal, ko'p funksiyali va harakatchanlik asosiy jihat sifatida qaraladigan zamonaviy texnologiyalarga muhtojmiz.

2. Har bir jangchi yoki harbiy xizmatchi muayyan vazifalarni bajarish uchun zarur bo'lgan barcha zamonaviy muhandislik qurol-aslahalari bilan taminlangan bo'lishi kerak. Undagi hamma narsa universal, ishonchli va sifatli bo'lishi kerak.

3. Har bir askar muhim qarorlarni qabul qilish uchun uchta asosiy omilga ya'ni psixologik, jismoniy va ma'naviy ta'sir jihatdan barqaror, har qanday vaziyatga tayyor bo'lish uchun jismoniy baquvvat bo'lishi kerak.

4. O'quv bazasini yaxshilash uchun yangi o'qitish innovatsion usullarini ishlab chiqishimiz, harbiy xizmatchilarga zamonaviy raqamli texnologiyalarni o'rgatishimiz lozim.

5. Kichik mutaxassislarni o'qitishda jahon ta'lim tizimiga integratsiya qilish lozim.

6. Tajriba almashish uchun fuqarolik va xorijiy muhandislarning harbiy bo'linmalar bilan hamkorlikda ishlash uchun jalb qilish kerak.

7. Zamonaviy lokal urushlar va harbiy mojarolar tahlilidan kelib chiqib, bo'linmalar shaxsiy tarkibini tinchlik davrida qo'lbola ishlangan har xil turdagi mina syurprizlarni, uskunalarni va fugalarni zararsizlantirishga, tajovvuz qayerda va qachon kim tomonidan sodir etilishini logistik va taktik tomonlarini o'rgatishimiz zarur.

8. Muhandislik qo'shinlari harbiy xizmatchilarining malakasini oshirish va kichik mutaxassislarni tayyorlash maqsadida "Minalarga qarshi xalqaro markaz" filiallari ochish zarur.

9. Muhandislik qurollarining istiqbolli namunalarini ishlab chiqish maqsadida muhandislik qo'shinlari Markaziy tadqiqot sinov institutini ochish zarur.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Shavkat Mirziyoyev Qurolli Kuchlar tashkil etilganining 26 yilligi arafasida Xavfsizlik kengashi yig'ilishini o'tkazdi. <https://uza.uz/posts/57928>.
2. O'zbekiston armiyasi jurnali 2020. - №2 [22].
3. Togli-qorabog'ni-minalardan-tozalash-istiqbollari <https://sputnik-uz.com/20201124/-15472419>. htm.
4. Международный противоминный центр Вооруженных Сил Российской Федерации <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.

ПРОФЕССИОНАЛ ҲАРБІЙ КАДРЛАРНИ ТАЙЁРЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛИ

SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE TRAINING OF PROFESSIONAL MILITARY PERSONNEL

Норметов Тоҳиржон Хамитович
Normetov Tahirjon Khamitovich

Чирчиқ Олий Танк Қўмондонлик Муҳандислик Билим Юрти
Гуманитар фанлар кафедраси
Chirchik higher tank commanding engineering School
Department of Humanities

Аннотация. Ушбу мақолада республикамізда янгиланиш ва яратиш, буюк тараққиёт сари интилиш йўлидан шахдам қадам қўйиб олға интилишида асосан кадрлар масаласини ҳал этиш ва шунингдек тинчлик ва барқарорлигимиз бўлган Қуролли Кучларимиз салоҳиятини янада ошириш, профессионал ҳарбий кадрларни тайёрлаш, уларни нафақат энг охири русумдаги ҳарбий техника билан таъминлаш, замонавий қурол - яроғлар билан қуроллантириш, юқори даражадаги ватанпарварлик ғояларини сингдириш, касбий кўникма ва малакаларини профессионал даражада шакллантириш.

Калит сўзлар: олий таълим, суверенитет ҳарбий кадрлар тайёрлаш, ғоя, ислохот, профессионал, қонун, имтиёз, ижтимоий ҳимоя, мафкура.

Abstract. In this article, in our republic's efforts to renew and create, to take a step forward in the pursuit of great development, mainly to solve the issue of personnel, and also to further increase the potential of our Armed Forces, which is our peace and stability, to train professional military personnel, to not only providing the latest military equipment, arming with modern weapons, instilling high-level patriotism, professional skills and qualifications.

Keywords: higher education, sovereignty, military training, idea, reform, professional, law, privilege, social protection, ideology.

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларида интизомни мустаҳкамлашда, авваламбор кейинги йилларда муҳтарам Президентимиз, Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари Олий Бош Қўмондони Шавкат Миромонович Мирзиёев бошчилигида давлатимизда ўтказилаётган халқимиз осойишталиги ва фаровон турмуши, Ватанимиз тинчлиги ва тараққиёти, мустақиллигимиз барқарорлиги йўлида амалга оширилаётган ислохотлар ва бу ислохотларнинг Қуролли Кучларимиздаги, шу жумладан ҳарбийлар ҳаётидаги аҳамиятига эга.

Давлатимизнинг ҳарбий салоҳиятини юксалтиришда амалга оширилаётган қатор ижобий ишлар, ҳарбий хизматчиларнинг яшаш ва хизмат қилиши учун яратилаётган қулай шарт-шароитлар, уларга берилаётган имтиёзлар ва оила аъзоларининг ижтимоий ҳимояланиши шулар жумласидандир.

Ўзбекистон Республикамиз ўз мустақиллигини қўлга киритгач, халқаро ҳуқуқнинг тенг ҳуқуқли субъекти сифатида жаҳон ҳамжамиятига кириб борди.

Жаҳон сиёсий харитасида янги суверен мустақил давлат қонуний жиҳатдан мустаҳкамланди. Энди мустақил давлатимиз, ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маърифий, сиёсий, ҳамда ҳарбий соҳаларнинг мустаҳкам асосларини яратишга қаратилган аниқ вазифаларни бажаришга алоҳида эътибор берди. Бу каби эзгу ишларни амалга оширишда Давлатимизда тинчлик ва барқарорликни сақлаш муҳим ва устувор масалалардан бири бўлиб саналарди.

Албатта бу каби шарафли вазифа ва буюк ишларни амалга ошириш, ҳудудимиз сарҳадлари дахлсизлигини сақлаш ва мустаҳкамлаш эса, Ватанимизнинг темир қалқонлари бўлмиш ҳарбий кадрларимиз зиммасидадир. Шу нуқтаи назардан келиб чиққан ҳолда, бугунги кунда ҳарбий кадрларимизнинг билим ва кўникмаларини ривожлантиришда, тажрибаларини оширишда, маънавий-руҳий савиясини шакллантиришда, бошқа омиллар қатори миллий ғоянинг таъсир доираси жуда кенг бўлиб, бу борада унинг тутган ўрни бекиёсдир.

Агар давлатимиз биринчи Президенти марҳум И.Каримов таъбири билан айтадиган бўлсак, “Фақатгина чинакам маърифатли одам инсон қадрини, миллат қадриятларини, бир сўз билан айтганда, ўзлигини англаш, эркин ва озод жамиятда яшаш, мустақил давлатимизнинг жаҳон ҳамжамиятида ўзига муносиб, обрўли ўрин эгаллаши учун, фидойилик билан курашиши мумкин”[1].

Дарҳақиқат, ХХI аср бўсағасида комил ишонч билан айтишимиз мумкинки, республикамиз янгиланиш ва яратиш, буюк тараққиёт сари интилиш йўлидан шахдам қадам қўйиб олға интилмоқда. Бу масалада асосан кадрлар масаласини ҳал этиш ва шунингдек, тинчлик ва барқарорлигимиз бўлган Қуролли Кучларимиз салоҳиятини янада ошириш, профессионал ҳарбий кадрларни тайёрлаш, уларни нафақат энг охирги русумдаги ҳарбий техникалар билан таъмишлаш, замонавий қурол-яроғлар билан қуроллантириш, балки уларда юқори даражадаги ватанпарварлик ғояларини сингдириш, касбий кўникма ва малакаларини профессионал даражада шакллантириш зарурдир. Қуролли Кучлар Олий Бош Қўмондонимизнинг 2021-йил 13-январь куни Ўзбекистон Қуролли Кучларининг 29 йиллик байрамига бағишланган мурожаатларида Қуролли Кучларимизнинг салоҳияти ва куч-қудратини юксалтиришга эътиборни янада кучайтиришни, бу борада энг муҳим аҳамият касб этадиган вазифаларни белгилаб бердилар [2].

Албатта байрам табригида билдирилган фиклар ва мулоҳазалар Мудофаа вазирлиги, Қуролли Кучлар шахсий таркиби олдида жанговар шайлик, қўшинлар тайёргарлик даражасини янада ошириш, ҳамда Президентимиз бошчилигида профессионал, ҳар томонлама таъминланган, тезкор ва ихчам армиямизни шакллантиришда ислохотларни амалга оширишни давом эттирар эканмиз, авваламбор армиямизда мустаҳкам ҳарбий интизомга эга, қонунларимизга, шу жумладан умумҳарбий низомларимизга ҳурмат билан қарайдиган ҳарбий хизматчиларни шакллантиришимиз зарур.

Шунинг учун биз профессионал армияга тўлақонли ўтишни олдимизга мақсад қилиб қўйган эканмиз, бунда асосан ҳарбийларнинг сони эмас, балки, сифат кўрсаткичлари ва уларнинг касбий тайёргарлик даражасига, Ватан шавъни- шавкати ҳамда унинг истиқболини юксалтириш учун аجدодлардан-авлодларга ўтиб келаётган қадриятларга амал қилиш ва шунингдек инсонпарварлик ва ватанпарварлик ғоялари қай даражада сингдирилганлигига қараб баҳо берилади. Чунки Қуролли Кучлар жанговар салоҳиятининг асосий кўрсаткичлари бу қўшинларнинг билим ва

малакаларига, ҳар қандай вазиятда ҳам белгиланган вақтда ҳарбий ҳаракатларни бошлашга тайёргарлиги, жанговар қобилияти ва шайлиги, ҳамда қўйилган вазифаларни муваффақиятли бажаришга қодирлигидир[3].

Шу нуқтаи назардан келиб чиққан ҳолда шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, яъни ҳар бир халқ ўз келажагини аниқ мақсадлар каби йўналтирилган ғоялар асосида қуради. Қаерда тинчлик ва барқарорлик қарор топган бўлса, шу ерда буюк мақсадлар амалга ошади ва янгидан-янги ғоялар кашф этилади.

Шундай экан, ҳар қандай миллат, ўз ғоявий асосларини яратмай келажагини олдиндан тасаввур қила олмайди.

Миллий ғоя – халқ ва миллатни ҳаракатга келтирувчи қудратли кучдир. Ғоя ўтмиш сабоқларига таяниб, ҳозирги кун эҳтиёжлари ва имкониятларини ҳар тамонлама таҳлил этиш асосида истиқболни чуқурроқ, аниқроқ англашга имкон берадиган, жамият тараққиётининг асосий, муҳим йўналишларини ифодаладиган, одамлар фаолиятини муайян, мўътадил мақсадлар ва манфаатлар асосида бирлаштирадиган, илмий асосланган амалий эҳтиёжлар билан тақоза этилган умумий фикрларлар, қарашлар, хулосалар, мақсадлар тизимидир. Ғоя ҳал этилмаган, этилиши лозим ва зарур бўлган муҳим муаммолар, вазифалар тизимини ўз ичига олади ва асосан истиқболга йўналтирилган бўлади. Ғоя моҳиятан муҳим, мўътадил, нисбий барқарор бўлади, шу билан бирга жамият тараққиёти эҳтиёжлари ва имкониятлар асосида ривожланиб, ўзгариб янгиланиб туради. Биринчи Президентимиз ғояни, “одамларнинг минг йилликлар давомида шаклланган дунёқараши ва менталитетига асосланган, айти пайитда шу халқ, шу миллатнинг келажагини кўзлаган ва унинг дунёдаги ўрнини аниқ равшан белгилаб беришга хизмат қиладиган, кечаги ва эртанги кун ўртасида кўприк бўлишга қодир бўлган” маънавий куч деб таърифлаган. [4] Ҳарбий хизматчиларда миллий ғояни шакллантиришда, Ўзбекистон халқининг миллий тараққиёт йўлидаги бош ғояси, яъни озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш ғоясидан келиб чиқиш лозим.

Сир эмаски, бугунги кунда давлатлар, баъзи миллатлар ва арим гуруҳларнинг ўртасидаги асосий кураш мафкура полигонларига кўчди. Бунда оддийгина реклама роликлари, болалар мультфильмларидан тортиб, ОАВ барча турлари фойдаланилмоқда. Шу манода Қуролли Кучларимиз офицерлари бу ўзига хос ғоявий таъсир кўрсатиш воситаларига ҳам алоҳида эътибор қаратишлари лозим. Чунки, бугунги кунда илгари сурилаётган ҳар бир ғоя замирида бирор бир мақсад яширинган бўлиб, ўз тарафдорларини “жамлаш” мақсадида ёши, қизиқишлари умумий тарзда инobatга олинган ҳолда, яратилган махсулотларни тарғибот қилиш билан рукач қилиниб вайронкор бирор бир ғоя қаҳрамонларнинг ҳатти-ҳаракатида ифодаланиши билан тарғиб этилади. Шу билан бирга, айнан юқорида кўрсатилган ахборот воситалари ёрдамида давлат ва жамиятимизга зарар етказиладиган, яъни халқимизнинг олиб борилаётган ислохотларимизга салбий муносабатини шакллантиришда шов-шувли хабар сифатида вайронкор ғоя илгар сурилиши мумкин.

Ҳарбийларча таъкидламоқчи бўлсак, бу ўзига хос замонавий тўқнашувларнинг бир кўриниши бўлиб илмий адабиётларда уруш ёки тўқнашувлари деб аталади. Ҳарбий психологик адабиётларда кўрсатилишича, замонавий уруш ёки тўқнашувлар ўзининг айрим хусусиятлари билан фарқланиб, қўлланаётганлар учун жуда қулай ҳисобланади.

Бугунги кунда замонавий ахборот уруши ёки тўқнашувлари сифатида компьютер ҳужуми, психологик операциялар ва ахборот ҳужумини алоҳида кўрсатиб ўтиш мумкин.

Ғоявий тўқнашувларни олиб боришдан мақсадлар турлича, бу фақатгина ғоявий кураш маҳсулотини тайёрлаган ва қўллаётганга маълум.

Аммо, уларнинг замирида иқтисодий ва сиёсий ҳамда ҳарбий мақсадлар мавжудлиги аниқдир.

Ҳарбий хизматчиларимиз онгига офицерларимиз томонидан бу масала, яъни ғоявий курашларнинг салбий ва бузғунчилик томонлари аниқ ва мисоллар асосида тушунтириб берилса, бизнинг Қуролли Кучларимиз учун ғоявий ҳужумларнинг таъсири ўз кучини йўқотиб, аскарларимиз юксак жасорат кўрсатиб, ўз бурчларини шараф билан бажара оладилар.

Таъбир жоиз бўлса шуни таъкидлаш ўринлики, давлатимиз биринчи Президенти И.Каримов буюк саркарда ва бобоколониимиз Амир Тумурнинг “Куч адолатдадир” деган фикрини ривожлантириб “Куч билим ва тафаккурда” деган хикматли фикри, барча соҳа мутахассислари каби проофиссионал ҳарбий кадрларни ғоявийлик асосида тайёрлашда, уларнинг фаолиятини мувофиқлаштиришда ва аниқ мақсад сари йўналтиришда муҳим аҳамият касб этади.

Хулоса қилиб шуни айтиш жоизки, яъни профессионал ҳарбий кадрларни тайёрлашда ғояларнинг асосий икки йўналиши яъни бунёдкорлик ва вайронкорлик ғояларнинг аниқ мақсадлари, мазмун моҳияти ва уларнинг ўзига хос томонлари, ўхшашлиги, турлари, тамойиллари, фарқи ва шунингдек, улар ортида яширинган ҳарбий-сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маърифий жиҳатларининг ўзига хос томонлари ва чегара чизиқлари қаердан бошланиб, қаерда тугаши ҳақидаги маълумотлар кенгроқ берилиб бориши ҳамда ўргатилаётган билимлар илмий аҳамиятга эга бўлиши билан бир қаторда, ҳаётий тажрибага асосланган ҳолда олиб борилишини лозим.

Юқоридагилардан келиб чиқиб таъкидламоқчиманки, Қуролли Кучларимизда интизомни мустаҳкамлаш ва жиноятчиликни олдини олиш борасида ҳар бир ҳарбий хизматчи ўз хиссасини қўшиши, шу мақсадда Ватан, халқ олдида жавобгарликларни хис этган ҳолда сидқидилдан ҳарбий хизматни ўташи, давлат мулкларини асраб авайлашлари, амалдаги қонунчиликка нисбатан бўлган ҳурмат эҳтиромлари билан фуқаролар ва ёшларга ўрнак бўлиши, ҳарбий низомлар, командирлар ва бошлиқларнинг буйруқларини сўзсиз бажариши армиямизда юксак ҳарбий интизомни яратишимизга ва содир этилаётган жиноятларни олдини олишдаги ишларимизнинг муҳим омили бўлиб хизмат қилади деб ўйлайман.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. И. Каримов: “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари”. 1998й –б 147
2. 13.01.2021йил Ш.Мирзиёев “Ватан ҳимоячиларига йўллаган байрам табриги”
3. И.Каримов. “Миллий армиямиз, мустақиллигимиз, ҳалқимизнингтинч ва осойишта ҳаётининг кафолатидир”.
4. Амир Темур тузуклари.

YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISH

IMPROVEMENT OF STATE POLICY REGARDING YOUTH

Baymatova Umida Sapillayevna

Baymatova Umida Sapillayevna

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Qo'shinlar kundalik faoliyati va qo'shnlarni boshqarish kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering school
Department of daily activities of troops and management of troops

Annotatsiya. Maqolada yoshlarga oid siyosat O'zbekiston Respublikasi davlat faoliyatining ustuvor yo'nalishlardan, uning maqsadi yoshlarning ijtimoiy shakllanishi va kamol topishi, ijodiy iqtidori jamiyat manfaatlari yo'lida imkon boricha to'la-to'kis ro'yobga chiqish ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: davlat, ijtimoiy, tashabbus, davlat siyosati, huquqiy, innovatsiya, tadqiqot, himoya, hamkorlik, kafolat.

Abstract. In this article, politics based on the young the act of the country of Republic of Uzbekistan's way, its aim is to develop and social growing of young generations, to show fully the intellectual skills on the way of public sphere is written.

Keywords: country, social, innovation, avoiding, guarantee, partnership, creativity.

Yoshlarga oid siyosat O'zbekiston Respublikasi davlat faoliyatining ustuvor yo'nalishi bo'lib, uning maqsadi yoshlarning ijtimoiy shakllanishi va kamol topishi, ijodiy iqtidori jamiyat manfaatlari yo'lida imkon boricha to'la-to'kis ro'yobga chiqishi uchun ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy, tashkiliy jihatdan shart-sharoit yaratish hamda ularni kafolatlashdan iboratdir.

O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrdagi O'RQ-361-sonli «Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida»gi Qonuni qabul qilindi.

Davlat xalq manfaatlarini ko'zlab, «O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida»gi Qonunga asoslanib, respublika yoshlarining ijtimoiy hamda ma'naviy kamol topishi uchun shart-sharoit yaratib berishga qaratilgan yoshlarga oid siyosatni ishlab chiqadi va uni amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosati quyidagi qoidalarga asoslanadi:

millati, irqi, tili, dini, ijtimoiy mavqei, jinsi, ma'lumoti va siyosiy e'tiqodidan qat'i nazar, yoshlar to'g'risida g'amxo'rlik qilish;

yoshlarni huquqiy va ijtimoiy jihatdan himoya qilish;

milliy, madaniy an'analarning avloddan-avlodga o'tishi, avlodlarning ma'naviy aloqasi;

yoshlarning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, yoshlar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari doirasida o'z manfaatlarini amalga oshirish yo'llarini erkin tanlay olishlariga kafolat berish;

jamiyatni rivojlantirishga, ayniqsa respublika yoshlari hayotiga oid siyosat va dasturlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirishda yoshlarning bevosita ishtirok etishi;

huquq va burchlarning, erkinlik va fuqarolik mas'uliyatining birligi.

O'zbekiston Respublikasining yoshlarga oid davlat siyosati sohasidagi vakolatlariga quyidagilar kiradi:

respublika hududida yoshlarga oid davlat siyosatining ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy va tashkiliy asoslarni belgilash;

yoshlarni ijtimoiy jihatdan himoya qilish chora-tadbirlarini ishlab chiqish va ta'minlash;

yoshlarga oid davlat siyosati boshqaruv idoralarini tuzish;

yoshlarga oid davlat siyosati sohasida respublika kompleks va aniq maqsadli dasturlarini ishlab chiqish hamda amalga oshirish;

yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishga mo'ljallangan moliyaviy mablag'larni tasarruf etish;

respublika yoshlarining manfaatlarini O'zbekistonning respublikalararo va xalqaro majburiyatlari doirasida ifodalash;

respublika hududida yoshlarning va ular birlashmalarining ijtimoiy munosabatlarini huquqiy jihatdan tartibga solish;

respublika yoshlarining, yoshlar jamoat uyushmalarining tashabbuslarini iqtisodiy, huquqiy va tashkiliy jihatdan qo'llab-quvvatlash;

hamma huquq subyektlarining O'zbekiston Respublikasi qonunlarida yoshlarga nisbatan belgilab qo'yilgan majburiyatlarga rioya etishlarini nazorat qilish, O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid siyosatni shakllantirish hamda amalga oshirishning boshqa masalalari.

Yoshlarga oid davlat siyosati O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga, ushbu Qonunga va yoshlarning manfaatlariga daxldor bo'lgan ijtimoiy, iqtisodiy hamda o'zga munosabatlarni tartibga soladigan boshqa qonun hujjatlariga asoslanadi.

O'zbekiston Respublikasi ushbu Qonun orqali 14 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan fuqarolarga taalluqli yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy negizini belgilab beradi va uni tegishli qonunlarni rivojlantirish hamda tizimga solish uchun asos deb e'tirof etadi.

O'zbekiston Respublikasining yosh fuqarolari Konstitutsiya va qonun hujjatlarida mustahkamlab qo'yilgan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va shaxsiy huquq hamda erkinliklardan to'liq foydalanadilar. Yoshlarning qonuniy huquq va manfaatlarini ularning yoshiga qarab qandaydir bevosita yoki bilvosita cheklab qo'yishga yo'l qo'yilmaydi va bunday hatti-harakatlar amaldagi qonunlarga muvofiq javobgarlikka sabab bo'ladi.

O'quvchilar va talabalarning o'quv-tarbiya muassasalari ma'muriyati bilan o'zaro munosabatlardagi huquq va burchlari O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlarida, shuningdek tegishli muassasalar o'zini o'zi boshqarish idoralarining qarorlarida belgilanadi. O'quvchilar, talabalar yoki ularning qonuniy vakillari o'quv yurtlarining ma'muriyati bilan tegishli qoidalar, shartnoma (bitimlar) ishlab chiqishda ishtirok etadilar.

Davlat iste'dodli yoshlarni alohida qo'llab-quvvatlaydi. O'zbekiston Respublikasida davlat tashkilotlari hamda jamoat birlashmalari, mansabdor shaxslar iste'dodli yoshlarni aniqlashda va ularning ijodiy kamol topishida ko'maklashishlari shart. Ana shu maqsadda O'zbekiston Respublikasida fan va texnika, iqtisodiyot, boshqaruv, san'at sohalarida iste'dodli yoshlarni qidirib topishni, ularni muhofaza qilish va qo'llab-quvvatlashni amalga oshirishda moddiy-texnika bazalari bilan ta'minlangan davlat muassasalari, jamoat birlashmalari va komissiyalar faoliyat ko'rsatadi. Iste'dodli yoshlarni qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari respublika va mahalliy budjetlar, hamda boshqa manbalardan pul bilan ta'minlanadi.

Yoshlarni ijtimoiy jihatdan himoya qilish jismoniy, aqliy, axloqiy jihatdan o'sishni va O'zbekiston xalqining manfaatlari yo'lida ijtimoiy kamol topishini ta'minlash uchun yosh fuqarolar va ularning oilalariga beriladigan davlat kafolatlarini o'z ichiga oladi.

O'zbekiston Respublikasida yoshlar uchun:

bepul tibbiy xizmat;

bepul ta'lim olish;

sport-sog'lomlashtirish va madaniy-ma'rifiy muassasalarga imtiyozli shartlarda qatnash;

uy-joy qurish, ro'zg'or buyumlari sotib olish uchun imtiyozli kreditlar berish;

dastlabki mehnat faoliyati uchun ish joyi bilan ta'minlanish yoki amaldagi qonunlarga muvofiq moddiy kompensatsiya olish huquqi;

ijtimoiy infrastruktura obyektlarini loyihalash va qurish chog'ida yoshlarning talab-ehtiyojlarini hisobga olish;

o'quvchilar, talaba yoshlar va voyaga yetmagan fuqarolar uchun transportda yurish imtiyozlari;

voyaga yetmaganlarga kompensatsiya to'lovlarini kafolatlovchi ijtimoiy ta'minlanish minimumi belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasining Yoshlar ishlari bo'yicha davlat Kengashining vazifalari, vakolatlari va tuzilishi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

Davlat dasturining ishlab chiqilishidan va ro'yobga chiqarilishidan ko'zlangan asosiy maqsad yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni, insoniy qadr-qimmatini, o'ziga xos, iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy-madaniy manfaatlarini himoya qilishni ta'minlaydigan shart-sharoitlar yaratishdan, ixtiyoriylik va tanlash imkoniyati qoidalari asosida yoshlarning xalq xo'jaligida mehnat qilishlariga ko'maklashishdan iborat.

Davlat dasturini ro'yobga chiqarishda mulkchilikning turidan qat'i nazar, korxonalar, jamoat tashkilotlari va boshqa tashkilotlar ishtirok etadi.

Davlat dasturi moddiy resurslar, mehnat resurslari va moliyaviy resurslar bilan ta'minlanadi.

Mamlakatimizda yoshlarning zamonaviy ta'lim-tarbiya olishi, mehnat qilishi, ijod va sport bilan shug'ullanishi, hayotda munosib o'rin egallashi uchun barcha sharoitlar, samarali tizimi yaratildi. 2018-yilning 13-avgustida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3907-son Qarori. Ushbu huquqiy hujjatning asosiy maqsadi mamlakatda barkamol avlodni shakllantirish, yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismonan sog'lom etib tarbiyalash, ularni mamlakatda olib borilayotgan islohotlarning faol ishtirokchisiga aylantirishdan iborat.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid siyosat ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lib, uning maqsadi yoshlarning ijtimoiy shakllanishi va kamol topishi, yoshlarning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, respublika hududida yoshlarga oid davlat siyosatining ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy va tashkiliy asoslarni ta'minlashdan iborat.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrdagi O'RQ-361-sonli «Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida»gi Qonuni.
2. 2018-yilning 13-avgustida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3907-son Qarori.
3. Beshta muhim tashabbus – ertamiz egalari istiqboli yo'lida [Matn] / Tuzuvchi mualliflar: A.Kadirov, I.Daminov, M.Kaxarova. – Toshkent: «Ma'naviyat», 2019.-40b.

HARBIY KADRLARNI O'QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN UNUMLI FOYDALANISH

EFFECTIVE USE OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF MILITARY PERSONNEL

Muinov Alisher Musinovich
Muinov Alisher Musinovich

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Gumanitar fanlar kafedrası
Chirchik higher tank commanding engineering School
Department of Humanities

Annotatsiya. Mazkur maqolada harbiy kadrlarni o'qitishda pedagogik texnologiyalar to'g'risida umumiy tushuncha hamda ulardan foydalanish masalalari, pedagogik texnologiyalarni qo'llashda ta'lim beruvchilarning roli hamda kursantlarning nutqini rivojlantirish haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiya, dars, interfaol metodlar, kursant, ofitser-pedagog, nutq, ta'lim, tarbiya.

Abstract. This article discusses the general understanding of pedagogical technologies and their use in the training of military personnel, the role of educators in the use of pedagogical technologies, and the development of cadets' speech.

Keywords: pedagogical technology, lesson, interactive methods, cadet, officer-pedagogue, speech, education, training.

Mamlakatimizda olib borilayotgan harbiy islohotlar tufayli Qurolli Kuchlarimiz uchun yuqori malakali mutaxassislarni, yuksak intellektual, ma'naviy-axloqiy salohiyatga egabo'lgan ofitser kadrlarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Prezidentimiz – Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondini Sh.M.Mirziyoyev o'z ma'ruzalarida “Ayni vaqtda, aytish joizki, ko'rilayotgan chora tadbirlarga qaramasdan, harbiy kadrlarni tayyorlash tizimi zamon talablariga to'liq javob bermaydi. ...harbiy o'quv yurtlaridaz amonaviy shart-sharoitlarni xo'ja ko'rsinga yaratganimiz yo'q. ...Aksincha, kursantlarimiz va tinglovchilarimiz ta'lim sohasida eng ilg'or, innovatsion bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi zarur. Mana, bizning asosiy maqsadimiz”, - deb harbiy kadrlarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratgan edi. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ham “zamonaviy jang va harbiy mojarolar hamda xorijiy armiyalarning ilg'or tajribasini o'rganish asosida qo'shinlar jangovar shayligi va tayyorgarligini rivojlantirish, qo'shinlar tayyorgarligi intensivligi va sifat darajasini oshirish, mashq va mashg'ulotlarni tungi sharoitlarda o'tkazishni bosqichma-bosqich ko'paytirib borish, qo'shinlarning rahbar lavozimlarida xizmat qiladigan harbiy xizmatchilar uchun malaka talablarini zamon talablariga mos ravishda ishlab chiqish, qo'shinlarning rahbar lavozimlariga nomzodlarni tanlash, kadrlar zaxirasini yaratish, ularni maqsadli ravishda tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish” kabi muhim vazifalar belgilangan[1].

Harbiy xizmatchilarning yurtimizda va uning tashqarisida sodir bo'layotgan ijtimoiy-siyosiy hodisalarga, millatlararo munosabatlar xususiyatlariga, umuminsoniy hamda milliy qadriyatlarga nisbatan munosabati ijtimoiy muhitni harakatlantiruvchi kuchni o'zida mujassamlashtiradi. Ayni damda harbiy xizmatchilarimizning jamiyatga, yakka shaxsga nisbatan munosabati ehtiyojlarida, hohish-istaklarida, qiziqishlarida, xulq-atvor motivlarida, iymon-e'tiqodda, qarashlarida, g'oyalarida, eng muhimi kursantlarimizga ta'lim va tarbiya berishlarida, o'qitishning sifat va samaradorligini oshirish jarayonlarida, o'quv mashg'ulotlarini yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'qitishda, ularning ijtimoiy-siyosiy ongi va madaniyatini shuningdek, muomala madaniyati hamda nutq madaniyatini o'stirishda o'z ifodasini topadi. Bo'lajak ofitser, kursantlarning har qanday

nutqi ma'lum bir maqsadga qaratilgan tashqi ko'rinishi hisoblanadi. Albatta, bu nutq kursantlarga yetib borib, ma'lum bir ta'sir ko'rsatsagina, uni yaxshi nutqqa ega bo'lgan inson desa bo'ladi.

Harbiy ta'lim muassasalarida har bir pedagog-o'qituvchi nutqining har tomonlama tekis bo'lishi uchun o'z oldiga ma'lum talablarni, ya'ni nutqning asosiy sifatlarini, xususiyatlarini egallashni maqsad qilib qo'ymog'i lozim. Ularni egallash esa aslida har bir pedagog-o'qituvchining, shaxsiy tarkib bilan ish olib borayotgan ofitser-murabbiylarning madaniy saviyasiga, ongiga, ruhiyatiga va bevosita bilimiga bog'liqdir. Ofitser, proffesor-o'qituvchi dars jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llagan holda mazmunan boy, kursantlar uchun aniq va to'liq ifodalangan, ravon nutq bilan ular ongiga yetkazib bera olsa, kursantlarning qiziquvchanliklarini har tomonlama rivojlantirishga qaratilsa, o'qitishning sifat va samaradorligi yanada yuksak darajaga ko'tariladi. Umuman zamonaviy pedagogik texnologiyalar o'quv jarayoni, ya'ni ofitser-pedagogning pedagogik faoliyati bilan, uning tarkibi, vositalari, usullari va shakllari bilan eng ko'p darajada bog'langan [2].

Shu sababli zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida dars o'tish jarayonida kursantning ijodiy qobiliyatlarini o'stirishi, ularning aqliy salohiyatini kengaytirishi, ilmiy va ma'naviy dunyoqarashini tarkib toptirishi va har bir yangilikni to'g'ri qabul qila olish qobiliyatini shakllantirishi, eng muhimi, ularning nutqini o'stirishga ham alohida e'tibor qaratilishi lozim.

Zamonaviy dars qiziqarli va mazmunan boy bo'lishi uchun ofitser-o'qituvchi va talaba-kursant o'rtasidagi o'zaro hamkorlikka asoslangan ijobiy munosabatlar, dars mashg'ulotida foydalaniladigan metod va vositalarning to'g'ri tanlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Dars mashg'ulotini samarali tashkil etish va boshqaruv o'quv metodik ta'minot to'liq va talab darajasida bo'lishini taqozo etish bilan birgalikda mashg'ulot jarayonida unumli va mohirona foydalanishi lozim bo'lgan metod va vositalarning to'g'ri tanlanishi bilan xarakterlanadi.

Bugungi kunda barcha ta'lim muassasalarida o'qitishning sifat va samaradorligini yanada oshirish va takomillashtirish maqsadida turli xildagi faol va interfaol metodlardan foydalanish mutaxassislar tomonidan turlicha talqin qilinib, tegishli tavsiyalar berilmoqda. Shu bois ham, an'anaviy ta'lim metodlari bilan birga noan'anaviy ta'lim metodlaridan – faol va interfaol metodlardan foydalanish dars samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biridir. Interfaol metodlar talabada ijodiy qobiliyatni shakllantirish yanada erkin fikrlashga, va eng muhimi talaba-kursantlarning nutq faoliyatini o'stirishda xizmat qiladi [3]. Kursantlar bunday turdagi faol va interfaol metodlardan foydalanganda, yangi bilim va tushunchalarni tez va mustaqil o'zlashtirib oladilar hamda o'z nutqini doimiy va muntazam ravishda boyitib borishga, o'zini-o'zi nazorat qilishga, nutq faoliyatiga jiddiy e'tibor berish lozimligini anglab yetadilar. Ko'p yillik pedagogik tajriba hamda ilmiy psixologik tadqiqot natijalarilari shu narsani ko'rsatadiki, faol va interfaol metodlardan mashg'ulot jarayonida keng foydalanishda qo'yidagi asosiy elementlarga va muhim talablarga amal qilish lozim bo'ladi:

dars o'quv dasturi asosidagi ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsad hamda vazifalarni hal qilishga qaratilgan bo'lmog'i lozim;

darsning maqsadi va vazifalari amaliyotdagi tajribalarga asoslanib tanlangan, sinovlardan o'tib, o'zini oqlagan metodlar qo'llanilganda to'liq hal qilinishi muhim ahamiyat kasb etadi;

metod axloq-odob meyorlariga mos kelishi barkamol shaxsni tarbiyalash mezonlariga asoslangan bo'lishi zarur;

metodning tarkibiy qismlari mantiqiy ketma- ketlikka ega bo'lishi kerak;

interfaol metodlardan foydalanganda didaktik tamoyillarga amal qilgan holda eng kam vaqt sarflashga erishish lozim.

Harbiy pedagog yoki ofitser kursantlarning ta'lim-tarbiyasiga, huquqiy ongi va huquqiy madaniyatining qay darajada rivojlanganligiga, ularning ongiga milliy istiqlol ruhini singdirishlarida, Vatan to'yg'usini yanada mustahkamlagan holda tarbiyalanishiga jiddiy e'tibor berish bilan birgalikda ularda nutqning aniqligi, mantiqiyligi va ifodalanganligiga ham e'tiborni qaratishlari muhimdir.

Kursantlar nutqning aniqligi bu quyidagi o'ziga xos tomonlarida namoyon bo'ladi:

mustaqil fikrini to'g'ri ifodalashi;

nutqda ravonlikning mavjud bo'lishi;

fikr sodda va tushunarli tilda bayon etilishi;

kursantlarning nutqida aniqlik, ya'ni – bu so'zning o'zi ifodalayotgan - voqelikka mutlaqo mos va muvofiq kelishidir.

Kursantlar nutqining mantiqiyligi esa qo'yidagi holatlarda namoyon bo'ladi:

nutqning mantiq qonunlariga mos bo'lishi;

nutqda mazmuniy bog'liqlik mavjud bo'lishi;

nutqda qo'llanayotgan har bir so'z o'z ma'nosida va o'rnida qo'llanilishi;

nutqning mantiqiyligi, ya'ni kursantlar nutqida bayon etilgan fikrning qismlari va alohida fikrlarning o'zaro mutanosibligi.

Shunday qilib, mashg'ulot jarayonida kursantlar imkon darajasidan kelib chiqqan holda yakka tartibda yoki guruhchalarga bo'lingan holda ishlashlari ular o'rtasida ma'lum bir mavzu asosida bahs-munozaraga yoki o'z fikrini erkin ifoday olishga undaydi. Darsning bu tarzda tashkil qilinishi kursantlarda nutqning xususiyatlaridan aniqlik, mantiqiylilik va ifodalanganlik kabi xususiyatlari bo'yicha mustaqil ravishda xulosalar chiqarishlariga imkon yaratadi. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, harbiy pedagog o'ziga xos kasbiy bilim, ko'nikma hamda pedagogik mahoratga ega bo'lsagina dars jarayonida qo'llanilayotgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar kursantlarning fikrlash va anglash qobiliyatiga, nutqining ravon, ifodali, sodda mazmunliligiga zamin yaratadi. Shuning bilan birga, ularning kasbiy faoliyatlariga yanada qiziqish uyg'otadi hamda o'qishiga, ilm-fan cho'qqilarini mukammal darajada egallashlariga harbiy va kasbiy qobiliyatlarini shakllantirishlariga va jamiyat taraqqiyotining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi muqarrar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni // www.lex.uz.

2. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: "O'qituvchi", 2004 y.

3. Bespalko V.P. Pedagogika i progressivniye texnologii obucheniya.– M.: Izd. Instituta professionalnogo obrazovaniya Ministerstva obrazovaniya Rossii, 1995 y.

4. Abdullayeva R.M, Ochilova G.O, Musaxanova G.M. Pedagogika. Psixologiya. O'quv qo'llanma. T.TDIU. 2019 y.

YOSH AVLOD TARBIYASIDA UZLUKSIZ TA'LIM
VA IJTIMOYIY FANLARNING O'RNI

CONTINUOUS EDUCATION IN EDUCATION OF THE YOUNG
GENERATION AND THE ROLE OF SOCIAL SCIENCES

Yaxshimbekova Sayyora Kamalovna
Yakshimbekova Sayyora Kamalovna

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti
Uzbekistan State University of Physical Education and Sports

Annotatsiya. Maqolada yoshlarning ijtimoiy pedagogik tafakkurini rivojlantirish va ijtimoiy fanlarni o'qitishning samaradorligini ta'minlashga oid fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: yoshlar, tarbiya, ijtimoiy pedagogik, bilim, rivojlantirish, pedagogik faoliyat, o'qituvchi, dars.

Abstract. The article discusses the views on the development of socio-pedagogical thinking of young people and ensuring the effectiveness of teaching social sciences.

Keywords: youth, education, social pedagogy, knowledge, development, pedagogical activity, teacher, lesson.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub islohotlar yuksalishlariga e'tibor berib qaraladigan bo'lsa, ularning negizida yosh avlod tarbiyasi turganligini anglash qiyin emas. Chunki, Vatanimizning porloq kelajagi voyaga yetayotgan farzandlarimiz qo'lida. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz. Yosh avlod tarbiyasi haqida gapirganda, Abdurauf Fitrat bobomizning mana bu fikrlariga har birimiz, ayniqsa endi hayotga kirib kelayotgan o'g'il-qizlarimiz amal qilishlarini men juda-juda istardim. Mana ulug' ajdodimiz nima deb yozganlar: Xalqning aniq maqsadi sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e'tibordan qolib, o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lishi ularning o'z ota-onalaridan bolalikdan olgan tarbiyalariga bog'liq [1].

Yosh avlod tarbiyasida uzluksiz ta'limning muhim bo'g'ini hisoblanadi. Ushbu jarayonda ijtimoiy fanlarga, jumladan, ijtimoiy pedagogika faniga muhim o'rin ajratilgan. Talabalar ijtimoiy tafakkurini shakllantirishda, ya'ni ijtimoiy fanlarni o'qitishning samaradorligini ta'minlashda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu ijodiy jarayon fan o'qituvchilari faoliyatining asosiy qismini tashkil etishi darkor.

Muammoning yechimiga bunday munosabat ta'lim sifatini oshirish, uzluksiz ta'limdagi islohotlarning chuqurlashuvida har bir pedagogning shaxsiy ma'suliyatini ta'minlash masalasi bilan bog'liqdir. Ushbu pedagogik faoliyat, o'qituvchining darsga yaxshi tayyorgarlik ko'rishi, bo'lajak dars mavzusiga doir qo'shimcha adabiyotlar bilan yaqindan tanish bo'lish vazifasini ilgari suradi. Shuningdek, o'qituvchi darsni tashkil qilishi, uning samaradorligini yuksaltirish uchun zamonaviy ta'limdan, so'ngi avlod darsliklari va o'quv qo'llanmalardan foydalanish zaruriyatini vujudga keltiradi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan demokratik mazmundagi iqtisodiy islohotlar, pedagogik ta'limning barcha jabhalarini modernizatsiyalash masalasi bilan o'zaro bog'liqdir. Muammoning dolzarbligi shundaki, davr yoshlari chuqur bilim olish zaruriyatini, fan o'qituvchilaridan ijtimoiy fanlar asosida berilayotgan ta'limning sifatini yanada

takomillashtirish zaruriyatini talab qilmoqda. Ta'limdagi islohotlar ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini yuksaltirish zaruriyati bilan birga ilmiy asoslangan metodik usullardan foydalanishni ham taqozo etadi. Ayniqsa, o'quv fan dasturlari asosida o'qitiladigan darslarning sifatini oshirishga alohida e'tibor berilishi, dars davomida mavzu mazmunini yoritilishiga ilmiy, ijodiy yondoshilgan fikrlar majmui integratsiyalashtirilib, talabalarda ijtimoiylashuvni yuksaltirish masalasiga innovatsion usulda yondashiladi.

Uzluksiz ta'limi tizimining tashkiliy asosini belgilab beruvchi hujjat hisoblangan o'quv rejasida, ijtimoiy fanlar doirasida bilimlarni chuqur o'rgatilishiga alohida e'tibor berilgan.

Ijtimoiy fanlar majmuasini o'rganishdagi asosiy vazifalar sirasiga talabalar ma'naviy, axloqiy, siyosiy madaniyatini oshirish, ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, kelajakda milliy iqtisodiyotimizning taraqqiyoti uchun o'zlarining bevosita ishtirok etishlari, shaxsiy hissalarini qo'shishlari kabi tushunchalarni shakllantirish vazifasi ham kiradi. Talabalar o'quv dasturlariga kiritilgan maxsus mavzularni o'rganishi, ular ustida mustaqil ishlarni bajarishi tufayli mamlakatimizda olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning mazmunini va maqsadini, fuqarolik jamiyati rivojlanishidagi ahamiyatini tushunib oladilar. Shuningdek, demokratik va huquqiy davlatning rivojlanish bosqichlari, fuqarolik jamiyati sharoitida qo'lga kiritilayotgan yutuqlarimizning mohiyati, davlatimizning yoshlar kamolotini ta'minlash uchun olib borayotgan izchil siyosati mazmunini anglaydi. Ushbu darslar samaradorligi, yoshlar demokratik islohotlar chuqurlashuvi sharoitida inson kamoloti, shaxs ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy manfaatlarining yechimi, yoshlar uchun yaratilgan ijtimoiy-iqtisodiy-siyosiy imkoniyatlardan to'liq foydalanishni anglab olishi bilan bog'liqdir.

Shuning uchun ijtimoiy fanlarni o'rganish jarayonida, yurtimizdagi demokratik islohotlar mazmunini tushuntirishga qaratilgan mavzular o'quvchilar diqqat markazida bo'lmoqda. Ta'kidlash lozimki, mavzular mazmuni o'quvchilar fuqarolik jamiyati rivojlanishi jarayonining ijtimoiy jihatlarini bilib olishlariga yordam bermoqda. Shu jihatdan qaralganda, yoshlarga ijtimoiy pedagogik bilimlar zamonaviy ilmiy, uslubiy manbalar asosida o'qitilishi ta'lim sifatini ta'minlovchi omillardan hisoblanadi.

Yoshlarda ijtimoiy pedagogik bilimlarning rivojlanishi asosida tafakkurining kengayishi, ular shu urida ijtimoiylashuvga oid bilimlar majmuasining qaror topishi muhimdir. Ijtimoiylashuv - shaxsning jamiyat yaratgan bilim va normalarni o'rganishi hamda xulq-atvorni o'zlashtirishi orqali ijtimoiy munosabatlarda qatnashishidir [2].

Shuningdek, yoshlar ijtimoiylashish jarayonida real hayotdagi mavjud oila, mahalla, din, ta'lim va tarbiya muassasalaridagi ijtimoiy muhit kuchli ta'sir etadi.

Xulosa sifatida qayd qilish lozimki, yosh avlod tarbiyasida ijtimoiy pedagogik bilimlarni rivojlantirish, yoshlarda ijtimoiylashishga oid tafakkurni yuksaltirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ushbu jarayonning muhim xususiyatlaridan yana biri, yosh avlodning mamlakatdagi ijtimoiy jamiyatimizda erishilgan barcha yutuqlar asosini ijtimoiy yo'naltirilgan siyosat tashkil etgani to'g'risidagi tushunchalarga ega bo'lishidir.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan marosimdagi ma'ruzasi. 7-dekabr 2016-yil.
2. Aliqulova M.M. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va voyaga yetmagan yoshlar tarbiyasining ijtimoiylashish tendensiyalari. Raqamli iqtisodiyet: Muammolar, yechim, istiqbollari. Respublikailmiy-amaliykonferensiya. Samarqand-2020. 32-34 betlar.

ҲАРБӢЙ ТАЪЛИМДА ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES ON THE BASIS OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MILITARY EDUCATION

Охунов Азимжон Рахимбердиевич
Akhunov Azimjon Rakhimberdievich

Чирчиқ олий танк қўмондонлик муҳандислик билим юрти
Қўшинлар кундалик фаолияти ва қўшинларни бошқариш кафедраси
Chirchik higher tank commanding engineering school
Day-to-day activities of the troops and the department of troop
management

Аннотация: Ушбу мақолада олий ҳарбий таълим тизимида замонавий педагогик технологиялар асосида ахборот технологиялардан самарали фойдаланиши баён қилинган, хусусан машғулотлар жараёнида мультимедиа воситаларини ишлатилиши келтирилган. Шунингдек, мультимедиа технологиялари муҳим восита сифатида хизмат қилиши, ва уларнинг ўқув жараёнига интенсив равишда татбиқ этилиши таълим тизимида том маънодаги ижобий ўзгаришларга олиб келиши ифодаланган..

Калит сўзлар: компьютер, ахборот технологиялари, ўқитиш воситалари, дастурий таъминот, педагогик технологиялар, инновацион, интерактив ўқитиш, интерактив.

Abstract. This article discusses the effective use of modern pedagogical technologies with the use of information technologies in military training, in particular, the use of multimedia technologies in the classroom. Directions are also given that during the intensive use of multimedia technologies in the classroom as a whole will lead to a radical change in the education system.

Keywords: computer, information technologies, teaching aids, software, pedagogical technologies, innovation, interactive learning, interactive.

Технологиянинг ривожланиши билан техник воситалардан фойдаланиб ўқитиш учун биргина компьютернинг мавжудлиги кифоя бўлиб қолди. Авваллари телевизор, видеомагнитофон, кинопроектор, диапроектор ва бошқалар бажарган функцияларни компьютер муваффақият билан ўз зиммасига олди. Қолаверса, ахборотни узатиш, сақлаш, тасвирлаш сифати сезиларли даражада ортди.

Ҳозирги кунга келиб, компьютер саводхонлиги маданиятнинг муҳим белгисига айланиб улгурди, келажақда эса у ҳар бир инсонга қаерда, қайси жойда ишламасин заруратга айланади. Демак, компьютер иши, компьютердан фойдаланишга ўргатиш энг яқин вақт ичида умумий ишга айланиши шубҳасиз.

Замонавий ахборот технологияларининг воситалари қаторига: компьютер, сканер, видеокамера, LCD проектор, интерактив электрон доска, факс модем, телефон, электрон почта, мультимедиа воситалари, Интернет тармоқлари, мобил алоқа тизимлари, маълумотлар омборини бошқариш тизимлари, сунъий интеллект тизимларини киритиш мумкин.

Ахборот технологияси воситалари муайян амалларни онгли ва режали амалга оширишда ўзлаштирилади. Бу жараён қуйидагиларни ўз ичига олади:

компьютер, шунингдек, принтер, модем, микрофон ва овоз эшиттириш қурилмаси, сканер, рақамли видеокамера, мультимедиа проектори, чизиш планшети, мушқали клавиатура кабилар ҳамда уларнинг дастурий таъминоти;

ускунавий дастурий таъминот;

виртуал матн конструкторлари, мультипликациялар, мушқалар, физик моделлар, географик ҳариталар, экран процессорлари ва х.к.;

ахборотлар мажмуи - маълумотномалар, энциклопедиялар, виртуал музейлар ва х.к.;

техник қўникмалар тренажёрлари (тугмачаларга қарамасдан маълумот киритиш, дастурий воситаларни дастлабки ўзлаштириш ва х.к.) [5].

Ахборот технологиялари воситаларининг марказида турувчиси компьютердир. Ҳозирги кунда компьютерлар таълим тизимида асосан тўрт йўналишда: ўрганиш объекти сифатида; ўқитишнинг техник воситалари сифатида; таълимни бошқаришда; илмий-педагогик изланишларда фойдаланилмоқда.

Замонавий ҳарбий таълимни ривожланиш тенденцияси таълим жараёнига турли шакл, усул ва фаол ўқитиш воситаларини кенг жорий қилиш билан бевосита боғлиқ. Ҳозирги вақтда ўқитиш жараёнига мультимедиа технологиялари ва уларни инновацион ёндашув асосида қўллаш жадал равишда кириб келиб асосий ўринни эгаллади ва ушбу технологиялар ахборот технологияларининг ўқув жараёнидаги тез ва жадал ривожланаётган йўналиши бўлиб ҳисобланмоқда. Ушбу технологиялар ўз ичига матн, график, овоз, мусиқа, видео ва расм кўринишдаги маълумотларни олиб тингловчига мультимедиа орқали сермазмун ва бой маълумотларни етказишга хизмат қилади. инновацион ёндашув асосида ва ҳарбий таълимда замонавий педагогик технологиялар қўллаш учун ўқув синфлари ва аудиториялар етарли даражада компьютер технологиялари ва бошқа воситалар билан таъминланган ва жиҳозланган бўлиши керак [2].

Курсантларга таълим ва тарбия бериш билан бирга эгаллаган билимларини бевосита қўшинлар билан боғлашда мураккаб вазифаларини ҳал этиш таълим берувчининг ғоявий эътиқоди, касб маҳоратига, санъати ва истеъдодига боғлиқдир.

Бугунги кунда таълим бериш учта вазифани қўзлайди: таълим, тарбия ва инновацион мақсадларни назарда тутати. Шундай экан, малакали кадрлар тайёрлаш жараёнининг ҳар бир босқичида таълимни самарали ташкил этиш, уни юқори босқичларга кўтариш борасида муайян вазифаларни амалга ошириш лозим.

Ҳарбий таълимда замонавий педагогик технологиялар ва ўқитишда инновацион ёндашув асосида ўқитувчи мультимедиа технологияларини қўллаганда нафақат рақамли маълумотлар билан ишлайди балки видео, анимация ва овоз чиқариш орқали курсантларга маълумотларни етказишга мувафақ бўлади. Шу билан бирга агар компьютер глобал тармоқга уланган бўлса бу бевосита реал вақтда керакли маълумотни тақдим қилишга имкон яратади [3].

Мультимедиа дастурлари орқали маълумотлар қуйидаги усулда етказилиши мақсадга мувофиқ бўлади:

гипермуружат орқали турли хил бирлаштирилган маълумотларни бир вақтнинг ўзида етказилиши (матн, график, видеолавҳа);

интерфаол усул орқали курсант ўзига керакли ва қизиқ бўлган маълумотни танлаши ва кўришлигида [5].

Ушбу маълумотларни етказишда компьютерга ҳам қўшимча талаб қўйилади: компьютер хотирасининг ҳажмини катталиги, қулоқчинлар, овоз чиқариш мосламаси, дискларни ўқиш қурилмасини созлиги, шунингдек проектор ва экраннинг мавжудлиги. Мультимедиа технологияларини қўллаб ўқитувчи ўқув материални оғзаки баён қилиш билан бирга уни кўрсатишга ҳам муваффақ бўлади.

Юқоридагилар амалда қўлланилса курсантларни билим ва савияси қуйидаги натижага эришилишига олиб келинади:

ўқув материални тўлиқ, чуқур тушунишга ва ўрганишга;

курсантда янги билимларга бўлган мотивация пайдо бўлишга;

вақтнинг тежалиши натижасида курсантга мавзу бўйича кўпроқ билимларни етказишга;

олган билимлар узоқ муддат хотирада сақланиб туриши, ёки қисқа қайтариш орқали тезда ёдга келиши сўнг уни амалиётга қўллаш имкони пайдо бўлишига [1].

Ҳарбий таълимда замонавий педагогик технологияларини қўллашда ўқитувчи томонидан эришиладиган натижа:

ўқитувчи бир вақтнинг ўзида оғзаки баён қилиш ва кўргазмаларни намойиш билан маълумотларни етказишга эришади;

объект ва ходисаларни моделлаштириш, турли жараёнларни автоматлаштириш;

курсантлар машғулоти давомида амалий вазифаларни ечиши билан компьютер техникасини ишлатишни ўргатишда;

мультимедиа воситалари орқали курсантларни мустақил ишлашни ўргатишга, уларда қизиқувчанлик ва ижодий томонларни ривожлантиришга;

Замонавий педагогик технологиялар ва ўқитишда инновацион технологияларини турли шакл ва услубда қўллаш орқали курсантларда уларга бўлган қизиқишни ортиришга;

курсантларда кўникма, маҳорат ва тажрибаларни оширишга;

маълумотлар билан ишлашни ўргатишга (маълумотларни қидириш, танлаш, қайта ишлаш, тартибга солиш ва мазмунига қараб саралаб олиш), шунингдек курсантларда маълумотлар маданиятини шакллантириш.

Замонавий педагогик технологиялар ва инновацион технологиялари орқали курсантларга маълумотларни етказишда қўйидаги ёндашувлардан фойдаланилса, натижа ижобий бўлар эди, булар:

фронт бўйлаб – шахсий таркиб видео лавҳаларни ёки объектларни ўзгаришини гуруҳ бўлиб умумий томоша қилиши;

индивидуал – амалий тарзда ҳар бир курсант яқка тартибда ўзига берилган вазифани бажаришда;

кичик гуруҳлар билан – умумий ўқув вазифани бажаришда [4].

Машғулоти мультимедиа технологиялари асосида ташкил этишда зарур бўлган дастурий таъминотларга ҳам эътибор қаратиш лозим, жумладан:

электрон дарсликлар;

тест ва ўргатувчи дастурлар;

тақдимотлар.

Шундай қилиб замонавий педагогик технологиялар ва ўқитишда инновацион технологияларидан фойдаланиб курсант замонавий технологияларни ишлатиш бўйича фундаментал билим ва кўникмаларга эга бўлади ва келажакда мустақил ишлашга муваффақ бўлади [3].

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки ахборот технологияларини ривожланиши ўқув жараёнида кенг ва янги усулларни пайдо бўлишига олиб келиб бу билан келажакда курсантларга янада мазмунли, сифатли ва кўпроқ маълумотларни етказишга ёрдам беради. Ҳарбий таълимда замонавий педагогик технологиялар ва ўқитишда инновацион ёндашув бу таълим соҳаси ёки ўқув жараёнида мавжуд муаммони янгича ёндашув асосида ечиш мақсадида қўлланилиб, аввалгидан анча самарали натижани кафолатлай оладиган шакл, метод ва технологиялар мажмуасидир. Ушбу технологияларни қўллаш ҳолда таълим самарасини ва самарадорлигини оширишга ҳам эришилади [5].

Фойдаланган адабиётлар:

1. Таълимда ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш. Педагогик дастурий воситалар.

2. “Мультимедиа технологиялари” модули бўйича ўқув – услубий мажмуа, 2016, Тошкент, ТАТУ.

3. Zamonaviy ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2020 yil., Toshkent, TDIU.

4. Олий таълим тизимида инновацион фаолиятни ахборот технологиялари асосида такомиллаштириш йўллари, 2018 й , Тошкент, ТДИУ.

5. Интернет-сайт <https://Google.ru>.

OLIV TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN IMPROVING THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION

Mekambayev Bauirjan Abdumaminovich
Mekambayev Bauirzhan Abdumaminovich

Чирчиқ олий танк қўмондонлик муҳандислик билим юрти
Қўшинлар кундалик фаолияти ва қўшинларни бошқариш кафедраси
Chirchik higher tank commanding engineering school
Day-to-day activities of the troops and the department of troop management

Аннотация. Maqolada oliy kasbiy ta'lim muassasalari bitiruvchilarini tayyorlashda axborot texnologiyalaridan foydalanishning asosiy jihatlari ko'rib chiqilmoqda. Bo'lajak mutaxassisni tayyorlash sifatini oshirishda axborot texnologiyalarining o'ri va ahamiyati qayd etilgan. Oliy kasbiy ta'limga o'qitishning innovatsion usullarini joriy etish zarurligi, shu jumladan, o'quv jarayonini eng yangi axborot texnologiyalaridan foydalangan holda zamonaviy o'qitish texnologiyalariga o'tish zarurligi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: axborot texnologiyalari, axborotlashtirish, o'quv jarayonini jadallashtirish, yangi pedagogik texnologiyalar, elektron o'quv vositalari.

Abstract. The article discusses the key aspects of the use of information technology in the preparation of a graduate of higher professional educational institutions. The role and importance of information technologies in improving the quality of training of a future specialist is noted. The necessity of introducing innovative teaching methods in higher professional education, including the transition of the educational process to modern teaching technologies using the latest information technologies, is indicated.

Keywords: information technologies, informatization, intensification of the educational process, new pedagogical technologies, electronic teaching aids.

Insonni har qanday kasbiy faoliyatga tayyorlash kasbiy ta'lim olishdan boshlanadi. Aynan ta'limda keyingi kasbiy faoliyat uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar tizimi o'rnatiladi, umumiy madaniy va kasbiy kompetensiyalar olinadi. Aynan ta'limda o'quvchi professional muammolarni hal qilish uchun turli manbalardan olingan ma'lumotlar bilan ishlash va umummaqsadli dasturiy ta'minotni qo'llash ko'nikmalarini egallaydi.

Axborot jamiyatining rivojlanish dinamikasi shuni ko'rsatdiki, an'anaviy ta'lim usullari va vositalari bitiruvchini tayyorlash sifatini oshirish uchun etarli emas. Bu fakt oliy kasbiy ta'limga o'qitishning innovatsion usullarini joriy etish, shu jumladan o'quv jarayonini eng yangi axborot texnologiyalaridan foydalangan holda zamonaviy o'qitish texnologiyalariga o'tishning zarurligini ko'rsatmoqda, Zamonaviy axborot jamiyatiga o'tish va ta'limni axborotlashtirish ta'lim tizimidan pedagogik pozitsiyalarni qayta ko'rib chiqishni, kasbiy ta'limning ilmiy, nazariy va didaktik asoslarini qayta baholashni talab qiladi. Shu sababli oliy o'quv yurtini bitiruvchilariga qo'yiladigan talablar axborotlashtirish va axborot texnologiyalaridan foydalanish sohasidagi zamonaviy yutuqlarni hisobga olgan holda mutaxassislarni tayyorlash va ularning kasbiy mahoratini oshirish zarurligini ko'rsatadi. Hozirgi kunda axborot texnologiyalari faoliyatning deyarli barcha sohalarida qo'llaniladi. Axborot texnologiyalari nafaqat kompyuter texnologiyalarini, balki axborotni yaratish, qayta ishlash, uzatish va saqlashning barcha sohalarini qamrab oladi. Pedagogik amaliyotda o'qitishning axborot texnologiyalari deb maxsus uskunalar va axborot vositalaridan foydalanadigan texnologiyalar nomlanadilar.

Ta'limning axborot texnologiyalari – bu kompyuter yordamida ta'lim oluvchi uchun ma'lumot tayyorlash va unga uzatish jarayonlari. Axborot texnologiyalari – axborotni qayta ishlash bilan bog'liq jarayonlar.

Axborot texnologiyalari o'qitishda har doim ishlatilgan. Bundan tashqari, har qanday uslub yoki pedagogik texnologiya ta'lim oluvchilar tomonidan o'zlashtirish darajasini oshirish maqsadida ma'lumotni qayta ishlash va uzatish usullarini yoritadi [1].

To'g'ri tanlangan pedagogik texnologiyalar bilan birgalikda ishlatiladigan axborot texnologiyalari o'quvchilarni tayyorlash sifatini oshirish, xususan, madaniy va kasbiy kompetensiyalarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun ulkan imkoniyatlarga ega. Shuni ta'kidlash kerakki, axborot texnologiyalari – bu pedagogik texnologiyalardir. Shunday qilib, o'quv jarayoni yangi pedagogik texnologiyalar va o'qitishning innovatsion usullari yordamida kasbiy yo'naltirilgan va elektron ta'lim o'rtasidagi munosabatlar bog'liqligida qurilishi kerak.

Zamonaviy olimlar va o'qituvchilar (V.L.Andreyev, V.P.Bespalko, Y.S.Branovskiy, Y.A.Vagramenko, B.S.Gershunskiy, S.G.Grigoryev, V.V.Grinshkun va boshqalar) kasbiy faoliyatning turli sohalarida fanlarni o'qitish usullarini tadqiq qilish bilan faol shug'ullanmoqdalar. Ular axborot texnologiyalaridan didaktik o'qitish vositasi sifatida foydalanishning aniq usullari, kompyuter o'quv kurslari va dasturiy pedagogik vositalarni yaratish, ularning sifatini baholash va hokazolarni taklif qilishdi.

O'quvchilarni tayyorlash sifatini oshirish maqsadida oliy kasbiy ta'lim muassasalarida axborot texnologiyalarini qo'llashning asosiy yo'nalishlarini ko'rib chiqaylik.

1. Yangi materialni taqdim qilish o'quv tizimlari va interaktiv texnologiyalar yordamida yangi shakllarga ega bo'ladi. Masalan, [2]-ning 4-bobi pedagogik universitet talabalari uchun o'qitish tizimi yordamida differensial tenglamalarni o'qitishning metodik tizimini ishlab chiqishga bag'ishlangan. Uning asosiy ustunligi – bu o'qitishni shaxsiylashtirish imkoniyati, o'quvchini matematika kabi fanlarni yangi materialni o'zlashtira oladigan tezlikda o'rganishga majburlash. Uslubiy nuqtai nazardan, bunday mashg'ulotlar an'anaviy mashg'ulotlarga qaraganda samaraliroq bo'ladi, chunki an'anaviy o'qitish usuli bilan mashg'ulotni shaxsiylashtirish mumkin emas, chunki o'quvchilarning o'zlashtirish qobiliyatlari har xil. Multimediyaga asoslangan elektron o'quv qo'llanmalar ma'lumotlar ko'pligi va interfaolligi bilan ajraladi.

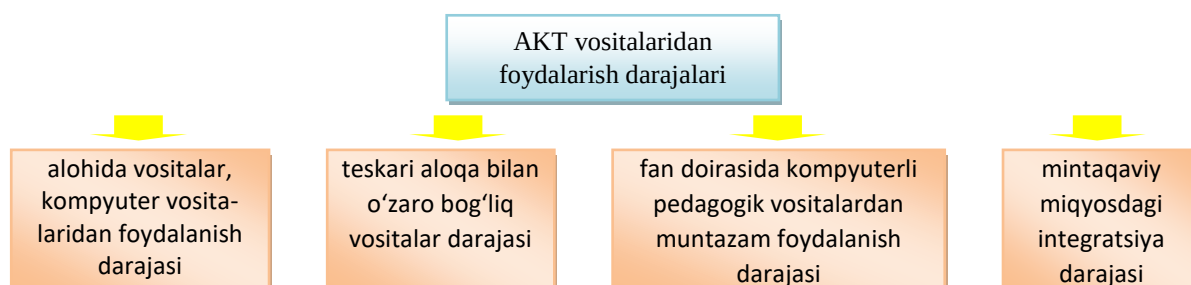
2. Axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quv jarayonining jadallashishiga olib keladi, chunki ular katta hajmdagi axborotni qisqa vaqt ichida o'zlashtirishga, dars va darsdan tashqari vaqtdan oqilona foydalanishga imkon beradi. Xususan, masofaviy o'qitish tizimlaridan foydalanish individual mashg'ulotlar va ommaviy mashg'ulotlarni birlashtirish imkoniyatlarini hisobga olgan holda mustaqil ishlarni tashkil etish uchun ulkan imkoniyatlar yaratadi. O'qitishning sirtqi shakllari kurslarni boshqarish tizimlarida keng qo'llaniladi, bu esa o'qitish vaqtini va xarajatlarini kamaytiradi. Internetda onlayn-konferensiyalar va olimpiadalarning sirtqi turlarini o'tkazish mumkin, qidiruv tizimlari, kutubxonalarga tashrif buyurish vaqtini qisqartirib, kurs va bitiruv malaka ishlarini yozishda yordam beradi.

3. Axborot texnologiyalaridan foydalanish materialni o'zlashtirish darajasini tekshirish masalasini ancha soddalashtiradi va o'quvchilar bilimini samarali nazorat qilish imkonini beradi. Kurslarni boshqarishning zamonaviy tizimlari (xususan, Moodle) o'quv sifati ustidan nazoratni ta'minlash uchun elementlarning katta tanlovini taqdim etadi. O'quvchilar bilimini nazorat qilishning eng keng tarqalgan usuli - bu o'qituvchining vaqtini minimal sarflagan holda ko'p sonli o'quvchilarning bilimlarini xolis baholash imkonini beradigan testlar. Tizim barcha turdagi test savollaridan foydalanish imkoniyatini beradi: ko'p variantli (yopiq, muqobil, hisoblanadigan, moslikka, tasodifiy savollar, esse va boshqa). Savollarning xilma-xilligi olingan bilim darajasini samarali tekshirish imkonini beradi [3,4].

4. Barkamol tuzilgan va maqsadli o'quv jarayoni o'quvchilarni haqiqiy vaziyatlarni tavsiflashga asoslangan maxsus o'qitish usuli bo'lgan keys texnologiyasi yordamida ilmiy-tadqiqot faoliyatga jalb qilish imkonini beradi. Asosiy ta'lim dasturini o'zlashtirish natijasida zamonaviy bitiruvchi nafaqat umumiy madaniy kompetensiyalarga, balki ilmiy-tadqiqot sohasidagi malakalarga ham ega bo'lishi kerak. Xususan, oliy harbiy bilim yurti bitiruvchisi o'lchov va kuzatishlarni tashkil qilish va o'tkazish qobiliyatiga ega bo'lishi, kasbiy faoliyat obyektlarining xossalarni oldindan aniqlash imkonini beradigan modellarni yaratishga tayyor bo'lishi kerak va hokazolar. Kursantlarning ilmiy-tadqiqot ishlarining yo'nalishlaridan biri – bu jarayonlar va hodisalarni modellashtirishdir.

Shuningdek, axborot-kommunikatsion vositalarini nazariy o'rganish va amaliyotga tatbiq etish sifat mezonlarini belgilaydigan darajalariga bo'lish mumkin (1-rasm).

1-rasm. Pedagogik jarayonda AKT vositalaridan foydalanish darajalari

Birinchi darajada kompyuter vositalari aniq ta'lim muammolarini hal qilishga qaratilgan bo'lib, boshqa vositalar bilan ta'lim natijalari to'g'risidagi ma'lumotlar bilan almashishni ta'minlamaydilar. Ta'limni kompyuterlashtirishning bu darajasi kompyuter texnikasini o'quv jarayonini ta'minlaydigan didaktik vositalar to'plamiga o'quvchilarning o'quv-tarbiyaviy faoliyatini faollashtiruvchi element sifatida kiritishni nazarda tutadi. Bunday tizimlarni loyihalashtirish sharti - bu eng keng tarqalgan, hatto eng oddiy kompyuter vositalari, o'z fanini puxta biladigan va o'zlarining pedagogik faoliyatini ijodiy takomillashtirishni xohlaydigan malakali o'qituvchilarning mavjudligi.

Ikkinchi daraja kompyuter pedagogik vositalarining kompleksidan foydalanish bilan tavsiflanadi, uning doirasida ba'zi vositalardan foydalanishda boshqa vositalar bilan ishlash natijalari hisobga olinadi. Bu yerda ma'lum bir fandagi tegishli mavzular bo'yicha avvalgi tajriba keyingi o'qitishga ta'sir qiladi. Ta'limni kompyuterlashtirishning ushbu darajasi lokal kompyuter tizimlari asosida, masalan, ta'lim muassasasi yoki sinf doirasida o'quv muhitini yaratishni nazarda tutadi. Ushbu maqsadlarga erishish uchun original dasturlarni ishlab chiqish yoki mavjud dasturlarni moslashtirish talab qilinadi.

Uchinchi daraja belgilangan fan uchun xos bo'lgan mazmun va uslublarni pedagogik dasturiy ta'minot bilan maksimal darajada qamrab olishni nazarda tutadi. Qamrov ta'lim muassasasi ichida o'quv jarayonini avtomatlashtirilgan boshqarish tizimiga texnologik qo'shilish imkoniyatigacha keng bo'lishi mumkin.

To'rtinchi darajada avvalgi darajalardagi vositalarning parametrlari bo'yicha ortiqroq kompyuter uskunalari majmualarini ishlatiladi. Darajaning maqsadi - o'quv jarayonini tayyorlash va ta'minlash, shuningdek unga o'qitish natijalarini tahlil qilishning va mutaxassislik uchun yagona mezonlar talablarining asosida o'zgartirishlarni kiritish. Ushbu yagona mezonlarga asoslanib pedagogik dasturiy vositalarni yaratish va ulardan foydalanish bo'yicha barcha ijobiy tajribalar samarali ravishda axborot-intellektual muhitga birlashtirildi.

Axborot texnologiyalari oliy kasbiy ta'lim muassasasi bitiruvchisini tayyorlash sifatini oshirishga imkon beradi. Bunda ta'lim va ilmiy-tadqiqot faoliyatni axborotlashtirish orqali o'qitishning barcha komponentlari, axborot resurslari va texnologiyalari tizimli birlashtiriladi. Kasbiy yo'naltirilgan o'qitish va o'qitishning innovatsion usullari o'zaro boqliqlari asosidagi yangi pedagogik texnologiyalari qo'llanilgan o'quv jarayonining tizimlanishi oliy ta'lim muassasasi bitiruvchilarini tayyorlash sifatini yaxshilashga yordam beradi.

Ta'limni axborotlashtirish yo'nalishlaridan biri - intellektual qobiliyatlarni rivojlantirish, kasbiy yo'naltirish, o'quv faoliyati va axborot madaniyatlarini, harakatchanligini shakllantirishga yo'naltirilgan metodik o'quv tizimlarini yaratishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ручков А.А. Информационные технологии в современной системе образования.// Ж.Вестник Пензенского государственного унив. 2015, № 1 (9), с 58-60.

2. Асланов Р.М. Методическая система обучения дифференциальным уравнениям в педвузе: д-ра пед. наук: 13.00.02 / Р. Асланов. - М., 1997. - 390 с.

3. Беляева Е.В. Методическое обеспечение электронного курса в системах управ обучением / Е.В.Беляева // Электронное обучение в непрерывном образовании. - 2015. - Т. 1,- № 1 (2). - С. 20-24.

4. Асланов Р. М., Беляева Е. В. Роль информационных технологий в повышении качества профессионального образования. // Московский педагогический государственный университет. Наука и Школа № 3'2015 С. 89-93.

TANK QUOLLARIDAN TUNDA JANGOVAR OTISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARINI O'RGANISH VA TAHLIL QILISH

STUDY AND ANALYSIS OF WAYS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF FIRING FROM TANK WEAPONS AT NIGHT

Abdullayev Umarbek Ibragimovich
Abdullayev Umarbek Ibrahimovich

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Quollanish va otish kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of Armament and weapons training

Annotatsiya. Maqolada mualliflarning jahondagi ilg'or davlatlar mutaxassislarining tanklarning o't ochishni boshqarish tizimi samaradorligini oshirish bo'yicha amalga oshirgan tadqiqotlari, keyingi yillarda yuzaga kelgan mahalliy qurolli nizolar tajribalari, elektronikaning shiddatli rivojlanishini o'rganish va zamon talablariga javob beradigan ko'p kanalli teplovizion tungi ko'rish moslamasi bilan T-72 tankining o't ochishni boshqarish tizimini jihozlash natijasida uning samaradorligini oshirishga qaratilgan tadqiq etishning maqbul yondashuvlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: tank, o't ochishni boshqarish tizimi, elektron optik pritsellar, tungi ko'rish moslamalari, teplovizor va teplovizor kameralar.

Abstract. In the article, the authors' research on improving the effectiveness of the fire control system of tanks, the experiences of local armed conflicts, the rapid development of electronics, and multi-channel systems that meet the requirements of the times are presented in the article. optimal research approaches aimed at improving the effectiveness of the fire control system of the T-72 tank as a result of equipping it with a thermal night vision device are highlighted.

Keywords: tank, fire control system, electronic optical prisms, night vision devices, thermal imaging and thermal imaging cameras.

Dunyo shiddat bilan o'zgarayotgan, mintaqalar va davlatlar o'rtasida siyosiy, iqtisodiy va mafkuraviy kurashlar tobora keskinlashayotgan bir sharoitda tabiiyki harbiy mojarolar, har xil turdagi harbiy xavf-xatarlar ham dolzarb mavzuga aylanib boraveradi. Bu esa o'z navbatida ana shu xatarni yuzaga keltirishi mumkin bo'lgan bosqinchi, yovuz kuchlarga qarshi munosib kurasha olish imkoniyatini beradigan mukammal harbiy texnika va qurol-yarog'larni yaratish va ularning turlarini takomillashtirib borishga bo'lgan ehtiyojlarni yuzaga keltiradi.

Tanklarning o't ochishni boshqarish tizimi tushunchasi uzoq o'tmishda vujudga kelgan bo'lsada, biroq uning rivojlanishi va taraqqiy etishida XX asrda yuz bergan urushlar, ayniqsa, ikkinchi jahon urushi asosiy omil sifatida xizmat qildi.

Masalan, XIX asr oxiriga qadar bo'lgan davrda tunda tank bo'linmalarining o't ochishni boshqarish tizimi asosan mexanika asosida amalga oshirilgan bo'lsa, XIX asr oxiri – XX asr boshlariga kelib tanklardan o't ochishni boshqarish tizimining yangi ko'rinishi vujudga keldi. Tanklardan o't ochish turgan joydan emas, balki harakat vaqtida ham amalga oshirila boshlandi [4].

Shuningdek, ikkinchi jahon urishi davrlarida tanklardan otish va o't ochishni boshqarish tizimining rivojlanishida turtki bo'lgan asosiy omillar sifatida quyidagilarni ko'rish mumkin:

dushman tomonidan zirhli texnikalarning katta hajmda bir vaqtning o'zida qo'llanishi; tanklarning son va sifat ko'rsatkichlarining ortishi va uni qo'llash usullarining o'zgarishi;

operatsiyalar ko'lamining kengayishi;

qisqa fursat ichida vazifalarni hal etishga chorlaydigan qo'shinlarning yuqori sur'atdagi harakatlari.

Tanklarning o't ochishni boshqarish tizimini, shu jumladan taktik bo'g'indagi tank bo'linmalarining o't ochishni boshqarish tizimini takomillashtirish va optimallashtirish zaruriyati Mudofaa vazirligi tizimida dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. O't ochishni boshqarish tizimi quyidagilarni:

sutka mobaynida tankning jangovar qo'llanilishini;

nishonlarni avtomatik kuzatishni;

boshqariluvchi raketalarni harakatda otishni;

otish aniqligining yuqoriligi otishni tank komandiri joydan boshqarishini;

havo hamda yerdagi nishonlarni samarali yakson qilishni ta'minlaydi.

Tanklarda tungi ko'rish moslamalari – bu tanklarda o't ochishni boshqarish tizimining ajralmas bir bo'lagidir.

Hozirgi vaqtda jangda muvaffaqiyatga erishish uchun eng muhim omillardan biri tanklardagi o't ochishni boshqarish tizimining teplovizorli priborlar bilan ta'minlanganligidir.

Tanklarning o't ochishni boshqarish tizimi – nishonga olish kompleksi pushka va unga juft birlashtirilgan pulemyotni nishonga yo'naltirish, joyda turib va harakatlanish vaqtida qo'zg'almas va harakatlanadigan nishonlarga masofani o'lchash, yon to'g'irlashlar burchaklarini hisobga olgan holda avtomatik va yarim avtomatik rejimlarda pushka va juftlashtirilgan pulemyotdan nishonga yo'naltirilgan o'q uzishdir.

U tank bo'linmalarining jangda kunduzi va tunda nishonlarni yakson etishining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Ya'ni, mantiqiy qaraydigan bo'lsak, tungi ko'rish moslamalari tanklarning kunduzi va tunda samarali otishini ta'minlasa, tanklarning o't ochishni boshqarish tizimini esa ularning jangovar qudratining asosiy tarkibiy qismi deb hisoblash mumkin. Shunday ekan, u jangovar vaziyatlarda (operatsiya, janglarda) o't ochish vazifalarini o'z vaqtida va samarali bajarilishini ta'minlashi shart[3].

Har qanday jarayonni amalga oshirish tartibi bo'lgani kabi, tanklarda o't ochishni boshqarish tizimi ham ma'lum bir ketma-ketlikka ega. Ushbu ketma-ketlik tizim deb ataladi.

Demak, tungi ko'rish moslamalari tank qurollaridan samarali o't ochishni ta'minlash, tanklarning jangovar imkoniyatlaridan to'liq foydalanish va dushman kuchlarini ishonchli yakson etish imkonini beradi. Hozirgi kunga kelib, mahalliy qurolli nizolar (mojarolar, to'qnashuvlar) jangovar harakatlarning keng tarqalgan turidan biriga aylandi. Olingan tajribalarning tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, dushmanning noqonuniy qurollangan tuzilmalarini yakson etish bo'yicha jangovar harakatlarning asosini masofadan turib olovli talafot yetkazish va kelgusida quruqlikdagi qo'shinlarning harakati bilan tor-mor keltirishni yakunlash tamoyili tashkil etmoqda.

Hozirgi kunda Belorusiya Respublikasi **“BelTechexport”** harbiy sanoat kompleksi tomonidan tank qurilish sohasida 2013-yildan boshlab tank T-72 va uning modifikatsiyalarini kapital ta'mirlash orqali T-72 BME rusumidagi, modernizatsiya qilingan rusumlari ishlab chiqilmoqda. Tank T-72BMЭ rusumli tanklarning oldingi chiqarilgan rusumlaridan asosiy farqi o't ochishni boshqarish tizimi, boshqariluvchi raketa kompleksining takomillashtirilganligidir.

O't ochishni boshqarish tizimi tarkibiga “Эсса-72 У” ko'p kanalli pritselning kiritilishi hisobiga uning jangovar imkoniyatlari yanada oshirildi.

KO'P KANALLI «ЭССА-72У» NISHONGA OLUVCHINING PRITSELI (shtatdagi tungi pritselning o'rniga)

Televizion kanal	
“Tank” tipidagi nishonlarni keng ko‘rinishdagi teplovizion kanalida kunduzi kuzatishda, meteorologik ko‘rish uzoqligi 10 km dan ko‘p bo‘lganda, yorug‘lik 5000 lk, m dan kam emas.	5000
“Tank” tipidagi nishonlarni tor ko‘rinishdagi TV kanalida kunduzi kuzatishda/aniqlashda, meteorologik ko‘rish uzoqligi 10 km dan ko‘p bo‘lganda, yorug‘lik 5000 lk, m dan kam emas.	7000/5000
Maydon ko‘rinishi: 1. Keng 2. Tor 3. Elektron kattalashtirish bilan	6°x4° 30´ 2°x 1° 30´ 1°x 45´
Teplovizion kanal	
Ishchi spektri, mkm	8 ÷ 12 yoki 3 ÷ 5
“Tank” tipidagi nishonlarni tunda teplovizion kanal orqali atmosfera yoritishligi $\sigma = 0,2$ mkm-1 bo‘lganda va nishon temperatura kontrasti $\Delta T = 2^\circ\text{s}$, m, dan kam emas.	5500
Ko‘rish maydoni, dan kam emas: 1. Keng 2. Tor 3. Elektron kattalashtirish bilan	6°x4° 48´ 2°x 1° 36´ 1°x 48´
Lazer uzoqlik o‘lchagich:	
Masofa o‘lchash diapozoni, m Nurlanish to‘lqinining uzunligi, mkm	100 ÷ 10 000 1,06
Lazerli yo‘naltirish kanali:	
Raketani programmali boshqarish uzoqligi, m Ko‘rish maydonini ikkita tekislikda muvozanatlash tizimi	100 ÷ 10 000 Vertikal gorizontal
Stabilizatsiyalashning o‘rtacha arifmetik xatoligi, mrad, ko‘p emas	0,15

T-72A, T-72B, T-БМЭ TANKLARINING TAQQOSLASH TAVSIFI

Tank modifikatsiyalari		T-72A (1979 y. namunasi.)	T-72B (1985 y. namunasi.)	T-72 БМЭ (2016 y. namunasi.)
Tank pushkasi	Marka	125 mm 2A46	125 mm 2A46M	125 mm 2A46: Ballistik hisoblagich, otish aniqligini ko‘paytiruvchi datchiklar hisobiga barcha turdagi snaryadlardan otishda sochilish 10% ga kamaygan
	Daqiqada snaryadlarni otish tezligi.	8	8	8
	O‘q-dorilar soni, dona.	44	44	44
Juft biriktirilgan pulemyot	Marka	7,62 mm PKT	7,62 mm PKT	7,62 mm PKT
	O‘q-dorilar soni, sht.	2000	2000	2000
Zenit pulemyot qurilmasi	Marka	12,7 mm NSVT	12,7 mm NSVT	12,7 mm NSVT
	O‘q-dorilar soni, dona.	300	300	300
Kunduzgi pritsel	Marka	TPDK-1 (asosiy pritsel)	TPDK-1 (asosiy pritsel)	TPDK-1 (yordamchi pritsel)
	Masofa o‘lchagich tipi, masofa o‘lchash diapazoni	Kvant masofa o‘lchagichli 500-4000 metrgacha	Kvant masofa o‘lchagichli 500-4000 metrgacha	kvant masofa o‘lchagichli 500-4000 metrgacha
	Kunduzi nishonlarni zabt etish uzoqligi, m	4000	4000	4000
Tungi pritsel	Marka	ТПН-1-49-23 yoki ТПН-3-49	ППН1К13	- *
	Tunda nishonlarni zabt etish uzoqligi, m:			
	Aktiv rejimda, m Passiv rejimda, m	1300 500	1200 1100	- * - *
Ko‘p kanalli «Essa-72y» mo‘ljalga oluvchining pritseli	Marka			“Essa-72Y”
	Televizion kanal: Nishonni topish uzoqligi	yo‘q - -	yo‘q - -	bor 7000 metr 5000 metr

Tank modifikatsiyalari		T-72A (1979 y. namunasi.)	T-72B (1985 y. namunasi.)	T-72 БМЭ (2016 y. namunasi.)
(kunduzi-tunda)	Nishonni aniqlash masofasi			
	Teplovizion kanal: Nishonni topish uzoqligi Nishonni aniqlash masofasi	yo'q - -	yo'q - -	5000 metr 3500 metr
	Masofa o'lchagich tipi, Masofani o'lchash diapozoni	yo'q -	yo'q -	Lazer masofa o'lchagich, 100 dan 10 000 metrgacha
	Ballistik hisoblagich tipi	yo'q	yo'q	Raqamli ballistik hisoblagich
Otish aniqligini kuchaytiruvchi datchik	1.Havo harorati datchigi	yo'q	Ma'lumot qo'l rejimida kiritiladi	Bor, ma'lumot avtomat rejimda kiritiladi
	2.Zaryad haroratidatchigi	yo'q	Ma'lumot qo'l rejimida kiritiladi	Bor, ma'lumot avtomat rejimda kiritiladi
	3.Pushka holati datchigi	yo'q	yo'q	Bor, ma'lumot avtomat rejimda kiritiladi
	4. Qiyalik datchigi	yo'q	yo'q	Bor, ma'lumot avtomat rejimda kiritiladi
	5. Havo bosimi datchigi	yo'q	Ma'lumot qo'l rejimida kiritiladi	Bor, ma'lumot avtomat rejimda kiritiladi
	6. Shamol datchigi.	yo'q	yo'q	Bor, ma'lumot avtomat rejimda kiritiladi
Tank komandirining ko'rish moslamasi	Marka	aktiv-passiv TKN-3B moslamasi	aktiv-passiv TKN-3B moslamasi	aktiv-passiv TKN-3B moslamasi tank komandirining pushka va pulemyotdan otishni amlga oshirishi uchun monitor va boshqarish pulti bilan "Дубль" tizimi.
	Tunda ko'rish uzoqligi: Infraqizil kanal teplovizion kanal	400 m yo'q	400 m yo'q	400 m 3500 m
Boshqariluvchi reaktiv snaryad	Marka	yo'q	9M119	9M119

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шунков, В.Н. Бронетехника: Справочное издание./ В.Н.Шунков. –М.: Минск, 2004.- С. 24-30.
2. Халмухамедов, А.С. Современные бронированные боевые машины зарубежных государств: учеб. пособие./ А.С. Халмухамедов. – Т.: Академия ВС РУ, 2001. – С.15-19. ДСП.
3. Халмухамедов, А.С. Современное состояние и перспективы развития информационно-управляющих систем объектов БТБТ / А.С.Халмухамедов, К.А. - Монография. – Т.: Академия ВС РУ, 2003. – С.4-8. ДСП.
4. Халмухамедов, А.С. Современное состояние и перспективы развития бронетанкового вооружения и техники / А.С.Халмухамедов. - Монография. – Т.: Академия ВС РУ, 2002. – С.4-6. ДСП.
5. Нерсисян, М.Г. Бронетанковая техника армий США, Англии и Франции: учеб. пособие./ М.Г. Нерсисян. – М.: 2004. – С. 80-86.
6. Рахимов, М.Т. Т-72А танкини тузилиши ва фойдаланиш бўйича қўлланма: I-қисм/ М.Т.Рахимов.-Т.: ЎР МВ, 2012. –Б. 3-4, 164-178. ХДФУ.
7. Davletov, B.X. Tank mo'ljarga olish moslamalariga texnik xizmat ko'rsatish. O'quv qo'llanma. / B.X.Davletov. -Т.: Chirchiq OTQMBY, 2010. –B.8-32. XDFU.
8. Никольский, М.В. Боевые танки США (Современная бронетехника): учеб. пособие. / М.В. Никольский. –М.: 2001. С. 180-190.
9. Дорошкевич, О. Бронетанковая техника от первой мировой войны до наших дней: Научно-популярное издания. / О.Дорошкевич. -М.: 2002.С. 15-202.
10. Корнеев, В.В. Танковые автоматические системы. Стабилизаторы и исполнительные приводы танкового вооружения: учеб. пособие. / В.В.Корнеев. Буров. - М.: 1968. С. 15-21.

ОЛИЙ ҲАРБІЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ТАРТИБГА СОЛИШ

REGULATION OF THE ACTIVITY OF HIGHER MILITARY EDUCATION INSTITUTIONS

Мавлянов Бахтиёр Ганижонович
Mavlyanov Bakhtiyor Ganijonovich

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Texnik ta'minot kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering school
Department of technical support*

Аннотация. Мақолада ОХТМда ўқув, услубий ва илмий ишларга раҳбарлик қилиш, таълим жараёнини самарали бошқариш, ҳарбий фан ва техника соҳасида эришилган сўнгги ютуқлар ҳамда кўшинларда тўпланган илғор тажрибаларни жараёнга тезкор жорий этиш қисқача асослаб берилган.

Калит сўзлар. Ўқув, услубий, илмий, раҳбарлик, таълим жараёни, самарали бошқариш, ҳарбий фан, техника, илғор тажриба

Abstract. In this article mentioned to instructing educational, methodic, departments of HMI (higher military institutions), head up effective educational process, modern achievements in the military science and technologies as well as utilizing collected developed experiences in troops during process.

Keywords: educational, methodic, scientific, leadership, educational process, effective head up, military science, technology, developed experience..

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси IX боб Иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлар, 41-моддасида: Ҳар ким билим олиш ҳуқуқига эга. Бепул умумий таълим олиш давлат томонидан кафолатланиши асослаб берилган [2].

Фуқароларнинг ижтимоий ҳимоясини кучайтириш ва камбағалликни қисқартириш давлат сиёсатининг устувор йўналиши сифатида белгиланиб, аҳолини янги иш ўринлари ва кафолатли даромад манбаи, малакали тиббий ва таълим хизматлари, муносиб яшаш шароитлари билан таъминлаш сифат жиҳатидан янги босқичга кўтарилди.

2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида 2022-йил 28-январь Президент фармони № ПФ-60 қабул қилинди.

Жаҳон миқёсидаги мураккаб жараёнларни ва мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт натижаларини чуқур таҳлил қилган ҳолда кейинги йилларда “Инсон қадри учун” тамойили асосида халқимизнинг фаровонлигини янада ошириш, иқтисодиёт тармоқларини трансформация қилиш ва тадбиркорликни жадал ривожлантириш, инсон ҳуқуқлари ва манфаатларини сўзсиз таъминлаш ҳамда фаол фуқаролик жамиятини шакллантиришга қаратилган ислохотларнинг устувор йўналишлари белгилаб берилди.

Мамлакатимиз иқтисодиётининг бозор муносабатларига ўтилиши кадрларни бошқариш соҳасида туб ўзгаришлар қилинишини талаб қилади ва корхона, ташкилотларнинг самарали ишлашини унда мавжуд бўлган ходимларни таъминлайди. Шу жиҳатдан ҳозирги вақтда малакали ходимларни шакллантиришга эришиш муҳим ижтимоий- иқтисодий аҳамият касб этади [3].

Олий ҳарбий таълим муассасалари ўз фаолияти давомида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси мудофаа вазири ва

Қуролли Кучлар бош штаби бошлиғининг буйруқ ва директивалари, бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, мазкур Низом ва ОҚТМ уставига амал қилади. Шунингдек, ОҚТМ жанговар ва сафарбарлик шайлиги, гарнизон хизмати масалалари бўйича ОҚТМ жойлашган ҳарбий округ қўшинлари қўмондонининг буйруқларига амал қилади.

ОҚТМ олдига қўйилган асосий вазифалар:

Ўз Ватани - Ўзбекистон Республикасига ва халқига содиқ, ОҚТМ битирувчисининг ихтисослик бўйича тайёргарлик даражасига қўйилган малакаталабларига жавоб берадиган мутахассислар тайёргарлигини сифатли ташкиллаштириш;

ҳарбий бўлинмани моҳирона бошқариш, мураккаб тактик вазиятда тезкор қарор қабул қилиш ва мустақил ҳаракатланиш, мақсадга мувофиқ қарорларни қабул қилиш ва шахсий режа намунаси билан ўз бўйсунувчиларини жанговар-хизмат вазифаларини бажаришга сафарбар этиш қобилиятига, ҳарбий иш соҳасида чуқур билимлар, юксак маънавий-руҳий, маънавий-ахлоқий фазилатларга, етакчилик, кенг дунёқараш ва интеллект, юқори ташкилотчилик ва бошқарувчанлик фаолиятига оид сифатларига эга ҳамда ишониб топширилган жанговар техника ва қурол-аслаҳани тўғри қўллашга оид кўникмаларни пухта эгаллаган офицерларни тайёрлаш;

ОҚТМ магистратура мутахассисликлари бўйича ихтисослиги ва йўналишига мос келувчи илмий-педагогик кадрлар билан таъминлаш;

ўқув режалари ва дастурларига мувофиқ ташкилотларда курсант ва тингловчиларнинг амалиётлари, стажировкаси, битирув малакавий ишлари ва магистрлик диссертацияларининг тажриба-синов қисмларини бажариши учун бу ташкилотлар билан ОҚТМ (факультет, кафедралар) ўртасида шартномалар ва келишувларни тузиш;

магистратура тингловчиларини тайёрлаш жараёнига Ўзбекистон Республикаси Олий таълим муассасалари, тармоқ илмий-изланувчилик ва лойиҳа муассасаларининг етакчи олимлари, шунингдек хорижий олимлар, юқори малакали, тажрибали мутахассисларнинг соатбай асосида ишга жалб қилиш;

оператив-тактик ва тактик поғонага мансуб офицер кадрлар ва ҳарбий педагогларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакаларини ошириш;

профессор-ўқитувчилар таркибининг профессионал маҳоратларини ошириш, қўшинларда катта тажриба тўплаган офицерларни, юқори малакали мутахассисларни, мамлакатимизнинг етакчи олий таълим муассасаларининг ўқитувчиларини ўқитувчилик фаолиятига жалб этиш;

ўқув ва моддий-техник базани ривожлантириш, таълим жараёнига таълимнинг замонавий технологиялари, усуллари, техник воситалари ва компьютер технологияларини татбиқ қилиш;

таълим жараёни ва қўшинларнинг кундалик жанговар-хизмат фаолияти ўртасида узлуксиз алоқани таъминлаш;

жанговар ҳаракатлар олиб боришнинг замонавий усулларини ҳамда ҳарбий фан ва техника соҳасида эришилган сўнгги ютуқларни чуқур таҳлил қилиш асосида ўқув ва услубий адабиётлар, қўлланма ва низомларни ишлаб чиқиш;

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари сафидаги ҳарбий хизмат ва офицерлик касби нуфузини оширишда фаол иштирок этиш [1].

ОҚТМ бошлиғи тинчлик ва уруш даврида:

ОҚТМнинг жанговар ва сафарбарлик шайлиги;

жанговар вазифалар ОХТМ томонидан муваффақиятли бажарилиши;

ОХТМдаги таълим жараёни, шахсий таркибнинг жанговар тайёргарлиги, тарбияси, ҳарбий интизоми ва маънавий-руҳий ҳолати ҳамда ҳарбий хизмат хавфсизлиги;

кадрларни лавозимга тайинлаш; ички тартиб;

ОХТМ қурул-аслаҳалари, ҳарбий техникаси ва бошқа моддий воситаларининг ҳолати ва бут сақланиши;

ОХТМнинг техник, моддий, тиббий, молиявий, ижтимоий-ҳуқуқий ва маиший таъминоти учун жавоб беради. У Ўзбекистон Республикаси муҳофаа вазирининг таълим соҳаси учун масъул ўринбосарига бўйсунди ва ОХТМнинг барча шахсий таркиби учун тўғридан-тўғри бошлиқ саналади [4].

ОХТМ бошлиғи қуйидагиларга мажбурдир:

ОХТМдаги таълим жараёни ва шахсий таркибнинг тарбиясига раҳбарлик қилиш, ОХТМни моҳирона бошқаришга;

ОХТМ бошлиғининг ўринбосарлари, факультет ва кафедра бошлиқлари, батальон командирлари билан, шунингдек, вақти-вақтида курсант ва тингловчилар билан ўқув машғулотларини ўтказишга;

ўқув йилида таълим жараёнини ташкиллаштириш бўйича қарор қабул қилиш ва вазифаларни белгилаш; ўқув, тарбиявий ва мафкуравий, илмий ва услубий ишларни ҳамда контракт бўйича ҳарбий хизматчилар ва Қурулли Кучлар хизматчиларининг малакасини ошириш ишларини ташкиллаштириш. Ўқув режалари ва дастурларининг тўлиқ ва сифатли бажарилишини, курсант ва тингловчилар билан ўтказиладиган барча машғулотлар юксак ғоявий-назарий ва илмий савияда ўтказилишини; командирлар ва профессор-ўқитувчилар таркиби билан услубий-йўриқловчи машғулотлар, кўргазмалар, очик, синов машғулотлари ва бошқа услубий тадбирлар ўтказилишини таъминлашга;

ОХТМнинг жанговар ва сафарбарлик шайлиги, жанговар тайёргарлик, ҳарбий шаҳарчани қўриқлаш ва муҳофаа қилиш режаларининг ишлаб чиқиши ва бажарилишига раҳбарлик қилишга;

ўқув-моддий базани ривожлантириш ва такомиллаштириш ишларини мунтазам равишда олиб боришга;

ҳарбий жамоаларда ошкоралик, ижтимоий адолат, ҳарбий хизматчилар ўртасида ўзаро ишонч муҳитини қарор топтириш, бўлинмаларда танқислик, лоқайдлик ва сустликка нисбатан муросасизликни юзага келтиришга;

биринчи босқичга (Ахборот-коммуникация технологиялари ва алоқа ҳарбий институтида тўртинчи босқичга, Ўзбекистон Республикаси Қурулли Кучлари Ҳарбий тиббиёт академиясида бешинчи (олтинчи) босқичга) қабул қилинган курсант (тингловчи)лар ва ҳарбий хизматга янги чақирилган аскарларни бўлинмаларга тақсимлаш, уларни Қурулли Кучлар Умумҳарбий низомлари талабларига мувофиқ белгиланган тартибда Ватанга қасамёдга келтиришишларига раҳбарлик қилишга;

контракт бўйича ҳарбий хизматчи ва Қурулли Кучлар хизматчиларни саралаш ва уларни лавозимларга тақсимлаш ишларига раҳбарлик қилиш, Қурулли Кучлар хизматчилари орасидан ҳарбий хизматга қабул қилинадиган ва профессор-ўқитувчи лавозимларига тайинланадиган номзодларни аниқлашга;

олий ҳарбийтаълим муассасаларига ўқишга кирадиган номзодларни қабул қилиш бўйича ишларни ташкиллаштиришга;

кун тартиби ва хизмат вақти регламентини белгилаш, ички тартиб сақланишини талаб қилиш, бажариладиган вазифалар ва машғулотлар жадвалини ҳисобга олган ҳолда кийим-бош русумини белгилашга;

ўқув, тарбиявий, услубий ва илмий ишлар ва ҳарбий интизом ҳолатини таҳлил қилиш, якунини чиқариш ва ушбу ишлар ҳолатини яхшилашга қаратилган чора-тадбирларни белгилашга;

ўқув жараёнини таъминлаш бўлинмаларининг фаолиятини йўналишлар бўйича тегишли ўринбосарлари орқали ташкиллаштириш ва назоратга олишга;

курол-аслаҳа, ҳарбий техника, ўқ-дори ва бошқа моддий воситаларнинг белгиланган захирасини яратиш, сақлаш ва қўриқлаш, уларни шай ҳолатда тутиш, тўғри фойдаланиш бўйича чора-тадбирлар кўришга, вақт-вақти билан уларнинг мавжудлиги, ҳолати ва жанговар шайлигини текширишга;

ҳарбий хизматчиларнинг кундалик ҳаётини яхшилаш, соғлиқларини сақлаш ва мустаҳкамлашга қаратилган чора-тадбирлар кўриш, озиқ-овқат маҳсулотларининг бир ҳафталик тақсимотини кўриб чиқиш ва тасдиқлаш, тайёрланаётган таом сифати ва шахсий таркибга тўла-тўқис берилаётганлиги устидан ҳар ҳафталик назоратни ташкиллаштириш, таом сифатини шахсан ҳар ҳафтада бир маротаба текширишга;

моддий ва молиявий воситаларнинг қонуний ва тежамли сарфланишини таъминлаган тарзда ОХТМнинг молиявий ва хўжалик фаолиятига раҳбарлик қилишга;

давлат ва ҳарбий сирларни мустаҳкам сақлашда шахсий таркибга нисбатан юқори даражада талабчан бўлиш, бепарволикка ва ҳушёрликнинг сустлашишига йўл қўйган шахслардан қатъий масъулият талаб қилишга ва бошқалар.

ОХТМ бошлиғи ўқув, услубий ва илмий ишларга раҳбарлик қилишда унга Куролли Кучлар Умумҳарбий низомлари, мудофаа вазирининг буйруқлари билан берилган ҳуқуқлардан ташқари, офицерлар малакасини ошириш факультети бошлиғи ва кафедра бошлиқларининг тақдимотига кўра профессор-ўқитувчилар таркиби ўртасида, улар бажараётган илмий ва услубий ишлар ҳажмини инобатга олган ҳолда, ўқув юкмасини қайта тақсимлаш ҳуқуқига эгадир.

Таълим жараёнига мудофаа вазирининг талаблари, Бош штаб бошлиғининг директивалари ва манфаатдор бошқармалар талабларини татбиқ этиш билан боғлиқ ўзгартиришлар ва қўшимчаларни киритиш, ҳарбий фан ва техника соҳасида эришилган сўнгги ютуқлар ҳамда қўшинларда тўпланган илғор тажрибаларни ушбу жараёнга тезкор жорий этиш мақсадида ОХТМ бошлиғига қуйидаги ҳуқуқлар берилади:

ОХТМ битирувчисининг ихтисослик бўйича тайёргарлик савияси олдида қўйилган малакаталабларида кўзда тутилган, курсант ва тингловчилар учун белгиланган бир ҳафталик максимал ўқув юкмаси ҳажмидан ошмаган ва ушбу ўқув юкмасининг минимал мазмунини таъминлаган тарзда, ўқув материалларини ўзлаштиришга ажратилган соатлар ҳажмини ўқитиладиган фанлар блоклари учун – **5% гача**, битта блокка киритилган мустақил фанлар учун ажратилган соатлар ҳажмини эса – **10% гача** ўзгартириш;

ўқитиладиган мустақил фан мавзулари таркибига янги мавзулар киритиш (эски мавзуларни чиқариш), семестрлар (босқичлар) орасидаги вақтнинг, шунингдек, мавзулар ва машғулот турларига ажратилган вақтнинг **25% гача** қисмини қайтадан тақсимлаш;

ўқув режаларида кўзда тутилмаган, бироқ ўқитилиши долзарб бўлган фан (курс) бўйича факультатив машғулотлар ўтказиш бўйича қарор қабул қилиш.

Ўқув, услубий, илмий, тарбиявий ва мафкуравий ишларга ҳамда ОХТМ фаолиятининг бошқа йўналишларига бевосита раҳбарлик қилиш ОХТМ бошлигининг ўринбосарлари томонидан, ўз лавозимлари мажбуриятларига мувофиқ амалга оширилади.

ОХТМ фаолиятига оид асосий масалаларни ҳал қилиш учун ОХТМ бошлиғи раҳбарлигида **Илмий кенгаш** фаолияти ташкиллаштирилади.

Ўқув жараёнини режалаштириш, ташкиллаштириш ва назорат қилиш ишларини ОХТМнинг **ўқув бўлими (ўқув-услубий маркази)** амалга оширади. Мазкур бўлим (марказ) зиммасига **қуйидаги вазифалар юкланади:**

кафедралар билан ҳамкорликда давлат таълим стандартлари ва малака талабларига мувофиқ ўқув режалари (ишчи ўқув режалари), ўқув дастурлари, ўқув машғулотлари жадваллари ва таълим жараёнини режалаштиришга доир бошқа ҳужжатларни ишлаб чиқиш;

курсант ва тингловчиларнинг ўқув материалларини қай даражада ўзлаштирганлигини таҳлил қилиш ва ҳисобини юритиш;

семестрлардаги аттестациялар ва якуний давлат аттестацияларини ташкиллаштириш;

битирувчилар ҳужжатларини тайёрлаш ва ушбу ҳужжатлар топширилишининг ҳисобини юритиш;

профессор-ўқитувчилар таркиби томонидан бажарилган ўқув юкламаларининг ҳисобини юритиш;

ўқув моддий-техник базани ривожлантириш ва такомиллаштиришнинг истиқболли ва йиллик режаларини ишлаб чиқишда кафедралар, бўлимлар ва хизматлар билан биргаликда иштирок этиш;

таълим жараёнини дарсликлар, ўқув қўлланмалар ва хизмат ҳужжатлари билан таъминлаш тадбирларини режалаштириш ва ташкиллаштириш;

ўқув фонди ва хизмат доирасида фойдаланиш учун кутубхоналари фаолиятига раҳбарлик қилиш;

аудиториялар, ўқув синфлари, лабораториялар ва ўқув-моддий базага тааллуқли бошқа объектлардан фойдаланишни режалаштириш ва уларни тақсимлаш;

курсант ва тингловчилар билан кўргазмали, очик, услубий-йўриқловчи ва бошқа турдаги машғулотларни ўтказиш [1].

Хулоса: ОХТМ ўз олдига қўйган асосий мақсади – Ўзбекистон Республикасига ва халқига содиқ, ОХТМ битирувчисининг ихтисослик бўйича тайёргарлик даражасига қўйилган малака талабларига жавоб берадиган мутахассислар тайёргарлигини сифатли ташкиллаштириш.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. “Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлиги ҳарбий таълим муассасаларида ҳарбий кадрларни тайёрлаш тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги ЎРМВ нинг 686-сонли буйруғи. 2022 йил 15 сентябрь.-Т., 2022.

2. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси “Ўзбекистон нашриёт-матбаа ижодий уйи” 2014 йил 6 октябрь.-Т., 2014.

3. “2022-2026-йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Республикаси Президентининг ПФ-60 фармони. 2022 йил 28 январь.-Т., 2022.

4. Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирининг 2022 йил 16 августдаги 605-сонли буйруғи Чирчиқ олий танк қўмондонлик муҳандислик билим юртининг Устави. – Т., 2022.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI HUDUDIDA FOYDALI QAZILMALARNING OLINISHI

EXTRACTION OF MINERAL MINERALS IN THE TERRITORY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Rasulov Nurali Fazlitdinovich
Rasulov Nurali Fazlitdinovich

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Umumtexnika fanlar kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of General Technical Sciences

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan metal va rangli metallarning olinish jarayonida ularni boyitish usullari haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: mineral xom-ashyo, foydali qazilma, konlar, ruda, yonilg'i, sanoat konlari, agregat.

Abstract. This article discusses the methods of enrichment in the production of metals and non-ferrous metals in the production process in the Republic of Uzbekistan.

Keywords: mineral raw materials, minerals, ore, fuel, industrial deposits, unit.

Respublikamiz xalq xo'jaligida mineral xomashyolarning turli ko'rinishlari katta miqdorda ishlatiladi. Hozirgi paytda sanoat va qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarish uchun mineral xomashyoning 200 dan ortiq turi ishlatilmoqda. Mavjud texnik-iqtisodiy sharoitda xalq xo'jaligida yetarli samara bilan ishlatilishi mumkin bo'lgan tabiiy mineral moddalar **foydali qazilmalar** deyiladi. Ular tabiiy va tegishli ravishda qayta ishlangan holda ishlatilishi mumkin.

Sifat va miqdor jihatidan xalq xo'jaligida ishlatishga yaroqli yer qa'ridagi mineral moddalarning to'plangan joyi **foydali qazilma konlari** deyiladi. Mavjud texnik sharoitda qazib olinishi maqsadga muvofiq bo'lgan konlar **sanoat konlari** deyiladi. Foydali qazilmani qazib olish va boyitish texnikasi o'sishi bilan sanoat konlari hisoblanmagan konlar ham sanoat konlari toifasiga o'tishi mumkin. Muhim ahamiyatga ega bo'lgan foydali qazilmalar sanoat tarmog'ida ishlatilishiga qarab 3 ta asosiy guruhga bo'linadi: **rudali**, **noruda** va **yonilg'i**.

Metall yoki uning birikmalarini ajratib olish texnologik jihatdan mumkin va iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq minerallar **agregati ruda** deyiladi. Masalan, temir, marganes, rux, molibden, volfram va hokazo rudalari.

Mineral xomashyoning sifatiga qarab rudalar **boy** (yuqori navli), **oddiy** (o'rtacha sifatli) va **kambag'al** (past navli) **rudalarga** bo'linadi.

Tabiiy kimyoviy reaksiyalar asosida hosil bo'lgan tabiiy kimyoviy birikmalar **minerallar** deyiladi. Minerallar kimyoviy tarkibiga qarab sinflarga bo'linadi, ularning asosiylariga quyidagilar kiradi: tug'ma (sof) elementlar, sulfidlar (metallarning oltingugurt bilan birikmasi), oksidlar (metallar va ba'zi elementlarning kislorod bilan birikmalari), silikatlar (metallarning kremniy va kislorod bilan birikmalari) va alyumosilikatlar (aluminiy saqllovchi silikatlar).

Foydali qazilma konlari **tub** va **sochma konlarga** bo'linadi. Tub konlarda ruda o'zining dastlabki hosil bo'lgan joyida tog' jinslarining umumiy massivida yotadi. Sochma konlar esa tub konlarning suv, havo kislorodi, harorat va boshqa tabiiy omillar ta'sirida yemirilishi natijasida hosil bo'ladi.

Foydali qazilma qumlari tabiiy omillar ta'sirida tub konlar joylashgan joydan ancha masofaga ko'chishi mumkin. Moddiy tarkibiga ko'ra rudalar qora, rangli, kamyob, nodir va radioaktiv metallar rudalariga bo'linadi. Rudalar, shuningdek, faqat bitta metall saqlovchi monometall va bir nechta metall saqlovchi murakkab polimetall rudalarga bo'linadi.

Polimetall rudalar monometall rudalarga nisbatan ko'proq uchraydi va ularning tarkibidagi metallar ko'pincha sanoat ahamiyatiga ega bo'ladi. Polimetall rudalarga misol tariqasida mis va ruxli, mis va qo'rg'oshinli, molibden hamda volframli rudalarni keltirish mumkin.

Fizik xossalariga ko'ra rudalar quyidagicha bo'linadi: zichlik bo'yicha: og'ir - zichligi 3500 kg/m^3 dan yuqori, o'rtacha – zichligi $2500\text{-}3500 \text{ kg/m}^3$, yengil - zichligi 2500 kg/m^3 dan kichik; namligi bo'yicha: o'ta nam, nam va quruq.

Fizik xossalari va kimyoviy tarkibiga ko'ra rudalar oson hamda qiyin boyitiluvchi rudalarga bo'linadi. Sanoat tomonidan rudali xomashyoga qo'yiladigan talablar GOST va texnik sharoitlar tarzida beriladi. Unga ko'ra mineral xomashyo qimmatbaho komponent, zararli qo'shimcha va ruda agregatining xususiyatiga qarab navlarga ajratiladi. Namlikning miqdori va granulometrik tarkibga ham cheklanishlar bor.

Ruda tarkibidagi har qaysi mineral ma'lum bir kimyoviy tarkibga va o'ziga xos tuzilishga ega. Bu minerallarning rang, zichlik, elektr o'tkazuvchanlik, magnitlanish qobiliyati va hokazo kabi doimiy va individual fizik xossalarini ta'minlaydi.

Foydali qazilma qazib olingandan yoki maydalangandan keyin millimetrning ulushidan tortib, to bir necha yuz millimetrgacha bo'lgan turli o'lchamdagi zarralar aralashmasidan iborat bo'ladi. Foydali qazilma tarkibiga kiruvchi turli o'lchamdagi zarralar massa miqdorining nisbati uning **granulometrik tarkibi** deyiladi.

Mahsulotning yirikligiga qarab tahlil qilish natijalari boyitish mashinalarining ishlab chiqarish unumdorligini, elaklar, maydalagich, tegirmon va klassifikatorlarning ishlash samaradorligini, rudali va noruda minerallarning yuzasini to'liq ochish uchun qanday yiriklikda yanchish zarurligini va bir qator texnologik jarayonlarning muhim ko'rsatkichlarini aniqlashga imkon beradi.

Granulometrik tarkibni aniqlash foydali qazilma namunasini ma'lum yiriklikdagi sinflarga ajratishdan iborat. Granulometrik tarkibni aniqlashning bir necha xil usullari mavjud: elash orqali, sedimentatsiya, mikroskopik usul yoki alohida zarralarning o'lchamini to'g'ridan-to'g'ri o'lchash va hokazo.

Zarralar o'lchamini to'g'ridan-to'g'ri o'lchab, yiriklikni baholash o'lchami 150-200 mm dan ortiq mahsulotning granulometrik xarakteristikasini tuzish uchun qo'llaniladi.

Foydali qazilma zarralari noto'g'ri shaklga ega va ularning yirikligi bir nechta o'lchamlar bilan ifodalanishi mumkin. Amaliy maqsadlar uchun zarrani bitta o'lcham, ya'ni diametr orqali xarakterlash maqsadga muvofiq. Shakli shar yoki kubga yaqin zarraning diametrini aniqlash uchun ulami bir xil yo'nalishda o'lchash kifoya. Bunday zarralarning diametrini aniqlash uchun quyidagi formulalarning biridan foydalaniladi:

$$D=b \quad (1)$$

$$D=b \cdot \sqrt{2} \quad (2)$$

$$D=b \cdot \sqrt{2} \quad (3)$$

bunda: **b** — zarraning bir yo'nalishdagi o'lchami. (1) formula sharga yaqin hakldagi, (2) va (3) formulalar esa kubga yaqin shakldagi zarralarning diametrini aniqlashda qo'llaniladi.

Parallelopiped yoki plastinka shaklidagi zarraning diametrini aniqlash uchun ularni ikki yoki uch o'zaro perpendikular yo'nalishda o'lchash kerak. Hisoblashda quyidagi formulalardan foydalaniladi: Parallelopiped yoki plastinka shaklidagi zarraning diametrini aniqlash uchun ularni ikki yoki uch o'zaro perpendikular yo'nalishda o'lchash kerak. Hisoblashda quyidagi formulalardan foydalaniladi:

$$d = (a + b)/2, \quad (4)$$

$$d = \sqrt{ab}, \quad (5)$$

$$d = (a + b + c)/3, \quad (6)$$

$$d = \sqrt{abc} \quad (7)$$

(4) va (5) formulalar kvadrat kesimli parallelopiped yoki plastinka shaklidagi zarralarning diametrini, (6) va (7) formulalar esa uchta o'zaro perpendikular yo'nalishdagi o'lchamga ega zarralarning diametrini aniqlashda qo'llaniladi.

Amalda ko'pincha aralashmadagi zarralarning o'rtacha diametrini aniqlashga to'g'ri keladi. Buning uchun quyidagi formulalardan foydalaniladi:

$$d_{or} = (d_1 + d_2)/2 \quad (8)$$

$$d_{or} = \sqrt{d_1 d_2} \quad (9)$$

bunda: d_1 va d_2 — aralashmadagi eng katta va eng kichik zarralarning diametri, mm.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Тихонов О.Н. Закономерности эффективного разделения минералов в процессах обогащения полезных ископаемых. М., Недра, 1994.
2. Umarova I.K. Foydali qazilmalami boyitish texnologiyasi. O'quv qo'llanma, ToshDTU, 2004- y.
3. Solijonova G.Q. Foydali qazilmalami boyitish texnologiyasi: "Yordamchi jarayonlar", ToshDTU, 2007- y.

HARBIY TEXNIKALARNING ELEKTR ZANJIRLARIDAGI DOIMIIY TOKLARNI KONTAKTSIZ O'LGHASH USULLARINI O'RGANISH VA TAHLIL QILISH

STUDY AND ANALYSIS OF THE METHODS OF NON-CONTACT MEASUREMENT OF DIRECT CURRENTS IN THE ELECTRICAL CIRCUITS OF MILITARY TECHNIQUES

Savridinov Nukridin
Савридинов Нукридин

Chirchiq OTQMBYu
Quruqlikdagi qo'shinlar havo hujumidan mudofaa kafedrası
Department of Air Defense of the Ground Forces
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School

Dehqonboyev Nig'matillo Imomqulovich
Деҳқонбоев Ниғматилло Имомқулович

Chirchiq OTQMBYu Tabiiy- ilmiy fanlar kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of natural sciences

Eshboyev Azamat Turaqulovich
Эшбоев Азамат Турақулович

Chirchiq OTQMBYu
Quruqlikdagi qo'shinlar havo hujumidan mudofaa kafedrası
Department of Air Defense of the Ground Forces
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School

Annotatsiya: Ushbu maqolada elektr zanjirlaridagi har xil qiymatdagi o'zgaruvchan va o'zgarmas toklarni ananaviy o'lchash usullari keltirilgan. Bundan tashqari elektr zanjirlardagi doimiy toklarni magnit-modulyatsiya usulida kontaktisiz o'lchash qurilmasining nazariy asoslari ham keltirilgan.

Kalit so'zlar: o'zgarmas tok, ampermetr, shunt, doimiy tok o'zgartirgichi, qo'zg'atuvchi chulg'amlar, o'lchovchi chulg'amlar, magnit-modulyatsion o'zgartirgich, ferromagnit o'zak, magnit oqim.

Abstract. This article presents traditional methods for measuring alternating currents in electrical circuits. In addition, the theoretical foundations of a device for non-contact measurement of direct currents in electrical circuits by the magnetic modulation method are presented.

Key words: alternating current, ampermetr, shunt, DC converter, excitation coils, measuring coils, turbans magnetic module, ferromagnetic core, magnetic flux

Elektr zanjirlardagi o'zgarmas toklarni o'lchash ampermetr yordamida amalga oshiriladi. O'lchanadigan tok zanjiriga ampermetr doimo ketma-ket usulda ulanadi.

O'zgarmas tok kuchini o'lchashda magnitoelektrik sistemadagi ampermetr qo'llaniladi, chunki magnitoelektrik sistemadagi ampermetrning shkalasi bir tekisda taqsimlangan bo'ladi.

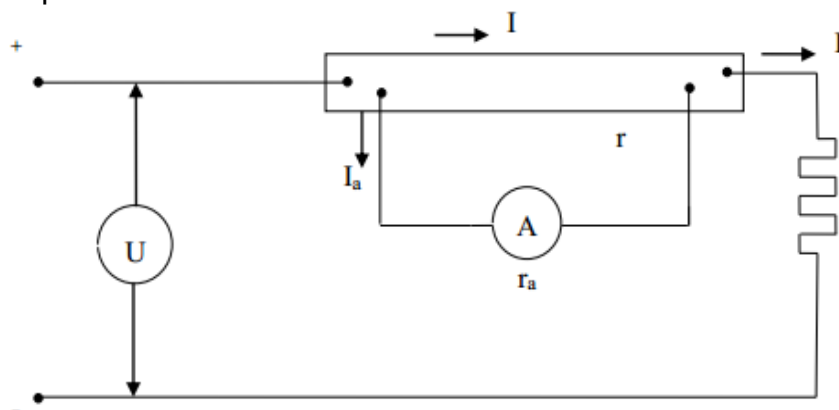
O'zgaruvchan tok kuchini o'lchash uchun elektromagnit sistemasidagi ampermetr ishlatiladi. Bunday ampermetr bilan o'zgarmas tok kuchini ham, o'zgaruvchan tok kuchini ham o'lchash mumkin. Elektromagnit sistemadagi asboblarning shkalasi bir tekis bo'linmagan. Oz miqdordagi tok kuchini o'lchash uchun milliampermetr va mikroampermetrlar ishlatiladi.

Katta miqdordagi tok kuchini o'lchash uchun o'zgaruvchan tok zanjirlariga ampermetr maxsus tok transformatorlari orqali ulanadi.

Katta miqdordagi tok kuchini o'lchash uchun o'zgarmas tok zanjirlariga ampermetr shunt bilan birgalikda ulanadi (1-rasm).

Shunt-elektr qarshiligi juda oz bo'lgan mis plastinkadan iborat. Shunday plastinka o'lchanadigan tok zanjiriga ketma-ket ulanib, ampermetr unga parallel qilib ulansa, o'lchanuvchi tok ikkiga ajraladi va uning bir qismi ampermetr orqali, ikkinchi qismi esa shunt elementi orqali o'tadi.

1-rasm.

Shuntning qarshiligi ilgaridan hisoblangan va ampermetr qarshiligiga nisbatan bir necha marta kam bo'ladi. Shunt qarshiligini hisoblash uchun o'lchanadigan tok I ning ampermetr orqali o'tadigan tok I_A ga nisbatini n harfi bilan belgilaymiz:

$$n = \frac{I}{I_A} \quad (1)$$

bu yerda: n - o'lchash chegarasining shunt yordamida bir necha barobar kengayishini ko'rsatadi.

Shunt orqali o'tadigan tok I_{sh} Kirxgof qonuniga binoan:

$$I_{sh} = I - I_A = nI_A - I_A = (n - 1)I_A \quad (2)$$

$$\frac{R_{sh}}{R_A} = \frac{I_A}{I_{sh}} = \frac{I_A}{(n-1)I_A} = \frac{1}{(n-1)} \quad (3)$$

$$R_{sh} = \frac{R_A}{n-1} \quad (4)$$

bu yerda: R_{sh} - shunt qarshiligi; R_A - ampermetr qarshiligi.

Shunt qarshiligini hisoblab chiqish uchun yuqoridagi formulalardan foydalanish lozim bo'ladi [1].

Yuqorida keltirilgan doimiy toklarni o'lchash usullarini osonlashtirish, tarmoqdagi qo'shimcha isroflarning oldini olish maqsadida ixtiro sifatida yaratilayotgan birlamchi kontaktsiz magnit-modulyatsiyalovchi doimiy tok o'zgartirgichini taklif etmoqchiman.

Ma'lum doimiy tok o'zgartirgichi [2], bu o'zgartirgich ko'p sonli ferromagnit elementlardan tashkil topgan va har bir elementlarda o'lchovchi va qo'zg'atuvchi chulg'amlar joylashgan. O'lchovchi chulg'amlar o'zaro ketma-ket ulanib, o'lchov asbobiga ulangan. Qo'zg'atuvchi chulg'amlar ham o'zaro ketma-ket ulangan va o'zgaruvchan tok manbasiga uzatiladi.

Bu o'zgartirgichning kamchiligi quyidagilardan iborat:

kontur bo'yicha har bir ferromagnit element bir tekisda shunday joylashtirilishi kerakki, ular orasidagi havo tirqishi bir xil bo'lishi talab etiladi;

kichik toklarni o'lchashda katta xatoliklarga ega;

tayyorlashdagi texnologik jarayonni murakkabligi;

magnit zanjirida bo'ylama havo tirqishi borligi tufayli modulyatsiyaning diskretligi natijasida o'lchash xatoliklarini yuzaga keltirishi.

Shuningdek, ma'lum katta doimiy toklarni o'lchashga mo'ljallangan magnit-modulyatsion o'zgartirgich [3], bu o'zgartirgich kontur bo'yicha ikki qator joylashgan ferromagnit elementlardan tashkil topgan. Bu elementlarda modulyatsiyalovchi va o'lchovchi chulg'amlar joylashgan. Har bir modulyatsiyalovchi va o'lchovchi chulg'amlar o'zaro ketma-ket ulangan bo'lib, modulyatsiyalovchi chulg'am o'zgaruvchan tok manbasiga o'lchovchi chulg'am esa o'lchov asbobiga ulangan.

Bu o'zgartirgichning kamchiligi quyidagilardan iborat:

tayyorlash texnologiyasining murakkabligi;

kichik doimiy toklarni o'lchash muammoligi;

dreyfni kompensatsiya qilish muammoligi.

Texnik jihatdan eng yaqin bo'lgan doimiy tokni kontaktsiz o'lchovchi differensial o'zgartirgich [4] bo'lib, bu o'zgartirgich o'lchanadigan doimiy tok hosil qilgan H- magnit maydonni o'zgaruvchan E- elektr yurituvchi kuchga (E.Y.K) o'zgartirib beradi. O'zgartirgichni har bir ferromagnit o'zagi ikkita yarim halqalardan iborat bo'lib qo'zg'atuvchi oqimni tutashtiradi.

Solishtirilgan o'zgartirgichning muhim kamchiliklariga quyidagilar kiradi:

a) bir juft o'lchovchi chulg'amlardan foydalanganligi tufayli kichik sezgirligi;

b) parametrlarni tarqoqligi tufayli hosil bo'lgan dreyf xatolik;

c) magnit o'zakdan to'la foydalanmasligi;

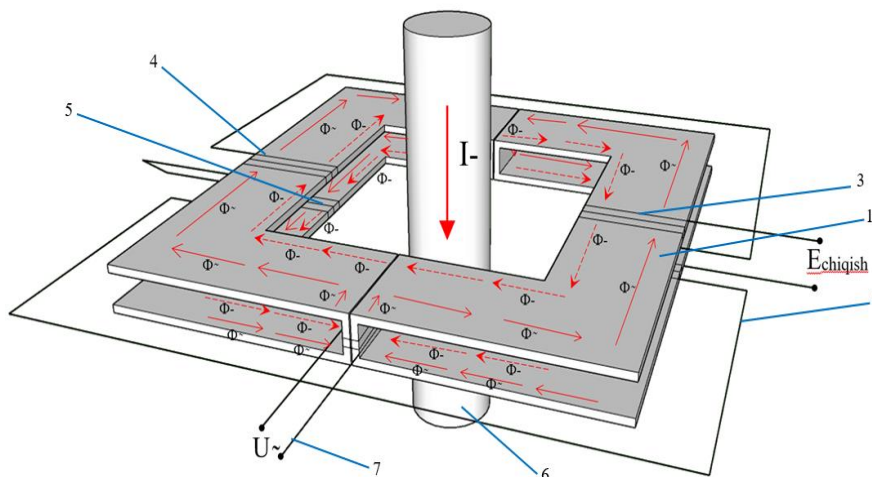
d) tashqi magnit maydon ta'siri.

Taklif etilgan ixtironi maqsadi sezgirligini oshirish va nol dreyfni yo'qotish.

Qo'yilgan maqsadni amalga oshirish uchun birlamchi magnit-modulyatsiyalovchi o'zgartirgichni har bir yarim halqa ferromagnit 1 o'zakning pastki va yuqori qismlarida bir juftdan 2-5 va 3-4 o'lchov chulg'amlari joylashgan bo'lib, 3-4 va 2-5 chulg'amlar qarama-qarshi va ular o'zaro ketma-ket ulangan, ikkita yarim halqani birlashtiruvchi o'zakda esa qo'zg'atuvchi 7 chulg'am joylashgan u o'zgaruvchan U- kuchlanish manbasiga ulangan.

2-rasmda taklif etilayotgan birlamchi kontaktsiz magnit-modulyatsiyalovchi doimiy tok o'zgartirgichining tuzilishi ko'rsatilgan.

Ushbu o'zgartirgichning ishlash prinsipini, uning ferromagnit halqasida bo'lib o'tadigan fizik jarayonlarini ko'rib chiqamiz.

2-rasm.

Qo'zg'atuvchi chulg'am 7, o'zgaruvchan U- kuchlanishga ulanganda ferromagnit o'zak 1 da Φ - o'zgaruvchan magnit oqim hosil bo'ladi. Bu magnit oqim ferromagnit o'zakni pastki va yuqori qismida joylashgan o'lchovchi 2 - 5 va 3 - 4 chulg'amlarni kesib o'tadi bu chulg'amlar qarama-qarshi ulanganligi sababli uning chiqishida hech qanday E.Y.K. hosil bo'lmaydi. Shina 6 dan doimiy tok o'tganda, ferromagnit I o'zakda o'zgarmas magnit oqim Φ - hosil bo'ladi, bu magnit oqim o'zakni yuqori biryarim chap qismida joylashgan Φ - o'zgaruvchan magnit oqim bilan Φ - + Φ - qo'shiladi, o'zakni ikkinchi yuqori o'ng qismida joylashgan o'zgaruvchan magnit oqim bilan Φ - Φ - ayriladi (1-rasmda ko'rsatilgan), natijada 3 - 4 o'lchovchi chulg'amlarning chiqishida E.Y.K. hosil bo'ladi. Xuddi shu jarayon ferromagnit o'zakning pastki qismida ham hosil bo'ladi, faqat bunda magnit oqim o'zakni pastki biryarim chap qismida joylashgan Φ - o'zgaruvchan magnit oqim bilan Φ - - Φ - ayriladi. O'zakning ikkinchi yarim o'ng pastki qismida joylashgan o'zgaruvchan magnit oqim bilan Φ + Φ - qo'shiladi (1-rasmda ko'rsatilgan), natijada 2 - 5 o'lchovchi chulg'amlarning chiqishida E.Y.K. hosil bo'ladi. Elektr yurutuvchi kuchning kattaligi o'lchanadigan doimiy tokning kattaligiga proporsional ravishda o'zgaradi. Har bir 3 - 4 va 2 - 5 chulg'amlarda hosil bo'lgan elektr yurutuvchi kuchlar qo'shiladi va bu o'zgartirgichning sezgirligini oshirishga olib keladi. O'lchovchi 3 - 4 va 2 - 5 chulg'amlarni ferromagnit o'zak o'qi bo'yicha bir-biriga nisbatan siljishi nol dreyfni yo'qotishga imkon beradi.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, elektr zanjirlarida doimiy toklarni o'lchash har doim muammoli vaziyatlardan biri bo'lib hisoblangan. Chunki, elektr zanjirlardagi doimiy toklarni o'lchash jarayonida zanjirga o'lchov mexanizmi (ampermetr) ni ketma-ket usulda ulash talab etiladi, ketma-ket usulda ulash uchun esa zanjirda uzilishlar hosil bo'ladi.

Agarda katta qiymatdagi doimiy toklarni o'lchash uchun esa shunt elementlaridan foydalanish zaruriyati tug'iladi. Shunt elementlari esa elektr zanjirida qizish holatlarini va shu bilan birga quvvat isrofini hosil qiladi. Ushbu kamchiliklarni hisobga olgan holda taklif etilayotgan birlamchi kontaktsiz magnit-modulyatsiyalovchi doimiy tok o'zgartirgichini elektr zanjirlardagi doimiy toklarni o'lchash uchun qo'llash maqsadga muvofiq hisoblanadi. Birlamchi kontaktsiz magnit-modulyatsiyalovchi doimiy tok o'zgartirgichi elektr zanjirlarda uzilishlarni, elektr zanjirlarga o'lchov asboblari kiritish uchun zanjirni uzish va qayta ulashga ketadigan vaqtlarni, kontaktlarning qizishini, qo'shimcha quvvat isrofi hosil bo'lishining oldini oladi, shu bilan birgalikda elektr tarmoqlarida o'lchov ishlarini olib borayotgan mutaxassisning xavfsizligini ta'minlashga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. N.Savridinov, A.T.Eshboyev, Z.SH.Najimidinov, Z.A.Xaydarov "Metrologiya, radioo'lchov va standartlashtirish", darslik., Chirchiq-2021.
2. Avtorlik guvohnomasi (CY) №502339.
3. Avtorlik guvohnomasi (CY) №705352.
4. Avtorlik guvohnomasi (CY) №249475.

HARBIY SUD NUTQI LEKSIKASIDAGI O'ZLASHMA

VOCABULARY OF COURT-MARTIAL SPEECH

Ulmasova Firuza Ravshanovna
Ulmasova Firuza Ravshanovna

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Umumtexnika fanlar kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of General Technical Sciences*

Mo'ydinov Qodirjon Abdurasulovich
Mo'ydinov Kadirjon Abdurasulovich

*Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Tashkent Region Chirchik State Pedagogical University*

Annotatsiya. Maqolada o'zbek tili harbiy sud nutqi leksikasida rus tili va u orqali Yevropa tillaridan kirgan o'zlashma so'zlarning ifodalanishi tarixiy manbalar asosida yoritilgan

Kalit so'zlar: aybnoma, sud nutqi, harbiy sud o'zlashma so'z, neologizm, sud, advokat, prokuror, ekspertiza, yuridik, yurist.

Abstract. The article uses historical sources to highlight the expression of borrowed words from Russian language and European languages in the lexicon of Uzbek military-judicial speech.

Keywords: prosecution, judicial speech, military court, proper words, neologism, prosecutor, expertise, legal, lawyer.

Ma'lumki, "o'zbek tili uchun tadrijiy jihatdan leksema o'zlashtirishdagi eng qadimgi manbalar deb fors, tojik, arab tillari ko'rsatiladi". Rus tili va u orqali Yevropa tillaridan leksema o'zlashtirish fors-tojik, arab tillariga nisbatan ancha keyingi vaqtlarda sodir bo'la boshlagan. Bu jarayon, asosan, XIX asrning ikkinchi yarmidan, ya'ni O'rta Osiyoning Chor Rossiyasi tomonidan istilo etilishidan e'tiboran boshlandi. Xususan, o'zbek tili sud nutqi leksikasi ham XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab rus tili va u orqali Yevropa tillaridan leksema o'zlashtirish hisobiga boyib borgan va bugungi kunda ham bu jarayon faol davom etmoqda. Shunga ko'ra, ishonch bilan aytish mumkinki, sud nutqi leksikasida rus tili va u orqali Yevropa tillaridan kirgan o'zlashmalar katta miqdorni tashkil etadi, ayniqsa, iqtisodiyot va kompyuter texnologiyalariga oid neologizmlarning o'zlashishi juda kuchli. Ular aynan, ya'ni hech qanday o'zgarishsiz hamda kalkalab o'zlashtirilmoqda. Masalan:

Aybnoma: Harbiy xizmatni o'tash tartibiga qarshi jinoyatlar O'zbekiston Respublikasi oliy sudi Plenumining 2000-yil 15-sentyabrdagi 23 sonli harbiy xizmatni o'tash tartibiga qarshi jinoyatlarga oid ishlarni ko'rish bo'yicha sud amaliyoti jinoyatning haqiqiy holatlari va jinoiy huquqiy tasnifiy aybnoma ayblanuvchi sifatida javobgarlikka tortish tog'risidagi qaror va ayblovchi fikrida bayon qilinadi va jinoiy jarayonda davlat yoki jamoat ayblovchisining shuningdek jabrlanuvchining sudlanuvchi aybini ispotlashga doir faoliyati.

Alibi (lotincha). Aybdor deb gumon qilinayotgan kimsaning jinoyatga aloqasi yo'qligini isbotlovchi dalil. *Shojamil Kabirovichning qotillik yuz bergan kunga to'la alibisi bor. Demak, avvalo, qotilni topish lozim* (O'TIL, 1-t., 70-b.).

Amnistiya. Oliy Hokimiyat qarori bilan ozodlikdan mahrum qilinganlarning jazosini yumshatish yoki ularni jazodan ozod qilish (O'TIL, 1-t., 79-b.). *K.A.Xaitov O'zR Prezidentining 22.08.2001 yilgi "Amnistiya" farmonining 2-moddasiga ko'ra jazoni o'tash joyidan ozod qilingan* (sud bayonnomasidan).

Apellyatsiya. Sud hukmidan norozi bo'lib, uning mohiyatini qayta ko'rib chiqish huquqiga ega bo'lgan yuqori sudga shikoyat qilish (O'TIL, 1-t., 90-b.). *Qarordan norozi tomon 10 kun ichida jinoyat ishlari bo'yicha Toshkent shahar sudiga yoki ushbu tuman sudi raisi nomiga apellyatsiya arizasini topshirishi mumkin* (sud hukmidan). O'zbek tili harbiy sud nutqi leksikasida rus tili va u orqali Yevropa tillaridan o'zlashgan so'zlar ichida eng faollari, tabiiyki, agent, armiya, akademiya sud, advokat, prokuror terminlaridir.

Mazkur so'zlar lug'atlarda quyidagicha izohlanadi.

Agent. (lotin) agens qaratqich kelishigi -agentis-ish yurutuvchi biron bir tashkilot yoki kishi topshirig'iga binoan yoki uning manfaatini ko'zlab ish yurituvchi shaxs vakil muassasa tashkilot va h.k.ning topshirig'ini bajaruvchi davlat razvedkasining maxfiy xodimi, josus.

Harbiy sudlar. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida ish olib boruvchi va O'zbekistonning sud hokimiyati tizimiga kiruvchi umumiy yurisdiksiya sudlari. 1992y 28 fevralda qabul qilingan. Harbiy tribunallar va harbiy prokratura organlari to'g'risida prezident farmoni bilan respublika qurolli kuchlarida qonuniylik va huquq tartibotni taminlash maqsadida O'zbekiston hududida joylashtirilgan harbiy tribunalar O'zbekiston Respublikasi nomidan odil sudlovni barcha harbiy qismlar, qo'shimlar, stradegik va umumiy yo'nalishdagi birlashmalar va boshqa harbiy tuzimlarda amalga oshiradigan bo'ldi. Mazkur farmon bilan bir vaqtda sobiq Turkiston harbiy okrugining Harbiy tribunali asosida harbiy sudlar tashkil etildi.

Sud I (qadimgi rus tilidagi *sud* – ish, hukm so'zidan olingan) muayyan davlat qonuni bilan mustahkamlangan protsessual tartibda jinoiy, fuqarolik, ma'muriy va boshqa kategoriyadagi ishlarni ko'rib chiqish va hal etishni amalga oshiruvchi davlat organidir. Sud odatiy va favqulodda turlarga bo'linadi. Odatiy sud umumiy vakolatli va ixtisoslashgan turlarga bo'linadi. Harbiy sudlar; xo'jalik sudlari bojxona, soliq, mehnat munozaralariga oid ishlarni yuritadilar. Ayrim mamlakatlarda diniy sudlar ham mavjud. Ba'zi federativ davlatlarda sud federal va sub'ektiv federatsiya suverintetiga bo'linadi

Sud I (r) 1. Fuqarolarning da'volariga oid yoki jinoiy ishlarni ko'rib, tegishli hukm chiqaruvchi davlat organi. *Oliy sud. Xalq sudi. Sud qarori. Sud hukmi. Sud organlari. Sudga bermoq.* Masalan: *O'rtoqlar, olib boringlar bularni, adolat sudiga topshiringlar! Tegishli jazosini ko'rsin* (Hamza. "Tuhmatchilar jazosi"). Shunday organ joylashgan bino, xona, joy. *Sudga bormoq. Siddiqjon o'zini qayerga qo'yishni bilmay sudga kirdi* (A.Qahhor. "Qo'shchinor"). Shunday organ xodimlari yoki sudyalari hay'ati. *Sud majlisi. O'ringizdan turinglar, sud kelayotir!*

Chor Rossiyasi davrida O'rta Osiyoga kirib kelgan sudlarning ayanchli ahvolini Cho'lpon "Kecha va kunduz" romanida mohirona tasvirlagan: *Mana shu vahima va tashvishlar bilan liq to'lib Toshkentga tomon qanot qoqqan depeshalar (rasmiiy telegrammalar) voqeaning uchinchi kunida Toshkentdan O'lka harbiy sudining sayyor hay'atini uchirib keldi. So'roqning o'zi esa sudning yetib kelishidan ham tez o'tdi. "Munday shoshilinch sud urush maydonlarida bo'lmasa, boshqa joyda bo'lishiga aqlim yetmaydi!" deb piching qilib gapirdi tilmoch*(259-b.).

Sud so'ziga o'zbekcha biriktirish natijasida yana bir qancha birikmalar paydo bo'lgan: *sud majlisi, sud zali, xo'jalik sudi, sud muhokamasi, sud hujjati, sud buyrug'i, sud tarkibi, sud majlisi bayonnomasi, sud harajatlari, ochiq sud, yopiq sud, sud depoziti va boshqalar.*

Sudya 1. Sud organlarida sudga tushgan ishlarni ko'ruvchi va shu ishlar bo'yicha hukm chiqaruvchi lavozimli shaxs (O'TIL, 3-t, 582-b.).

Sudyalik. Sudya kasbi (O'TIL, 3-t, 582-b.).

Advokat. O'zbek tili sud nutqi leksikasida eng faol qo'llanadigan so'zlardan biri advokat terminidir, shuning uchun unga batafsil to'xtab o'tamiz. Advokat termini o'zbek tiliga rus tili orqali XIX asrning oxiri, aniqrog'i, 80-yillarida kirib keldi. Masalan, jurnalist Mo'min Qayum "O'zbekning birinchi advokati" maqolasida 1879-yilning 24-martidagi "Sadoyi Farg'ona" gazetasidan parcha keltiradi.

Ushbu parchada o'zbekning birinchi advokati qo'qonlik Abdunabi Qurolboy o'g'li to'g'risida so'z yuritiladi: "Qo'qondagi advokatlar sho'basi keyingi ikki oyning ichida 151 kishina huquqiy maslahatlar berib, ularning ko'p og'ir yumushlarini hal etiluvinda sababkor bo'ldi". Abdulhamid Cho'lponning "Kecha va kunduz" asarida ham ushbu termin qo'llaniladi. "Bu zakunchi–ruslardan chiqqan advokat bo'lsa, abrez qora–yerlik xalqlardan chiqqan "advokat". Ma'lum bo'ladiki, advokat terminini XX asr boshlarida o'zbek badiiy adabiyotida ham uchratishimiz mumkin bo'lgan.

Shunisi muhimki, Cho'lponning yuqorida qayd etilgan asarida advokat termini o'rnida *zakunchi* so'zi ham faol qo'llaniladi. Ya'ni, *zakunchi* (*zakon+chi*) yasama so'zi advokat termini bilan sinonimik munosabatga kirishib, qonunni yaxshi biluvchi shaxs ma'nosini beradi. Qiyoslang: *Sud majlisiga yarim soat qolganda, zakunchi keldi. Sud bo'ladigan binoning boqchasida tikka turib aybdor bilan gaplashdi*.

Hozirda o'zbek tili sud nutqi leksikasidagi faol terminlardan bo'lgan advokat atamasi lug'atlarda quyidagicha izohlanadi: 1. *Advokat* (lotincha *advokatus*, *advoco* – taklif etaman) jismoniy yuridik shaxslarga huquqiy yordam ko'rsatadi, huquqiy masalalar bo'yicha maslahatlar beradi, qonunchilik bo'yicha og'zaki va yozma ma'lumotlar beradi; sudlarda, davlat idoralarida, boshqa shaxslar oldida vakillik qiladi; dastlabki tekshiruvda ishtirok etadi; qonunlar bilan taqiqlanmagan boshqa yuridik xizmatlarni bajaradi. 2. *Advokat* – oliy yuridik ma'lumotga ega bo'lgan va belgilangan tartibda advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziya olgan O'zbekiston Respublikasining fuqarosi. O'zRda advokat bo'lishi mumkin. 3. *Advokat* – (r<lotin) ayblanuvchini sudda himoya qiluvchi, sudda biror shaxsning ishini olib boruvchi, huquqiy masalalar bo'yicha maslahat beruvchi yurist, himoyachi. Ko'rinadiki, advokat termini quyidagi yetakchi semantik komponentlardan–semalardan tashkil topadi: 1. Shaxs. 2. Huquqshunos. 3. Ayblanuvchini himoya qiluvchi. 4. Huquqiy masalalar bo'yicha maslahatchi.

Advokatura 1-advokatlar tashkiloti, kollegiyasi (O'TIL, 1-t, 39-b.).

Prokuror. Prokuror (fransuzcha *procureur*–lotincha *procurate*–g'amxo'rlik qilish ma'nosini bildiradi) prokuratura organlarining mas'ul, mansabdor shaxsi. U qonun asosida prokuror nazoratini amalga oshirishda Konstitutsiya, protsessual qonun hamda O'zRning "Prokuratura to'g'risida"gi (1992-yil 9-dekabr) qonuni talablarini bajarishi lozim.

Prokuror 1. Qonunga to'la amal qilinishi ustidan davlat nazorati olib boruvchi lavozimli kishi. *Respublika prokurori*. 2. Sud jarayonida davlat qoralovchisi.

Prokuratura leksemasi lotincha *procurate*–g'amxo'rlik qilish ma'nosini bildirib, davlat tizimidagi mavjud jinoyat ishlarini qo'zg'atuvchi, ayblovchi va sud jarayonida davlat nomidan ayblov olib borish vakolatiga ega bo'lgan organ (tizim) hisoblanadi. Ba'zi davlatlarda bu organ vakolatiga qonunlarga og'ishmay amal qilishni umumiy nazorat etish ham kiritilgan edi, ba'zi davlatlarda adliya vazirligi tizimiga kiradi (AQSH, Fransiya, Niderlandiya, Avstriya, Yaponiya, Polsha). Mamlakatda qonunga to'la amal qilinishi usidan nazorat qilib turuvchi va sudda davlat nomidan tuzilgan aybnomani himoya qiluvchi organ.

Protokol. U lug'atlarda quyidagicha izohlanadi: Protokol (fr.*protocole*, yun. Protokollon–manuskriptning birinchi varag'i) –

1) huquqiy faktlar qayd etilgan yozma hujjat (tergovga oid u yoki bu tergov harakati o'tkazilganligini bildiruvchi);

2) xalqaro miqyosda davlatlararo kelishuvlarni qayd etish hujjati nomi. Masalan, elchixonada faoliyatini muvofiqlashtirish bitimlari to'g'risidagi protokol kabilarda. Shuningdek:

1. Majlisda, yig'ilishda yoki so'roq va shu kabilarda aytilgan gap, qabul qilingan qaror va ular to'liq yozib olingan hujjat. *Sud majlisi protokoli*. "Kecha va kunduz" asarida sud majlisining asosiy yozma hujjati sifatida *protokol* so'zi qo'llangan: *Insof qilish kerak: protokol nihoyatda chiroyli xat bilan yozilgan Protokol emas, tomosha!* (262-b)

2. Biror faktni tasdiqlash uchun tuzilgan hujjat. *Ekspertlarning protokoli*.

3. Jamoat tartibi va qonunchiligini buzganlik haqida akt. *Avtoinspeksiya protokoli*. Xalqaro bitishuvlar, kelishuvlar haqidagi hujjat. Savdo munosabatlari haqidagi protokol.

Protest. Tegishli sud va prokuratura organlarining sud hukmlari va qarorlarini qayta ko'rib chiqish haqidagi rasmiy yozma bayonoti (O'TIL, 3-t., 314-b.).

Protsessual; *protsessual huquq.* Sud yoki ma'muriy jarayonlarga oid; sud jarayoni bilan bog'liq (O'TIL, 3-t., 317-b.). *Shikoyatda sudlanuvchining protsessual huquqlari buzilganligi ta'kidlanadi* (Mingboev U. "Sud-fuqarolar himoyachisi").

Ekspertiza. Qiyin yoki chigal masalani yechish uchun mutaxassislar ishtirokida uyushtirilgan tekshirish (O'TIL, 5-t., 26-b.).

Yuridik (shaxs, hujjat, yordam). Huquqqa, huquqshunoslikka oid (O'TIL, 5-t., 90-b.). *Fuqarolarga, tashkilotlarga yuridik yordam berish uchun advokatura faoliyat yuritadi* (gazetadan).

Yurist. Yuridik ma'lumotga ega bo'lgan shaxs; huquq sohasining rasmiy vakili (O'TIL, 5-t., 91-b.).

Shuningdek, o'zbek tili harbiy sud nutqi leksikasida rus va boshqa Yevropa tillaridan o'zlashgan quyidagi birliklar ishlatiladi: *Yustitsiya (qadimgi Rimda adolat xudosi nomi), apellyatsiya, dotatsiya, konstitutsiya, konstitutsion, kriminalistika, kriminalist, turma(tyurma), katorga, ariston (arestant), konvoir, konvoy (r-goll) va boshqalar.*

Ko'rinadiki, turkiy so'z va yuridik terminlar o'zbek tili harbiy sud nutqi leksikasining asosiy qismini tashkil etadi. Chunki keyingi yillarda o'zbek tili harbiy sud nutqi leksikasi asosan "o'zbekchalashtirilgan", shunga ko'ra, uni to'liq shakllangan, deb hisoblash mumkin.

Foydalangan adabiyotlar:

- 1.Yo'ldoshev I. O'zbek kitobchilik terminologiyasi. Toshkent: Fan, 2005.
- 2.Harbiy yuridik atamalar qomusiy lug'ati –Toshkent, 2003.
- 3.Yuridik ensiklopediya. Prof.U.Tadjixanov tahriri ostida –Toshkent: Sharq, 2001.
- 4.O'zbek tili leksikologiyasi – Toshkent: Fan, 1981.
- 5.O'zbek tilining izohli lug'ati. Besh jildlik.2-3 jild –Toshkent, 2006.

KONSTITUTSIYAMIZDA SO'Z, E'TIQOD VA VIJDON ERKINLIGINING KAFOLATLARI - BUGUNGI KUN MISOLIDA

FREEDOM OF SPEECH, RELIGION AND CONSCIENCE IN OUR CONSTITUTIONWARRANTIES - TODAY'S EXAMPLE

Xudayorova Zebuniso Otanazarovna
Khudayorova Zebuniso Otanazarovna

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Gumanitar fanlar kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of Humanities

Annotatsiya. Maqolada Konstitutsiyamizda kafolatlangan fuqarolarning so'z erkinligi, e'tiqod erkinligi va vijdon erkinligi va ushbu erkinliklardan to'laonli foydalanishda mamalakatimiz tamonidan yaratilgan imkoniyatlar hamda hukumatimizning bugungi kunda ijtimoiy sohada amalga oshirayotgan ochiqlik siyosati va keng qamrovli insonparvarlik g'oyalarga asoslangan islohatlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Konstitutsiya, so'z va e'tiqod erkinligi, vijdon erkinligi, din, Taraqqiyot strategiyasi, Harakatlar strategiyasi.

Abstract. The article refers to the freedom of speech, freedom of religion and freedom of conscience of citizens guaranteed by our Constitution and the opportunities created by our country in the full use of these freedoms, as well as the reforms that our government is implementing today in the social sphere, based on an open policy and overarching humanitarian ideas.

Key words: Constitution, freedom of speech and belief, freedom of conscience, religion, Development Strategy, Action Strategy.

Insoniyat yaralibdiki unda insonlar jamoa bo'lib, jamiyat ko'rinishida yashaydi. Va o'z - o'zidan bu jamiyatlarda tinch va to'laqonli erkin yashashning kafolatlari sanalmish qoida va qonunlar majmua talab vujudga keladi. Shunday talablar asosida kishilik jamiyatida dastlabki qonunlar majmui mil.av. II ming yillikda Old Osiyoda yaralgan edi, huddi shunday bizning mamlakatimiz ham eramizdan oldingi davrlardayoq diniy ko'rinishdagi qat'iy belgilangan qonunlarga, ya'ni "Avesto"ga ega bo'lgan.

Bugungi kunda mustaqil va suveren mamlakatlarning har biri o'z tartib-qoidalariga, ushbu me'yoriy normalarni o'zida jamlagan qonunlar majmui bo'lmish Konstitutsiyalarga ega bo'lishi-suveren mamlakatning asosiy belgisi hisoblanadi. Va o'z-o'zidan mustaqillikga erishgan dastlabki davrlarda mamlakatimizda ham Konstitutsiyaga ega bo'lish zarurati paydo bo'lgandi.

Inson dunyoga kelishi bilan oq unda yashash huquqiga egalik shakllanganidek erkinlik, vijdon va so'z erkinligiga bo'lgan ehtiyoj asosida ushbu talablarni qondirish uchun ham huquqiy asoslarga bo'lgan talab ham ortib boraveradi. Ushbu huquqlar avvalo, insonni jamiyatdagi o'rnini mustahkamlash bilan bir qatorda, unga ushbu imkoniyatlardan to'g'ri foydalanish ma'suliyatini ham yuklaydi albatta.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub islohotlar zahirida ham ayni bu masalalar o'z aksini topmoqda. O'zbekiston fuqarolarining vijdon erkinliklari qonun bilan kafolatlangan bo'lib, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-moddasida: "Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki hech qanday dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi",- deyiladi.

Istiqlolning dastlabki kunlaridanoq diyorimizning barcha fuqarolari haqiqiy e'tiqod erkinligini his eta boshladilar. Davlat bilan diniy tashkilotlar o'rtasidagi munosabatlar O'zbekiston Respublikasining 1998-yil 1-mayda qabul qilingan "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi (yangi tahrirdagi) Qonun bilan tartibga solinadi. Bugungi kunda O'zbekistonda turli din vakillari o'z dinlariga hech qanday to'siqlar siz e'tiqod qilishlari uchun barcha sharoitlar yaratilgan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 29-moddasida: "Har kim fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligi huquqiga ega. Har kim o'zi istagan axborotni izlash, olish va uni tarqatish huquqiga ega, amaldagi konstitutsiyaviy tuzumga qarshi qaratilgan axborot va qonun bilan belgilangan boshqa cheklashlar bundan mustasnodir..."- deyilganligining o'zi xalqimiz va hukumatimizning naqadar yaqin ekanligini, har bir fuqaro o'z shaxsiy fikriga ega bo'lgan holda so'z erkinligidan to'laqonli foydalana olishiga kafolatlardan bitta misoldir.

Albatta bugungi globalashayotgan dunyo bunday erkinlikka egalik tobora yuqori ahamiyat kasb etib boradi, zero so'z, fikr erkinligiga ega bo'lgan mustaqil shaxslargina mafkuraviy hurujlar ta'siri ortib borayotgan dunyoda o'zligi va kimligini anglagan holda yuksala oladi.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miromonovich ayni shu maqsadlarni ko'zlagan holda jamiyatimizda ochiq-oshkoralik va konstitutsiyaviy prinsiplarga asoslangan erkin fuqarolik jamiyatini barpo etish uchun jon kuydirib qilayotgan harakatlarining samarasi o'laroq keyingi 5-6 yil ichida xalqimizning nafaqat so'z, e'tiqod, vijdon erkinligi amalda yanada o'z ifodasini topa bormoqda, shu bilan birga fuqarolarimizning huquqiy savodxonligi ham kundan - kun yuksalmoqda. Bularni barini kundalik hayotimizda kuzatmoqdamiz. Chunonchi endi har bir inson o'z fikrini erkin bayon qilishi barobarida hukumat vakillari va amaldorlarning hatti - harakatlarini kuzatish, tahlil qilish, baholash

kerak bo'lsa ular yuritayotgan siyosatdan norozi bo'lsa e'tiroz va takliflar kiritish, yuqori turuvchi organlarga shikoyat qilish jarayonlari ham ancha liberallashtirildi va soddalashtirildi. Bu o'zgarishlarning barisi bir kunda paydo bo'lib qolmagan albatta, aynan manashu yangiliklarni hayotimizga tadbiq etish uchun dasturulamal bo'lib hizmat qiladigan mamlakatimizda tub islohotlarni amalga oshirishni ko'zda tutuvchi davlat dasturlaridan dastlabkilaridan biri bu - Harakatlar strategiyasidir.

Harakatlar strategiyasi mamlakatimizni 2017 - 2021 - yillarda rivojlantirishning beshta yo'nalishini o'zida mujassamlashtiradi. Mamlakatimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, havfsizlik va huquq - tartibotni, davlatimiz chegaralari daxlsizligini, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik muhitini ta'minlash uchun zarur shart - sharoitlar yaratdi. Zero ushbu strategiya ham mamlakatimiz hayotida yangi bosqich bo'layotgan ochiqlik, shaffoflik va oshkoralik muhitida bo'y ko'rsata borayotgan so'z erkinligining kafolati bo'lib, "Yangi O'zbekiston" g'oyasining tamal toshlaridan hisoblanadi.

Davlatimiz rahbari ham yaqinda "Yangi O'zbekiston" gazetasining bosh muharriri savollariga javob berganida: "Yangi O'zbekiston - demokratiya, inson huquq va erkinliklari borasida umume'tirof etilgan norma va prinsiplarga qat'iy amal qilgan holda, jahon hamjamiyati bilan do'stona hamkorlik tamoyillari asosida rivojlanadigan, pirovard maqsadi xalq uchun erkin, obod va farovon hayot yaratib berishdan iborat bo'lgan davlatdir".

Ushbu islohotlar qatoriga albatta Taraqqiyot strategiyasini kiritmaslik mutlaqo mumkin emasdir. Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev mamlakatimizni rivojlantirishning 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasida avvalgi strategiyamizdan farqli ravishda beshta emas, yettita ustuvor yo'nalishni belgilab berdilar va bu strategiyada albatta ma'naviyat masalasiga juda katta e'tibor va urg'u berildi.

Ushbu Davlat dasturining asosiy ustuvor yo'nalishlari quyidagilardir:

inson qadrlarini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish;

mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish;

milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash;

adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish;

ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish;

milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda umumbashariy muammolarga yondashish;

mamlakatimiz xavfsizligi va mudofaa salohiyatini kuchaytirish, ochiq, pragmatik va faol tashqi siyosat olib borish.

Ayni shu o'rinda aytib o'tmoq joizki, 7-yo'nalishni ochib beruvchi 1-maqsad ya'ni, Taraqqiyot strategiyasining 89-maqsadida quyidagi jumlar berilgan: "Fuqarolarning axborot olish va tarqatish erkinligi borasidagi huquqlarini yanada mustahkamlash.

Axborot sohasini tartibga soluvchi yagona tizimlashtirilgan normativ-huquqiy hujjat loyihasini ishlab chiqish.

Fuqarolarning axborot kommunikatsiya vositalaridan foydalanish madaniyatini oshirish.

Shaxsiy va sir saqlanishi lozim bo'lgan ma'lumotlarni internet tarmog'ida oshkor qilish bilan bog'liq daxlsizlik huquqi buzilishining oldini olish.

Kiberjinoyatchilikning oldini olish tizimini yaratish."

Xulosa o'rinda shuni aytish mumkinki, ushbu strategiyaning 100 ta maqsadidan dengizdan tomchidek bo'lgan yuqoridagi berilgan bitta maqsadining o'zidayoq mamlakatimizda bugungi kunda hukumatimiz tomonidan amalga oshirilayotgan jamiyki

ishlarning tag zahirida mamlakatimizda yashayotgan har bir O'zbekiston fuqarosini Bosh Qomusimizda belgilab qo'yilgan fuqarolarning barcha haq-huquqlaridan to'laqonli foydalangan holda yashashi, ta'lim va bilim olishi, o'z ustida tinimsiz ishlashi hamda yutuqlarini, yaratgan yangilik va natijalarini keng jamoatchilik bilan oshkora baham ko'ra olishi, bu yo'lda esa avvalo, axborot olish va tarqatish erkinligi borasida berilgan juda keng imkoniyat va qulay sharoitlar yaratib berish ekanligi kishida bir ajib ko'tarinkilik, ertangi kunga ishonch va kuch bag'ishlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.-T.: "O'zbekiston", 2017 –B.12
2. Nosirxo'jayev S.H. Ma'naviyat asoslari//Nosirxo'jayev S.H.,Lafasov M.F.,A'zamxo'jayeva S. –T.: "TURON-IQBOL", 2010 –B.63
3. 2022-2026- yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi To'g'risida PF-60 , [https:// lex.uz](https://lex.uz). 28.01.2022. –B.1
4. Mirziyoyev Sh.M. ning Yangi O'zbekiston gazetasi bosh muharriri Salim Doniyorovga bergan intervyusi.

FANLARARO BOG'LIQLIKNI RIVOJLANTIRISH ORQALI KURSANTLARNING TEXNIK TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH

FORMING TECHNICAL THINKING OF STUDENTS THROUGH DEVELOPMENT OF INTERDISCIPLINARY CONNECTION

Himmataliyev Do'stnazar Omonovich
Himmataliyev Dostnazar Omonovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
"Pedagogika va menjment" kafedrası
*Chirchik State Pedagogical University,
Department of "Pedagogy and Management"*

Amirova Zarifa Fayzilloyevna
Amirova Zarifa Faizilloevna

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Umumtexnika fanlar kafedrası
*Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of General Technical Sciences*

Annotatsiya: Ushbu maqola oliy harbiy ta'limning ma'lum bir yo'nalishida tahsil olayotgan kursantlarning texnik tafakkurini shakllantirishda muhim rol o'ynaydigan fanlarning integratsiyasi bilan bog'liq.

Kalit so'zlar: harbiy ta'lim va tayyorgarlik, texnik tafakkur, zamonaviy o'qitish usullari, ilmiy mavzular integratsiyasi, fanlararo integratsiya, dasturlash tuzilmasi, kompleks tayyorgarlik, o't o'chirishga tayyorlik.

Abstract. This article deals with the integration of disciplines that play a key role in shaping the technical thinking of cadets studying in a specific area of higher military education..

Keywords: military education and training, technical thinking, modern methods of teaching, integration of science topics, interdisciplinary integration, programming structure, science complex, integrated learning, shooting readiness.

Respublikamizda harbiy kadrlarni tayyorlash jarayoniga alohida e'tibor qaratilib, ularning bilimiga, jangovar tayyorgarligiga, qurol-aslaha va harbiy texnikalarga munosabatini shakllantirib borish asosida har tomonlama chinakam vatan himoyachilari etib tayyorlash yuzasidan keng qamrovli chora-tadbirlar amalga oshirilib, muayyan

natijalarga erishilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvarda PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi farmonida ushbu masalalar bo'yicha muhim vazifalar belgilab berilgan. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda, jumladan, harbiy kadrlarni o'qitishda ularning texnikaviy bilimlarini oshirish, qurol-aslaha va harbiy texnikalarning takomillashgan turlarini yaratishga undovchi, mustaqil izlanishga, texnika va mexanizmlarning modernizatsiyalashtirilgan turlarini yaratishga imkon beruvchi, shuning bilan kursantlarning mustaqil ilmiy faoliyat bilan shug'ullanishga asos bo'luvchi innovatsion g'oyalarni shakllantiruvchi mashg'ulotlar tashkil etish asosida kursantlarning texnik tafakkurini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Kursantlarda texnik tafakkur qilish (analiz, sentiz, taqqoslash, umumlashtirish) imkoniyatini yaratuvchi topshiriqlar o'zlashtirilgan bilimlarni faol ravishda qayta ishlab borish uchun muhimdir. Ular texnik bilimlarni qabul qilishning nisbiy passiv fazasidan so'ng aktiv faza kelishi uchun imkoniyat yaratib beradi.

"Tank qo'shinlari taktik muhandisligi" ta'lim yo'nalishi bo'yicha bitiruvchilar o'zlarining fundamental, umumkasbiy va maxsus tayyorgarliklariga asosan quyidagi turdagi kasbiy faoliyatlarini amalga oshirishlari mumkin:

qo'mondonlik: muhandis, katta muhandis, kichik komandir, komandir va unga teng lavozimlar;

qo'mondonlik shtab lavozimlarida: bo'linmalarda shtab boshlig'i lavozimlaridagi harbiy xizmat va unga teng bo'lgan lavozimlarda;

o'quv-tarbiyaviy lavozimlarda: tank qo'shinlari taktik muhandisligi qo'mondonlik komandiridan boshlab, eskadron komandirigacha bo'lgan lavozimlarda [1].

Bo'lajak harbiy muhandislarning o'quv rejaga muvofiq holda fanlararo integratsiya asosida texnik tafakkurini rivojlantirishni keltirib o'tamiz. Buning uchun o'quv rejani tahlil qilish natijasiga ko'ra «Tank qo'shinlari taktik muhandisligi» yo'nalishi bo'yicha integratsiyalangan ta'lim dasturi tuzilmasi ko'rib chiqildi.

Keltirib o'tilgan o'quv rejaga muvofiq fan bloklaridan tegishli fanlarni tanlab olamiz:

1-blok: Tabiiy-ilmiy va gumanitar fanlardan: Milliy g'oya: O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi, Fizika, Chizma geometriya va muhandislik grafikasi, Tabiiy-ilmiy tanlov fan (Ekologiya, Kimyo)...

2-blok: Umumkasbiy fanlardan: Harbiy muhandislik tayyorgarligi, Otish tayyorgarligi, Nazariy va amaliy mexanika, Umumiy taktika...

3-blok: Ixtisoslik fanlaridan: Qurollarni boshqarishning avtomatik tizimi, Zirhli tank qurollarining tuzilishi, Jangovar mashinalarni haydash, Bo'linmalarni kundalik faoliyatini boshqarish...

4-blok: Qo'shimcha fanlar: Avtomobil tayyorgarligi, Harbiy huquq asoslari...

Fanlararo integratsiyani amalga oshirishdan asosiy maqsad ta'lim jarayonida kursantlarni tadqiqotchilik, loyihalash, modellashtirish kompetensiyalari orqali ularning texnik tafakkurini shakllantirishdan iborat.

Bilim yurti o'quv rejasidan tanlab olingan beshta fanga quyidagi talablar qo'yilgan (kursantlar bilishi lozim):

1. *Tabiiy-ilmiy tanlov fan:* Kimyo fani fundamental fan hisoblanib, harbiy mutaxassisni tayyorlashda kimyoning o'qitilishi uning nazariy asosini o'rganishini ta'minlaydi, kursantlarning umumtexnik, harbiy, harbiy-texnik va maxsus fanlarni chuqur o'zlashtirishlari uchun bilim va ko'nikmalarini hosil qiladi.

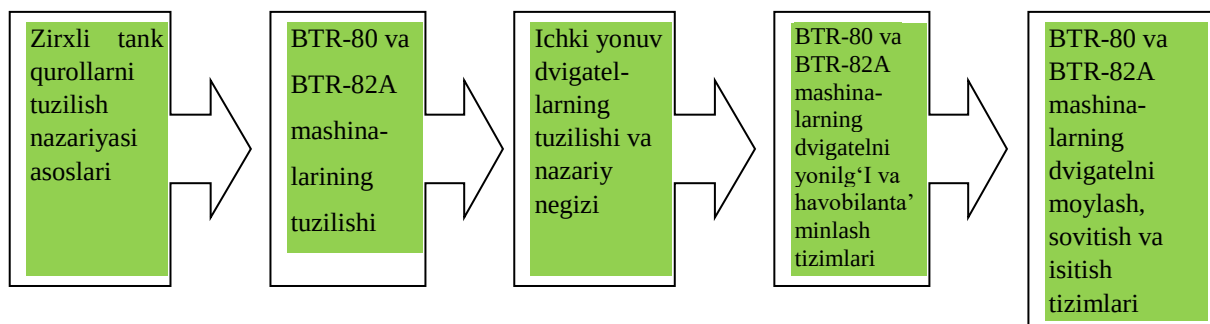

2. *Harbiy muhandislik tayyorgarligi:* Taktik raketa artilleriya va o'q-dorilari qo'mondon muhandisligi, Tank qo'shinlari taktik muhandisligi va Artilleriya taktik qo'mondonligi yo'nalishlari bo'yicha mutaxassislar tayyorlashda "Harbiy muhandislik tayyorgarligi" o'quv fani asosiy fanlardan biri hisoblanadi va jangda muhandislik ta'minotini tashkillashtirish hamda umumqo'shin bo'linmalar tomonidan muhandislik ta'minoti vazifalarini amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Ushbu fan o'quv rejaning umumkasbiy fanlar blokiga taalluqli bo'lib, u kursantlarga 1-3 bosqichlarda o'qitilishi maqsadga muvofiq. Uni o'qitish uchun "Taktika", "Boshqaruv faoliyati asoslari", "Bo'linmalar kundalik faoliyatini boshqarish", "Harbiy topografiya", "Boshqaruv va aloqa vositalari", va "Radiatsion, kimyoviy, biologik himoya" fanlari nazariy zamin bo'lib xizmat qiladi hamda fanning o'zi "Taktika" fanining asosiy qismlari uchun nazariy (ilmiy) zamin bo'lib xizmat qiladi.

3. *Zirhli tank qurollarining tuzilishi:* Zirhli tank qurollarini namunalarining tugun, agregat va tizimlarining tuzilishi, ularda bo'lib o'tadigan fizik hodisalar va jarayonlar, texnik ishlatish va xizmat ko'rsatishni o'rganish jarayoni kursantlarni matematik, umumilmiy va umumtexnik fanlar bo'yicha bilimlari asosida amalga oshiriladi. Fanni o'rganish natijasida kursantlarda texnik to'g'ri qarorlarni qabul qilish, zirhli tank qurollarni ekspluatatsiya qilish va jangovar shay holatda saqlash bo'yicha ko'rsatmalarni bera ola bilish, havo-desant qo'shinlarning shaxsiy tarkibi bilan texnik tayyorgarlik bo'yicha mashg'ulotlarni tashkillashtirish va uslubiy to'g'ri o'tkazish bo'yicha malakalarni singdirish.

Zirhli tank qurollarining tuzilishi umumkasbiy fanidan umumiy mehnat hajmi o'quv rejaga muvofiq 176 soatni tashkil etadi. Shundan 100 soat auditoriya mashg'ulotlari, 76 soat mustaqil tayyorgarlik mashg'ulotlaridir. Bundan tashqari ushbu fan ma'ruza, amaliy, guruhli va mustaqil ta'lim mashg'ulotlar kabi shakllarga ega.

Zirhli tank qurollarining tuzilishi umumkasbiy fanlarni o'qitishda fan mavzulararo grizontal va sirkulyatsion integratsiya 1–rasmda keltirilgan.

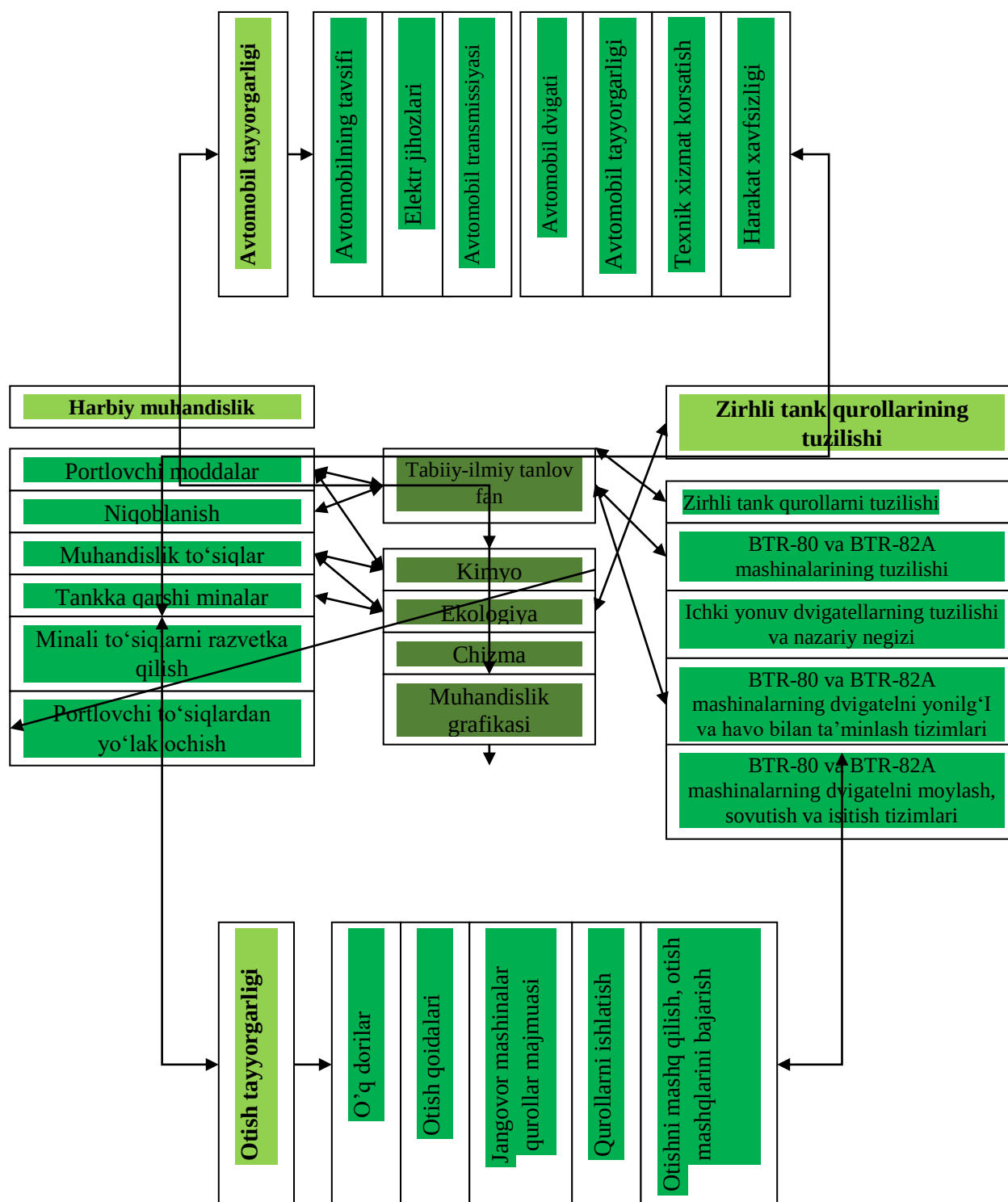
1-rasm. Zirhli tank qurollarining tuzilishi fanini o'qitishda fan mavzulari aro integratsiya

Otish tayyorgarligi: "Tank qo'shinlari taktik muhandisligi" yo'nalishi bo'yicha mutaxassislar tayyorlashda "Otish tayyorgarligi" o'quv fani asosiy fanlardan biri hisoblanadi va jangda o't ochishni tashkillashtirish hamda maxsus bo'linmalar tomonidan o't ochishga qo'yilgan vazifalarini amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Ushbu fan o'quv rejaning umumkasbiy fanlar blokiga taalluqli bo'lib, u kursantlarga 1-4 kurslarda o'qitilishi maqsadga muvofiq. Uni o'qitish uchun "Taktika", "Boshqaruv faoliyati asoslari", "Bo'linmalar kundalik faoliyatini boshqarish", "Harbiy topografiya", "Boshqaruv va aloqa vositalari", "Tog' tayyorgarligi" va "Jismoniy tayyorgarlik" fanlari bilan bog'liq bo'lib "Otish tayyorgarligi" fanining asosiy qismlari uchun nazariy zamin bo'lib xizmat qiladi.

Avtomobil tayyorgarligi: Kursantlarga “Avtomobil tayyorgarligi” fanini o‘zlashtirish natijasida quyidagilar haqida tasavvurga ega bo‘lishlari lozim: avtomobilning tuzilishi va unga texnik xizmat ko‘rsatish haqida; avtomobilga №1 va 2 texnik xizmat ko‘rsatish ishlash hajmi va tartibi haqida; yo‘l hujjatlarini rasmiylashtirish haqida bilish va qo‘llash.

Zirhli tank qurollarining tuzilishi umumkasbiy fanini to‘rtta fan bilan vertikal integratsiyasini amalga oshiramiz (2- rasm.).

2-rasm. Fanlararo integratsiya

Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, kursantlarning texnik tafakkurini shakllanganlik darajasi o‘qituvchi tomonidan mashg‘ulot davomida ularga belgilangan o‘quv axborotining

hajmi va xususiyati bilan belgilanadi. Kursantlarning kasbiy tayyorgarlik darajasi va texnik tafakkurning shakllanganligi tabiiy-ilmiy, umumkasbiy va ixtisoslik fanlari bo'yicha materiallarni o'zlashtirish imkoniyati, shuningdek mashg'ulotning xususiy didaktik maqsadlariga erishish darajasiga bog'liq.

Bo'lajak ofitserlarning texnik tafakkurini fanlararo bog'liqlik asosida shakllantirishda birinchidan, fan bloklaridan ta'lim berishda kompetensiyalarni (pedagogik, loyihalash, tadqiqotchilik, harbiy muhandislik, modellashtirish) ta'lim shakllarini (ma'ruza, amaliy, guruhli, mustaqil tayyorgarlik, o'quv amaliyoti) inobatga olgan holda innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llab o'qitish maqsadga muvofiqdir.

Kursantlarda texnik tafakkur qilish (analiz, sentiz, taqqoslash, umumlashtirish) imkoniyatini yaratuvchi topshiriqlar-o'zlashtirilgan bilimlarni faol ravishda qayta ishlab borish uchun muhimdir. Ular texnik bilimlarni qabul qilishning nisbiy passiv fazasidan so'ng aktiv faza kelishi uchun imkoniyat yaratib beradi. Amaliy topshiriqlarni bajarish yoki mustaqil ravishda ishlash hamda natijalarni taqdim etish texnik tafakkurni samarali rivojlantirish imkonini yaratadi. Bunda amaliy mashg'ulotlarni bir qator interfaol metodlar: "Konstruktor", "Qora quti", "Assiment" "T-Sxema", "Texnik obe'ktlarning o'xshashini topish"- bir-biri bilan mutlaqo kam bog'langan yoki mutlaqo bog'lanmagan 2 ta texnik obyektini olib o'zaro o'xshash jihat (belgi)larni topish kabilarni qo'llagan holda olib borishni tavsiya etdik.

Foydalanilgan manbalar:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi «Tank qo'shinlari taktik qo'mondonligi» yo'nalishi bo'yicha DTS va malaka talablari.
- 2.Z.X.Abdinazarova, Pedagogik texnologiyalarning kursantlar aqliy taraqqiyotiga psixologik ta'siri. Psix.fan.nomz. diss.- Toshkent, 2012. – 144 b.
- 3.Z.Sh.Alimardonov, Oliy harbiy ta'lim muassasalarida bo'lajak ofitserlarning kasbiy kompetentligini takomillashtirish// p.f.f.d. (PhD) dis...avtoreferati.–Samarqand. -2019.-52 b.
- 4.A.G.Asmolov, Psixologiya lichnosti. -M.: Izd-vo- MGU, 1990.-368 s.
- 5.Z.F.Amirova, Development of technical thinking of cadets using interactive methods. // International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology. – India, 2022. – Vol. 9, Issue 1. pp. 18879-18884.(05.00.00; № 9).

ROSSIYA FEDERATSIIYASI OHTMLARIDA MUHANDIS SAPYOR MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHNING RIVOJLANISH TENDENSIYASI

THE DEVELOPMENT TENDENCIES OF TRAINING ENGINEERING COMPUTER SPECIALISTS IN OHTM OF THE RUSSIAN FEDERATION

Mirzaqulov Abdusalom Abduraxmonovich
Мирзакулов Абдусалом Абдурахмонович

*Кафедра боевого обеспечения
Чирчикского высшего танкового командного инженерного училища
Department of Combat Support
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School*

Аннотация: В данной статье представлены рекомендации по организации использования данной системы с учетом теологий, которые проводятся в процессе подготовки военнослужащих в нашей и зарубежной стране на сегодняшний день, положительные стороны системы подготовки, ожидаемые от нее результаты, особенности подготовки военнослужащих.

Ключевые слова: Инженерный войска национальной армии страны, высшее образование, Международный противоминный центр, Сурия, Лаос, США, Китай, Россия, Германия, достижения, актуальная проблема.

Abstract. This article presents recommendations on the organization of the use of this system, taking into account the theologies that are carried out in the process of training military personnel in our and foreign countries today, the positive aspects of the training system, the expected results from it, and the features of training military personnel.

Keywords. Engineer troops of the national army of the country, higher education, International Mine Action Center, Suria, Laos, USA, China, Russia, Germany, achievements, actual problem.

Bugungi kunda dunyoda vaziyatning shiddat bilan o'zgarib borayotganligi, yer sharining turli nuqtalarida ahvol keskinlashib, xalqaro terrorizm va ekstremizm xavfi ortib borayotgani bizdan xalqaro va mintaqaviy vaziyatni har tomonlama tahlil va prognoz qilishni, mamlakatimiz xavfsizligi va barqarorligini ta'minlash, Qurolli Kuchlarimizning jangovar tayyorgarligi va salohiyatini oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni ko'rishni talab etmoqda[1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti – Qurolli Kuchlari Oliy Bosh Qo'mondoni SH. M. Mirziyoyev

Harbiy-muhandislik bo'linmalariga asos solgan ilk qirol va imperator

Pyotr I – 1672-yil 9-iyun kuni Rossiyaning Moskva shahrida tug'ilgan.

Pyotr Alekseevich – butun Rossiyaning oxirgi qiroli va birinchi imperatori. Romanovlar sulolasining vakili hisoblanadi.

U 10 yoshida qirol deb e'lon qilingan, 1689 - yildan mustaqil hukmronlik qila boshlagan.

Muhandislik qo'shinlari marshali A. I. Proshlyakov nomidagi Tyumen oliy harbiy muhandislik qo'mondonlik bilim yurti

1940 - yil 17-avgustda Tyumen harbiy piyodalar bilim yurti tashkil topgan bo'lib va 1957 - yil 22-iyun kuni Tyumen oliy harbiy muhandislik bilim yurti qayta tashkil topgan;

Maqsadi - Muhandislik qo'shinlari ofitserlarini tayyorlash;

Manzil: Tyumen sh, L. Tolstoy ko'chasi, 1-uy;

Turi [oliy-harbiy ta'lim muassasasi];

Ta'lim tili - rus tili;

Shiori – ilm va jasorat mujassamligi hamrohimizdir;

1992 - yilda bilim yurti besh yillik o'quv dasturiga o'tdi;

Bilim yurtini tamomlaganlarga "LEYTENANT" harbiy unvoni beriladi va ularga o'z mutaxassisligi bo'yicha malakali davlat diplom beriladi;

Bilim yurtida jangovar tajribaga ega bo'lgan o'nlab muhandislik qo'shinlari ofitserlari xizmat qilmoqda va hozirda faoliyat yuritmoqda.

TA'LIM FAOLIYATI.

Bilim yurtida to'rtta harbiy mutaxassislik bo'yicha to'liq harbiy-maxsus tayyorgarlikka ega bo'lgan bitiruvchilarni tayyorlaydi.

"Havo-desant qo'shinlarining muhandislik bo'linmalaridan va muhandislik qurollaridan foydalanish";

"Hujum va to'siqlar uchun muhandislik bo'linmalaridan foydalanish va muhandislik qurollarini ishlatish";

"Ponton - ko'priklari, o'tish va qo'nish bo'linmalaridan va muhandislik qurollaridan foydalanish";

"Strategik raketa kuchlarining muhandislik bo'linmalaridan va muhandislik qurollaridan foydalanish".

"Elektr ta'minoti (tarmoqlar bo'yicha)" Federal Davlat ta'lim standartiga muvofiq "Agregatlardan foydalanish va muhandislik elektr jihozlarini ishlatish";

"Maxsus mashinalar va qurilmalar" Federal davlat ta'lim standartiga muvofiq "muhandislik birliklaridan foydalanish va muhandislik qurollaridan foydalanish";

"Maxsus mashinalar va qurilmalar" Federal davlat ta'lim standartiga muvofiq "muhandislik o'q-dorilarini ta'mirlash va saqlash".

O'qish muddati - 2 yil 10 oy;

Bilim yurtini tamomlaganlarga PRAPORSHIK harbiy unvoni beriladi va ularga TEXNIK malakasini ko'rsatuvchi davlat diplomi beriladi.

Ta'lim jarayoni Afg'oniston, Shimoliy Kavkaz, Suriya Arab Respublikasi va boshqa og'ir hududlarda bo'lgan jangovar tajribaga ega tajribali o'qituvchilar va qo'mondonlar tomonidan tashkillashtiriladi va olib boriladi.

Bilim yurtida askarlar, serjantlar, ofitserlarni qayta malakasini oshirish kurslari mavjud.

1. Maxsus minalardan tozalash bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash kursi (O'quv dasturining hajmi – 360 soat (3 oy).

2. Qo'lbola portlovchi qurilmalardan foydalanishga qarshi kurash bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash kursi (O'quv dasturining hajmi 460 soat (3 oy).

3. Minalarni aniqlash xizmati mutaxassislarni tayyorlash kursi (O'quv dasturining hajmi - 474 soat (3 oy).

4. Minalardan tozalashda robotlashtirilgan asboblardan foydalanish bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash kursi (O'quv dasturining hajmi - 250 soat (2 oy).

5. 2010-yildan buyon Bilim yurtida xorijiy davlatlar uchun muhandislik qo'shinlarining yuqori Malakali harbiy mutaxassislarni tayyorlamoqda (O'qish davomiyligi -2 yil) [2].

1-rasm. Ta'lim faoliyati

O'QUV-MODDIY BAZA

2-rasm. O'quv-moddiy baza

Bilim yurtining o'quv-moddiy bazasini o'quv va laboratoriya xonalari, ixtisoslashtirilgan zallari, kurs va diplom loyihalash zallari hamda axborot va kompyuter texnologiyalari bilan jihozlangan boshqa o'quv yordamchi obyektlari, laboratoriya asbob-uskunolari va jihozlari bo'lgan bino va inshootlarni tashkil etadi. Shuningdek, o'qitish va nazorat qilish vositalari, boshqa zarur jihozlar va ko'rgazmali qurollari mavjud [3].

TAKLIFLAR: Kelgusida harbiy muhandislik tayyorgarlik ishlarini hamkorlikda amaliy tashkillashtirish va qo'shinlarda tatbiq etish;

Harbiy bilim yurtida va qo'shinlarda serjantlarni, ofitserlarni harbiy muhandislik tayyorgarligi bo'yicha qayta malakasini oshirishlari uchun TYUMEN oliy harbiy muhandislik qo'mondonlik bilim yurtida tashkillashtirish;

Kursantlarni harbiy muhandislik tayyorgarlik yo'nalishida o'qitishda maxsus bo'linma (Sprint, Burgut) mutaxassislarini jalb etgan holda qiziqarli va sifatli tashkillashtirishni.

Buyuk sarkardalardan biri «Jangda g'alaba qozonishni istagan har bir komandir harbiy-muhandislik ishiga asosiy e'tiborini qaratishlari va eng yaxshi kuch va vositalarini sarflashlari lozim» deb ta'kidlagan edi.

Ushbu ibratli so'zdan, mustaqil davlatimizning, uning istiqbolini himoya qila olishi shart. Millat va xalq uchun muqaddas sajdagoh bo'lmish Vatanni qadrlash, uning erkinligi va ozodligini himoyalash, bu yo'lda kerak bo'lsa jon fido qilish – shu yurtning jasur o'g'lonlari, o'zini er bilgan insonlarning or-nomus va mardlik ishi bo'lib kelgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyev Qurolli Kuchlar tashkil etilganining 26 yilligi arafasida Xavfsizlik kengashi yig'ilishini o'tkazdi. <https://uza.uz/posts/57928>.
2. Rossiya Fedrasiyasi OHTMlarida muhandis sapyor mutaxassislarini tayyorlash markazi [https://sputnik news-uz.com/20201124/-15472419](https://sputnik-news-uz.com/20201124/-15472419).htm.
3. Международный противоминный центр Вооруженных Сил Российской Федерации <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.

FIZIKA FANINI O'QITISHDA HARBIY KADRLARNI IJODIY FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING ABILITY OF MILITARY PERSONNEL IN TEACHING PHYSICS

Talipova Mahbuba Gulyamovna
Talipova Mahbuba Gulyamovna

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Tabiiy-ilmiy fanlar kafedras*

*Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of natural sciences*

Annotatsiya. Maqolada shaxsni o'qitishning maqsadlari, ta'lim oluvchining ruhiy intellektual shakllanishi, ijodiy tafakkurini, kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga pedagogik yondashuvlar bayon qilingan. Fizika fanini o'qitishda kursantlarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda maqbul usullardan faollashtiruvchi mashqlar, ularni bosqichma-bosqich amalga oshirish jarayonlari, ular asosida erishiladigan ta'limiy natijalar, shuningdek aynan harbiy faollashtiruvchi mashqlarning o'ziga xos jihatlari va xulosalari keltirilgan.

Kalit so'zlar: kreativ fikrlash, muammo va uning yechimi, ijodiy faollik, original g'oyalar.

Abstract. There are listed teaching aims and pedagogical approach of psychological intellectualism developing, creative ideology, learners' creative thinking in this article. Especially in teaching physics creative developing of cadets there are used necessary developing methods of achievement tasks step by step, for attainment planned results, and using these tasks in military life in this article.

Key words: creative thinking, problems and creative activity, original idea.

Oliy ta'lim shaxsni kasbiy bilimlar bilan qurollantirish barobarida uning intellektual shakllanishi, shu jumladan, ijodiy tafakkuri rivojlanishi uchun sharoit yaratishi bilan qadrlidir. Yetuk kadrlarning tayyorlash uchun bevosita mas'ul bo'lgan ushbu tizim ta'lim oluvchilarda tegishli bilimlarni yangicha bosqichga ko'tarish, ularning chuqur mulohazali xulosalar chiqara olishi, ijodiy fikrlash kabi qobiliyatlarini shakllantirmas ekan o'z zimmasidagi vazifani to'liq bajara olmagan bo'ladi. Shuning uchun kursantlarda ijodiy tafakkurni, kreativ fikrlash sifatini rivojlantirish oliy ta'lim muassasasidagi ta'lim-tarbiya jarayonining asosiy vazifalaridan biri sifatida baholanishi o'rinalidir. Harbiy ta'limda bevosita kursantlarni o'qitishda ularning psixologik jihatlarni hisobga olgan holda ijodiy tafakkur va kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishga katta ahamiyat berilishi kerak.

Oliy malakali harbiy ofitserlarni tayyorlashning muhim talablaridan biri kursantlarda kreativlik sifatini rivojlantirish ekanligini hisobga olsak, biz ushbu yo'nalishda kursantlarning ijodiy fikrlash qobiliyatini kasbiy ko'nikmalar orqali shakllanishiga xos xususiyatlarni o'rganishimiz lozim. Xususan, kursantlar ijodiy faolligining umumiy psixologik asoslari kasbiy shakllanishda ijodiy tafakkur rivojlanishining asosini egallaydi. Alohida olingan fanlar bo'yicha kasbiy tayyorgarlikni amalga oshirishda kreativlikni rivojlantirishning psixopedagogik imkoniyatlarini chuqur tadqiq etishimiz zarur bo'lib ko'rinmoqda.

O'quv mashg'ulotlarida muammoli vaziyat va savollar bilan kursantlar faolligini oshirish, ularni ijodiy yondashuv talab qilnadigan aqliy faollikka undash o'z samarasini bermasligi mumkin emas. Ayni vaqtda, amaliyotda bunday shakldagi mashg'ulotlarda odatda, o'zining ijodiy faolligi bilan avvaldan ajralib turgan kursantlarning dominantligi, hamda nafaol kursantlarning yana ikkinchi qatorda qolib ketishiga guvoh bo'lish mumkin.

Shuning uchun, bizningcha, ko'proq ta'lim jarayoni shakli va usullariga oid ushbu yangicha yondashuvlarning samarali natija berishi uchun ularni qabul qilishga kursant shaxsini tayyorlashimiz zarur.

Kursantlar ijodiy tafakkurini rivojlantirishning samarali vositasi sifatida intellektual masalalarni ajratib ko'rsatish mumkin.

Bunday masalalar kursantning bilish zaxiralarini harakatga keltirib, uning aqliy faoliyatida tadqiqotchilik uslubini shakllantiradi. Muammoli vaziyatlarga asoslangan ushbu masalalar orasida ayniqsa yagona aniq yechimi bo'lmagan va kursantning o'z imkoniyatlari darajasida qo'yilgan masalaga chuqur kirishishi uchun sharoit yaratishni taqozo etadi. Bunda avvaldan qo'yilgan shartlarni qayta ko'rib chiqish, birlamchi ma'lumotlar tarkibini qayta tuzish va to'ldirishni talab qiluvchi topshiriqlar samarali bo'ladi. Umuman, zamonaviy oliy ta'lim jarayonida fizika fanini o'qitishda amaliy mashg'ulotlarda mashq qildirishga asoslangan uslubiy yondashuvlarning ijodiy tafakkurni rivojlantirishdagi samarasizligiga urg'u berib, bunga ko'proq e'tibor kursantlarning mustaqil aqliy harakatlarini ta'minlashga qaratilishi diqqatga sazovor.

Bugun ijodiy yondashuv nafaqat an'anaviy ravishda ijodkorlikka asoslangan deb hisoblanuvchi kasblar, balki noaniq, avvaldan tayyorlanib qo'yilgan xatti-harakat usullari bo'lmagan, yangicha biror narsa o'ylab topilishi kerak bo'lgan har qaysi faoliyat sohasi uchun o'ta muhim ekani barchaga ayon. Mutaxassislar ta'kidlaganidek, kreativlik - bu qandaydir yakka sifat emas, balki inson psixik xususiyatlarining o'ziga xos kompleksi bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Intellektual sifatlar – tafakkur tezligi (ko'plab fikrlar, g'oyalar va assotsiatsiyalarning uyg'onishi), tafakkur egiluvchanligi (vujudga kelayotgan g'oyalarning xilma-xilligi), tafakkur originalligi (o'ylab topilayotgan g'oyalarning o'rinli bo'lish barobarida kamyobligi, noodatyligi).

Shaxs sifatleri (avvalo, yangi hayotiy tajriba uchun ochiqlik).

Qadriyatlar tizimi (rivojlanish, bilish va erkinlik qadriyatlarini yuqori qo'yish) [1].

Ushbu sifatlar aslida muayyan darajada barcha odamlarga xosdir. Ular qandaydir noyob odamlargagina tegishli emas. Alohida e'tiborni jalb qiladigan jihat shundaki, garchand mutaxassislar kreativlik nafaqat inson intellektual sohasi, balki shaxs xususiyatlari olamida ham muayyan o'ziga xoslikni taqozo etishini ta'kidlashsa ham, kreativlikni rivojlantiruvchi vosita sifatida asosan tafakkur sifatleri taraqqiyotini stimallashtiruvchi mashqlarni taklif etadilar.

O'qituvchi va tinglovchilarni odatda to'rt toifaga bo'lish mumkin: fikrlovchilar, mulohazalilar, amaliyotchilar, eksperimentchilar. Fikrlovchilar – muhim ishlarga qiziqish va hamohanglikka intilish (nima uchun?), mulohazalilar – aql zakovatni anglatish (nima?), amaliyotchilar – bugunga va kelajakka ishonch (bu qanday ishlaydi?), eksperimentchilar – g'oyalarni haqiqatga aylantirish (agar shunday bo'lsa ...) kabi maqsad va savollarni o'z oldiga maqsad qo'yadi [2].

1-mashq: "Nima, qayerdan, qanday qilib?"

Mashqni mazmuni: Doira bo'lib o'tirgan ishtirokchilarga fizikaning biror mavzusiga tegishli, lekin harbiy sohada ham qo'llanilishi mumkin bo'lgan buyum yoki uning surati ko'rsatilib, "bu nima?", "qayerdan paydo bo'lgan?", "harbiy sohada qanday qilib ishlatish mumkin?" degan savollar beriladi. Masalan, elektr va magnetizm bo'limidan "Magnit maydon" mavzulariga doir elektr g'altagini berish mumkin. Bu g'altakdan elektr tokini o'tkazilsa uning atrofida magnit maydoni hosil bo'ladi. G'altakning ichiga feromagnitik o'q

joylashtirilsa, tokni ulash vaqtida uning atrofida hosil bo'ladigan magnit maydoni hisobiga g'altak ichidagi o'q otiladi.

Mashq qoidasi. Ishtirokchilarga har qaysi javob variantini takrorlash mumkin emasligi, har kim yangi-yangi javoblarni o'ylab topishi kerakligi eslatiladi. Mashqda qo'llanadigan narsa-buyumlarni topishning eng oson yo'li kundalik hayotda keng tarqalgan narsa-buyumlarning o'zi emas, balki ularning bo'laklari, ayrim qismlarini olishdir (odatda narsa-buyumlarning alohida qismlari nima uchun qo'llanishi nisbatan muhim bo'ladi).

Mashqning foydasi. Mashq yengilgina intellektual chigal yozdi o'yin sifatida qo'llanilib, ishtirokchilarda tafakkur tezligi, noodatiy g'oya va assotsiatsiyalarni ilgari surish qobiliyati rivojlanishi, kasbiy ko'nikmalarni egallash (magnetik qurollar) uchun yordam beradi.

Mashq muhokamasi, ish yakunida ishtirokchilar bilan savollarga berilgan qaysi javoblar ayniqsa yodda qoladigan, qiziq va original bo'lgani yuzasidan muhokama o'tkaziladi.

2-mashq: "Original foydalaning".

Mashqning mazmuni. 4-5 kishidan iborat guruhlariga ajratilgan ishtirokchilarga o'zining asl vazifasida qo'llanishi uchun yaroqsiz bo'lib qolgan oddiy fizik asbobi (eski priyomnik, kuygan saqlagich, kuygan lampochka, siyohi tugagan ruchka, tutqichi singan ko'zoynak va h.k.) o'zgacha qanday maqsadlarda foydalanish mumkinligi haqida o'ylab ko'rish vazifasi beriladi. Topshiriqlar fizikaning istalgan bo'limidan bo'lishi mumkin.

Mashq qoidasi. Ishtirokchilarga ular taklif etadigan usullarning hayotda real amalga oshirilishi mumkin bo'lishi kerakligi eslatiladi. Ish 10 daqiqa davom etadi. Imkoniyat bo'lsa ishtirokchilarga mashq uchun tanlangan buyumlarni asl holda ham taqdim etish maqsadga muvofiq. Guruhlar natijalari quyidagicha e'lon qilinadi: bitta guruh muayyan buyumning noodatiy qo'llanilishi yuzasidan bir variantni aytadi, so'ngra navbat bo'yicha ikkinchi guruh shu buyumga tegishli o'zining o'zgacha variantini aytadi va shu tariqa navbatma-navbat variantlarning barchasi e'lon qilinguncha ish davom etadi, har bir variant uchun 1 ball (agar narsa-buyumlar ishtirokchilarga asl holda taqdim etilgan bo'lib, guruh o'z variantini e'lon qilish davomida tegishli buyumning qanday qilib noodatiy qo'llanishi mumkinligini nafaqat aytib, balki ko'rsatib ham bersa 2 balldan baho qo'yiladi. O'yin davomida eng ko'p ball to'plagan guruh g'olib deb topiladi. Bu usul "Suqrot metodi" deb ham yuritilishi mumkin. Misol uchun "Molekulyar fizika" bo'limidan ham savollar keltirish mumkin. "Nima uchun qurilishda fundamentni to'liq qatlam bilan yopiladi?"; "Kerosin lampaning ishlashi qaysi fizik hodisaga asoslangan" va h.k. [3].

Mashqning foydasi. Mashq ijodiy tafakkur sifatleri (tezlik, originallik, egiluvchanlik)ning namoyon bo'lishiga oid yorqin ko'rgazmali material taqdim etadi, ushbu sifatlarning rivojlanishiga, harbiy yurishlarda vaziyatni idrok etishda shablonlardan tashqariga chiqishni o'rgatishga yordam beradi. Qolaversa, mashq ishtirokchilari e'tiborni kreativ yechimni qidirishda guruhlarda rollar taqsimoti qanday kechishiga qaratadi.

Yuqoridagi qisqacha tahlildan ko'rinib turganidek, tafakkur kreativligini rivojlantirish ko'zda tutilgan metodik vositalarning aksariyati odamdanda ijodiy yondashuvni talab qiluvchi topshiriqlardan iboratdir. Bu yerda turli bilish jarayonlari yoki kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi mashq va mashg'ulotlardagi yondashuvga analogik holatning guvohi bo'lib turibmiz.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy dunyoda ilmiy kashfiyot va ixtirolar tobora ortib, harbiy texnika jadal rivojlanib borishi bilan, kreativ fikrlaydigan ofitserlarga bo'lgan ehtiyoj

ham kuchayib bormoqda. Ijodiy faollik darajasi yetarlicha shakllanmagan odam atrof-olam tomonidan uning oldiga qo'yilayotgan yangidan-yangi savollar javobi va muammolar yechimini topishga qiynaladi. Shu asosda ijodiy yondashuvning yetishmasligi odamning dezadaptatsiyasi sabablaridan biri sifatida gavdalanadi. Zero, ijod odam hayotida yangicha muhitga faol moslashuv, o'zini shaxs sifatida to'liq namoyon etish jarayonining ajralmas qismidir.

Albatta, ijodiy fikrlash qobiliyatini imkon qadar ertaroq, kursantlikning ilk bosqichlaridan rivojlantirishga e'tiborli bo'lish maqsadga muvofiq. Kursantlarning yetuk mutaxassis bo'lib shakllanishida uning nafaqat tegishli kasbiy bilimni mukammal egallashi, balki yanada muhimrog'i, ushbu bilimdan ijodiy foydalana olishi, o'zi tanlagan sohasi bo'yicha harbiy ofitser oldiga qo'yiladigan standart topshiriqlarni bajarishdan tashqari ijodiy faoliyatga qodir bo'lishi hal qiluvchi ahamiyatga egadir. Shu nuqtai nazardan kursantlik davrida ijodiy tafakkurni rivojlantirishning psixologik imkoniyatlarini tahlil etish va bu maqsadda qo'llanuvchi uslubiy vositalarni tizimlashtirish quyidagi xulosalarni shakllantirish imkonini bermoqda:

1. Ijodiy fikrlash qobiliyatini kursantlik davrida rivojlantirish yo'nalishidagi faoliyatda bir vaqtning o'zida kursant shaxs va harbiy intellekt sohasiga rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatish choralari ko'rish.

2. Kursantlarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun turli samarali yondashuvlar qatorida ularning harbiy intellektual hissiyotlarga moyillik darajasini stimallashtirish usulidan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Eng muhimi, kursantlarga keng ko'lamdagi ijodiy faoliyat maydoniga aylantirib bo'lmaydigan soha va kasbkorning o'zi mavjud emasligini tushuntirish kerak. Ularning ongiga ijod jarayoni orqaligina odam o'zining mavjud zahira imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarishi va shundagina shaxs sifatida o'zini-o'zi to'la to'kis namoyon etishi mumkinligi haqidagi g'oyani singdirish lozim.

Foydalangan adabiyotlar:

1. П.Эргашев, Г.Гозибекова, Г.Байкунусова. Талабаларда ижодий фикрлаш қобилиятини ривожлантиришнинг услубий жиҳатлари.-Т. "BAYOZ", 2013.-18 б.

2. Р. Ишмухамедов, М. Юлдашев. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар.-Т."Нихол" 2013-256 б.

3. Г. Сагатова, О. Костюченко "Примеры применения инновационных технологий при обучении физике". Республика илмий-амалий конференция материаллари.-Т.,2006-277б.

4. Слоун П. Мак Хейл Д. Оригинальные головоломки на нестандартное мышление. – М.:АСТ: Астрель, 2006.-96 с.

CRM-СИСТЕМА КАК ИНСТРУМЕНТ АВТОМАТИЗАЦИИ ПРОЦЕССА СОСТАВЛЕНИЯ РАСПИСАНИЯ ЗАНЯТИЙ В ВУЗЕ

CRM-SYSTEM AS A TOOL FOR AUTOMATION OF THE PROCESS OF SCHEDULING LESSONS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Эргашбаев Темир Малик Абдугани угли
Ergashbayev Temir Malik Abdugani o'g'li

Ташкентский университет информационный технический
Tashkent Information Technical University

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы организации документооборота в высшем учебном заведении. Проанализированы некоторые участки документооборота, а также рассмотрены возможности оптимизации оборота документов с помощью процессного подхода. Рассмотрена разработка CRM-системы, которая управляет документооборотом в некоторых участках вуза, а именно составление расписания. Работа системы основана на процессном подходе, учитывающим взаимодействие технического персонала вуза с преподавателями и студентами. Поскольку это информационная система, в частности, рассмотрен механизм согласия и несогласия сотрудника с обработкой персональных данных в CRM-системе.

Ключевые слова: CRM-система, база данных, СУБД, документооборот, клиенты, образовательная деятельность, организационно-управленческий процесс, персональные данные, процессный подход, составление расписания.

Abstract. The article discusses the problems of document management in a higher educational institution. Some sections of the document flow are analyzed, as well as the possibilities of optimizing the turnover of documents using a process approach are considered. The development of a CRM system that manages document flow in some areas of the university, namely scheduling, is considered. The system is based on a process approach that takes into account the interaction of the technical staff of the university with teachers and students. Since this is an information system, in particular, the mechanism of the employee's consent and disagreement with the processing of personal data in the CRM system is considered.

Keywords: CRM system, database, DBMS, document management, clients, educational activities, organizational and managerial process, personal data, process approach, scheduling.

В настоящее время, в условиях информационного общества массовой коммуникации и глобализации информатизация образования рассматривается как целенаправленно организованный процесс обеспечения сферы образования методологией, технологией и практикой создания и оптимального использования научно-педагогических, учебно-методических, программно-технологических разработок, ориентированных на реализацию дидактических возможностей информационных и коммуникационных технологий (ИКТ) [10]

Этот процесс, затрагивая все сферы деятельности образовательных организаций, в равной степени касается и автоматизации процесса составления расписания в вузе. Качественно составленное расписание – процесс трудоемкий, требующий учета большого количества ограничивающих факторов, знания разного рода нормативных документов и т.п. [5]. Поэтому разработка инструментария для повышения эффективности организации и управления учебным процессом на базе средств ИКТ является актуальной задачей.

В статье описан подход к автоматизированному составлению расписания в вузе, основанный на применении CRM-системы.

CRM-система (Customer Relationship Management) – прикладное программное обеспечение для организаций, предназначенное для автоматизации стратегий взаимодействия с заказчиками (клиентами), в частности, для повышения уровня продаж, оптимизации маркетинга и улучшения обслуживания клиентов путём сохранения информации о клиентах и истории взаимоотношений с ними, установления и улучшения бизнес-процессов и последующего анализа результатов [11].

Сущность CRM-системы определяется следующими ключевыми понятиями:

- стратегия взаимодействия с заказчиком;
- повышение уровня продаж;
- оптимизация маркетинга;
- улучшение обслуживания клиентов;
- установление и улучшения бизнес-процессов.

Проведем анализ этих ключевых понятий в контексте разрабатываемой CRM-системы и покажем, что её применение для автоматизации процесса составления расписания в вузе возможно.

Цель менеджмента в образовании: обеспечение качества образовательной деятельности, путем рациональной организации процессов, включая управление образованием и эффективное использование кадрового потенциала, развитие технико-технологической базы. Одной из задач менеджмента в образовании, касающейся организации учебного процесса, является обеспечение лучших условий труда и координация работы всех подразделений и субъектов образования [13].

Стратегический аспект менеджмента в образовании – концепция управления образовательным учреждением, опирающаяся на кадровый потенциал как основу организации, ориентирующая деятельность на запросы потребителей, позволяющая осуществлять гибкое регулирование и своевременные изменения, адекватные воздействию внешней среды, с целью достижения конкурентных преимуществ на рынке образовательных услуг [7].

Одним из компонентов комплексного анализа в управлении качеством образования вуза является организация управления всеми процессами деятельности вуза [4].

Инновации в управлении образовательным учреждением на базе ИКТ являются ключевым механизмом, который позволит создать преимущества в конкурентной среде. В связи с этим основными мероприятиями в развитии информатизации становятся создание надежной и эффективной инфраструктуры, внедрение унифицированных способов доступа к корпоративным данным, улучшение управляемости всего комплекса информационных ресурсов, а также обеспечение соответствия инфраструктуры стратегическим целям вуза [6].

Если рассматривать любой вуз как систему, то в ней можно выделить три основных «элемента», между которыми существует тесная взаимосвязь, – это люди, процессы и данные. Тогда в ходе процесса информатизации вуза должны разрабатываться комплексные меры, направленные на улучшение его деятельности как системы. Повышению эффективности университета будет способствовать комплексное воздействие на систему в целом – стратегию, сетевую инфраструктуру, организационную структуру, систему управления, систему оплаты труда, корпоративную культуру.

Основной технологический процесс, позволяющий достичь эффекта от информатизации, это улучшение управляемости корпоративными данными и процессами, что обеспечивается единой информационной системой (ЕИС) университета. Полная ЕИС вуза даёт возможность управлять знаниями, что позволит развивать инновации, улучшать восприимчивость персонала (быстрее решать возникающие проблемы), увеличивать производительность труда (сокращать время поиска нужного решения в управлении и объем выполненных работ в учебном процессе), развивать компетентность персонала [9].

Создание CRM-системы для автоматизации процесса составления расписания в вузе, входящей в его единую информационную систему, обеспечит пользователей необходимой, актуальной, полной, корректной и непротиворечивой информацией. Предлагаемое ИТ-решение позволит персоналу выполнять свои должностные обязанности с большей эффективностью и высоким качеством, а преподаватели и студенты уже не смогут обходиться без разработанного сервиса. Любой вуз как объект информатизации – это организационно сложное учреждение, имеющее несколько особенностей, отличающих его от другого рода организаций [6].

Современный вуз – это большая иерархическая структура, имеющая удаленные представительства и филиалы с постоянно меняющимся штатом сотрудников и студентов (в среднем 30 % студентов и сотрудников меняются за один год). Главным видом деятельности современного вуза является образовательная деятельность. Современный вуз – это структура, в которой нововведения происходят достаточно часто и могут приводить к изменениям бизнес-процессов, организационной структуры, функций подразделений, документооборота и т.п., обладающая сложным механизмом выработки управленческих решений.

Одним из современных методов управления с целью повышения качества профессионального образования является модель, основанная на требованиях международных стандартов качества серии ISO 9000:2000 [4].

Данная модель базируется на основополагающих принципах менеджмента качества, одним из которых является процессный подход, позволяющий рассматривать образовательную деятельность как единое целое, состоящее из совокупности процессов.

Процессный подход предполагает рассматривать образовательную деятельность через представление ее как совокупность процессов, определение свойств каждого из процессов, оптимальное сочетание которых обеспечивает эффективное выполнение задач по профессионально-личностному становлению студентов.

Принцип процессного подхода – центральный принцип менеджмента. С точки зрения процессного подхода, образовательную деятельность в вузе можно представить как набор процессов. Управление образовательной деятельностью основывается на управлении процессами. Каждый процесс при этом имеет свою цель, которая является критерием его результативности и эффективности. Проанализировав отдельный процесс с учетом его взаимосвязей с другими, можно выделить его индивидуальное влияние и вклад в реализацию результатов деятельности, а, управляя характеристиками процессов, можно целенаправленно влиять как на процессуальные, так и на результирующие составляющие результаты всей образовательной деятельности вуза [3].

При процессном подходе создается процессная структура, которая связывает все элементы образовательной деятельности между собой и ориентирует каждый из них на достижение общей цели.

Смыслом процессного подхода принято считать то, что достижение желаемого результата будет эффективнее, когда деятельностью и соответствующими ресурсами управляют, как процессами.

Реализация этого принципа предполагает следующие действия:

определение процесса, с помощью которого достигается желаемый результат;

определение и измерение входов и выходов процесса;

выявление взаимосвязи процесса с функциональными подразделениями вуза;

установление ответственности, полномочий и учета для управления процессом;

выявление внутренних и внешних потребителей и других заинтересованных лиц процесса [3].

В рамках данной статьи рассмотрим организационно-управленческий процесс, к которому относится составление расписания учебных занятий в вузе.

Организационно-управленческий процесс – непрерывная деятельность в рамках системы менеджмента качества университета, направленная на получение и использование системы критериев оценки по процессуальным и результирующим показателям в каждом виде деятельности; проведение систематического мониторинга измеряемых параметров, фиксация существенных изменений, своевременное проведение корректирующих воздействий.

Основным инструментарием процессного подхода является документированная система управления, ориентированная на качество.

Основными процессами жизненного цикла продукции в сфере образовательной деятельности вуза с учетом ГОСТ Р ИСО 9001:2001 являются:

планирование процессов образовательной деятельности;

процессы, связанные с потребителями продукции образовательной деятельности;

разработка учебной и учебно-методической документации;

процесс обучения;

контроль успеваемости студентов и качества учебного процесса.

С точки зрения управления качеством в образовательной организации теория оптимизации учебно-воспитательного процесса Ю.К. Бабанского [1], основанная на системном подходе, исходит из того, что образовательный процесс стал настолько многофакторным и многоплановым, что частными, автономными мерами существенно повысить его качество невозможно.

Она представляет собой воплощение многих идей, относящихся к различным подходам теории управления социальными системами. Среди них можно выделить следующие основные идеи и положения:

эффективность (качество) обучения и воспитания можно достичь при реализации стратегии оптимизации самого учебно-воспитательного процесса и его элементов;

стратегия оптимизации учебно-воспитательного процесса осуществляется по определенным педагогическим критериям (учет конкретных условий обучения и воспитания, уровень реальных учебных возможностей обучающихся, оптимальные нормы времени);

оптимизация учебного процесса возможна при управлении им как целостным единством учения и преподавания, системой закономерностей, принципов, содержания, форм и методов, внутренних и внешних условий обучения и др.

Под воздействием системного подхода происходило формирование программно-целевого подхода (программный подход, целевое управление), содержащего три основные процедуры:

определение целей и их упорядочение в соответствующей иерархической системе («дерево целей»);

выработку комплексных программ развития организационно-обособленных комплексов социальной деятельности;

формирование специфических организационных структур.

Основным положением программно-целевого подхода является корректное определение цели. Целеполагание предполагает сопоставление и корректирование предварительно определяемой цели с целями других вертикально и (или) горизонтально расположенных систем.

Значимым для формирования систем управления качеством в образовательных организациях является положение данного подхода о том, что эффективность реализации программ обеспечивается мобилизацией всего необходимого для этого потенциала, включающего в себя кадры, информационные массивы, технологии, материально-техническую базу, финансовые средства, организационные структуры и другие ресурсы.

Процессно-целевой подход применен при разработке программного обеспечения для автоматизации процесса составления расписания в вузе. Проанализируем основные ключевые понятия, определяющие сущность CRM-системы.

1. Стратегия взаимодействия с заказчиком. В контексте рассматриваемой модели, очевидно, что заказчиком является студент, желающий получить образовательную услугу, а исполнитель – вуз в лице преподавателей, её оказывающих. Разрабатываемая система нацелена на автоматизацию процесса взаимодействия заказчика и исполнителя средствами современных мобильных технологий.

2. Повышение уровня продаж. Исполнитель (вуз) оказывает образовательные услуги. Автоматизация процесса составления расписания для их оказания, а значит улучшение, позволит оперативно, без накладок в расписании направить студентов и преподавателя в назначенное и согласованное с преподавателем время в конкретную аудиторию, где и будет оказана образовательная услуга. Это будет обеспечено CRM-системой, которая «знает», как наиболее оптимально распределить время занятий, исходя из доступного аудиторного фонда и возможностей преподавателей, что в явном виде «продажи» не повысит, но качество оказания образовательной услуги повысится за счет: сокращения времени составления расписания, отсутствия ошибок в нем, удовлетворения пожеланий преподавателей, оптимальной организации учебного процесса.

3. Оптимизация маркетинга. Американская ассоциация маркетинга (AMA) дает следующее определение маркетингу. «Маркетинг – это процесс планирования и воплощения замысла, ценообразование, продвижение и реализация идей, товаров и услуг посредством обмена, удовлетворяющего цели отдельных лиц и организаций» [8]. CRM-система, автоматизирующая процесс составления расписания в вузе, позволяет направить студента и преподавателя в конкретную аудиторию вуза, где у представителей этих групп будет возможность удовлетворить потребность по передаче и получению знаний. Кроме этого, предлагаемый сервис должен быть востребован как со стороны вуза, так и со стороны студентов, что будет способствовать продвижению самой CRM-системы и повышению конкурентоспособности вузов, которые её используют.

4. Улучшение обслуживания клиентов. Основная функций CRM-системы – оптимизация процесса организация документооборота. Существуют два типа такого прикладного программного обеспечения: оптимизирующего процесс документооборота в организации и оптимизирующие документо оборот узкого, но ответственного участка работы организации. Разрабатываемая CRM-система относится ко второму типу. Её функционал направлен на улучшение обслуживания клиентов, которыми являются преподаватели и студенты вуза.

5. Установление и улучшения бизнес-процессов. Когда документооборот налажен, рутинные задачи отодвигаются на задний план, так как из предыдущего пункта следует, что CRM-система берет на себя организацию документооборота. Соответственно, у сотрудников появляется дополнительное свободное время на решение других более ответственных и серьезных задач, связанных с образовательным процессом. Таким образом, бизнес-процессы становятся стабильнее, и предоставление услуг осуществляется на качественно новом уровне.

Для работы CRM-системы необходима система управления базами данных (СУБД). СУБД – это совокупность программных и лингвистических средств общего или специального назначения, обеспечивающих управление созданием и использованием баз данных [12].

Таким образом, главной функцией разрабатываемой CRM-системы является накопление информации о клиентах (студентах и преподавателях) и истории их взаимоотношений на основе базы данных, в которой устанавливается их иерархия. База данных (Data Base, DB, БД) – организованная совокупность блоков информационных элементов, представленных на машиночитаемых носителях, предназначенных и пригодных для оперативного решения пользовательских, служебных и других задач с использованием средств вычислительной техники [2]. База данных накапливает в себе данные, а CRM-система ими управляет, производит над данными операции:

Список литературы:

1. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды / Ю.К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1989.
2. База данных [Электронный ресурс]. – 2014. – Режим доступа: http://wiki.mvtom.ru/index.php/База_данных.
3. Васильева Л.И. Процессная модель обеспечения качества образовательной деятельности в вузе: автореф. дисс. ... к.п.н. / Л.И.Васильева –Н.Новгород, 2006.
4. ГОСТ Р ИСО 9000-2001. Системы менеджмента качества. Основные положения и словарь. – М.: Изд-во стандартов, 2001.
5. Кадыров А.С. Автоматизация процесса составления расписания в учебных заведениях / А.С. Кадыров; ЧУВО УИЭУиП. – Нижний Тагил, 2014.
6. Крюков В.В. Корпоративная информационная среда вуза / В.В. Крюков, К.И. Шахгельдян. – Владивосток: Дальнаука, 2007.
7. Левшина В.В. Формирование системы менеджмента качества вуза: монография / В.В. Левшина, Э.С. Бука; СибГТУ. – Красноярск, 2004.
8. Маркетинг [Электронный ресурс]. – 2014. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Маркетинг>.
9. Миронова Л.И. Информационная среда как эффективное средство управления современным вузом / Л.И.Миронова // Научный журнал «Омский научный вестник. Серия Общество. История. Современность». – 2010. –№ 1 (85).
10. Роберт И.В. Философско-методологические, социально-психологические, педагогические и технико-технологические предпосылки развития информатизации отечественного образования / И.В.Роберт; ИИО РАО. –М., 2008.
11. Система управления взаимоотношениями с клиентами [Электронный ресурс]. – 2014. – Режим доступа: [https://ru.wikipedia.org/wiki/ Система_управления_ взаимоотношениями_с_клиентами](https://ru.wikipedia.org/wiki/Система_управления_взаимоотношениями_с_клиентами).
12. Система управления базами данных [Электронный ресурс]. – 2014. –Режим доступа: https://Система_управления_базами_данных.
13. Селезнева Н.А. Качество высшего образования как объект системногоисследования: лекция-доклад / Н.А. Селезнева // Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. – 6-е изд., стереотип. – М., 2006.

TABIYIY FANLARNI O'QITISHDA INTEGRATSIYANING O'RNI THE ROLE OF INTEGRATION IN NATURAL SCIENCE TEACHING

Xalilayev Batirjon Taxirovich
Khalilayev Batirjon Takhirovich

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Tabiiy-ilmiy fanlar kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of natural sciences

Annotatsiya. Ushbu tezisda Respublikamizdagi barcha oliy ta'lim muassasalari, shuningdek, oliy harbiy bilim yurtlarida integratsiya jarayonlari, olib borilayotgan islohotlar, tabiiy fanlarning kursantlarga o'qitilishi va fanning kasbiy faoliyatidagi o'rni haqida ma'lumotlar aks etgan

Kalit so'zlar: integratsiya, integratsiyalash omillari, ishlab chiqarish integratsiyasi, fanlararo integratsiya, ishlab chiqarish integratsiyasi, integratsiyaning ta'sirchan mexanizmlari.

Abstract. This article examines the reforms and integration processes in higher military educational institutions; the role of natural science disciplines in the training and further work of cadets.

Keywords: integration, industrial integration, interdisciplinary integration, sensitive integration mechanisms.

Tabiiy fanlarni o'qitishda mashg'ulotlar jarayonida ta'lim oluvchilarning fan dasturlari asosida berilishi lozim bo'lgan bilimlar mazmuni bilan tanishtirishda faqatgina darslik, o'quv qo'llanmalarda berilgan o'quv materiallari bilan tanishtirish orqali ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmaydi.

Respublikamizning Oliy va O'rta maxsus ta'lim vazirligidagi va Mudofaa vazirligi tizimidagi oliy harbiy bilim yurtlari ta'lim yo'nalishida keng islohotlar olib borilmoqda va amalga oshirilib kelinmoqda. Bunday islohotlar oliy ta'limni shu jumladan, harbiy ta'lim muassasalarini ham ruhlantirib, harbiy ta'limning ham bosh maqsadi – erkin, ijodkor, ilmiy-harbiy salohiyati yuqori bo'lgan harbiy mutaxassis, bo'lajak ofitser, shaxsni shakllantirishga qaratilganidir.

Tarix sahifalarini varaqlar ekanmiz, noyob taktik qobiliyatlari bilan bo'lajak harbiy ofitserlarimizning o'zlashtirishi lozim bo'lgan buyuk mahorat maktablarini qoldirib ketgan buyuk shaxslarning ilm, uni o'zlashtirishning o'rni haqidagi chiroyli fikrlarining guvohi bo'lamiz.

Shu o'rinda, hozirgi kunda ham dunyo harbiy sohasida o'z ahamiyatini yo'qotmay qo'llanma bo'lib xizmat qilayotgan "Temur tuzuklari" kabi ilmiy me'rosini qoldirgan, buyuk sohibqiron bobomiz Amir Temur: "Shijoatli, azmi-qarori qat'iy, tadbirkor, bilimli bir kishi, minglab ilmsiz, loqayd kishilardan afzaldir", o'zining "Bomba uloqtirish haqida" nomli ilmiy qo'lyozma yozgan buyuk fransuz sarkardasi Napoleon: "Siz notanish shaharga tushib qoldingiz. Aslo cho'chimang, zerikib ham qolmang. Uni sayr qiling, o'rganing. Shunda tushuna boshlaysizki, qachonlardir uni o'rganasiz, o'zlashtirasiz" yoki buyuk rus sarkardasi Suvorovning "General tinimsiz o'qib-o'rganish orqali o'zining bilimlarini uzluksiz oshirib borishi lozi" kabi fikrlariga diqqat qiladigan bo'lsak, ularning e'tiroflariga ko'ra, mohir taktik bo'lish darajasi harbiyning nafaqat o'z intuitsiyasi, balki qator fanlarni, jumladan turli tillarni, matematika, fizika, falsafa, tarix kabi fanlarni sistematik o'rganishi, amalda real bilimlarning tadbiqidan foydalanishga erishishning o'rni nechog'lik kattaligi nazarda tutilganligiga amin bo'lamiz.

Uzluksiz ta'lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi, O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning, ijtimoiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondituvchi ustuvor soha bo'lib hisoblanadi.

Zamonaviy sharoitlarda fanlarni o'qitishda ularning integratsiyasini ta'minlashga yetarli darajada e'tibor berilmoqda. Oliy ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv rejalaridagi oliy matematika, fizika va elektrotexnika, kimyo va materialshunoslik kabi fanlar ham tizimli o'zaro bog'liqlikni ta'minlagan holda o'qitilmoqda.

Fanlararo integratsiya mazmun-mohiyatini to'laroq anglashuchun avvalambor "Integratsiya" o'zini ko'rib chiqamiz.

Masalan: "mamlakatlar integratsiyasi" tushunchasi orqali dunyodagi bir qancha mamlakatlarning orqali dunyodagi bir qancha mamlakatlarning iqtisodiy, ilmiy-texnik hamkorligi;

"ishlab chiqarish integratsiyasi" tushunchasi orqali sanoat, agrosanoat yoki ilmiy-ishlab chiqarish majmualari o'rtasidagi hamkorligi;

"fanlar integratsiyasi" deyilganda bilimlar sintezining turli shakllari tushuniladi.

Demak INTEGRATSIYA - bu ayrim tarkibiy qismlarning yangi xossa hosil qilib, bir butunga birlashish jarayonidir, yani integratsiya tizimli yondashuvdan iboratdir. Chunki «tizim» bir butunning obyektiv shakli, «integratsiya» esa ayrim qismlarning birlashish mexanizmi va natijasidir.

Hozirgi kunda ta'lim-tarbiya berish usullarini takomillashtirish, yangilarini izlab topish va ulardan samarali foydalanish masalalariga katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, ta'limda fanlararo bog'lanishlardan foydalanish ham katta ahamiyatga ega. Ma'lumki, har qanday fan o'ziga yaqin bo'lgan boshqa fanlarning ta'sirida yuzaga keladi va ular bilan birgalikda rivojlanadi. Shuning uchun maktablar, oliy o'quv yurtlarida fanlarni o'qitish-o'rgatish ishlarida fanlararo bog'lanish va aloqalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Huddi shu kabi oliy matematika darslarini ham boshqa fanlarga bog'lab o'tish samarali natijalar beradi, dars samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri bo'lib hisoblanadi. Tabiiy fanlarning fanlararo bog'lanishlarni ikki xil ko'rinishga bo'lish hamda ularni shartli ravishda ichki va tashqi fanlararo bog'lanishlar deb atash mumkin. Oliy matematika darslarida ichki bog'lanish deganda shu fan bo'limlari mavzularning o'zaro bog'lanishi, aloqadorliklari, tashqi bog'lanish esa tabiiy fanlarning boshqa fanlar bilan bog'lanishlarini bildiradi.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, Tabiiy fanlarning bunday ketma-ketlikda o'qitilishi bir-biri bilan uzviy bog'langan bo'lib, ular bir-birlarini mustahkamlab va to'ldirib boradi.

Ta'lim tizimining ilmiy tadqiqotlar va ishlab chiqarish bilan integratsiyalashuvini rivojlantirish quyidagilar asosida amalga oshiriladi:

o'quv-ishlab chiqarish majmualarini (markazlarini) tashkil etish va ulardagi ta'lim-tarbiya jarayonlarini rivojlantirish, zamonaviy asbob-uskunalar bilan jihozlash bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borish;

ilmiy tadqiqotlar olib borish, kadrlar tayyorlash va birgalikdagi ilmiy-texnologik yechimlar topishda korxonalarning ishlab chiqarish salohiyatidan samarali foydalanish;

ilmiy tadqiqotlar o'tkazish orqali bevosita ishlab chiqarishga kadrlar tayyorlashni qo'llab-quvvatlashlardir.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ta'limning jamiyatni ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'naviy rivojlantirishning ustuvor sohasi ekanligi e'tirof etilib, ta'lim sohasida davlat siyosatining asosiy tamoyillari, ta'lim tizimi va uni boshqarish tartibi, pedagog xodimlarning

huquqlari, vazifalari va mas'uliyati kabi masalalar qatorida fan va ta'lim jarayonlari aloqalarini rivojlantirish, ishlab chiqarish va ta'lim tizimi integratsiyalashuvini rivojlantirishning qonuniy asoslari va yo'llari belgilab berilgani barchamizga ma'lum.

O'zbekiston Respublikasi hayotida sodir bo'layotgan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy o'zgarishlar oliy ta'lim tizimida o'z aksini topmoqda. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim vazirligi, O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, Respublika pedagogika fanlar ilmiy-tadqiqot instituti, Respublika o'quv metodika markazi, pedagogika bilim yurtlari olimlari va ilg'or o'qituvchilari bilan hamkorlikda ta'lim mazmunini yangilash sohasida ilmiy izlanishlar bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirilmoqda.

Foydalangan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar srategiyasi to'g'risida» gi PF-4947-son Farmoni.

2.Ilm, fan integratsiyasi. Ilmiy-uslubiy to'plam. - T.: Nizomiy nomidagi TDPU bosmaxonasi, 2014. -4b.

3.Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini «Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili» da amalga oshirishga oid Davlat dasturini o'rganish bo'yicha ilmiy-uslubiy risola. «Ma'naviyat».

4.Avazboyev A.I. Kasbiy pedagogika. – T.: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2014.

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QUROLI KUCHLARI TIZIMIDAGI UAZ VA ZIL
AVTOMOBILLARI SOVUTISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH**

**IMPROVING THE COOLING SYSTEM OF UAZ AND ZIL VEHICLES
IN THE ARMED FORCES OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

Ulashov Jaxongir Zayniddinovich
Ulashov Jakhongir Zayniddinovich

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Tabiiy-ilmiy fanlar kafedrası
Department of Natural Sciences*

Tojiyev Javohir Farxod o'g'li
Tajiyeu Jawahir Farkhod ugli

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti kursanti
Cadet of Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School*

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar tizimida har xil yo'l sharoitlarida yomon yo'llarda ham yura oladigan karbyuratorli ZIL-130, ZIL-131 va UAZ (yuk tashish) avtomobillarining sovutish tizimi muammolarini hal etish usuli haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: radiator, shamol parragi, suv nasosi, jalyuzi, termostat.

Abstract. This article describes a method for solving the problems of the cooling system of ZIL-130, ZIL-131 and UAZ (cargo) cars with a carburetor, capable of moving on bad roads in various road conditions in the Armed Forces of the Republic of Uzbekistan.

Key words: radiator, ventilator, water pump, blinds, thermostat.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy Osiyoda joylashgan bo'lib, uning hududida harbiy avtomobil texnikalari, ulardan UAZ va ZIL avtomobillarining ekspluatatsiya qilishda bir qancha murakkabliklarni o'z ichiga oladi. Misol uchun yo'l sharoitlarida qoplamali yoki qoplamasiz yo'llar, tog'oldi qirliklar va cho'l qumli hududlarida iqlimning o'zgaruvchan yozda issiq qishda sovuq haroratning keskin o'zgarishi bilan farqlanadigan yo'llar mavjud. Bu yo'llardan foydalanishda noqulayliklar tug'iladi. Bundan tashqari jangovar vaziyatlarda ham bu avtomobillarning roli juda katta. Shuning uchun yuqorida keltirilgan kamchiliklarni bartaraf etish, avtomobillarning ekspluatatsiya davri va jangovar holatini yaxshilash muammolari ko'rib chiqildi.

Shu bilan birga 2022-yil 28-yanvardagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 60-sonli farmonining 1-ilovasi 7-bo'limi 90-maqsadida "Mudofaa vazirligi qo'shinlarining jangovar shayligi va tayyorgarligi hamda o'quv moddiy-texnika bazasini yanada takomillashtirish" to'g'risida to'liq bayon etilgan [1].

UAZ va ZIL avtomobillarining sovutish tizimi dvigatelning optimal issiqlik rejimini saqlab turish kerak. Bu issiqlik miqdori esa qizib ketgan detallardan chiqqan harorat hisobiga saqlanib turiladi.

Issiqlik belgilangan haroratda ushlab turilmasa dvigatel qizib ketadi natijada uning quvvati kamayib yonilg'i sarfi ortadi. Bulardan tashqari karbyuratorli dvigatellarda portlab yonish (detanatsiya yuzaga kelishi mumkin). O'ta qizish oqibatida podshipnik ich quymalarining sindirilishi, erib ketishi tirsakli val bo'yinlari sirtlarining buzilishi porshenni tiqilib qolishi va boshqa hodisalar ro'y berishi mumkin. Ikkinchi tomondan dvigatelni sovub ketishi ham yaxshi emas, chunki buning oqibatida uning yonilg'i tejamkorligi yomonlashadi hamda iqtisodiy zarar kelib chiqadi.

Avtomobil dvigatellarida asosan suyuqlik bilan bazan esa havo bilan sovutish tizimi qo'llaniladi.

Suyuqlik bilan sovutiladigan tizimlarda detallardagi issiqlik avval suyuqlikga beriladi va undan tashqi muhitga (havoga) tarqaladi. Dvigatel ishlayotgan paytda suyuqlik harorati 85-100°C da bo'ladi.

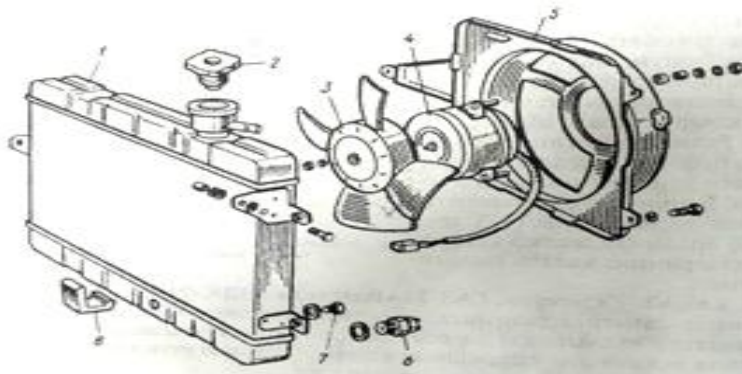

Sovutish suyuqligi silindrlar bloki uning kallagi bilan hosil bo'lgan qo'shaloq devorlar oralig'idagi boshliqqa aylanadi. Tirsakli valdan tasma orqali harakat oluvchi nasos suyuqlikning aylanishini taminlaydi.

Sovutish suyuqligining aylanish jadalligi termostat yoki sovutish shamol parragini uzish va ulash orqali rostlanadi. Issiqlik sovutish suyuqligidan atrof muhitga radiator orqali tarqatiladi.

Aylanayotgan suyuqlik oqimini, ba'zan maxsus suv taqsimlovchi quvur yoki teshiklari bo'lgan bo'ylama kanal vositasida ko'p qiziydigan detallar ya'ni, chiqarish klapnlari, yonish kamerasi devorlari va yondirish svechalariga birinchi navbatda yo'naltiriladi[2, 42-43 b].

Radiator - yuqori va pastki baklar, paturuboklar bug' chiqarish turubkasi, o'zak va mahkamlovchi detallardan iborat. Radiator - blokda isigan suyuqlikning haroratini turubka devorlari orqali havoga tarqatadi. Ko'pincha radiator jizdan yasaladi. Suyuqlik radiatorning asosiy qismida ya'ni bevosita o'zagida soviydi. Turubkali radiator o'zagi ko'p miqdordagi oval yoki yumshoq turubkalardan iborat bo'lib uchlari yuqorigi va pastgi baklarga kavsharlangan. Turubkalarining sirti mustahkamligini oshirish uchun yupqa ko'ndalang yoki mustahkamlikni oshiradigan taram-taram novli plastinalardan iborat bo'ladi. Yuqoridagi va pastki baklar dvigatelning sovitish g'ilofiga paturubkalar orqali ulanadi. Sovitish sistemasiga suyuqlik yuqori bakning bo'g'zidan quyiladi. Bug' chiqib ketadigan turubkaning ochiq uchi suv quyish bo'g'ziga tushirilgan, ikkinchi uchi esa pastga mashina tagiga chiqarilgan (1-rasm).

1-rasm. Radiator va elektr yuritmal shamolparrak.

1-radiator, 2-radiator qopqog'i, 3-shamolparrak, 4-elektrodvigatel, 5-shamolparrak g'ilofi, 6-elektrodvigatelni ulovchi datchik, 7-to'kish teshigining bolti, 8-radiatorning pastki tayanchi.

O'rganilayotgan dvigatellarda yopiq sovutish sistemasi qo'llaniladi, bu sistemaning ichki bo'shlig'ini atmosferadan ajratish uchun radiator bo'g'zi tiqin bilan jips biriktilgan. Tiqinning prujinali bug' va havo kanallari bor. Paturubkaning bug' klapni sovutish sistemasidagi bosimning atmosfera bosimidan 0,28-0,38 kg/sm ZIL -130 dvigatellarida 1 kg/sm gacha ortishiga yo'l qo'yadi. Natijada sovutuvchi suyuqlikning qaynash harorati 108°C gacha ZIL -130 dvigatelida 119°C gacha ko'tariladi va sovutuvchi suyuqlikning bug'lanib kamayishi oldi olinadi.

Sistemadagi bosim mo'ljallagandan oshib ketganda klapan avtomatik ravishda ochiladi.

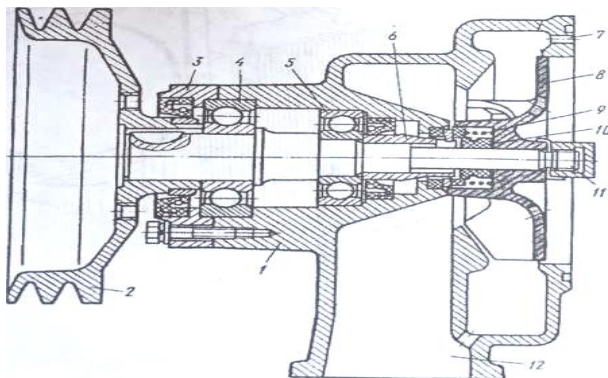
Havo parragi - radiator o'zagi orqali o'tib, uni sovutadigan kuchli havo oqimi hosil qilish uchun dvigatelda o'rnatilgan. Havo parragi gupchakka burab mahkamlangan to'rtta yoki oltita parrakli qanotlardan iborat. Havo parragi bilan suv nasosining vali umumiy bo'lib, nasos korpusidagi sharikli podshipniklarga o'rnatilgan.

Suv nasosi. Markazdan qochuvchi tipda bo'lib sovutish sistemasida suvning aylanib yurishini ta'minlaydi. Nasos korpus, parrakli val va o'zi siqiladigan salnikdan iborat.

Suv nasosi havo parragi bilan birga silindrlar blokining oldingi devorida mahkamlangan va tishli tasma orqali tirsakli val shkividan harakatga keladi. ZIL-130 dvigatellarida tasma rul boshqarmasi gidravlik kuchaytirgich nasosning shkiviga

ham ZMZ-53 dvigatellarida taranglovchi rolikka ham GAZ-21 divigatellarida esa generator shikiviga ham kirgizilgan bo'ladi (2-rasm).

2-rasm. Suyuqlik nasosi.

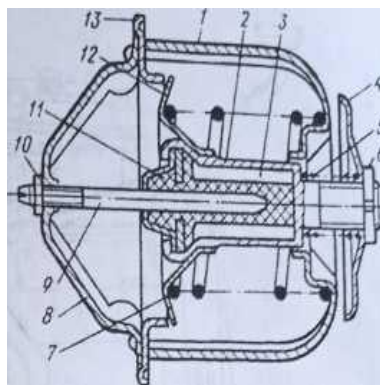
1-korpus, 2-shkiv, 3-qopqoq, 4,5-zoldorli podshipniklar, 6-vtulka, 7-havo chiqishi uchun teshik, 8- parrak, 9-prujina, 10-manjet, 11-valik, 12-qisqa quvur.

Jalyuzi – radiatorni sovutishda havo oqiminining darajasini o'zgartiradi. Jalyuzi radiator oldiga o'rnatilib, tepa va past tomoni sharnirli qilib mahkamlangan va buriladigan alohida plastinkalardan iborat.

Termostat – yurgizib yuborilgan dvigatelni tezroq qizdirish uchun xizmat qiladi va sovutuvchi suyuqlikning isish darajasiga qarab uning radiatordan aylanib o'tish tezligini o'zgartirib turadi, shu bilan uning haroratini avtomatik ravishda rostlaydi.

Termostat korpus, taram-taram novli silindr va qo'shaloq klapanli shitokdan iborat. Yupqa jezdan yasalgan, bu silindr ichida tez bug'lanadigan suyuqlik efir yoki etil spirtining suvli eritmasi quyilgan bo'ladi.

Termostat slindrlar golovkasining patrubogi kamerasiga o'rnatilgan. Patrubok kamerasining yuqorgi qismida ikkita (katta va kichik) kanali bor. Katta kanal radiatorning yuqoridagi bachogiga, kichik kanal esa suv nasosining korpusiga tutashtirilgan (3-rasm).

3-rasm. Termostat.

1, 8-stoyka, 2-ballon, 3-qattik to'ldirgich, 4, 12-klapanlar, 5, 7-prujinalar, 6, 10-rostlash gaykalari, 9-shtok, 11-rezina, 13-asos.

Sovutuvchi suyuqlikning harorati 70°C dan past bo'lganda termostatning asosiy (katta) klapani yopiq, o'tkazuvchi (kichik) klapani ochiq bo'ladi va suyuqlik radiatorga bormasdan kichik doirada (nasos sovitish g'ilofi – termostat nasos) bo'yicha aylanib yuradi.

ZIL-130 Dvigatelida thermostat klapani to'la ochilganda suv radiator va kompiressorning sovutish g'ilofi orqali baravar aylanib yuradi.

Demak, termostat klapani avtomatik ravishda ochilib – yopilganda radiator orqali o'tadigan suvning miqdori o'zgarib, natijada dvigatelida ma'lum issiqlik rejimi saqlanadi.

Dvigatel ishlab turganda issiqlik miqdorining bir qismi foydali ishga aylanadi. Issiqlik miqdorining qolgan qismi detallarni qizdirishga ketadi va yonish maxsulotlari bilan chiqarib tashlanadi. Ish siklining o'rtacha harorati $800-900^{\circ}\text{C}$ ga teng.

Bunday haroratda dvigatel sun'iy yo'l bilan sovutilishi zarur. Dvigatel sovutilmasa, detallar qizib ketadi, moy kuyadi, porshinlar xaddan tashqari kengayib, tiqilib qoladi, potshipniklar erib ketadi va boshqa nuqsonlar sodir bo'ladi. Shu sababli dvigatelning qizigan detallaridan issiqlikni chetga tarqatib turadigan sovitish sistemasi bo'lganda dvigatel normal ishlay oladi [3, 40-48 b].

Qurolli kuchlarimizda o'z o'rniga ega bo'lgan UAZ va ZIL avtomobillari ishlab chiqarilgan yilini hisobga olgan holda yaroqlilik muddati jihatdan hattoki ekspluatatsiya va bosib o'tgan masofasiga qaramay ilg'or davlatlar armiyalari orasida o'zining sezilarli o'ri bor.

Xozirgi kunga kelib bir qancha mamlakatlarda bo'lib o'tayotgan mojarolarni hisobga olsak belgilangan manzilga shaxsiy tarkibni yetkazib borishni va front orti va boshqa ta'minotlar belgilangan hududga olib borishga bu avtomobillarning o'ri beqiyosdir.

Sovutish tizimini quydagicha takomillashtirish mumkin.

UAZ va ZIL avtomobillarining bir qancha turlarining sovutish tizimini takomillashtirish taklifini ko'rib chiqamiz. Bu asosan ZIL-130 va ZIL-131 avtomobillari uchun bo'lib o'rnatish quydagicha amalga oshiriladi.

1) Avtomobilni kabinasining ustiga suv idish (suv uchun yomkost) o'rnatiladi.

2) Radiator bilan jalyuzi o'rtasida diametri 15 mm bo'lgan quvur ($\varnothing 15$ mm truba) o'rnatiladi.

3) Quvur kichik qilib har 5 santimetrdan teshiladi.

4) Suv idish bilan sovutish uchun mo'ljallangan quvur politilen quvur orqali birlashtiriladi.

5) Birlashtirilgan politilen quvur va sovutish quvuri o'rtasi va suvni bosim ostida radiatorga purkash uchun nasos o'rnatiladi.

6) Nasos avtomobil elektr manbai (akkumulyator) ga ulanadi va qurilmani ishga tushirish tugmasi haydovchi oldidagi boshqaruv paneliga o'rnatiladi.

Xuddi shunday UAZ (yuk avtomobil)larida ham o'rnatish mumkin.

Ishlash jarayoni avtomobil dvigateli qiziganda qurilmani ishga tushirish tugmasi orqali amalga oshiriladi.

Bu jarayon qayerlarda sodir bo'ladi? Maxsus operatsiyalar o'tkazish jarayonida, shaxsiy tarkibni va moddiy texnik vositalarni, qurol-aslahalarni, artilleriya qurollarini me'yoridan ortiq yuklab bir punktdan ikkinchi punktga olib borishda, tog' oldi adirlik hududlariga chiqishda, qiyalik (podyomlik perevallarda) larga chiqishda, uzoq yo'llarda harakatlanganda sodir bo'ladi.

Xulosa o'rnida, harbiy avtomobillar sovutish tizimini yanada takomillashtirish maqsadida taklif qilingan qurilma harbiy avtomobillarda sinovdan o'tgan va yaxshi samara bergan. Kiritilgan ushbu qurilma harbiy avtomobillarning harakat davomiyligini oshiradi, favqulodda safdan chiqish holatlarini oldini oladi. Bu esa harbiy avtomobillarning jangovor holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari iqtisodiy foyda ham keltiradi. Bu foydani dvigatel qizib ketishi oqibatida detallarning ishdan chiqishini oldini olishda ko'rishimiz mumkin.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Sh.Mirziyoyev. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi 60-sonli farmoni. 2022-yil 28-yanvar.

2. Ю.И.Боровских, Ю.В.Буралев, К.А.Морозов, В.М.Никифоров, А.И.Фещенко. Автомобилларнинг тузилиши, техник хизмат кўрсатиш ва тамирлаш. Академия. 1997. 573 б.

3. В.С.Калинский А.И.Манзон Г.Э.Нагула. Автомобиль. М.: Транспорт. 1973 г. Таржимонлар. И.Салихов, Т.Зайнаб, И.Рахматуллаев. "Ўзбекистон" нашриёти Тошкент-1975 й. 400 б.

4. G'.N.Mahmudov. Avtomobillarning elektr va elektron jihozlari. Darslik. "NOSHIR" Toshkent 2011. – 304 b.

5. Ш.У.Йўлдошев. машиналар ишончилиги ва уларни таъмирлаш асослари. "Ўзбекистон" нашриёти Тошкент-1994 й. 478 б.

HARBIY KADRLARNI TAYYORLASHDA MODULLI O'QITISH TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

THE ROLE OF MODULAR TRAINING TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF MILITARY PERSONNEL

Patiyev Faxridin Mirzayevich
Patiyev Fakhrudin Mirzayevich

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Tabiiy-ilmiy fanlar kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of natural sciences*

Yuldashev Yusuf Toshpulatovich
Yuldashev Yusuf Toshpulatovich

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Tabiiy-ilmiy fanlar kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of natural sciences*

Annatsiya. Bu maqolada modulli o'qitish texnologiyasining mohiyati, o'qitish mazmuni, o'qituvchi (pedagog)larning yangi vazifalari haqida qisqacha to'xtalib o'tildi.

Kalit so'zlar: pedagogik, modul, o'qitish, o'qituvchi, o'quvchi, vosita, o'quv jarayon, ta'lim-tarbiya.

Abstract. In the given article the author describes the main point of teaching in modeling system, and new missions of teachers (educators).

Keywords: pedagogical, module, teaching, teacher, learner, collection, information, connection, learning process, education-upbringing.

Modul – pedagogik texnologiyani tashkil etuvchi, uning tarkibiy bo'laklarini ifodalovchi tushuncha. Bunday bo'laklar kichik modul, birlamchi modul, modullar to'plami, modullar darajasi va modullarning majmuaviy tuzilmasi kabi turlardan iborat bo'ladi.

Modullar o'z ko'lamiga ko'ra mayda, o'rtacha va yirik bo'lishi mumkin. Ularning bir-biriga nisbatan proporsionalligi qat'iy bo'lmazligi, ularning o'zaro ta'siri umumiy jarayonda turlicha bo'lishi mumkin.

Modulli o'qitish – pedagogik jarayonni ilmiy va metodik jihatdan tartibli va maqsadga muvofiq bajarishga xizmat qiladi. Har qanday pedagogik texnologiyaning tarkibiy bo'laklari o'zaro joylashuvi va pedagogik texnologiya jarayonlarini amalga oshirish ketma-ketligining oldindan belgilangan tartib-qoidalari algoritm deyiladi.

Eng kichik bo'lak pedagogik texnologiyaning o'ziga xos qismi bo'lib, bunday kichik modullardan birlamchi modul tashkil topadi. Modullar to'plami o'qitish jarayonini ilmiy tashkil etishga va uning sifat hamda samarasini ta'minlash uchun qo'llaniladi. Modullarning o'zgaruvchan va modernizatsiyalanadigan tabiati tufayli ulardan dinamik ravishda foydalaniladi. Modulli o'qitish – tartibli o'qitish demak. Bunda o'quv material bitta o'quv mashg'uloti hajmida, o'quv fanining biror mavzusi yoki biror bo'limi darajasida, ba'zan esa o'quv fanining yirik tarkibiy qismi o'lchamida, ya'ni bloklar tarzida ham modullar yordamida o'qitilishi mumkin. Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida bir necha turdosh o'quv fanlarining tarkibiy bo'laklarini hamda ayrim fanlarni o'qitish texnologiyasini tashkil qiluvchi modullar (blok) tarzida o'qitish keng qo'llanilmoqda. Davlat ta'lim standartlarining tarkibiy bo'laklariga mos keladigan bloklardan ham foydalanilmoqda. O'quv reja va dasturlarning tarkibiy bo'laklarini hamda ularning bajarilishini ta'minlaydigan texnologiyaga xizmat qiluvchi modullar ham mavjud. Ta'lim metodlari va vositalari uchun

qo'llaniladigan modullar ham yaratilmoqda.

Modullashtirish va o'quv jarayonini texnologiyalash yuzasidan keyingi yillarda ilmiy-pedagogik tadqiqotlar o'tkazilmoqda. Lekin bu borada o'quv tarbiya jarayonini modullashtirish va algoritmlashtirish ishlari nihoyasiga yetkazilgan emas. Bu holatning genezisi va takomillashuvini atroflicha tadqiq etish orqali va tajriba-sinov ishlari hamda pedagogik eksperimentning qat'iy xulosalariga tayanib ta'lim jarayoniga modulli yondashuvni kuchaytirish mumkin. Ta'lim-tarbiya jarayonlariga modullashtirish va algoritmlash madaniyati to'la kirib borganida pedagogik texnologiyalarning yaratilishi va ularning amalda qo'llanilishi borasida sezilarli yutuqlarga erishish imkoniyati kuchayadi.

Masofaviy o'qitish – yangi va ancha ilg'or bo'lgan o'qitish shakli. Bu metodning turli xil ta'lim muassasalariga, xususan, iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy sohalarga tatbiqi o'quvchi-talaba va o'qituvchi (pedagog)larni dunyoning ilg'or ilmiy maktablarining yuqori sifatli o'quv-metodik ishlanmalari, zamonaviy va so'nggi axborotlaridan, qayerda bo'lishidan qat'iy nazar, to'g'ridan-to'g'ri foydalanish imkoniyatini beradi. Bularning barchasini e'tiborga olgan holda, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi "Ustoz" fondi qiyofasida jahon institutlari bilan oliy ta'limda masofaviy o'qitish metodi komponentlarini tatbiq qilish haqida kelishuv tuzildi.

Masofaviy o'qitish quyidagi ijtimoiy ahamiyatli masalalarni yechishga ta'sir etishi lozim:

ta'lim xizmatlarida aholining ehtiyojini amalga oshirish;

sifatli tayyorlangan mutaxassislar bilan davlat ehtiyojlarini qondirish;

aholining ijtimoiy va professional harakatchanligini oshirish;

tadbirkorlik va ijtimoiy faolligi, o'zligini anglashi tevarak-atrof to'g'risidagi bilimlarni kengaytirish;

davlatimizning oliy maktablarida yig'ilgan bilimlar hamda kadrlarning moddiy salohiyatini saqlash va ko'paytirish;

butun jahon hamjamiyati chegarasida ta'lim fazosining har bir nuqtasida nostrifikatsiyalangan ta'lim olish imkoniyatini ta'minlashni o'z ichiga olgan yaxlit ta'lim fazosini rivojlantirish;

geosiyosiy masalalarni yechish va boshqalar.

O'qitish mazmuni. O'qitish jarayoni, metodlari va tashkiliy tartibi hamda amalga oshirilishi uning tarkibi bilan ifodalanadi.

O'qitish obyekti. Masofaviy o'qitishda ta'lim xizmatlaridan foydalanuvchilar ushbu metodda ta'lim oluvchilar uning obyekti bo'ladi.

O'qitish subyektlari. Masofaviy o'qitish subyekti o'qituvchi (pedagog)lar hisoblanadi. O'qituvchi (pedagog) ta'lim jarayonining yuqori samarasini ta'minlashda asosiy bo'g'indir. Masofaviy o'qitish o'qituvchi (pedagog) faoliyatining muhim ahamiyatini uning maslahatchilik funksiyasida hamda informatika va telekommunikatsiyalar asoslarini bilishida ta'kidlaydi.

O'qitish metodlari. Masofaviy o'qitish tartibi o'z ichiga beshta umumdidaktik o'qitish metodlarini qamrab oladi: informatsion-retseptiv, reproduktiv, muammoviy ifoda etish, evristik va tadqiqot. Ular o'qituvchi (pedagog) va o'quvchi-talabalarning o'zaro harakatlari pedagogik aktlarining butun to'plamlarini o'z ichiga qamrab oladi.

O'qitish metodi. O'qitish maqsadlariga erishish uchun o'qituvchi (pedagog) va o'quvchi-talabalar o'zaro harakati ta'sirining meyoriy tizimini nazariy tasvirlab beradigan didaktik turkumdir.

O'qitish mazmuni. Bu o'quv axborotining tarkibi, tuzilishi, ma'lumotlari hamda masalalar, topshiriqlar va mashg'ulotlar to'plamini aks ettiradi, o'qitish jarayonlari va ularning metodikasini belgilaydi, bilim oluvchilarning kasbiy malaka va idroklarini shakllantiradi, mehnat faoliyatining dastlabki tajribasini yig'ishga imkon beradi.

O'qitish vositalari. Masofaviy o'qitish ta'limi jarayonida an'anaviy ta'lim bilan birga innovatsion o'qitish vositalaridan ham foydalaniladi. Ular AKT ni qo'llashga hamda ta'minot texnologiyasi sohasida so'nggi erishilgan natijalarga asoslangan.

Masofaviy o'qitishning tashkiliy asoslari. Masofaviy o'qitish texnologiyasidan foydalanuvchi o'quv tashkilotlari faoliyatini tahlil qilish, umumiy tashkillashtirishning o'ziga xosligini ochib beradi:

uzluksiz ta'lim;

o'quv jarayonining olib borilishiga individual yondashish;

geografik joylashishi uzoq bo'lgan o'quv muassasalarini yetakchi oliy ta'lim muassasalari bazasi markazida masofaviy o'qitishni markazlashtirish;

tinglovchilar yo'nalishiga ko'ra, o'qituvchi (pedagog) - maslahatchilar mavjudligi.

Masofaviy o'qitishning qulayligi. Kelgusida maqsadga muvofiq ravishda laboratoriya amaliyotlarini o'tkazishni qisqartirish mumkin.

Pedagogik texnologiyalarning elementar birliklari tizimi modullardan tashkil topadi.

Masofaviy o'qitishning quyidagi afzalliklari mavjud:

1. O'qitishning ijodiy muhiti. Mavjud ko'pgina metodlar asosida o'qituvchi (pedagog) ilm toliblarini o'qitadi, o'quvchi - talabalar esa faqat berilgan materialni o'qiydilar. Taklif qilinayotgan masofaviy o'qitish asosida esa o'quvchi-talabalarning o'zlari kompyuter axborotlar bankidan kerak bo'lgan ma'lumotlarni qidirib topadi va o'zlarining tajribalari yordamida boshqalar bilan yaxshi muloqotda bo'lishini ta'minlaydi hamda o'z o'rnida mehnat ta'limi olishini rag'batlantiradi.

2. Mustaqil ta'lim olish imkoniyatining borligi. Masofaviy o'qitish asosida ta'lim berish boshlang'ich, o'rta, oliy va malaka oshirish bosqichlarini o'z ichiga qamrab oladi. Tayyorgarligi turli darajada bo'lgan inspektorlar o'zlarining shaxsiy dars jadvallari asosida ishlashlari va o'zining darajasidagi talabalar bilan muloqotda bo'lishi mumkin.

3. Ish joyidagi katta o'zgarishlar. Masofaviy o'qitish asosida ta'lim berish turi millionlab insonlarga, hammadan ham ishlab chiqarishdan ajralmagan holda ta'lim olayotgan yoshlar uchun qulay shart-sharoitlarni yaratib beradi. Bunday metod asosida o'qitish kadrlarni tayyorlashda muhim o'rin tutadi.

4. O'qitish va ta'lim olishning yangi va unumli vositasi. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, masofaviy o'qitish asosida ta'lim berish, ishlab chiqarishdan ajralgan holda o'qish kabi unumli. Bundan tashqari, masofaviy o'qitish asosida ta'lim olish oliy ta'lim muassasai tomonidan qo'yilgan chegaradan ham chetga chiqib ketadi. Bunday asosda ta'lim olayotgan o'quvchi-talabalarning boshqalardan ustunligi ularni eng yaxshi, sifatli materiallar va o'qituvchi (pedagog)lar bilan ta'minlash. Ta'lim berish va boshqarish metodikasiga asoslangan holda o'qituvchi (pedagog) auditoriyada o'qitish shartlaridan xoli bo'lishi kerak.

O'qitish doirasida musobaqa muhitini rasmiylashtirish. Masofadan o'qitish texnologiyasi bu – jamiyatni axborotlashtirish umumiy oqimi va yo'llari bilan jipslashgan bo'lib, masofaviy o'qitishning texnik vositalarini axborotlashtirish tizimlari va oliy ta'lim muassasalaridagi o'qitish jarayonini avtomatlashtirish tizimlari bilan zamonaviy axborotlashtirish texnologiyasi asosida birlashuvini ta'minlaydi.

Masofaviy o'qitish metodidan foydalanishning kamchiligi – o'qituvchi va talaba o'rtasidagi bevosita muloqot va psixologik birlikning chegaralanganligidir.

Umuman olganda, masofaviy o'qitish tizimi o'quvchi-talabalarda ta'lim tizimidagi bo'layotgan dunyoviy o'zgarishlar, texnik vositalardan foydalanish yo'llari, uning qanchalik afzallik tomonlari va shu bilan birgalikda qanday kamchiliklari mavjudligi haqida ma'lumot beradi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2005.
2. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. /Toshkent: O'qituvchi, 2004.
3. Omonov H.T. va boshqalar. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Darslik. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2009.
4. "Xalq ta'limi", "Uzluksiz ta'lim", "Kasb-hunar ta'limi", "Pedagogik ta'lim", "Pedagogik mahorat", "Maktab va hayot", "Ta'lim - tarbiya", "Ta'lim muammolari", "Ta'lim texnologiyalari", "Zamonaviy ta'lim" kabi ilmiy-metodik jurnallar va "Ma'rifat" gazetasining materiallari.

МОДУЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ В ВВОУ

MODULAR LEARNING IN HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Абдувахидов Фазлиддин Рахматуллаевич
Abduvakhidov Fazliddin Rakhmatullaevich

Кафедра естественно – научных дисциплин
Чирчикского высшего танкового командного инженерного училища
Department of natural - scientific disciplines
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School

Аннотация. В данной статье рассмотрена внедрения модульной обучении в ВОУ. Перечислен несколько проблем и их решений.

Ключевые слова: Модуль, программа, система, технология, свойство, подход, проблема, источник, принцип, блок, интеграция.

Abstract. This article discusses the introduction of modular training in HEI. Several problems and their solutions are listed.

Keywords: Module, program, system, technology, property, approach, problem, source, principle, unit, integration.

Модульное обучение возникло как альтернатива традиционному обучению. Семантический смысл термина "модульное обучение" связан с международным понятием "модуль", одно из значений которого – функциональный узел. В этом контексте он понимается как основное средство модульного обучения, законченный блок информации.

Как система обучения модульное обучение зародилось в конце 60-х годов 20 столетия. Сущность его состояла в том, что обучающийся с небольшой помощью преподавателя или полностью самостоятельно может работать с предложенной ему индивидуальной учебной программой, включающей в себя целевой план действий, банк информации и методическое руководство по достижению поставленных дидактических целей. Функции педагога стали варьироваться от информационно - контролирующей до консультативно-координирующей. Взаимодействие педагога и обучающегося в учебном процессе осуществляться на принципиально иной основе: с помощью модулей обеспечивается осознанное, самостоятельное достижение обучающимся определённого уровня предварительной подготовленности. Успешность модульного обучения предопределяется соблюдением паритетных взаимодействий между педагогом и учащимися.

Модульное обучение интегрирует в себе всё то, что накоплено в педагогической теории и практике и базируется на главном понятии теории поэтапного формирования умственных действий – ориентировочной основе деятельности.

Идея активности обучаемого, чёткость и определённая логика его действий, постоянное подкрепление своих действий на основе самоконтроля, индивидуализированный темп учебно-познавательной деятельности пришли в модульное обучение из программированного. Кибернетический подход обогатил модульное обучение идеей гибкого управления деятельностью учащихся, переходящего в самоуправление. Кроме того, используется рефлексивный подход к процессу обучения. Накопленные обобщения теории и практики дифференциации, оптимизации, проблемности обучения – всё это интегрировано в основах модульного обучения, в принципах и правилах его построения, отборе методов и форм осуществления процесса обучения.

Сущность модульного обучения состоит в том, что обучаемый полностью самостоятельно (или с некоторой помощью педагога) достигает конкретных целей учебно-познавательной деятельности в процессе работы с модулем.

Основы технологии модульного обучения

Концептуально основу модульного обучения составляют единицы содержания обучения той или иной дисциплины. Каждая единица содержания представлена частью учебного материала, являющейся по своей сути автономной темой, имеющей «выходы» на другие единицы содержания.

В рамках данной концепции основу модульного обучения в целом по специальности составляют единицы содержания обучения (модули, блоки), объединяющие в себе отдельные дисциплины. В этом случае единицы содержания обучения образуют так называемые блоки. Отсюда происходит название блочная-модульная система обучения.

Понятие модуль (латинское «modulus» - мера) представляет собой функционально и конструктивно независимую единицу соотнесенную к некоторому объекту, являющемуся частью более сложного образования (объекта). Переноса понятие модуля на систему образования, его можно рассматривать как целевой *функциональный образовательный узел*, с присущими ему учебным содержанием, дидактическими методами и приемами овладения учебным содержанием, целостными системами контроля и самоконтроля.

Модульное обучение представляет собой целостную систему обучения дисциплине, в виде гибкой программы действий. Каждый шаг программы обучения при этом преследует определенную дидактическую цель. Здесь и уровень овладения учебным содержанием, методы обучения, система контроля, самоконтроля и коррекции, повышение уровня учебно-познавательной деятельности, временные рамки овладения учебным содержанием и многое другое.

В настоящий момент общепринято считать, что каждый модуль должен включать в себя:

- основное содержание учебного материала
- пояснение к содержанию учебного материала
- основные и вспомогательные средства получения информации (источники)
- теоретические задания и рекомендации к ним
- практические задания
- систему самоконтроля и контроля освоения учебного материала

При модульном обучении рекомендуется соотношение практического к теоретическому материалу в соотношении 80% к 20% в модуле.

Использование модульного обучения в учебном процессе требует от преподавателя создания модульной программы изучения дисциплины, образующей целостную систему средств, приемов с целью достижения дидактической цели изучения дисциплины. В основу создания модульной программы изучения дисциплины закладываются этапы реализации усвоения знаний пошагово: восприятие, осмысление, запоминание, применение, систематизация.

Таким образом [1], модульная программа

а) составляется в форме описания методов и способов действий обучаемых, ставя их во главу угла и делая преподавателя «консультантом»;

б) интегрирует и дифференцирует содержание обучения, группируя модули учебного материала, обеспечивая их разработку в полном, сокращенном и углубленном вариантах;

в) осуществляет самостоятельный выбор обучаемыми того или иного варианта по содержанию, в зависимости от начального уровня подготовки, обеспечивая индивидуальный темп продвижения по программе;

г) использует модули в качестве сценариев создания педагогических программных средств;

д) акцентирует работу преподавателя на консультативно-координирующие функции управления познавательной деятельности;

е) сокращает курс обучения без особого ущерба для полноты изложения и глубины усвоения учебного материала на основе адекватного комплекса методов и форм обучения.

Основные принципы модульного обучения, их реализация

Создание модулей обучения дисциплине, предшествует стадия его проектирования, в основу которого положены принципы [1]:

Блочной структуры

Интегративности

Актуализация развивающего компонента содержания

Незамкнутости

Осознанной перспективы

Сотрудничества

Принцип блочной структуры модульного обучения представляет собой логически и наглядно выстроенные блоки, связанные как с предыдущим, так и с последующими блоками модуля, образуя единый блок дисциплины (блок).

Принцип интегративности при модульном обучении реализуется объединением отдельных блоков полностью охватывающих конкретную тему дисциплины.

Актуализация развивающего компонента содержания предполагает выстраивание теоретического и практического материала учебного содержания в таком виде, при котором обучаемый способен свободно использовать знания, умения и навыки в новой для себя ситуации.

Включение в каждый модуль (блок) задач практической направленности, связанных с будущей специальностью реализует принцип осознанной мотивации.

Принцип сотрудничества (субъектно-субъектного) реализуется во взаимодействии педагога и обучаемого. При этом на педагога ложится роль консультанта, как лица компетентного и участника всех этапов реализации модульного обучения, начиная с этапа проектирования модуля и кончая контролем уровня усвоения учебного материала дисциплины.

В качестве примера начала проектирования модуля приведем блок курса «Высшая математика»

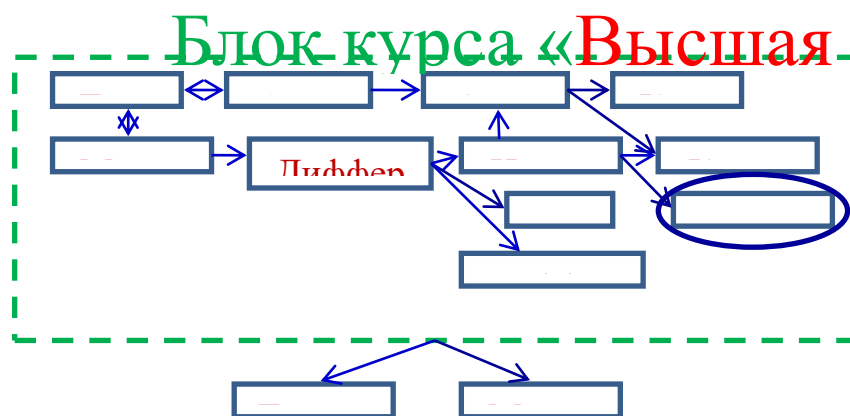

Рис.1. Блок высшей математики

Развитие современных педагогических технологий приводит к тому, что они все в большей мере внедряются и используются в учебном процессе различных образовательных учреждений.

Внедрение современных педагогических технологий на данный период связано с внедрением в образовательный процесс модульного обучения, которое впитало в себя лучшие наработки педагогической науки. Особенно это заметно в последнее время, когда в ряде ВУЗов Республики внедрены системы модульного

обучения. В скором времени, этот процесс в той или иной мере затронет и высшие военные образовательные учреждения. В связи с этим несомненно, следует уже сейчас обратить внимание на ряд проблем, которые проистекают из содержания и программы модульного обучения и специфики функционирования высших военных образовательных учреждений.

Одной из серьезных проблем внедрения, на которое следует обратить внимание это авторитаризм (армейская субординация) присущий армейской среде. С одной стороны непререкаемость требований военного педагога, а с другой исполнение им консультативно-координирующих функций.

Другой специфической особенностью ВВОУ является строгое соблюдение временных рамок, обозначенных на изучение дисциплины.

Третья особенность – невозможность группировать модули по содержанию учебного материала, обеспечивая их разработку в полном, сокращенном и углубленном вариантах для военных и военно-технических дисциплин.

Четвертая особенность невозможность выбора обучаемыми того или иного варианта по содержанию, с целью обеспечения индивидуального темпа продвижения по программе модульного обучения.

Наконец, невозможно предоставить курсанту сокращать курс обучения по отдельным дисциплинам во временном интервале, реализовать свои индивидуальные и творческие возможности.

Отмеченные противоречия потребуют внесение ряда координальных организационных и структурных изменений в учебном процессе, как внешнего, так и внутреннего характера. При этом внешний характер будет зависеть от лиц ответственных за организацию учебного процесса, а изменения внутреннего характера коснутся непосредственно полной перестройки работы преподавателя.

Использованная литература:

1. Титова Е.И., Чапраева А.В. Примеры реализации принципов модульного обучения в структуре курса высшей математики //Успехи современного естествознания.-2014.- № 12.-С. 162-165.

ХАРБИЙ-АМАЛИЙ ФИЗИКА МАШҒУЛОТЛАРИДА МУАММОЛИ ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯСИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

ORGANIZING PROBLEM TEACHING TECHNOLOGY IN MILITARY PRACTICAL PHYSICS COURSES

Халимов Эркин Халилович
Khalimov Erkin Khalilovich

Чирчиқ олий танк қўмондонлик муҳандислик билим юрти
Табиий-илмий фанлар кафедраси
Chirchik higher tank commanding engineering school
Department of natural sciences

Аннотация. Мазкур мақолада физика машғулотларини интерфаол методлар ёрдамида ташкил этиш услубиёти кўриб чиқилган. Жумладан, ўқув жараёнини бошқаришни самарали ташкил этишда муаммоли ўқитиш технологиясининг хусусиятлари ва долзарблиги ҳақида фикрлар ўрин олган.

Калит сўзлар: Физика, ахборот технологиялари, кўникма ва малака талаблари, интерактив технологиялар, ўқув муаммоси қўйиш, муаммоли вазият, мустақил иш.

Abstract. Organisation and using problem studyins technology in phisics classes. This scientific article describes organisation of havins lesson of phisics usins interactive method of teachins. Also describes especialy problem studyins technology for effective organisation and managing learning pocess.

Keywords: This scientific article describes organisation of havins lesson of phisics usins interactive method of teachins. Also describes especialy problem studyins technology for effective organisation and managing learning pocess.

Ёшларни физика фанига қизиқишларини кучайтиришга эътибор қаратиш, таълим олувчининг мустақил креатив фикрлашини шакллантириш ва ривожлантириш мақсадида таълим дастурлари ишлаб чиқиш, таълим сифатини таъминлаш бўйича ишларни амалга ошириш, таълим жараёнига замонавий ўқитиш услубларини жорий қилиш бугунги кундаги долзарб вазифалар бўлиб хизмат қилмоқда[1].

Ҳарбий-амалий физикани ўқитиш методикаси таълим йўналишида замонавий технологияларни механика, молекуляр физика, электромагнетизм, оптика, атом, ядро ва элементар зарралар физикаси бўлимларига тадбиқ этиш ҳамда у асосда ўргатишдан ташкил топган.

Бизга маълумки, ўқитувчи бир қатор малака ва кўникмаларга эга бўлиши талаб этилади. Уларнинг асосийларини санаб ўтсак:

педагогик технология тушунчасининг илмий асосларини, унинг категориялари ва принципларини билиш;

ўқув жараёнини ташкил этиш шакллари ва методларига қўйиладиган замонавий талабларни эгаллаш;

замонавий педагогик ва инновацион технологияларни қўллаш олиш;

психологик - педагогик адабиётлар билан самарали ишлаш;

дастур асосида ўқув материалларини дидактик тузиш;

ўқитишнинг техник воситалари ҳамда замонавий ахборот ва коммуникация технологияларини амалиётда қўллаш;

ижодий, эркин фикрловчи, баркамол ва ҳар томонлама ривожланган шахсни шакллантирувчи маънавий-тарбиявий ишларни режалаштириш ва амалга ошириш;

шахснинг маънавий-ақлоқий сифатларини фаол шакллантириб, кейинги амалий фаолиятида таълим жараёнини педагогик технология тамойилларига мос равишда педагогик мақсадга мувофиқ ташкил этиш ва амалга ошириш;

ўқитишга технологик ёндошиш асосида педагогик фаолиятни режалаштириш ва машғулотнинг ўқув мақсадларини қўя билиш;

амалий машғулотларни моделлаштириш, юзага келиши мумкин бўлган қийинчиликларни олдиндан кўра билиш ва хатоларнинг олдини олиш стратегиясини ишлаб чиқиш;

ўқув жараёнини "жонли", ижодий, ўқувчи шахсининг баркамол ривожланишига имкон берадиган даражада ташкил этиш ва ўқитишнинг замонавий интерфаол методларини эгаллаган бўлиши керак[2].

Ҳарбий-амалий физика таълимида билимларнинг кўникма ва малакаларга айланиш йўллари, усуллари ва воситаларини, анаънавий технологиялар ва уларни такомиллаштириш имкониятларини, йўллари эгалланишига эришиш ҳозирда улкан вазифа бўлиб ҳисобланмоқда. Маъруза, амалий ва лаборатория машғулотларини ташкил қилишда таълимнинг модулли, фаол методларидан, электрон маъруза матни, дарснинг электрон ишланмаларидан унумли фойдаланиш кўзда тутилмоқда.

Бунинг учун янги ахборот технологияларидан фойдаланишнинг имкониятлари, йўллари, усуллари ва воситаларининг қўлланилиши асос бўлиб хизмат қилади.

Ўқув жараёнининг самарали ва натижали бўлишини таъминлайдиган интерфаол методлар: "Ақлий ҳужум", "Инсерт жадвали", Мунозара ва шу каби юзлаб интерфаол методлардан фойдаланиш тартиби ва методикасини пухта ўрганиш лозим. Зеро, бу таълим берувчининг иш фаолиятининг ўзагини ташкил қилишига шак-шубҳа йўқ. Интерактив технологияларни қўллаш жараёнида уларни чаклаштириб юбормаслик мақсадида ажратиб олиш лозим.

Замонавий ахборот технологиялари асосида ўқитиш методикаси – таълим олувчиларнинг мустақил фаолиятларини педагогик бошқаришдан иборатдир. Бу маъруза, амалий ва лаборатория машғулотларини замонавий технологиялар асосида ташкил этиш, мультимедияли дарслар асосида таълим самарадорлигини ошириш – таълим олувчиларнинг мустақил фаолиятини педагогик бошқариш имконини тақдим этади[3].

Ўқув жараёнини бошқаришни ташкил этишда муаммоли ўқитиш технологияси физика фанини эгаллашда энг самарали усуллардан биридир. Авваламбор, фанни ўқитишда ўқув муаммосини келтириб чиқаришнинг шакли, турлари ва асослари таснифи билан танишиб чиқиш мақсадга мувофиқ.

Ўқитиш жараёнида **ўқув муаммоси шартлари** қуйидагича бажарилиши орқали тузилиши мумкин. Улар ўқиш жараёнида курсантлар учун қандайдир бир ҳодисани:

а) билишнинг мураккаблиги сезилса;

б) билишга қизиқиш пайдо бўлса;

в) билиш жараёни уларнинг бошланғич тажрибаларига ва билимларига таяниб олиб борилса.

Физика ўқитишда **муаммоларни ажратиш асослари**:

а) муаммонинг ҳал қилинишига жалб қилиниши бўйича;

б) ўқув муаммосини ўқитиш жараёнидаги ўрни бўйича;

в) ўқув муаммосининг мазмуни бўйича.

Ўқув муаммосини ечишга курсантларнинг жалб қилиниши бўйича, у асосан уч қисмга бўлинади: бутун гуруҳга, якка ва ҳоҳловчиларга мўлжалланган муаммолардир[3].

Машғулотларда хусусий муаммолар асосан икки ҳолда:

масала ечиш;

мустақил эксперимент ўтказиш пайтида қўлланилади.

Ўқитиш жараёнида **ўқув муаммосини** икки *турга* бўлиб қараш мумкин:

1. Муаммо қачон ҳал қилиниши керак:

а) машғулотда; б) мустақил тайёргарликда.

2. Муаммо машғулотнинг қайси босқичида ҳал қилиниши керак:

а) материал билан янги танишув пайтида;

б) такрорлаш пайтида ва бошқалар.

Ўқув муаммоси мазмуни бўйича уч гуруҳга бўлинади:

назарий;

амалий;

аралаш турдаги муаммолардир.

Ўқитиш жараёнида **муаммоли вазиятни яратиш** асосан икки йўл билан амалга ошиши мумкин:

1. Муаммоли вазият ўқитувчининг мақсадли уюштирилган ҳаракатисиз ҳам, курсантларнинг мустақил ишлаши асосида стихияли тарзда пайдо бўлади. Курсантлар ўқув китобининг матни ёки қўшимча адабиётларни ўқиши, эшитган ёки кўрганларини таҳлил қилиши, масала ечиш ёки мустақил эксперимент ўтказишда, ўқитувчи томонидан эсга олинмаган турли муаммоларни “кўришлари” мумкин. Ҳақиқатда, бунга ўхшаган ҳолатлар, амалиётда кўп учрайди. Улар муаммонинг ҳал қилинишини ўз вақтида ўқитувчилардан сўрашади, шу билан бирга, айрим ҳолларда ўзлари таклиф қилган жавобларни кўрсатишади. Бундай ютуқларни танлаш ва уни янада ривожлантириш ҳамда мазкур масала бўйича тўғри маслаҳат бериш лозим.

2. Кўпчилик ҳолларда, муаммоли вазият ўқитувчи томонидан мақсадли яратилиб, ҳал қилиниши, унинг бевосита раҳбарлиги билан амалга ошади.

Бунга мисол қилиб, қуйидаги жадвални келтириб ўтамыз. Жадвалда ўқотар қуролларнинг баъзи кўрсаткичлари берилган бўлиб, қолган катталикларни курсантларнинг ўзлари мустақил равишда аниқлайдилар.

Т/р	Техник кўрсаткичлар	Отиш қуроллари			
		Калашников автомати АК	Дегтёров қўл пулемёти РПД	Танка қарши қўл гранатамёти РПГ-2	Тўп намунаси
1.	Қурол калибри, мм	7,62	7,62	40	76
2.	Ўқ(граната,снаряднинг) массаси, гр	7,9	7,9	1840	6200
3.	Стволнинг узунлиги,м	0,415	0,52	0,95	3
4.	Порох газларининг ўртача босими, МПа	107		5,4	
5.	Ўқ (граната,снаряднинг) учиб чиқиш тезлиги, v(м/с)				
6.	Ўртача тезланиш, a (м/с ²)				
7.	Стволдаги ҳаракатланиш вақти, t(сек)				
8.	Илгариланма ҳаракатнинг кинетик энергияси, E _к (Ж)				
9.	Ўртача қувват, N (Вт)				

Бу жараёнда қуролларнинг таснифи бўйича барча катталикларини солиштириш, фарқлаш ҳамда қўллаш малакаси бўйича билимларга эга бўладилар[4].

Ўқитувчи томонидан қўйилган муаммоли вазиятни ҳал қилишда қуйидаги омилларга аҳамият қаратилади:

1. Курсантларнинг олдин ўзлаштирган билимларини фаоллаштириш. Бу ҳолда уларни янги материални ўзлаштиришига керак бўлувчи таянч билимлари эсга солинади;

2. Ўқув муаммоли топшириқларни тузиш ва уни тушунтириш. Муаммоли вазиятни яратиш учун ўқитувчи намоёйишли эксперимент, масалалар, илм-фан ва техниканинг ривожланиши тарихидан мисолларни, илмий-фантастик адабиётлардан қиссалар, предметлараро боғланишлар ва бошқалардан фойдаланади;

3. Қўйилган муаммони ечиш учун курсантларнинг тахминлари. Бу босқичда ўқитувчининг фаоллиги қандай ифодаланади?

Хар бир курсантнинг жавобини самимиятлик, чидамлилик билан эшитиш. Тўғри ёки хато эканлиги тўғрисида хулоса чиқаришга шошилмаслик;

4. Муаммони мустақил қидирув йўли билан ҳал қилиш, билимдаги камчиликни мустақил тўлдириш. Курсантнинг ўзи, янглишиш ва қайта танлов йўли билан ўзининг нотўғри фикрини четга чиқариб, мустақил тўғри натижага келади. Унинг тўғрилигини исботлайди. Албатта, бу барча ҳолларда юз бермайди. Ўқитишни бундай уюштириш жуда кўп вақтни талаб қилади;

5. Муаммони тўғри ҳал қилинганини текшириш, хулоса чиқариш ва умумлаштириш.

Юқорида келтирилган инновацион ва интерфаол методларни қўллаш имконияти жуда кенг. Бу биринчи навбатда ўқитувчиларнинг касб маҳорати, мустақил билим олиши ва ўз устида ишлай олиши билан боғлиқ бўлади.

Курсантларнинг мустақил тайёргарлик соатларида мустақил таълим ҳамда мустақил ишларни бажаришларида физикани ўрганиш жараёни билан боғлиқ инновацион технологиялар хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиш тавсия этилади:

дарслик ва ўқув қўлланмалар бўйича фан боблари ва мавзуларини ўрганиш;

тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;

автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи тизимлар билан ишлаш;

махсус адабиётлар бўйича бўлимлар ёки мавзулари устида ишлаш;

янги техникаларни, аппаратураларни, жараёнлар ва технологияларни ўрганиш;

курсантларнинг ўқув-илмий-тадқиқот ишларини бажариш билан боғлиқ бўлган бўлим ва мавзуларни чуқур ўрганиш;

фаол ва муаммоли ўқитиш услубидан фойдаланиладиган ўқув машғулотлари[5].

Хулоса:

“Муаммоли ўқитиш методи” таълим олувчининг фанга бўлган қизиқишини оширади.

Ҳодиса ва қонуниятларни ўрганишда уларнинг мустақил изланувчилик жиҳатларини намоён қилади.

Машғулотнинг қизиқарли ўтишига, курсантларнинг бўш вақтларидан унумли фойдаланиш имконини ҳам беради.

Курсантларни илмий хабардорликка, илм-фан ютуқларини мунтазам кузатиб, ўрганиб боришга ундайди.

Ҳарбий-касбий тайёргарликда дуч келинадиган турли ҳодиса ва жараёнларга, амалий ёндашиш ҳамда муаммонинг илмий ечимини излаш кўникмаларини шакллантиради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Физика соҳасидаги таълим сифатини ошириш ва илмий тадқиқотларни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори // 2021-йил 19-март №ПК 5032.

2. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат - Т., 2006.

3. Тожиев М. ва бошқалар. Педагогик технология: Замонавий илмий – назарий асоси. Т. 2008 й.

4. Камолдинов М., Вахобжонов Б. Инновацион педагогик технология асослари. Т; “Талқин”. 2010.

5. Рымкевич А.П. «Физика. Задачник» М: Дрофа 2002-2006.

6. Ходиев Б. Голиш Л. Способы и средства организации самостоятельной учебной деятельности. Т. ТГЭУ. 2007.

ЎЗБЕКИСТОНДА ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИ ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ҲОЗИРГИ ҲОЛАТИ ВА КЎРСАТКИЧЛАРИ

CURRENT STATE AND INDICATORS OF PROVIDING ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS ACTIVITY IN UZBEKISTAN

Jabbarov Zarifboy Rustamovich
Жаббаров Зарифбой Рустамович

Ўзбекистон Миллий университети доценти
Associate Professor of the National University of Uzbekistan

Рустамова Дилшода Зарифбой қизи
Rustamova Dilshoda Zarifboy kizi

Ўзбекистон Миллий университети талабаси
Student of the National University of Uzbekistan

Аннотация. Мақолада тадбиркорликнинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлашнинг ҳозирги ҳолати, кўрсаткичлари ва вазифалари тавсифланган. Унда тадбиркорликнинг иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичлари, иқтисодий хавфсизликнинг ҳудудий даражадаги кўрсаткичлари, таҳликали қуйи чегаранинг миқдорий ўлчамлари, иқтисодий хавфсизликга таъсир этувчи таҳдидлар, улардан ҳимояланиш усуллари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: тадбиркорлик, иқтисодий хавфсизлик, иқтисодий хавфсизлик тизими, хавфсизликни таъминлаш вазифалари, иқтисодий хавфсизлик тамойиллари, хавфсизлик объекти, хавфсизлик субъекти.

Abstract. The article describes the current state, indicators and tasks of ensuring the economic security of entrepreneurship. It explains the indicators of economic security of entrepreneurship, indicators of economic security of the territorial level, the quantitative dimensions of the lower dangerous border, threats that affect economic security, and ways to protect against them.

Keywords: entrepreneurship, economic security, system of economic security, security tasks, principles of economic security, object of security, subject of security.

Ўзбекистон сиёсий мустақилликка эришгунига қадар Собиқ Иттифоқ ягона халқ ҳўжалиги комплексининг хом ашё базасига айланган эди. Республика ер ости бойликлари, энергетика ресурсларига эга бўлишига қарамай, улардан ўз эҳтиёжлари учун мустақил фойдалана олмас эди.

Шунинг учун ҳам нефть маҳсулотлари ва бошқа энергия ресурсларини четдан, асосан, МДХ мамлакатларидан ташиб келишга мажбур эдик. 1990-йилда республикада истеъмол қилинадиган нефтнинг 70 фоизидан ортиғи ва нефть маҳсулотларининг деярли ярми импорт қилинган [1]. Бу эса мустақилликка эришгандан сўнг республика иқтисодиётининг бошқа мамлакатларга қарамлиги муаммосини кескинлаштириб қўйиши мумкин эди.

Шу боисдан ҳам республикаимиз энергетика мустақиллигига эришган тақдирдагина тўла мустақил бўла олар эди.

Мамлакатимизда тадбиркорликнинг ривожланиши учун етарли даражада қулай имкониятлар, шарт-шароитлар яратилган бўлсада, лекин иқтисодиётда ҳали ҳам унинг улуши дунёнинг ривожланган мамлакатлари даражасидан паст бўлиб, бу соҳада ечимини кутаётган ташкилий, иқтисодий, ҳуқуқий ва ижтимоий муаммолар талайгина. Жаҳон бозорларида рақобат тобора кучайиб бораётган бугунги кунда иқтисодиётимизнинг рақобатдошлигини тубдан ошириш, экспортга маҳсулот

чиқарадиган корхоналарни қўллаб-қувватлашни кучайтириш, фермер хўжаликлари, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолияти субъектларининг экспорт фаолиятидаги иштирокини ҳар томонлама рағбатлантириш устувор аҳамият касб этмоқда.

Бозор иқтисодиёти шароитида тадбиркорлик фаолиятига турли иқтисодий таҳдидлар таъсир кўрсатади. Ушбу таҳдидлар тадбиркорлик субъектларини инқирозга, банкротликга учраш хавфини туғдириб туради. Шу боисдан, уларнинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш зарурати мавжуд бўлади. Тадбиркорлик субъектлари фаолиятининг хавфсизлигини таъминлаш учун мамлакатда қулай ишбилармонлик муҳитини яратиш муҳим аҳамият касб этади.

Иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичлари тадбиркорликнинг фаолияти иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда давлатнинг бошқа субъектларидан фарқли ўлароқ ҳал қилувчи ўрин тутади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили:

Тадбиркорлик фаолияти иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичларини турли нуқтаи назардан қуйидагича туркумлаш мумкин.

Масалан, А.Илларионовнинг фикрича, иқтисодий ривожланишнинг таъминланиши нуқтаи назаридан иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичлари бундай туркумланади:

давлат секторининг (корхоналарининг) ЯИМни ишлаб чиқаришдаги улуши (фоиз ҳисобида);

давлат истеъмолининг ЯИМга нисбати (фоиз ҳисобида);

давлат ҳаражатларининг ЯИМга нисбати (фоиз ҳисобида);

давлат бюджетининг ЯИМга нисбати (фоиз ҳисобида);

давлат қарзлари ўсишининг ЯИМга нисбати (фоиз ҳисобида);

пул массасининг ўсиш суръати (фоиз ҳисобида);

инфляция суръатлари (фоиз ҳисобида);

валюта курсининг пасайиш суръатлари (фоиз ҳисобида);

ташқи савдога солинадиган солиқларнинг ташқи савдо айланмасига нисбати (фоиз ҳисобида) [3].

Иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичларини миллий иқтисодиёт субъектларининг ҳаётий муҳим манфаатларини таъминлаш нуқтаи назаридан ҳам туркумлаш мумкин.

Масалан, А.Прохожев ва М.Корнилов, шахснинг, яъни алоҳида индивид, фуқаронинг ҳаётий муҳим манфаатини рўёбга чиқариш нуқтаи назаридан иқтисодий хавфсизликни ифодаловчи қуйидаги кўрсаткичларни таклиф этади:

жон бошига ойлик даромад миқдорининг расмий равишда белгиланган яшаш минимуми миқдorigа нисбати;

аҳоли озиқ-овқат ҳаражатларининг йиллик жон бошига даромадлар ҳажмидаги улуши;

аҳоли жон бошига кундалик истеъмол қилинаётган калориялар миқдори;

аҳоли жон бошига ўртача йиллик даромадида уй-жой ва коммунал тўловларга қилинган ҳаражатлар улуши;

аҳоли жон бошига ўртача йиллик даромадда жамғармаларнинг улуши ва бошқалар [4].

Таъкидлаш лозимки, тадбиркорлик иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичларининг ўртача жаҳон ва МДХ, мамлакатларининг айнан шундай, расмий белгиланган қуйи таҳликали чегара индикаторларига таққослаш орқали миллий иқтисодиётнинг ҳақиқий ҳолатини аниқлаш, унга баҳо бериш мумкин.

Натижада, ҳукумат томонидан мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминлашга қаратилган иқтисодий сиёсатнинг мақсадлари ва уларни амалга ошириш йўналишларини белгилашга имкон туғилади.

Иқтисодий хавфсизлик тушунчасини турли қарашларда кўриб чиқар эканмиз, ҳозирги жамиятни ахборотлаштириш ва электронлаштириш шароитларида,

корхоналарнинг хавфсизлигини таъминлаш учун доимий равишда фаолият кўрсатувчи, тижорат фаолиятининг хавфсизлигини таъминлашнинг барча шакл ва усуллари камраб олувчи тизим амал қилиши лозимлигини тушуниб етамиз. Шу сабабли хавфсизлик хизмати маркетинг ва менежмент хизмати, валюта, кредит ва ҳуқуқий бўлимлар каби иқтисодий бўлинмалар билан чамбарчас боғлиқликда ишлаб, иқтисодий хавфсизликка кучлироқ ёндашган ҳолда, уларнинг фаолиятини тўлдириши зарур деб ҳисоблаймиз.

Тадқиқот методологияси:

Тадқиқотнинг методологик асосини республикада тадбиркорлик фаолияти иқтисодий хавфсизлигини таъминлашнинг ҳозирги ҳолати ва кўрсаткичлари тушунчасининг моҳиятини очиб бериш ва таҳлил қилиш ташкил этади. Таҳлил жараёнида таққослаш, тизимли таҳлил усулларида фойдаланилган. Тадбиркорлик фаолияти тизимларининг ривожланиш тенденцияларини таҳлил қилиш амалга оширилган. Кузатув методи орқали тадбиркорликнинг ҳолати баҳоланган ва абстракт-мантикий фикрлаш орқали тегишли хулосалар шакллантирилган.

Таҳлил ва натижалар:

Давлатнинг энг муҳим вазифаси - жамият барқарорлиги ва ривожланишини таъминлаш, мамлакат хавфсизлигига таҳдидларни бартараф этишдан иборат. Эндигина вужудга келаётган хавфнинг олдини олиш иқтисодий таҳдидларнинг чуқурлашиб кетишини пассив кузатиб туришга қараганда фоят муҳим аҳамият касб этади. Зеро, оқилона ёндашувга таянган бундай саъй-ҳаракатлар хавфнинг олдини олишнинг асосий тамойили бўлиши мумкин.

Бозор муносабатлари ривожланган аралаш иқтисодиёт шароитида давлат томонидан мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш учун барча хўжалик субъектлари фаолиятини илгаригидек директив усуллар билан тартибга солиб бўлмайди. Бундай вазиятда давлат хўжалик субъектлари фаолиятини, иқтисодиётни, ижтимоий тақрор ишлаб чиқариш жараёнларини асосий иқтисодий усуллар ва воситалар кўмагида тартибга солиши талаб этилади.

Мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминлашга қаратилган тадбирларни амалга ошириш учун унинг индикаторлари мониторингини ташкил этиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Мониторинг иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичларини аниқлаш, таҳлил қилиш ва уларнинг ўзгариш тенденциялари ва истиқболини аниқлаш имконини беради.

Иқтисодий хавфсизликнинг умумий кўрсаткичлари (индикаторлари) қуйидагилардан иборат:

- турмуш даражаси ва сифати;
- инфляция суръати;
- иқтисодий ўсиш;
- бюджет камомади;
- давлат қарзи;
- жаҳон иқтисодиётига интеграциялашув даражаси;
- хуфёна иқтисодиёт фаолияти;
- мулк таркиби;
- солиқ тизими;
- бозор инфратузилмаларининг ривожланиши.

Ҳудудий даражада умумий кўрсаткичларидан ташқари яна қуйидаги индикаторлар иқтисодий хавфсизликни ифодалайди:

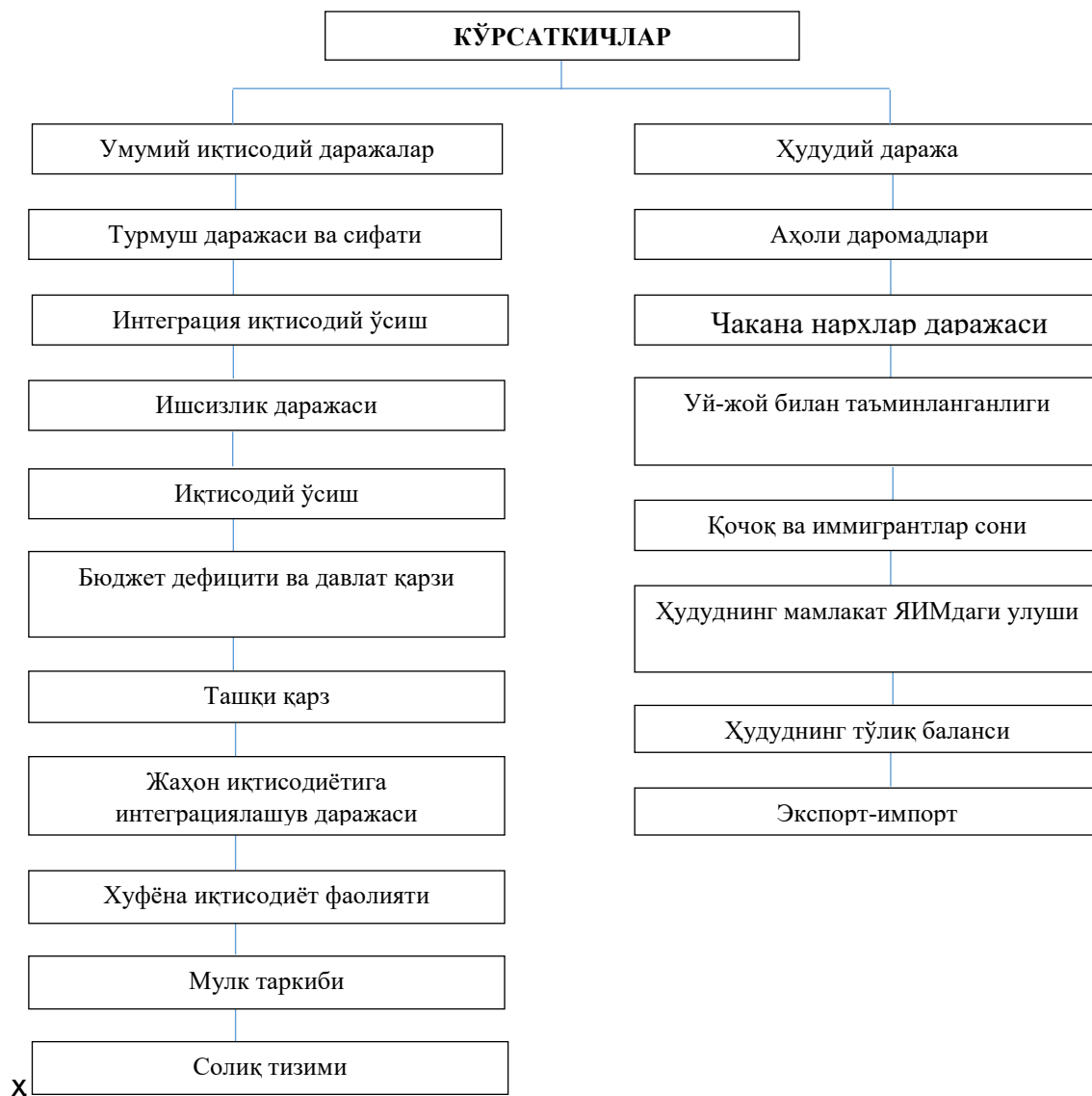
- аҳоли даромадлари;
- чакана нархлар миқдори;
- уй-жой билан таъминланганлик;
- қочоқлар, эмигрантлар ва бошқалар сони;
- ҳудуднинг мамлакат ЯИМдаги улуши;
- ҳудуднинг тўлов баланси;

экспорт-импорт савдоси.

Юқоридаги кўрсаткичлар миқдорининг таҳликали қуйи (пороговая черта) чегарасини кўрсатиш ва аниқ белгилаш зарур. Кўрсаткич миқдори қуйи чегарадан пастга тушгандагина иқтисодий таҳдид вужудга келади.

Бу чегара-иқтисодий манфаатлар нуқтаи назаридан хўжалик фаолияти нисбатларининг энг қуйи мақбул нисбатларини ифодаловчи миқдорий индикаторлар бўлиб, уларга риоя қилмаслик такрор ишлаб чиқариш турли элементларининг иқтисодий ривожланишига тўсқинлик қилади ва мамлакат иқтисодий хавфсизлигига таҳдид солади [5].

1-расм. Иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичлари

Таҳликали қуйи чегаранинг миқдорий ўлчамларини аниқлаш учун қуйидагиларга асосланиш лозим:

миллий иқтисодиёт ҳолатининг ва ундаги мутаносибликлар ҳамда такрор ишлаб чиқариш элементлари ва омиллари ҳолатининг бирламчи, муҳим хусусиятларини тавсифлаш;

иқтисодиёт соҳасидаги миллий манфаатларни тўлиқ ва кенг қамровли ифодалаш;

иқтисодиёт соҳаларидаги миллий манфаатларга хавф солувчи таҳдидларни тўлиқ ва ҳар томонлама ҳисобга олиш;

иқтисодий хавфсизликнинг қуйи таҳликали чегарасини ифодаловчи индикаторлардан ҳокимият органлари томонидан мамлакат иқтисодиёти ҳолатини аниқ баҳолашда ва бошқа давлатлар билан қиёслашда фойдаланиш имкониятининг мавжудлиги;

ушбу индикаторнинг мамлакат ҳисоб, статистика ва прогнозлаштириш тизими билан мувофиқ келиши.

Иқтисодий хавфсизликнинг қуйи таҳликали чегараси индикаторлари миллий иқтисодиёт соҳалари ва уларнинг ҳар қайсисидаги миллий манфаатлар нуқтаи назаридан туркумланади.

Илмий адабиётда иқтисодий хавфсизлик қуйи таҳликали чегарасига оид индикаторлар 50 та кўрсаткични қамраб олган ҳолда қуйидагича туркумланган:

1) иқтисодиётнинг барқарор ривожланишга қодирлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. Ушбу гуруҳга ялпи ички маҳсулот ҳажми, саноат ишлаб чиқариши ва унинг таркиби, машинасозлик маҳсулотлари ҳажмида янги турдаги маҳсулотларнинг улуши, мудофаа ва фан учун харажатларнинг улуши, инвестициялар, фойдали қазилма бойликларининг захиралари бўйича қуйи таҳликали чегарани ифодаловчи индикаторлар;

2) молиявий тизим барқарорлиги кўрсаткичларига давлат бюджети камомати, давлат қарзи, пул муомаласи, ўзаро ҳисоб-китоб ва солиқ интизомини ифодаловчи кўрсаткичлар;

3) ижтимоий соҳа кўрсаткичлари аҳоли даромадлари даражаси ва унинг мулкӣ жиҳатдан табақаланиши, ишсизлик ва ижтимоий соҳа харажатлари бўйича қуйи таҳликали чегараларни ўз ичига олади;

4) ташқи савдо ва иқтисодий фаолият кўрсаткичлари гуруҳига мамлакат ички истеъмолида импортнинг улуши ва миллий ишлаб чиқариш ҳажмида экспортнинг улуши бўйича қуйи таҳликали чегараларни ифодаловчи индикаторлар киради.

Иқтисодий адабиётда иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичлари сифатида С.Ю.Глазьев таклиф этган туркумлашдан кўпроқ фойдаланилмоқда.

Бу кўрсаткичлар туркумига қуйидагилар киради:

ялпи ички маҳсулотнинг умумий ва аҳоли жон бошига тўғри келадиган ҳажми; саноат маҳсулотлари умумий ҳажмида ишлаб берувчи саноат маҳсулотлари улуши;

саноат ишлаб чиқаришда машинасозликнинг улуши;

инвестициялар ҳажмининг ЯИМга фоиз ҳисобидаги нисбати;

илмий тадқиқотлар учун харажатларнинг ЯИМга нисбати (фоиз ҳисобида);

янги турдаги маҳсулотларнинг ялпи ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ҳажмидаги улуши;

яшаш минимуми даражасидан паст даромад олувчи кишиларнинг улуши;

аҳолининг ўртача умр давомийлиги (ёш);

аҳолининг энг юқори даромад олувчи 10 фоизи ва энг кам даромад олувчи 10 фоизи гуруҳлари даромадлари ўртасидаги нисбат;

ҳар 100000 киши ҳисобига;

Халқаро Меҳнат Ташкилоти (ХМТ) методологияси бўйича ишсизлик даражаси (фоиз ҳисобида);

йиллик инфляция даражаси (фоиз ҳисобида);

ички қарзлар ҳажмининг ЯИМга нисбати (фоиз ҳисобида, қиёсий даврда);

ички қарзларни қоплаш ва уларга хизмат кўрсатиш учун жорий эҳтиёжларнинг бюджетга солиқ тушумлари ҳажмидаги улуши (фоиз ҳисобида);

ташқи қарзнинг ЯИМга нисбати (фоиз ҳисобида);

ташқи қарзнинг ЯИМ камоматини қоплашдаги улуши;

хорижий валюталар миқдорининг миллий валюта массасига нисбати (фоиз ҳисобида);

нақд хорижий валюта миқдорининг нақд миллий валюта ҳажмига нисбати (фоиз ҳисобида);

пул массасининг ЯИМга нисбатан (фоиз ҳисобида);

ички истеъмолда импортнинг ҳиссаси, жумладан, ички озиқ-овқат маҳсулотлари истеъмоли ҳажмида импорт озиқ-овқат маҳсулотларининг улуши (фоиз ҳисобида);

аҳоли яшаш даражаси бўйича мамлакат ҳудудлари ўртасидаги фарқлар [6].

Хар бир мамлакатда расмий тарзда белгиланган қуйи таҳликали чегара индикаторлари миллий ва жаҳон иқтисодиётидаги шароитларнинг ўзгариши натижалари билан таққосланади.

Хулоса

Юқорида баён қилинган фикр-мулоҳазалар юзасидан қуйидаги хулосаларни келтириш мумкин:

Тадбиркорликнинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлашнинг ҳозирги ҳолати ва кўрсаткичларини аниқлаш тегишли чораларни қўллаш ва маълум ҳаракатларни бажаришни кўзда тутати. Таҳдидларнинг тавсифи ва уларнинг амалга оширилиши оқибатларига қараб бундай ҳаракатлар, масалан, қуйидагилар бўлиши мумкин:

аҳолининг турмуш даражаси ва сифати;

инфляция суръати;

иқтисодий ўсиш;

бюджет камомади;

давлат қарзи;

жаҳон иқтисодиётига интеграциялашув даражаси;

хуфиёна иқтисодиёт фаолияти;

мулк таркиби;

солиқ тизими;

бозор инфратузилмаларининг ривожланиши.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон иқтисодиётида бозор муносабатлари ва институтларининг фаол шаклланиши ва ривожланиши кузатилмоқда. Бу жараёнда асосий ролни тадбиркорлик ўйнамоқда. Жаҳон тажрибасининг кўрсатишича, тадбиркорлар синфида ўз фаолиятини кенгайтириш учун имконият қанча кўп бўлса, миллий иқтисодиётнинг ривожланиш суръатлари шунча юқори бўлади. Бундай шароитда мамлакатда тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш учун қулай имкониятларнинг яратилиши муҳим омил бўлиб ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. – Т.: Ўзбекистон. 2000. - 64 б.
2. Илларионов А. Критерии экономической безопасности, // Вопросы экономики 1999. - №10.
3. Прохожев А, Корнилов М. О проблеме критериев и оценок экономической безопасности // Общество и экономика. 2003. - № 4-5. – С. 233.
4. Абулкосимов Х. П. Иқтисодий хавфсизлик. – Т.: 2006. - Б. 40-49.
5. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочности технического-экономического развития. - М.: Изд. Вла-Дор, 1997, – С.107-110.
6. Экономическая безопасность хозяйственных систем. Учебник. – М.: изд. РАГС, 2001. - С. 178-179.

SHAXSNING "KONFLIKTOLOGIK MADANIYATI" NI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK- PSIXOLOGIK OMILLARI

DEVELOP PERSONAL "CONFLICTOLOGICAL CULTURE" PEDAGOGICAL- PSYCHOLOGICAL FACTORS

Jamoldinova Sayyora Nodirbek qizi
Jamoldinova Sayyora Nodirbek kizi

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika kafedrası
Department of Pedagogy, Chirchik State Pedagogical University*

Annotatsiya. Maqolada konfliktologik madaniyat tushunchasiga olimlar tomonidan ta'riflar berilgan va uning nazariy jihatdan tahlillari keltirilgan.

Kalit so'zlar: Konfliktologiya, konfliktologik madaniyat, kommunikativ madaniyat, axborot madaniyati, uslubiy madaniyat, psixologik madaniyat, mutaxassisning konfliktologik kompetensiyasi (kasbiy bilim), mutaxassisning konfliktologik tayyorgarligi (kasbiy tayyorgarlik), mutaxassisning konfliktologik kompetensiyasi.

Abstract. The article defines the concept of conflictological culture by scientists and presents its theoretical analysis.

Keywords: Conflictology, conflictological culture, communicative culture, informational culture, methodological culture, psychological culture, conflictological competence of a specialist (professional knowledge), conflictological training of a specialist (professional training), conflictological competence of a specialist.

Hozirgi kunda yosh avlodning konfliktologik madaniyatini shakllantirish muammosiga katta e'tibor berilmoqda, chunki zamonaviy jamiyat raqobat darajasining ortib borishi, doimiy va tez o'zgarishlar bilan tavsiflanadi, bu esa nizolarning kuchayishiga olib keladi. Konfliktni muqarrar, kundalik va tez-tez sodir bo'ladigan hodisa sifatida tan olish ziddiyatli vaziyatlarda xatti-harakatlarning o'ziga xos normalari va qoidalarini, shuningdek, yuzaga keladigan muammolarni konstruktiv hal qilishga yordam beradigan individual va shaxsiy fazilatlarni ishlab chiqish muammosini muhimlashtiradi. Shaxsning konfliktologik ongi, uning konfliktlarni bashorat qilish, oldini olish, hal qilish qobiliyati shaxsning konfliktologik madaniyati tushunchasini tashkil etadi.

Konfliktologik madaniyat insonning nizoli vaziyatda uni to'g'ri tushunishi va uni to'g'ri qabul qilishi unga to'g'ri munosabat bildirishi desak bo'ladi. Har bir inson nizoli vaziyatlarda o'zining individual-psixologik xarakteridan kelib chiqib munosabatda bo'ladi. Albatta nizoli vaziyatni to'g'ri tushunish va unga tushungan holatda munosabatda bo'lish unga to'g'ri yechim topishning imkonini beradi. Insonning nizoli vaziyatda unga madaniyat bilan yondashishi unda nizoli vaziyatga ijobiy hal qilishga imkon yaratib beradi.

N.V.Samsonova konfliktologik madaniyatni shakllantirish muammosini tahlil qilgan. Konfliktologik madaniyatni "shaxsning konfliktologik madaniyati" va "mutaxassisning konfliktologik madaniyati" tushunchalarga ajratib ko'rsatadi. Shu bilan birga, "shaxsning konfliktologik madaniyati" insonning ijtimoiy nizolarni oldini olish va hal qilish istagida va qobiliyatida ifodalanadi. Konfliktlarning turlarida:

shaxslararo;
millatlararo;
xalqaro turlarida namoyon bo'ladi.

Mutaxassisning konfliktologik madaniyati kasbiy mojaro muhitini idrok etish va nizoda mukammal funksiyalarni keyinchalik amalga oshirish uchun zarur bo'lgan kasbiy yo'naltirilgan konfliktologik bilimlarni o'zlashtirish va ulardan foydalanish bilan tavsiflanadi. "Mutaxassisning konfliktologik madaniyati" ostida N.V.Samsonova kasbiy konfliktli muhitda mutaxassis hayotining sifat xususiyatlarini ko'rsatib o'tadi. N.V Samsonova va N.V.Kukleva konfliktologik madaniyatni kasbiy madaniyatning tarkibiy qismlari etib quyidagilarni ajratib

ko'rsatadi:

- 1) kommunikativ madaniyat,
- 2) axborot madaniyati,
- 3) uslubiy madaniyat,
- 4) psixologik madaniyat.

Kommunikativ madaniyat bu – muloqot jarayonidagi to'g'ri munosabat o'rnatish o'zaro munosabat jarayonida o'zaro hurmat, bir-birini tinglash madaniyati, bir-birining fikrini inobatga olish va hurmat qilish madaniyat tushuniladi.

Axborot madaniyati esa berilayotgan ma'lumotingizni to'g'riligi, rostligi va axborotning ishonchligi bilan belgilanadi.

Uslubiy madaniyatga kelsak, uslub – bu ko'rinish deb olsak, bu ham o'zaro munosabatimizda ko'rinadi. Har bir insonni o'ziga xos so'zlashuv uslubi bo'lgani kabi nizoli vaziyatlarni hal qilinishida bu jihatimiz ham muhim hisoblanadi. Uslubga nafaqat nutqimiz va bizni o'zimizni tutishimiz ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Konfliktli jarayonda madaniyatli bo'lishimizga ham bizni shaxsiy uslublarimiz ham bog'liq bo'lar ekan.

Psixologik madaniyat – bu har bir shaxsning ruhiy olamining o'ziga xosligi, ularni tartiblilik, tushunarlilik, normadaliq kabilarni ko'rsatib o'tsak bo'ladi. Bizning ruhiyatimiz konfliktli vaziyatlarda eng muhim omil hisoblanadi. Chunki bizning ruhiyatimiz har qanday holatimizni qanday qabul qilishimizda va unga to'g'ri munosabatda bo'lishimizga sababchi bo'la oladi. Insonning psixologik dunyosi qanchalik yuqori darajada rivojlangan va sog'lom bo'lsa, bizning ichki va tashqi faoliyatimizda ham hech qanday kamchiliklar yoki xatoliklarni uchratmaymiz.

Biz yuqorida sanab o'tgan konfliktologik madaniyatning tarkibiy qismlari bizda aynan shu turli xil nizoli vaziyatlarda unga madaniyatli munosabatda bo'lishimiz va bizning konfliktologik madaniyatimizni yanada rivojlantirishimizga yordam beradi. Albatta bu tarkibiy qismlarni bizda namoyon etishimiz yoki yanada rivojlantirishimiz uchun biz shunchalik darajadagi ma'naviy va psixologik tayyor bo'lishimiz bu ko'rsatkichlarimiz yuqori darajada bo'lsagina bizda konfliktologik madaniyatimiz yanada mustahkam bo'ladi.

Mutaxassisning kasbiy madaniyatining bir turi sifatida quyidagini ko'rib chiqamiz:

konfliktning konstruktiv funksiyalarini amalga oshirish, konfliktologik madaniyat markazlarga signal beradi. Ijtimoiy keskinlik, tashkilotning holati to'g'risida ma'lumot olish imkoniyatlarini kengaytiradi (axborot madaniyati boyitiladi);

konflikt ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro munosabat konfliktidagi muammoni chuqurroq bilishga yordam beradi (ijtimoiy-psixologik, psixologik madaniyat obyektlari ko'rsatilgan);

aqliy zo'riqishni zaiflashtiradi (psixologik madaniyat funksiyasi qo'llab-quvvatlanadi); yechim topish uchun turli strategiyalar to'qnashuvi (uslubiy madaniyatni faollashtirish) bilan birga keladigan intellektual va hissiy taranglikni keltirib chiqaradi;

nizo ishtirokchilari o'rtasidagi buzg'unchi qarama-qarshilikning oldini oladi va mehnat jamoasi a'zolarini birlashtiradi (kommunikativ madaniyat funksiyalarini qo'llab-quvvatlash).

Mutaxassisning konfliktologik madaniyatining asosiy tarkibiy qismlarini aniqlash uchun kasbiy madaniyatning tarkibiy qismlari muhim ahamiyatga ega, ular quyidagilarda ifodalanishi mumkin:

- 1) kasbiy bilim - savodxonlik, maxsus til va boshqalar;
- 2) kasbiy psixologik tayyorgarlik - fikrlash, sezgi, bashorat qilish, aks ettirish va boshqalar;
- 3) kasbiy kompetensiya - faoliyat usuli, malakasi va boshqalar.

Kasbiy madaniyatning yuqoridagi tarkibiy qismlarini hisobga olgan holda, N.V.Samsonova konfliktologik madaniyat tarkibida uchta komponentni ajratadi:

1. mutaxassisning konfliktologik kompetensiyasi (kasbiy bilim),
2. mutaxassisning konfliktologik tayyorgarligi (kasbiy tayyorgarlik),
3. mutaxassisning konfliktologik kompetensiyasi (kasbiy kompetentsiya).

Mutaxassisning konfliktologik kompetensiyasi - bu konflikt va uning namoyon bo'lishi haqidagi bilim sohasi. Konfliktologik bilimlar, har qanday kasbiy bilimlar kabi, mojaroli vaziyatlarda kasbiy muammolarni hal qilish uchun axborot yordamini ta'minlaydi va nizo madaniyatining muhim tarkibiy qismidir. Mutaxassisning konfliktologik tayyorgarligi konfliktlarni boshqarishning kasbiy vazifasini, nizolarni hal qilish strategiyasining modellarini, konfliktlarni boshqarishning professional muammolarini hal qilish jarayonida o'z imkoniyatlarini baholashni tushunishga bo'lgan munosabatni o'z ichiga oladi. Mutaxassis tomonidan nizolarda xulq-atvor strategiyasini optimal tanlash va mojaroli vaziyatda uning hissiy holatini o'z-o'zini boshqarish konfliktologik tayyorlikni shakllantirish ko'rsatkichlari hisoblanadi. Mutaxassisning konfliktologik kompetensiyasi kasbiy nizolarni boshqarishda professional konfliktologik muammolarni hal qilish uchun konfliktologik ko'nikmalar tizimini o'z ichiga oladi.

Demak konfliktologik madaniyatni shakllantirishda shaxsda shaxsiy konfliktologik madaniyat hamda biror kasbiy mutaxassislik bo'yicha kasbiy konfliktologik madaniyatni tarkib toptirish kerak bo'lar ekan. Buning uchun avval aynan shu shaxsda yoki mutaxassisda konfliktologiya sohasi fani bo'yicha ma'lumotga ega bo'lishi kerak. Konfliktologiya sohasi bo'yicha boshlang'ich nazariy bilimga ega bo'lsagina u xuddi shunday konfliktologik vaziyatlarda madaniyatli yondashish ko'nikmasi ham mavjud bo'ladi. Bundan tashqari, O.I.Shcherbakovanning tadqiqotlariga ko'ra, konfliktologik madaniyat nafaqat aniq bilim va amaliy ko'nikmalarni, balki bir qator o'ziga xos xususiyatlarni shakllantirishni ham nazarda tutadi. Mutaxassisning kasbiy faoliyatining samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq, Masalan:

1. Kasbiy muhitning tabiati,
2. Kasbiy mahorat darajasi,
3. Rivojlangan kasbiy madaniyatning mavjudligi.

Ular orasida kasbiy nizolarni hal qilish qobiliyati muhim o'rin tutadi. Kasbiy muhitning konfliktogenligi obyektiv xususiyatga ega bo'lib, bu konfliktni qarama-qarshiliklarning tashuvchisi, ijtimoiy tizimlarning rivojlanishi va takomillashuvi manbai sifatida tushuntirishning falsafiy, sotsiologik va psixologik an'analari bilan belgilanadi. Nizoli muhitda kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun mutaxassisga ziddiyatli vaziyatlarda va kasbiy faoliyat subyektlari bilan o'zaro munosabatlardagi nizolarda hayot tarzi va shaxsiy inqirozlarni bartaraf etish usuli sifatida tegishli kasbiy madaniyat kerak. Binobarin, zamonaviy mutaxassis nafaqat mojarolarni keltirib chiqaradigan professional muhitda kasbiy vazifalarni bajarishga, balki salbiy nizolarning oldini olish uchun uni o'zgartirishga, shuningdek, professional shaxsdan "yuqori natija"ga tayyor bo'lishi kerak. Rahbar, bo'ysunuvchilar bilan nizolarni oldini oladi, xodimlarni baholashning qarama-qarshi tizimini o'zgartiradi; o'qituvchi talabalar bilan baholash bo'yicha nizolarni oldini oladi, talabalar bilan birgalikda baholash faoliyatini tashkil qiladi; kommunal xizmat xodimi fuqarolar bilan nizolarni oldini oladi, tashrif buyuruvchilar uchun qulay bo'lgan qabul jadvalini belgilaydi; bojxona xodimi fuqarolarni tekshirish jarayonida nizolarning oldini olish, ishontirishning insonparvar usullaridan foydalanadi – bu ixtilof muhiti bilan o'zaro munosabatda bo'lgan mutaxassisning kasbiy nizolarni boshqarish faoliyatining ijodiy usulini kasbiy faoliyatda amalga oshirishdir.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, bo'lajak o'qituvchilar kasbiy muhitning subyekti va ijtimoiy quyi tizimlari bilan o'zaro munosabat o'rnatishda konfliktologik faoliyatga tayyor emaslar, bu ulardagi kasbiy muhim fazilatlarining yetarli darajada rivojlanmaganligida namoyon bo'ladi, bu esa mutaxassisni konfliktologik vaziyatlarda muammoga to'g'ri yechim topishda qiyinchiliklar keltirib chiqaradi.

Kasbiy pedagogika nazariyasida mutaxassisning kasbiy madaniyatining mohiyati va uning turlari ochib beriladi:

pedagogik, psixologik, intellektual, axborot, kommunikativ, uslubiy, akmeologik, ekologik.

Ular kasbiy faoliyat uslubi va xarakterini belgilab beradi. Mutaxassislarning kasbiy konfliktologik tayyorgarligining maqsadli belgilanishi faqat kasbiy faoliyat ishtirokchilari o'rtasidagi shaxslararo munosabatlarni insonparvarlashtirishga yo'naltirilganligi bilan cheklanadi, konfliktogen kasbiy muhitni o'zgartirish bo'yicha transformativ (lot. transformatio — qayta o'zgarish, qayta hosil bo'lish) konfliktologik faoliyat esa e'tiborsiz qolmoqda. Konfliktologik madaniyat mutaxassisning kasbiy madaniyatining bir turi sifatida kasbiy konfliktologik tayyorgarlikning maqsadi sifatida qaralmaydi va pedagogik kategoriya sifatida tavsiflanmaydi. Konfliktologik madaniyat tarkibiy qismlarini rivojlantirishning pedagogik vositasi va shartlari sifatida faqat shaxslararo ziddiyatli vaziyatlar va nizolar nazarda tutiladi. Konfliktologik tayyorgarlik jarayonida yuzaga keladigan talabalar – bo'lajak o'qituvchilar va o'qiyotgan mutaxassislarning shaxsiy ichki nizolari va ularni mutaxassis kasbiy mahoratining o'rganilayotgan sohasini shakllantirish mexanizmlari sifatida hal qilish maqsad qilib o'rganilmagan. Mutaxassislarning kasbiy konfliktologik tayyorgarligi shaxs ichidagi ziddiyat g'oyasiga asoslanishi kerak, unga ko'ra bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy ichki ziddiyatlari kasbiy konfliktologik tayyorgarlik jarayonining interpsixik (ichki ruhiy holati) asosi sifatida ko'rib chiqilishi kerak, ularni pedagogik jarayonni boshqarish uchun sharoit yaratadi. Ko'rinib turibdiki, oliy ta'lim muassasalarida konfliktlarni boshqarish bo'yicha kasbiy tayyorgarlikning maqsadi sifatida bo'lg'usi o'qituvchilarni nizolarni boshqarish bo'yicha kasbiy tayyorgarlikning maqsadli yo'nalishini, uslubiy asoslarini, mutaxassisning konfliktlarni boshqarish madaniyatini shakllantirish jarayonini uslubiy ta'minlash bilan belgilash zarur.

Shaxsning konfliktologik madaniyatini rivojlantirish uchun shaxsda demak shaxsiy va kasbiy ko'nikmalarni tarkib toptirishimiz kerak bo'lar ekan. Bu esa o'z-o'zidan har bir mutaxassis uchun o'ziga xos shaxsiy va kasbiy tayyorgarlik darajalarini belgilab beradi. Yuqorida ko'rsatilib o'tilgan konfliktologik madaniyatni yanada rivojlantirish uchun ko'nikmalar, tayyorgarliklar mavjud bo'lishi va ma'lum konfliktologik bilimlarga ham ega bo'lishlari kerak bo'lar ekan. Buning uchun albatta bo'lajak mutaxassislarning birinchi o'rinda o'z kasbini mutaxassisligini sevsagina bu kasb yoki mutaxassislikka bo'lgan muhabbat tuyg'ulari bo'ladi. Biz bo'lajak mutaxassislarni qachonki kasbimizni mutaxassisi bo'lishimiz uchun avval shu yo'nalishni o'zimiz xohishimiz bilan tanlasak shunda biz bu kasbimizni mukammal o'rganamiz bu esa o'z-o'zidan bizni faoliyatimiz davomida turli xil konfliktologik nizolarni kelib chiqishini oldini olishda va mavjud nizolarni bartaraf etishda bizda turli qiyinchiliklarni keltirib chiqarmaydi.

Foydalanilgan adabiotlar:

1. Axmedova M.T. Pedagogik konfliktologiya. O'quv qo'llanma. - "Adabiyot uchqunlari", 2017-yil. - 320 b.
2. Ахмедова М.Т., Ахмедова Н.Э. Овоздан фойдаланиш ва нлпгк техникаси. Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях. Сборник научно-методических статей. - Т., 2011. - С. 109-111.
3. Axmedova M.T., Rashidov H.F. Pedagogik konfliktlarni bartaraf etish dars intizomini yaxshilash omili sifatida. Maktab va hayot. - T., 2015, 1-son. - B. 12-16.
4. Баныкина С.В. Конфликт в современной школе: изучение и управление /С. В. Баныкина, Е. И. Степанов. - М.: Ком Книга, 2006. -184 с.
5. Jumayev R.Z. Konfliktologiya asoslari, asosiy tushuncha va tamoyillari. O'quv qo'llanma, 2015.
6. R.Musurmonov, S.N.Jamoldinova. "Teacher communication as a Tool for the Prevention of Pedagogical conflicts". Pindus journal of Culture, literature, and ELT. December 2021. Volume: 12, (54-56 bet.)
7. S.N.Jamoldinova. "Norms of teacher-student relationship to prevent konflikt". Galaxy international interdisciplinary research journal(giirj). Volume 9, Issue 12, December, 2021.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ҲАРБІЙ СОҲА РИВОЖИДА ЯНГИ БОСҚИЧ

A NEW STAGE IN THE DEVELOPMENT OF THE MILITARY SECTOR IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Илмуродова Феруза Шакировна
Ilmurodova Feruza Shakirovna

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика университети
Chirchik State Pedagogical University of Tashkent region

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейин ҳарбий тизимни шакллантиришнинг институционал, ҳуқуқий ва доктринавий жиҳатлари таҳлил қилинган. Ўзбекистон Республикасида ҳарбий соҳа ривожига янги босқичга кўтарилганлигига тўхталиб ўтилган.

Калит сўзлар: ҳарбий, хавфсизлик, миллий, минтақавий, Марказий Осиё, стратегия, Қуролли кучлар, мудофаа.

Abstract. The article analyzes the institutional, legal and doctrinal aspects of the formation of the national security system after the independence of Uzbekistan. At the same time, the indivisibility of national and regional security is analyzed from the rules of structural and functional analysis.

Keywords: security, national, regional, Central Asia, strategy, Armed Forces, Defense.

Давлатимиз мустақилликка эришгандан сўнг, давлат қурилиши ва халқаро муносабатлар билан боғлиқ кўплаб янги вазифалар ҳарбий соҳада, миллий хавфсизлик тизимларида мисли кўрилмаган вазифаларга дуч келдик. Ўзбекистон Республикаси учун бу вазифа институционал ва сиёсий нуқтаи назардан ўз йўлимизни танлаб олдик. Республикада амалга оширилаётган ҳаракатлар стратегияси доирасида мудофаа сектори мамлакат ривожланишининг бешта устувор йўналиши орасида муҳим ўрин тутди.

Сўнгги йилларда Ўзбекистон Республикаси Президенти, Қуролли кучлар Олий Бош қўмондони Шавкат Мирзиёев раҳнамолигида мамлакатимиз мудофаа салоҳиятини мустаҳкамлаш, жанговар қудратини ошириш ва Қуролли кучларини модернизация қилиш борасида амалга оширилган кенг кўламли ишлар миллий армиямизнинг барча ҳудудларига таъсир кўрсатди.

Янги Мудофаа доктринаси қабул қилинди, унда Ўзбекистон ҳарбий сиёсатининг асосий қоидалари аниқ белгилаб берилган, Қуролли кучларнинг вазифалари, мақсадлари, шартлари ва уларни қўллаш асослари шакллантирилган, ривожланиш ва келгусида қуришнинг истиқболли йўналишлари аниқланган. Мамлакатнинг мудофаа қобилиятини мустаҳкамлаш, ёшларни ватанпарварлик билан тарбиялаш, армия ва халқ бирлигини таъминлашда маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг роли сезиларли даражада ошди. Мамлакат мудофаа тизими тўлиқ қайта кўриб чиқилди ва ойдинлаштирилди. Қўшинларни замонавий қурол-яроғ ва ҳарбий техника билан режали жиҳозлаш ишлари олиб борилмоқда. Жанговар тайёргарлик сифати яхшиланди, буни ҳарбий хизматчиларимизнинг халқаро армия ўйинлари, ҳарбий ва спорт мусобақаларида эришган ютуқлари тасдиқлайди. Ҳарбий хизматчиларнинг хизмат ва ҳаёт кечириши учун барча зарур шарт-шароитларни яратиш, уларни ижтимоий ҳимоя қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Миллий ҳарбий-саноат комплексини шакллантириш йўлида жуда кўп муҳим ишлар қилинди.

Мамлакатнинг мудофаа қобилиятини мустаҳкамлаш ва миллий армияни барпо этишда давлат раҳбарининг саъй-ҳаракатларини чуқур ҳисобланган ва ислохотлар бўйича оқилона таклифлар билан қўллаб-қувватлашга қаратилган ўз ҳарбий-илмий мактабини шакллантириш муҳим ўрин тутди. Ушбу ишнинг асосини яқинда қабул

қилинган "фан ва илмий фаолият тўғрисида", "инновацион фаолият тўғрисида" ги қонунлар, шунингдек "2030-йилгача фанни ривожлантириш концепцияси" ташкил этди. Шу ва бошқа ташкилий-амалий чора-тадбирлар туфайли Ўзбекистонда узлуксиз ҳарбий таълим, ҳарбий илмий-педагогик кадрлар тайёрлашнинг изчил тизими барпо этилди. Миллий армия-бизнинг шарафимиз ва ғуруримиз" тамойили асосида ҳудудларда мудофаа соҳасида ягона давлат сиёсатини амалга ошириш, армия ва халқ бирлигини таъминлаш учун ҳарбий-маъмурий секторлар ташкил этилди. Шунинг билан керакки, бугунги кунда халқимизнинг тинч-осойишта ҳаётини таъминлаш йўлида олиб бораётган ислохотларимиз самараси кўп жиҳатдан ана шу икки компонентнинг бирлигига боғлиқ.

Ҳеч қачон унутмаслигимиз керакки, моддий жиҳатдан кучли армия энг замонавий ва зарур нарсалар билан таъминланиши мумкин, аммо ахлоқий компонентнинг заифлиги, яъни жанговар руҳнинг етишмаслиги, садоқат, Ватанга муҳаббат, унинг тақдири учун жавобгарлик ёки бефарқлик қайтариб бўлмайдиган оқибатларга олиб келиши мумкин.

Ҳарбий соҳада мутахассислар тайёрлаш тизимини сифат жиҳатидан ўзгартиришда жамиятнинг долзарб эҳтиёжлари ҳарбий таълимнинг социологик назарияси позицияларини армия учун мутахассисларни тайёрлаш бўйича махсус социологик тадқиқотлар билан мувофиқлаштиришни ўз ичига олади. Қўшинларни замонавий техника ва қурол-яроғ билан жиҳозлашнинг алоҳида долзарблигини ҳисобга олган ҳолда, юқори проффесионал офицерларни тайёрлашда чет тилларини, шу жумладан рус тилини ўрганишга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Бу янги билимларни кенгроқ тарқатишга ёрдам беради [1]. Мудофаа доктринаси қоидалари ва мамлакатимизнинг геостратегик жойлашишини ҳисобга олган ҳолда ҳарбий округларнинг тузилмалари ва вазифалари тубдан қайта кўриб чиқилди. Хусусан, Мудофаа вазирлигининг барча тузилма ва бўлинмалари таркиби тўлиқ қайта кўриб чиқилди ва янгиланди. Биз ниҳоят бўлинмаларга жанговар тайёргарлик билан тўлиқ шуғулланиш, ҳарбий хизматчиларнинг касбий маҳоратини мустаҳкамлаш ва вазифаларни ўз мақсадига мувофиқ бажаришга тайёр бўлишга имкон бермаган тузилмадан қатъият билан узоқлашдик. Ҳар бир офицер ва сержант, ўз лавозимига қарамай, ўз фаолиятига танқидий баҳо бериши ва саволга жавоб бериши керак: "Мен хизматни давом эттиришга лойиқманми ёки йўқми?".

Ҳарбий хизматчиларнинг жисмоний тайёргарлиги расмий фаолият, ҳарбий мартаба, умуман турмуш тарзининг асосий таркибий қисмларидан бири бўлиши керак. Ҳарбий хизматчиларнинг психологик барқарорлигига келсак, шунинг билан таъкидлаш керакки, яқинда дунёнинг турли минтақаларидаги қуролли тўқнашувлар шунинг билан кўрсатадики, ходимлар ўртасидаги ҳарбий ҳаракатлар пайтида асосий йўқотишлар катта психологик юк ва натижада юзага келадиган стресслар билан боғлиқ бўлиб, уларнинг оқибатлари тинчлик даврида енгиш қийин бўлиши мумкин.

Ҳокимият вазирликлари ва идоралари раҳбарлари барча тоифадаги ҳарбий хизматчиларнинг жисмоний ва психологик тайёргарлигини ташкил этиш бўйича тубдан янги ҳужжатларни ишлаб чиқишлари, унинг ҳарбий-амалий йўналишига алоҳида эътибор қаратишлари керак. Ҳарбий хизматчилар соғлиғи яхши, бардошли, қийин жисмоний ва психологик стрессларга дош бера олишлари керак.

Ҳарбий раҳбарлар кўпинча юқорининг буйруғи билан ишлашга одатланган. Ҳар бир қўмондон ўз ҳарбий қисмлари ва округлари шароитидан, ҳақиқий жанговар вазиятдан келиб чиқиб, зудлик билан мустақил, ҳар томонлама онгли қарорлар қабул қила олиши керак [1].

Мустақил ривожланишнинг дастлабки босқичида Ўзбекистонда ҳарбий соҳадаги давлат сиёсатининг институционал жиҳатлари асосан икки йўналиш билан боғлиқ эди. Биринчи йўналиш бу тизими учун тегишли ҳуқуқий базани яратишни ўз ичига олади.

Ҳарбий эҳтиёжлар учун бюджет харажатлари асосан армия, ҳаво кучлари, милиция, миллий хавфсизлик институтларини сақлашга, шунингдек, янги қурул-яроғ ва ҳарбий-техник жиҳозларни сотиб олишга ва таъмирлашга йўналтирилади.

Ўзбекистоннинг ҳарбий бюджети 902,4 миллион долларни ташкил этди, бу ўтган йилга нисбатан юз миллионга кўпдир. Ўзбекистон ўз ялпи ички маҳсулотининг қарийб беш фоизини ҳарбий мақсадларга сарфлайди, бу бошқа давлатларига қараганда юқоридир. Ёшлар ўртасида ҳарбий хизматнинг жозибадорлигини сезиларли даражада оширади. Армияда хизмат қилганлар учун республика олий ўқув юр்தларига кириш учун катта имтиёзлар жорий этилган, яъни: ушбу абитуриентлар учун кириш имтиҳонлари балларига 50 балл қўшилган.

Фуқаролар тоифасига қараб, оддий одамлар орасида ҳарбий хизматга умумий муносабат ҳарбийлар ҳақидаги тўртта муносабат ва ғояларнинг безовталанишидан иборат. Фуқаролар ҳарбий хизматга шарафли касб сифатида қарашади. Ҳозирда Ўзбекистонда ҳарбий мавзуларга ихтисослашган "Ватанпарвар", "Навбатчи" газеталари нашр этилади. Уларда ҳарбий ислохотлар ҳақидаги мақолалар, ҳарбийлар ҳаёти ва хизматидан мисоллар тарғибот хабарлари руҳида нашр этилади. Қурулланиш пойғаси хавфсизлик дилеммасининг табиий маҳсулотидир. Шунинг учун бу давлатлар фақат ҳарбий тизимлари билан чекланиб қолмаслиги керак.

Мустақил ривожланишнинг дастлабки босқичида НАТО саммити маълум маънода НАТО-Ўзбекистон муносабатларида бурилиш нуқтаси бўлди. Унга бир қатор ташаббуслар билан чиққан давлатимиз раҳбари таклиф этилди. Хусусан, мамлакатимиз ва НАТО ўртасидаги конструктив ҳамкорлик дастурининг ҳақиқий истиқболи хавфсизлик ва мудофаа қурилиши, экологик ва гуманитар соҳалардаги чора-тадбирлар билан бир қаторда демократик янгиланиш ва модернизация, демократик ва фуқаролик институтларини мустаҳкамлаш ва бошқа соҳалардаги ҳамкорликни ҳам ўз ичига олиши мумкинлигини таъкидлади. НАТО билан Афғонистон деярли ягона темир йўл алоқаси бўлган Термиз-Ҳаиратон чегара узели орқали ноҳарбий юкларни етказиб бериш учун йўлак ва унинг ҳудуди орқали транзит ўтказиш бўйича шартномани муҳокама қилиш ва имзолашга тайёрлигини билдирди.

АҚШ, Германия, Франция, Хитой таълим муассасаларида профессор-ўқитувчилар малакасини ошириш амалиёти йўлга қўйилган. Бир нечта офицерлар Россия Қурулли кучлари Бош штаби Академиясининг кундузги қўшимчасида, шунингдек Белоруссияда ёзишмалар асосида ўқитилади. Бу эса жаҳон кучларининг ҳарбий фан ютуқлари соҳасида энг илғор тажриба ва билимларга эга бўлиш имконини беради. Ҳарбий хизматчи, замонавий ҳарбий фаннинг долзарб масалалари бўйича илмий-тадқиқот ишларини фаоллаштириш учун илмий кадрларнинг мустаҳкам захираси яратилмоқда.

Шуниси қувонарлики, ўзбекистонлик ҳарбий хизматчилар турли илмий халқаро ва республика нашрларида ўз тадқиқотлари натижалари билан мунтазам равишда нашр этила бошладилар. Фақат ўтган йили 114 та илмий мақола, шу жумладан Scopus библиографик маълумотлар базасида рўйхатдан ўтган журналларда 14 та нашр нашр этилди. Йил давомида республика илмий журналларида 200 дан ортиқ мақолалар чоп этилди. Ҳарбий илмий фаолият тизимида халқаро ҳарбий илмий тадбирлар муҳим ўрин тутди. 2020-йилда пандемия шароитида 27 та конференция, шу жумладан 8 та халқаро, 21 та давра суҳбати, шунингдек 11 та илмий семинар онлайн тарзда ўтказилди. Президентимиз ҳар қандай жамият тараққиётида ёш авлоднинг муҳим ўрни, ёшларга кенг имкониятлар яратиш давлат сиёсатининг устувор йўналиши эканини доимо таъкидлаб келади. Тегишли бошланғич тайёргарликка эга бўлган ҳарбий хизматчилар тажрибали офицерлар раҳбарлигида интерактив электрон дарслик ва қўлланмалар ишлаб чиқадилар, турли жараёнларни автоматлаштириш учун дастурий маҳсулотлар яратадилар, шунингдек, муайян йўналишларда мустақил тадқиқотлар олиб борадилар. Натижада қўшинларни тайёрлаш амалиётига инновацион ғоялар ва ишланмалар жорий этилмоқда.

Харбий фанни янада ривожлантириш масалалари доимий равишда мамлакат раҳбарияти ва Қуролли кучлар назарида. Мақсадли дастурлар доирасида "Мард Асқар - ёшларга намуна" ("мард аскар-ёшларга ўрнак") ва "Эр йигитни, йигит айтган гапи таъсирли бўлади! Маҳаллаларда "Амир Темури издошлари", "Жалолиддин Мангуберди ворислари" шиори остида 4500 дан ортиқ спорт мусобақалари ва ижодий танловлар, ҳарбий хизматчилар ва ёшлар ўртасида "Темури тузуклари билимдони" интеллектуал мусобақалари ўтказилди. Ушбу тадбирларда 120 мингдан ортиқ киши иштирок этди. Ҳарбий қисм ва муассасалар, муҳофаа ишлари бўлимлари, умумтаълим мактаблари учун жасорат ва жасорат, тинчлик ва осойишталик, мустақиллик дарслари мунтазам равишда олиб борилади. Беш мингдан ортиқ ана шундай тадбирлар ўтказилди. Шунингдек, ҳарбий қисм ва муассасаларга бириктирилган умумтаълим мактабларида Қуролли кучлар сафида ҳарбий хизматни намунали ўтаган ҳарбий хизматчилар битирувчиларини рамзий маънода "мактабимиз фахри" бурчаклари ташкил этилди. Ёшларни ҳарбий-касбий йўналтириш билан таништириш мақсадида ҳарбий қисмлар, муассасалар ва олий ҳарбий таълим муассасаларида олти мингдан ортиқ талаба ёшлар учун очиқ эшиклар куни ўтказилди. Уларда ёшлар армиянинг кундалик ҳаёти, яратилган ижтимоий ва турмуш шароити, ўқув жараёни, қурол-яроғ ва ҳарбий техника билан танишиш имкониятига эга бўлди. Умуман олганда, ҳарбий қисмларга уч юз мингдан ортиқ талабалар вакиллари ташриф буюришди. Ҳар йили феврал-март ойларида мактаб, коллеж ва лицейларда ҳарбий таълим муассасалари вакиллари муҳофаа идоралари билан биргаликда ёшларнинг Ватан ҳимоячиси касбини танлаши бўйича тарғибот-тушунтириш ишларини олиб боради. Ҳарбий олий ўқув юртлари офицерлари талабаларга олий ҳарбий ўқув юртларига кириш шартларини тушунтирадилар ва ҳарбий мактаблардаги ўқиш, ҳаёт ва кундалик ҳаёт шароитлари ҳақида ҳужжатли филмлар кўрсатадилар. Азалдан армияда хизмат қилиш ҳар бир инсон учун шарафли бурч ва шараф бўлиб келган. Бу анъаналар буюк аجدодларимиздан ўтиб келган. Хулоса қилганда биз буюк Амир Темурнинг авлодлари, буюк саркарда ва давлат арбоби эканлигимиздан фахрланамиз. Айнан армия ҳар доим эркак салоҳиятини шакллантириш учун асос бўлиб келган. Бу йигитга давлат ҳимоячиси, оиласининг ҳимоячиси бўлишга имкон беради. Ҳақиқий дўстлик армияда туғилади, ўзаро ёрдам ҳақиқатан ҳам сезилади. Ватан ҳимоячиси бўлишни орзу қилган йигитлар спорт билан шуғулланиши, аниқ фанларни ўзлаштириши керак. Ёшларимизга Ватаннинг содиқ ўғлонлари бўлишини, Қуролли Кучларда шараф ва шараф билан хизмат қилишини, жамиятда муносиб ўрин эгаллашини, янги Ўзбекистон равнақида ҳисса қўшишига ишонаман. Ўзбекистоннинг ҳарбий ҳавфсизлик тизими маълум даражада мустақиллик давридан то ҳозирги кунгача мамлакат ривожланишининг янги босқичи, янги муҳитининг пайдо бўлиши билан боғлиқ бўлди, давлат ва унинг ҳарбий соҳасида янги ёндашувларни ишлаб чиқишни талаб қилади. Ушбу янги ёндашувлар кўп жиҳатдан мамлакатдаги ислохотларнинг умумий йўналишига ва шунинг учун демократик инновацияларнинг муваффақиятига боғлиқ бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Вооруженные Силы – гарант стабильности и процветания нашей страны.
https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahukewj3_76e0r_7ahwvsybhxnzb7wqfnoeca0qaq&url=https%3a%2f%2ftoshvil.uz%2fru%2farmed_forces_the_guarantor_of_stability_and_prosperity_of_our_country&usg=aovvaw2i3nzy0jfzo uiprohu3jxn
2. Президент провел заседание Совета безопасности. 2018.
https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjAzYb307_7AhVCilsKHcoAY04FBAWegQIDRAB&url=https%3a%2f%2fwww.gazeta.uz%2fru%2f2018%2f01%2f11%2fsecurity-council%2f&usg=AOvVaw0jArgMHMB31ObJ1MhZj1Z5

3. Детальный анализ динамики военного сектора безопасности в Узбекистане и других странах ЦА можно найти в работе: Бурнашев Р., Черных И. Безопасность в Центральной Азии: методологические рамки анализа. – Алматы: Казахстанско-немецкий университет, 2006.

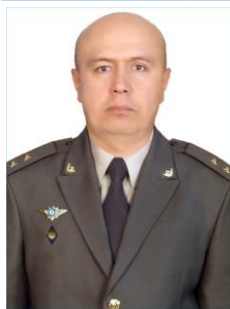
4. Этот процесс практически нашел свое логическое завершение во время визита Командующего Центкомом США генерала Петреуса в Ташкент 17 февраля 2009 года. Во время встречи генерала с президентом Каримовым была достигнута договоренность о перевозке невоенных грузов из стран Европы в Афганистан через территорию Узбекистана.

5. Ф. Лукьянов. «Заключительный акт. Страны СНГ приговорили ОБСЕ» // Время новостей, №119 за 9.07.2004.

6. Первые признаки новых тенденций появились уже в начале 2009 года в связи с новым этапом операции OEF и ISAF в Афганистане.

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МИЛЛИЙ ГВАРДИЯСИ ЖАНГОВАР
БЎЛИНМАЛАРИГА НОМЗОДЛАРНИ ТАНЛАБ ОЛИШДА
ПСИХОДИАГНОСТИКАНИ ЎРНИ ВА РОЛИ**

**THE ROLE AND ROLE OF PSYCHODIAGNOSTICS IN THE SELECTION
OF CANDIDATES FOR THE COMBAT UNITS OF THE NATIONAL GUARD
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

Маматкулов Азамат Рустамович.

*Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси
Ихтисослаштирилган ўқув маркази*

*National Guard Specialized Training Center
of the Republic of Uzbekistan*

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси жанговар бўлинмаларига номзодларни танлаб олиш жараёнида психодиагностикани ўрни, ривожланиш тарихи, психодиагностика ўтказиш бўйича хорижий тажриба ҳамда методикалари таҳлили ёритиб ўтилган. Психодиагностика методларини такомиллаштириш бўйича илмий асосланган таклифлар берилган.

Калит сўзлар: Миллий гвардия, психология, психодиагностика, тарих, жанговар бўлинмалар, уруш, тест, анкета-сўровнома, проектив метод.

Abstract. This article reveals the history of development, foreign experience in conducting psychodiagnostics, its place and role, as well as. Reasonable scientific proposals for improving the methods of psychodiagnostics.

Keywords: National guard, psychology, psychodiagnostics, story, combat unit, war, test, questionnaire, projective method.

Ҳозирги кунда дунёнинг ривожланган давлатлари армияларида жанговар бўлинмаларга номзодларни танлаб олишда психодиагностикага катта аҳамият берилмоқда. Жанговар бўлинма ҳарбий хизматчисининг фаолиятида психодиагностик методлари муҳим аҳамият касб этади.

Жанговар бўлинмаларда хизмат қиладиган ҳарбий хизматчиларни хизмат фаолиятлари бевосита жанговар вазиятлар билан боғлиқ, улар жанг майдонида турли мураккабликлар ва психологик юқламаларга дуч келишади. Мана шундай мураккаб вазиятларда ҳар бир ҳарбий хизматчининг индивидуал психологик имкониятлари намоён бўлади, агар жанговар бўлинма ҳарбий хизматчиси психодиагностика методлари орқали касбий тўғри йўналтирилган бўлса, қийин вазиятларда ўзини бошқара олади ва ҳар қандай психологик юқламани енгишга қодир бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси тўғрисидаги Қонуннинг 3-моддасида жанговар бўлинмаларининг вазифалари белгилаб берилган [1].

Миллий гвардия бўлинмаларида жанговар тайёргарликларини доимий такомиллаштириб бориш йўналишида кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда, хорижий ҳамкорлар билан турли ўқув-амалий йиғинлар, тренинглар ташкил этилиб келинмоқда.

Тарихдан барчамизга маълумки, Ватан ҳимояси ҳар бир миллат ва халқ учун муқаддас бўлиб келган. Ватан ҳимояси йўлида қанча-қанча жангчилар ўз жонларини фидо қилишган. Жанг майдонидаги жангчиларни муваффақияти уларнинг жисмоний куч, ғалабага бўлган ишончи ва руҳиятини юқориликка боғлиқ бўлган. Ўтмишдаги Буюк саркардалар ўзи қўшинларини жанговар тайёргарлигини юқорига кўтаришда жангчиларининг жанговар руҳиятига катта аҳамият қаратишган. Жангга кираётган жангчиларнинг онига жанговар руҳиятни сингдирилиши уларни ғалабага етаклай олган.

Қўшинни жанговарлигида тажрибали жангчиларни ўрни катта аҳамият касб этган. Тажрибали жангчилардан саркардалар танлаб олинган, жангларда ўз жасорати ва маҳоратини намоиш этган, оддий жангчилар эса тажрибали жангчиларга айланиб боришган.

Буюк саркарда Амир Темур ўз қўшинига оддий жангчиларни танлаб олишда турли синовлар ўтказган. Синовларда навкарнинг жисмоний бақувватлиги, от устида мустаҳкам ўтирган ҳолда қилич ўйнатиши каби сифатларга эътибор қаратилган. Буни ҳозирги замонавий касбга яроқлилик танлови (проф-психо-отбор)нинг ўзига хос кўринишига қиёслаш мумкин.

Психодиагностика йўналишидаги илмий изланишлар тарихига назар ташлар эканмиз, психодиагностика тушунчаси 1921-йилда Швейцариялик психиатр ва психолог Г.Роршах томонидан қўлланилганлигига гувоҳ бўламиз, у ўзининг ҳис-идрок этишга асосланган “Роршах доғи” номли машҳур психодиагностик тестини ишлаб чиқишда психодиагностика имкониятларини ёритиб берди [2].

Психодиагностика (Грекча сўз бўлиб, ψυχή-руҳ, διάγνωστικό-с-таниш деган маънони билдиради) – бу шахснинг индивидуал психологик хусусиятларига баҳо беришга йўналтирилган назарияни илгари сурувчи психологиянинг бир йўналишидир [3].

Бугунги кунда психодиагностика жаҳон амалиётида кенг қўлланиб келинмоқда, буни турли соҳаларда малакали кадрларни танлаб олишда, касбий йўналганликни аниқлаш бўйича психодиагностика методларидан фойдаланилаётганлигига гувоҳ бўлмоқдамиз, соҳа йўналиши бўйича тўғри танланган кадр – бу муваффақият гаровидир.

Миллий гвардия жанговар бўлинмаларига номзодларни танлаб олишда “Алвон берет” соҳиби бўлиш бўйича синов ўтказилади. Ушбу синов ҳарбий хизматчиларни жанговар тайёргарлик бўйича билим ва амалий кўникмаларини синовдан ўтказди. Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш керакки, синов мобайнидаги барча амалий машқлар, махсус жисмоний машқлар психологик юкламалар остида олиб борилади. Барча синовлардан муваффақиятли ўтган ҳарбий хизматчи жанговар бўлинмада хизмат қилиш имкониятига эга бўлади.

Миллий гвардия жанговар бўлинмаларига номзодларни танлаб олишни янада такомиллаштириш ҳамда ҳарбий хизматчиларни психологик жиҳатдан касбий йўналтириш бўйича психодиагностик методларни қўллаш мақсадга мувофиқдир.

Замонавий қуролли тўқнашувлар тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, жанговар бўлинма ҳарбий хизматчиси нафақат жанговар тайёргарлиги юқори бўлиши, шу билан бирга жанг шароитида вужудга келиши мумкин бўлган, психологик юкламаларни енгишга қодир бўлиши зарур. Ҳарбий хизматчиларни жанг шароитидаги мураккаб вазиятларга тайёрлашда психодиагностика методларини қўллаши замон талаби бўлиб қолмоқда.

Таҳлиллар шуни кўрсатади, жанговар бўлинмага номзод ҳарбий хизматчиларни психологик жиҳатдан ўрганишда психодиагностик методларни турли услубларда қўллаш мумкин, масалан тестлар, анкета-сўровномалари ва проектив воситалар.

Шахснинг индивидуал психологик хусусиятларини аниқлашда кенг қўлланиладиган услублардан бири-бу психодиагностик тестлардир. Хорижий тажрибалар шуни кўрсатмоқдаки, жанговар бўлинмаларга номзодларни танлаб олишда жанговар фаолиятдан талабларини ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилган психодиагностик тестлар ўзининг ижобий натижаларини кўрсатиб келмоқда.

Тест (инглизча сўздан олинган бўлиб синаш деган маънони билдиради) шахсга маълум бир психологик сифатнинг қай даражада ривожланганлигини аниқлаш имконини берувчи билимлар тизимидир. Тест индивидда зарур бўлган билим, малака, кўникма, шахсий сифатлар ва шахсий кўникмаларни маълум даражада ўлчаш имкониятини беради [4].

Анкета-сўровнома энг кенг тарқалган услублардан бири бўлиб, психодиагностик тестлардан фарқли жиҳати сўровномаларда тўғри ёки нотўғри жавоблар бўлмайди. Анкета-сўровнома ўрганилаётган шахсга вазифалар савол ва тасдиқлаш услубида берилади. Бунда шахснинг у ёки бу ҳолатга рози ёки норозилиги аниқланади.

Психодиагностика методларидан яна бири бу проектив методдир, ушбу методнинг ўзига хослиги шундаки, унда шахсни бутунлигича ўрганишга эътибор қаратилади.

Проектив метод-бу (лотин тилидан олинган бўлиб, projectio “олдинга ташланг” деган маънони билдиради).

Г.Роршах томонидан ишлаб чиқилган проектив услубдаги психодиагностика методи - бу шахснинг сўровнома ва кузатиш орқали етарлича ўрганиб бўлмайдиган жиҳатларини ўрганишга мўлжалланган техникалардан иборат бўлиб, шахсни ўрганишда турли шакл, ранг тасвир, тугалланмаган ҳикоялар, проектив ўйинларни ўз ичига олади.

Тарихда ҳарбий соҳада биринчилардан бўлиб, 1917-йилда АҚШ биринчи жаҳон урушида психологлар 1 миллион 700 минг урушга ёлланганларни қўшин турлари бўйича мақсадли йўналтиришда психодиагностик тест ўтказишган, асосий мақсад ёлланган аскарлар ва офицерларни қўшинлар тури бўйича темпераменти, характери, ҳиссиётга берилувчанлиги ва интеллектуал қобилиятини ўрганиб чиқиб, мақсадли йўналтириш. Психологлар томонидан биринчи бор қўлланилган психодиагностик методикаси ўзининг ижобий натижаларини кўрсатди ва ушбу методика бўйича ишлар ривожлантирилди.

Ҳарбий психологлар томонидан психодиагностика методларини ҳарбий соҳада қўлланилиши давом этди, АҚШ иккинчи жаҳон уруши даврида 20 миллиондан ортиқ урушга ёлланганлар билан психодиагностик тестлар ўтказилган.

Ҳозирги кунда АҚШ ва Европа давлатлари армияларида ҳарбий хизматчиларни касбга яроқлилиқ танлови (проф-психо-отбор) ўтказилиши жорий этилган бўлиб, бу соҳада турли илмий изланишлар олиб борилмоқда.

Ҳарбий хизматчиларнинг психологик ўзига хос жиҳатларини ўрганиш, уларни психологик хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда ҳарбий касбга йўналтириш бўйича турли методикалар ишлаб чиқилган.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, дунёдаги ривожланган давлатлар ўз Қуролли Кучларига номзодларни танлаб олишда психодиагностик методлардан кенг фойдаланиб келишмоқда, бу эса ўзининг ижобий натижаларини кўрсатмоқда.

Дунёда ва минтақамиздаги ҳарбий-сиёсий вазиятни таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, замонавий қуролли тўқнашувларда ҳарбий хизматчилар фақатгина ўзига бириктирилган жанговар техника ва қуролни қўллай олиш билан чекланмай, шу билан бирга жанг майдонидаги турли психологик юкламаларга жидамли бўлишлари,

мураккаб вазиятларда интеллектуал салоҳиятларини ишга солиш, ностандарт қарорлар қабул қилиш ва жанговар вазифани бажаришлари талаб этилади.

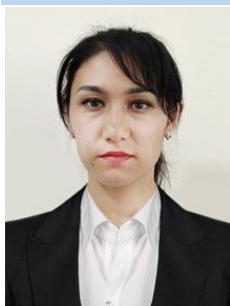
Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси жанговар бўлинмаларига номзодларни танлаб олиш тартибини такомиллаштириш мақсадида хорижий тажрибаларни ўрганиш, турли психодиагностик метод устида илмий изланишлар ўтказиш, психодиагностик экспериментлар олиб бориш, натижаларни таҳлил қилиш ва шу йўналишда илмий асосланган психодиагностик модель ишлаб чиқиш эҳтиёжи мавжуд.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси тўғрисидаги Қонуни. Миллий гвардия босмахонаси. 2019. 6 - б.
2. Белый Б.И. "Тест Роршаха: Практика и теория"/ Под ред. Л.Н.Собсик-СПб.: Дорваль, 1992. 200 -с.
3. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика: Учебник для вузов-СПб: Питер, 2006. 351-с.
4. Соғинов Н. "Жамоат хавфсизлиги ходимлари фаолиятида психодиагностика масалалари". Ўқув қўлланма ЖХУ, Тошкент. 2021. 183 -б.

ZAMONAVIY ADABIYOT TA'LIMI: MUMTOZ ADABIYOT NAMUNALARINI O'RGANISH METODIKASI

TEACHING MODERN LITERATURE: METHODOLOGY OF STUDYING EXAMPLES OF CLASSICAL LITERATURE

Matkarimova Sayyora Shavkatbek qizi
Matkarimova Sayyora Shavkatbek kizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Chirchik State Pedagogical University

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida mumtoz asarlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'rganish, axborot texnologiyalaridan unumli foydalanish masalasi yoritilgan. Maqolada tarixiy nasriy asarlar xususan, Alisher Navoiy "Xamsa" sining "Saddi Iskandariy" dostonini zamonaviy usulda o'rganish metodikasi ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Adabiyot, darslik, mumtoz, usul, metodlar, o'qitish tizimi

Abstract. This article is dedicated to the study of classical works in secondary schools on the basis of modern pedagogical technologies and the effective use of information technologies. In the article, historical prose works, in particular, "Xamsa" "Saddi Iskandariy" by Alisher Navai, are studied in a modern way.

Keywords: Literature, textbook, classic, method, methods, teaching system.

Adabiyot o'zida axloq-odob mezonlarini aks ettirishiga ko'ra pedagogikaning muhim ilmiy asoslardan biri vazifasini o'taydi. Bu ikki fanning bir-biri bilan uzviy aloqada taraqqiy etishi maktabda adabiyot darslarining samaradorligini belgilovchi asosiy omildir.

Borliqdagi hodisalar o'zining salbiy va ijobiy tomonlariga ega ekanligi ta'lim tizimida zamonaviylashuv tushunchasiga ham aloqador.

Globalashuv sharoitida kompyuter texnologiyalari, telefonlar, noutbrklar kabi texnologiyalar insoniyatning ijtimoiy turmushida mustahkam o'rin egalladi. Shu bilan birga huddi shu texnologiyalarning tarbiyaga salbiy ta'sir etishi ham o'z isbotini topgan. Ta'lim jarayonida aqlli texnologiyalardan oqilona foydalanish ularning salbiy jihatlarini yo'q qilishi bilan ahamiyatli.

Maktabda mumtoz adabiyot na'munalarini o'rganishda bir qator qiyinchiliklar mavjud. Bu hozirgi til va adabiyot o'qituvchilarining mumtoz matnni tushunishdagi muammolari bilan izohlanadi. Muammoni bartaraf etish yo'llaridan biri yuqori texnologiyalar yordamida adabiyot darslarini tashkil etishdir.

Pedagogikada yangi materialni tushunish darajasiga ko'ra o'quvchilar 3 turga bo'linadi:

1. O'qib yoki yozib tushunadi.
2. Eshitib tushunadi.
3. Yuqoridagilarning har ikkalasini ham o'zida mujassamlashtirgan holda tushunadi.

Ana shundan kelib chiqsak mumtoz adabiyot na'munalari darsida zamonaviy usullarimizdan foydalansak ana o'sha 3 turdagi o'quvchiga ham umumanda barcha o'quvchiga darsimiz tushunarli bo'ladi.

Zamonaviy usullarimizning ham juda ko'p turlari bor lekin mumtoz adabiyotimizga eng ta'sirli va foydali g'azallari ruboiylari, to'rtliklari yoki xohlagan asarning audio shaklida yozib olingan varianti yoki o'qituvchi darsga tayyorgarlik paytida masalan Alisher Navoiy yoki Zahiriddin Muhammad Bobur mavzularida darslikda berilgan g'azallaridan o'zi o'qib tayyorlab olib borsa nur ustiga a'lo nur bo'ladi. Bu usul avvalo o'qituvchining o'zini darsga ma'suliyatini yanada oshirishga xizmat qiladi. Ham dars boshqa darslarga qaraganda samarali va jonli bo'lishiga erishiladi. Shu bilan birga g'azaldagi so'zlarga alohida, alohida to'xtalib lug'atlardan foydalanilsa o'quvchi uchun hech qanday tushunarsiz so'zning (tushunchaning) o'zi qolmaydi.

Zamonaviy usullarga yana keys-stadi, muzyorar, zina, klaster, charxpalak, venn diagrammasi va yana ko'plab misollarni keltirishimiz mumkin. Ushbu usullar yordamida darsimizning samaradorligi yanada oshadi. Faqat mavzuyimizga ajratilgan soatlar miqdoriga qarab, zamonaviy usullarimizni har bir darsga alohida bo'lib chiqsak kifoya. Chunki hammasini bitta darsda qo'llashimizning imkoni yo'q va bu darsimizni besamar bo'lishiga olib keladi. Sababi zamonaviy o'quvchilarimiz tez zerikuvchan va shu bilan birga juda aqlli ham...

Har darsda audio yoki har darsda yuqorida ko'rsatilgan usullar ham o'quvchini zeriktirib qo'yishi mumkin. Shuning uchun har bir mavzuga necha soat ajratilganligiga va albatta sharoitga qarab usullardan foydalansagina maqsadimizga erishamiz. Adabiyot saboqlarini o'qitishdagi eng muhim vositalardan biri bu darslikdir. O'quvchi ham, o'qituvchi ham bevosita adabiyot mashg'ulotlarida darslikka murojaat qiladi va darslik asosida yangi ma'lumotlarni o'rganish va o'rgatishni nazarda tutadi. Ushbu maqolada adabiyot fanini o'qitish, unda darsliklarning mavzu va shakl tushilishi xususida fikr yuritiladi. Shu o'rinda men 10-sinf adabiyot darsligidan "Mumtoz adabiyot na'munalari" qismidan Alisher Navoiy mavzusiga to'xtalib o'tsam: Ushbu mavzuga ish rejasi bo'yicha 5 soat ajratilgan va bu mening fikrimcha juda kam, adabiyotda "Xamsa"dan berilgan parchani o'quvchi bitta darsda o'qib tugatadi. Shuning uchun ham "Xamsa"dan yanada ko'proq qismini darslikka kiritilsa maqsadga muvofiq bo'lgan bo'lar edi. Ushbu mavzuning birinchisi uchun ya'ni Alisher Navoiyning hayoti va ijodi mavzusi uchun internet sahifalarimizda juda ko'plab audiolar, rasmlar va ma'lumotlar bor. Bu mavzuga rasmlardan Navoiyning portretini olib kelsak ikkinchi mavzuyimizga audiolardan olib kelib darsimizning samaradorligini oshiramiz.

Uchinchi darsimizda "Xamsa" asarining beshta dostonini ham olib kelamiz va qolgan ikkita darsimizni ham dostonlarga bag'ishlaymiz. Ayniqsa uchinchi darsimizdan keyin o'quvchilarga "Xamsa"dan men nimani bilib oldim? So'rog'iga javob yozib kelishlarini so'rasak, bu o'quvchilarni ozgina bo'lsa ham izlanishga undaydi. Men fikrlarimning boshida bejizga "Tanganing ikki tomoni bor" iborasini qo'llamadim. Sababi, bu o'rinda faqat

tanganing bir tarafini aytib o'tishni joiz bildim. Ya'ni zamonaviy texnologiyalarimizning faqat yaxshi va foydali taraflarini bildirishni xohladim. Tanganing ikkinchi tomoni esa kitobxonlarimizning "Fikr-mulohazalariga" qoldiraman.

Umuman olganda, adabiyot darslarida nazariy bilimlarni berishda o'quvchilarning adabiyotdan va boshqa fanlardan olgan bilimlari, orttirgan tajribalari, ko'nikma va malakalariga tayanish yuqori darajadagi bilimli kadrlar tayyorlashning samarali garovi bo'lib xizmat qiladi. O'quvchilarda mumtoz badiiy tafakkur tarzini shakllantirmay turib, ularning mumtoz asarlarni ham aqliy, ham ruhiy idrok etish malakalariga ega bo'lishlarini ta'minlab bo'lmaydi. Lirik asarlar tahlili avvalo mazmunni o'zlashtirishdan boshlanib, badiiyatni kashf qilinishi bilan yakunlanishi lozim. Mumtoz badiiy tafakkur tarzining barcha badiiy-estetik komponentlarini iste'foda etgan holda talqin va tahlilni amalga oshirish maqsadga muvofiq. Nasriy asarlarni o'qitishda bir tomondan, bu turdagi asarlarning g'oyaviy-badiiy o'ziga xosligi e'tiborga olinsa, ikkinchi tomondan, o'quvchilarning lirik asarlarni tahlil qilishda egallagan ko'nikma va malakalariga tayaniladi. Ayniqsa, mumtoz badiiy tafakkurga xos bo'lgan ramziylik va majoziylikni (asosan hikoyatlarda), ma'no qatlamlilik hamda til xususiyatlarini idrok etishda orttirilgan tajribalar qo'l keladi. Adabiy ta'limda liro-epik asarlarni o'qitish o'quvchilarning hayotni epik ko'lamda idrok etish, odam, olam va Yaratgan oldidagi burch, mas'uliyatni anglash, har bir hodisa, tasvir, narsa zamiridagi ishoralar bilan bayon etilgan, ramz vositasida tasvirlangan botiniy haqiqatlarni anglash, his etish qobiliyatini shakllantiradi, rivojlantiradi. Mumtoz badiiy tafakkur tarzidagi yetakchi obrazlar portreti, poetik leksikadan foydalanish ham bu asarlarni o'rganishda e'tibor markazida bo'lmog'i kerak. O'quvchilarning darsdan tashqarida, o'qituvchining ko'rsatmalarisiz o'z xohish, qiziqishi bilan bu davrga mansub asarlarni mustaqil va to'la hajmda o'qishga intilishlari 5-sinf dan berilgan bilim, singdirilgan ko'nikma va malakalar yaxlit holda mumtoz asar kitobxonini tarbiyalashga muvaffaq bo'linganligiga dalolat qiladi.

Bunday darslarning samarasi: Vatanimizga har jihatdan yetuk, bilimli va malakali kadrlar tayyorlabgina qolmay, kelajakda eng buyuk millat vorislari ekanligimizni va bizdan ham ajdodlarga munosib vorislar qolganligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rasulova R. B. (2020). Ona tili fanini o'qitishda iqtidorli o'quvchilarni aniqlash va ularning nutq madaniyatlarini oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish. Ta'lim, fan va innovatsiya, 1(2), [37-40]
2. Boyqobilov U. (9102). Mustaqil ta'lim - talaba bilimining asosi. Turkiy xalqlar folklori, adabiyotshunos hamda tilshunoslikning ahamiyatli masalalari: Xalqaro konferensiya, 1(1), [105-108]
3. Quchqorov H. H. (2020). Javdat va uning Samarqand adabiy hayotida tutgan o'rni. INTERNAUKA, 13(142), [89-90]
4. Quchqorov H. H. (2020). Lichnost v sisteme chelovecheskix obshcheniy i pedagogicheskix vzaimootnosheniy. Innovative achievements in science, [439-441]
5. Baykabilov U. A. (2020). Ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish bosqichlari. Science and Education, 1(Special Issue 2), [51-56]
6. Xolbekov S. B. (2020). Adabiyot darslarida ijodkor tarjimai holini o'rgatish xususida. Science and Education, 1(Special Issue 2).
7. Jumanioyozov S. A. (2020). Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ona tili fanini o'qitishda ona tilidan sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish. Science and Education, 1(Special Issue 2). [25-28]
8. Hasanzoda Q. H. (2020). Javdat ijodida pand-axloq mavzusi va uning yosh avlod tarbiyasidagi o'rni. Science and Education, 1(2).[47-50]
9. Shofqorov A. M., & Shayxislamov, N. (2020). Ona tili ta'limda lingivistik mashqlarning o'rni. Science and Education, 1(Special Issue 2).[67-68]

**ЕНГИЛ АТЛЕТИКА ТЎГАРАКЛАРИДА ШУҒУЛЛАНУВЧИ БОЛАЛАРНИНГ
УМУМИЙ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРГАРЛИГИ КЎРСАТКИЧЛАРИ
(умумтаълим мактаблари мисолида)**

**INDICATORS OF GENERAL PHYSICAL FITNESS OF CHILDREN ENGAGED IN
ATHLETICS CLUBS (in the case of secondary schools)**

Нуруллоев Лазиз Латипович
Nurulloev Laziz Latipovich

*Бухоро давлат Педагогика институти Ҳарбий таълим
факультети “Махсус тайёргарлик” цикли
Bukhara State Pedagogical Institute, Faculty of Military Education,
"Special Training" cycle*

Аннотация. Мазкур мақолада умумтаълим мактабларида таҳсил олувчи 3-синф мактаб ўқувчиларининг тезлик, куч, чаққонлик, чидамлик, эгилувчанлик каби жисмоний сифатларининг кўрсаткичлари динамикаси ўрганилган.

Калит сўзлар: жисмоний тайёргарлик, тезлик, куч, чаққонлик, чидамлик, эгилувчанлик, жисмоний сифатлар.

Abstract. This article examines the dynamics of indicators of physical qualities such as speed, strength, agility, endurance, flexibility of 3rd grade students studying in secondary schools.

Keywords: physical fitness, speed, strength, agility, endurance, flexibility, physical qualities.

Жаҳонда кўплаб ривожланган давлатлар қаторида, Ўзбекистон Республикасида ҳам таълим соҳасида кўплаб ислохотлар олиб борилмоқда. Бугунги кунда таълимни модернизациялаш ёшларни маънавий ва жисмоний ривожлантириш ҳамда таълим жараёнининг сифатини оширишга йўналтирилганлиги билан аҳамиятлидир.

Ёшларни жисмонан бақувват маънан етук комил қилиб тарбиялашда кўплаб ривожланган давлатлар тажрибаларини ўрганиш орқали хорижий мамлакатларда жисмоний тарбия дарсларини ўқитиш самарадорлигини ошириш бўйича махсус дастурлар ишлаб чиқилганлиги аниқланди. Хусусий мактабларда эса жисмоний тарбия ўқув дастурларини танлаш табиийки давлат мактабларига нисбатан эркин.

Бу эса ўз навбатида, ёшларни жисмоний ривожланишига қаратилган турли педагогик муқобил тажрибаларнинг ўтказиб туриш имконини беради. Мамлакатимиз ва хориж олимлари томонидан ўтказилган тадқиқот ишлари ва илмий-услубий адабиётларини таҳлил қилиш натижалари шундан далolat берадики, умумтаълим мактабларида таҳсил олувчи ўқувчиларнинг жисмоний тарбия бўйича қатор илмий изланишлар олиб борилган. Жумладан, Т.С.Усманходжаев, В.К.Бальсевич, В.А.Богданова ва бошқаларнинг илмий ишларини келтириш мисол тариқасида келтириш мумкин.

Соғломлаштиришга йўналтирилган жисмоний тарбия дарсларини ташкиллаштириш муаммолари Д.Антонюс, М.Г.Горский ва бошқаларнинг тадқиқотларида ўрганилган. Бошланғич синф ўқувчиларининг жисмоний тайёргарлигида ёш хусусиятларининг таҳлили А.А.Гужаловский, В.И.Лях, А.Г.Сухарев, В.П.Губа, О.В.Гончарова ва бошқаларнинг ишлари орқали ўрганилди.

Жаҳоннинг етакчи таълим муассасаларида, соҳа мутахассислари олимлар тадқиқотчи изланувчилари тамонидан, асосан, умумий ўрта таълим мактабларида ўқувчиларининг жисмоний тарбия машғулоти жараёнида ўқувчиларнинг

саломатлигини сақлаш ва мустаҳкамлашга, ўрта таълим мактабларида таълим муҳитини таъминлайдиган чоралар мажмуаси саломатлик ва соғлом турмуш тарзи қадриятини шакллантирувчи шароитларни ташкил этишга қаратилган муаммолар ўрганиб келинмоқда.

Аммо ўтказилган тадқиқот ишларига қарамасдан ўрта таълим мактабларининг бошланғич синфлари жисмоний тарбия дарсларида ҳали ҳамон муаммолар кузатилиб тургани ҳам айна ҳақиқатдир.

Тадқиқотнинг мақсади: 3-синф мактаб ўқувчиларининг жисмоний тайёргарлиги кўрсаткичларини аниқлаш.

Тадқиқотнинг вазифалари: - мавзуга доир адабиётларни таҳлил қилиш орқали муаммонинг ўрганилганлик даражасини аниқлаш;

3-синф мактаб ўқувчиларининг жисмоний тайёргарлик кўрсаткичларини аниқлаш;

Ўтказилган тадқиқотлар натижаси аниқланган муаммолар юзасидан керакли хулоса ва тавфсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқот объекти: 3-синф мактаб ўқувчиларининг жисмоний тарбия дарс жараёни.

Тадқиқот предмети: 3-синф мактаб ўқувчиларининг жисмоний тарбия дарсларида умумий жисмоний тайёргарлигининг кўрсаткичларини ўрганиш.

Тадқиқот усуллари: илмий-услубий адабиётлар таҳлили, педагогик кузатув, педагогик тестлаш, математик статистик таҳлил.

Тадқиқотни ташкиллаштириш: тадқиқотларда Бухоро шаҳар халқ таълими бўлимига қарашли 19-ихтисослаштирилган давлат умумтаълими мактаби, Бухоро шаҳар халқ таълими бўлимига қарашли 23-умумий ўрта таълими мактаби, Бухоро шаҳар халқ таълими бўлимига қарашли 6-ихтисослаштирилган давлат умумтаълими мактаби, Бухоро шаҳар халқ таълими бўлимига қарашли 29-умумий ўрта таълими мактаби, Бухоро шаҳар халқ таълими бўлимига қарашли 8-умумий ўрта таълими мактабларида енгил атлетика спорт турида шуғулланувчи 86 нафар 3-синф ўқувчилари.

Ўтказилган тадқиқот натижалари таҳлили: умумтаълим мактабларида таълим 3-синф мактаб ўқувчиларининг жисмоний тайёргарлик кўрсаткичларини аниқлашга қаратилган тадқиқотлар натижасига кўра ўрта таълим мактабининг 3-синф ўқувчиларининг жисмоний тайёргарлик кўрсаткичларини аниқлаш учун танланган машқларнинг дастлабкиси паст турникда тортилиш машқи бўлиб, мактаб ўқувчиларининг кўрсатган натижалари куйидагича бўлди. Унга кўра 3-синф ўғил болаларининг паст турникда тортилиш кўрсаткичи $2 \pm 0,41$ ни ташкил қилди (1 жадвалга қаранг).

Кейинги жисмоний тайёргарликни аниқлашга ёрдамлашувчи машқ бир дақиқа давомида арғимчоқда сакраш бўйича ўғил болалар ўртача $25 \pm 2,4$ марта сакрашган ҳолда баҳолаш мезонига мос равишда “2” баҳо билан баҳоланишди. Қизлар ўғил болаларга нисбатан яхшироқ $37 \pm 5,4$ марта сакрадилар. Ушбу натижа ҳам баҳолаш мезонида белгиланганидек “2” баҳо билан баҳоланди. Кутилганидек арғимчоқда сакраш машқининг натижалари ўғил болаларга нисбатан қизларнинг натижалари яхши эканлиги маълум, бироқ жисмоний тайёргарлик даражаларини баҳолаш учун ишлаб чиқилган мезонга мувофиқ ҳар икки кўрсаткич ҳам “2” баҳога тўғри келганлиги кўриниб турибди (1 ва 2 жадвалга қаранг).

Ўрта мактабларда энгил атлетика спорт тури бўйича ташкил этилган тўғаракларда шуғулланувчи 3 синф мактаб ўқувчиларининг жисмоний сифатлари тайёргарлик даражасини аниқлашга ёрдамлашувчи машқларининг яна бири, турган жойида узунликка сакраш машқи эди. Танланган машқ натижалари эса қуйидагича бўлди. Узунликка сакраш машқида ўғил болалар $105 \pm 6,2$ см билан “2” баҳолик натижани кўрсатишган бўлса, айнан шу машқ бўйича қизлар ўртача $85 \pm 7,4$ см натижа билан қизлар ҳам “2” баҳолик натижани кўрсатишди. Кўриниб турганидек ушбу машқ бўйича қизларга нисбатан ўғил болалар яхшироқ натижани кўрсатишди. Бироқ бу натижалар қониқарли натижа ҳам эмаслиги маълум бўлди.

Эгловчанликни аниқлашга ёрдамлашувчи машқ танлаб олинди ва натижалар таҳлил қилинди. Машқ бўйича эса ўғил болаларга нисбатан қизлар яхши натижа қайт этишди бу кўрсаткичлар ўғил болаларда $10 \pm 1,8$ смни кўрсаткич билан “3” баҳо, қизларнинг ўртача $12 \pm 3,01$ смлик қайт этган натижалари эса “4” баҳо билан баҳоландилар.

Ўрта таълим мактабининг 3-синф ўғил болаларнинг жисмоний тайёргарлик динамикаси кўрсаткичлари

1-жадвал

№	Синов машқлари	Баҳолаш мезонлари					Натижалар	
		"5"	"4"	"3"	"2"	"1"	X±α	B%
1	Паст турникда тортилиш	4	3	2	1	0	$2 \pm 0,41$	20,5
2	Арғамчида 1 дақиқагача сакраш	50	40	30	20	15	$25 \pm 2,4$	9,6
3	Гардишни белда 1 дақиқа айлантериш	40	25	15	10	5	$13 \pm 1,4$	10,76
4	30 м га югуриш	5,5.	6,0.	6,8.	7,3.	7,8.	$6,8 \pm 0,8$	11,76
5	60 м га югуриш	10,7.	11,0.	11,3.	11,6.	11,9.	$11,3 \pm 1$	8,84
6	Турган жойдан узунликка сакраш	150	130	110	100	90	$105 \pm 6,2$	5,90
7	Югуриб келиб узунликка сакраш	260	230	200	180	160	$180 \pm 12,1$	6,72
8	1000 м га югуриш	6.00.	6.30.	7.00.	7.30.	8.00.	$7.25 \pm 1,2$	16,55
9	Тўпни узоққа улоқтириш	25	23	20	17	14	$18 \pm 4,1$	22,77
10	4 x 10 мокисимон югуриш (бошланғич 3 x 10)	11,5.	12,0.	12,5.	13,0.	13,5.	$13,0 \pm 2,1$	16,15
11	Тик турган ҳолда (олдинга) пастга эгилиш	6	8	10	12	14	$10 \pm 1,8$	18

Тезлик жисмоний сифатини аниқлаш учун олинган тадқиқот натижалари эса қуйидагича, тезлик жисмоний сифатини аниқлаш учун 30 метр қисқа масофага югуриш машқи танлаб олинди.

Ушбу масофага югурган ўғил болалар ва қизлардан ташкил топган гуруҳлардаги спортчиларнинг натижалари умумлаштирилиб баҳолаш мезонига мувофиқ баҳоланди. Ўғил болалар $6,8 \pm 0,8$ с натижани кўрсатишди ва “3” баҳо билан баҳоланган бўлсалар, қизларнинг натижалари кутилганидек бундан биров пастроқ натижа билан яъни ўртача $7,2 \pm 1,02$ с ни ташкил қилди ва 3-синф мактаб ўқувчиларининг жисмоний тайёргарлиги кўрсаткичлари “2” баҳога лойиқ деб топилди.

Тадқиқот вазифалари қаторига киритилган синналиши ва жисмоний ривожланишнинг кўрсаткичлари аниқланиши лозим бўлган жисмоний сифатлардан яна бири – бу чидамлилиқ жисмоний сифатидир. Чидамлилиқ жисмоний сифатини аниқлаш мақсадида энгил атлетика спорт тури билан шуғулланувчи 3-синф мактаб ўқувчиларига 1000 метр масофага югуриш жисмоний машқи танлаб олинди.

Ўрта таълим мактабининг 3-синф ўғил болаларнинг жисмоний тайёргарлик динамикаси кўрсаткичлари

2-жадвал

№	Синов машқлари	Баҳолаш мезонлари					Натижалар	
		"5"	"4"	"3"	"2"	"1"	$X \pm \alpha$	B%
1	Арғамчида 1 дақиқагача сакраш	60	50	40	35	30	$37 \pm 5,4$	14,59
2	Гардишни белда 1 дақиқа айлантириш	50	35	25	20	15	$22 \pm 2,1$	9,54
3	30 м га югуриш	6,0.	6,5.	7,0.	7,5.	8,0.	$7,2 \pm 1,02$	14,16
4	60 м га югуриш	11,0.	11,5.	12,0.	12,3.	12,6.	$12,0 \pm 1,5$	12,5
5	Турган жойдан узунликка сакраш	130	110	90	80	70	$85 \pm 7,4$	8,70
6	Югуриб келиб узунликка сакраш	230	200	190	170	150	$182 \pm 15,4$	8,46
7	1000 м га югуриш	6.30.	7.00.	7.30.	8.00.	8.30.	$7.40 \pm 1,6$	21,62
8	Тўпни узоққа улоқтириш	17	14	10	7	5	$9 \pm 2,4$	26,6
9	4 x 10 моксимон югуриш (бошланғич 3 x 10)	12,0.	12,5.	13,0.	13,5.	14,0.	$13,0 \pm 1,9$	14,61
10	Тик турган ҳолда (олдинга) пастга эгилиш	6	8	10	12	14	$12 \pm 3,01$	25,08

1000 метрга югуриш машқининг натижаларига кўра ўғил болалар ўртача $7.25 \pm 1,2$ мс натижа билан баҳолаш мезонига мувофиқ "3" баҳога, кўрсаткични қайд этишган бўлсалар, ушбу жисмоний сифати кўрсаткичлари бўйича энгил атлетикачи қизлар ўртача $7.40 \pm 1,6$ натижани кўрсатишди ва қизлар ҳам баҳолаш мезонига асосан "2" баҳо билан баҳоландилар.

Мактабларда энгил атлетика спорт тури бўйича ташлик этилган тўғаракларда шуғулланувчи 3-синф энгил атлетикачиларнинг чаққонлик жисмоний сифатини аниқлаш бўйича ўтказилган тадқиқот натижалари қуйдагича мезонга мувофиқ равишда баҳоланди. Олинган баҳолар эса қуйдагича 10 метр масофага моксимон югуриш бўйича энгил атлетикачи қизлар $13,0 \pm 1,9$ с натижани кўрсатишди ва қизларнинг чаққонлик жисмоний тайёргарлик кўрсаткичи "2" билан баҳоланди.

Танланган ушбу машқ бўйича эса ўғил болалар қизларга нисбатан биров паст натижа $13,0 \pm 2,1$ энг паст баҳо билан баҳоландилар. Кўриниб турганидек энгил атлетикачи 3-синф ўғил-қизларнинг чаққонлик жисмоний сифатининг тайёргарлик даражаси жуда паст даражада эканлиги аниқланди. Умумий жисмоний сифатини аниқлаш учун танланган машқлар қаторида тўпни узоққа отиш машқи ҳам бўлиб, танланган машқдан олинган натижаларнинг ўртача кўрсаткичлари ҳисобланиб таҳлил қилинганида қуйдагича вазият юзага келди. Демак танланган машқнинг бажарган 3-синф ўғил болаларнинг натижаларининг ўртача кўрсаткичи $18 \pm 4,1$ метрни ташкил қилиб, баҳолаш мезони бўйича "2" баҳога тегишли кўрсаткич бўлганлиги учун "2" баҳо билан баҳоланди. Бу машқ бўйича қизлар ҳам ўғил болалардан отиш масофаси кам кўрсаткич билан $9 \pm 2,4$ метр масофани ташкил қилди ва бу натижа ҳам паст билан баҳоланди. Югуриб келиб узунликка сакраш машқини бажарган энгил атлетикачи ўғил қизлардан шакллантирилган гуруҳларда шуғулланувчи спортчиларнинг натижалари таҳлил қилинди. Ўғил болалар югуриб келиб узунликка сакраш машқидан қолган кўпгина танланган машқларда олган баҳолари каби югуриб келиб узунликка сакраш машқ туридан ҳам паст натижа олишди ва қизлар ҳам айнан ўғил болалар каби кутилганиданда паст натижа кўрсатишди.

Ёшга хос баҳолаш мезонларига мувофиқ, умумий жисмоний тайёргарлик кўрсаткичларини аниқлаш бўйича синов машқлари қаторига киритилган барча машқлар натижалари олинди ва мезонда белгиланган тартибда кўрсатилган натижаларига мос равишда баҳоландилар. Қўлга киритилган натижалар асосида умумий жисмоний тайёргарлик даражасини яхшилаш бўйича керакли таклиф ва тавфсиялар ишлаб чиқилиб, хулосалар ишлаб чиқилди.

Олинган натижалардан қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

умумтаълим мактабларда ташкил этилган енгил атлетика тўғаракларида шуғулланувчи 3-синф ўқувчиларининг умумий жисмоний тайёргарлигини яхшилашга ёрдамлашувчи янги метод ва методикаларни ишлаб чиқиш ва амалиётга тадбиқ қилиш зарур;

ривожланган давлатлар тажрибасини ўрганиб енгил атлетика билан шуғулланувчи 3-синф ўқувчиларининг машғулот дастурига, керакли ўзгариш ва тузатишлар киритиш кераклиги аниқланди;

умумтаълим мактабларида ташкил этилган енгил атлетика тўғаракларнинг моддий техник базасини яхшилаш орқали, шуғулланувчи спортчиларнинг, умумий жисмоний тайёргарлигини яхшилашга эришишни таъминлаш зарурати борлиги маълум бўлди;

келгусида енгил атлетика бўйича миллий терма жамоа таркибига киритиладиган спортчилар сафини кенгайтириш мақсадида, бошланғич синф ўқувчилари ёшидаги енгил атлетикачи спортчилар иштирокида, спорт мусобақалари сонини ошириш ва юқори савияли мусобақаларни ташкиллаштириш зарурати бор.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Антонюс Д. Влияние дифференцированных режимов двигательной активности на физическую подготовленность и физическое развитие подростков, обучающихся в школах различного типа. Дис. канд. пед. наук. – М., 1991. – 246 с.

2. Бальсевич В.К., Лубышева Л.И. Физическая культура: молодежь и современность //Теор. и практ. физ. культ, - Т., 1995.-2-7 б.

3. Богданова В.А. Дифференцированный подход в физкультурном образовании младших школьников. Автореф. дис. кан. пед. наук. Тюмень, 2001.-22 с.

4. Гончарова О.В. Болалар жисмоний сифатларини тарбиялаш. – Т.: Илмий техника ахбороти пресс нашриёти, 2018. – 204 б.

5. Горский М.Г. Адаптация учащихся младших классов в школе средствами акцентированного двигательного режима: Автореф. дис. канд. пед. наук. – Екатеринбург, 1993. – 22 с.

6. Губа В.П. Оценка физического развития детей по данным морфологических наблюдений // Теория и практика физической культуры, №3. – М., 1998. – С. 32-33.

7. Гужаловский А.А. Развитие двигательных качеств у школьников. – Минск: Нар.расцвета, 1978. – С. 88.

8. Лях В.И. Сенситивные периоды развития координационных способностей детей в школьном возрасте // Теория и практика физической культуры, -№ 3. – М., 1990. – С.15-17.

9. Сухарев А.Г. Здоровье и физическое воспитание детей и подростков // Школа здоровья, №1. – М., 1998. Т.4. – С. 7 - 14.

10. Усманходжаев Т.С. Научно-педагогические основы физического совершенствования детей в связи с их двигательной активностью. Автореф. дис. д-ра пед. наук. – Т., 1995. – 42 с.

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБІЙ ВАТАНПАРВАРЛИК – ЮКСАК ИШОНЧ ВА САДОҚАТ РАМЗИДИР

IN THE NEW UZBEKISTAN, THE MILITARY IS A SYMBOL
OF PATRIOTISM-HIGH TRUST AND LOYALTY

Сайфидинов Нарзиддин Нуриддинович
Sayfidinov Nazriddin Nuriddinovich

Чирчик давлат педагогика университети
Chirchik State Pedagogical University

Илмуродова Феруза Шокировна
Ilmuradova Feruza Shokirovna

Чирчик давлат педагогика университети
Chirchik State Pedagogical University

Аннотация. Мақолада бугунги кунда долзарб бўлган ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш давлат сиёсати марказида турганлиги, бу борада олиб борилаётган ислохотларнинг муҳим жиҳатлари ҳамда глобаллашув жараёнида ёшларни ҳарбий ватанпарварлик руҳида тарбиялашнинг замонавий усуллари ёритилган.

Калит сўзлар: Қуролли кучлар, ҳарбий кадрлар, махсус оперция, ҳаво десант қўшинлар, академия, миллий гвардия, ҳарбий таълим, мудофаа.

Abstract. The article covers the fact that the upbringing of young people who are relevant today in the spirit of patriotism is at the center of State Policy, important aspects of the reforms carried out in this regard, as well as modern methods of educating young people in the spirit of military patriotism in the process of globalization.

Keywords: Armed Forces, military personnel, Special Operation, Airborne Troops, academia, National Guard, Military Education, Defense.

Ватан ҳимоясида тобланган мард ўғлонларимиз ўзининг мардлик ва жасурлик фазилатлари, юксак ватанпарварлик туйғуси билан обрў-эътибор қозонган ҳарбий хизматчиларимиз ёшларга ҳар томонлама ибрат ва ўрнак намунаси бўлиши мумкин.

Шавкат МИРЗИЕЁВ

Ўзбекистон Республикаси Президенти,
Қуролли Кучлар Олий Бош Қўмондони

“Ўзбекистон Республикасига хизмат қиламан!» Нақадар гўзал, нақадар фахрли ибора. Озод бўлган Ватаннинг аскарлари илк бор мана шу муқаддас каломни тилга олганида бунинг нечоғлик аҳамиятли ва муҳим эканини, албатта, юрак-юрақдан ҳис этишган. Миллий армиямиз сафларида хизмат қилишга киришаётган йигитлар ўзининг жонажон Ватанига, Ўзбекистонга ана шу тарзда содиқлик ваъдасини беради. Миллий армиямизнинг бугунги замонавий қиёфаси, юқори жанговар қобилияти ўз-ўзидан шаклланиб қолган эмас. Бунинг ортида кўплаб инсонларнинг фидойилиги ва ватанпарварлиги мужассам. Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгач ҳарбий соҳага алоҳида эътибор берилди. Ҳар қандай давлат ўз истиқболини соғлом ва баркамол авлод тимсолида кўради. Мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг кўламли ислохотлар жараёнини, кучли фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий демократик давлат қуришдек эзгу мақсадлар рўёбини ёшлар иштирокисиз тасаввур этиб бўлмайди.

Ёшларни замон талаблари даражасида таълим ва тарбия олиши, ватанпарвар бўлиши, шу азиз Ватанга дахлдорлик ҳиссини кучайтириши, саломатлигини мустаҳкамлаши, ўз кучи, билим ва салоҳиятини юқори, дунёқараши кенг, мустақил фикрлайдиган авлодни вояга етказиш ва тарбиялаш давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишларидандир. 1995-йил августда Ўзбекистон Республикасининг ҳарбий доктринаси қабул қилинди, у мамлакатнинг ҳарбий соҳадаги сиёсатини белгилаб берди. Минтақадаги ҳарбий сиёсий вазиятдан келиб чиққан ҳолда, 2000-йил 3 февралда Ўзбекистон Республикасининг мудофаа доктринаси қабул қилинди. Республикамиз мустақилликка эришгандан сўнг ҳарбий кадрларга бўлган эҳтиёжи ошди зеро, ҳарбий кадрлар тайёрлаш давлат келажаги учун муҳим қадам ҳисобланади [1].

Мустақилликнинг илк йилларида барча соҳалар каби ҳарбий йўналишда ҳам кўплаб оғир муаммолар тўпланиб қолганди. Аввало, қўшинларнинг моддий-техник таъминот тизими талаб даражасида эмасди. Ҳарбий тузилмалар ўзининг қурилиши ва жанговар таркиби бўйича янги пайдо бўлган таҳдидлар олдида заиф эди. Малакали ҳарбий кадрлар етишмасди. Шунинг учун миллий армиямизни барпо этиш ва ислоҳ қилиш бўйича ҳар томонлама чуқур ўйланган ва узоқ муддатга мўлжалланган стратегия ишлаб чиқилди. Миллий хавфсизлик концепцияси ва Мудофаа доктринаси доирасида кўп ишлар қилинди.

Юз бериши мумкин бўлган ҳарбий ҳаракатлар театри ва унинг реал хусусиятлари, илғор хорижий тажрибалар ҳар томонлама ҳисобга олинди. Яхши таъминланган, юксак жанговар руҳга эга бўлган миллий армиямиз барпо этилди. Бугунги кунда ҳарбий бошқарувнинг самарали тизими шакллантирилди. Қуролли Кучлар таркибида турли қўшинларнинг ўзаро мувофиқ ҳолда ва ҳамкорликда ҳаракат қилишини таъминлайдиган механизмлар фаолият кўрсатмоқда [2]. Жумладан, “Ўзбекистон Республикасини ҳимоя қилиш – Ўзбекистон Республикаси ҳар бир фуқаросининг бурчидир. Фуқаролар қонунда белгиланган тартибда ҳарбий ёки муқобил хизматни ўташга мажбурдирлар” [3].

Бугунги кунга келиб мудофаа вазирлиги тизимида Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари Академияси, Чирчиқ олий танк қўмондонлик муҳандислик билим юрти, Самарқанд олий ҳарбий автомобил қўмондонлик муҳандислик билим юрти, Жиззах олий ҳарбий авиация билим юрти, Тошкент тиббиёт академияси ҳузуридаги ҳарбий тиббиёт факултети республикамизга ҳарбий кадрлар тайёрлаш тизимини юқори поғонага кўтармоқда. Президентимиз юртимизда ёшларга ҳарбий таълим-тарбия берадиган курсантлар мактабларига “Темурбеклар мактаби” деб ном бериши, тармоқларда катта натижаларга эришиб келаётган йигитлар учун “Мард ўғлонлар” номли Давлат мукофотини, ёшларга оид давлат сиёсатини амалга оширишда, ўқишда, меҳнатда, жамоат ишларида ҳар томонлама фаол бўлган йигит-қизларимизни тақдирлаш мақсадида “Келажак бунёдкори” медалини таъсис этиш таклифини ҳам берган эдилар [4].

Ўрта мактабдан бошлаб олий ўқув юртларигача қамраб оладиган узлуксиз ҳарбий таълим ва ватанпарварлик тарбияси бўйича ўзига хос ноёб ва яхлит тизим яратилиб, «Темурбеклар мактаби» ҳарбий академик лицейлари ташкил этилди;

Қуролли Кучлар тизимида Ўзбекистон ёшлар иттифоқининг бошланғич ташкилотлари фаолияти йўлга қўйилди;

Ҳарбий хизматчиларнинг ижтимоий таъминот тизими янада такомиллаштирилди. Миллий армиямиз учун янгиланишлар даври бўлди. Давлатимиз томонидан қўшинларимизни ҳар томонлама ривожлантириш, жанговар шайлигини янада ошириш бўйича муҳим ислохотлар амалга оширилмоқда.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев раҳбарлигида «Ўзбекистон Республикаси Мудофаа доктринаси», Қуролли Кучларни стратегик қўллаш Концепцияси ва Режаси, Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг ҳарбий хизматни ўташ тартиби тўғрисидаги қарор янгидан ишлаб чиқилди, «Ватанга Қасамёд» матни янги таҳрирда

қабул қилинди, ёшларда Ватанга дахлдорлик ҳиссини кучайтириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018-йил 23-февралдаги 140-сонли Қарори билан тасдиқланган “Ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялаш концепция”си қабул қилинди. Концепциянинг 2-боб 6-бандида ёшларни миллий ғоя ва Ватанга садоқат руҳида тарбиялаш, уларнинг қалби ва онига Ватан ҳимояси шарафли ва муқаддас бурч эканлигини сингдириш, қадимий тарихимиз ва маданиятимиз, жонажон Ватанимизнинг мустақиллиги ва равнақи йўлида фидокорона курашган миллий қаҳрамонларимиз билан фахрланиш, уларга муносиб бўлиш туйғусини шакллантириш, миллий армиямизнинг қудратини ва салоҳиятига бўлган ишончни кучайтириш масаласи кўриб чиқилган. Миллий армиямизнинг жанговар қудратини ошириш мақсадида ривожланган мамлакатлар армияларининг илғор тажрибалари чуқур ўрганилиб, таҳлил қилинди. Натижада ҳарбий округлар қўшинлари жанговар таркиби такомиллаштирилди. Ҳарбий қисм ва муассасалар тўлиқ рақамли алоқа тизимига ўтказилди. Хавфсизликни таъминлаш мақсадида ўзига хос ҳимояланган электрон ахборот алмашинуви жорий қилинди. Замонавий ахборот коммуникация технологиялари билан жиҳозланган мобил қўмондонлик пунктлари яратилди, қўшинлардаги мавжуд мобил алоқа техникалари модернизация қилинди.

Жанговар тайёргарлик машғулотларини сифатли ўтказиш ҳамда юрт ҳимоячиларига муносиб хизмат шароитларини яратиш мақсадида барча полигон ва ҳарбий шаҳарчалар янгидан барпо этилди. «Чирчиқ» полигони ҳудудида янгидан барпо этилган «Мудофаа вазирлиги моделлаштириш ва симуляция дала-ўқув маркази» ҳарбий хизматчиларнинг профессионал тайёргарликларини оширишда муҳим аҳамият касб этди.

Бугун янгиланиб, кундан-кунга замонавий қиёфа касб этаётган миллий армиямизда ҳарбий билимлар билан амалий машғулотлар уйғунлигини таъминлаш ҳам устувор вазифалар сирасига киради. Энди ҳарбий қисм ва бўлинмаларда жанговар машғулотлар бир неча баробар кўпайтирилди. Ҳарбий хизматчилар ўртасида ўзаро ижобий тажриба алмашиш ва соғлом рақобат муҳитини шакллантириш мақсадида «Мен ғолиб» шиори остида 3 босқичдан иборат армия ўйинларининг ўтказилиши халқаро мусобақа ва танловларда ҳам ўзининг ижобий натижасини кўрсатмоқда. Ҳарбий хизматчилар ва уларнинг оила аъзоларини ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлашга ҳам катта эътибор қаратилди. Натижада юрт посбонларининг хизмат ва яшаш шароитлари яхшиланди. Шунингдек, 3 765 нафар ҳарбий хизматчининг фарзандлари олий ҳарбий ва олий таълим муассасаларига ўқишга киришида қўшимча имтиёз берувчи тавсияномаларга эга бўлишди.

Дунё миқёсида ўтказилиб келинаётган Халқаро армия ўйинлари бугун иштирокчи мамлакатлар Қуролли Кучлари қай даражада маҳоратли экани ҳақидаги тасаввурни шакллантиради. Миллий армиямизнинг халқаро майдонда кўрсатаётган натижаси йилдан-йилга ўсиб бормоқда.

2021-йилда эса дунёнинг 11 давлат ҳудудларида 42 мамлакат вакилларида иборат 277 жамоа — беш минг нафардан ортиқ ҳарбий хизматчи иштирок этган «АрМИ — 2021» Халқаро армия ўйинларида Ўзбекистон ҳарбий жамоалари Хитой, Ҳиндистон, Беларусь, Вьетнам каби кучли жамоаларни ортда қолдириб, 4 та олтин, 9 та кумуш ва 4 та бронза медал билан умумжамоа ҳисобида 2-ўринни эгаллади. Ўзбекистон жамоасининг юксак натижалари ва ғалабали иштироки халқаро кузатувчилар томонидан юқори баҳоланди.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, ўтган 31-йил ичида мамлакатимизда тинчлик ва осойишталик, барқарор тараққиётни таъминлаш вазифасини бажарадиган миллий армиямиз том маънода профессионал жиҳатдан ўзини кўрсата олди. Бу қисқа вақт ичида армия янгидан барпо этилди. Она Ватанимизнинг янада ривожланишига, куч-қудрати ва салоҳияти ортишига хизмат қилади.

Бугунги кунда ҳар қандай армиянинг жанговар шайлиги нафақат унинг замонавий қурол-аслаҳалар ва ҳарбий техникалар билан бутланганлиги, балки шахсий таркибнинг айна ўша замонавий ҳарбий техникаларни бошқаришни қай даражада ўзлаштирганлиги ҳамда жанговар шароитларда уни моҳирлик билан бошқара олишига ҳам бевосита боғлиқ.

Бу маънода халқаро терроризм, экстремизм, наркохуружлар ҳамда уюшган жиноий гуруҳларга қарши курашиш ҳар бир мамлакатнинг устувор вазифаси ҳисобланади. Бунинг учун минтақавий ҳамкорлик ва ўзаро ҳамжиҳатликда тинчликни таъминлаш йўлида ҳарбий-илмий ҳамкорлик доирасини кенгайтириш мақсадга мувофиқдир.

Ўзбекистон ташқи сиёсатига хос мослашувчанлик ва очиқлик тамойиллари, бизнинг яқин қўшниларимиз билан муносабатларни ривожлантириш устувор вазифа. Бу минтақамиз тинчлиги ва барқарорлигининг кафолати. Айна вақтда Ватанимиз мустақиллиги ва суверенитети, халқимизнинг маданий-тарихий ўзига хослигини асраш муқаддас бурчимиз. Ҳеч қандай ҳарбий-сиёсий блоklarга қўшилмаслик, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида хорижий давлатларнинг ҳарбий база ва объектларини жойлаштиришга йўл қўймаслик, ҳарбий хизматчиларимизнинг хориждаги тинчликпарварлик операцияларида иштирок этмаслик сиёсатига содиқ қолиш мамлакатимизнинг позицияси бўлиб қолади. Бу мамлакатимиз суверенитетини мустаҳкамлашнинг гаровидир. Ватанни онага қиёслашган, она ватанга садоқатли бўлиш, ватанга жон фидо қилишни биз Жалолиддин Мангуберди, Нажмиддин Кубро тимсолида кўришимиз мумкин, уларнинг кўрсатган жасорати, тарихда акс этган ва бу ҳарбийларни, ватанга садоқат билан хизмат кўрсатишга ундайди. Ватанни ҳимоя қилиш азалдан шарафли бурч ҳисобланган.

Хулоса ўрнида шуни айтиш керакки, ёшларда Ватанга дахлдорлик ҳиссини кучайтириш, Ватанни севиш ва асраш туйғуларини шакллантириш ахлоқий эҳтиёжга айланди. Президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъбири билан айтганда, ватанпарварлик халқимизнинг азалий қадриятларидан ҳисобланади. У меҳр-оқибат, Ватан тақдири учун қайғуриш, ташвиш ва фалокатларга ҳамдардлик каби ахлоқий фазилатлар сирасига киради. Айниқса, ҳарбий ватанпарварлик умумхалқ, умуммиллий ватанпарварликнинг алоҳида тури ва ажралмас бўлагидир. Ҳарбий ватанпарварлик ғояларини ёшлар қалбига сингдириш Ўзбекистон Республикасининг давлат сиёсатида яна ҳам муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон Республикасининг мудофаа ва хавфсизликни таъминлашга қаратилган барча тизимли чора-тадбирлари ва саъи-ҳаракатлари минтақа ва жаҳон миқёсида тинчлик ва осойишталикни таъминлашга қаратилган.

Гарчи хавф ва таҳдидлар мавжуд бўлсада, янги Ўзбекистонни мусаффо осмони ва чегараларининг дахлсизлиги ишончли қўллардадир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwi0h9aXz9H7AhWPTIsKHdxWCGw4ChAWegQICRAB&url=https%3A%2F%2Fsud.uz%2F1401-2%2F&usg=AOvVaw3XXYBZ0-VE1NwaB1ShYti->
2. Ватанимизнинг мард ва жасур ҳимоячилари. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj2g8_80dH7AhVvk4sKHQNxA1k4FBAWegQIFRAB&url=http%3A%2F%2Fwww.adolatgzt.uz%2Ftribune%2F5814&usg=AOvVaw3nIIXvoqPGEANKXUT_AGmT
3. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси-Тошкент Ўзбекистон, 2017-Б-18
4. Мирзиёев Ш.М. Жисмоний ва маънавий етук ёшлар – эзгу мақсадларимизга етишда таянчимиз ва суянчимиздир // www.prezident.uz.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018-йил 23-февраль куни тасдиқланган “Ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялаш концепция” Ватанпарвар газетасининг № 9 (2760) – сони, 2018 йил 2 март.
6. Глобаллашув шароитида ҳарбий хавфсизликни таъминлашда қуролли кучларнинг роли ва аҳамияти. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj2g8_80dH7AhVvk4sKHQNxA1k4FBAWegQIGBAB&url=https%3A%2F%2Faniq.uz%2Fyangiliklar%2Fglobalashuv-sharoitida-harbiy-xavfsizlikni-taminlashda-qurolli-kuchlarning-rol-i-va-ahamiyati&usg=AOvVaw36EA1EEEn2

HARBIY TA'LIM TIZIMIDA TANK EKIPAJLARINI OTISH TAYYORGARLIGIDAN TAYYORLASH MUAMMOLARI VA ULARNING YECHIMLARI

PROBLEMS AND SOLUTIONS OF TRAINING TANK CREWS IN FIRE TRAINING IN THE SISTEM OF MILITARY EDUCATION

Davletov Bexzod Xalikovich

Davletov Bexzod Xalikovich

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti

Qurollanish va otish kafedrası

Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School

Department of Armament and weapons training

Annotatsiya. Otish tayyorgarligining asosiy vazifasi shaxsiy tarkibni zamonaviy janglarnig har xil sharoitlarida dushmanni yakson qilishda kam vaqt va o'q-dori sarflab tank qurol-aslahalarini mohirona qo'llashga va uning jangovar imkoniyatlarini maksimal qo'llay olishga, o'z qurollariga bo'lgan ishonch hissini tarbiyalash, faollikni tarbiyalash va mustaqil otish vazifalarini yechishga o'rgatish hisoblanadi.

Kalit so'zlar: otish tayyorgarligi, otishni mashq qilish, jangovar tayyorgarlik, tank bo'linmalari, qurol-aslaha, rostdash, jangini tekshirish.

Abstract. The main tasks of fire training are training personnel in the skillful use of standard weapons and the maximum use of their combat capabilities to solve fire missions with the least expenditure of time and ammunition in various conditions of modern combat, instilling in trainees confidence in their weapons, fostering activity and independence in solving fire tasks.

Keywords: shooting training, shooting training, combat training, tank units, weapons, adjustment, combat inspection.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son, 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmonlari, 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi", 2018-yil 5-iyundagi "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3775-son, 2020-yil 6-noyabrdagi "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884-son hamda 2018 yil 4 avgustdagi "O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilarining ma'naviy-ma'rifiy saviyasini oshirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi PQ-3898-son qarorlariga muvofiq harbiy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayoni samaradorligini oshirish va professor-o'qituvchilar ish faoliyatini tashkillashtirishni yanada takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi mudofaa vazirining 2022-yil 15-sentabrdagi kungi 686-sonli O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi tassarrufidagi oliy ta'lim muassalarini faoliyatini tartibga keltirish to'g'risida nizom kuchga kiritilgan. Ushbu buyruqqa asosan oliy harbiy ta'lim muassasalari (OHTM) dagi ta'lim jarayonining tashkillashtirish darajasi muayyan ixtisoslik va malakaga ega ofitser kadrlarni tayyorlash borasida qo'yilgan vazifalarning barcha elementlarini belgilangan muddatlarda, sifatli, to'la-to'kis va samarali o'tkazilishini ta'minlashga qaratilgan.

Otish tayyorgarligi – tank bo'linmalari jangovar tayyorgarlik fanlarining asosiylaridan va dala ko'nikmalarining ajralmas tarkibiy qismlaridan biri bo'lib sanaladi.

Otish tayyorgarligining asosiy vazifasi shaxsiy tarkibni zamonaviy janglarning har xil sharoitlarida dushmanni yakson qilishda kam vaqt va o'q-dori sarflab tank qurol-aslahalarini mohirona qo'llashga va uning jangovar imkoniyatlarini maksimal qo'llay

olishga, o'z qurollariga bo'lgan ishonch hissini tarbiyalash, faollikni tarbiyalash va mustaqil otish vazifalarini yechishga o'rgatish hisoblanadi.

Otish tayyorgarligini rejalashtirish va hisobini yuritish

Otish tayyorgarligini rejalashtirish harbiy qism shtabi tomonidan o'quv, jangovar otish mashqlari va jangovar otish bilan taktik o'quvlarni o'tkazish muddatini aniqlash bilan boshlanadi. Otishlar butun o'quv davri uchun teng taqsimlangan bo'lishi ya'ni bir oyda bitta otish mashqi tarzida rejalashtirilishi kerak.

Har bir otish mashqini o'tishdan oldin 4-5 marta tankdan otishni mashq qilish mashg'uloti o'tkazilishi kerak va qurol-aslahalarning moddiy qismi, otish asoslari va qoidalariga tegishli savollar ko'rib chiqilishi kerak. Bunda asosan o'quv bo'linmalarida bo'lim va mavzularni o'rganishda aniq ketma-ketlikka rioya etilishi maqsadga muvofiqdir.

1-rasm. Tank ekipajlari otish mashg'ulotida.

Masalan, ekipajning qurol-aslahalar bilan harakatini, jangovar bo'linmani o'rganib bo'lgandan keyin, otish qoidalarini esa trayektoriya elementlarini va snaryadning uchishiga ta'sir qiluvchi sharoitlarni, otish mashqlarini esa o'q-dorilar bilan ishlash qoidalarini o'rganib bo'lgandan keyin o'tkazish kerak.

Otish tayyorgarligi taktik tayyorgarligi bilan chambarchas bog'liqlikda o'tkazilishi kerak. Masalan, taktik tayyorgarlikdan bo'linmalarning hujumdagi harakatlari mavzulari o'tkazilayotganda, otish tayyorgarligidan tankdan tayyorlov yoki o'quv otish mashqlari harakatda o't ochish mashqlari bilan mos kelishi kerak.

Batalyonlarda o'quv davri uchun har oyning har haftasiga otish tayyorgarligidan mavzular va ularni o'rganish uchun soatlar soni, tayyorlov otish mashqlari, me'yorlar va o'quv otish mashqlari rejalashtirilishi kerak.

Vzvodda boshqa fanlar singari otish tayyorgarligi haftasiga mashg'ulotlar rejasiga asosan rejalashtiriladi, bunda har bir mashg'ulot uchun o'quv savollari, me'yorlar va otish mashqlari ko'rsatiladi, zarur hollarda ushbu savollar alohida guruhlar yoki o'rganuvchilar kategoriyasiga qarab rejalashtiriladi. Otish tayyorgarligidan har bir mashg'ulotning yakuni vzvod jangovar tayyorgarlik hisobini yuritish jurnaliga yozib boriladi.

Harbiy ta'lim muassasalarida otish tayyorgarligidan kursantlarning o'zlashtirishi guruh jurnalida, imtihon vedomostlarida, sinov kitobchalarida va kursantlarning o'quv kartochkalarida hisobga olinib boriladi.

2-rasm. Tank pushkasi stvol kanalini pritselning nol mo'ljallash chizig'i bilan rostlash (Isroil).

Hozirgi kunda chet el armiyalari (AQSH, Isroil, Germaniya, Fransiya) tank bo'linmalari ekipajlari tank pushkasini, pritsel nol mo'ljallash chizig'i bilan nazorat rostlash nishoni yoki uzoqlashgan nuqtaga nisbatan rostlashda, stvol kanali o'qini nazorat rostlash nishonidagi belgisiga yoki uzoqlashgan nuqtaga yo'naltirishda stvol kanaliga o'rnatiladigan maxsus poddon o'rniga stvolning old tomonidan o'rnatiladigan maxsus moslamalar bilan amalga oshirishadi.

Mavjud muammo: Hozirgi vaqtda tank bo'linmalarimizda tanklarni jangovar qo'llashga tayyorlashda, ya'ni qurol-aslahalarini rostlash va qurollarning jangini tekshirish va meyor darajasiga keltirish bo'yicha ishlarni bajarish rahbariy hujjatlar asosida olib borilmoqda, lekin ushbu ishlarni amalga oshirishda bir nechta muammolar yuzaga kelmoqda.

Tank bo'linmalarida ekipajlarning tank qurol-aslahalarini jangovar qo'llashga tayyorlashda kerak bo'lgan moslamalardan, ya'ni pritsel nol mo'ljallash chizig'ini stvol kanali o'qi bilan nazorat rostlash nishoni yoki uzoqlashgan nuqtaga nisbatan rostlashda ishlatiladigan maxsus poddonning noqulayligidir. Rostlashda pushka zatvor klinini ochib maxsus poddonni ichki tomondan o'rnatish va TV-115 okulyaridan kuzatish ancha noqulayliklar tug'diradi.

Muammoning yechimi: Tank bo'linmalarimizdagi ushbu muammoni hal etish maqsadida yangi rostlash moslamasini ishlab chiqish zarurati tug'ilgan.

Mudofaa vazirligi tank bo'linmalarida tank qurol-aslahalarini jangovar qo'llashga tayyorlashda pritsellar ko'rish chizig'ini uzoqlashgan nuqta bo'yicha yoki nazorat rostlash nishoni bo'yicha rostlash moslamasini yaratish va uni amaliyotga tatbiq etish.

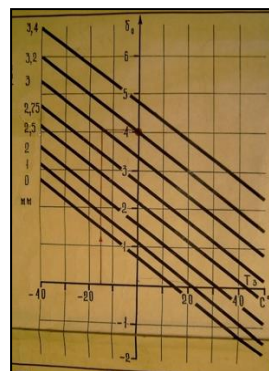
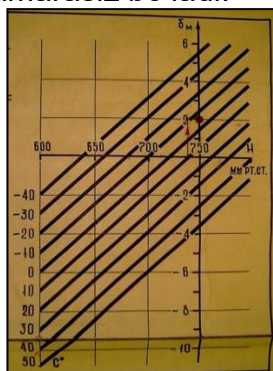
115 va 125 mm li tank pushkalari (2A20, 2A46 va uning modifikatsiyalari) stvol kanali o'qini pritsel nol mo'ljallash chizig'i bilan rostlash moslamasi

3-rasm. Tank pushkasi stvol kanali o'qini pritsel nol mo'ljallash chizig'i bilan rostlash moslamasining qo'llanilishi.

Ushbu moslamadan, bilim yurti tank qo'shinlari taktik-qo'mondon mutaxassisligi kursantlari bilan tanklardan shtatdagi snaryadlar bilan otish mashg'ulotlari o'tkazilishidan oldin rostlash amallarini bajarishda qo'llanilib kutilgan natijalarni berdi.

Ekipaj T-72 tankidan otish sharoiti normal sharoitdan og'ishganda otishda pritsel kompleksi tarkibiga kiruvchi nomogrammadan foydalanib otishni amalga oshiradi, aks holda otish natijalari samarasiz bo'ladi.

4-rasm. Nomogramma

Nomogramma- δ_m to'g'irlashini aniqlash uchun xizmat qiladi, ya'ni havo harorati T_h ; bosim, stvol kanalining yeyilishi Δd va zaryad temperaturasi T_z ga bog'liq holda δ_o to'g'irlashini aniqlash uchun ya'ni, otish sharoiti normal otish sharoitidan og'ishgan otish uzoqligiga avtomatik ravishda to'g'irlash kiritish uchun xizmat qiladi va,

$\delta = \delta_o + \delta_m$ formulasi orqali.

Misol:

$T_B = -10$, $H_B = 740$,

$\delta_m = F_1(T_B, H_B) = 2$

$T_3 = -10$, $\Delta d = 3$

$\delta_o = F_2(T_3, \Delta d) = 4$, $\delta_z = \delta_o + \delta_m = 2 + 4 = 6$

Mo'ljalga oluvchi yoki tank komandiri to'g'irlash potensimetrida + 6 qiymatini qo'zg'almas indeks to'g'risiga qo'yishi kerak va shuning bilan otish uzoqligiga to'g'irlash kiritiladi.

Hozirgi kunda Rossiya Federatsiyasi "Уралвагонзавод" konstruktorlik byurosi tomonidan ishlab chiqarilayotgan T-72B3M tanki o't ochishni boshqarish tizimida ushbu to'g'irlash potensimetri vazifalarini "Соча-У" ko'p kanalli pritseli avtomatik ravishda amalga oshiradi.

Tankdan otishning asosiy usullaridan biri bu harakatda otishidir, eng samara beradigani esa joyidan otish hisoblanadi.

Tank qurol-aslaha stabilizatori tank harakatlanayotganda pushkadan va unga juft biriktirilgan pulemyotdan otish samaradorligini oshirish uchun mo'ljallangan.

Tank ekipajlari otishdan oldin tank qurol-aslahalarini jangovar qo'llashga tayyorlashda stabilizator ko'rsatgichlarini tekshirishi kerak. Quyida T-72 tanki pushkasining sapfa o'qiga nisbatan noturg'unlik holatini aniqlashni misol qilib ko'rsataman.

Mo'ljalga oluvchi yoki tank komandiri to'g'irlash potensimetrida +6 qiymatini qo'zg'almas indeks to'g'risiga qo'yishi kerak va shuning bilan otish uzoqligiga to'g'irlash kiritiladi.

Hozirgi kunda Rossiya Federatsiyasi "Уралвагонзавод" konstruktorlik byurosi tomonidan ishlab chiqarilayotgan T-72B3M tanki o't ochishni boshqarish tizimida ushbu to'g'irlash potensimetri vazifalarini "Соча-У" ko'p kanalli pritseli avtomatik ravishda amalga oshiradi.

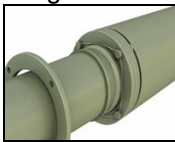
Tankdan otishning asosiy usullaridan biri – bu haraktida otishidir, eng samara beradigani esa joyidan otish hisoblanadi.

Tank qurol-aslaha stabilizatori tank harakatlanayotganda pushkadan va unga juft biriktirilgan pulemyotdan otish samaradorligini oshirish uchun mo'ljallangan.

PUSHKANING SAPFA O'QIGA NISBATAN NOTURG'UNLIK HOLATINI ANIQLASH

№	Bajariladigan ishlar	Asbob, uskunalar	Bajaruvchi	Texnik talablar
1	Stabilizator ko'rsatgichlarini tekshirishga tayyorlang			
2	Pushkani o'quv artsnaryadi bilan o'qlang	O'quv OF artsnaryadi	tank komandiri	zatvor klinini qo'l yordamida oching
3	Juft biriktirilgan pulemyot kronshteyniga og'irligi 8,5 kg pulemyot korobkasini o'rnating	Korobka yuk bilan	tank komandiri	
4	Pulemetni o'rnating	Pulemyot	tank komandiri	
5	Stvol uchiga qalam o'rnatilgan xomutni o'rnating	xomut, qalam	tank komandiri, mo'ljalga oluvchi	
6	Ko'tarish mexanizmi richagini «Стаб.» holatiga qo'ying		mo'ljalga oluvchi	richagni yuqorigi holatga qo'ying
7	Pushkani past va yuqorigi tayanchlargacha ko'tarib tushiring		tank komandiri	pushka barcha holatlarda erkin harakatlanishi kerak
8	Pushkani gorizontal holatga keltiring		tank komandiri	

№	Bajariladigan ishlar	Asbob, uskunalar	Bajaruvchi	Texnik talablar
9	Xomutga dinamometrni o'rnatish va pushkaning gorizontol holatdan pastga va yuqoriga 20-30 mm ga siljitish kuchini aniqlang. 	60 kgs kuch dinamometri	tank komandiri	o'lchashni uch marta yuqoriga va pastga amalga oshiring, har-bir o'lchashda ularning o'rtacha arifmetik qiymatini toping
10	Pushkaning sapfa o'qiga nisbatan noturg'unlik holatini quyidagi formula bo'yicha aniqlang: $M_n = \frac{(P_1 - P_2)}{2} * L$		tank komandiri	M_n – noturg'unlik momenti, kgs; R_1, R_2 – pastga va Yuqoriga qo'yilgan kuchlarning o'rtacha arifmetik qiymati; L – kuch qo'yilgan joydan sapfa o'qigacha bo'lgan masofa ($L=5,11m$)
11	Noturg'unlik momenti 3 kgs/m dan ko'p bo'lmasligi kerak.	Muvozanatlovchi yuk	tank komandiri, mo'ljalga oluvchi	agar noturg'unlik momenti 3 kgs m dan ko'p bo'lsa, pushka to'sinining pastki qismidagi muvozanatlovchi yuklarni olish bilan, kam bo'lsa resiver oldiga yuklarni qo'shish orqali to'g'irlanadi.

Harbiy kadrlarni ofitserlar, kursantlar va shuningdek, tank ekipajlarining otish tayyorgarligidan amaliy mashg'ulotlarga, tank qurol-aslahalarini otishga, ekspluatatsiya va saqlash bo'yicha tayyorgarlik ko'rishi hamda o'z professional bilimlarini oshirishda umumtexnika fanlarining o'rni va dolzarbligi yuqorida ko'rsatib o'tganidek juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Изделие 1А40 техническое описание. – М.: “ВИ”, 1984.
2. Изделие 1А40 инструкция по эксплуатации. – М.: “ВИ”, 1984.

HARBIY TA'LIM FAKULTETLARI TALABALARINI TAYYORLASH JARAYONIDA KREATIV SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE QUALITIES IN THE PROCESS OF TRAINING STUDENTS OF MILITARY EDUCATION FACULTIES

Jalilov Nodirjon Azamatovich

Jalilov Nodirjon Azamatovich

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

Harbiy ta'lim fakulteti Uslubiy tayyorgarlik sikli

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Faculty of Military Education Methodological training cycle

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagogika sohasidagi OTM talabalarining ijodkorlikka bo'lgan qobiliyati, ijodkorlik iste'dod darajasi, individning an'anaviylik yoki odat tusiga kirgan fikrlash sxemasidan uzoq bo'lgan, prinsipial yangi g'oyalarni yaratishga tayyorlikni xarakterlovchi, shuningdek, muammolarni o'zgacha tarzda bartaraf etish, iqtidorning mustaqil faktori sifatida qabul qilingan kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan materiallar yoritilgan.

Kalit so'zlar: kreativlik, qobiliyat, ijodkorlik, iste'dod, individ, an'anaviy, prinsip, iqtidor, mustaqil faktor, raqobatbardosh, konvergent, divergent.

Abstract. This article focuses on the development of creative abilities of HE students in the field of pedagogy, the level of creative talent, readiness to create fundamentally new ideas that are far from the traditional or habitual scheme of thinking of the individual, as well as solving problems in a special way, considered as an independent factor of talent, highlights the materials.

Keywords: creativity, achievement, creativity, talent, individuality, primary, principled, talent, factor, origin, convergent, divergent.

Respublikamizda so'nggi yillarda kadrlar tayyorlashning sifat darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida oliy malakali mutaxassislar tayyorlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, harbiy ta'lim fakultetlari talabalarining kreativ sifatlarini rivojlantirishda jahonning yetakchi oliy ta'lim muassasalari bilan yaqin hamkorlik aloqalari o'rnatish, o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan ilg'or pedagogik texnologiyalar, o'quv dasturlari va o'quv-uslubiy materiallarini keng joriy qilishning me'yoriy asoslari yaratilmoqda. "Oliy ta'lim bilan qamrov darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoit yaratish"[1]. Natijada, harbiy ta'lim fakultetlari talabalarining kreativ sifatlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik imkoniyatlari yanada kengayadi.

Sharqda "Muallimi soniy" ("Ikkinchi muallim") nomi bilan mashhur Abu Nasr Forobiy ta'lim-tarbiyaga birinchi marta ta'rif bergan olim hisoblanadi. Ta'limda barcha fanlarning nazariy asoslari o'rganilsa, tarbiyada ma'naviy-axloqiy qoidalar, odob me'yorlari o'quvchilarga singdiriladi, kasb-hunarga oid ko'nikmalar hosil qilinadi, degan g'oyani ilgari suradi. Ulug' mutafakkir ta'lim-tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchi yoki ta'lim oluvchi shaxsiga yakka holda yondashishni, uning tabiiy, ruhiy va jismoniy hislatlarini e'tiborga olish zarurligini ta'kidlaydi. Shuningdek, u ilm olish masalasiga inson mohiyatini tushuntirib berishning tarkibiy qismi sifatida qarab, ilm olish, kasb-hunar egallash har bir fozil jamiyat va fozil shahar aholisining zaruriy hislatidir, deya uqtiradi [3]. Jumladan, Bahouddin Naqshband o'qituvchi, murid, ya'ni ma'naviy padar ekanligi haqida gapirar ekan, o'qituvchi tolibining (o'quvchisi) o'tgan, hozirgi va kelajak holidan boxabar bo'lishi kerak, shundagina uni tarbiya qila oladi, degan qimmatli pedagogik tamoyilini ham olg'a suradi [4].

Abu Rayxon Beruniyning fikricha yoshlarni o'qitish uchun o'qituvchi tanlash o'ta-onaning birinchi va asosiy vazifasi deb bilgan. Buning uchun o'qituvchi xushmuomala, rostgo'y, o'z fanini va o'qitish qoidalarini yaxshi biladigan, pokiza, yurish va turishda namuna bo'lishi kerakligini talab etadi. Agar, – deydi Beruniy, – tarbiyachining o'zi o'rnak bo'lmasa, aytgan gapiga o'zi rioya etmasa, uning talabi va tarbiyasi samarasizdir [5]. Voiz Koshifiyning uqtirishicha, insonni ta'lim-tarbiya orqali qayta tarbiyalash, aqliy qobiliyatini o'stirish mumkin. Buning uchun bolaga yaxshi ta'lim tarbiya-berish, unda yaxshi sifatarni o'stirish, uni nojo'ya xatti-harakatlardan qaytarish lozim[4] deb ta'kidlaydi.

Xususan, Behbudiy ta'lim-tarbiyada muvoffaqiyatga erishishning birdan bir yo'li o'lkada ilm-fanni rivojlantirish ekanini aytadi. Behbudiy ta'lim-tarbiya ishini ijtimoiy hayot, jahon miqyosida sodir bo'layotgan voqealar bilan bo'g'liq holda olib borishni talab etadi [4] deya ta'kidlaydi. Abdulla Avloniyning fikricha, insonni kamolotga yetkazishda bosh omil bo'lgan aql ilm va tajriba tufayli rivojlanadi. Ilm olish riyozat chekishni, sa'y-g'ayratni talab qiladi [4]. Abdurauf Fitrat o'zining ilmiy, adabiy, ma'rifiy asarlarida vatanparvarlik, insonparvarlik, millatparvarlik, ma'rifatparvarlik g'oyalarini bayon etdi, ma'rifatni keng yoyishni o'zining vijdoniy burchi deb bildi [4].

Shuningdek, V.N. Drujinin, N.V. Xazratov J. Guilford., E.P. Torrance., E. Bonolarning asarlarini tahlil qilish asosida kreativlikning yigirma sakkizta shaxsiy omillari aniqlandi – ijodkorlikning shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir qiluvchi qobiliyatlar va shaxsiy xususiyatlar: fikrlashning divergensiyasi; fikrlashning o'ziga xosligi; semantik moslashuvchanlik; muammoni aniqlash va yuzaga keltirish qobiliyati; ko'plab g'oyalarni yaratish qobiliyati; tahlil qilish qobiliyati; stereotiplarni yengish qobiliyati; ko'plab uyushmalarni topish qobiliyati; qiziqish; mukammallikka intilish; tavakkal qilish qobiliyati; motivatsiya; xayoliy xotira; emotsionallik; xulq-atvorning spontanligi; maqsadga muvofiqligi; tashki o'tkir idrok etish qobiliyati; o'ziga ishonch; individualizm; diqqat; tasavvur; sezgi; hayol surish qobiliyati; yangiliklarni ijobiy idrok etish va qo'llashga munosabat; hukmlarning mustaqilligi; tushuncha; hodisalarni turli nuqtai nazardan ko'rib chiqish qobiliyati [6].

Bizning fikrimizcha harbiy ta'lim berish sharoitida kreativ shaxs bo'lish uchun harbiy ta'lim fakultetlari talabalari Davlat Ta'lim Standarti va Harbiy ta'lim fakultetlari malaka talablarida taqdim etilgan zarur va yetarli darajada bilim, ko'nikma va malaka hamda qobiliyatga ega bo'lishi, yuqori motivatsiyaga ega bo'lishi, o'rganish va ijodiy faoliyatga qiziqish ko'rsatishi, o'ziga xosligi va fikrlash ravonligini namoyon qilishi kerak.

Talabalarining kreativ sifatlarini rivojlantirishda ko'p narsa o'qituvchiga, uning shaxsiy va kasbiy fazilatlariga, o'zi tanlagan o'qitish usullariga, ko'pincha o'zi yaratishi kerak bo'lgan o'quv materiallariga bog'liq chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlikni tashkil etish va uni o'qitish metodikasi fani darslarida o'qituvchining muhim vazifasi ijodiy fikrlashni rivojlantirish bo'lib, u tafakkurning reproduktiv (mustaqil) va divergent turlari bilan tavsiflanadi. Ular orasida o'qituvchining kreativ qobiliyatiga muhim o'rin beriladi. Faqat kreativ iqtidorli ustozgina nostandart fikrlashga qodir talabalarni o'qitishi mumkin.

Harbiy ta'lim fakultetlari talabalarining kreativ sifatleri tarkibi quyidagi qismlardan iborat:

motivatsion kasbiy va pedagogik yo'naltirilganlik, o'z bilimlari, qobiliyatlari, ko'nikmalarini egallash va amalga oshirishga shaxsiy munosabat, kelajakdagi kasbiy faoliyatga bo'lgan qadriyat munosabatida, muvaffaqiyatga erishish istagida ham namoyon bo'ladi;

bo'lajak o'qituvchi kasbiy faoliyatining asosi bo'lgan bilim va ko'nikmalari, shuningdek, kreativlikni rivojlantirishga ta'sir ko'rsatadigan bilim faoliyatining ijodiy xususiyatlarini qamrab oladi;

prakseologik kasbiy muammolarni hal qilishga ijodiy yondashish qobiliyati bilan tavsiflanadi, hamda shaxs tomonidan kasbiy qadriyatlar, bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni o'zlashtirish va o'zgartirish jarayonini ochib beradi va mutaxassis sifatida o'zini o'zi anglashni nazarda tutadi.

Shu bilan birga, talabalarning kreativ sifatlarini rivojlantirishning asosiy tendensiyalari quyidagilardan iborat: ta'lim jarayonini axborotlashtirish, harbiy ta'lim tizimini insonparvarlashtirish va kreativ sifatlarini rivojlantirish.

Harbiy ta'lim fakultetlari talabalari har doim ham kreativ shaxs sifatida harakat qila olmaydilar, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 9-oktabr, 809-son "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim muassasalarining harbiy tayyorgarlik o'quv bo'linmalari to'g'risidagi nizomni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori rezervdagi va zaxiradagi ofitserlarni tayyorlaydigan harbiy tayyorgarlik o'quv bo'linmalari o'z maqomiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi oliy harbiy ta'lim muassasalariga tenglashtiriladi [2] deb ta'kidlanganligi talabalarning umumharbiy nizomlar asosida komandir va boshliqlar tomonidan berilgan buyruqlar so'zsiz bajarilishi kerakligini, buyruqlar bajarilmagan holatlarda esa ularga nisbatan intizomiy ta'sir choralari yoki jinoiy javobgarlikka tortish holatlari ham qo'llanishi mumkin. Talabalarga kreativlik kelajakda pedagog sifatida faoliyat olib borganda pedagogik-psixologik jarayonlarni tashkil etish va mazmunni boyitishda, shuningdek, motoo'qchi guruh komandiri sifatidagi faoliyat olib borishda jangovor vazifalarni bajarish vaqtida tez va to'g'ri nostandart qarorlar qabul qilishda divergent fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi farmoni. T.; 2019 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 9-oktabrdagi 809-son "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalarining harbiy tayyorgarlik o'quv bo'linmalari to'g'risida" gi qarori. T.; 2017 y.
3. М.Х.Тўхтаҳўжаев. Педагогика назарияси ва тарихи. Педагогика назарияси. Т.: 2007. – 379 б.
4. Зуннунов А. Педагогика тарихи. – Т.: 2004. Б. 335.
5. Беруний А.Р. Танланган асарлар. <https://elib.buxdu.uz/index.php/kutubxona/o'zbek-tilidagi-adabiyotlar/item/9537>.
6. Дружинин В.Н., Хазратов Н.В. Экспериментальное исследование формирующего влияния среды на креативность. <https://arxiv.gaugn.ru/s0205-95920000621-0-1-ru-1631/>.
7. Guilford J.P., Demos G.D., Torrance E.P. Factors That Aid and Hinder creativity. <https://www.semanticscholar.org/paper/Factors-that-Aid-and-Hinder-Creativity-Guilford-Vaughan/3408f253fccb14525bb47935451b3dceecb40a61>.
8. Torrance E. P. Guiding Creative Talent. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc. <http://dx.doi.org/10.1037/13134-000>.
9. Bono E. De. Серьезное творческое мышление Мн.: 2005 416. С

HARBIY SALOHİYATNI OSHIRISHDA O'ZBEK-HIND HAMKORLIGINING RIVOJLANISHI VA ISTIQBOLLARI

DEVELOPMENT AND PROSPECTS OF UZBEK-INDIAN COOPERATION IN ENHANCEMENT OF MILITARY AUTHORITY

Doniyev Sardor Ixtiyor o'g'li

Doniev Sardor ikhtior ugli

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Chirchik State Pedagogical University

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek-hind harbiy dasturlari sirasiga kiruvchi "Do'stlik" o'quvlarining boshlanishi, maqsadi, olib borilishi va erishilgan natijalari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Harbiy, mufofaa, salohiyat, mashqlar, maydon, jangovar tayyorgarlik, operatsiya.

Abstract. This article provides information about the beginning, purpose, conduct and results of the "Dostlik" training, which is part of the Uzbek-Indian military programs.

Key words: Military, welfare, potential, meshes, field, combat training, operation.

So'nggi yillarda mamlakatimizning harbiy va mudofaa salohiyatini oshirish uchun qator sa'y-harakatlar olib borilmoqda. Jumladan, jahon davlatlarining harbiy salohiyatini aniqlashga yordam beruvchi Global Firepower sayti indekslarida ham O'zbekiston harbiy salohiyati yaxshi natijalarni qayd etmoqda.

Mazkur natijalarni qo'lga kiritilishida harbiy sohadagi xalqaro hamkorlik ham o'z natijasini bermoqda. Mana shunday hamkorliklardan biri Global Firepower saytida kuchli o'nlikdan to'rtinchi o'rinda turuvchi [1] Hindiston Respublikasi bilan qo'shma hamkorlikda olib boriluvchi "Do'stlik" nomini olgan harbiy o'quv mashg'ulotlaridir.

Hind va o'zbek ommaviy axborot vositalari 2019-yildan boshlangan "Do'stlik" harbiy-o'quv mashg'ulotlari haqida keng ma'lumotlar berishdi. Xususan, "Goa today" da shunday ma'lumotlar beriladi: Hindiston terrorizmga qarshi kurash taktikasiga bag'ishlangan 10 kunlik sessiyada O'zbekiston bilan ilk bor harbiy mashg'ulotlarini o'tkazadi. Mashg'ulotlar 2019-yilning 4-13-noyabr kunlari O'zbekistonning Chirchiq o'quv-mashg'ulot maydonida bo'lib o'tadi. Mudofaa vaziri Shri Raj Nath Singx 3 kunlik tashrifi doirasida qo'shma mashg'ulotlarda ishtirok etayotgan Hindiston kontingenti bilan uchrashdi [2]. "Do'stlik I" o'quvlaridan ko'rilgan asosiy maqsad quyidagilardan iborat edi:

mashqning maqsadi tog'li, qishloq va shahar hududlarida isyonchilarga qarshi kurash va terrorizmga qarshi operatsiyaga e'tibor qaratish;

ushbu o'quvlarda Hindistondan 45 a'zolik kontingent BMT mandati ostida vertolyotdan otish operatsiyalari, tog'li kemalar, jangovar tayyorgarlik, taktik operatsiyalar va aralashuv mashqlari bo'yicha o'qitildi;

mashqlar doirasida Hindiston armiyasi o'quv kordoni va qidiruv operatsiyasi, mobil transport vositalarini tekshirish postlari va xonaga aralashuvni o'tkazadi;

O'zbekiston armiyasi cho'l va tog'larda taktik mashg'ulotlar va omon qolish ko'nikmalari bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazadi;

yakuniy kun, har ikki mamlakat 24 soat davomida amalda bo'lgan operatsiyalarni aks ettiradi.

“Do'stlik” o'quvlarining mashqlarida ikki armiya o'rtasida o'zaro ishlash ko'nikmalarini va ishonchni mustahkamladi va ikkala armiya o'rtasida eng yaxshi tajribalarni almashish imkonini berdi. O'zbekiston Markaziy Osiyodagi asosiy davlat bo'lganligi sababli, Hindiston hamkorlikning turli yangi yo'nalishlari orqali O'zbekiston bilan aloqa o'rnatishga harakat qilmoqda.

O'zbekistonlik harbiy xizmatchilar joriy yilning 8-mart kuni hind-o'zbek harbiy bo'linmalari ishtirokida o'tkaziladigan «Do'stlik-II» o'quvlarida ishtirok etish uchun Hindistonning Utaranchal shtati, Ranikhet provinsiyasi hududida joylashgan «Chaubatiya» o'quv markaziga yetib borishdi. Mudofaa vazirligi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar departamentidan leytenant Orifjon Mamajonov mazkur o'quv harbiy mashg'ulotlar haqida xabar berdi [3].

10-mart kuni ushbu o'quv markazining madaniyat saroyida hamkorlikdagi o'quvning tantanali ochilish marosimi bo'lib o'tdi. Tadbir avvalida ikki mamlakatning davlat bayroqlari olib kirildi va davlat madhiyalari ijro etildi. Tantanali tadbirni Hindiston Respublikasi piyoda qo'shinlari korpusi qo'mondoni general S.K Sharma kirish so'zi bilan ochib berdi. General Sharma o'z so'zida 2019-yil O'zbekistonda o'zbek-hind hamkorligida o'tkazilgan «Do'stlik-2019» taktik o'quv mashg'ulotlari mamlakatlar o'rtasidagi harbiy aloqalarni yanada mustahkamlashga xizmat qilganini, shuningdek, terrorizmga qarshi kurashish va jangovar o'quv operatsiyalarda ishtirok etish orqali ikki davlat o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni mustahkamlash mazkur o'quv mashg'ulotining asosiy maqsadi ekanligini alohida ta'kidlab o'tdi.

O'zbekiston delegatsiyasi nomidan so'zga chiqqan polkovnik Azizbek Kamilov O'zbekiston va Hindiston davlatlari o'rtasidagi munosabatlar tarixi haqida so'z yuritib, hamkorlikda o'tkazilayotgan mazkur o'quvlar kelajakda harbiy hamkorlik masalalarini yangi bosqichga olib chiqishini bildirdi.

O'quvning dastlabki ko'rgazmali mashg'ulotini Hindiston armiyasi kapitani Shishir Shukla o'z mamlakati haqidagi ma'lumot bilan boshlab bergan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi ofitseri polkovnik Dilmurod Yuldashev mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, erishilayotgan natijalar haqidagi chiqishi bilan davom ettirdi.

Harbiy sohadagi o'zbek-hind hamkorligidagi “Do'stlik” o'quvlari ikki mamlakat harbiy salohiyatini oshirish uchun yaxshi xizmat qilmoqda. Kelajakda ham “Do'stlik” nomli harbiy o'quvlarni uzoq muddatga mo'ljallangan holda o'tkazish bo'yicha kelishuvga kelindi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://www.globalfirepower.com/>
2. <https://www.gktoday.in/topic/dustlik-2019-india-uzbekistan-joint-military-exercise/>
3. www.Mudofaa.uz.

RUS TILINI O'QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN TEACHING THE RUSSIAN LANGUAGE

Axrarov Baxtiyor Sagdullayevich
Akhrarov Bakhtiyor Sagdullayevich

O'zbekiston Davlat jahon tillari universiteti
Uzbekistan State University of World Languages

Eshniyozova Marjona Sherali qizi
Eshniyozova Marjona Sherali kizi

O'zbekiston Davlat jahon tillari universiteti
Uzbekistan State University of World Languages

Annotatsiya. Maqolada rus tilini o'qitishda raqamli texnologiyalaridan foydalanish masalalari ko'rib chiqilgan. Rus tilini o'qitishda raqamli texnologiyalarning didaktik funksiyalari, imkoniyatlari, o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish bosqichlarida qo'llanilishi va ularning mavjud pedagogik texnologiyalarning samaradorligini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, ta'lim jarayoni, multimedia texnologiyalari, interaktivlik, topshiriqlar va mashqlar.

Abstract. The article discusses the use of digital technologies in teaching the Russian language. The didactic functions, possibilities and use of digital technologies in teaching the Russian language at the stages of organizing educational activities and their importance in improving the effectiveness of existing pedagogical technologies are analyzed.

Keywords: digital technologies, educational process, multimedia technologies, interactivity, tasks and exercises.

Raqamli texnologiyalar (lotinchadan "Digital technology") - kompyuter texnikasi yordamida yaratilgan, o'z dasturiy ta'minotiga ega texnologiyalar [1]. Bugungi kunda o'qituvchilar doska-bo'r-daftar texnologiyasi o'rnini raqamli texnologiyalar egallayotganligining guvohi bo'lmoqdalar. Kompyuter va Internet tarmog'i o'quv jarayonida munosib o'rin egallamoqda. Deyarli barcha talaba-o'quvchilar kompyuterdan qanday foydalanishni biladilar, Internet tarmog'idan foydalanish imkoniga egalar, agar ular ta'lim muassasiga kelib auditoriyada bo'r va doskani ko'rsalar, ular uchun fanlarni o'rganishga bo'lgan qiziqish va motivatsiya so'nadi. Talaba-o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishlari oshirish, o'qituvchilarning esa o'quv mashg'ulotlarini qiziqarli tarzda o'tkazishlari uchun ularning axborot madaniyatini yuksaltirish, zamon bilan hamnafas bo'lishlari, yangi zamonaviy interfaol o'qitish usullarini puxta egallashlari zarur.

XXI asr raqamli texnologiyalari asri, "axborot asri" deb e'tirof etib kelinishi bejiz emas. Bunday sharoitda ta'lim muassasasining asosiy vazifasi – XXI asr ko'nikmalariga, raqamli jamiyat sharoitida o'z o'rniga ega bo'lgan, har tomonlama rivojlangan barkamol shaxsni tayyorlashdir.

Zamonaviy sharoitda ta'limning asosiy vazifalaridan biri ta'lim oluvchilarning faqat ma'lum hajmdagi bilimlarni egallashlari emas, balki ularda bilimlarni mustaqil egallash ko'nikma va malakalarini shakllantirishdan iborat bo'lmoqda.

O'qituvchilar oldida yangi avlodni zamonaviy raqamli texnologiyalar sharoitida hayotga tayyorlash kabi yangi vazifalar turibdi. Bugungi kunda ta'lim jarayonini ilg'or interaktiv texnologiyalar asosida tashkil etishda yangicha yondashuvlar zarur.

Talaba-o'quvchilar zamonaviy raqamli texnologiyalardan (shaxsiy kompyuter, internet xizmatlari, elektron darsliklar va boshqalar) faol foydalanmoqdalar, ular audio-video mahsulotlar, kompyuter o'yinlari va raqamli texnologiyalarning boshqa elementlar asosida tarbiyalanmoqdalar. Shuning uchun ham zamonaviy o'quv mashg'uloti tarkibiga multimedia texnologiyalarini joriy etish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy dunyo ta'limi jarayonida multimedia texnologiyalari tobora muhim o'rin egallamoqdalar. Shu nuqtai nazardan ta'lim jarayoni hayotdan ortda qolmasligi kerak. Ushbu mavzu ko'plab veb-saytlarda, ijtimoiy tarmoqlarda qizg'in muhokama qilinmoqda [2].

Raqamli texnologiyalarning didaktik funksiyalariga quyidagilar kiradi:

talaba-o'quvchilarning birgalikda olib boradigan turli xil ilmiy tadqiqot ishlarini tashkil etish (loyihalar usuli, kichik guruhlarda ishlash va boshqalar);

masofaviy ta'lim asosida talaba-o'quvchilar uchun tezkor maslahatlar tashkil etish;

talaba-o'quvchilar o'rtasida muloqot qilish ko'nikmalarini va muloqot madaniyatini shakllantirish (bu o'z fikrlarini qisqa va aniq ifodalash, suhbatdoshning fikriga bag'rikenglik bilan munosabatda bo'lish, o'z nuqtai nazarini bahslasha olish va talaba-o'quvchilarning fikrini tinglash va hurmat qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi);

turli manbalardan axborot olish va uni kompyuter texnikasidan foydalangan holda qayta ishlash qobiliyatini shakllantirish.

Rus tili o'qitishda zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish ta'lim oluvchilarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi, ularning kognitiv qiziqishlarini uyg'otadi va guruhda hamda mustaqil ishlash samaradorligini oshiradi.

Rus tili mashg'ulotlarida zamonaviy raqamli texnologiyalaridan foydalanish quyidagi natijalarga olib keladi:

o'quvchilarning ijodiy, izlanish qobiliyatini rivojlantiradi, ularning faolligini oshiradi; o'quv materialini yanada mazmunli o'rganishlariga, o'z ustilarida ishlashni tashkil qilish ko'nikmalarini egallashga, bilimlarni tizimlashtirishga yordam beradi;

o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi, o'rganilayotgan material bilan refleksiv harakatlar darajasini sezilarli darajada oshiradi.

Rus tili o'qitishda raqamli texnologiyalarni qo'llash tufayli yaratiladigan imkoniyatlar:

o'quvchilar tomonidan bajarilgan topshiriqlarni tekshirish jarayonlarini avtomatlashtirish (o'qituvchining vaqtini tejash, uyda mustaqil diktant mashqlarini bajarish imkoniyatlari);

multimediadan foydalanish (elektron darslikka ovoz, videoni kiritish imkoniyati, ushbu holat o'quv materialini yaxshiroq eslab qolishga yordam beradi);

interaktivlik (vaqtni tejaydigan guruhning barcha talaba-o'quvchilarini bir vaqtning o'zida mavzuga oid faol ishlarga jalb qilish);

loyiha bo'yicha o'quv guruhining birgalikdagi faoliyati (talaba-o'quvchilarning tadqiqot guruhi tomonidan birgalikda mavzuga oid hujjatlar, taqdimotlar va boshqalarni yaratish imkoniyati);

xatoliklar statistikasini tahlil qilish (lug'at bilan ishlashda talaba-o'quvchining vaqtini tejash, xatoliklarni tahlil qilishda o'qituvchining vaqtini tejash);

xilma-xillik (bir xil turdagi mashqlarning katta va hatto cheksiz sonini tezda yaratish imkoniyati - o'qituvchining vaqtini tejash, talaba-o'quvchi uchun ta'lim sifatini oshirish).

Raqamli texnologiyalarni o'quv mashg'ulotining quyidagi bosqichlarida qo'llash mumkin:

o'qituvchining kirish nutqida;

mavzuga oid o'quv materialini tushuntirish bosqichida;

kompyuter bilan interaktiv muloqot qilish orqali o'quv materialini o'zlashtirish bosqichida;

o'zlashtirilgan bilimlarni (ko'nikma, malakalarni) takrorlash va mustahkamlash bosqichida;

oraliq va yakuniy nazorat bosqichida, erishilgan o'quv natijalarini aniqlash uchun o'z-o'zini nazorat qilishda;

mashg'ulot jarayonini va uning natijalarini, o'quv materialining qamrovini takomillashtirish bosqichida;

uyga beriladigan topshiriqlarni, darsdan tashqari tadbirlar va ilmiy-amaliy konferensiyalar uchun ma'ruza va tezislar tayyorlashda.

Samarali topshiriqlar va mashqlar turlari:

saralash (avval ko'rsatmalar, keyin yetishmayotgan harflar asosida);

o'z-o'zini nazorat qilish (interaktiv blits-so'rov, anagrammali topshiriqlar taqdimoti asosida);

harakatlanayotgan so'zlarni vizual eslab qolish;

"tartiblash" va "moslikni o'rnatish" turidagi test topshiriqlari (ma'lumotni eslab qolishni nazorat qilish);

tushirib qoldirilgan so'zlarni joyiga qo'yish topshiriqlari;

sichqoncha yordamida so'zning bir qismini, kerakli so'zni, ma'lum sintaktik konstruksiyalarni ajratib ko'rsatish topshiriqlari;

interaktiv crossword topshiriqlari.

Xulosa

Shunday qilib, rus tilini o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali o'quvchilar tomonidan bajariladigan ijodiy vazifalar ulushini, tadqiqot ishi turlarini, global Internet axborot tarmog'idan foydalanish qobiliyatini oshirish hamda o'quv mashg'ulotlarini o'tkazishda mavjud pedagogik texnologiyalarning samaradorligini oshirish imkoniyatlari kengaytiriladi. Raqamli texnologiyalar vositalari ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarda yangi bilimlarni mustaqil ravishda egallashga bo'lgan intilishlarini oshirish, ularning individual ta'lim trayektoriyalarini shakllantirish uchun sharoit yaratishning samarali vositalaridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://wiki.fenix.help/informatika/cifrovye-tehnologii>
2. <https://www.ikt-school.com>

HARBIY KADRLARNI TAYYORLASHNING DOLZARB MUAMMOLARI, YECHIMLAR VA TAKLIFLAR

TRAINING OF MILITARY PERSONNEL IN THE CONDITIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

Norqulov Akbar Farhodovich
Norkulov Akbar Farkhodovich

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari
Kichik mutaxassislar tayyorlash markazi Qurollanish va otish sikli
Armed Forces of the Republic of Uzbekistan
Training Center for Junior Specialists Arming and firing cycle

Annotatsiya. Ushbu maqolada harbiy kadrlarni professional faoliyatga tayyorlashning nazariy asoslari, metodlari hamda bu boradagi mutaxassislarning fikrlari muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: harbiy, metod, ofitser, bilim, mahorat, xizmat.

Abstract. This article discusses the theoretical foundations and methods of training military personnel for professional activities, as well as the opinions of experts in this regard.

Keywords: military, method, officer, knowledge, skill, service.

Bizning fikrimizcha: «Professional harbiy kadr» – yuksak dunyoviy bilimlarni o'zida mujassamlashtirgan, yuqori darajada intellektual salohiyatga ega, mukammal jismoniy tayyorgarlikdan o'tgan, g'oyaviy jihatdan shakllangan, zamonaviy harbiy texnika va qurollardan maqsadli foydalana oladigan, o'z xalqiga sadoqatli, Vatan sha'ni va qadr - qimmatini doim himoya qiluvchi, kimga va nima uchun xizmat qilayotganligini to'liq anglab yetgan shaxsdir.

Bugungi professional harbiy kadr uchun mahorat va xizmat vazifasini unumli darajada bajarishning o'zi yetarli emas. Chunki u jamoada xizmat qilish qobiliyatini o'zida shakllantirishi va o'zaro shaxsiy munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'ya olishi zarur.

Professional harbiy kadrlar faoliyat va xarakter xususiyatiborasida bir qator olimlar tadqiqot olib borgan va o'z ilmiy nazariy qarashlarini bayon etgan bo'lib, jumladan N.I.Kolesnikov professional harbiy kadrlarning ma'naviy-axloqiy va jangovar xususiyatlarini quyidagicha ifodalaydi: Professional harbiy kadrlarni yuksak milliy qadriyatlar – Vatanga muhabbat, harbiy va fuqarolik burchini bajarishga mas'uliyat, vatanparvarlik, Qurolli Kuchlar safida a'zolidan faxrlanish, matonat, Vatanni fidokorona himoya qilishga tayyorlik ruhi kabi yuksak xislatlar asosida tarbiyalashdan iboratdir [1] deydi.

Tadqiqotchi D.A.Volkogonov fikricha, zamonaviy qurol, undan foydalanish usullari bugungi kunda fuqaro va harbiy texnika munosabatlarini murakkab tizimlarga birlashtirish zaruratini keltirib chiqaradi. Bu tizimlar turli holatda o'zaro murakkab aloqada rivojlanib, ko'pincha butun tizimning muvaffaqiyati birgina shaxsga bog'liq bo'ladi. Ammo bir shaxsning roli ham butun majmua bexato harakat qilgandagina yuqori baholanadi [2] deydi. D.A.Volkogonovning yuqoridagi fikrlari professional armiyada faoliyat olib borayotgan harbiy xizmatchilarning bugungi kunda zamonaviy qurol-yarog' va harbiy texnikalardan qay darajada mukammal foydalana olishi va o'zaro hamjihatlik professional armiyaning asosiy qonuniyatlaridan biri ekanligini ko'rsatadi.

Barcha tarixiy davrlardagi kabi, harbiy faoliyat zarurati tashqi xavfning mavjudligi bilan izohlanadi. Shuning uchunham harbiy mutaxassisdan jasorat, Vatan va xalq uchun o'zini qurbon qilishga tayyor bo'lish kabi boshqa irodaviy sifatlarni talab qiladi.

Shundan kelib chiqib ta'kidlash lozimki, professional harbiy kadrlarda xotira va fikrlashning o'ziga xos xususiyatlari:

qisqa vaqt ichida zarur qarorni qabul qila olish;

axborotlar majmuidan zarur ma'lumotni ajrata olish;
hisobli harakatlarni tez va aniq bajarish;
tez eslab qolish xususiyatiga ega bo'lish;
eshitish orqali jangovar ma'lumotni aniq, nuqsonsiz qabul qilish;
ko'rgazmali maxsus axborotni xotirasida uzoq muddat saqlash;
sodir bo'lishi mumkin bo'lgan vaziyat va kutilayotgan voqealar natijalarini oldindan bilishda o'z tajribasiga suyanish kabilarda namoyon bo'ladi.

Professional harbiy xizmatchining maxsus harbiy axborotlarni qabul qilish va yetkaza olish xususiyatlari:

yaxshi talaffuz, mazmunli, ta'sirli nutq;
xabarlarni, buyruqlarni aniq, qisqa, lo'nda ifodalash qobiliyati;
toliqish kuchaygan sharoitda faollik va ishlash qobiliyatini saqlay olish;
uzoq davom etadigan ortiqcha jismoniy charchoqqa chidamlilik;
yuqori darajada jismoniy tayyorgarlikka ega bo'lish (kuchlilik, epchillik, harakatlar koordinatsiyasi) kabilardir.

Professional harbiy kadrlarda kasbiy yaroqlilikning aiflashishiga quyidagi omillar sabab bo'ladi:

jismoniy kuch va chidamlilik imkoniyatining talab darajasidashakllanmaganligi;
ruhiy va emotsional beqarorlikning mavjudligi;
g'oyaviy jihatdan tayyorgarlikdan o'tmaganlik;
muntazam ravishda intellektual salohiyat va ma'naviy dunyoqarashni shakllantirishdagi nuqsonlar;
mustaqil shaxs kamoloti uchun qayg'urmaslik, o'z faoliyatini tanqidiy baholay olmaslik va hokazo.

Olimlar tomonidan professional kadrni tadqiq qilishga sintetik yondashishning maqsadga muvofiqligi ta'kidlangan. Psixologlar kasblarni o'rganish shaxs xususiyatlarini, ularning o'ziga xos uyg'unlashuvini o'zida mujassam etishini ta'kidlaganlar. Rossiyalik olim Y.A.Klimov professional ixtisosligini oshiruvchi talaba o'z ongida nimaning qiyofasini saqlab turishi lozim degan savolga ravshanlik kiritmay turib, biz professional ta'limning yaxshi yo'lga qo'yilishiga, mehnatning samarali tashkil etilishiga, professional faoliyatda o'zining navbatdagi qadamini ongli loyihalashtirishga, insonlarning jamiyatdagi o'zaro yaxshi munosabati, bir-birini tushunishga ishona olmaymiz - deb ta'kidlagan [3]. bo'lsa, K.K.Platonov mutaxassisning kasbiy shayligi - tegishli kasbiy faoliyatga tayyor shaxsning sub'ektiv holatiga bog'liqligiga e'tibor qaratadi [4].

Mutaxassisning kasbiy shayligi kasbiy bilimdonlik, mahorat, o'zini boshqarish, e'tiborni tegishli faoliyatga qarata olish qobiliyati va kasbiy (ma'naviy va jismoniy) salohiyatining mavjud bo'lishini taqozo etadi.

Professional shaylik - faoliyatga yo'naltirilganlik, kasbning o'ziga xos muhim sifatlari, bilim va ko'nikmalarni o'z ichiga oluvchi ma'lumotlar majmuasidir.

Shuningdek, olimlar jangovar mahoratni harbiy bilim, askar mohirligi, harbiy xizmatga ko'nikish sifati deb ifodalaydilar. Jumladan, Y.P.Platonov professional yo'naltirilganlik shaxsning xulqiy, emotsional xususiyatlarini o'z ichiga olgan yaxlit va ko'p qirrali xususiyatlaridir deb ta'riflasi, L.Y.Krivsov professional bilimdonlik mutaxassisning bilim va mahorat ko'nikmalarini o'z ichiga oluvchi integrativ sifat deb hisoblaydi [5].

Shu bilan birga, professional bilimdonlik – tajriba, bilim, mahorat, kasbiy muhim sifatlari, professional shaylikni o'z ichiga oluvchi individual tuzilma hamdir. Jangovar mahorat – jangda g'alabaga erishish uchun qurol-yarog' va harbiy texnikani samarali qo'llash, jangovar holat sharoitlarida g'alabani ta'minlovchi, harbiy-maxsus va umumharbiy tayyorgarlikning yuqori darajasidagi ko'rinishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kolesnikov N.I. Ofitserlarni tayyorlashning ba'zi muammolari // Harbiy byulleten. - Moskva, 2013. - 12-son. – b. 45.

2. Volkogonov D.A. Faol shakllar va o'qitish usullari // Harbiy fikr.-Moskva, 2014. - 9-son. – b. 57.
3. Klimov E.A. Turli xil kasblardagi dunyo qiyofasi // Harbiy xabarnoma.-Moskva, 2013. - 6-son. - b. 72.
4. Slastenin V.A., Kashirin V.P. Psixologiya va pedagogika: Talabalar uchun darslik. Yuqori Proc. muassasalar. - M.: Nashriyot markazi akademiyasi, 2011. - b. 480.
5. Platonov Yu.P. Kasbiy tayyorgarlik va operatorlarni tanlash // Harbiy byulleten. Moskva, 2010. - No 11. – b. 53.

FAVQULODDA VAZIYATLARDA UCHUVCHISIZ UCHUV APPARATLARIDAN FOYDALANGAN HOLDA ZARARLARNI MINIMALLASHTIRISH BO'YICHA MALAKALI KADRLARNI TAYYORLASH

TRAINING OF QUALIFIED PERSONNEL FOR DAMAGE MINIMIZATION USING UAVS IN EMERGENCY SITUATIONS

Kamolov Abdullo Abdurazzokovich
Kamolov Abdullo Abdurazzokovich
Jamoat xavfsizligi universiteti
University of Public Security

Abduvoitov Zuxriddin Matniyoz o'g'li
Abduvoitov Zukhriddin Matniyoz ugli
Jamoat xavfsizligi universiteti
University of Public Security

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi asrimizning dolzarb masalalaridan biri bo'lgan aqlli va zamonaviy texnik vositalarni favqulodda vaziyatlarda keng joriy etish va ularni qo'llash bo'yicha harbiy kadrlarni tayyorlash mamlakat xavfsizligi, fuqarolar himoyasini ta'minlash muhim masalalardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: Favqulodda vaziyat, texnik vosita, uchuvchisiz uchuvchi apparat, taktik razvedka, 3D model, tizim, dron, tabiiy ofat, texnogen ofat.

Abstract. In this article, one of the urgent issues of today's century, the widespread introduction of smart and modern technical means in emergency situations and the training of military personnel for their use is shown as one of the important issues of ensuring the security of the country and the protection of citizens.

Keywords: Emergency situation, technical equipment, unmanned aerial vehicle, tactical intelligence, 3D model, system, drone, natural disaster, man-made disaster.

Butun dunyoda minglab insonlar ommaviy tartibsizliklar, tabiiy va texnogen oqibatlar natijasida halok bo'ladilar va bunday holatlar ko'plab yo'qotishlarga olib keladi. Ushbu holatlar oldini olish, sodir bo'lgan tabiiy ofatlar natijasida yordamga muhtoj bo'lgan insonlarga tezkor yordam berish hamda xavf hududlarini tezkor aniqlash uchun zamonaviy va aqlli texnik vositalarni jalb qilish inson omilini kamaytirgan holda ko'plab yutuqlarga erishishimizga imkon beradi.

Ko'plab davlatlarda iqlim sharoitini hisobga olib qaraydigan bo'lsak favqulodda vaziyatlar bo'lishi tabiiy holatdir.

Favqulodda vaziyat - bu odamlar qurbon bo'lishiga, ularning sog'lig'i yoki atrof tabiiy muhitga zarar etishiga, jiddiy moddiy talafotlar keltirib chiqarishga hamda odamlarning hayot faoliyati sharoiti izdan chiqishiga olib kelishi mumkin bo'lgan yoki olib kelgan avariya, halokat, xavfli tabiiy hodisa, tabiiy yoki boshqa ofat natijasida muayyan hududda yuzaga kelgan holatdir [1]. Buning oqibatida zararlangan va talofot ko'rgan hududlarda jabrlangan fuqarolarni qutqarish, ularga yordam ko'rsatish hamda xavfsiz joyga olib chiqish qiyinchiliklar tug'dirishi tabiiy holatdir. Bunga birgina misol qilib, Sirdaryo viloyatida joylashgan «Asr qurilishi» nomi bilan mashhur bo'lgan Sardoba suv omborini buzilishi yaqqol misol bo'ladi. Qutqaruv ishlarida u yerda juda katta kamchiliklarga yo'l qo'yilgan. Bu kamchiliklar oqibatida ko'plab fuqarolar talofot ko'rishi bilan bir qatorda hattoki hududda bedarak yo'qolganlar ham bo'ldi. Shuning bilan bir qatorda harbiy kuch tuzilmalarimizda malakali tezkor-qidiruv guruhi, xodimlarining yo'qligi ojiz tomonlarimizni butunlay namoyon qilib qo'ydi. Ushbu jarayonlardan xulosa chiqargan xolda aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish uchun mamlakatimizda istiqbolli rejalarni ishlab chiqish masalasi oldimizdagi asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi kadrlar salohiyatini mustahkamlash, xodimlarni tayyorlash, tanlash va joy-joyiga qo'yish, ularning malakasini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish [2] kabi masalalar asosiy vazifalar qatoridadir. Kelgusi yillarda Respublikamiz hududlarida yana bunday baxtsiz hodisalar ro'y berganda ularni bartaraf etish yuzasidan ilg'or xorijiy davlatlar tajribasini o'rganadigan bo'lsak harbiy mutaxassis kadrlar yuqori malaka va eng ilg'or texnik vositalar asosida zararlangan hududlarda tezkor harakatlanish, qidiruv razvetkasini amalga oshirish hamda vaziyatni baholash orqali zararlarni minimallashtirishga yuqori aniqlikda harakatlanuvchi maxsus guruhlariga egadir. Zararlangan hududlarda maxsus uchuvchisiz uchuvchi apparat (UUA) lardan keng foydalanish va amalyotga keng tatbiq etish, yuqori malakali kadrlarni tayyorlash oldimizda turgan asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Uchuvchisiz uchuvchi apparat (UAV) - bu havoda avtonom harakatlana oladigan va to'g'ridan-to'g'ri uchuvchini talab qilmaydigan apparati. Qurilmalar masofadan boshqarish pulti yoki bort kompyuteri tomonidan boshqariladi. UUA tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak dastlabki marotaba uchuvchisiz uchish apparatlari harbiy vazifalarni - taktik razvedka, harbiy qurollarni (bombalar, torpedalar va boshqalar) belgilangan manzilga yetkazish, jangovar nazorat va h.k samarali hal etish zarurati bilan bog'liq holda paydo bo'lgan. UAAarning rivojlanishiga kuchli turtki bo'lgan radiotelegrafiya va aviatsiyaning paydo bo'lishi ularning avtonomiyasi va boshqarilishini sezilarli darajada yaxshilashga imkon berdi. Shunday qilib, 1898-yilda Nikola Tesla radio boshqariladigan miniatyura kemasini ishlab chiqdi va namoyish qildi va 1910-yilda amerikalik harbiy muhandis Charlz Kettering uchuvchisiz uchish apparatlarining bir nechta modellarini taklif qildi, qurdi va sinovdan o'tkazdi. 1933-yilda Buyuk Britaniyada birinchi UUA ishlab chiqilgan.

Agar ushbu UUALarni har bir kuch tuzulmalarimizga keng tatbiq etadigan bo'lsak quyidagi natijalarga erishamiz:

Jabrlangan fuqaroni yuqori aniqlikka ega tizim orqali aniqlaydi.

Favqulodda vaziyatlar vazirligi xodimlari va harbiy xizmatchilarini qutqaruv joyiga tez ishonchli va samarali kirib borishini ta'minlaydi.

Favqulodda vaziyatlar vazirligi xodimlari va harbiy xizmatchilarini zararlangan va talofot ko'rgan hududda tavakkalchilikka asoslanib emas, balki aniq ma'lumotga tayanib kirib borishini va qutqaruv ishlarini amalga oshirishini ta'minlaydi.

Suratga olish, yo'lni rejalashtirish, qidiruv va qutqaruv, elektr uzatish liniyalari va fuqarolik inshootlarini tekshirish va boshqalar.

Favqulodda vaziyatlarda sodir bo'layotgan tartibsizliklar hamda tabiiy ofatlar vaqtida zamonaviy va aqlli texnik vositalar yordamida ko'ngilsiz hodisalarning oldini olish.

Uchuvchisiz uchuvchi apparatlar harakat dasturini ishlab chiqish orqali sodir bo'layotgan holatlardagi xavf hududlarini aniqlashbugungi texnika asrining yutuqlaridan

biri desak mubolag'a bo'lmaydi.

1-rasm. Zamonaviy qutqaruv dronlari

Ushbu qurilmalar bizga ishlash tizimi bo'yicha oddiydek ko'ringanligi bilan imkoniyatlari anchagina keng hisoblanadi. Ammo shuni ham hisobga olishimiz zarurki ushbu apparatlarni yomon maqsadlarda foydalanish katta insoniyatga katta talofatlar yetkazishi mumkindir.

Zamonaviy UUALar quyidagi faoliyat turlarida qo'llaniladi:

geodeziya ishlari (kartografiya, obyektlar va relyefning 3D modellarini yaratish);

xavfsizlik patruli (gap o'rmonda, suv havzalarida, borish qiyin bo'lgan joylarda qidiruv-qutqaruv ishlari haqida ketmoqda);

favqulodda vaziyatlar (yong'inlar, tabiiy va texnogen ofatlar)da dronlar xavf manbalarini aniqlashga yordam beradi va ularni bartaraf etishda yordam beradi.

Xulosa

Uchuvchisiz uchuvchi apparatlar orqali olingan ma'lumot quyidagi asosiy va hal qiluvchi vazifalarni amalga oshirish mumkin:

birinchidan - favqulodda vaziyat holatiga baho beradi;

ikkinchidan - favqulodda vaziyatlarning oqibatlarini bartaraf yetishga jalb qilingan kuch va vositalarni aniq yo'naltiradi;

uchinchidan - qurbonlarni qidiradi va maxsus vositalarni yetkazadi;

to'rtinchidan - favqulodda vaziyatlardan yetkazilgan zararni baholaydi.

Favqulodda vaziyatlar sodir bo'lgan joyda maxsus tezkor qidiruv bo'linmalarining shakllantirish va ularga malakali kadrlarni tayyorlash ham katta muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Harbiy sohada amalga oshirilayotgan tub islohotlarning zahirida ushbu sohaga ham katta e'tibor bermog'imiz lozim.

Zamonaviy xorijiy ilg'or mamlakatlarni tajribasiga tayanib Respublikamiz viloyat markazlarida "maxsus tezkor-qidiruv bo'linmalari" tashkil etish zarur. Ular maxsus tayyorgarlikka ega bo'lishliklari hamda favqulodda vaziyatlarda monitoring qilish orqali vaziyatga baho berish va zudlik bilan voqea joyiga xavfsiz yetib borish, talofatlarni kamaytirish xavf hududi katta obyektlarni uzviy nazorat qilib borish, har qanday avariya holatlarida joyni skaner qilish qutqaruvga muhtoj insonlarga eng birinchi yordamga kelish majburiyatini yuklaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. [1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 10.04.2019 dagi PQ-4276-son "Favqulodda vaziyatlar tuzilmalarining faoliyatini yanada takomillashtirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida".

2. [2] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 01.06.2017 dagi PF-5066-son "favqulodda vaziyatlarning oldini olish va ularni bartaraf etish tizimi samaradorligini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"1 — 4-illovalar.

3. 1. Asaro P. The Liability Problem for Autonomous Artificial Agents // AAAI Symposium on Ethical and Moral Considerations in Non-Human Agents, Stanford University, Stanford, CA. March 21–23, 2016, p. 191

4. Psychosocial Rehabilitation, Vol 24, Issue 02,2020. ISSN: 1475-7192. P. 643 648

Ijtimoiy tarmoqlar:

<https://arden-freza.ru/uz/bespilotnye-letatelnye-apparaty-mchs-rossii-vidy-i-klassifikaciya.html>

<https://tashabbus.org/dronlar-va-kelajak-urushlari-falsafiy-axloqiy-masalalar-ikkinchi-maqola/>

Дроны-охранники займутся патрулированием территории гостиничного комплекса Cosmos Collection Izumrudny Les.

<https://ru-bezh.ru/press-releases/41492-dronyi-oxranniki-zajmutsya-patrulirovaniem-territorii-gostinichn>

Дрон для охраны территории

<https://patriots.com.ua/uslugi/dopolnitelnye-uslugi/dron-dlya-ohrany-territorii/>

METHODS WHICH ARE USED TO IMPROVE LISTENING SKILLS IN SCHOOLS

MAKTABLARDA TINGLASH QOBILIYATINI TASHKILLASH UCHUN FOYDALANILGAN USULLAR

Baxromova Gulira'no Baxrom qizi
Bakhromova Gulira Bakhrom kizi

*Chirchik State Pedagogical University of Tashkent region
Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika universiteti*

Annotation. This article is dedicated to how to increase listening skills in schools. The main purpose of this article is to improve English knowledge by listening through innovative methods (music , film , cartoon) in the most convenient methodological ways. These methods will make it easier to learn the language easily.

Keywords: modern education, innovative methods, methodological ways.

Abstract. Ushbu maqola maktablarda tinglash qobiliyatlarini qanday oshirishga bag'ishlangan. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi innovatsion usullar (musiq, kino, multfilm) orqali eng qulay uslubiy usullarda tinglash orqali ingliz tili bilimini oshirishdan iborat. Ushbu usullar tilni oson o'rganishni osonlashtiradi.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, innovatsion usullar, uslubiy yo'llar.

Nowadays, listening is one of the most problematic parts among many learners. The ability to listen should be studied step by step. Hence, it is necessary to continuously develop listening skills in schools utilizing interesting methods. Enhancing listening skills based on a particular book is tedious for school children. So, we can utilize a number of methods that can capture the attention of pupils to teach listening skills. In fact, the listening lessons are divided into many grades from beginner English Listening, intermediate listening, and advanced English listening. Based on the level of the students, we can teach listening using audio-visual or visual types or variety methods which are called "listen, write and sing", "total physical response". As a result, this methods leads to high degree of motivation and pupils has an improve in listening. The basic tenets are: understanding the spoken language and developing of speaking.

Listening is one of the most basic abilities in the English language. There are methods and techniques used to enhance listening. When it comes to Audio-visual or Visual techniques, The audiovisual technique refers to both sound and pictures which is typically in the form of slides or video and recorded speech or music. Hence, through audio-visual techniques, pupils can improve their listening skills. "All" teaching because audio-visual materials, when used intelligently, can promote the most effective kind of learning, in adults as well as children, in college as well as in grade school - everywhere.[1] The second refers to the creation of images (visual data) such as videos, photographs, drawings by the researcher him/herself to document or analyze aspects of social life and social interaction. These are useful for pupils to understand what they hear. Next method which is called "listen, write and sing" is interesting way of improving listening skills. Firstly, music appropriate to the student's level is selected and some words are missed. Then the music is played and the pupils write down the words that have been missed. The music is sung along with the students after the text is completed. Through this method, students' interest in listening increases. Besides, their knowledge improves step by step. Next, the total physical response method is one of the most convenient ways to increase listening for elementary grades in schools. Both the left and right sides of the brain are actively used by pupils and it sharpens the ability of pupils to listen. In this method, pupils listen to commands in English and perform them with physical movements. For example, pay attention to "Simon says" activity that is part of Total physical response. Teacher says: Simon says "I am brushing my teeth" and pupils have to stand up. If teacher says "Simon says:I am not brushing my teeth", pupils have to sit down. Pupils will exit the game if they perform the action incorrectly. Pupils are not required to talk until they are ready, establishing a "safe zone" where inhibitions and stress are considerably reduced. In the first lessons, commands are given with simple words like "stand, sit, run, stop". Then the complexity of the commands is increased. For example: go to the table, pick up a book, grab a flower, and so on. As a result, listening knowledge organized by total physical response technique serves a fundamental cognitive function for pupils. TPR (which focuses on listening comprehension) was found to be an effective means for producing near perfect retention even long term. TPR was found to be a powerful method for teaching a second language.[2]

In conclusion , listening to music, watching videos, cartoons or movies with subtitles helps learners to improve listening skills. Only using books can reduce pupils' interest in listening. Besides, these methods not only help to improve listening, but also improve pronunciation and speaking skills through listening. For example, you involuntarily join in the music while you listen it. This will improve your pronunciation and understanding. Furthermore, Total physical method is also useful for young pupils.

Literature:

1. Audiovisual Methods in Teaching Edgar Dale Dryden Press, 1969.
2. The Total Physical Response Method for second language learning. James J. Asher, San Jose State Collca Dept. of Psychology. Defense Technical Information Center, 1968.
3. <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.ocoder.learn.english.free&hlru&glUS>
4. <https://www.webqda.net>

ҲАРБӢЙ АСКАРЛАР МАЪНАВИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШДА СОҲИБҚИРОН АМИР ТЕМУР СИЙМОСИ

THE CHARACTER OF AMIR TEMUR, THE OWNER IN RAISING THE MORALE OF MILITARY SOLDIERS

Жумаева Шоира Бердияровна
Чирчиқ давлат педагогика университети
Ўзбекистон тарихи кафедраси
Chirchik State Pedagogical University Department
of History of Uzbekistan

Мирзаева Нигора Эркин қизи
Чирчиқ давлат педагогика университети
Ўзбекистон тарихи кафедраси
Chirchik State Pedagogical University Department
of History of Uzbekistan

Аннотация. Мақолада муаллиф томонидан Соҳибқирон Амир Темур сиймоси орқали ҳарбий соҳада таълим олувчи ёшларнинг маънавияти юксалтириш масаласи ёритиб берилган.

Калит сўзлар: Амир Темур, маънавият, адолат, инсонпарварлик, ватанпарварлик, жанг санъати, “Зафарнома”.

Abstract. The article gives the author's view on raising the morale of young people by the activities of Amir Temur, who is studying for a military direction.

Keywords: Amir Temur, spirituality, justice, humanism, patriotism, martial arts, “Zafarnama”.

Буюк тарих зарварақларида ном қолдирган соҳибқирон Амир Темур (1336-1405) ўзининг ўткир ақл-заковати, ноёб етакчилик қобилияти ва ҳарбий маҳорати билан жаҳон тарихида муносиб ўрин эгаллаган тарихий шахслардан биридир. Амир Темурнинг фаолияти, давлат бошқаруви ҳамда ҳарбий соҳадаги муваффақияти, шунингдек унинг илм, фан ва маънавият соҳасидаги фазилатлари халқимиз миллий ўзлигини англаши, ёш авлодлар тарбиясида муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, саркарданинг ҳарбий соҳадаги фаолияти ҳарбий соҳада таълим олаётган ёшлар маънавий дунёсини юксалтириш, уларда ватанпарварлик руҳини оширишда ҳамда касбий фаолиятида адолат мезони билан иш кўришдек жиҳатларни шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади.

Жумладан, Амир Темур ўзининг салтанат барпо этишдек улкан мақсадни рўёбга чиқариш мақсадида Ҳиндистон, Хуросон, Эрон, Олтин Ўрда, Мўғулистон ва бошқа кўплаб ўлкаларга қарши муваффақиятли юришларни амалга оширди. Ушбу кенг кўламли юришлар давомида Соҳибқирон томонидан бир-биридан мукамал бўлган турли жанг усулларида фойдаланди.

Амир Темур томонидан жанглarda қўлланилган ҳарбий тактикалар туфайли кўшинда кам йўқотишлар билан бирин-кетин кўплаб бўйсунмас қалъалар забт этилган. Шу боисдан, ғарб тарихи Темурбекни жаҳоннинг энг буюк саркардаларидан бири сифатида ҳақли равишда тан олди. Амир Темур тахтга ўтириш боиси ўлароқ ижтимоий, сиёсий, иқтисодий ҳаётда содир бўлган ижобий ўзгаришлар ўз ифодасини ҳарб ишида ва ҳарбий санъатда ҳам намоён этди. Унинг ҳарбий истеъдоди асосан икки йўналишда: моҳир ҳарбий ташкилотчи ва атоқли саркарда тарзида ёрқин намоён бўлади.

Буюк лашкарбоши ва новатор ҳарбий ташкилотчи сифатида Амир Темур ўта интизомли армия тузишга, мўлжалланган чоғига қўшин қисмларини санъаткорона бошқаришга, жанг тақдири ҳал бўладиган жойларга ҳарбий кучларни ўз вақтида усталик билан йўллашга, ҳар қандай тўсиқ ва ғояларни тадбиркорлик билан босиб ўтишга, армиядаги жанговар руҳни керакли даражада ушлаб туришга муяссар бўлганлиги боис қисқа муддат ичида ўз қўшинидан кўп сонли ҳарбий қўшинларни мағлуб этишга муваффақ бўлган. Амир Темур тузган қўшин кўплаб мамлакатларни забт этишда сон жиҳатдан аниқ ва пухта ташкил этилганлиги билан ўз даврининг кўплаб қўшинларидан устун турган. Қўшиннинг жанговар ҳолатини белгилаб бериш ва тартибга солиш – «ясол» деб юритилган. Соҳибқирон томонидан «ясол» жангдан-жангга такомиллаштириб борган, армия ўз замонасининг илғор қурол ва техникаси билан қуролланган, айнан бир турдаги қурол-яроғ, аслаҳа-анжом билан таъминланган, қисмлар бир-биридан кийим боши, тутган байроғи ёки туғи орқали ҳам фарқланиб турган.

Шуни таъкидлаш лозимки, Амир Темурнинг ҳарбий тўқнашувларда қўллаган жанг усули ўз даврининг буюк империялари Қорахонийлар, Ғазнавийлар, Хоразмшоҳлар, Салжукийлар, Чингизийлар қўшини жанговар тартибидан фарқли бўлиб, етти қисм-қўлга ажратилган.

Шарафиддин Али Яздийнинг “Зафарнома” асарида Соҳибқирон ҳарбий жанг усули етти қисм-қўл тузилиши тўғрисида тўлиқ маълумот берилган. Соҳибқирон ўз қўшини қанотларини жанг чоғида душман ҳужумидан муҳофаза қилиш ва аксинча ғаним кучларини ён томондан айланиб ўтиб, унга ортдан зарба бериш мақсадида тузилган отлик қисм-кунбул ёки кумбул, баъзи манбаларда қанбулнинг жорий этилиши-ҳарбий санъат ривожига қўшган улкан хизматларидан бири бўлди. Бундай жанг усулидан фақат беш аср ўтиб, XIX асрнинг атоқли лашкарбошиси Наполеон Бонапарт армиясининг жанговар тартибида қўшин қанотларини ҳимояловчи қисм мавжуд бўлган.

Амир Темур ҳарбий жангларда тажрибали ва истеъдодли лашкарбошилар тайинлашга алоҳида эътибор берган. Ушбу жараёнда асосан ҳарбий санъатнинг ўзига хос сир-асрорларидан тўла воқиф бўлган, душман сафларини пароканда қилиш йўл-йўриқларини яхши эгаллаган, мушкул вазиятларда дадил ва тез ҳаракат қиладиган, ҳеч қандай тўсиқлардан тап тортмайдиган, қўшин сафида содир бўлиши эҳтимолидан ҳоли топилмаган тартибсизликларни ўз вақтида бартараф эта оладиган истеъдод эгаларинигина Темурбек томонидан лашкарбошиликка қўйилган. Соҳибқирон томонидан амалга оширилган ушбу тадбир орқали ҳарбий жанг усулларида фойдаланиш самарадорлиги юқори бўлиши таъминланган.

Жумладан, Амир Темур томонидан Хуросон, Кавказ, Эрон ва Ҳиндистондаги ҳарбий юришлари давомида қалъаларни эгаллашда истеъдодли лашкарбошилар томонидан кўплаб жасоратлар кўрсатилган. Амир Темур ўз қўшини ва сипоҳийларни бошқариш, янги ҳарбий юриш усуллари такомиллаштириш борасида доимий тарзда фикр юритган. Жумладан, “Темур тузуклари”да шундай келтирилади: “Кундузлари тажрибали ва доно кишилар билан турли мамлакатларни забт этиш шатранжи устида бош қотирдим. Кечалари бўлса тўшагимда ёнбошлаб олиб, мамлакат ишларини қандай юргизиш кераклиги ҳақида ўйладим ва уларни бажариш воситаларини ўзимча тасаввур қилиб кўрдим. Ўзга мамлакатларни забт этиш йўллари ўз кўнглимда чамалаб, қай тарзда ҳужум қилиб, қандай чекиниш мумкинлигини белгилар эдим.

Сипоҳийларим билан қандай муомала қилишим тўғрисида фикр юргизиб, қайси бирини қандай тарбият қилишим керак, қайси ишни қай бирига топширсам, хато қилмаган бўламан деб, ҳар ишнинг олди-кетини ўйлар эдим”.

Яна шуни қўшимча қилишимиз жоизки Соҳибқирон шундай буюк саркарда бўлишига қарамай ҳеч қачон манманликка берилмаганлигини юқоридаги сўзларидан ҳам кўришимиз мумкин.

У нафақат янгидан-янги жанг усуллари қўллаш билан бир қаторда, жанг бериш ҳолатларида қандай тарзда чекиниш ва яна жангга кириш каби ҳолатларнида доимий тарзда ўйлаб кўриб иш тутган.

Амир Темур йирик жанглар билан бир қаторда кичик ҳарбий тўқнашувларга ҳам катта эътибор қаратади. Унинг буйруғига кўра жанг майдонида ғанимлар қўшини сони ўн икки мингдан кам отлиқдан иборат бўлганда, лашкарларга Амир ул-умаро қўмондонлик қилган. Шунингдек, жангда аймоқ ва туманлардан ўн икки минг отлиқ унга ҳамроҳлик қилган. Амир ул-умарога мингбошилар, юзбошилар ва ўнбошилар ҳамроҳлик қилиб, душман қўшинларига бир кунлик масофа қолганда Соҳибқиронга хабар беришган. Ушбу ҳарбий қўшиннинг оз сонли бўлишига қарамай буюк саркарданинг тактик жиҳатдан қўшинни тўғри жойлаштириши жангларда ғалабани таъминловчи асосий омил бўлган.

Жумладан, “Темур тузуклари”да шундай келтирилади: “Амр қилдимки, ўшал ўн икки минг отлиқ аскарни тўққиз қисмга бўлсинлар, ушбу тартибда: қўлда бир фавж, баронғорда уч фавж, жавонғорда уч фавж, ҳировулда-бир фавж ва қоровулда-бир фавж турсин. Баронғорнинг ўзи ҳировул, чоповул ва шиқовулдан иборат булсин. Шунга ўхшаш, жавонғор ҳам ҳировул, чоповул ва шиқовулдан иборат бўлсин”. Амир Темур қўшиннинг тузулиши билан бир қаторда, унинг жойлашувига ҳам алоҳида эътибор қаратган.

Соҳибқирон Амир ул-умарога уруш майдонини танлашда тўрт ҳолатини назарда тутиши лозимлигини амр этади.

Булар:

Биринчиси- у ернинг сувга узоқ-яқинлиги.

Иккинчиси-аскар сақлайдиган ернинг хавфсизлиги.

Учинчиси-ғаним лашкари турган ердан тепароққа жойлашиши ва офтобга рўбарў бўлмаслиги, токи қуёш шуъласи сипоҳийлар кўзини қамаштирмасин.

Тўртинчиси-уруш майдони олди очиқ, кенг жой бўлиши лозим.

Яна Соҳибқирон амр этадики, урушдан бир кун олдин лашкарни сафга тизсинлар ва тузукка мувофиқ уни фавжларга ажратиб, душман томонга қараб юрсинлар деб кўрсатма беради. Ўша даврларда деярли барча халқлар уруш вақтида тартибли сафларда тизилмасдан, тўда-тўда бўлиб, тактик мулоҳазаларсиз жанг қиладиган, ўз жасурлигига берилиб кетиб, душманга тартибсиз равишда ташланадиган бир вақтда Амир Темур лашкарлари тартибли сафларга тизилган ва бир неча қисмлардан иборат бўлар, ҳамда улар жангга бирин-кетин киритилиб, ниҳоят, сўнгги ҳужумлар билан душман кучсизлантирилиб, ҳолдан тойдирилгач, энг сараланган жангчилардан тузилган, ҳар доим ғалабани таъминлаши мумкин бўлган, кучли ва бардам резерв жангга киритилади.

Хулоса тарзида шуни айтишимиз мумкинки, Соҳибқирон жаҳонда биринчи бўлиб рақибга мос тарзда баҳо бериб, ўн икки минг, қирқ минг ва қирқ мингдан зиёд рақибга мос тарзда жанг усуллари жорий этди. Буюк саркарда жанг усуллари муносиб тарзда амалга ошириш учун лашкарбошилар билан муносабат масалаларига ҳам катта эътибор қаратиши ҳам қўшиннинг жангларда ғалабаларини таъминлаган.

Амир Темурнинг асосий қўшин ён қанотларини ҳимоя қилиш услуби жаҳон жанг санъати ривожини қўшган улкан ҳиссаларидан бири бўлган.

Амир Темур ўз даврининг буюк саркардаси ҳисобланади. Ўша давргача ҳеч қайси қўшинлар ва ҳарбий тўқнашувларда қўлланилмаган янги тартиб ва усулларни жорий этилган. Ҳозирги кунда дунёнинг кўплаб мамлакатлари ўз армияларини тарбиялаш жараёнида Соҳибқироннинг ҳарбий жанг усулларидан фойдаланиши ҳам унинг буюк саркарда сифатида мустаҳкам қўшин билан бир қаторда, ҳарбий жангларга жорий этилган тартиб ва тактикаларининг мукаммал тузилганини кўришимиз мумкин.

ICHKI ISHLAR ORGANLARI XODIMLARINI TAYYORLASH, QAYTA TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISHDA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR: "ERASMUS+" LOYIHASINING TA'LIM TIZIMIDAGI AHAMIYATI

ADVANCED FOREIGN EXPERIENCES IN TRAINING, RE-TRAINING AND UPGRADING THEIR SKILLS OF INTERNAL AFFAIRS OFFICERS: THE SIGNIFICANCE OF THE "ERASMUS+" PROJECT IN THE EDUCATIONAL SYSTEM

Olimov Elbekjon Baxtiyorovich
Olimov Elbekjon Bakhtiyorovich

*IIV Akademiyasi Harbiy tayyorgarlik kafedrasida
Department of Military Training of the MIA Academy*

Annotatsiya: Ushbu maqolada "Erasmus+" loyihasining ta'lim tizimidagi ahamiyati va bugungi kunda O'zbekiston ta'limiga kirib kelish bosqichlari haqida tushunchalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Ichki ishlar organlari xodimlari, tayyorlash, qayta tayyorlash, ta'lim tizimi, ta'lim dasturi, pedagog

Abstract. This article provides insights into the significance of the "Erasmus+" project in the education system and the stages of its introduction into the education of Uzbekistan today.

Keywords: Employees of internal affairs bodies, training, retraining, educational system, educational program, teacher.

Ichki ishlar organlari xodimlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishdan maqsad – xodimlar (o'qituvchilar)ning ijodiy imkoniyatlarini shakllantirish va oshirish, ularning ilmiy saviyasini rivojlantirish, dunyoqarashini kengaytirish hamda shaxsiyatini takomillashtirishdan iboratdir [2].

Ichki ishlar organlari xodimlarining malakasini oshirish kurslarini tashkillashtirish jarayoniga e'tibor qaratadigan bo'lsak, unda turli shakllarni va ularning o'ziga xos tarixini ko'rishimiz mumkin. Ya'ni, mamlakatimizda bunday kurslarning kunduzgi, an'anaviy qisqa muddatli va masofaviy o'qitish shakllari mavjud. Bugungi kunda amaldagi tartibga asosan ichki ishlar vazirligi ta'lim muassasalari pedagoglari kamida 5 yilda bir marotaba o'z malakalarini oshiradilar. O'qituvchilar malaka oshirish davomida mamlakatimizda va jahonda pedagogika, psixologiya hamda o'quv fani bo'yicha erishilgan eng yangi yutuqlarni chuqur o'rganib, zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarning imkoniyatlaridan xabardor bo'lgan holda ularni amaliyotga tatbiq etib kelmoqdalar. Shu bilan birga, ichki ishlar organlari xodimlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish Ichki ishlar vazirligi ta'lim muassasalari (Akademiya, Malaka oshirish insituti, litsey va ixtisoslashtirilgan maktab)da faoliyat yuritayotgan ayrim pedagog xodimlarning ilmiy salohiyati, dars berish sifati yetarli emasligi kuzatilmoqda. Pedagoglarning ilmiy izlanishlar bilan shug'ullanishi, ularning o'zini-o'zi baholash, faoliyatini tahlil qilish tizimi samarali yo'lga qo'yilmagan. O'tkazilgan tahlillar natijasida, pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish jarayonida xalq ta'limi va oliy ta'lim tizimlari bilan hamkorlik yetarli darajada ta'minlanmaganligi ma'lum bo'ldi. Natijada ichki ishlar vazirligi ta'lim muassasalari pedagoglarining faoliyati davomida fanlarni o'qitish metodikasi, ta'lim va tarbiya nazariyasidagi yangiliklardan, oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar hamda ilg'or xorijiy tajribalardan bexabar qolmoqdalar. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev o'z ma'ruzlarida "...yosh avlodga puxta bilim berish, ularni har tomonlama yetuk kadrlar

etib tarbiyalash”ga alohida e’tibor qaratib kelmoqdalar[1]. Yuqorida keltirilgan vazifalardan kelib chiqib, ta’lim muassasalarining rahbar va pedagog-kadrlaridan ulkan mas’uliyat, talabchanlik asosida innovatsiyalarni faoliyatiga joriy etish, o’z malakasini muntazam oshirib borish talab etiladi.

Mamlakatimizda pedagoglarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimi ijobiy tomonga o’zgarmoqda. Bu boradagi xalqaro tajriba ham o’rganilmoqda. Professor-o’qituvchilarimiz Buyuk Britaniya, Germaniya, Avstriya, Italiya, Fransiya, Chexiya, Slovakiya, Gretsiya, Ispaniya, Belgiya, Niderlandiya kabi davlatlarda ta’lim olib, malaka oshirib kelishlari borasidagi ishlarimiz yetarli emas. Yevropa Ittifoqi komissiyasining “Erasmus+”, “Texnik yordam dasturlari” kabi loyihalari oliy ta’lim tizimini modernizatsiyalash, yanada takomillashtirishda qo’l kelmoqda. O’zga madaniyat muhitiga moslashishga to’siqlari, ta’lim standartlari xalaqit bermasligi kerak. Homo sapiensning postindustrial rivojlanish bosqichi boshidanoq dunyo mehnat bozorida raqobatga bardoshli va talabgir mutaxassis - “mahalliy” manfaatlardan kelib chiqadigan tor mutaxassis emas, balki qadriyatlari tizimi butun yer sharini qamrab oladigan xalqaro globalist ekanini belgilab berdi. Bunday vaziyatda xalqaro ta’lim dolzarb ahamiyat kasb etadi. Asosiy maqsad rezyumeni bezab turadigan nufuzli diplom yoki xorijda amaliyot o’tgani to’g’risidagi sertifikat emas. Yangi zamon – yangi insonni, o’zgacha maqsad va ehtiyojlarga ega insonni talab etmoqda, o’z talabalariga xalqaro tajriba orttirish imkoniyatini taklif etadigan ta’lim dasturiga ega oliy o’quv yurtlari esa zamonaviy talabalar uchun ustuvor bo’lib bormoqda. Ta’lim tizimiga bunday yondashuvlar, ko’pincha, almashish dasturlari orqali amalga oshiriladi va ular orasida eng nufuzli bo’lgan talabalar almashish dasturi - bu ERASMUS MUNDUS.

«Erazmuslar» tarixi 1987 yilda, Yevropa Ittifoqi a’zo (YEI) mamlakatlari uchun mo’ljallangan talabalar almashish notijorat dasturi - ERASMUS (u paytda hali «mundus» so’zi yo’q edi) start olganda boshlangan. Yangi dastur Yevropa yoshlarini o’qishga, oliy ta’limning barcha ustun tomonlarini tushunib yetishga, maktab o’quvchilari va talabalarni o’ziga baho berish chegarasini yanada yuqoriga ko’tarishga rag’batlantirishni o’z oldiga maqsad qilgan, g’urur va salohiyatni faollashtirishga da’vat etar edi. Dastur o’qituvchilarga keng imkoniyatlar ochib berdi, endi ular chet el oliy o’quv yurtlarida pedagogik faoliyat yuritishlari mumkin bo’ladi, abituriyentlarga chet el oliy o’quv yurtlarida tahsil olishlariga kirishlarida yordam berdi, amaliyotchilar uchun Yevropa Ittifoqiga a’zo mamlakatlarga safarlar tashkil etildi. Butun Yevropa mintaqasini qamrab olgan bu dasturning moddiy ta’minotini Yevropa Ittifoqi va mahalliy universitetlar o’z zimmlariga oldilar. Xalqaro talabalar ularning chet elda yashash bilan bog’liq harajatlarini qoplaydigan stipendiya olish imkoniyatiga ega bo’ldilar. Ta’kidlash lozimki, ERASMUS faoliyati prinsiplarini dasturning nomidan ham bilib olish mumkin. Bu nom XVI-asr Shimoliy Uyg’onish davrini va o’sha davrning «fikrlar hukmdori», Niderlandiya gumanisti Erazm Rotterdamskiyni eslatadi. Uni insoniyat tarixidagi birinchi globalist deb atash mumkin - faylasuf butun Yevropani aylanib chiqqan, ko’plab Yevropa universitetlarida o’qigan va dars bergan, yangi bilimlar olgan va boshqa mamlakatlarning madaniy tajribasini o’zlashtirgan.

ERASMUS dasturi bilan birga ERASMUS MUNDUS dasturi ham rivojlanib borgan. Bu strategik jihatdan ERASMUS dasturidan farq qilmaydigan yangi xalqaro ta’lim dasturi bo’lib, faqat u Yevropa globallashuv jarayonini mantiqiy yakunga yetkazishga intilgan holda, o’z faoliyati geografiyasini sezilarli darajada kengaytirgan edi («mundus» - lot. «dunyo», «jahon»).

Sekin-asta ERASMUS MUNDUS dasturi dunyoning yarmini, shu jumladan O'zbekistonni ham qamrab oldi. Aytish lozimki, O'zbekiston hududida dastur 2007-yildan 2014-yilgacha juda unumli faoliyat olib bordi. Moliyalashtirish Yevropa Ittifoqi byudjeti tomonidan ta'minlandi, afsuski 2014-yilgi moliyaviy inqiroz dasturga yakun yasadi va xalqaro ta'lim maydonida navbatdagi, uchinchi «erazmus» - ERASMUS PLUS paydo bo'ldi. ERASMUS PLUS – bu yangi integratsiyalashgan ta'lim dasturi bo'lib, o'sha davrda Yevropa Ittifoqi doirasida mavjud bo'lgan barcha xalqaro dasturlarni o'zida mujassam etgan. Uning faoliyati ta'lim sohasi va sportda yoshlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan edi. ERASMUS PLUS – bu yetti ta'lim dasturiga nisbatan integral bo'lib xizmat qilgan ko'p vazifali dastur[4].

Ta'lim dasturlari quyidagilardir:

- oliy ta'lim sohasidagi uchta xalqaro dastur: Erazmus Mundus, Tempus, Alfa;
- kattalar uchun to'rtta kasb ta'limi dasturi: Leonardo, Gryundtvig, Komenius va 2014-yilgacha amalda bo'lgan Erazmus dasturi.

Yetakchi Yevropa ta'lim dasturlarining 25 yildan ortiq tajribasiga tayangan holda, ERASMUS PLUS ularning chegarasini kengaytirishga intiladi, u o'tmish yutuqlari va muvaffaqiyatlarini hisobga oladi, oldingilarning tajribasini konstruktiv tarzda o'zining ta'lim tizimi bilan birlashtiradi. Shuning uchun ERASMUS PLUS dasturi faoliyati shunchalik ko'p qirrali va segmentlashgan. Ushbu brend ostida quyidagi ta'lim strategiyalari amalga oshiriladi:

ERASMUS PLUS: COMENIUS - umumiy o'rta ta'lim segmenti.

ERASMUS PLUS: ERASMUS - oliy ta'lim segmenti.

ERASMUS PLUS: ERASMUS MUNDUS - birgalikdagi magisterlik darajalari segmenti.

ERASMUS PLUS: LEONARDO - kasb ta'limi va kadrlar tayyorlash segmenti.

ERASMUS PLUS: GRUNDTVIG - kattalarni o'qitish segmenti.

ERASMUS PLUS: YOUTH IN ACTION - yoshlarni noformal va norasmiy o'qitish segmenti;

ERASMUS PLUS: JEAN MONNET - YEIda integratsiya jarayonlarini tadqiq qilish.

ERASMUS PLUS: SPORTS - sport segmenti.

ERASMUS MUNDUS xaritani qayta tuzib, o'z ma'rifiy intensiyalarining geografik chegarasini kengaytirgan bo'lsa, ERASMUS PLUS yosh senzini dolzarblashtirdi (kattalar uchun ta'lim) va ijtimoiy chegaralarni kengaytirdi. Ijtimoiy sohadagi o'zgarishlar, iqtisodiy inqiroz, iste'dodlar uchun raqobat kurashi, yuqori darajali ishsizlik - bu omillarning hammasi yangi yondashuvni belgilab berdi:

ta'lim dasturlari bilan siyosat o'rtasidagi aloqalar,

YEI uchun amaliy foydaga yo'naltirilganlik,

oddiy oqilona tuzilma,

yoshlar,

sport va h.z.

Ta'lim masalalari bo'yicha Yevrokomissiyaning rasmiy vakili **Dennis Ebbot** yangi dastur kelajagi haqida chuqur ishonch bilan gapiradi, u yangi ERASMUS PLUS dasturi o'zini eng yaxshi tomondan ko'rsatishiga, oldingi dasturga qaraganda keng ko'lamli va barkamol bo'lishiga umuman shubha qilmaydi. ERASMUS va ERASMUS MUNDUS doirasidagi oldingi dasturlar, birinchi navbatda, universitetlar o'rtasida xalqaro akademik

almashinuvga qaratilgan edi, PLUS dasturi kengroq - bu talabalar uchun volonterlik ishi va turli malaka oshirish kurslari, yosh ishchilar uchun professional ta'lim.

“Butun umr o‘qiyamiz” dasturi yoshligida turli sabablarga ko‘ra o‘qishini oxiriga yetkazolmagan kattalar uchun o‘qishni davom ettirishning turli variantlarini taklif etadi. Oldin mavjud bo‘lgan deyarli barcha ta'lim dasturlarini birlashtirib, ERASMUS PLUS dasturini ishlab chiquvchilar oldingi dasturlarning tajribasi va barcha muvaffaqiyatli yechimlarni jamladilar va to‘qini puchidan ajratib, optimal ta'lim dasturini yaratdilar. Bu dasturni keng ko‘lamli ta'lim loyihasi, deb atasak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Xulosa. Erasmus plus bu xorijda, dunyoning eng obro‘li ilmiy maktablari yaratilgan va yaratilayotgan, eng nufuzli oliy o‘quv yurtlarida bilim olish imkoniyati. Siz o‘zingizning individual “ta'lim yo‘nalishingiz”ni tanlash imkoniyatiga ega bo‘lasiz, sifatli ta'lim olish imkoniyati ehtimolli beqiyos darajada ortadi. Pedagog va ilmiy xodimlar o‘zlarining xorijdagi hamkasblari bilan hamkorlik qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar, bu esa natijasiz qolmaydi, albatta o‘z mevasini beradi. ERASMUS PLUS dasturi orqali ta'lim muassasalari xalqaro amaliy va unumli raqobat maydonidan o‘rin egallaydilar, bu esa ularni takomillashish yo‘lidan yetaklaydi, albatta. Biz ushbu ta'lim dasturini ichki ishlar vazirligi ta'lim muassasalarida joriy etish orqali ta'limning sifatini hamda kadrlar tayyorlash tizimini yangi bosqichga olib chiqishimizga yangi imkoniyatlar bo‘ladi deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta‘minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma‘ruzasi, “Ma‘rifat” gazetasi, 2016-yil 8-dekabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 16-avgustdagi “Ichki ishlar organlari xodimlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-3216-son Qarori// URL-<https://lex.uz/docs/3313218>

3. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni // URL-<https://lex.uz/docs/5013007>.

4. Pedagog kadrlarni tayyorlash, xalq ta‘limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlar to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. “Ma‘rifat” gazetasi, 2017-yil 27-sentabr. <http://uzedu.uz> <http://esgroup.uz> <http://uza.uz/>

5. O.Berdiyeva –Surxondaryo VXTXQT va UMOHM “Aniq va tabiiy fanlar metodikasi” kafedra mudiri, pedagogika fanlari nomzodi.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА РЕЙТИНГЛАШ ТИЗИМИ: УНИНГ ЎРНИ ВА ТАЪСИРИ

RATING SYSTEM IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: ITS ROLE AND EFFECT

Парманов Фуркат Джумабаевич

Parmanov Furkat Djumabaevich

Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси

Харбий тайёргарлиги кафедраси

Department of Military Training of the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Uzbekistan

Аннотация. Мақолада олий таълим муассасаларида рейтинглаш тизими, унинг ўрни ва таъсирига оид масалалар ёритилган. Олий таълим муассасаларини рейтинглаш уларнинг мавжуд камчилик ва ютуқларини кўриб чиққан ҳолда, уларнинг миллий ва халқаро даражадаги ўрнини аниқлаш асослари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: рейтинг, рейтинглаш тизими, рақобат, классификация, сифат, маълумотлар.

Abstract. The article discusses the role and importance of the rating system in higher educational institutions. The work of higher educational institutions was analyzed to determine their place at the national and international levels in assessing the existing shortcoming and achievements.

Keywords: rating, rating system, competition, classification, quality, information.

Олий таълим муассасалари сифати ва қамровини ошириш бугунги кунда ҳар бир давлат учун ўзига хос устувор вазифа ҳисобланади. Уларни жаҳон стандартлари даражасига кўтариш ҳамда уларда олиб борилаётган тадқиқотларнинг жамият ҳаётидаги муаммоларни бартараф этишдаги ҳамда инсон ҳаётини энгиллаштиришга хизмат қилиши кўпчилик олимларнинг фикрича, ҳар бир олий таълим муассасаларининг олдида қўйган вазифасидир.

Олий таълим муассасаларини рейтинглаш уларнинг мавжуд камчилик ва ютуқларини кўриб чиққан ҳолда, уларнинг миллий ва халқаро даражадаги ўрнини аниқлашдир. Уларнинг рейтинг даражаси – уларнинг сифат кўрсаткичи сифатида кўриб чиқиши олий таълим муассасалари учун келажакда ривожланиш учун ўзига хос туртки бўлиши мумкин.

Рейтинг тизимининг тўлиқ йўлга қўйилиши бевосита Олий таълим муассасалари ўртасидаги рақобатни юзага келтиради ва ушбу индекс бевосита инсон капитали сифати ошишига хизмат қилади, бу ўз навбатида инсон ҳаёти фаровонлигига хизмат қилади.

Олий таълим муассасаларини (ОТМ) рейтинглаш тарихига эътибор қаратадиган бўлсак, уларни рейтинглаш биринчи марта XX асрнинг бошларида АҚШда ўтказилган. Муайян олий таълим муассасаси рейтингини олиб бориш учун махсус баҳолаш тизими мавжуд бўлган, лекин бу ҳозирги кунда мавжуд бўлган одатий бакалавр даражасини берувчи олий ўқув муассасаларини рейтинглаш биринчи марта АҚШда 1983-йилда “US News and World Report” томонидан чоп этилган ва у истеъмолчилар каталогига ўхшаган бўлган. Германия университетларининг биринчи марта 1984-йилда амалга оширилган рейтинги умуман бошқача бўлган: бутун олий таълим тизимининг монолит тузилмаси, сифат фарқларининг мавжудлигидир[1].

Рейтинг – методология ва жараёнлар асосида белгиланган ёндашув бўлиб, институтларнинг бутун фаолияти ёки уларнинг муайян фаолияти соҳаси қиёсий ҳолатини кўрсатади. Кўпчилик “рейтинглар” ва барча “рейтинг жадваллари” институтлар ёки ўқув дастурларининг сифатини, келтирилган фаолият соҳалари ва турлари устунлиги сифатини кўрсатишга ҳаракат қилади. Рейтинглаш ва классификация қилишни муҳокама қилиш жараёнида шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки, бир томонлама рейтинглашни танқид қилиш турли хил ОТМларнинг рейтинг

асосида тартиблашни таъминлайдиган, уларнинг кўрсаткичлари мажмуи ва олий таълимда институционал хилма-хилликни ҳисобга олишга асосланади.

Бошқа сўз билан айтганда, бундай танқид классификация рейтинглаш учун зарурий шарт бўлиши ва кўп томонлама рейтинглаш билан бирлаштирилиши керак [2].

Олий таълимнинг сифатига фақат билвосита боғлиқ бўлган баъзи рейтинглар мавжуд. Масалан, баъзи рейтингларда берилган олий таълим муассасалари битирувчиларининг ишга жойлашиши даражаси ёки тенг имкониятлар институционал риоя қилиш даражасида эътибор қаратади. Шунингдек, юридик (Law) ва бизнес (MBA) мактаблари каби махсус олий таълим турлари ёки махсус ОТМларни қамраб оладиган рейтинглар ҳам мавжуд. Хаттоки, шундай қизиқарли рейтинглар ҳам мавжуд бўлиб, масалан, АҚШда “Princeton Review” томонидан ўтказиладиган “энг яхши мактаб базми”да алкоголь маҳсулотлари истеъмолини ўз ичига оладиган йиллик рўйхатини чоп этади. Шунга қарамай, хатто, шундай ҳолатларда ҳам, рейтинглаш институт хавфсизлиги ва талабаларнинг аудиториядан ташқари ҳаёти ҳақида муҳим маълумотларни таъминлай олади. Айни пайтда ушбу тадқиқотлар таълимдан ташқари бўлган ҳолатлар ва бўш вақтни тақсимлаш масалаларини ўрганади.

Ҳозирги кунда халқаро ва глобал даражада ўтказилаётган рейтинглаш куйидагилардан келиб чиқади:

жаҳон университетларининг академик рейтинги (Academic Ranking of World Universities, ARWU). У Шанхай Жиа Тонг университети таълим олий мактабидаги жаҳон университетлари маркази томонидан амалга оширилади. У биринчи марта 2003-йилда амалга оширилган ва юқори ўринда турувчи 500 олий таълим институтларини қамраб олган;

Таймс олий таълим (Times Higher Education, THE) ва Куакуарелли Симондс (Quacquarelli Symonds) томонидан ўтказиладиган жаҳон университетлари рейтинги. У биринчи марта 2004 йилда ўтказилган ва ҳозирги кунда юқори ўринларда турувчи 200 та олий таълим институтларини қамраб олади [3]. 2016-йилги рейтинги 22-март куни унинг расмий сайтида элон қилинди. Дунё бўйлаб ўтказилган сўровномада академик ходимлар, талабалар иштирок этишади, шунингдек, университетда олиб борилган илмий изланишлар миқёси ҳам ўрганилади;

Испания илмий тадқиқотлар Кенгашининг (Consejo Superior de Investigaciones Cientificas – CSIC) тадқиқот гуруҳи Киберметрика лабораторияси томонидан ўтказиладиган жаҳон университетларининг Вебометрик рейтинги бўлиб, у биринчи марта 2007-йилда элон қилинган ва 6000 олий таълим институтлари ҳақида маълумотлар жамланган;

Тайвань олий таълимни баҳолаш ва аккредитация қилиш Кенгаши томонидан ўтказиладиган жаҳон университетлари учун илмий ишлар самарадорлиги рейтинги (Higher Education Evaluation and Accreditation Council of Taiwan);

Шунингдек, профессионал мактаблар ва дастурлар рейтинги ҳам мавжуд. “Financial Times”, “The Economist”, “Wall Street”, “Business Week” томонидан халқаро даражада ўтказиладиган бизнес мактаблари ва бизнес бошқаруви магистри (MBA) дастурларининг машҳур рейтингини мисол сифатида кўрсатиш мумкин. Шундай қилиб, ушбу рейтинглар профессионал аккредитацияга алоқадор бўлган муҳим илова сифатида қабул қилинади, чунки турли хил профессионал ташкилотлар ўз эътиборини ушбу рейтингларга қаратади [4].

Рейтинглаш бир қатор сабаблар туфайли ўтказилиши мумкин:

олий таълим муассасалари ҳолати ҳақида оммага шаффоф маълумот (рейтинглаш шакли хусусиятларига қараб) етказиш, шунингдек, индивидлар ва қарор қабул қилувчи гуруҳлар (талабалар, ота-оналар, сиёсатчилар, ташкилотлар, фондлар, тадқиқот кенгашлари, иш берувчилар, халқаро

ташкилотлар ва бошқалар)ни маълумот билан таъминлаш;

олий таълим муассасалари ўртасида соғлом рақобатни кучайтириш;

маълим бир олий таълим институтлари ёки ўқув дастури фаолияти ҳақида қўшимча маълумотлар билан таъминлаш;

юксак тажриба марказларининг ривожланишини рағбатлантириш; маблағларни ажратишда қўшимча асосларни шакллантириш.

Рейтинглашни амалга ошириш учун йиғиладиган тўрт хил турдаги маълумотлар базаси ва ахборот манбаи мавжуд:

турли хил институтлар, ўқув дастурлари ёки бошқа фаолиятларнинг сифати ва нуфузи ҳақида қиёсий маълумотларга эга бўлиш учун турли манфаатдор томонлардан фикрлар олиш имкониятини берувчи сўровнома

(илмий экспертларга афзаллик ошкора берилади);

олий таълим ва тадқиқотга жалб этилган давлат органлари ва бошқа турли хил ташкилотлар томонидан тўпланган оммага эга бўлиш имкони мавжуд маълумотлар базаси ва ахборотлар;

олий таълим институтлари томонидан йиғиладиган икки хил турдаги маълумотлар базаси ва ахборотлар – одатда институтлар томонидан тўпланган бошқарув ва менежмент ҳақидаги маълумотлар базаси ва рейтинг ўтказиш учун ўтказилган сўровнома маълумотлар базаси ва ахборотлар;

библиометрик ва фанга оид маълумотлар базаси, масалан, кўп профилли ва тадқиқот ишларини баҳолашга ёрдам берувчи Томсон Рейтерс ва Элсевьер кабилар [5].

Юқорида келтирилган асосий маълумотлар базасини яратишда ҳар бирига қарши ва ёқловчи омиллар мавжуд, улар, айниқса, сўровномаларга асосланади. Шунга қарамай, яқин орада кескин танқид қилинган жиҳати келтирилган рейтингда методологик ёндашувидир, чунки бунинг оқибатида ОТМнинг обрўси (имижи) ҳам рақобатлашмоқда. Умуман олганда, рейтинглашни танқид қилиш ҳар қандай ОТМларнинг муҳим вазифаси бўлган ўқитиш ва ўқиш каби жиҳатларни тўлиқ исботлаб бера олмайди. Улар шуни алоҳида таъкидлайдики, олий таълим институтларининг обрўсини, статуси ва брендига эътиборни ошириб юборишга олиб келиши, баъзи ҳолатларда нотўғри маълумотларнинг тақдим этилишига олиб келади. Шунинг учун баъзи ОТМлари бундай рейтинг тадқиқотларда иштирок этишдан бош тортмоқда, ушбу ҳолат 2008-йилда АҚШда энг яхши таълим муассалари рейтингини ўтказишда рўй берган (US News's America's Best Colleges ranking).

Агар биз рейтинглар олий таълим институтларининг сифати ҳақиқий ҳолати ва фаолиятини кўрсатиб беради десак, хато бўлган бўлар эди. Лекин шуни ҳам алоҳида таъкидлаш керакки, рейтинг индивидуал, институционал ва давлат даражасида институтлар, сиёсатга ва қарор қабул қилишга бевосита таъсир ўтказади. Дунё бўйлаб рейтинг жадваллари жуда кўп бўлишига қарамай, Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти тадқиқоти шуни кўрсатмоқдаки, дунё бўйлаб олий таълим институтлари рейтинг жадваллари ва рейтинг даражаларига кутилганидан кўпроқ қайғуради.

Ирландияда Эллен Хазелкорн томонидан Дублин Технология институтида ўтказилган тадқиқот 41 давлатда 200 дан ортиқ олий таълим институтлари ректорлари ва бош менежерлардан олинган сўровга асосланади, бу талабалар, давлат ва оммавий ахборот воситалари томонидан жиддий қабул қилинди ва қарор қабул қилиш жараёнига таъсир ўтказувчи муҳим соҳа ҳисобланади [6]. Унинг асосий хулосалари қуйидагилардир:

сўровномада иштирок этганларнинг 58 %и ҳозирги рейтинг даражаси билан қониқмаган;

сўровномада иштирок этганларнинг 70 %и миллий даражада энг юқори 10 таликда бўлиш истагини билдиришган;

сўровномада иштирок этганларнинг 71 %и халқаро даражада энг юқори 25 %лик даражада бўлиш истагини билдиришган;

сўровномада иштирок этганларнинг 57 %и рейтинг жадваллари ва рейтинглаш бошқа институтларнинг ушбу институтлар билан ҳамкорликни ривожлантириш иштиёқига таъсир ўтказди;

сўровномада иштирок этганларнинг 56 %и ўзларининг рейтинг даражаларини кўриб чикувчи расмий ички механизмига эга бўлган.

Хазелкорн шуни алоҳида таъкидлайдики [7], институтлар ўзларининг рейтингларидан келиб чиқиб, ўз фаолиятини стратегик режалаштиради, юқори рейтинг даражасига эришиш мақсадида институтни қайта ташкиллаштиради, яъни институт фаолиятини яхшилаш учун структуравий ўзгаришларни амалга оширади, умумий қилиб айтганда, натижалардан келиб чиқиб, камчиликларни аниқлайди ва уларни бартараф этиш учун ҳаракат дастурларини ишлаб чиқади.

ХУЛОСА. Олий таълим муассасаларини рейтинглашнинг олий таълимни ривожлантиришдаги ижобий таъсири миллий ва глобал даражада уларни рейтинглашнинг ижобий жиҳатини кўрсатди. Рейтинг натижалари туфайли ОТМлар ўртасида вужудга келаётган ҳамкорлик ва яхши маънодаги рақобат таълимнинг ривожланиши ва сифати ошишига ўз таъсирини кўрсатмоқда.

Шуни ҳам алоҳида таъкидлаш зарурки, олий таълим муассасаларини рейтинглаш уларнинг дунё бўйлаб имижининг шаклланишига ҳамда чет эллик талаба ва ўқитувчи-профессорларнинг эътиборини тортиш орқали ўзаро ҳамкорликни ривожлантиришга хизмат қилмоқда.

Ушбу мустақил иши натижаларига асосан Ўзбекистонда олий таълим тизими соҳасига қуйидаги таклиф ва мулоҳазаларни келтириш мумкин:

олий таълим тизимига кирувчи барча олий таълим университетлари орасида рейтинглаштиришни амалга ошириш учун илмий ва эмпирик тадқиқот ишини олиб бориш ҳамда тадқиқот натижаларидан келиб чиққан ҳолда, уларнинг рейтингини шакллантириш;

жорий қилинган тизим бўйича фокус-гурӯҳ ишини ташкил қилиш ва зарур молиявий манбаларни шакллантирилиш механизмларини жорий қилиш;

ОАВ ёки консалтинг ташкилотларининг ушбу рейтингларни ўтказишдаги фаолиятини рағбатлантириш оқибатида хусусий рейтинг индексларини шакллантириш;

халқаро рейтингларда иштирок этиш механизмларини жорий қилиш, уларнинг мезонларни ўрганиб чиқиш ва шу асосида базани шакллантириш;

олий таълим муассасалари ўртасида ҳамкорликни ва яхши маънодаги рақобатни ривожлантириш учун доимий асосда (йилда бир марта) рейтинг натижаларини матбуотда эълон қилиш.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Rau, E. 'Mal diese, mal jene and der Spitze: Eine Rangfolge deutscher Hochschulen anhand der Stipendienvergabe', in Deutsche Universitet Zeitung, No. 19. 1984.
2. Van der Wende, M., and Westerheijden, D. 'Rankings and Classifications: The Need for a Multidimensional Approach', in van Vught, F. A. (Ed.). Mapping the Higher Education Landscape: Towards a European Classification of Higher Education, Higher Education Dynamics, Vol. 28. Dordrecht, Springer, 2009.
3. <http://www.topuniversities.com/about-qis>
4. Hazelkorn, E. 'The Impact of League Tables and Rankings Systems on Higher Education Decision-Making', in Higher Education Management and Policy (OECD Programme on Institutional Management in Higher Education), Vol. 19, No. 2. Paris, OECD, September 2007.
5. Thomson Reuters (ISI Web of Knowledge) and Elsevier (Scopus).
6. Hazelkorn, E. 'The Impact of League Tables and Rankings Systems on Higher Education Decision-Making', in Higher Education Management and Policy (OECD Programme on Institutional Management in Higher Education), Vol. 19, No. 2. Paris, OECD, September 2007.

YURTIMIZDA QADIMGI HARBIY QUROLLAR VA JANG SAN'ATI BUGUNGI KUNDA ULARNI QO'LLASHNING SAMARADORLIGI

ANCIENT MILITARY WEAPONS AND MARTIAL ARTS IN OUR COUNTRY AND THE EFFECTIVENESS OF THEIR USE TODAY

Husniddinov Asadbek
Khusniddinov Asadbek

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Chirchik State Pedagogical University

Sa'dullayeva Mahfuza Husenovna
Sadullaeva Makhfuza Husenovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Chirchik State Pedagogical University

Annotatsiya. Ushbu maqolada qadimgi va o'rta asrda foydalanilgan harbiy qurollar hamda jang san'atlari to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan bo'lib ulardan bugungi kunda foydalanish usullari haqida tushunchalar berilgan. Qadimgi davrning harbiy sarkardalarining o'ziga xos jang uslublari, urushlarda qo'llagan usullari, qo'shin tuzilishining yangicha islohotlari ham keltirilgan. Tarixiy manbalarda ajdodlarimiz hamisha o'z jasorati, shijoati va vatan himoyasi uchun fidoiyligi bilan ajralib turgan, ularning harbiy mahorati va matonati esa o'nlab mamlakatlarni zabt etib, yirik saltanatlar barpo etgan Ahamoniylar, Aleksandr Makedonskiy, Arab Xalifaligi va Chingizxon qo'shinlariga xam pand berib, hayratga solgan. Bugun yosh ofitser va kursantlar ajdodlarimiz usul va qurollarini yaqindan yaxshiroq o'rgansalar maqsadga muvofiq bo'ladi.

Kalit so'zlar: chaqmoqtosh, toshbolta, to'qmoq, xanjar, pona, arra, bolta, taktika, goplit, falanga, sak-skif, turkiy g'ulomlar, "sosoniylar usuli", "turkiylar usuli", sagarislar, sherenga

Abstract. This article contains information about military weapons and martial arts used in ancient and medieval times. The unique fighting styles of the military commanders of the ancient times, the methods they used in wars, and the new reforms of the army structure are also presented. In historical sources, our ancestors were always distinguished by their courage, courage and selflessness for the defense of the homeland, their military skills and tenacity. and the Achaemenids, Alexander the Great, Arab Caliphate, and Genghis Khan, who conquered dozens of countries and established large kingdoms, praised and admired them.

Keywords: flint, stone ax, mallet, dagger, blade, saw, axe, tactic, hoplite, phalanx, Sak-Scythian, Turkish slaves, "Sasanian method", "Turkish method", Sagaris, Sherenga

Bugungi kunda o'sib kelayotgan kadrlarimizga, ajdodlarimiz o'z jasorati, shijoati va vatan himoyasi uchun fidoiyligi bilan o'rnak bo'la oladilar. Ular harbiy mahorati va matonati bilan o'nlab mamlakatlarni zabt etib, yirik saltanatlar barpo etgan Ahamoniylar, Aleksandr Makedonskiy, Arab Xalifaligi va Chingizxon kabi buyuk sarkardalar qo'shinlariga xam pand berib, hayratga solgan. Ajdodlarimiz jahon harbiy san'ati rivojiga xam munosib hissa qo'shganlar. Xususan, miloddan avvalgi davrlarda Tosh asridayoq odamlar qurol-yarog'lardan nafaqat ov maqsadida, balki o'zlarini mudofaa qilish maqsadlarida ham foydalanganlar. Dastlabki qurol-yarog'lar, asosan, uchi o'tda toblangan yog'och nayzadan iborat bo'lgan. Bundan taxminan 100 ming yil ilgari uchi chaqmoqtosh va suyakdan yasalgan nayzalar hamda uloqtirish oson bo'lgan kalta nayzalar paydo bo'ldi.

Neolit davrida Chaqmoqtoshlardan turli xil mayda va yirik maxsus (o'q yoy va nayza paykonlari, parma, pona, arra, bolta, o'roq, o'roqrand) qurol va asboblari yasali, tosh qurollar yasash uslubi takomillashdi. Tosh qurollardan keng foydalanildi. Mezolit davrida kamon; neolit davrida toshbolta, to'qmoq, xanjar yasay boshlandi. Temir ishlatish rasm bo'lgach (miloddan avvalgi 1-ming yillik boshi) tig'li qurollar - qilich va nayzalar tayyorlana boshladi. Qadimda qullar mehnatiga asoslangan iqtisodiyot sharoitida bir necha o'n ming jangchidan iborat armiya tuzish imkoni bo'lgan. Aksariyat mamlakatlarda qo'shinning asosiy turini piyoda askarlar tashkil qilgan. Qadimgi Sharq davlatlarida piyoda askarlar va otliq qo'shindan tashqari jang aravalari, fillar va tuyalarda jang qiluvchi qismlardan ham foydalanilgan. Qurolli kuchlar tarkibi, ularning qurol-yarog'i strategiya va taktikasini belgilagan. Antik davr strategiyasi, asosan, urushga tayyorgarlik ko'rish, jang maydoni va vaqtini tanlash, asosiy zarba beriladigan yerni belgilash, qo'shinlarga rahbarlik qilishda namoyon bo'lgan. Taktikaning taraqqiyoti jangovar tartibning eng sodda shakllaridan qo'shinlarni yuzma-yuz to'qnashuvigacha, jang maydonida qo'shinlarni murakkab manyovrlarni amalga oshirishlari bilan belgilangan. Yuzma-yuzjang usuli bugungi kunda ham eng ommalashgan jang san'at turlaridandir.

Masalan Mo'g'ullar qo'shini (XIII-XIV asrlar) yengil va og'ir qurollangan otliq askarlardan iborat bo'lib, uzoq masofaga harbiy yurish qilib, jang maydonida ko'pchilik bo'lib harakat qilgan. Qo'shin ilg'or qism, so'l va o'ng qanot va zaxiradan tashkil topgan. A.Temur davrida ham mavjud bu tuzilma bugungi kunda armiyamizda ham keng qo'llaniladigan turlardan.

Markazlashgan ilk yirik davlatlarning barpo etilishi, hunarmandchilik va manufakturalarning rivojlanishi armiyaning tashkil etilishi va qurollanishida tubdan o'zgarishlarga olib keldi. Armiya tarkibi endilikda urush paytida to'planadigan yollanma askarlar hisobiga to'ldiriladigan bo'lgan. XVI asrning II yarmidan mutlaq monarxiya davlatlari muntazam yollanma armiyalar tuza boshlashgan. Armiyalarni o'tsochar qurollarga, jumladan, artilleriyaga ega bo'lishi tufayli jang olib borishning yangi usuli - liniyalik taktikani paydo bo'lishiga olib keldi. Unda qo'shinlar front bo'ylab bir tekisda taqsimlanib, uzun qatorlarda saf tortib urushganlar. Liniyalardagi qatorlar (sherenga) miqdori miltiqlarning tez otarligi bilan belgilangan. Jangning taqdirini piyodalarning o'q otish quvvati hal qilgan. XVII asrdagi armiyalarning strategiyasi xususiyati monarxik davlatlar tomonidan olib borilayotgan urushlarning cheklangan maqsadlarini ko'zlashida edi.

Turkiy qavmlar jahondagi eng qadimgi xalqlardan sanalib, ular yashagan hudud faqat hozirgi O'rta Osiyoni qamrab olmasdan balki sharqda Tinch okeani, g'arbda Dnepr va Don daryolariga qadar bo'lgan ulkan hududni qamrab olgan. Ular o'zaro madaniy, iqtisodiy va ba'zan harbiy-siyosiy aloqada bo'lganlar. Turon zaminida yaratilgan kashfiyotlar, jang qilishning yangi usullari barcha turkiy xalqlar tomonidan tezda o'zlashtirib olinib, yangi bosqichga ko'tarilgan. Miloddan avvalgi III ming yillik oxiri - II ming yillikda Sharqdagi ko'chmanchi xalqlarda otliq qo'shin paydo bo'lgan. Dastlab undan aloqa, razvedka va qo'riqlash ishlarida foydalanilgan. Ammo chavandozlik mahoratining o'sishi bilan otliq qo'shinning ahamiyati oshib borgan. U jang aravalarini siqib chiqarib qo'shinning zarbdor va harakatchan kuchi bo'lib qolgan. Turkiy xalqlar harbiy san'at tarixida birinchi bo'lib suvoriylar safini joriy etganlar (har bir otliq askar orasidagi masofa 20 m, jangovar qatorlar soni 10 ta) va bu bilan dushman qo'shini ustidan yaqqol ustunlikka erishganlar. Turon farzandlari 2 - 3 yoshidan ot minib, ov qilib, kichik kamondan o'q uzishni, parranda,

kichik hayvonlarni ov qilishni, ulg'aya borishlari bilan qilich, nayza va boshqa jang qurollari bilan muomala qilishni o'rganganlar.

Strategiya urush olib borish san'ati sifatida Sharqda vujudga kelgan. Qadimgi Sharq qo'shinlarining urush olib borish san'ati, asosan, son jihatdan ortiq qo'shin bilan dushmani tor-mor etishga qaratilgan. Ko'chmanchi xalqlar (skiflar, saklar, massagetlar va boshqalar) kuchli dushman hujum qilganda ko'pincha mamlakat ichkarisi tomon atayin chekinganlar. Ular yo'llarida uchragan joylarni vayron qilib, kichik otliq qismlar bilan dushmanga beto'xtov hamla qilib uni holdan toydirganlar, so'ngra qarshi hujumga o'tganlar. Strategik mudofaa va strategik hujumning shunday turini birinchi bo'lib Qora dengiz bo'yi skiflari miloddan avvalgi 512-yilda Doro I bosqini davrida qo'llaganlar. Saklar ham Doro I ga qarshi raqibni cho'l-biyobonlarga xiyla bilan boshlab borish taktikasini qo'llashgan. Ulardan o'rnak olib miloddan avvalgi 53-yilda parfiyaliklar rimliklarning M.Krass boshchiligidagi qo'shinini Karri jangida yakson qilganlar.

Jahon harbiy san'ati taraqqiyotida turkiy xalqlar mumtoz o'rinni egallaganlar. Mashhur arab adibi Johiz (775-868) ning "Manoqib al-atrok" ("Turkiy xalqlarning xislatlari") asarida "Sosoniylar barcha xalqlardan davlatni boshqarish san'atida, xitoyliklar – hunarmandlikda, yunonlar – im-fanda va turkiylar harbiy ishda ustundir", deb yozadi.

Qadimda sak jangchilarining qalin kigizdan tikilgan, cho'qqi qalpoqlari bo'lgan. Ular o'zlari tayyorlagan kamon va xanjar (akinak) bilan, shuningdek, oyboltalar (sagarislar) bilan qurollanganlar. Saklar mohir tirandoz edilar. Sak suvoriylarining dovruti butun Sharqda mashhur bo'lgan. Yunon-fors urushida, xususan, marafon jangida (miloddan avvalgi 490-yil) sak otliq jangchilari alohida jasorat ko'rsatganlar. Qo'shinning markazida forslar bilan yonma-yon turib urushgan saklar afinaliklarning qatorini yorib o'tib, ularni mamlakat ichkarisiga qadar ta'qib etib borganlar. Biroq fors qo'shinining qanotlari zaifligi tufayli qurshovga tushib qolish xavfi tug'ilgan. Shu sababli orqaga chekinilgan. Sak suvoriylari jang paytida orqaga o'girilib ham bexato otar edilar.

Miloddan avvalgi 329-327 yillarda Spitamen Aleksandr (Iskandar)ga qarshi partizan urushi taktikasini qo'llagan.

Miloddan avvalgi III asr oxirida xunlar hukmdori Mode xoqon harbiy islohot o'tkazgan. U an'anaviy yengil otliq qo'shinni og'ir qurollangan otliq qo'shinga aylantiradi. Gerodot massagetlar qo'shinidagi otliq jangchilarning og'ir qurol-aslahalari bo'lganini qayd etgan. Shunisi xarakterliki, keyinchalik bunday qurollanish odati Orol bo'ylaridan sarmat-alanlar orqali Sharqiy Yevropaga tarqalgan. Parfiyaliklar rimliklarga qarshi Karri jangida uni ilk bor keng qo'llashgan. Massagetlar yurtidan Mo'g'uliston, Xitoy va Sibirga og'ir qurollangan suvoriyga mo'ljallangan baland bo'yli ajoyib jangovar otlar tarqalgan. Xunlarning harbiy tartibiga binoan har bir ming kishidan iborat bo'lgan qo'shinga mingboshi, 100 kishidan iborat qo'shinga yuzboshi, 10 jangchiga – o'nboshi boshchilik qilgan. Qo'shin, asosan, otliq askarlardan iborat bo'lgan. Xunlar qo'shini 4 qismga bo'linib, har bir qism jangchilari ma'lum rangdagi otlarni mingan suvoriylardan iborat bo'lgan. Qo'shinning g'arb tomonida saf tortgan suvoriylar oq ot, sharqiy qismida – bo'z ot, shimolida – qora ot va janubida sariq (saman) ot minib safda turganlar. Xunlarning otliq qo'shini, asosan, kamon bilan qurollangani uchun harbiy taktika va manyovrlarni ustalik bilan olib borgan. Dushmanga o'zlarini chekinayotgan qilib ko'rsatib, ularni aldab, uzoq masofagacha orqalaridan ergashtirib borganlar. Dushman ularni ta'qib etib charchagan paytda xunlar raqiblariga qo'qqisdan hamla qilib ularni tor-mor etganlar. Mabodo yengilib qolsalar, hunlar har tomonga tarqalib ketganlar.

Xunlarni ta'qib etuvchilar qochayotganlarning qaysi birini orqasidan quvishni bilmay sarosimaga tushib qolgan paytlar ko'p bo'lgan. Aynan xunlar davrida Osiyo cho'l mintaqalarida harbiy san'atning harbiy-texnikaviy va tashkiliy sohalarida bir qator muhim yangiliklar tarqalgan: suyak qoplagichli murakkab tarkibli kamon, hushtak tovushini beruvchi ko'p parrakli paykonlar, qo'shin tuzilishining markazlashgan tizimi, masofa jangi olib borishning samarali taktikasi, mudofaa inshootlari qurish an'analari vujudga keldi. O'rta Osiyoda Kushon podsholigi davrida saltanat sarhadlarida mustahkam qal'alar (jumladan, Xorazmdagi Ayoq qal'a, Tuproqqal'a va boshqalar) qurilishi keng rivojlangan. Shaharlar burjli qalin devorlar bilan o'rab olingan. Qang' davlati qo'shinining asosini yengil otliqlar tashkil etgan, qo'shin safarda ekanligida razvedka maqsadida oldinga ilg'or qism jo'natilgan. O'tmishda har bir qabilaning o'ziga xos qo'rg'oni bo'lgan. Bir necha qabilalar birlashib, dushmanga qarshi kurashayotgan paytda qabila sarkardasi o'ziga tegishli qabila jangchilarini chaqirmoqchi bo'lsa qabila qo'rg'onining nomini aytib chaqirgan. O'rta asrlarda o'ronlardan juda keng foydalanilgan. Eftaliylar davrida jang qilishning asosiy usullaridan biri, kuchli raqib bilan yuzma-yuz jang qilmasdan uning 2 qanotiga beto'xtov zarbalar berish yo'li bilan uni holdan toydirish bo'lgan.

Turk xoqonligi davrida harbiy san'at yanada rivojlangan. Jang taqdirini og'ir qurollangan suvoriylarning yoyma holda galalashib qilgan hujumi hal etgan. Suvoriylar orasidagi masofa shu qadar sezilarli bo'lganki, amalda har bir jangchi o'z holiga tashlab qo'yilgan. Demak, jangning muvaffaqiyatli bo'lishi har bir jangchining shaxsiy tayyorgarligiga bog'liq. Yakkama-yakka olishuv jangning muhim qismi bo'lgan. Bahodirlar qo'shinining zarbdor qismi bo'lib ularning o'limi odatda qo'shin orasida sarosimalik tug'dirib, mag'lubiyatga olib kelgan. Biroq jang qilishning bunday sodda usullaridan boshqa, manyovr qilish - yonboshdan aylanib o'tish usuli ham bo'lgan.

Turk sarkardalari raqibni g'aflatda qoldirish usulidan keng foydalanganlar. Arablar istilosi davrida Sug'dga yordamga kelgan turkashlar kichik urush taktikasini qo'llaganlar. Ularning yengil otliq qo'shini arablarga qo'qqisdan hamla qilib ularga tinchlik bermagan. Bunday taktika arab garnizonlarini doimo o'ta hushyor holatda turishga majbur qilgan. Bu usullarning birinchisiga "sosoniylar usuli", ikkinchisiga "turkiylar usuli" deb nom berilgan. Urushga turkiy qabilalar tinchlik paytida turli sport o'yinlari va ayniqsa ov qilish kabilardan foydalanib tayyorgarlik ko'rishgan. Tabariyning ta'kidlashicha, "xoqonga tegishli o'tloq va tog' qo'rug'lari bo'lib, ularga hech kim yaqinlasha olmagan, hech kim ov qilishga jur'at etmagan, zero ular urush qilish uchun xoli qoldirilgan. Bu o'tloq egallagan yer uch kunlik yo'l edi". Turkiylar o'z shahar-qal'alarini ham tadbirkorlik bilan mudofaa etganlar. 722 yil arablar Balanjar qal'asini qamal qilganida xazarlar 300 dan ortiq arava (a'jala) to'plab, ularni bir-biriga bog'lab qal'alarining atrofida mudofaa xalqasi sifatida qo'yib chiqib, bu bilan raqibning qal'aga kirishiga to'sqinlik qilganlar.

Xulosa

Mustaqil va jonajon yurtimizda bugun o'sib tarbiya topib kelayotgan yosh o'g'lonlarimizni ajdodlarimizga xos va mos qilib tarbiyalasak ular ham buyuk bobolarimiz kabi tadbirli va mulohazali kadr bo'lib yetishishsa davlatimiz kelajagi bundanda porloq, buyuk, qudratli bo'lishishi shubhasizdir. Ayniqsa yuqorida sanab o'tilgan qator samaradorli taktika va jang san'atlari bugungi kun nafasi bilab boyitilib, zamonaviylashtirilib turli harbiy bilim yurtlarida tahsil olayotgan yosh posbonlarimizga yetqazilsa shijoatli, serg'ayrat va vatanparvar yoshlarni yetishtiramiz deb o'ylayman.

**ЁШЛАРНИ БОШЛАНГИЧ ҲАРБИЙ-КАСБИЙ ТАЙЁРЛАШ БЎЙИЧА ПРОФЕССИОНАЛ
ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ**

**ORGANIZATION AND DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL EDUCATIONAL
INSTITUTIONS FOR PRIMARY MILITARY VOCATIONAL TRAINING OF YOUTH**

Салоҳиддинов Нуриддин Фаҳриддин ўғли
Salokhiddinov Nuriddin Fakhriddin ugli

*Ички ишлар вазирлиги Академияси
Ҳарбий тайёргарлик кафедраси
Department of Military Training of the Academy
of the Ministry of Internal Affairs*

Аннотация. Мақолада мамлакатимизнинг Собиқ иттифоқ давридан ҳозирги кунга қадар ёшларни ҳарбий соҳага йўналтириш, уларни олий ҳарбий таълим муассасаларига тайёрлаш учун ташкил этилган таълим муассасаларининг тарихий-педагогик таҳлили баён этилган.

Калит сўзлар: Мактаб-интернат, таълим, академик лицей, Темурбеклар мактаби, олий ҳарбий таълим муассасалари, ҳарбий-касбий тайёрлаш.

Abstract. The article deals with the historical and pedagogical analysis of educational institutions created in our country from the time of the USSR to the present day to send young people to the military field and prepare them for admission to higher military educational institutions.

Keywords: boarding school, education, academic lyceum, Temurbekov school, higher military educational institutions, military professional training.

Ёшларни ҳарбий таълим муассасаларга кенг жалб қилиш, Қуrolли Кучларимиз учун юқори малакали мутахассисларини, юксак интеллектуал қобилиятга эга бўлган офицер кадрларни тайёрлаш бўйича мамлакатимизнинг узоқ йиллик, бой тарихий тажрибага эга эканлиги барчамизга маълум. Ҳарбий кадрларни бошланғич касбий тайёрлаш борасида Собиқ иттифоқ давридан ҳозирги кунга қадар кенг қўламли ислохотлар амалга оширилиб келинган.

Мана шундай ислохотлардан, Ўзбекистон Компартияси Марказий комитети ва Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг 1983-йил 8-январдаги “Ҳарбий касбий йўналишдаги Республика ўрта махсус умумтаълим мактаб-интернатини ташкил этиш тўғрисида”ги қарорига асосан Тошкент шаҳрининг Ленин туманидаги Ипподром ва Гайдар кўчаларида жойлашган, 1568 ўринли янги қурилган умумтаълим мактаби биносининг негизида ҳарбий касбий йўналишдаги Республика ўрта махсус умумтаълим мактаб-интернати ташкил этилди (ҳозирда ушбу мактаб-интернати ўрнида Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Темурбеклар мактаби жойлашган). Ушбу қарорга мувофиқ вазирлик ва идораларга мактаб-интернатнинг хизмат фаолиятларига боғлиқ қуйидаги вазифалар юклатилган:

Ўзбекистон ССР Маориф ва Молия министрликлари – белгиланган тартибда мактаб-интернатини молиялаштириш масалалари, унинг ўқувчиларини тўлиқ давлат таъминоти билан таъминлаш ва педагог ходимларнинг иш ҳақини ошириш;

Туркистон ҳарбий округи штаби – Ўзбекистон ССР Маориф министрлигига Тошкент шаҳридаги республика мактаб-интернатини ҳарбий тайёргарлик дастурига мувофиқ зарур бўлган ҳарбий мулк-ашёлари ва техникалар билан жиҳозлашда амалий ёрдам бериш;

Республика ҳарбий комиссариати – мактабга малакали ҳарбий инструкторларни жалб этиш ва уни ўқувчилар билан таъминлашда фаол иштирок этиши;

Ўзбекистон ССР Соғлиқни сақлаш министрлиги – республика мактаб-интернати тиббий асбоб-ускуналар ва малакали тиббиёт ходимлари билан таъминлаш.

Кейинчалик шундай мактаб-интернатларидан мамлакатимизнинг Самарқанд, Фарғона ва Урганч шаҳарларида Ўзбекистон Компартияси Марказий комитети ва Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг 1983-йили 5-апрелидаги “Самарқанд, Фарғона ва Урганч шаҳарларида ҳарбий касбий йўналишдаги Республика ўрта махсус умумтаълим мактаб-интернатларини ташкил этиш тўғрисида”ги қарорига асосан ташкил этилган. Ҳар бир мактаб-интернатлари Ўзбекистон ССР Маориф министрлиги тасарруфига олиниб, 500 нафар ўқувчига мўлжалланиши ва 1983-йилнинг август ойидан ўз фаолиятини бошлаши юқорида келтирилган қарорларда белгилаб қўйилган эди.

Узоқ йиллар мобайнида янги ташкил этилган мактаб-интернатлари ўқувчиларни олий ҳарбий таълим муассасаларига тайёрлаш ҳамда қуролли кучлар заҳирасини ташкил этишда катта ҳисса қўшган. Уларнинг ташкил топган санасидан мустақиллик йилларигача хизмат фаолиятларига боғлиқ деярли катта ўзгаришлар амалга оширилмаган.

Ўзбекистон Республикаси мустақиллика эришганидан сўнг бошқа соҳалар қатори ҳарбий йўналишда ҳам кўплаб ислохотлар амалга оширилган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси қуролли кучлари ташкил этилиб, Собиқ иттифоқнинг мамлакатимиз ҳудудида жойлашган барча ҳарбий қисмлари ва таълим муассасалари Ўзбекистон Республикаси юрисдикциясига олингани барчамизга маълум. Худди шу каби, 1992-йил Ўзбекистон Республикаси халқ таълими вазирлиги ва Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлигининг №161-сонли қўшма қарорларига асосан Тошкент, Самарқанд, Фарғона ва Урганч шаҳарларида жойлашган ҳарбий мактаб-интернатлари Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлиги тасарруфига олиниб, мактаб-интернатларининг мақомлари ҳарбий лицейларга ўзгартирилди, ўқиш муддати икки йиллик дастур асосида амалга оширилиши белгилаб ўтилди.

Кейинчалик, Ўзбекистон Республикасининг 1997-йил 29-август куни қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги қонунга мувофиқ, Республикамизда фаолият кўрсатаётган ҳарбий лицейлар негизида ҳарбий академик лицейларнинг самарали фаолиятини ташкил этиш, ўқувчиларнинг интеллектуал қобилиятларни ҳар томонлама ривожлантириш, шунингдек, касбга йўналтирилган таълим шаклини такомиллаштириш ва ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш борасида кенг қўламли ишлар амалга оширилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007-йил 22-майдаги “Ҳарбий академик лицейлар фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-641-сон Қарорига асосан Тошкент ҳарбий лицейи – ҳарбий-телекоммуникация йўналишидаги, Самарқанд ҳарбий лицейи – ҳарбий-қурилиш йўналишидаги, Фарғона ҳарбий лицейи – ҳарбий-техник йўналишдаги, Урганч ҳарбий лицейи – ҳарбий-ҳуқуқий йўналишдаги академик лицейларига ўзгартирилди. Ўқиш муддати уч йилдан иборат бўлиб, 2007/2008 ўқув йилидан бошлаб биринчи ўқув курсларига 150 нафардан ўқувчилар қабул қилиниши, кейинчалик умумий ўқувчиларнинг сони кўпи билан 450 нафарни ташкил этиши лозим бўлган.

Таълим жараёнини ташкил этиш, шунингдек, ўқувчиларнинг олий ўқув юртига қадар касбий йўналтирилганлигини таъминлаш ва педагог кадрларнинг малакасини оширишда зарур илмий-методик ёрдам кўрсатиш мақсадида мазкур академик лицейлари қуйидаги тартибда олий таълим муассасаларига бириктирилган:

ҳарбий-телекоммуникация йўналишидаги Тошкент академик лицейи – Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари университети ва унинг махсус факултетига;

ҳарбий-қурилиш йўналишидаги Самарқанд академик лицейи – Самарқанд давлат архитектура-қурилиш институти ва Самарқанд олий ҳарбий автомобил қўмондонлик-муҳандислик билим юртига;

ҳарбий-техник йўналишдаги Фарғона академик лицейи – Фарғона политехника институти ва Чирчиқ олий танк қўмондонлик муҳандислик билим юртига;

ҳарбий-ҳуқуқий йўналишдаги Урганч академик лицейи – Тошкент давлат юридик университети ва Тошкент олий ҳарбий умумқўшин қўмондонлик билим юртига [1].

Ўқувчиларни ўрта махсус давлат таълим стандартлари талабларига мувофиқ сифатли ўқитишни ташкил этиш, лицей ихтисослигига мувофиқ ўқувчиларни тегишли мутахассисликлар бўйича олий, олий ҳарбий таълим муассасаларида ўқишни давом эттиришлари учун зарур бўлган назарий ва касбий тайёргарлигини амалга ошириш, шунингдек, ўқувчиларда жисмоний чидамлилиқ ва тезкорликни ривожлантириш – янги ташкил этилган ҳарбий академик лицейларнинг асосий вазифалари этиб белгиланди. Шунингдек, битирувчиларга Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитаси, Миллий хавфсизлик хизмати, Мудофаа ва Ички ишлар вазирликларининг олий таълим муассасаларга ўқишга киришлари учун тўплаган жами балларининг 10 фоизи миқдорида қўшимча тарзда имтиёзлар берилиши белгилаб ўтилган [2].

Ҳарбий академик лицейларнинг хизмат фаолияти шу тарзда олиб борилаётган бир пайтда, буюк давлат арбоби ва саркарда Соҳибқирон Амир Темурнинг Ватанга садоқат, эл-юртни ардоқлаш, мардлик, фидойилиқ ва адолатпарварлик каби юксак фазилатлари ёш авлод учун ўрнатилган бўлиб хизмат қилишини инобатга олган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 5-июлдаги «Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги ПФ-5106-сон Фармонида асосан Республиканинг барча ҳарбий академик лицейларига **«Темурбеклар мактаби»** номи берилди [3].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 16-августдаги «Ички ишлар органлари ходимларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3216-сон Қарорига асосан, ёшларда ички ишлар органи ходимлари учун зарур бўлган дастлабки касбий билим, юксак ватанпарварлик ва маънавий-ахлоқий фазилатларни шакллантириш, шунингдек, уларни идоравий олий таълим муассасаларига тайёрлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг қуйидаги идоравий академик лицейлари ташкил этилди:

ИИБ Қорақалпоқ академик лицейи (Нукус шаҳрида);

ИИБ Андижон академик лицейи (Андижон шаҳрида);

ИИБ Бухоро академик лицейи (Бухоро шаҳрида);

ИИБ Жиззах академик лицейи (Жиззах шаҳрида);

ИИБ Қашқадарё академик лицейи (Қарши шаҳрида);

ИИБ Навоий академик лицейи (Навоий шаҳрида);
ИИБ Наманган академик лицейи (Наманган шаҳрида);
ИИБ Самарқанд академик лицейи (Самарқанд шаҳрида);
ИИБ Сирдарё академик лицейи (Гулистон шаҳрида);
ИИБ Сурхондарё академик лицейи (Жарқўрғон тумани);
ИИБ 1-сон Тошкент академик лицейи (Тошкент шаҳрида);
ИИБ 2-сон Тошкент академик лицейи (Қибрай тумани);
ИИБ Фарғона академик лицейи (Фарғона шаҳрида);
ИИБ Хоразм академик лицейи (Хоразм шаҳрида) [4].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 28-июнь «Ўсмирларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ҳамда Ўзбекистон Республикаси Қуролли кучлари ва давлат хизмати учун кадрлар захирасини тайёрлаш тизимини такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-4375-сонли Қарорига асосан, юсак интеллектуал салоҳиятга эга, давлатимиз манфаатлари ва суверенитетини фидокорона ҳимоя қилишга тайёр бўлган ҳар томонлама камол топган, жисмонан соғлом ва маънавий етук ёш авлодни тарбиялаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Мудофаа, Ички ишлар, Фавқулодда вазиятлар вазирликлари, Давлат хавфсизлик хизмати, Миллий гвардияси таркибида янги «Темурбеклар мактаби» ҳарбий-академик лицейлари ташкил этилди. Ушбу қарорга мувофиқ, юқорида таъкидлаб ўтилган Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлигига ҳарбий-юримдик йўналишидаги Урганч академик лицейи ва ҳарбий-қурилиш йўналишидаги Самарқанд академик лицейларининг фаолияти тўхтатилди [5].

Шундай қилиб, бугунги кунда мамлакатимиз Қуролли кучлари учун кадрлар захирасини таъминлаш ва олий ҳарбий таълим муассасаларга муносиб номзодларни тайёрлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Мудофаа, Ички ишлар, Фавқулодда вазиятлар вазирликлари, Давлат хавфсизлик хизмати ва Миллий гвардияси таркибида жами 5 та «Темурбеклар мактаби» ҳарбий-академик лицейлари ва 14 та Ички ишлар вазирлиги идоравий академик лицейлари фаолият кўрсатмоқда. Ушбу академик лицейлар бошқа ўрта умумтаълим муассасаларидан таълим жараёнини ҳарбий-касбий фаолиятга йўналтирилганлиги, ўқувчиларни соҳавий хизматлар бўйича бошланғич тайёргарликдан ўтказиб, хизмат фаолиятига керакли бўлган билим ва кўникмаларни синдириш орқали фарқ қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. «О мерах по организации деятельности военно-академических лицеев»: Постановление Президента Республики Узбекистан от 22 мая 2007., № ПП-641 // <https://lex.uz/ru/docs/1729281>

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010-йил 17-февральдаги «Ҳарбий академик лицейлар фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ВМ-21-сонли қарори // <https://lex.uz/docs/1593854?ONDATE=26.09.2012>

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 5-июлдаги «Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида» ги ПФ-5106-сон Фармони // <https://lex.uz/docs/3255680>

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 16-августдаги «Ички ишлар органлари ходимларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3216-сон Қарори // <https://lex.uz/docs/3313218?ONDATE=24.02.2021%2000>

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 28-июньдаги «Ўсмирларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ҳамда Ўзбекистон Республикаси Қуролли кучлари ва давлат хизмати учун кадрлар захирасини тайёрлаш тизимини такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» ги ПҚ-4375-сонли Қарори // <https://lex.uz/docs/4417961>

O'ZBEKISTONDA HARBIY KADRLAR TAYYORLASHDA AMIR TEMUR SIYOSATI VA FAOLIYATINING O'RNI

THE ROLE OF AMIR TEMUR'S POLICY AND ACTIVITY IN THE TRAINING OF MILITARY PERSONNEL IN UZBEKISTAN

Toshtemirova Mahliyo Farhod qizi
Toshtemirova Mahliyo Farhad kizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Chirchik State Pedagogical University

Joldasov Ixtiyor Suyundikovich
Joldasov Ikhtiyor Suyundikovich
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Chirchik State Pedagogical University

Annotatsiya: O'zbekistonda harbiy kadrlar tayyorlashda XIV-XV asrlarda yashagan buyuk va mohir sarkarda Amir Temurning harbiy salohiyati, jangovarlik qobiliyati hozirgi zamon harbiylarining faoliyatidagi ahamiyati haqida ma'lumot berilgan. Amir Temur siyosati va faoliyatining amaliy jihatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Amir Temur, armiya, harbiy ish, taktika, strategiya, "Temur tuzuklari", "Shunqorlar", "Temurbeklar maktabi", harbiy kadrlar, mudofaa, Qurolli Kuchlar.

Abstract. In the training of military personnel in Uzbekistan, information is given about the military potential of Amir Temur, a great and skillful general who lived in the XIV-XV centuries, and the importance of fighting ability in the activities of the modern military. The practical aspects of Amir Temur's policy and activities are covered.

Keywords: Amir Temur, army, military work, tactics, strategy, "Temur's weapons", "Shunqors", "School of Temurbeks", military personnel, defense, Armed Forces.

"Amir Temur shaxsini idrok etish – tarixni idrok etish demakdir. Amir Temurni anglash – o'zligimizni anglash demakdir. Amir Temurni ulug'lash – tarix qa'riga chuqur ildiz otgan tomirlarimizga, madaniyatimizga, qudratimizga asoslanib, buyuk kelajagimizga ishonchimizni mustahkamlash demakdir" – deya birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov buyuk sarkardaga ta'rif bergan edilar.

Sohibqiron Amir Temur shaxsining O'zbekiston va jahon tarixidagi o'rni katta. Uning davlat xavfsizligini ta'minlashdagi muhim omili bu – razvedka va kontrrazvedka sohasida olib borgan o'ziga xos va ayni damda odilona siyosati, jangovar faoliyati haqida ko'plab ma'lumotlar mavjud. Temuriylar armiyasi harbiy bo'linmalarning harakatlarini boshqarishda, yurish paytida xam, jang paytida ham qo'yilgan vazifalarning aniq bajarilishida aloqa vositalari - sifatida turli tovush va belgili ko'rish-kuzatish vositalari muhim rol o'ynagan.

Amir Temur davrida mamlakatning nafaqat siyosiy qudratga, balki hokimiyatning mustahkam harbiy himoyaga ega ekanligi iqtisodiy va madaniy hayotning gullab-yashnashiga, tinch savdo va diplomatik aloqalarning rivojlanishiga tayanch bo'ldi.

Amir Temur yoshlik chog'idan mard, dovyurak, g'ururli, o'tkir zehn va aqlu idrok egasi bo'lib o'sgan. U turli dunyoviy ilmlarni, harbiy san'atni egallagan, madrasada o'qib, Qur'oni karimni yod olgan, hadis ilmini o'rgangan edi. Ana shunday bilimlar sababli iqtidori, tirishqoqligi tufayli imon-e'tiqodli, halol-pok inson bo'lib yetishdi. U yoshligidan boshlab o'z oldiga Ona yurtini mo'g'ul bosqinchilaridan ozod qilish maqsadini qo'yish baravarida, yer yuzida buyuk saltanat sohibi sifatida ko'plab el-u davlatlarning boshini qovushtirdi. Amir Temurdagi qat'iyat va kuchli iroda Amu bilan Sir o'rtasidagi mo'jaz Movarounnahr davlatini ulkan imperiyaning markaziga aylantirdi.

Hozirgi davrda ham yurtimizning yosh o'g'lonlari Temurdek mard va jasur bo'lib yetishishi, unga o'xshagan yurtining mard himoyachilari bo'lib yetishishi uchun kerakli barcha choralar ko'rilmogda. Harbiy sohaga: harbiylar, kursantlar tayyorlashga katta e'tibor qaratilmogda. Milliy tariximizni chuqur bilgan, mard va olijanob ajdodlarimizning bunyodkorlik ishlaridan yaxshi xabardor bo'lgan birinchi Prezidentimiz Islom Karimov uchun Amir Temur faoliyati oliy namuna, andoza va taraqqiyot modeli bo'lib xizmat qildi. O'zbekiston Respublikasi Qurolli kuchlarini tayyorlashda Amir Temurning o'g'itlari –“Temur tuzuklari” dan unumli foydalanilmogda.

“Safar chog'ida oddiy askarlarning har o'n sakkiztasiga bitta chodir berilgan. Har bir hangchi ikkita ot, yoy, sovut, qilich, juvoldiz, qop, o'nta nina, arra va teri xaltaga (chanach) ega bo'lgan”.

Amir Temur qo'shinlarida xos soqchilar va gvardiya ham mavjud bo'lgan. Shuningdek, asosiy jangovar bo'linmalardan tashqari quyidagi harbiy-yordamchi qismlar ham bor edi:

Qamal qiluvchi, tosh otuvchi mashinalar, “yunon olovi”ni otuvchi, devor buzuvchi texnikadan iborat o'ziga xos artilleriya.

Har doim qo'l ostida turish lozim bo'lgan vositalarni tayyorlash, ko'priklar qurish, kemalar yasash, kema haydash va hokazo ishlar uchun maxsus ustalar otryadi.

Jangda foydalaniladigan, qo'l ostidagi jangovar vositalar va hayvonlarni (tuyalar, xo'kizlar, fillar) boshqarish otryadi.

Tog'larda harbiy harakatlar olib borish uchun daralardan o'ta oladigan va baland qoyalarni shturm qila oladigan maxsus piyoda bo'linmalar.

Amir Temur armiyasi taktik jihatdan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan. Qo'shin yetti qism – yeti qo'lga ajratilgan, bu qismlarning jang maydonida hamda yurish vaqtida talab darajasida harakat qilishi uchun zarur tadbir va rejalar ishlab chiqilgan, ularni jang paytida operativ boshqarishga alohida katta e'tibor qaratilgan. Amir Temur o'nlik, yuzlik, minglik hamda tuman qo'mondonlarini tanlash masalasiga bevosita rahbarlik qilgan. Lashkarboshilik salohiyatiga ega bo'lgan qo'mondonlarning to'g'ri tanlanganligi va o'z joyiga qo'yilganligi aksar hollarda jang natijasining muvaffaqiyatli yakunlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

Harbiy tarixda Amir Temur jahonning eng buyuk sarkardalaridan biri sifatida tan olindi. Sarkardaning harbiy iste'dodi 2 yo'nalishda bo'lib, bular: mohir harbiy tashkilotchi va atoqli harbiy sarkarda. 27 mamlakatni bo'ysundirish, siyosiy va harbiy jihatdan boshqarish ham qiyin omillardan biri. Ammo Amir Temur buni uddaladi. Yurishlarda o'zining harbiy taktik va strategik jang usullaridan mohirona foydalandi. Bugungi kunda ham jahon davlatlari harbiy bilim va akademiyalarida Amir Temurning jang qilish uslublari o'qitiladi va o'rganiladi.

Buyuk sarkarda Amir Temur davlatining harbiy kuchlari, uning tuzilishi va vazifalari, harbiy lavozim pog'onalari, harbiy san'atning hamda armiyaning davlatdagi o'rni haqidagi ko'plab ma'lumotlar Amir Temurning “Tuzuklari”da va o'sha davrga mansub boshqa manbalarda saqlanib qolgan. Bunda, Ali Yazdiyning “Amir Temurning Hindistonga yurishi”, Nizomiddin Shomiyning “Zafarnoma” kabi asarlarida, Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asarida, hamda Yevropa davlatlaridan kelgan elchilar va harbiylarning esdaliklarida, jumladan, Amir Temur saroyiga yuborilgan ispan elchisi Rui Gonzales de Klavixo va yevropalik Shiltbergerning “Kundaliklari”da Amir Temur shaxsi, uning va davlatining qudrati, harbiy salohiyati haqida ma'lumotlar berilgan. O'sha davr mahalliy tarixchilari Hofizi Abro', Abdurazzoq Samarqandiyning tarixiy asarlarida ham Temuriylarning kuch-qudrati haqida qiziqarli ma'lumotlar qayd etiladi. Bu asarlarda berilgan ma'lumotlar orqali harbiy tizimni, uning tuzilish jihatlarini o'rganish va o'zlashtirish mumkin.

Sohibqiron Amir Temur yuksak harbiy salohiyati tufayli janglarda doim g'olib chiqqan. Ulug' sarkarda o'z askarlarini “shunqorlar” deb atagan. Bir shunqor dushmanni 30-40 askariga teng kelgani tarixiy manbalarda bayon etilgan.

Hozirgi davrda ham yurtimizda “Shunqorlar” harbiy sport turi tashkil etilgan bo‘lib, bu yoshlarning harbiy-huquqiy bilimlarini hamda jismoniy sifatlari – tezkorlik, harakatchanlik, jangovarlik kabi xususiyatlarini sinovdan o‘tkazadi.

O‘quvchi yoshlarni Qurolli Kuchlar saflariga – harbiy xizmatga, Oliy harbiy bilim yurtlariga kirishga tayyorlash maqsadida “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakati tashabbusi bilan Mudofaa, Sog‘liqni saqlash, Madaniyat va sport ishlari vazirliklari, Oliy ta‘lim vazirligi O‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi markazi, Kasaba Uyushmalari Federatsiyasi, O‘zbekiston Mudofaasiga ko‘maklashuvchi “Vatanparvar” tashkiloti, “Nuroniy” jamg‘armasi bilan hamkorlikda ko‘p bosqichli “Shunqorlar” harbiy-sport musobaqalari bir necha yillardan buyon muntazam o‘tkazib kelinmoqda. Musobaqalarda o‘quvchilar jangovar va harbiy-sport bellashuvlaridan tashqari harbiy burch hamda harbiy-huquqiy bilimlar borasida ham kuch sinashadilar. Musobaqa kunlari o‘quvchilar Qurolli Kuchlar ichki tartib-qoidolari asosida kazarmalarda yashab, jangovar texnika, harbiy xizmatchilarning kundalik turmushi, harbiy xizmatning shart-sharoitlari bilan tanishadilar, ko‘nikmalar hosil qiladilar. Jumladan, “Shunqorlar” harbiy-sport musobaqalari yoshlarni harbiy xizmat va oliy harbiy bilim yurtlariga kirishlarida asosiy ahamiyat kasb etmoqda.

Prezidentimizning 2017-yil 5-iyuldagi “Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi farmonida belgilangan vazifalar yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlarini yanada kuchaytirishda muhim asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Prezidentimiz Farmoniga muvofiq barcha harbiy litseylarga “Temurbeklar maktabi” nomi berildi.

Harbiy bilim yurtlari, mudofaa bo‘limlari “Temurbeklar maktabi” bilan birgalikda hamkorlikda ko‘plab ishlar amalga oshirilmoqda. Oliy o‘quv yurtlari, akademik litseylar, umumiy o‘rta ta‘lim maktablari va maktabgacha ta‘lim muassasalarida harbiy-vatanparvarlikka oid turli harbiy-sport musobaqalari tashkil etilmoqda. Bunday tadbirlar mahallalardagi uyushmagan yoshlarni ham harbiy-sport musobaqalariga qamrab olmoqda. Ular terma jamoalar tarkibida ishtirok etib, katta yutuqlarga erishyapti. Natijada yoshlar o‘rtasidagi jinoyatchilik keskin kamayayotgani kuzatilmoqda.

Amir Temur iste’dodli sarkarda va lashkarboshi, harbiy tashkilotchi sifatida o‘ta intizomli armiya tuzishga, muhoraba chog‘ida qo‘shin qismlarini san‘atkorona boshqarishga, jang taqdiri hal bo‘ladigan joylarga harbiy kuchlarni o‘z vaqtida ustalik bilan yo‘llashga, har qanday to‘siq va g‘ovlarni tadbirkorlik bilan bosib o‘tishga, armiyadagi jangovar ruhni kerakli darajada ushlab turishga muyassar bo‘ldi. Amir Temurning sarkardalik salohiyati, uning bir necha bor kam sonli lashkar bilan qo‘rquv bilmasdan ko‘p sonli g‘anim lashkariga qarshi jang olib borgan cho‘larida ayniqsa, yaqqol ko‘zga tashlanar edi. Uning qo‘shinlari tog‘li hududlarda ham muvaffaqiyat bilan jang harakatlari olib borish, mustahkam qal’a va hisorlarda o‘rnashib olgan dushmanni mag‘lub etish qobiliyatiga ega edi. Amir Temur vatanimiz hududida harbiy ish va taktikaning rivojlanishida chuqur iz qoldirdi, u nafaqat O‘rta Osiyo, balki jahon harbiy ilmini rivojlantirishga, yangi usullar va taktikani shakllanishiga o‘zining munosib hissasini qo‘shdi.

Hozirgi kunda ham Amir Temurning harbiy tajribalaridan ko‘plab jahon mamlakatlari foydalanmoqda. “Temur tuzuklari” rus, ingliz kabi jahon tillariga o‘girilib foydalanilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli kuchlar Oliy Bosh qo‘mondoni Shavkat Miromonovich Mirziyoyev o‘z nutqida “...mamlakatimiz mudofaa tizimining tashkiliy tuzilmasi, uning harbiy-jangovar holati, askar va ofitserlarning ma’naviy va ruhiy tayyorgarlik darajasi bugungi tez o‘zgarayotgan davr talablaridan ortda qolayotganini qayd etish lozim. O‘tgan qisqa davrda milliy armiyamizni isloh qilish bo‘yicha aniq chora-tadbirlar qabul qilinib, Qurolli Kuchlarimiz qiyofasini tubdan o‘zgartirish jarayoni boshlandi. Ayni paytda mudofaa sohasida oldimizda yangi va muhim vazifalar turganini barchamiz yaxshi tushunamiz. Davlatimizning mudofaa qobiliyatini yanada mustahkamlash, armiyamizning jangovar qudrati va salohiyatini oshirish ham eng muhim vazifalarimizdan biri hisoblanadi”.

Tariximizning buyuk siymosidan o‘rnak olish, uning faoliyatidagi jihatlarni o‘zlashtirish lozim. Bu muvaffaqiyatning bir kaliti sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekistonda harbiy ish tarixidan (qadimgi davrdan hozirgacha). O'zR FA Tarix instituti. "Sharq" nashriyoti Toshkent – 2012.
2. Дадабоев Х. Амир Темурунинг харбий махорати. Тошкент. 1996.
3. Temur tuzuklari. B.Ahmedov tahriri ostida. – Toshkent: G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti., 1991.
4. Amir Temur saltanatida xavfsizlik xizmati. Hamdam Sodiqov. – Toshkent: 2010
5. Мирзиёев М.М.–“Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. - Т: «Ўзбекистон» НМИУ, 2018.
6. <http://tanlov.uz/uzc/event/shungorlar-harbiy-sport-musobagalar>
7. Sohibqiron Amir Temur buyuk merosi va Islom Karimovning ijtimoiy-siyosiy faoliyati: tajriba va saboqlar. Abror Qilichev, 2021 yil
8. Самаров Р., Мухамедов О. Харбий таълим ва тарбияни барқарорликни таъминлашдаги роли Педагогик таълим журнали, 1 – сон, 2007.
9. Mirziyoev Sh.M. Qurolli Kuchlarimiz – mamlakatimiz barqarorligi va taraqqiyotining mustahkam kafolatidir / O'zbekiston Respublikasi xavfsizlik kengashining kengaytirilgan tarkibdagi yig'ilishdagi nutqi // Vataparvar, 2018 yil, 13 yanvar.

СОВРЕМЕННАЯ ИНФОРМАЦИЯ В ПРИМЕНЕНИИ GEOGEBRA В ПРЕПОДАВАНИИ МАТЕМАТИКИ ДЛЯ ВОЕННЫХ КУРСАНТОВ

MODERN INFORMATION IN THE APPLICATION OF GEOGEBRA IN TEACHING MATHEMATICS TO MILITARY CADETS

Усибалиева Алия Кайрат кизи

Usibaliyeva Alia Kayrat kizi

Чирчикский педагогический университет

Chirchik Pedagogical University

Абдурахманов Абдушукур Гаппарович

Abdurakhmanov Abdushukur Gapparovich

Чирчикский педагогический университет

Chirchik Pedagogical University

Аннотация: В статье рассмотрены возможности программы GeoGebra, особенности ее использования.

Ключевые слова: информационные технологии, математика, GeoGebra

Abstract. The article discusses the capabilities of the GeoGebra program, the features of its use.

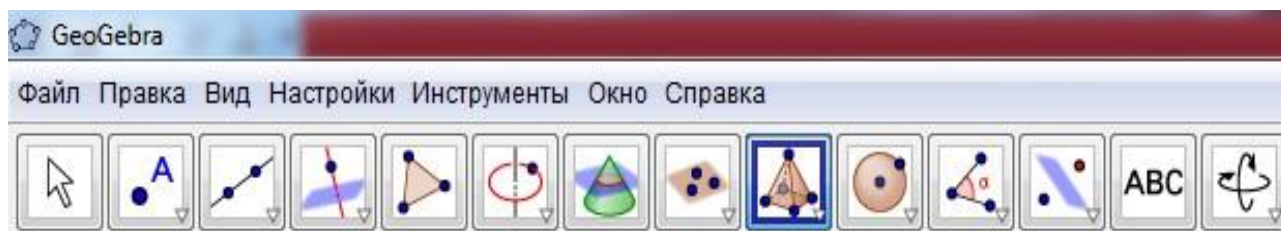
Keywords: information technology, mathematics, GeoGebra

В шкале трудности учебных предметов для учащихся военных училищ математике присвоено максимальное количество баллов – 12. В современном образовании на помощь преподавателю приходит компьютер. Существует обширный перечень обучающих программ, но более удобной и доступной является бесплатная математическая программа GeoGebra, которая включает геометрию, алгебру, таблицы, графы, статистику и арифметику.

GeoGebra позволяет выполнять построение простейших геометрических фигур, многогранников, тел вращения и их сечений, строить функции, выполнять их

динамические изменения. Объекты можно строить, используя панель инструментов или вводить координаты

точек вручную. Уравнения кривых, правильные многогранники – в строке

ввода при помощи соответствующих команд, например, GeoGebra можно использовать:

для визуализации линейных и квадратных уравнений с параметрами, решения систем уравнений;

визуализации тригонометрических и логарифмических функций, функций с модулем, решения неравенств;

исследования свойств функций; изучения понятия производной; построения фигур на плоскости;

построения описанных (вписанных) окружностей вокруг многоугольников, определения периметра и площади многоугольников;

построения объемных фигур и их сечений;

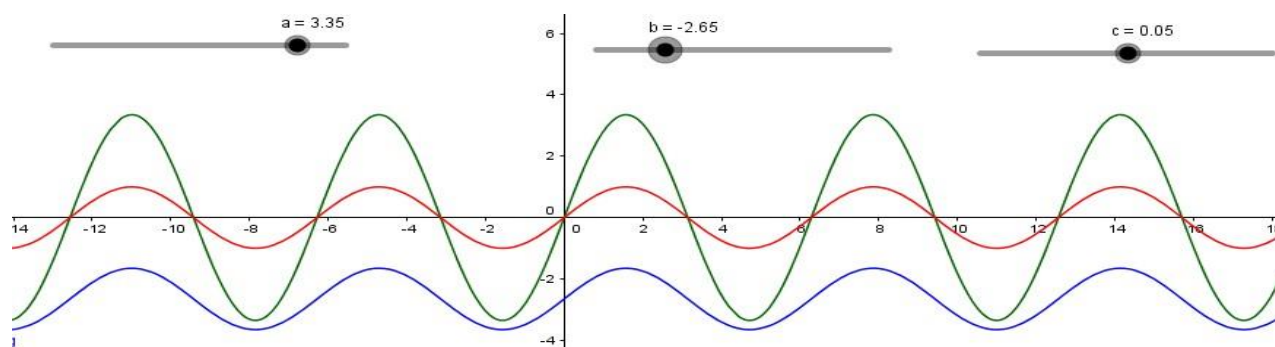
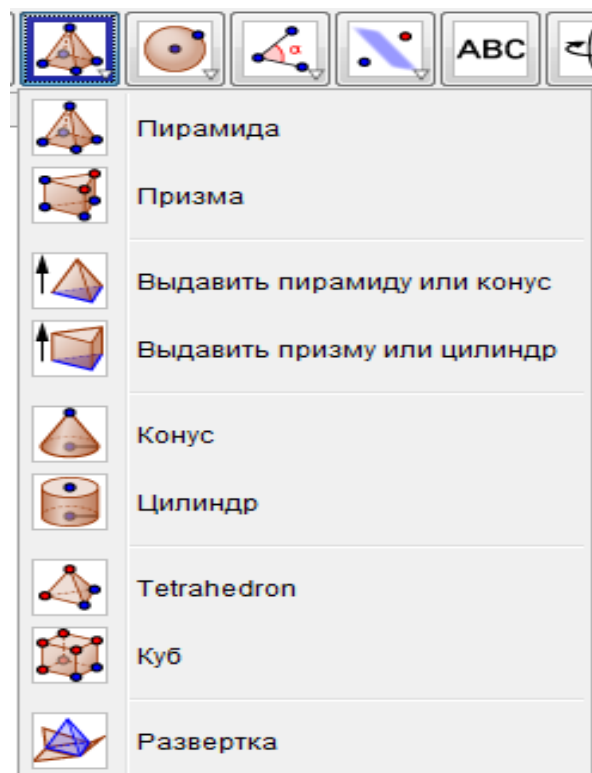
построения комбинаций многогранников и тел вращения;

вычисления вероятности и статистических характеристик, в том числе с возможностью представления результата распределения вероятностей в виде графа;

выполнения символьных вычислений при помощи системы компьютерной алгебры (СКМ);

работы с электронными таблицами (ведение сложных статистических, финансовых и прочих расчетов).

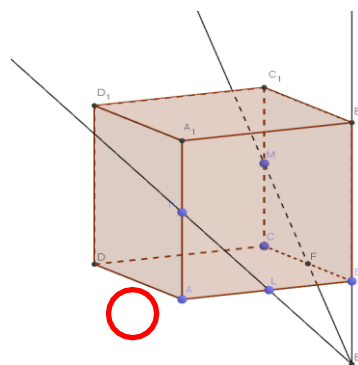
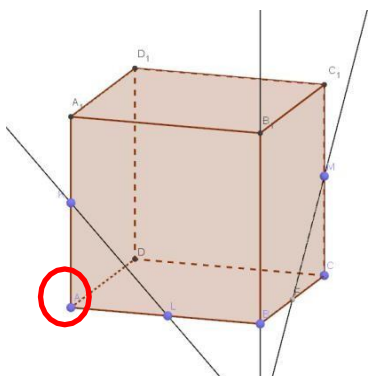
GeoGebra дает возможность организовывать исследовательскую деятельность учащихся: открывать свойства геометрических фигур (сумма углов треугольника, длина окружности и площадь круга, теорема Пифагора и пр.), делать выводы о расположении графиков функций в зависимости от коэффициентов, находить метод построения графика более сложных функций с помощью

преобразования графиков элементарных функций.

Построение сечений многогранников вызывает затруднения у многих учащихся, так как их пространственное воображение не всегда развито в полной мере. И только поворот фигуры и показ его невидимой части позволяет учащимся понять, как пойдет прямая, существует ли точка пересечения прямых и т. д.

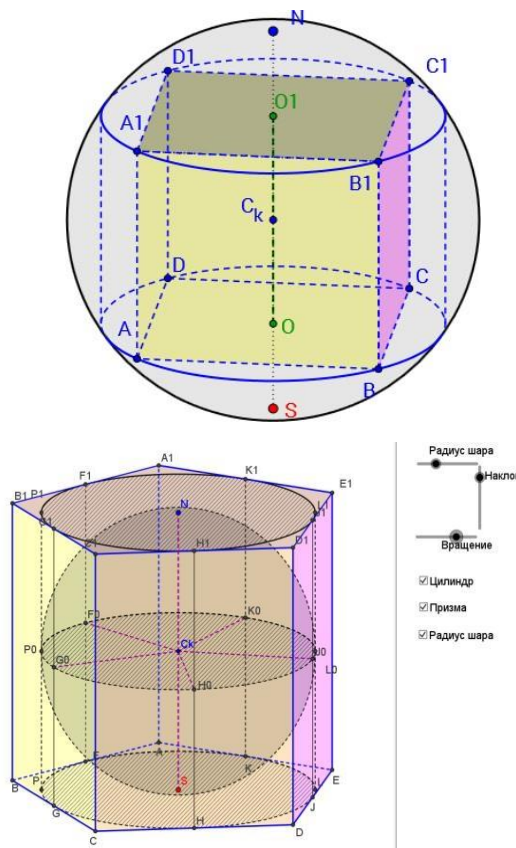
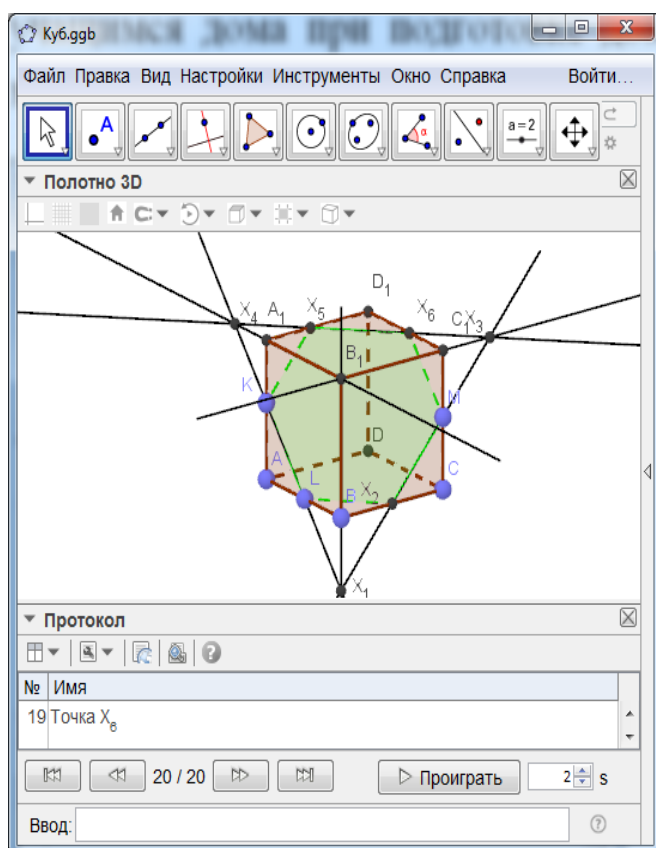

Для учащихся со слабо развитым пространственным мышлением при

построении точки пересечения прямых удобен инструмент Пересечение, который позволяет ставить точку только в точке пересечения прямых и не срабатывает, если данного пересечения нет.

Можно выполнить построение комбинаций многогранников и тел вращения, а затем решать задачу на основе чертежа.

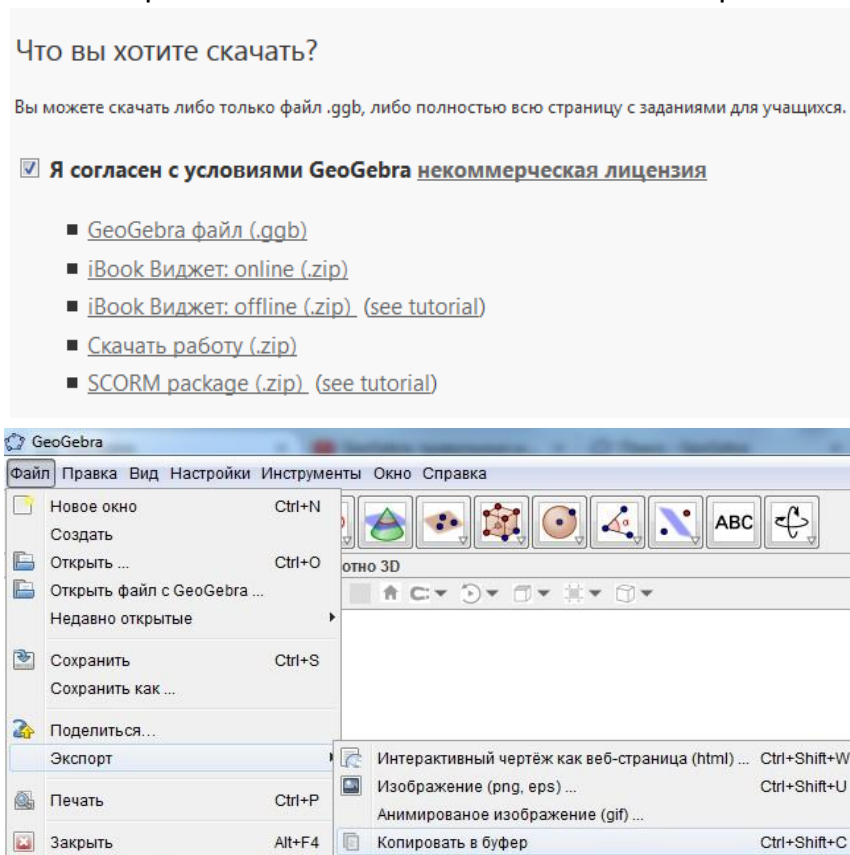

GeoGebra является инструментом разработки, который позволяет создавать интерактивные интернет-страницы. На сайте <https://www.geogebra.org/materials/> можно найти интерактивные материалы и представить свои собственные работы. Доступ к чертежам могут получить и учащиеся. Преподаватель загружает

необходимые материалы (проведение устного счета, объяснение нового материала, доказательства теорем, примеры решенных задач на вычисление и построение, задачи, которые необходимо решить)

Скачивание материалов с сайта GeoGebra возможно в различных форматах:

GeoGebra в графическом виде может экспортировать изображения (графики функций, построения фигур и т.п.) в буфер обмена компьютера. Таким образом, они могут быть легко вставлены в текстовые документы, что позволяет создавать привлекательные эскизы для тестов, контрольных и самостоятельных работ, математических игр.

В GeoGebra также возможен импорт изображений для решения практических задач на их основе.

Вывод. GeoGebra – это отличный инструмент, который позволит не просто разнообразить уроки математики, а повысить уровень качества преподавания.

Список литературы

1. Официальный сайт программы GeoGebra [Электронный ресурс]. Режим доступа : <https://www.geogebra.org/>. Дата доступа : 16.01.2017.
2. Abdurahmanov AG. "The use of modern information technology in solving non-standard problems." European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol 8.12 (2020).
3. Гельфанова Д.Д., Шамилев Т.М. Применение прикладных математических пакетов в математической подготовке инженеров-педагогов // «Проблеми сучасної педагогічної освіти», Сер.: Педагогіка і психологія. – 36. статей. – Ялта: РВВ КГУ, 2009 – Вып.23 – Ч.1 – стр. 50-55

ОЛИЙ ҲАРБІЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИГА КУРСАНТЛАРНИ ЎҚИШГА ҚАБУЛ ҚИЛИШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ

CERTAIN ASPECTS OF ADMISSION OF CADETS TO HIGHER MILITARY EDUCATION INSTITUTIONS

Хакимов Амирхон Алишер ўғли

ИИБ Академияси Ҳарбий тайёргарлик кафедраси
Department of Military Training of the MIA Academy

Аннотация. Мақолада олий ҳарбий таълим муассасаларига ўқишга қабул қилинадиган номзодлар ҳарбий хизмат ва у билан боғлиқ бўлган турли қийинчиликларга маънавий тайёргарлиги бўйича кўникмаларини, руҳий тайёргарликлари назарда тутилган.

Калит сўзлар: кадрларни ўқишга қабул қилиш, хорижий мамалакатларнинг касбга танлаш усули, зўриқиш ва стрессларга бардошлилиги, ҳиссий-эмоционал ва ақлий билим.

Abstract. The article talks about the skills and psychological preparation of candidates entering higher military educational institutions for military service, and various difficulties associated with it.

Keywords: recruitment, choice of profession abroad, stress resistance and stress resistance, emotional-emotional and intellectual knowledge.

Ўзбекистон Республикасининг 2018-йил 9-январдаги 458-сонли Қонуни билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикасининг Мудофаа Доктринаси” да “**Ҳарбий фанни ривожлантириш ва ҳарбий хавфсизликни таъминлаш соҳасида қабул қилинадиган қарорларнинг илмий жиҳатдан мустаҳкам тизимини такомиллаштириш; ҳарбий таълим ҳамда миллий ҳарбий илмий ва педагог кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш сифатини юксалтириш**”[1]ни, кўзда тутилганини ҳисобга олиб, кадрларни ҳолисона танлаш, тайёрлаш ишларини мунтазам равишда давом эттириш зарур.

Таълим муассасаларига умумий таълим мактабларини жорий йилда битирган, умумий ўрта таълим тўғрисидаги шаҳодатномага эга бўлган, соғлиғи жиҳатидан ўқишга яроқли деб топилган, танловдан муваффақиятли ўтган номзодлар ўқишга қабул қилинади.

Номзодларни таълим муассасаларига қабул қилиш танлов йўли билан, тенг ҳуқуқлилик ва одиллик тамойиллар асосида, қабул қилишнинг ягона тартиби ва қоидаларига риоя қилган ҳолда амалга оширилади.

Таълим муассасаларида ўқувчилар контингентини сифатли ва мақсадли бутлаш қуйидагиларни ўз ичига оладиган босқичма-босқич комплекс танлов амалга оширилади:

- дастлабки танлаш;
- ҳарбий-профессионал танлаш;
- тест синовлари ўтказиш.

Дастлабки танлаш – олий ҳарбий таълим муассасаларига кириб ҳарбий мутахассислик олишни хоҳлаган шахсларга нисбатан қўйилаётган талабларга номзодларнинг соғлиғи, индивидуал-психологик хусусиятлари ва жисмоний тайёргарлиги жиҳатидан жавоб беришини, барқарор ички эътиқодга, юксак интеллектуал ва маънавий-ахлоқий салоҳиятга эга бўлган номзодларни аниқлаш дастлабки танлашнинг асосий мақсади ҳисобланади.

ҳарбий-профессионал танлаш - Ўзининг психофизиологик хусусиятларига ва соғлиғига кўра ҳарбий мутахассисликнинг замонавий талабларига жавоб берадиган,

офицер касбини эгаллашнинг асосларига, етакчилик сифатларига, ички эътиқодига, мустаҳкам маънавий-ахлоқий ва интеллектуал салоҳиятга эга бўлган номзодларни аниқлаш ҳарбий-касбий танлашнинг асосий мақсади ҳисобланади.

тест синовлари ўтказиш - Тест синовлари белгиланган тартиб асосида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат тест маркази томонидан Ўзбекистон Республикаси таълим муассасаларига қабул қилиш бўйича Давлат комиссияси белгилаган муддатларда ўтказилади [2].

Шу нуқтаи назардан Қуролли Кучлар тизимидаги вазирлик ва идораларда фаолият олиб бориш учун ҳақиқий ҳарбий хизматга номзодларни танлашнинг ўзига хос босқичларидан бири бўлган ёш кадрларни касбга йўналтиришга алоҳида эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ.

Кадрларни ўқишга қабул қилишда хорижий мамалакатларнинг касбга танлаш бўйича амалга оширилаётган ишларга назар ташласак.

Америка қўшма штатлари таълим қўмитаси 1972-йилда шундай қондани тавсия этган: «ўзининг олий даражада ривожланган қобилиятларини намоён этиб, у ёки бу фаолиятда юқори натижаларга эришган ёки шунга эришиш имкониятига (лаёқати) эга бўлган болаларни иқтидорли ва талантли дейиш мумкин». Америкада бундай болалар истиқболи фаолиятида эришган натижалари ва бир ёки бир неча соҳа (ақлий, академик, ижодий, бадий, муомала ва лидерликка интилиш, ҳаракат)га бўлган лаёқат, имконият, қобилиятлари асосида аниқланади. Макур йўналишлар бўйича иқтидорли болалар учун махсус дастурлар (кўпинча индивидуал дастурлар) тайёрланиб, бундай болаларга асосан махсус мактабларда эмас, оддий мактаблардаги ихтисослаштирилган гуруҳларда таълим-тарбия берилади.

Франция, Германия мактабларида ҳам иқтидорли болалар махсус тайёрланган психофизиологик, психологик-интеллект тестлари ёрдамида сараланади. Бу мамлакатларда иқтидорли болалар учун махсус мактаблар ташкил этилган бўлсада, оддий мактабларда ҳам улар учун ихтисослаштирилган гуруҳлар мавжуд [3].

Шу боис, кадрларни танлаш, ўқитиш, ўргатиш ва тарбиялаш ишларини амалга ошириш учун Ўзбекистон Республикасининг манфаатларини муносиб ҳимоя қилишга қодир, ҳар томонлама етук ва ватанпарвар ёшларни Қуролли Кучларга жалб этишга қаратилган мутахассисларни танлаш ва тайёрлашнинг мутлақо янги тизимини яратишни тақозо қилади.

Назаримизда, макур янги тизим доирасида олий ҳарбий таълим муассасаларига ўқишга қабул қилинадиган номзодлар ҳарбий хизмат ва у билан боғлиқ бўлган турли қийинчиликларга маънавий тайёргарлиги бўйича кўникмаларини, руҳий тайёргарлигини текшириб кўриш мақсадга мувофиқ. Психологларни жалб қилган ҳолда номзоднинг турли ташқи таъсирларга, зўриқиш ва стрессларга бардошлилигини, ҳиссий-эмоционал ва ақлий билим даражасини текшириш ҳамда ижобий томонга ўзгартириб бориш мумкинлиги борасида хулоса олиш жуда муҳим.

Бунда асосий мақсад ҳар томонлама етук, ватанпарвар, маънавий дунёси шаклланган, замонавий билимларни эгаллаган, давлат хавфсизлиги ишига ўз ҳаётини бағишлашга тайёр фидойи ёшларни ўқишга номзод сифатида самарали танлашдир.

Олий ҳарбий таълим муассасаларига малакали кадрлар тайёрлашнинг сифат жиҳатдан янги тизимини яратиш мақсадида қуйидагилар таклиф қилинади:

манфаатдор вазирлик ва идоралар билан ҳамкорликда мактаб, коллеж ва лицейларда ҳарбий хизматнинг нуфузини оширишга қаратилган умумтарғибот тадбирларнинг кўламини ошириш ва креатив фикрловчи ёшларни олий ҳарбий таълим муассасаларига жалб қилиш;

олий ҳарбий таълим муассасасида ўқишга кенг тафаккур ва дунёқарашга, юксак маънавий-ахлоқий сифатларга эга, интеллектуал ривожланган ёшларни саралаш мақсадида республика оммавий ахборот воситалари, хусусан, ёшлар фаол

фойдаланадиган ижтимоий тармоқлар орқали тизимли ва манзилли равишда тарғибот-ташвиқот ишларини амалга ошириш.

ҳақиқий ҳарбий хизматга номзодларни саралашнинг дастлабки босқичида уларнинг умумий билим савиясини, дунёқарашининг шаклланганлик даражасини аниқловчи синовларни амалга оширишнинг инновацион усуллари ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш;

аъло баҳоларга битирган, фан олимпиядаларида, республика ва хорижда фахрли ўрин олган ҳамда жисмоний тайёргарлиги яхши кўрсаткичларга эга ёшларни имтиёзларини белгилаш.

Ҳозирги кунда дунёнинг ҳеч бир давлати ўз таълим тизимидан, шу жумладан ҳарбий таълим тизимидан тўлиқ қониқмаган [2]. Давлат мустақиллиги ва ҳудудий яхлитлигини таъминлаш Қуролли Кучларнинг асосий вазифаси эканлигини ҳисобга олсак, офицерларни тайёрлаш ва ҳарбий таълим тизимини такомиллаштириш муаммоси дунёнинг барча мамлакатларида долзарбдир.

Ҳарбий таълимнинг ривожланишини белгиловчи асосий омиллар деб қуйидагиларни айтиш мумкин:

давлатнинг умуммиллий манфаатлари, миллий хавфсизлиги ва иқтисодий имкониятлари;

жаҳон даражасидаги уруш воситаларининг ривожланиш даражаси;

давлат таълим сиёсати;

ҳарбий таълимни бошқаришнинг ташкилий тузилиши ва унинг фундаментал фанлар билан интеграциялашув даражаси;

ҳарбий олий ўқув юртларининг илмий-педагогик салоҳияти ва моддий-техник таъминланиши даражаси;

ҳарбий таълим сифатининг ҳарбий фаннинг илғор ривожланишига боғлиқлиги;

ҳарбий қисм ва бўлинмаларини жанговар қўллашнинг амалиётига ҳарбий фаннинг кириб келиш даражаси.

биринчи босқичга қабул қилинган курсантларнинг тайёргарлик даражаси.

Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда, хулоса қилишимиз мумкинки, таълим тизимини такомиллаштириш тенденциялари билим олиш жараёнининг узлуксизлиги ва шиддатлиги билан боғлиқ. Бунинг билан тез эскириш мумкинлиги ва уларни доимий такомиллаштириш зарурати билан изоҳлаш мумкин. Бу инновацион педагогик технологияларни ишлаб чиқиш ва қўллаш, офицерларнинг кейинги ҳарбий хизматларида мустақил равишда билимларни излашини ва ўз кўникмаларини ривожлантиришини белгилайди. Таълим ҳақиқий, тўлиқ, аниқ ва мустаҳкам бўлиши керак, чунки инсон онги таълим ва тафаккур билан тарбияланади ва миллатнинг асосий бойлигини ташкил қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Мудофаа доктринаси тўғрисидаги қонуни. Ўзбекистон Республикасининг 2018-йил 9-январдаги 458-сонли Қонуни билан тасдиқланган.: Тошкент-2018. Кириш режими www.lex.uz. Мурожаат санаси 28.11.2022 й

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори Олий ҳарбий таълим муассасаларига кириш учун номзодларни тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида. Тошкент ш., 2017-йил 21-апрель, 227-сон Кириш режими www.lex.uz. Мурожаат санаси 28.11.2022 й

3. В.Ю. Фадеев, Оптимизация системы военного образования как одно из приоритетных направлений проходящей реформы. // http://vii.sfu-kras.ru/images/libs/voen_obr.pdf.

TO'G'RI CHIZIQLI REGRESSIYA TANLANMA TENGLAMASINI HAYOTGA TATBIQI APPLICATION OF STRAIGHT LINEAR REGRESSION SAMPLING EQUATION

Xanimqulov Baxrom Paxmonqulovich

Chirchiq davlat pedagogika universiti
Chirchik State Pedagogical University

Gaipov Mansur Yangiboyevich

Chirchiq davlat pedagogika universiti
Chirchik State Pedagogical University

Annotatsiya. Hozirgi kunda hozirgi kunda ehtimollar nazariyasi va matematik statistika fanini o'qitishga qo'yilgan talab va takliflarni va kadrlar tayyorlash milliyning talablarini inobatga olgan holda maqolada matematik statistika fanining asosiy mavzularidan birini o'qitishning samarali usulini ko'rib chiqish. Izoh: Ushbu maqolada mamlakatimizda matematik statistikaning asosiy mavzularidan birini o'qitishning samarali usuli haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: korrelyatsiya, regressiya tanlanma tenglamasi, to'g'ri chiziqli tanlanma tenglamasi, eng kichik kvadratlar usuli. Kalit so'zlar: korrelyatsiya, regressiya tenglamasi, to'g'ridan-to'g'ri chiziqli selektiv tenglama, eng kichik kvadratlar usuli.

Abstract. In this article, this article discusses an effective method of teaching one of the main topics of mathematical statistics in our country.

Keywords: correlation, regression equation, direct linear selective equation, least squares method.

Ma'lumki, korrelyatsion bog'langan X va Y belgilarning regressiya tanlanma tenglamasi $\overline{y}_x = f(x)$, yoki $\overline{x}_y = g(y)$ ko'rinishda yozilib, agar $f(x)$ va $g(y)$ regressiya funksiyalarining ikkalasi ham chiziqli bo'lsa, u holda X va Y belgilar orasidagi korrelyatsion bog'lanish chiziqli deb atalar edi. Biz mana shu chiziqli korrelyatsion bog'lanishni atroflicha o'rganib chiqamiz.

Buning uchun (X, Y) juftlikning son belgilari sistemasini o'rganamiz. Bunda ikki: 1) ma'lumotlar gruppalanmagan; 2) ma'lumotlar gruppilangan hollarni alohida-alohida qarashimiz kerak bo'ladi.

1) Bosh to'plam ustida o'tkazilgan n ta erkli tajriba natijasida olingan ma'lumotlardan $(x_1, y_1), (x_2, y_2), \dots, (x_n, y_n)$ sonlar juftligi ketma-ketligini hosil qilingan bo'lib, bu ma'lumotlarni gruppallash shart bo'lmasin, ya'ni X belgining turli x qiymatlari va ularga mos Y belgining y qiymatlari bir martadan kuzatilgan bo'lsin. Bunday holatda shartli o'rtacha tushunchasidan foydalanish shart emas. Shuning uchun izlanayotgan

$$\overline{y}_x = kx + b \quad (1)$$

tanlanma regressiya to'g'ri chizig'i tenglamasini quyidagicha yozishimiz mumkin

$$y = kx + b \quad (2)$$

Bu tenglamadagi burchak koeffitsientni ρ_{yx} bilan belgilab, uni Y ning X ga tanlanma regressiya koeffitsienti deb ataymiz. Shunday qilib, Y ning X ga to'g'ri chiziqli regressiya tanlanma tenglamasini

$$Y = \rho_{yx}x + b \quad (3)$$

ko'rinishda izlaymiz.

Bu tenglamadagi noma'lum ρ_{yx} va b koeffitsientlarni shunday tanlashimiz kerakki, natijada kuzatish ma'lumotlari bo'yicha topilgan $(x_1, y_1), (x_2, y_2), \dots, (x_n, y_n)$ nuqtalarni xOy tekislikka joylashtirganimizda bu nuqtalar mumkin qadar (3) to'g'ri chiziqqa yaqin atrofda yotsin. Bunday talabni bajarishdan oldin $Y_i - y_i$ ($i = 1, 2, \dots, n$) ifoda bilan aniqlanadigan chetlanish tushunchasini kiritib olamiz, bu yerda Y_i -(3) tenglamadan kuzatilgan x_i qiymatga mos keluvchi ordinata; y_i esa x_i ga mos kuzatilgan ordinata. Noma'lum ρ_{yx} va b koeffitsientlarni shunday tanlaymizki, chetlanishlar kvadratlarining yig'indisi eng kichik, ya'ni $\min \sum_{i=1}^n (Y_i - y_i)^2$, bo'lsin (noma'lum ρ_{yx} va b koeffitsientlarni topishning bu usuli eng kichik kvadratlar usuli deb ataladi).

Har bir chetlanish noma'lum ρ_{yx} va b koeffitsientlarga bog'liq bo'lgani uchun chetlanishlari kvadratlari yig'indisining funksiyasi F ham bu koeffitsientlarga bog'liq bo'ladi:

$$F(\rho_{yx}, b) = \sum_{i=1}^n (Y_i - y_i)^2 = \sum_{i=1}^n (\rho_{yx}x_i + b - y_i)^2.$$

Bu funksiyaning minimumini topish uchun noma'lum parametrlar bo'yicha F ning xususiy hosilalarini hisoblab nolga tenglashtiramiz (hozircha ρ_{yx} o'rniga ρ yozib turamiz):

$$\frac{\partial F}{\partial \rho} = 2 \sum_{i=1}^n (\rho + b - y_i)x_i = 0, \quad \frac{\partial F}{\partial b} = 2 \sum_{i=1}^n (\rho + b - y_i) = 0.$$

Elementar almashtirishlarni bajarib ρ va b ga nisbatan quyidagi tenglamalar sistemasini olamiz:

$$\begin{cases} \rho \sum_{i=1}^n x_i^2 + b \sum_{i=1}^n x_i = \sum_{i=1}^n x_i y_i \\ \rho \sum_{i=1}^n x_i + nb = \sum_{i=1}^n y_i \end{cases} \quad (4)$$

Bu sistemani yechib izlanayotgan parametrlarni topamiz (ixchamlik uchun i indeksni tushirib qoldiramiz):

$$\rho_{yx} = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{n \sum x^2 - (\sum x)^2}, \quad b = \frac{n \sum x^2 \sum y - \sum x \sum xy}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \quad (5)$$

Xuddi shu usulda X ning Y ga regressiya to'g'ri chiziqli tanlanma tenglamasini topish mumkin.

$$\bar{x}_y = \rho_{xy}y + c \quad (6)$$

Misol.

Hajmi $n=5$ bo'lgan tanlanmaning

x_i	1	1,5	3	4,5	5
y_i	1,25	1,4	1,5	1,75	2,25

taqsimoti bo'yicha Y ning X ga regressiya to'g'ri chiziqli tanlanma tenglamasini toping.

Yechish. Ma'lumotlar asosida quyidagi jadvalni tuzamiz:

x_i	y_i	x_i^2	$x_i y_i$
1	1,25	1	1,25
1,5	1,4	2,25	2,1
3	1,5	9	4,5
4,5	1,75	20,25	4,875
5	2,25	25	11,25
$\sum_i = 15$	$\sum_i = 8,15$	$\sum_i = 57,5$	$\sum_i = 26,975$

Jadvaldagi hisoblangan qiymatlarni (5) formulaga qo'ysak:

$$\rho_{yx} = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} = \frac{5 \cdot 26,975 - 15 \cdot 8,15}{5 \cdot 57,5 - 15^2} = 0,202,$$

$$b = \frac{n \sum x^2 \sum y - \sum x \sum xy}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} = \frac{5 \cdot 57,5 \cdot 8,15 - 15 \cdot 26,975}{5 \cdot 57,5 - 15^2} = 1,024$$

U holda regressiya tanlanma tenglamasi: $y_x = 0,202x + 1,024$.

2) Faraz qilaylik, kuzatish natijasida olingan ma'lumotlar ko'p sonli (kamida 50 ta kuzatish o'tkazilishi kerak), ya'ni gruppalanadigan bo'lib X belgining x qiymatiga va mos Y belgining y qiymati bir necha martadan kuzatilgan bo'lsin, ya'ni ma'lumotlar ichida takrorlanadiganlari ham bor va ular korrelyatsion jadval ko'rinishida berilgan deylik.

Quyidagi (soddalik uchun i indekslarni tushirib qoldiramiz):

$$\bar{x} = \frac{1}{n} \sum x \Rightarrow \sum x = n\bar{x}, \quad \bar{y} = \frac{1}{n} \sum y \Rightarrow \sum y = n\bar{y},$$

$$\overline{x^2} = \frac{1}{n} \sum x^2 \Rightarrow \sum x^2 = n\overline{x^2},$$

$\sum xy = n_{xy}xy$ ((x,y) juftlik n_{xy} marta kuzatilishi hisobga olingan) ayniyatlardan foydalanib, (4) tenglamalar sistemasini quyidagicha yozib olamiz:

$$\begin{cases} (n\overline{x^2})\rho_{yx} + (n\bar{x})b = \sum n_{xy}xy, \\ (\bar{x})\rho_{yx} + b = \bar{y}. \end{cases} \quad (7)$$

Bu sistemani ρ_{yx} va b ga nisbatan yechib, izlanayotgan regressiya tanlanma tenglamasini topamiz:

$$\overline{y_x} = \rho_{yx} + b. \quad (8)$$

Ammo (7) sistemaning yechimini topishdagi ba'zi bir hisoblashlarni yengillashtirish maqsadida (8) tenglamani $\bar{y}$ uchun ham yozib:

$$\bar{y} = \rho_{yx} + b. \quad (9)$$

chunki $(\bar{x}, \bar{y})$ nuqta ham (8) tenglamaning yechimi bo'ladi, (8) va (9) tenglamalardan tenglamalar sistemasi hosil qilamiz va yangi sistemadan

$$\overline{y_x} - \bar{y} = \rho_{yx}(x - \bar{x}) \quad (10)$$

regressiya tanlanma tenglamasini hosil qilamiz.

(7) sistemadan regressiya koeffitsientini topamiz:

$$\rho_{yx} = \frac{\sum n_{xy}xy - n\bar{x}\bar{y}}{n(\overline{x^2} - (\bar{x})^2)} = \frac{\sum n_{xy}xy - n\bar{x}\bar{y}}{n\sigma_x^2}$$

(ma'lumotlar gruppalanmasa $n_{xy} = 1$).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гмурман В.Е. Теория вероятностей и математическая статистика. Учебное пособие. М.: Высшая школа, 2008.
2. Кремер Н.Ш. Теория вероятностей и математическая статистика. -И.: ЮНИТИ, 2001.
3. Mamurov E.N., Adirov T.X. Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika. T.: «Iqtisod -Moliya», 2007.
4. Гмурман В.Е. Руководство к решению задач по «Теории вероятностей и математической статистике». Учебное пособие. 11-издание. М.: 2008.
5. Abdushukurov A.A. Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika. Toshkent 2010y.
6. Xashimov A, Mamurov E, Adirov T.X. Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika. T.: «Iqtisod -Moliya», 2012 й.
7. Сейтов А. Ж., Кудайбергенов А. А., Хонимкулов Б. Р. Моделирования двумерного неустановившегося движения воды на открытых руслах на основе проекционного метода. сборник докладов Республиканской научно-технической конференции «Инновационные идеи в разработке информационно-коммуникационных технологий и программных обеспечений» 15-16 мая 2020 года. САМАРҚАНД. Стр. 60-63.
8. Хонимкулов Б. Р. Исследование взаимозависимости между испарением с водной поверхности водо-хранилища Катта-курган и расход воды реки Зарафшан у гидрпоста мост Дуппули. Academic Research in Educational Sciences, 2020 г. 1(2), 56-60.
9. Ханимкулов Б. Р. Зарафшон дарёсида сувнинг сарфини ГТК ёрдамида ҳисоблаш. Ўзбекистон “Агро илм” 2020 йил №12. 80-82бетлар.
9. Ханимкулов Б.Р., Юсупов М.Р. Метод прогноза расхода воды рек на основе гидротермического коэффициента. Экономика и социум. №8(87) 2021

BO`LAJAK KADRLARDA IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

SCIENTIFIC AND THEORETICAL BASIS OF DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS IN FUTURE STAFF

Ergashev Isroilbek Abdirashid o'g'li
Ergashev Isroilbek Abdirashid ugli
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Chirchik State Pedagogical University

Sapayev Baxtiyor Bahodir o'g'li
Sapaev Bakhtior Bakhodir ugli
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Chirchik State Pedagogical University

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo`lajak kadrlarning ijodiy faoliyatining umumiy qonuniyatlarini aniqlash va bilish, balki bo`lajak kadrlarning ijodiy qobiliyatlarini maqsadli, ilgari rivojlantirishning yangi yo'llari va usullarini ishlab chiqish to'g'risida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: ijodiy shaxs, metodologiya, pedagogika, ijodkorlik, psixologiya.

Abstract. This article talks about identifying and knowing the general laws of creative activity of future personnel, as well as developing new ways and methods of purposeful, early development of creative abilities of future personnel.

Keywords: creative person, methodology, pedagogy, creativity, psychology

Zamonaviy ta'lim o'quv faoliyati orqali ijodiy shaxsni shakllantirishni ta'minlaydigan ta'limni rivojlantirish tamoyillariga qaratilgan. Ammo bo`lajak kadrlarni tizimda faol ijodiy faoliyatga olib borishdan oldin, ijodkorlik tuzilishini, ijodiy qobiliyatlarini, ularni rag'batlantirish mexanizmlari va usullarini tushunish kerak. Metodologiyani bilish, bo`lajak kadrlarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning asosiy bosqichlari, ushbu rivojlanish jarayonini boshqarish qobiliyati zamonaviy pedagogikaning vazifalaridan biridir. Biroq, bu muammoni faqat muammo bo'yicha boshqa maxsus tadqiqotlar bilan hamkorlikda va ushbu tadqiqotlarga, xususan, psixologiya va falsafaga tayanib muvaffaqiyatli hal qilish mumkin. Shu sababli, ijodkorlik fenomeniga, shaxsning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish masalasiga murojaat qilish turli fanlar nuqtai nazaridan amalga oshirildi.

Muammoni o'rganish holati: Falsafa, psixologiya, pedagogika kontekstida ijodiy qobiliyatlarni takomillashtirish muammosini retrospektiv ko'rib chiqish, umuman qobiliyatsiz odamlar yo'qligini aniqlashga imkon berdi. Har bir inson unga biror narsa qilishga imkon beradigan qobiliyatlarga ega va ularning xilma-xilligi va boyligi tufayli har bir kishi ko'plab sohalarda muvaffaqiyatli rivojlanishi, bir qator faoliyat turlarida qobiliyatlardan foydalanishi mumkin. Ammo ularning har biri individual, o'ziga xosdir, chunki ularning shakllanishi sodir bo'lgan sharoitlar. Boshqalar qatorida, insonga har qanday faoliyat turida, ya'ni ijodiy qobiliyatlarda zarur bo'lgan qobiliyatlar beriladi. Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun asos an'anaviy ravishda faoliyat prinsipi hisoblanadi.

Agar ijodkorlik inson faoliyatining asosiy mulki bo'lsa, unda ijodga bo'lgan ehtiyoj va unga bo'lgan qobiliyat faoliyat mahsuli va uni amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlardir. Ushbu fikr turli fanlar mutaxassislarining asarlarida o'z aksini topgan: falsafiy (G. A. Davydova, A. M. Korshunov, M. B. Xrapchenko), psixologik (L. S. Vygotskiy, A. N. Leontiev, ya. A. Ponomarev, L. S. Rubinshteyn, B. M. Teplov, P. M. Yakobson), pedagogik (I. ya. Lerner, P. I. Pidkasisty, M. N. Skatkin, G. I. Shukina), uslubiy fanda (G. I. Belenki, T. G. Braje, A. S. Voznesenskaya, M. G. Kachurin, V. G. Marantsman, N. D. Moldavskaya). Biroq, ijodkorlik, insonning ijodiy faoliyati muammolari bo'yicha keng adabiyotlar ijodiy qobiliyat deb hisoblanishi kerak bo'lgan savolga aniq javob bermaydi, rivojlanish darajasiga qarab ularning tuzilishi va namoyon bo'lish tabiati qanday. Faqat bitta tadqiqotlar (I. ya. Lerner, A. A. Melik-Pa-shaev, ya. A. Ponomarev) ushbu masalani hal qilishga yaqinlashishga imkon beradi. Shunday qilib, ko'plab tadqiqotlar bag'ishlangan falsafa, psixologiya, pedagogikaning eng qiyin toifalaridan biri joylashgan, ammo ularning hech biri kadrlarning ijodiy qobiliyatlarini kompleks ravishda rivojlantirishning psixologik, pedagogik va uslubiy muammolarini hal qilmaydi. Ushbu bo'shliqni qisman to'ldirish uchun biz insonning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha fanning turli sohalarida qilingan barcha kashfiyotlarni o'rganishning qiyosiy tarixiy prinsipidan foydalandik. Falsafa (Geraklit, Aflotun, Kant va boshqalar) bu muammoga birinchi bo'lib murojaat qildi, ammo ijodkorlik masalalarining rivojlanmaganligi, uning mexanizmi va namoyon bo'lish xususiyatlari uzoq vaqt davomida faylasuflarga "ijodkorlik" tushunchasining mohiyatini aniqlashga imkon bermadi. Faqatgina XX asrning boshlarida tadqiqotchilar ushbu masalani hal qilishga yaqinlashdilar, chunki ular ijodkorlikni inson faoliyati va qobiliyatlarini uning mahsulotlaridan biri deb hisoblay boshladilar. Ijodiy faoliyat qanday davom etadi, u shaxsning rivojlanishida qanday rol o'ynaydi? Zamonaviy falsafa (G. A. Davydova, S. S. Goldentrich, A. M. Korshunov va boshqalar) ushbu muammolarni ijodiy va ijodiy qobiliyatlarning turli jihatlarini o'rgangan psixologlarning yutuqlariga tayanib hal qilishga harakat qilmoqda (V. M. Bechterov, I. P. Pavlov, S. L. Rubinshteyn, B. M. Teplov, P. M. Yakobson.). Muammoni o'rganishga alohida hissa qo'shgan L. S. Vygotskiy, birinchi marta inson borligi va takomillashuvining zaruriy sharti sifatida bolalar ijodiyoti haqida gapirdi. Vygotskiy va uning xodimlarining izlanishlari bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik konseptsiyasining asosiga aylandi. Zamonaviy pedagogika (I. ya. Lerner, M. N. Skatkin, G. I. Shukina.) psixologlardan so'ng, u maktab o'quvchilarining ijodiy mustaqilligini muvaffaqiyatli rivojlantirishga imkon beradigan zarur shart-sharoitlarni yaratib, ijodkorlik jarayonini boshqarish kerak va mumkin deb ta'kidlaydi. Bularga, masalan, insonning ijodiy faoliyati asosida yotadigan ijodiy qobiliyatlarning tabiati va tuzilishini bilish kiradi. Biroq, bu bilim hali ham to'liq emas, garchi dastlab, nuqtayi nazaridan tashqarida fikrlaydigan shaxsni o'qitish va tarbiyalash imkoniyatlarini o'rganish bo'yicha uzoq tarixga ega bo'lsa ham (ya. A. Komenskiy, J. K. .Lokk, I. Pestalotz-Qi, K. D. Ushinskiy, L. N. Tolstoy, A. S. Makarenko, V. A. Suxomlinskiy va boshqalar). Taniqli o'qituvchilarning xizmatlari shundan iborat ediki, ular allaqachon bo'lajak kadrlar turli qobiliyatlarini e'tiborsiz qoldirmaslikka, ularning tashabbusi, tasavvurini, hayotga qiziqishini, ijod qilish istagini rivojlantirishga chaqirishgan. Maqsadga erishish uchun talabalarning barcha potentsial imkoniyatlarini faollashtirishga qaratilgan vositalar arsenali taklif qilindi. Biroq, ijodkorlik nazariyasida mavjud bo'lgan oq dog'lar ommaviy ta'lim va tarbiya jarayonida katta natijalarga erishishga imkon bermadi.

Shunday qilib, bo'lajak kadrlarning ijodiy faoliyatga bo'lgan qobiliyatini oshirish muammosining yetarli darajada rivojlanmaganligi, uning dolzarbligi maqola mavzusini tanlash bilan belgilandi: "o'quv jarayonida o'rganuvchining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish (adabiyotni o'qitish materiallari asosida)". Bo'lajak kadrlarda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning mohiyati, tuzilishi, tamoyillari va shartlarini ochib berish, shuningdek o'quv jarayonida ularni takomillashtirishning samarali texnologiyalarini izlash edi.

Kadrlarda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayoni, Kadrlarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish usullari, shartlari va usullari.

Bunda kadrlarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning didaktik asoslarini ishlab chiqish

bo'lajak kadrlarning ijodiy rivojlanishi ta'lim yo'nalishlaridan biri va maqsadlaridan biri hisoblanadi, kadrlarga mo'ljallangan o'quv kurslari ijodiy xususiyatlarini takomillashtirishning psixologik, pedagogik tamoyillarini hisobga olgan holda quriladi;

talabalarining ijodiy rivojlanish jarayonini faollashtirishga imkon beradigan sharoitlar yaratilmoqda;

o'rganuvchi va o'qituvchilarning ijodiy qobiliyatlarini takomillashtirishning yaxlit texnologiyasiga ega;

faol qo'llaniladigan usullardan biri tabaqalashtirilgan vazifalar bo'lib, ularning bajarilishi o'rganuvchilarning turlari, shakllari, maqsadlari jihatidan xilma-xil faoliyatga jalb qiladi.

Maqsadni amalga oshirish va farazni sinab ko'rish uchun quyidagi vazifalarni hal qilish kerak: 1) o'rganilayotgan muammoning falsafiy, psixologik, pedagogik, uslubiy adabiyotlarda rivojlanish darajasini aniqlash; 2) ilmiy ishlar va tadqiqotlarni o'rganish asosida insonning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish tuzilishi va xususiyatlarini aniqlash; 3) bo'lajak kadrlarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning psixologik va pedagogik tamoyillari va shartlarini aniqlash; 4) bo'lajak kadrlarning ijodkorlik qobiliyatining rivojlanish darajasini aniqlash mezonlarini belgilash; 5) bo'lajak kadrlarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun uslubiy rag'batlantirish tizimini nazariy jihatdan asoslash va eksperimental ravishda tekshirish; 6) taklif etilayotgan tabaqalashtirilgan vazifalar tizimining samaradorligini bilib olish va uni bo'lajak kadrlarga mo'ljallangan adabiyot va darsliklarda aniq monografik mavzularni o'qitishda amalga oshirish imkoniyatini ko'rsatishlardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Методика и технология обучения математике. Курс лекций: пособие для вузов/ под научн.ред.Н.Л.Стефановой, Н.С.Подходовой.-М.:Дрофа, 2005.-416с. THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH International scientific-online conference Part 9, Issue 1: NOVEMBER 9th 2022 ~ 55 ~ www.interonconf.com.

2. Педагогика и психология высшей школы: учеб.пособие для вузов /М.В. Буланова - Топоркова. Ростов - на Дону; Феникс, 2002. - 539с.

3. Рогановский, Н.М. Методика преподавания математики в средней школе: учеб. пособие: в 2 ч. / Н.М. Рогановский, Е.Н. Рогановская. - Могилев: УО «МГУ им. А. А. Кулешова», 2010. - Ч. 1: Общие основы методики преподавания математики (общая методика). - 312 с.: ил.

4. Saydaxmedov N.S.Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar.T., 2012/

MUDOFAA TIZIMIDA ALOQANI O'RNATISH APPARATLARI COMMUNICATION EQUIPMENT IN THE DEFENSE SYSTEM

Zaripov Oybek Bog'ibek o'g'li

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
2-bosqich kursanti
Chirchik Higher Tank Command Engineering School
2nd stage cadet

Annotatsiya. Ushbu maqolada mudofaa sohasida aloqa o'rnatish apparatlarining quvvat manbaini takomillashtirish yo'llari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar. aloqa, radiostansiya, axborot, apparatura, kabel, akkumlyator, radioto'lqin, telefon, telegraf.

Abstract. In this article, ways to improve the power supply of communication equipment in the field of defense are mentioned.

Keywords. communication, radio station, information, equipment, cable, accumulator, radio wave, telephone, telegraph

Barchamizga ma'lumki, harbiy sohada har qanday qo'yilgan vazifa va majburiyatlarni amalga oshirishda aloqaning o'zni beqiyosdir. Shu sababli aloqa apparaturalarni ishlatish, aloqani nuqsonsiz uzatish va undagi kamchiliklarni bartaraf etish har bir aloqachi harbiy xizmatchining burchi va vazifasidir.

Aloqa aparatlarini ishlatish barcha harbiy xizmatchilarga dala o'quv mashg'ulotlari bo'ladimi yoki amaliy mashg'ulotlar bo'ladimi qo'yilgan vazifani o'z vaqtida kechikmasdan va aniq bajarishi uchun juda ham muhim sanaladi. Mazkur maqolada artilneriya taktik qo'mondonlikda keng qo'llaniladigan aloqa apparatlarini ishlatishda uning elektr quvvatiga bo'lgan ehtiyoji, undagi kamchiliklarni bartaraf etish usullari haqida fikr yuritamiz. Dastavval aloqani ta'minlashda radiostansiyaning o'zni nechog'lik muhimligiga to'xtalib o'tamiz.

Radiostansiya (radio... va stansiya) — axborotlarni radioto'lqinlar yordamida uzatish yoki qabul qilish uchun mo'ljallangan texnik qurilmalar va apparatlar majmui. Radiostansiyada radiouzatkich, radiopriyomnik, antennalar, tok manbai va sovitish qurilmalari, kabel yoki havo liniyalari, boshqarish punktlari va boshqa bo'ladi. Uzatuvchi, qabul qiluvchi va qabul qiluvchi uzatuvchi radiostansiyalar bor. Uzatuvchi radiostansiya radioeshittirish (konsertlar, spektakllar va boshqalarni bir tomonlama uzatish uchun), televizion (televideniye dasturlarini uzatish uchun), magistral radioaloka (telegraf va telefon apparatlari yordamida radioaloka o'rnatish uchun) hamda maxsus (radionavigatsiya, radioastronomiya va boshqa uchun) xillari bor. Ultraqisqa, qisqa, o'rta va uzun to'lqinlarda ishlaydi. Unda faqat radiouzatkich bo'ladi (radiopriyomnik bo'lmaydi). Uzatuvchi televizion Radiostansiyada ikkita radiouzatkich bor: biri tasvirni, ikkinchisi tovushni uzatadi. Qabul qiluvchi Radiostansiya uzatuvchi Radiostansiya signallarini qabul qiladi. Asosiy qismlari: antenna va radiopriyomnik. Muqim (statsionar) va Kuchma xillari bor. Odatda, ko'chma Radiostansiya radiouzatkich bilan birga ishlatiladi. Qabul qiluvchiuzatuvchi Radiostansiya ikki tomonlama aloqa qilishga imkon beradi. Asosiy qismlari: antenna, radiouzatkich, radiopriyomnik, tok manbai va qo'shimcha qurilmalar. Signallarni galmagal uzatadigan va qabul qiladigan (simpleks) hamda bir vaqtda uzatib qabul qiladigan (dupleks) muqim va ko'chma xillari bor. Kuchma Radiostansiya avtomobil, samolyot, kema va boshqalarga o'rnatiladi. Muqim Radiostansiya maxsus binoga joylashtiriladi .

-130 / M "- tank, armiya HF radiostantsiyasi, simpleks, chiroq, telefon va telegraf, bir tomonlama chiziqli modulyatsiyaga ega, kvarts chastotasini barqarorlashtirish bilan. Radiostansiya diskret chastotalar tarmog'iga ega va aloqa va aloqaga qidiruvsiz kirishni ta'minlaydi. bir xil turdagi radiostansiyalar va "R-104M, "R-112", "R-123", "R-129", "R-134", "R-140", "R-140" radiostansiyalari bilan belgilangan chastotalarda sozlash. R-143".

Radio stantsiyasi tank eshitish vositasi bilan ishlashga imkon beradi. "R-130" diapazoni kaliti - mexanik, baraban turi. "R-130" TCda yuqori tezlikda ishlaydigan asbob-uskunalar bilan uzatish uchun birgalikda ishlashni, shuningdek R-124 interkom orqali va usiz telefon aloqasini ta'minlaydi. Ishlash chastotasi o'nlik ma'lumot tizimiga ega "KILOHERTZ - x1000, x100, x1" uchta tugma bilan o'rnatiladi, bu sizga chastotani to'liq zulmatda o'rnatish imkonini beradi. Radiostantsiya qabul qilishdan uzatishga o'tishni, shuningdek, "TA-57" masofaviy telefon apparatidan 2 km uzunlikdagi ikki simli liniyasiz (P-275 telefon simi) OM va AM bilan ishlashni ta'minlaydi.

Qabul qilishdan uzatishga o'tish mikrofon eshitish vositasi tugmachasini, naushnikning ko'krak qafasini almashtirish tugmachasini bosish, PRM / PRD almashtirish tugmachasini almashtirish yoki qabul qiluvchidagi TLF-2 ulagichining 4 va 5 kontaktlarini yopish orqali amalga oshiriladi. Radiostansiyadagi lampalarning umumiy soni = 60 dona, ulardan: 1P24B-V = 4 dona; 1Zh29B-V = 34 dona; 1J24B = 20 dona; GU-50 = 2 dona. Bundan tashqari, radiostansiyada yarimo'tkazgichli qurilmalar (tranzistorlar va diodlar) ishlatiladi. Radiostantsiya quyidagilarni ta'minlaydi:

Radiostantsiya quyidagi turdagi antennalarda ishlaydi: bir tomonlama polosali modulyatsiya (OM) SSB bilan telefon signallarini qabul qilish va uzatish;
amplituda modulyatsiyasi (AM) bilan telefon signallarini qabul qilish;
tashuvchidan bir tomonlama chiziqli modulyatsiya bilan telefon signallarini uzatish;
amplituda manipulyatsiyasi vaqtida telegraf signallarini qabul qilish va uzatish (ATSh va ATU);

ChT-500 chastotasini almashtirishda (FC) telegraf signallarini uzatish;
barcha belgilangan ish turlarida navbatchilikni qabul qilish, chastotani almashtirishdan tashqari (DEZH.RECEPTION);

telegraf signallarini 150 bod (ChT) gacha bo'lgan telegraf tezligiga ega yuqori tezlikdagi uskuna yordamida uzatish.

Variant A: antenna "Pin-4m"; antenna "e'gimli nur" 17 m va qisqartirilgan 10 m;
antenna "Simmetrik vibrator" 2 x 25 m va 2 x 15 m; zenit radiatsiya antennisasi;

Variant T: antenna "Pin-4m"; Zenit radiatsiya antennisasi;

antenna "Simmetrik vibrator" 2 x 25 m va 2 x 15 m. "Shtyr-4 m" antennisasini 3 MGts va undan yuqori diapazonda sozlash va "Shtyr-10m" antennisasini 1,5 - 6 MGts diapazonida ishlash mumkin.

Radiostansiyaning asosiy bloklari nom belgilarida quyidagi belgilarga ega:

"R-130M-1" - qabul qiluvchi; "R-130M-2" - quvvat kuchaytirgichining quvvat manbai (BP-260); "R-130M-3" - masofadan mos keladigan moslama (VSU-A) A versiyasi;

"R-130M-4" - masofadan mos keladigan qurilma (VSU-TM) T versiyasi; "R-130M-5" - muvozanatlash prefiksi (PS); "R-130M-6" - sozlash birligi (BR):

"R-130M-7" - muvofiqlashtirish birligi (BS).

ASOSIY XUSUSIYATLAR Chastota diapazoni 1,5 - 10,99 MGts (10 ta kichik diapazon) 6) 6-6,99, 7) 7-7,99, 8) 8-8,99, 9) 9-9,99, 10) 10-10,99 MGts Diskret aloqa kanallari soni 950 (butun chastota diapazonida) 10 KHz tugmasi TENS OF KILOHERTZ) Qabul qiluvchining sezgirligi (ATU / ATSh / OM / AM rejimlarida) 2/5/3/10 mkV dan yomon emas (signal-shovqin nisbati 3 dan 1 gacha)

Foydalanilmayotgan LSB ning kamida 70 marta zaiflashishi (nisbatan). to USB kuchlanishiga) Tasvir kanalidagi sezgirlikning susayishi kuchlanishda kamida 1000 marta (60 dB) AGC ning samaradorligi kirishdagi signal qabul qiluvchining chiqishidagi signalning 2,5 martadan ko'p bo'lmagan o'zgarishini ta'minlaydi. 20 mV dan 20 mV ga o'zgaradi (1000 marta) Transmitter Chiqish quvvati (qarshiligi 75 ohm bo'lgan antenna ekvivalentida) 26 V bort tarmoq kuchlanishida 12-14 Vt dan kam bo'lmagan (1, 2 sub bo'yicha). -diapazonlari) 30-40 Vt dan kam bo'lmagan (qolgan pastki diapazonlarda) Atrof-muhit harorati diapazoni - 40 ... + 50 ° S Eng yuqori nisbiy havo namligi 95 .. +40°C da . 98% DC quvvat manbai 26 V ±15% Oqim iste'moli (uzatish/qabul qilish) 13/3,5 AM dan oshmaydi Og'irligi (variant-A/option-T) 90/120 kg "R-130M" radiostansiyasi 01 va 02 seriyalarda ishlab chiqarilgan

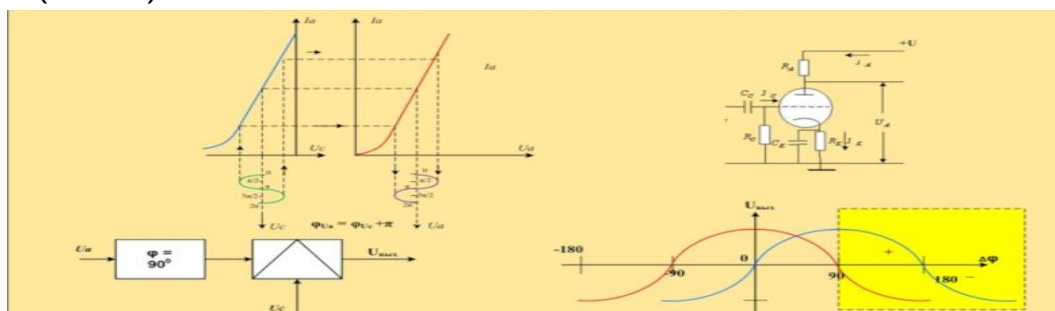
"R-130" radiostansiyasining modernizatsiya qilingan versiyasidir. 01 seriyali radiostansiyalarga quyidagi o'zgartirishlar kiritildi: avtomatlashtirish tizimi qayta ishlab chiqilgan (PA blokining noto'g'ri sozlamalarini istisno qilish uchun); old panel sxemasi o'zgartirildi (uning TLF-2 ulagichidan 600 Ohm ga teng kirish qarshiligini ta'minlash uchun); ULF bloki qayta ishlab chiqildi - mikrofon va laringofonik kuchaytirgichlarning chiqishlari birlashtirildi; RF blokining davrlarini almashtirish o'zgartirildi (baraban kalitini almashtirish paytida ularning nosozliklarini istisno qilish uchun); baraban kalitining kommutatsiya, mahkamlash va aloqa tizimi butunlay qayta ishlaydi.

Quyidagi rasmda R-173 radiostansiyaning tashqi ko'rinishi keltirilgan.

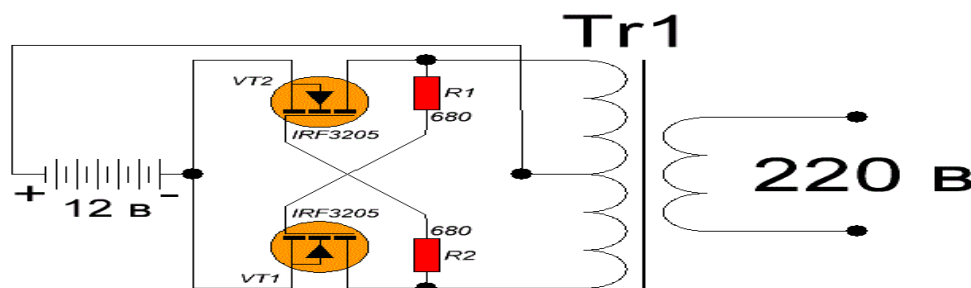
1-rasm. R-173 radiostansiyasi

Aloqa o'rnatish sxemasini va uning Volt-Amper tavsiflarini quyidagi rasmda keltirilgan (2-rasm).

2-rasm. Aloqa o'rnatish sxemasi va uning Volt-Amper tavsiflari

Aloqa apparatlarida o'zgartirgichlar zarur. Jumladan 12 V o'zgarmas tok kuchlanishini 220 V o'zgaruvchan tok kuchlanishiga aylantiradigan o'zgartirgichni misol keltirishimiz mumkin. Uning ulanish sxemasi quyidagi rasmda keltirilgan.

12 V o'zgarmas tok kuchlanishi sifatida avtomobil akkumlyatoridan foydalanish mumkin. Uni aloqa aparatlari turgan joyga ya'ni blok pitaniyasiga ulanadi va kabelning bir boshi esa akumlyatorga olib borib ulanadi. Sxemadagi transformator o'sha 12 V tokni olib zarur bo'lgan tokni chiqarib beradi va kerak bo'lgan tok olingach aloqa apparatlariga ulanadi va ular ishga tushadi. Shu bilan ko'zlangan maqsadga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aloqa serjantlar tayyorlash maktabi darsligi.
2. Obyektlarda o'rnatiluvchi ultra qisqa va qisqa to'lqinli radiostansiyalar o'quv qo'llanma, Samarqand-2016.

TABIAT VA JAMIYAT HAYOTIDA TRANSPORT VOSITALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI VA BUGUNGI KUNDAGI SALBIY OQIBATLAR

THE IMPORTANCE OF THE USE OF VEHICLES OF TRANSPORTATION IN THE LIFE OF NATURE AND SOCIETY AND THE NEGATIVE EFFECTS TODAY

Karimjanova Munavvar Ibragimovna

*bojxona xizmati polkovnigi, dotsenti, (PhD), Bojxona instituti
"Ijtimoiy va iqtisodiy fanlar" kafedrası dotsenti,*

Mingboyev Muxammadkodir Botirjon o'g'li

Bojxona instituti kursanti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak kadrlarning ijodiy faoliyatining umumiy qonuniyatlarini aniqlash va bilish, balki bo'lajak kadrlarning ijodiy qobiliyatlarini maqsadli, ilgari rivojlantirishning yangi yo'llari va usullarini ishlab chiqish to'g'risida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: ijodiy shaxs, metodologiya, pedagogika, ijodkorlik, psixologiya.

Abstract. This article talks about identifying and knowing the general laws of creative activity of future personnel, as well as developing new ways and methods of purposeful, early development of creative abilities of future personnel.

Keywords: creative person, methodology, pedagogy, creativity, psychology

Bugun jahon yo'llari bo'ylab 500 million avtomobil yurmoqda, 2030-yilga borib ularning soni 1 milliardgacha yetishi kutilgan. Iqtisodchilarning taxmini bo'yicha 23 yildan so'ng avtomashina egalari soni ikki barobarga ko'payadi. Ekologlarning ushbu faktlarga fikrlar qanday? Ularning fikri kishini quvontiradi deb bo'lmaydi. Chunki bugungi kunda shaharlarimiz havosini buzayotgan zararli moddalarning foizini avtomobil dvigatellari ishlab chiqarmoqda [3].

Bugungi kunda ushbu muammolarni hal etish mamlakatimiz oldida turgan muhim vazifalardan biriga aylanmoqda. Shu bois, tabiatni asrash har birimizning burchimizdir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 100-moddasida tabiatni asrash borasidagi burchlarimiz belgilab berilgan [1];

mahalliy hokimiyat organlari ixtiyoriga quyidagilar kiradi:

qonuniylikni, huquqiy-tartibotni va fuqarolarning xavfsizligini ta'minlash;

hududlarni iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlantirish;

mahalliy byudjetni shakllantirish va uni ijro etish, mahalliy soliqlar, yig'imlarni belgilash, byudjetdan tashqari jamg'armalarni hosil qilish;

mahalliy kommunal xo'jalikka rahbarlik qilish;

atrof-muhitni muhofaza qilish;

fuqarolik holati aktlarini qayd etishni ta'minlash.

Bizning fikrimizcha yo'l harakati qoidalari haqida emas, balki shahar ko'chalarini to'ldirib to'xtovsiz o'tayotgan avtomobillarning atrof-muhitga yetkazayotgan ulkan zarari haqida g'ayg'urushimiz maqsadga muvofiqdir.

Yildan-yilga avtomobillarning soni va turlari ko'payib bormoqda, bu esa insonlarning uzog'ini yaqin qilish hamda ularga keng imkoniyat va qulayliklar yaratish bilan bir qatorda ularni ishlab chiqarish uchun tabiiy boyliklarimiz ham kamayib ketishiga olib keladi.

Demak bizning fikrimizcha, tabiiy resurslarimiz cheklangan resurslar hisoblanib ularni kelajak avlodga yetkazish uchun ulardan tejab tergap oqilona foydalanish zarurdir.

O'zbekiston Respublikasida tabiiy resurslardag oqilona foydalanishni tartibga soluvchi bir qator me'yoriy hujjatlar ishlab chiqilgan.

Jumladan:

O'zbekiston Respublikasining 1993-yil 29-yanvardan kuchga kirgan "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gagi yil 754-XII-son Qonuni. Ushbu Qonun bilan tabiiy muhit sharoitlarini saqlashning, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishning huquqiy, iqtisodiy va tashkiliy asoslarini belgilab beradi.

Shuningdek, inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar uyg'un muvozanatda rivojlanishini, ekologiya tizimlari, tabiat komplekslari va ayrim obyektlar muhofaza qilinishini ta'minlashdan, fuqarolarning qulay atrof muhitga ega bo'lish huquqini kafolatlaydi [2].

Hisob-kitoblarga ko'ra, 1 ta yengil avtomobil kun davomida 1 kilogrammgacha turli zararli gazlarni havoga chiqaradi. Ularning tarkibida 3 foizga yaqin uglerod oksidi, 0,6 foiz azot oksidi, 0,5 foiz uglevodorodlar, 0,006 foiz oltingugurt oksidi bor. Avtomobil yonilg'isida qo'rg'oshin birikmasi bor. U ham havoga chiqadi.

Bundan tashqari, avtomobil doimiy harakatda bo'lganda va ayniqsa, sirpanib to'xtaganda rezina g'ildiraklari yemiriladi va shu tariqa minglab tonna rezina changi havoga ko'tariladi. Avtomobillardan chiqqan gazlar bizning o'pka, qon, yurak, markaziy asab tizimimizga yetib boradi [4].

Atmosferaga chiqariladigan zararli moddalar hajmi avtomobil dvigateli va yonilg'isiga bog'liq. Ekologlarning hisoblariga qaraganda, bir tonna dizel yonilg'isi yonganda havoga 9 kg. uglerod oksidi (isli gaz) chiqariladi. U esa inson qonidagi qizil sharlar – eritrotsitlarga ta'sir etadi, o'z o'rnida ularning kislorod yetkazib berish qobiliyati yo'qoladi. Natijada organizmda kislorod yetishmaydi, bu esa o'z navbatida markaziy asab tizimiga ta'sir etadi.

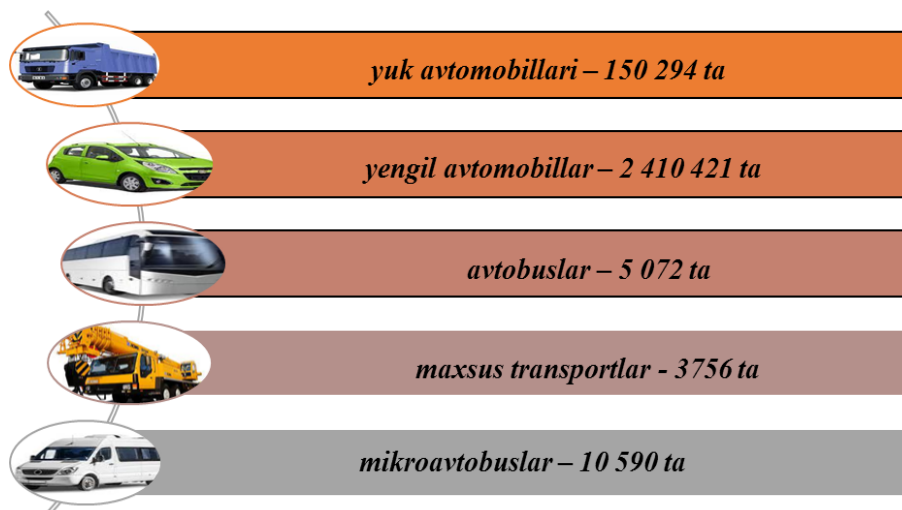
Azot oksidlaridan nafas olish og'ir kasalliklarga olib kelishi mumkin. Shahar ko'chalarida avtomobillar tirband turib qolgan paytlarda zaharli gazlar chiqishi haddan ziyod oshib ketadi. Shu bois ham Toshkentda ravon yo'llar, ko'priklar, yerosti o'tish yo'llari, yuk avtomobillarining shahar ichiga kirishini cheklash,

halqa yo'llar qurilishi kabi ishlarga katta e'tibor berilmoqda. Respublikamiz shaharlarida ekologlar "Toza havo" amaliyoti o'tkazib turishini bilasizmi? Bundan ko'zlangan maqsad, nosoz avtomobil dvigatellari tufayli shaharlarimiz ekologik vaziyatini buzayotgan haydovchilarni aniqlash. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining 2020-yilning 1-yanvar holatiga bergan ma'lumotiga ko'ra, O'zbekistonda jismoniy shaxslarga tegishli bo'lgan avtotransport vositalarining soni 2580133 tani tashkil etgan (1-rasm) jumladan [6].

Ma'lumot o'rnida, 2020-yil 1-yanvar holatiga respublika hududlarida eng ko'p Toshkent shahri (417 646 ta), Samarqand (311 997 ta), Toshkent (253 073 ta) va Farg'ona (243 230 ta) viloyatlari aholisida avtotransport vositalari mavjud.

1-rasm. O'zbekistonda jismoniy shaxslarga tegishli bo'lgan avtotransport vositalarining turlari bo'yicha taqsimoti

2020-yilning fevral oyida Prezident administratsiyasi huzuridagi Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi O'zbekistonda 3 milliondan ortiq transport vositasi ro'yxatdan o'tkazilgani, ularning 89 foizi yengil avtomobil ekanligini ma'lum qilgandi. Mamlakatning ichki yengil avtomobil bozori 2,6 milliard dollarga baholangan bo'lib, bu O'zbekiston YalMning salkam 5 foizini tashkil etadi[3].

Bu esa iqlimga, atmosferaga va azon qatlamiga zarar yetkazadi. Buni oldini olish chora tadbirlarini o'tkazish global muammoga aylandi. Insonlar shaxsiy mashinalari bo'lishini xohlashlarining asosiy sababi insonlar bugungi kunda o'zlari uchun ilgargiga nisbatan ko'proq qulayliklar xohlashlaridir. bundan tashqari o'sib kelayotgan yoshlarni onggiga shaxsiy avtomobil inson qadr qimmatini o'lchovchi natural o'chov birligiga aylangani ham hech kimga sir emas. Insonlarga esa ommaviy transport vositalari yetarli darajada qulayliklar yaratilmagani bu muammoni kelib chiqishining asosiy sabablaridan biridir. Agarda biz bir qator yangiliklar yaratsak bu muammolar ancha kamayar edi. Biz muammoga elektro mashinalarni ixtiro qilingani yechim deb o'ylashimiz mumkin lekin bundan tashqari mashinalarning ko'payishi bir qator boshqa muammolarni ham keltirib chiqaradi.

Ta'kidlash joizki, yo'llardagi bir necha kilometr lab payto bo'ladigan mashinalar tirbandligi, avto halokatlari 2020-yilgi statistik ma'lumotlarga ko'ra 7681 ta yo'l transport hodisasi ro'y berib 1964 ta inson hayotdan ko'z yumdi. Shu jumladan yer osti boyliklari (metan gaz, yonilg'i) keskin kamayishiga olib keladi. Biz shaxsiy avtomobillarni butkul yo'q qilolmaymiz, lekin, ularning sonini kamaytirish uchun bir qator chora tadbirlar ishlab chiqish

mumkin. Shaxsiy avtomobillarni kamaytirish uchun avtomobillarni narxini oshirib, avtobuslar sonini va ularning tezligi oshirish insonlarni shaxsiy avtomobillardan voz kechishiga sabab bo'lishi mumkin. Yoki avtomobillar sotib olish uchun bir qator shartlarni yaratish mumkin masalan: ular yuridik shaxs bo'lishi, unga zarurat bo'lishi mumkin [7].

Bundan tashqari shaharlarda velosipedlarni ommalashtirish aholi sog'ligi uchun ham foydadan holi emas. Agar bitta inson mashina o'rniga velosiped haydasa o'rtacha davlatga 800-1000\$ gacha foyda keltirishi mumkin. Lekin mamlakatda minglab insonlar yuqoridagi takliflarni qo'llab quvvatlas mamlakat iqtisodiyotiga sezilarli foyda keltirar edi. Aynan velosipedni ommalashtirish maqsadida sayyoramizdagi eng yirik va rivojlangan davlatlardan biri Xitoyda bu usullarni ancha oldin tushunib yetgan. Hatto vilosipedga subsidiya ajratilar ekan (2-rasm) [8].

2-rasm. Insonlar salomatligini ta'minlashda velosipeddan foydalanishning ahamiyati

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 29-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi" PF-60 son Farmonining 5-yo'nalishida aholi salomatligi yaxshilash hamda jadal rivojlantirishga qaratilgan bir qator muhim vazifalar belgilangan [2].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 1992-yil 8-dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi" PF-60 son Farmoni. 2022-yil 29-yanvar.

Internet saytlari

3. kun.uz internet sayti;
4. lex.uz;
5. cyberleninka.ru;
6. w.w.w.openscience.uz;
7. data.egov.uz;
8. better.heath.uz.

ОСНОВНЫЕ ПРИЕМЫ ПРЕЗЕНТАЦИИ ЛЕКСИКИ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА BASIC TECHNIQUES OF VOCABULARY PRESENTATION IN RUSSIAN LESSONS

Умида Рузиева
Umida Ruziyeva

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Tillar kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of Languages*

Аннотация. Целью данной статьи является работа над лексикой на занятиях русского языка. Автор раскрывает возможности введения лексики на занятиях русского языка, предлагает различные способы расширения лексики, альтернативные возможности её введения, тем самым облегчая задачу преподавателя расширить словарный запас обучаемого для более продуктивного овладения языком.

Ключевые слова: Лексика, презентация лексики, семантизация, беспереводные и переводные способы, дифиниции.

Abstract. The purpose of this article is to work on vocabulary in the Russian language classes. The author reveals the possibilities of introducing vocabulary in the Russian language classes, offers various ways to expand vocabulary, alternative possibilities for its introduction, thereby facilitating the task of the teacher to expand the student's vocabulary for more productive language acquisition.

Keywords: Vocabulary, presentation of the vocabulary, semantization, non-translatable and translatable methods, definitions

В отечественной и зарубежной методической литературе одной из основных проблем в настоящее время является работа над лексикой. Недостаточный словарный запас вызывает чувство неуверенности у обучаемых и нежелание говорить на другом языке. Лексика в системе языковых средств является важнейшим компонентом речевой деятельности: аудирования и говорения, чтения и письма. Это определяет ее важное место на каждом занятии русского языка, и формирование лексических навыков постоянно находится в поле зрения преподавателя.

При работе над лексикой традиционно выделяют три основных этапа:

Ознакомление.

Закрепление.

Использование в различных видах речевой деятельности.

Первые два этапа часто объединяют в один – презентация лексики.

Этап презентации играет важную роль в обучении лексики. От эффективности и целенаправленности данного этапа зависит вся последующая работа над лексикой. Задача преподавателя - выбрать наиболее эффективный способ презентации в соответствии со степенью обучения, уровнем знаний учеников.

Цель данной работы – сформулировать основные приемы презентации лексики на уроках русского языка.

Презентация – отдельный (начальный) этап, включающий ознакомление и первичное закрепление новой лексической единицы, которой предшествует активной тренировке языкового материала. Ознакомление включает в себя работу над формой, значением и употреблением слова.

Схема презентации лексики.

Работа на слуховой основе.

1. Первичное звуковое предъявление слова – это произнесение нового слова преподавателем (диктором).

Целью этого этапа работы является знакомство с произношением данного слова и подготовка обучаемых к воспроизведению данного слова в процессе последующей работы над ним.

2. Воспроизведение слова обучаемым – повторение слова вслед за преподавателем (диктором). Это не простая имитация, а осознанное произнесение звуков, входящих в звуковую оболочку слова.

3. Семантизация. Под семантизацией понимается раскрытие значения слова.

4. Употребление слова в контексте. Цель этого этапа работы заключается в установлении морфологических и синтаксических связей слова в пределах, ограниченных задачами данного цикла. В этот период у обучаемых вырабатываются умения и навыки сочетать слово с другими словами и употреблять его в правильной форме. Работу следует организовать таким образом, чтобы дать возможность каждому обучаемому употребить слово несколько раз в определенных ситуациях. Наиболее удобным в этом отношении является упражнение, основанное на использовании образца.

Работа на графической основе.

Упражнения на графической основе готовят обучаемых к употреблению слова в письменной речи (чтение, письмо). Они подкрепляют звуковой образ слова. Кроме того, эти упражнения расширяют диапазон сочетаемости слова и тем самым создают дополнительные связи, обеспечивающие большую его активность.

Запись слова. Цель этого этапа состоит в том, чтобы показать графический образ слова и, следовательно, обеспечить обучаемым возможность самостоятельного выполнения упражнений, содержащихся в учебнике.

Наиболее удобной и оптимальной формой, по мнению ряда преподавателей, оказался поурочный словарь. При этом обучаемые на занятии записывают новые лексические единицы в специальной тетради в трех графах: слово, транскрипция, перевод. На среднем и старшем этапах форма словаря может меняться.

Другие формы организации словаря.

По значению: тетрадь делится на большое число секций - слова, для описания чувств, мест, движений и т.д. таким образом, можно составить целые списки слов, связанные по значению; синонимы и антонимы.

Различные типы диаграмм: слова можно объединить под общим названием или обобщающим словом в единую диаграмму.

В соответствии с частью речи: разные части речи можно записывать разными цветами: существительные – красным, прилагательные – синим и т.д.

Особенно хотелось бы более подробно остановиться на семантизации.

Семантизация, как уже говорилось выше, является частью презентации.

Существует два основных вида семантизации – беспереводные и переводные способы.

Выбор способа семантизации определяется качественной характеристикой слова, принадлежностью слова к активному или пассивному минимуму, степенью обучения и уровнем знаний учащихся и местом проведения.

Беспереводные способы семантизации:

Визуальный способ. Широко используются слайды, фотографии, рисунки, таблицы и сами предметы. Этот способ применяется для раскрытия значения слов, обозначающих реальные предметы, например: растения или мебель, или названия профессий, описание людей, действия или занятия (виды спорта и глаголы движения). С помощью этого способа легко организовать взаимодействие обучаемых.

Мимика и жесты. Данный способ семантизации используется как дополнительный для раскрытия значения. Например, для объяснения значения слов «плавать», «спать», «летать» преподаватель может использовать мимику и жесты.

Использование синонимов и дефиниций. Преподаватели часто используют синонимы для раскрытия значения понятий при работе с неуспевающими, когда не имеют возможности использовать длинные и сложные определения.

Можно предложить обучаемым исправить перепутанный вариант и расставить слова в нужном порядке.

Переводные способы семантизации:

Данные способы являются наиболее экономными и иногда более эффективными. Они могут использоваться для объяснения понятий, не входящих в активный словарь и не требующих запоминания. Данные способы используются для предотвращения ошибок при объяснении так называемых ложных друзей переводчика.

Существует два переводных способа:

перевод самого понятия с русского на родной язык;

перевод толкования понятия.

Преподаватель не должен злоупотреблять использованием перевода при раскрытии значений новых слов. Это снижает интерес и мотивацию обучаемых. Теряется чувство радости от изучения языка.

Продумывая серию карточек для введения лексики, а также тренировки обучаемых в ее употреблении, необходимо придерживаться следующих требований:

1. Рисунки должны быть выразительными, их содержание должно вызывать у ребят прочные ассоциации с жизнью, бытом, учебой, отдыхом и т. п.

2. Предложения должны быть построены по возможности на знакомом языковом материале, учитывать жизненный опыт обучаемых.

3. Диалоги должны являться образцами живой разговорной речи, служить моделью для построения собственных диалогов.

Можно провести игру: чья команда образует больше производных с предложенным суффиксом и даст их русские эквиваленты. Для игры готовится раздаточный материал: карточки со словообразующими основами и образцом действий. Словообразующие основы, обучаемые могут находить также в словаре учебника. Поскольку модель у них записана, они знают, какую часть речи искать. При этом решается сопутствующая задача: формируется умение пользоваться словарем.

Основная задача преподавателя при работе с многозначными словами состоит в том, чтобы, во-первых, показать связь нового значения с уже известным обучаемым и, во-вторых, обучать опоре на контекст при выведении неизвестного значения многозначного слова.

Заключение.

В данной работе представлены основные приёмы обучения лексике, используемые автором на занятиях русского языка. Такие приёмы могут варьироваться. Всё зависит от творчества и креативности преподавателя.

Мы считаем, что предлагаемая методика обучения позволяет формировать у обучаемых навыки самостоятельной семантизации производной лексики, способствует расширению потенциального словаря обучаемых, подготавливает к чтению текстов. Умелая организация учебной деятельности поможет добиться желаемого результата.

Использованная литература:

1. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному/под ред. А. Н. Щукина. – М.: Рус. язык, 2003. – 304 с.

2. Аркадьева Э. В. Лексика в практическом курсе русского языка/Э. В. Аркадьева, Г. В. Горбаневская, Н. Д. Кирсанова//Живая методика: для преподавателя русского языка как иностранного. – М.: Рус. язык. Курсы, 2005. – С. 180–246.

O'QUV JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISHDA O'T OCHISHNI BOSHQARISH TIZIMINI O'RGANISHDA SIMULYATSIYA VOSITALARINI QO'LLASH TAJRIBASI

THE EXPERIENCE OF USING SIMULATION TOOLS TO STUDY THE IGNITION CONTROL SYSTEM IN THE IMPROVEMENT OF THE IGNITION PROCESS

Sayitkulov Alimurat Gaybullayevich

Sayitkulov Alimurat Gaybullayevich

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti

Qurollanish va otish kafedrası

Chirchik Higher Tank Command Engineering

Department of Armament and weapons training

Annotatsiya. Maqolada mutaxassis kadrlarni tayyorlashda barcha fanlar bo'yicha fan va texnika yangiliklarini, dasturlar bo'yicha mashg'ulotlarni olib borishdagi harbiy ta'lim-tarbiya jarayoni (o'qituvchining faoliyati) va kursantlarning o'zlashtirish jarayoni, shuningdek, kasbiy vazifalarini bajarish va didaktik materiallarni tayyorlashda axborot texnologiyalari va kompyuterning imkoniyatlaridan to'liq foydalanishda zamonaviy bilim hamda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishga zamin yaratadi.

Kalit so'zlar: fan taraqqiyoti, texnika yangiliklari, texnik elektron ta'lim vositalari.

Abstract. This article is devoted to the training of specialists who require scientific and technical innovations in all disciplines of teachers in the field of education of cadets' possession processes, as well as the installation of modern knowledge and scientific worldview in the performance of professional tasks, if necessary, the use of information technology, in the preparation of didactic materials.

Keywords: development of science, technical news, technical means of e-learning.

Harbiy oliy ta'lim muassasalaridagi o'quv-tarbiya jarayoni moderenizatsiyalash, harbiy mutaxassislar tayyorlash tizmi sifati darajasini oshirishda ofitserlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish, ularni sohaga oid zamonaviy kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirish, ilmiy-texnik inovatsiyalardan ko'nikmalarini rivojlantirish hamda istiqbolli vazifalarni hal qila olish muhim vazifalardan sanaladi.

1-rasm. Mashg'ulotida simulyatsiya vositalari va kompyuternapni qo'llash.

Bunda ta'lim bosqichlarining o'zaro mazmunan bog'liqligi, o'quv uslubiy majmualar sifatini ta'minlash ofitser kadrlarning simulyatsiya vositalarini qo'llash tajribasi hamda kompyuter va zamonaviy o'quv trenajerlaridan foydalanish bo'yicha savodxonligini doimiy oshirib borishda zamonaviy o'quv adabiyotlari bilan ta'minotni yanada rivojlantirish, mazkur yo'nalishlarda ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish harbiy kadrlar faoliyati yo'nalishlari tarkibini belgilaydi. [1].

Mintaqamizda yuz berishi mumkin bo'lgan jangovar xarakterli harakatlar teatrda tajriba to'plash va yanada oshirish, zamonaviy harbiy operatsiyalarni o'tkazishning qoida va usullariga oid bilimlarni takomillashtirish, qo'shnlarda murakkab va keskin sharoitlarda vaziyatni tez va to'g'ri baholay olish, qaror qabul qilish, zamonaviy jangovar operatsiyalarda yuqori darajada zarba beradigan qurol-yarog'larni puxta o'rganish dardkor.

Bugungi kunda harbiy sohada zamon talablariga javob beruvchi, yuksak intellektual salohiyatga ega bo'lgan, har qanday xavf-xatarlarga qarshi tura oladigan, dunyoning yetakchi davlatlari armiyalarining malakali mutaxassilari bilan bellasha oladigan harbiy xizmatchilarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratish lozim.

Albatta, bunday mutaxassislarni tayyorlash zamirida Qurolli Kuchlarda jangovar tayyorgarlik tizimini yanada takomillashtirish, sodir etilishi mumkin bo'lgan jangovar harakatlarni chuqur tahlil qilgan holda va ular xarakteridan kelib chiqib harbiy mashqlar, mashg'ulotlar va o'quvlarni uzluksiz tashkillashtirish va o'tkazishda simulyatsiya vositalaridan foydalanish zarur. [2].

Harbiy oliy o'quv bilim yurtlarida otish tayyorgarligi bo'yicha olib boriladigan mashg'ulotlar kursantlarning xizmat va jangovar tayyorgarligining ajralmas qismi bo'lib, shaxsiy tarkibni jangovar tayyorgarligini oshirish, har qanday vaziyatda jangovar harakatlarni mahorat bilan olib borish, qurol-yarog'lar haqidagi bilimlarni takomillashtirish zaruratini keltirib chiqaradi.

O't ochishni boshqarish tizimini o'rganishda simulyatsiya vositalarini qo'llash tajribasini otish tayyorgarlik fanida qo'llash, o'quv jarayonini takomillashtirish va optimallashtirishning asosiy vazifalardan bo'lib, u o'z yo'lida ta'lim shakli va usullarini yanada boyitishni talab etadi, kursantlarning bilim darajalarini oshirib borishda shuningdek, differensial ta'lim olishda yaxshi vosita bo'lib qoladi.

2-rasm. Zamonaviy o'quv trenajyorlari.

Hech kimga sir emaski, otish tayyorgarligi fani bo'yicha o'qitish, o'rgatish asosan amaliy mashg'ulotlarga tayanadi. Harbiy xizmatchilarda bilim, ko'nikma, malaka va mahoratni albatta, qurol-aslahalarda harakatlanish bo'yicha tinimsiz mashqlar bajarish davomida shakllantirishga erishish mumkin.

Bugungi kunda qo'shinlarda axborot-kommunikatsion texnologiyalari va simulyatsiya vositalarini qo'llash yangi bilim berishning asosiy vositasi hisoblanib, ta'lim oluvchining mazmun jihatidan sifatli ta'lim berishda muhim o'rin egallaydi.

Harbiy xizmatchilarni otish tayyorgarlik fanini samarali o'zlashtirishda simulyatsiya vositalarini qo'llashda yaxshi natijalarga erishiladi.

Mashg'ulotlarda qo'llaniladigan ushbu texnologiyalar harbiy xizmatchilarda o'z ustida mustaqil ravishda ishlashga hamda izlanishga, tez va aniq qarorlarni qabul qilishga o'rgatadi. Jumladan, mashg'ulot davomida interaktiv jadvallar va kompyuterdagi turli rang-barang animatsiya tizimlari mazmun va mohiyati jihatidan mashg'ulotlarni yanada qiziqarli o'tkazilishiga amaliy yordam ko'rsatadi.

Gap shundaki, harbiy xizmatchilarning fikrlash doirasini yanada keng o'ylashga majburlaydi, berilayotgan ma'lumotlarni qayta tez ishlab chiqishga va vaziyat bo'yicha qarorlar qabul qilishiga undaydi.

Ushbu texnologiyalarni qo'llashning afzalligi:

vaqt tejalishi;

yakka tartibda ishlash va nazorat qilishni soddaligi;

baholashda shaffoflik;

o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida hamkorlik muhiti yaratilishi, turli vaziyatlarga kirilishi;

monitorda xarakatlanayotgan nishonlarni to'htatish va qayta tiklash mumkinligi; harbiy xizmatchilarning ruhiy tayyorgarligini sinab ko'rish natijasida o'ziga ishonch hissi mustahkamlanishi va boshqalar.

An'anaviy ta'limdan o't ochishni boshqarish tizimini o'rganishda simulyatsiya vositalarini qo'llashning farqi shundaki, avvalom bor pedagogik, uslubiy va iqtisodiy jihatdan ustunligi.

3-rasm. O'qituvchi ma'lumotlarni o'quvchilargaga monitor orqali namoyishi.

Masalan, o'qituvchi ma'lumotlarni o'quvchiga vaziyatni monitor orqali namoyish etgan holda o'quv materiallarini sodda qilib tushintirishi va izohlab berishi, ko'rsatish va eshittirish orqali o'quvchi o'quv materiallarini oson o'zlashtiradi, dala maydonida sodir etilayotgan barcha hodisalarni kompyuterning xotirasida saqlab qolish natijasida hatolar qayta takror ko'riladi.

Bu esa o'z navbatida ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalar hamda simulyatsiya vositalarini qo'llash tajribasi asosida multimedia elektron darsliklar yaratish masalasining dolzarbligini ko'rsatadi.

Simulyatsiya vositalarini qo'llash tajribasini tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt ichida muayyan nazariy bilimlarni kursantlarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, kursantlar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi. [3].

Shu bois izlanishlar va o'quv jarayonini optimallashtirish borasida qilinayotgan ishlar, o'quv materiallarni o'zlashtirish, mashg'ulotlarda zamonaviy trenajerlarni qo'llay olish, otish dinamikasini bilish biz o'qituvchilardan o'z ustimida tinisiz mehnat qilishni talab etiladi.

Yuqoridagilarga asoslanib, quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin:

mavjud o'quv-mashq vositalarini yangi ishlab chiqilgan virtual simulyatorlar bilan birlashtirish;

yakka tartibda va ekipaj (bo'linma) tarkibida tayyorgarlikni amalga oshirish imkoniyati mavjudligi;

boshqa turdagi o'quv-mashq vositalariga moslik;

virtual voqelikga to'liq kiritish kompleks tizimini ishlab chiqish va joriy etish.

O'R QK quruqlikdagi qo'shinlarining o'quv-moddiy bazasining hozirgi holatini hisobga olib, quyidagilar taklif qilinadi:

1. O'quv-mashq vositalarini rivojlantirish va ta'minlash uchun yagona talablarni shakllantirish, zamonaviy ichki ishlab chiqarishni rivojlantirish.

2. O'quv-mashq vositalarini takomillashtirish uchun shart-sharoitlar yaratish, ularning modul tizimi asosida yagona ma'lumot maydoniga ulashish.

3. O'qitish tizimida o'quv-mashq vositalaridan foydalanishning yagona uslubiyot va o'quv dasturlarini ishlab chiqish.

4. Oliy harbiy ta'lim muassasalari, kichik mutaxassislar tayyorlash markazini hamda tank va jangovar mashina ekipajlari malakasini oshirish markazini yetarli miqdordagi o'quv-mashq vositalari, zamonaviy virtual trenajori bilan jihozlash.

Bundan kelib chiqib, mashg'ulotlarda eng ilg'or zamonaviy kompyuter texnologiyalari va simulyatsiya vositalaridan oqilona foydalanish va o'quv-mashq vositalarini qo'llashida, harbiy xizmatchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishida, o'q-dorilar, moddiy va moliyaviy sarf-xarajatlarini saqlab qolishda muhim o'rin egallab qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov A.A., Hayitova A.G., Shodiyev R.R. Axborot texnologiyalari. Axborot texnologiyalari darsligi.-T.: "O'qituvchi", 2002. – 148 b.

2. Aripov M.M., Imomov T.A. Informatika. Axborot texnologiyalari darsligi, 1-qism. – T.: O'zMU, 2001. – 342 b.

3. Begimqulov U.SH. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. – T.: Fan, 2007.– 160 b.

ЎЗБЕКИСТОН ВА АҚШ ЎРТАСИДАГИ ҲАРБИЙ-ТЕХНИКАВИЙ ҲАМКОРЛИК: ҲОЛАТИ, МУАММОЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ

MILITARY-TECHNICAL COOPERATION BETWEEN UZBEKISTAN AND THE USA: STATUS, PROBLEMS AND PROSPECTS

Сирожов Сухробжон Содикжонович

*O'zbekiston Respublikasi Strategik tahlil
va istiqbolni belgilash oliy maktabi
Strategic analysis of the Republic of Uzbekistan
and a high school of perspective setting*

Замонавий халқаро муносабатлар тизимида давлатлар ўз манфаатларидан келиб чиқиб, турли соҳалар ва йўналишларда икки/кўп томонлама ҳамкорлик ўрнатадилар. Ана шундай соҳалардан бири бу ҳарбий-техникавий ҳамкорлик (ХТХ) бўлиб, у ҳарбий мақсадларга мўлжалланган маҳсулотларни олиб кириш ва олиб чиқиш, етказиб бериш ва сотиб олиш, яратиш ва ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлган халқаро муносабатлар соҳасидаги фаолият тури ҳисобланади.

Бугунги таҳликали даврда, халқаро ҳамкорликнинг универсал принцип ва нормаларга асосланган тизими издан чиқиб бораётган, глобал даражада давлатлар ўртасидаги ўзаро ишонч чуқур таназзулга юз тутаётган ҳамда геосиёсий қарама-қаршилиқлар авж олиб, дунёнинг турли минтақаларида қуролли тўқнашувлар сони ортиб бораётган шароитда давлатнинг миллий манфаатларини таъминлашда ҳарбий салоҳият ҳамда армиянинг ўрни ва роли ошиб бормоқда.

Ўзбекистон Республикаси ҳам ўз давлат суверенитети ва чегаралар дахлсизлигини ишончли ҳимоя қила оладиган, бугунги кун таҳдидларига етарли даражада жавоб беришга қодир бўлган замонавий, профессионал армияга эга ҳамда уни доимий ривожлантириб боришни давом эттирмоқда.

Зеро, Ўзбекистон Республикасининг Ташқи сиёсий фаолияти концепциясида ҳозирги босқичда мамлакатнинг ташқи сиёсий вазифаларидан бири сифатида Қуролли Кучларимизнинг жанговар қобилиятини ошириш, уни замонавий қурол-яроғлар ва техника билан таъминлаш, қўшинларнинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, шунингдек ҳарбий қурилишнинг илғор тажрибасини ўрганиш, ҳарбий

кадрлар тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш мақсадида халқаро ташкилотлар ҳамда ривожланган хорижий давлатлар армияси билан ҳарбий-техникавий ҳамкорлик чуқурлашувига кўмаклашиш эканлиги аниқ белгилаб қўйилган.

Яна бир муҳим концептуал ҳужжат бўлган Мудофаа доктринасида давлат ҳарбий ташкилотини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари сирасига халқаро ХТХни ривожлантириш, Қуролли Кучларни қурол-яроғ, ҳарбий ва махсус техниканинг энг янги ҳамда истиқболли намуналари билан таъминлаш, уларни модернизация қилиш, таъмирлаш ва утилизация қилиш бўйича вазифаларни ҳал этиш, қўшма лойиҳаларни амалга ошириш, мудофаа саноати комплексида чет эл инвестициялари ҳамда технологияларини жалб этиш, шунингдек ҳарбий, ҳарбий-техник кадрлар ва мутахассисларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш заруриятига мувофиқ ташкил этилиши ҳамда амалга оширилиши лозимлиги белгиланган.

Юқорида белгиланган вазифалардан келиб чиқиб, мамлакат мудофаа қобилиятини оширишда турли давлатлар билан ҳарбий ва ХТХ муҳим омиллардан бири эканлигини инобатга олган ҳолда Ўзбекистоннинг АҚШ билан ХТХ ривожлантиришнинг устувор йўналишлари ва истиқболларини ўрганиш долзарб аҳамият касб этиб бормоқда.

Таъкидлаш жоизки, ХТХ амалга оширишнинг олтин қоидаларидан бири шундаки, бунда мамлакат армиясининг мавжуд қурол-яроғ ва ҳарбий техникасининг барчаси айнан бир давлатда ишлаб чиқарилмаган бўлиши устувор аҳамият касб этади. Акс ҳолда, мамлакат ўша давлат билан ўзаро муносабатга киришишда тенгликни таъминлашнинг муҳим мезонларидан бирини бой бериб қўйган бўлади.

Сўнгги йилларда мамлакат ички ва ташқи сиёсатининг устувор аҳамиятини белгилаб берувчи концептуал дастурлар бўлган, Ҳаракатлар ва Тараққиёт стратегияларида белгиланган вазифалар ижросини таъминлаш мақсадида Янги Ўзбекистон дунёнинг қатор мамлакатлари билан бир қаторда АҚШ билан ҳам турли соҳаларда очиқ ва шаффоф, ўзаро манфаатли ҳамкорлик алоқаларини фаол олиб бормоқда.

Жумладан, Америка билан Ўзбекистон ўртасида ХТХ соҳасида ҳам яқин ҳамкорлик алоқалари йўлга қўйилган бўлиб, АҚШ билан ХТХ ривожлантиришнинг мақсадга мувофиқ эканлиги қуйидаги омиллар билан изоҳланади:

биринчидан, бу бевосита географик омил бўлиб, Ўзбекистоннинг географик нуқтаи назардан Россия ва Хитой каби глобал куч марказларига қўшни минтақада жойлашганлиги. Зеро, мамлакат Қуролли Кучлари фойдаланадиган барча қурол-яроғ ва ҳарбий техниканинг ушбу давлатлар томонидан ишлаб чиқарилиши, уларга ушбу соҳадаги боғлиқликни кучайтириб, қуроллар учун ўқ-дори ва снарядлар, техникаларга бутловчи қисмларнинг ўз вақтида етказилмаслиги, ушбу техникалар ёрдамида ҳарбий объектларнинг аниқ манзилларининг қўлга киритилиши ҳамда шу каби бошқа салбий оқибатларга олиб келиши эҳтимоли мавжуд;

иккинчидан, АҚШнинг дунёдаги энг кучли армияга эга эканлиги ва ушбу армия томонидан жаҳоннинг узоқ ва яқин минтақаларида кўплаб жанговар операцияларнинг муваффақиятли ўтказилганлиги Америка ҳарбий саноат комплексининг ҳам юқори даражада ривожланганлиги ҳамда ҳарбий соҳада рақамлаштириш ва нанотехнологиялар ютуқларидан самарали фойдаланилаётганлигидан далолат беради;

учинчидан, Марказий Осиёда Москва ва Пекин геосиёсий таъсирининг тобора ошиб бораётганлиги Вашингтонни бефарқ қолдирмайди албатта. Чунончи, АҚШнинг Марказий Осиё бўйича 2019–2025 йилларга мўлжалланган стратегиясида ҳам Марказий Осиёни Америка миллий хавфсизлигини таъминлаш учун муҳим бўлган геостратегик ҳудуд эканлигини билдириб ўтилган. Худди шу сабаб туфайли ҳам, Ўзбекистон айрим ҳарбий маҳсулотларни океан ортидан беғараз ёрдам ёки имтиёзли ва узоқ муддатли кредитлар асосида қўлга киритиши мумкин.

Ўз ўрнида таъкидлаш жоизки, РФ учун ҳам Лотин Америкаси мамлакатларига ўзининг ҳарбий саноат мажмуасига кирувчи маҳсулотларни экспорт қилиш муҳим ҳисобланиб, 1990-йиллар охиридан бошлаб бу борада фаол саъй-ҳаракатлар бошланган. Ҳозирда Кремль минтақанинг Аргентина, Бразилия, Венесуэла, Колумбия, Куба, Мексика ва Перу каби мамлакатлари билан фаол ҲТХни йўлга қўйган бўлиб, Лотин Америкасига жами ҳарбий саноат маҳсулотлари экспортининг 60 фоиздан ортиқ қисми Венесуэла (айниқса Уго Чавес раҳбарлиги даврида юқори суратларда ривожланган, АК-103, Су-30МК, Ми-17В-5, Ми-35М, Ми-26Т, Т-72Б, БУК-М2, С-300ВМ “Антей-2500”) нисбатан камроғи эса Бразилия ва Перу ҳиссасига тўғри келади. 2019-йилда Венесуэлада ишга туширилиши режалаштирилган Калашников заводининг чет элдаги илк лицензияга эга ишлаб чиқариш корхонасининг эса баъзи бир сабабларга кўра ҳали ҳам фаолияти йўлга қўйилмади.

Сўнгги йилларда Ўзбекистон-АҚШ ташқи сиёсий алоқаларининг фаоллашуви ҳам келтирилган омилларнинг ўринли эканлигини тасдиқлайди.

Жумладан, 2018-йил 16-17 май кунларида амалга оширилган ва ОАВда “Ўзбекистон ва АҚШ муносабатларида янги стратегик ҳамкорлик эрасининг бошланиши” дея талқин этилган Ш. Мирзиёевнинг Америкага расмий ташрифи давомида давлат раҳбарининг Д. Трамп ҳамда Пентагон раҳбари Джеймс Меттис билан учрашув чоғида кўплаб савдо, иқтисодий, дипломатик, гуманитар йўналишлар билан бир қаторда икки томонлама ҳарбий ва ҲТХ масалаларини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилган.

Шу билан биргаликда 2018-йил 5-апрелда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги тизимини тубдан такомиллаштириш ҳамда ташқи сиёсий ва ташқи иқтисодий фаолиятнинг устувор йўналишларини амалга оширишда унинг масъулиятини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Президент фармонида ҳам Қўшма штатлар билан ҳарбий-техникавий, ҳарбий таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳаларида ҳамкорлик қилиш устувор йўналишлар сифатида белгиланган.

2019-2022-йилларда Ўзбекистон ва АҚШ мудофаа вазирликлари юқори даражадаги расмий делегациялари ўзаро ташрифлар чоғида бир неча марта учрашиб, турли масалаларда музокаралар ўтказган.

Мустақиллик йилларида мамлакатимиз ташқи сиёсий муносабатларнинг тўла ҳуқуқли аъзоси сифатида қатор хорижий шериклар билан ўзаро манфаатли ҳамкорликнинг салмоқли шартномавий-ҳуқуқий базасини шакллантирди ва уни турли соҳаларда ривожлантирмоқда.

Хусусан, 1992-йил 2-мартда Ўзбекистоннинг БМТ аъзолигига қабул қилиниши давлатимизнинг халқаро ҳуқуқнинг тенг ҳуқуқли субъекти сифатида мақомини белгилади.

Бу халқаро мақом давлат Конституциясида белгиланган мамлакат ташқи сиёсатининг асосий принципларини мустақил амалга оширишга мустаҳкам асос яратди.

Ўзбекистоннинг АҚШ билан ҲТХ алоқалари икки давлат ўртасида имзоланган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида ташкиллаштирилиб, бугунги кунга қадар ушбу база ҳам такомиллаштирилиб борилмоқда.

Таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон ва АҚШ ўртасида ҳарбий ҳамкорлик ўрнатилишининг илдизлари бевосита Ўзбекистоннинг НАТО доирасидаги турли дастурларга аъзо бўлишига бориб тақалади.

Жумладан, 1991-йил 31-августда мустақиллик эълон қилингандан сўнг, ўша йилнинг декабрь ойида Тошкент Шимолий Атлантика ҳамкорлик Кенгашига (ШАҲК) қўшилди ва шу билан НАТО билан расмий ҳамкорлик алоқаларини ўрнатди (1997 йилда ШАҲК Евроатлантика ҳамкорлик кенгашига (ЕҲК) айлантирилди).

1994-йил 13-июлда Ўзбекистон НАТОнинг “Тинчлик йўлида ҳамкорлик” (ТЙХ) дастурининг асосий ҳужжатини имзолади ва шу асосда ташкилот билан бир қатор йўналишлар, жумладан, ҳарбий кадрлар тайёрлаш, терроризм, оммавий қирғин қуролларини тарқатишга қарши курашиш ва бошқа соҳаларда амалий ҳамкорликни ривожлантиришга киришилди. 1996-йилда биринчи Индивидуал ҳамкорлик дастурини (ИХД) имзоланди.

Мустақилликнинг дастлабки йилларида шу ҳужжатлар асосида Германия, Буюк Британия, Италия, Франция, Туркия каби давлатлар қаторида ташкилотнинг етакчи мамлакати бўлган АҚШ билан ҳам ҳарбий ва ҲТХ масалалари йўлга қўйилди.

Икки давлат ўртасидаги ҲТХ фаоллашувига 2001-йил 11-сентябрь воқеалари жиддий туртки берди. Афғонистонда халқаро терроризмга қарши “Енгиб бўлмас озодлик” операциясининг бошланиши Вашингтон эътиборини Марказий Осиёнинг транзит имкониятларидан фойдаланишга қаратишга мажбур қилди. Хонабод ва Термизда АҚШ ҳамда Германиянинг ҳарбий базалари очилиши шу билан биргаликда, 2002-йил март ойида Ўзбекистон Президентининг расмий ташриф билан Вашингтонда бўлганлиги бу фикрни тасдиқлайди. Ана шу расмий ташриф давомида, 2002-йил 13-март куни сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий, шунингдек, хавфсизлик соҳасида Стратегик шериклик ва ҳамкорлик тўғрисидаги АҚШ-Ўзбекистон қўшма Декларацияси имзоланди. Шундай қилиб, 2001-йил 7-октябрда Тошкент ва Вашингтон ўртасида имзоланган битимга мувофиқ, Хонабод аэродромида АҚШ қўшинларини жойлаштиришга рухсат берилди. Унда Америка ҲҲКнинг АС-130 “учар артиллерия батареяси” самолётлари эскадриляси, F-15 ва F-16 қирувчи самолётлари, 10 та вертолётлар ва 1500 та бешинчи махсус тайинланган кучлар гуруҳи ҳамда ўнинчи тоғ дивизияси ҳарбийлари жойлашдилар.

2005-йил ёзида Ўзбекистон ҳукумати айрим сабабларга кўра ушбу шартномани денонсация қилишга қарор қилди. Олий Мажлис Сенати Ўзбекистон “Ўзбекистон ҳудудида АҚШ ҲҲК базаси фаолиятини узайтириш учун сабаблар кўрмаётгани, аэродром 2001-йилда имзоланган битимга мувофиқ, Афғонистонда қидирув-қутқарув ва гуманитар операцияларни ўтказиш учун берилгани ҳамда Ўзбекистон ўз мажбуриятларини бажарганини” билдирди. Ўша йилнинг 21-ноябрь кунида АҚШ ҲҲКнинг охириги самолёти авиабазани тарк этди.

2009-йил августда АҚШ Марказий қўмондонлиги қўмондони генерал Девид Петреуснинг Ўзбекистонга ташрифи чоғида “АҚШ ва Ўзбекистон Мудофаа вазирликлари ўртасида ҳарбий-техникавий ҳамкорлик тўғрисида”ги Битим имзоланди. Ушбу битимнинг имзоланиши ҳамда генерал Д. Петреуснинг Ўзбекистон Президенти билан учрашиши рус ОАВда “Ўзбекистон ва АҚШ Хонабод авиабазасини тиклашни режалаштирмоқда” рукнидаги кўплаб муҳокамаларга сабаб бўлди. Ташрифнинг бундай талқин қилиниши ўша йилнинг 14-июлида ОДКБ таркибида бўлган 7 та давлатдан фақатгина Ўзбекистон ва Беларусь ташкилотнинг Коллектив тезкор реакция кучларини (КСОР) ташкил этиш тўғрисидаги шартномани имзоламаганлиги ҳамда Қирғизистон ҳудудида (Фарғона водийси минтақасида) ОДКБнинг қўшимча батальони ва ҳарбий ўқув марказини жойлаштириш бўйича Россия-Қирғиз келишувига Тошкентнинг қарши фикр билдиргани билан боғлиқ бўлиши мумкин. Шундан сўнг, бир муддат Ўзбекистон ва АҚШнинг ҳарбий ва ҲТХ алоқаларида стагнация даври кузатилди.

Янги Ўзбекистоннинг Президент Шавкат Мирзиёев раҳбарлигидаги янги сиёсати халқаро ҳарбий-техникавий ҳамкорлик соҳасида ҳам ўзининг ижобий таъсирини кўрсатди. Миллий армиямизни энг замонавий қурол-яроқ, ҳарбий техника ва аслаҳа-анжомлар билан таъминлаш мақсадида дунёнинг илғор ҳарбий саноат комплексига эга бўлган мамлакатлари билан ҳамкорлик алоқалари янада ривожланди ва сифат жиҳатидан янги босқичга кўтарилди.

Хорижий мамлакатлар тажрибасига таянган ҳолда, Президент фармони билан 2017-йил 20-ноябрь куни Ўзбекистонда мутлақо янги бўлган Мудофаа саноати бўйича давлат қўмитаси ташкил этилди ва унинг давлат мудофаа буюртмаларини шакллантириш ва мудофаа аҳамиятига молик маҳсулотларни ишлаб чиқаришни ташкил этиш соҳасида ягона давлат сиёсатини ҳамда етакчи хорижий шериклар билан ҳарбий-техник ҳамкорликни амалга оширишга жавобгар ваколатли орган эканлиги белгилаб қўйилди.

Кейинги йилларда қўлаб соҳаларда бўлгани каби мамлакатнинг ташқи сиёсатида ҳам қатор ислохотлар амалга оширилди. Ўзбекистоннинг нафақат минтақа, балки қатор Ғарб мамлакатлари билан ҳамкорлиги сифат жиҳатдан янги босқичга кўтарилди.

2021-йилдан бошлаб эса турли соҳаларда эришилган келишувлар юзасидан “соатларни тўғрилаб олиш” мақсадида икки давлат ташқи сиёсат идоралари ваколатли шахслари иштирокида Стратегик ҳамкорлик диалогларини ўтказиш амалиёти йўлга қўйилди.

Сўнгги йилларда эришилган келишувларнинг ижобий натижаси сифатида 2022-йил ноябрда АҚШ томонидан Ўзбекистон Қуролли Кучлари эҳтиёжи учун умумий қиймати 2,8 млн АҚШ долл. Бўлган 50 та Polaris MRZR тактик квадрациклларининг беғараз асосда тақдим этилишини таъкидлаш мумкин. Бироқ, Ўзбекистонда фойдаланилаётган ўқотар қуролларнинг асосий қисми Россия стандартлари асосида эканлиги ва НАТО стандартларидаги ўқотар қуроллардан патронларнинг калибри жиҳатидан фарқ қилиши (НАТО – 5.56×45 мм, Россия – 5.45×39 мм), ҳамда ҳарбий хариталар билан ишлашда турлича координаталар тўридан фойдаланилиши (НАТО – WGS 84, Россия – СК 42) икки давлат ўртасидаги ХТХ да автоматик винтовкалар, УУА, артиллерия ва ҚХМ қурилмаларига бўлган талабни бирмунча камайтиради. Оқибатда эса мамлакат мудофаа саноати комплексининг диверсификация қилинмаслигига сабаб бўлиши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, жаҳонда турли қарама-қаршилиқ ҳамда низолар авж олиб, давлатларнинг ўз манфаатларини илгари суриш инструменти сифатида армиянинг роли ошиб бораётган бир паллада Ўзбекистон учун ҳам Қуролли Кучларни замонавий қурол-яроғ, ҳарбий техника ва аслаҳа-анжомлар билан таъминлаш масаласи ўз долзарблигини йўқотмайди. Бунда эса, минтақадаги турли геосиёсий кучлар таъсири ва қарама-қаршилигини инобатга олган ҳолда, АҚШ билан ХТХни ривожлантиришга ҳам эътибор қаратиш лозим. Бунинг сабаб бўлувчи омиллар юқорида таъкидланди.

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда, мамлакат миллий манфаатлари ва ҳарбий хавфсизлигини ишончли ҳимоя қилишни таъминлаш, ҳарбий саноат комплексини янада ривожлантириш мақсадида қуйидаги таклиф ва тавсияларни инобатга олиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

Ўзбекистоннинг ҳарбий саноат комплексини диверсификация этишни давом эттириш, ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришга устувор вазифа сифатида қараш ва АҚШ билан ХТХ ни янада ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратиш;

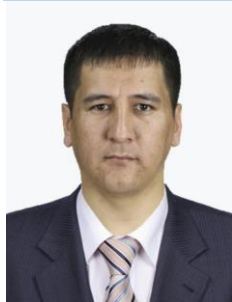
ХТХ ни амалга оширишда Америкадан ҳарбий мақсадларда қўлланиладиган парашютлар, мина қидириш мосламалари, газ ниқоблар, юқори ўқ отиш самарадорлигига эга кичик калибрдаги ўқотар қуроллар, ғаввослик костюм ва жиҳозлари ҳамда дарё жанговар катерларини олишга асосий эътиборни қаратиш;

Ўзбекистоннинг бой хом-ашё, илмий ва ишлаб чиқариш салоҳиятига эга эканлигини инобатга олиб, юқорида келтирилган ҳарбий маҳсулотларни (бизнинг шароитда самарадорлиги бўйича синовдан ўтгандан сўнг) Ўзбекистонда ишлаб чиқариш ва минтақа давлатларига экспорт қилиш бўйича АҚШ билан ҳамкорликдаги завод ва компаниялар яратиш юзасидан хорижий ҳамкорга манфаатли лойиҳаларни таклиф этиш.

УЧАСТИЕ ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАН В ВООРУЖЕННЫХ КОНФЛИКТАХ:
СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

PARTICIPATION OF FOREIGN CITIZENS IN ARMED CONFLICTS: CURRENT TRENDS
AND LEGAL ASPECTS

Жабборов Санжар Зокиржонович
Jabborov Sanjar Zokirjonovich

ВШСАП (высшая школа стратегическая анализ перспектива)
Республики Узбекистан
HSAP (higher school strategic analysis perspective) of the Republic
of Uzbekistan

Аннотация. В статье на основе исследования международных нормативно-правовых актов, экспертных мнений, научных публикаций проанализированы основные подходы к изучению феномена наёмничества и борьбы с незаконной деятельностью частных военных компаний.

Ключевые слова: наёмничество, «доброволец», «солдаты удачи», частная военная компания, вооруженный конфликт, комбатант, иностранный легион.

Abstract. This article analyzes main approaches of the phenomenon of mercenary and combating illegal activities of private military companies based on the international legal acts, expert opinion, and scientific publications.

Keywords: mercenary, «volunteer», «soldiers of fortune», private military company, armed conflict, combatant, foreign legion.

В своём труде «Политика как призвание и профессия» известный немецкий философ М.Вебер утверждал, что четко очерченный признак государства следует искать в средствах, которые оно использует. Таковым средством, легитимное использование которого признаётся только за государством, является насилие (полиция, армия). В этой связи, концепция М.Вебера о монополии государства на насилие занимает видное место в философии права и политической философии XX века.

Однако, в конце прошлого столетия наблюдалась тенденция, подрывающая монополию государства на силовую политику. В международных военно-политических процессах всё больше заметную роль начали играть частные военные компании (ЧВК) и т.н. «иностранцы легионы» из числа иностранцев-наёмников. Феномен наёмничества, как инструмент военного и политического противоборства, известен с древних времен.

Отряды наёмников, в разные исторические периоды, играли ключевую роль в обеспечении безопасности правящей династии, установлении мира или разжигании вооруженных конфликтов.

Несмотря на глобальные масштабы и актуальность данной проблематики, в международном праве и среди экспертного сообщества не имеется единой классификации компаний, предоставляющих услуги в сфере безопасности. Это обусловлено во многом тем, что рассматриваемая сфера находится в активном развитии и одновременно, в значительной степени, закрыта.

Российский эксперт академик А.Торкунов предлагает следующую условную классификацию: 1) частные военные компании – которые воюют сами или участвуют в качестве подкрепления основным силам заказчика; 2) частные компании безопасности или транснациональные компании безопасности – которые выполняют охранные функции (охрана лиц или стратегических объектов); 3) компании, предоставляющие нелегальные услуги – которые привлекаются к осуществлению незаконных миссий.

В ходе афганской и иракской военной кампании США заметно активизировалась практика использования частных военных компаний. А с началом украинского кризиса еще в 2014 году заметно активизировалась практика привлечения к военным операциям иностранных граждан на добровольной основе – так называемые «солдаты удачи» или «добровольцы», которые более на идеологической нежели чем материальной основе вступали в ряды Вооруженных сил Украины (в основном граждане постсоветских республик и восточноевропейских стран, настроенные против России) и вооружённые формирования в не признанных Донецкой и Луганской народных республиках. На фоне обострения военно-политической ситуации в Украине в 2022 году с обеих конфликтующих сторон интенсифицирована кампания по подбору иностранных добровольцев для участия в военных операциях.

Точных данных о количестве иностранных наёмников, пребывающих в Украине не имеется. При этом, сведения российских и украинских источников резко разнятся. Так, МИД Украины заявляло, что 20 тыс. иностранцев из 55 стран воюют в рядах ВСУ против российской агрессии. По данным Минобороны РФ, количество иностранных наемников в рядах ВСУ с начала специальной военной операции (СВО) составило около 7 тыс. человек. Больше всего из Польши – 1 831 чел., Канады – 601, США – 530, Румынии – 504, Великобритании – 422 и Хорватии – 204.

По различным оценкам в рядах ВС РФ воюют или проходят военную подготовку более 16 тыс. иностранцев добровольцев.

Так, в ходе совещания Совета безопасности министр обороны С.Шойгу доложил о желании 16 тыс. выходцев из стран Ближнего Востока и других регионов мира добровольно отправиться в зону военных действий, что было поддержано В.Путиным.

Участие иностранных наёмников в данном конфликте спровоцировало среди экспертов и правоведов бурное обсуждение международно-правового статуса наёмников и негосударственных акторов военных действий. Единого мнения среди экспертов и в нормах международного права о статусе сотрудников ЧВК не имеется. Данное связано с отсутствием общепризнанного международного правового акта, регламентирующего деятельность ЧВК и определяющего статус их сотрудников. Вопрос являются ли они комбатантами, наёмниками или гражданскими лицами всё еще остаётся открытым.

В Документе Монрё «О соответствующих международно-правовых обязательствах и передовых практических методах государств, касающихся функционирования частных военных и охранных компаний в период вооружённого конфликта», подготовленном правительством Швейцарии и Международным комитетом Красного Креста в 2008 году, предлагается система регулирования и установления ответственности за действия ЧВК на индивидуальном уровне, на уровне компании или государства.

Однако и этот документ не имеет обязательной юридической силы, его положения не являются обязательными и носит рекомендательный характер поскольку он не отражен в национальных правовых системах, которые могут отличаться друг от друга.

В отличии от ЧВК в международных нормативно-правовых актах приведено чёткое определение наёмничеству. В международном праве понятие «наёмник» было впервые закреплено в 47 статье Дополнительного протокола I к Женевским конвенциям 1949 года.

Документ определяет наёмника как лицо, которое

- a) специально завербовано на месте или за границей для сражения в вооруженном конфликте;
- b) принимает непосредственное участие в военных действиях;

с) принимает участие в военных действиях, руководствуясь желанием получить материальное вознаграждение, существенно превышающее выплачиваемое комбатантам такого же ранга, входящим в личный состав вооруженных сил данной стороны;

д) не является гражданином и лицом, постоянно проживающим на территории, конфликтующих сторон;

е) не входит в личный состав армии конфликтующей стороны;

ф) не послано государством, которое не является стороной, находящейся в конфликте, для выполнения официальных обязанностей в качестве лица, входящего в состав его вооруженных сил.

Согласно данному акту, наёмник не может рассчитывать на статус законного комбатанта и военнопленного. Таким образом, международное право однозначно объявило вне закона данную категорию лиц, участвующих в вооруженных конфликтах.

Следующим важнейшим международным актом, содержащим определение понятия «наёмник», стала Международная конвенция 1989 года «О борьбе с вербовкой, использованием, финансированием и обучением наёмников». Конвенция рассматривает наёмника не только как лицо, участвующее в международных вооруженных конфликтах, но и как участника любых насильственных действий по свержению правительства или подрыву конституционного порядка государства. Таким образом, Конвенция распространяет своё действие в т.ч. и на немеждународные вооруженные конфликты, а также на внутренние беспорядки.

Вышеотмеченные международные акты ввиду своего статуса или незавершённого вопроса присоединения и ратификации конфликтующими сторонами, не в состоянии эффективно регулировать проблему наёмничества и борьбы с незаконной деятельностью ЧВК в украино-российском конфликте. В частности, из конфликтующих сторон только Украина ратифицировала все вышеперечисленные международные акты. Россия до 2019 года являлась участником Дополнительного протокола I к Женевским конвенциям 1949 года (в этом же году РФ денонсировала Дополнительный протокол I).

Проведение сторонами массовых публичных и тайных кампаний по привлечению всё большего количества иностранцев в военные действия, вызывает обоснованную тревогу у стран Центральной Азии, граждане которых нередко добровольно или же по принуждению присоединяются к военнизированным формированиям противоборствующих сторон.

По данным МВД РФ, на 1 мая 2022 года на территории России находилось 3,35 млн трудовых мигрантов (в т.ч. 2,78 млн из стран ЦА), что только на 18% меньше, чем в допандемийном 2019 году, и на четверть больше, чем в 2021 году. Общее число иностранных студентов в РФ выросло за последние три года более чем на 26 тыс. человек. Так, в 2019 году в России училось 298 тыс. иностранных студентов, в 2020 году – 315 тыс., в 2021 году – 324 тыс. Основной контингент иностранных студентов также составляет молодёжь центральноазиатских республик (из Казахстана – 61 тыс. студентов, Узбекистана – 48,7 тыс., Туркменистана – 30,6 тыс., Таджикистана – 23,1 тыс. и Киргизии – 8,6 тыс.). До активных военных действий в Украине также находились более 15 тыс. граждан центральноазиатских республик. По данным официальных властей Украины, до начала военных действий в стране обучались 5 322 студента из Туркменистана и 1 585 – из Узбекистана.

Несмотря на наличие юридических казусов в международных актах в отношении правового статуса наёмников и частных военных компаний, в национальном законодательстве всех республик Центральной Азии наёмничество считается уголовным преступлением против мира и безопасности человечества и наказывается лишением свободы вплоть до 15 лет. Кроме этого, все государства региона ратифицировали Дополнительный протокол I к Женевским конвенциям 1949

года и Конвенцию 1989 года «О борьбе с вербовкой, использованием, финансированием и обучением наёмников».

В частности, Узбекистан присоединился к настоящей Конвенции в соответствии с постановлением Олий Мажлиса от 26 декабря 1997 года № 555-I «О присоединении к Международной Конвенции о борьбе с вербовкой, использованием, финансированием и обучением наемников» (вступила в силу 20.10.2001 г.). В этой связи, нормы данного международного договора имплементированы в уголовное законодательство Республики Узбекистан.

В частности, в соответствии со статьей 154 («Наёмничество») УК Республики Узбекистан наёмничество это – участие на территории или стороне иностранного государства в вооруженном конфликте или военных действиях лица, не являющегося гражданином или военнослужащим страны, находящейся в конфликте, или постоянно не проживающего на территории, контролируемой стороной, находящейся в конфликте, либо не уполномоченного никаким государством для выполнения официальных обязанностей в составе вооруженных сил, с целью получения материального вознаграждения или иных личных выгод, а также вербовка, обучение, финансирование или иное материальное обеспечение наемника, а равно его использование в вооруженном конфликте или военных действиях (наказывается лишением свободы от 7 до 12 лет).

В целом, анализируя последние тенденции развития института частных военных компаний, а также учитывая юридические коллизии в отношении правового статуса иностранных наёмников и частных военных компаний, следует ожидать все большей актуализации проблемы борьбы с наёмничеством. А пребывание многочисленных трудовых мигрантов из нашего региона в России, которые могут быть привлечены к военным действиям в качестве наёмников (т.н. «добровольцев»), потребует от правительств региона разработать национальную и в дальнейшем региональную стратегию по борьбе с наёмничеством.

Использованные литературы:

1. М.Вебер. Политика как призвание и профессия. Избранные произведения: пер. с нем. / М. Вебер; под общ. ред. Ю. Н. Давыдова. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.
2. Современные международные отношения. Под. ред. А.В.Торкунова, А.В.Мальгина. – М.: Аспект-Пресс, 2012. – 529 с.
3. МИД Украины: наемники из 16 стран будут воевать с Россией: - <https://ura.news/news/1052536123>. Дата обращения: 02.12.2022.
4. В.Сокирко. Откуда легионеры едут воевать за Украину: - <https://www.gazeta.ru/army/2022/09/26/15523375.shtml?updated>. Дата обращения: 02.12.2022.
5. Н.Демченко. Минобороны России раскрыло численность иностранных наемников на Украине: - <https://www.rbc.ru/politics/17/06/2022/62ac464b9a79479dfa7c9da4>. Дата обращения: 02.12.2022.
6. М.Беленькая. Ближний Восток хочет помочь дальнему Донбассу: - https://www.kommersant.ru/doc/5251901?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop. Дата обращения: 02.12.2022.
7. А.Г.Волеводз/О международных инициативах в сфере правового регулирования деятельности частных военных и охранных компаний // Международное уголовное право и международная юстиция.–2009. – №1. – С. 12-17.
8. Дополнительный протокол I к Женевским конвенциям 1949 г. (ст. 47).
9. Количество мигрантов выросло на четверть, несмотря на кризис: – <https://www.vedomosti.ru/society/articles/2022/06/30/929354-kolichestvo-migrantov>. Дата обращения: 02.12.2022.

MAMLAKATIMIZDA HARBIY KADRLAR TAYYORLASH SOHASIDAGI ISLOHOTLAR REFORMS IN THE FIELD OF MILITARY PERSONNEL TRAINING IN OUR COUNTRY

Begaliyev Javlonbek Rayimnazarovich

Chirchiq Davlat Pedagogika universiteti
Chirchik State Pedagogical University

Sharipov Sardorbek Baxrom o'g'li

Chirchiq Davlat Pedagogika universiteti
Chirchik State Pedagogical University

Annotatsiya: Ushbu maqolada harbiy kadrlar va qurolli kuchlarimizda xizmat qilayotgan soha vakillarining huquqiy hujjatlarda aks etgan vazifalari, shuningdek soha oldida turgan dolzarb muammolar masalasi muhokama qilingan. Mustaqillik yillarida qurolli kuchlarimizdagi o'zgarishlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: harbiy kadrlar, suvereniteti, qurolli kuchlar, mustaqillik.

Abstract: This article discusses the duties of military personnel and representatives of the field serving in our armed forces, which are reflected in legal documents, as well as the issue of current problems facing the field. During the years of independence, there is talk of changes in our armed forces.

Keywords: military personnel, sovereignty, armed forces, independence.

O'zbekistonning o'z suvereniteti uchun kurash, avvalo, respublikada qabul qilingan har bir qonunning mazmuni va mohiyati jihatidan sobiq Ittifoq qonunlaridan tubdan farq qilishida bundan tashqari, har bir qonun avvalgidek Ittifoq qonuniga moslashtirib emas, balki respublika manfaati ifoda etilganligi bilan ajralib turardi. Bularning barchasi O'zbekiston SSR Prezidenti I.Karimov, O'zbekiston SSR Oliy Kengashi va hukumati tomonidan O'zbekistonning siyosiy-iqtisodiy mustaqilligi, milliy suvereniteti sari dadil qadamlar tashlanganligining dalilidir. 1991-yil 21-avgust kuni O'zbekiston Prezidentining Farmoni bilan "Favqulotda Holat Davlat Komiteti" ning O'zbekiston Konstitutsiyasi hamda qonunlariga zid keladigan qarorlari va farmonlari noqonuniy deb e'lon qilindi.

1991-yil 31-avgustda O'zbekiston SSR Oliy Kengashi sessiyasi bir ovozdan, O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida"gi Qonunni qabul qildi. O'zbekiston SSRning nomi, "O'zbekiston Respublikasi"deb o'zgartirildi. So'ngra "O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi to'g'risida Oliy Kengash Bayonoti"qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi sessiyasi qaror qabul qilib, unda:

"1-sentyabr – O'zbekiston Respublikasining Mustaqillik kuni deb belgilansin va 1991-yildan boshlab bu kun bayram va dam olish kuni deb elon qilinsin"- deb belgilab qo'yildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1992-yil 4-yanvarda O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining navbatdan tashqaril X sessiyasidagi ma'ruzasida fikrlari biz uchun qadrlidir: "Mustakillik bizga nima berishini bilardik. O'z takdirimiz farzandlarimiz kelajagini o'zimiz hal etish imkoniyatiga ega bo'ldik.

O'z yerimiz, boyliklarimizga sohiblik qila boshladik. Qisqa vaqt ichida mustaqillikning ne'matlarini tatib ko'rdik. Mustaqillik tufayli dunyoga, jahonga chiqdik. Qariyb yuz yildan beri yopib qo'yilgan chegaralar ochildi, vatandoshlarimiz bilan yuz ko'rishdik"[1].

O'zbekiston Respublikasi, davlat manfaatlarini ximoya etish uchun etarli bo'lgan Qurolli Kuchlarini yaratdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan, Qurolli Kuchlarni yaratilishini boshlab bergan bir necha m'yoriy xujjatlar imzolandi. Ularning birinchilari qatorida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1992-yil 6-yanvardagi «O'zbekiston Respublikasi Mudofaa ishlari Vazirligi va Qurolli Kuchlar Bosh Shtabining yaratilishi» to'g'risidagi qarorning imzolanishidir. Ularning maqsadlari – bosqichma-bosqich professional armiyani yaratish, tarkibi bo'yicha kam sonli, lekin harakatchan, zamonaviy harbiy texnika va qurol-yaroq bilan jihozlangan, O'zbekiston xavfsizligini mustaqil va ishonchli himoya etishga qodir armiyani yaratish edi. Quruqlikdagi qo'shinlarning, korpus-brigada-batalon tashkiliy-shtat tizimiga o'tkazish boshlandi, bunda taktik birlashma brigada xisoblandi, asosiy taktik element batalon bo'lib qoldi. Bunday tizim yuqori manyovrchan xarakatlarni va jangovar tartiblarda operativ qurulishning ixchamligini ta'minlab, jang maydonida boshqaruvni engillashtirishga olib keladi.

Qurolli Kuchlar tashkiliy-shtat tizimidagi o'zgarishlar. Qurolli Kuchlarni qayta qurish uch bosqichda amalga oshirish rejalashtirildi.

Birinchi davrda (1992-1993 yy.) kata o'zgarishlar kiritish ko'zda tutilmagan va kerakli texnika va qurol-yarog'larga ega bo'lgan quruqlikdagi qo'shinlarning boshqaruv organlari joriy etildi.

Ikkinchi davr (1994-1996 yy.) davomida polklarni brigadalarga aylantirish amalga oshirildi, xamda maxsus qo'shin turlari qismlari va birlashmalari qayta tashkil etildi, va ular uchun oz miqdordagi mablag' talab qiluvchi qurol-yarog' va texnika sotib olindi.

Uchinchi bosqichda (1997-2000 yy.) yangi birlashmalar va qismlar tashkil etildi, anchagina miqdordagi mablag' talab qiluvchi qurol-yarog' va texnika sotib olindi va Qurolli Kuchlar tarkibiga aniqliklar kiritildi.

Birinchi davr. 1992-yil 3-iyulda O'zbekiston Respublikasi Oliy Soveti «Mudofaa to'g'risida», «Umumharbiy majburiyatlar va harbiy xizmat to'g'risida», «Muqobil xizmat to'g'risida» qonunlar, «Harbiy qasamyod to'g'risidagi» qarorni qabul qildi, xamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Mudofaa ishlari Vazirligini O'zbekiston Respublikasi Mudofaa Vazirligiga aylantirish to'g'risidagi qarorini tasdiqladi. O'zbekiston Qurolli Kuchlarida harbiy isloxotlarning birinchi davrida armiyaning tashkiliy-shtat tizimini takomillashtirish harbiy qismlar va harbiy bilim yurtlarini qayta qurish ishlari amalga oshirildi, shaxsiy tarkibni o'rgatish va tarbiyalashning yangicha tizimi yaratildi.

1992-yil 3- iyulda O'zbekiston Respublikasi Oliy Soveti «Mudofaa to'g'risida», «Umumharbiy majburiyatlar va harbiy xizmat» to'g'risida, «Muqobil xizmat» to'g'risidagi qonunlarni qabul qildi. Yosh mustaqil davlat talablariga javob beradigan Qurolli Kuchlarining yaratilishida mustahkam qonuniy poydevor yaratildi.

1993-yil oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori bilan 105-havodasant diviziyasi negizida 2- harakatchan kuchlar Armiya Korpusi tashkil topdi, 59-Armiya Korpusi o'rniga 1-Armiya Korpusi tashkil topdi. Harbiy intizomga, harbiy xizmatchilarni vatanparvarlik ruxida tarbiyalashga katta e'tibor qaratildi.

Qurolli Kuchlar hayotida muhim voqea, 1996-yil 9-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori bilan Ichki xizmat nizomini, Intizom nizomini, Qorovul va garnizon xizmati nizomlarining qabul qilinishi bo'ldi.

Saf nizomi Mudofaa Vazirining buyrug'i bilan 1996-yil 14-oktyabrda harakatga kiritildi. Ushbu nizomlarni ishlab chiqish jarayonida nafaqat harbiy qurilishda to'plangan tajribalar, balki shaxsiy tarkibning milliy xususiyati, o'zbek xalqining mentaliteti hisobga olindi. Shu bilan birga 1995-yil 15-dekabrda Jambulda uch davlat rahbarlari uchrashuvida Markaziy Osiyo mintaqasida xavfsizlikni ta'minlash masalalari chuqur ko'rib chiqildi, Markaziy Osiyoda yagona hisoblangan O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar Akademiyasi yuksak obro'-e'tibor kasb eta boshladi, uning tinglovchilari qo'shinlardagi amaliy malaka oshirishlarda o'zlarini eng yaxshi tomondan ko'rsatdilar.

Uchinchi davr: 1997-yil ko'pgina muhim voqealarga boy bo'ldi. Qurolli Kuchlar Akademiyasining birinchi bitiruvchilarining chiqaruv, hamda harbiy bilim yurtlaridan artilleriyachi, desantchi, zenitchi, harbiy uchuvchilar va muhandis texnik ofitserlar, aerodrom va front orti ofitserlari, shaxsiy tarkib bilan ishlash bo'yicha komandir o'rinbosarlari chiqarildi. Xalqaro vaziyatning murakkabligini e'tiborga olib, xalqaro terrorchilar harakatlarini bartaraf etish maqsadida maxsus operatsiyalar batalyonlari tashkil etildi.

Qo'shinlarning jangovar tayyorgarligi va jang olib boorish qobiliyatining asosi hisoblangan:

jangovar tayyorgarlikning samaradorligini oshirish;

Qurolli Kuchlar tizimini optimallashtirish;

Qurolli Kuchlarning bosqichma-bosqich shartnoma asosiga o'tishi;

O'R fuqarolarining uzluksiz, ko'p bosqichli va samarali harbiy ta'limini va harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini tashkil etish;

Zaxira tayyorgarligining mutlaqo yangi usullarini ishlab chiqish va hayotga tadbiq etish;

Muddatli xizmatni 18 oydan 12 oygacha qisqartirish (oliy ma'lumotlilar uchun 12 oydan 9 oygacha);

Qo'shinlarni bosqichma-bosqich zamonaviy qurol-yaroq va jangovar texnika bilan ta'minlash;

Ofitserlar va shartnoma bo'yicha harbiy xizmatchilarning oylik maoshlarini oshirish, ularning yashash sharoitlarini yaxshilash va oilalarining ijtimoiy himoyalanihini oshirish, nafaqa miqdorlarini oshirish choralarini ishlab chiqish va amalga oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

10. I.A. Karimov. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. Toshkent, "O'zbekiston", 2011. 426-bet.
11. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" 12-tom.
12. "O'zbekiston tarixi" darslik 2007-yil.

IKKINCHI TARTIBLI CHIZIQLAR ELLIPSNING XOSSALARI
VA UNGA DOIR MURAKKAB MASALALARNI YECHISH USULLARI

PROPERTIES OF SECOND-ORDER LINES ELLIPSE AND METHODS
OF SOLVING COMPLEX PROBLEMS RELATED TO IT

Islomov Sanat Mashal o'g'li

Chirchiq Davlat Pedagogika universiteti
Chirchik State Pedagogical University

Ismoilova Sabinabonu Dilshodbek qizi.

Chirchiq Davlat Pedagogika universiteti
Chirchik State Pedagogical University

Annotatsiya. Ushbu maqolada ikkinchi tartibli chiziqlar ellips va uning xossalari, ellipsga doir masalalarni turli metodlar yordamida yechish usullari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: ellips, ellips fokusi, fokal radius, eksentrisitet, direktrisa.

Abstract article shows the second order lines Ellipse and its properties, methods for solving problems related to Ellipse using various methods.

Keywords: Ellipse, Ellipse focus, focal radius, eccentricity, directrix.

Bizni o'rab turgan olamda planimetriyada o'rganiladigan birorta ham tekis obyekt mavjud emas. Shuning uchun ham oliy matematikaning geometriya bo'limida o'rganiladigan, fazoviy obyektlarni kesishishidan hosil bo'ladigan, tekislikda tasvirlanadigan "ikkinchi tartibli egri chiziqlar"ni o'rganish hozirda muhim ahamiyatga egadir. Ushbu maqolada geometriyaning ikkinchi tartibli chiziqlar oilasiga kiruvchi egri chiziq yani ellips va uning xossalari, ellipsni urinma tenglamasi, direktrisasi haqida keng yoritilgan. Ellipsga doir murakkab masalalarni yechish usullari metodlari ko'rsatilgan.

Tekislikda har bir nuqtasidan fokuslar deb ataluvchi berilgan ikki F_1, F_2 nuqttagacha bo'lgan masofalar yig'indisi berilgan $2a$ kesma uzunligiga teng bo'lgan barcha nuqtalar to'plami ellips deb ataladi. Berilgan masofani uzunligi $2a (a > 0)$ bilan, fokuslar orasidagi masofani $2c (c > 0)$ belgilaymiz. Tarifga ko'ra $a > c$. Ellipsning ixtiyoriy M nuqtaning F_1, F_2 fokuslarigacha bo'lgan masofalar fokal radiuslari deyiladi.

Ellipsning eksentrisitetiga shunday ta'rif berilganki ellipsning fokuslar orasidagi masofani katta o'qining uzunligiga nisbati eksentrisitet deyiladi. Eksentrisitet e harfi bilan belgilangan.

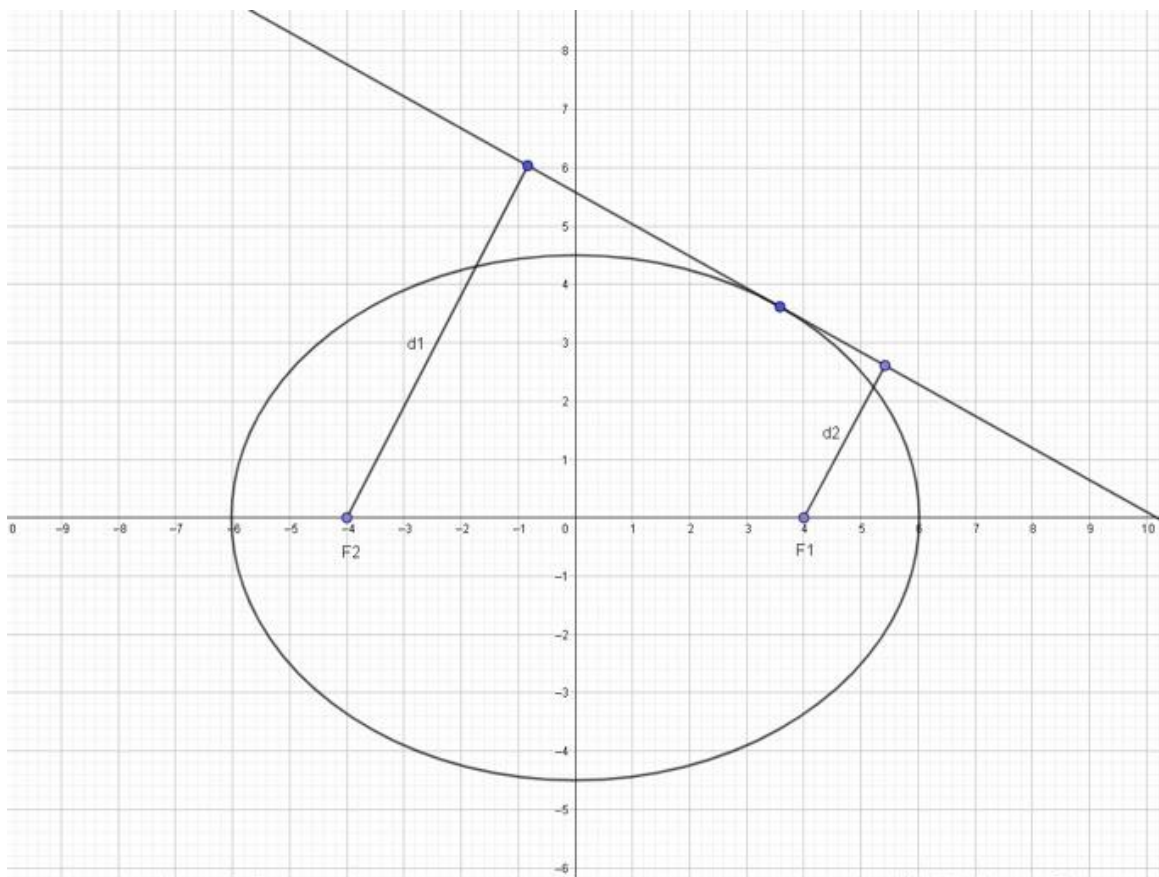

Ellipsning kanonik tenglamalari va xossaligidan foydalanib quyidagi masalani yechilish metodlarini ko'rib chiqamiz.

Misol 1

Ellips fokuslaridan uning ixtiyoriy urinmasigacha bo'lgan masofalarning ko'paytmasi o'zgarmas bo'lib, kichik yarim o'q kvadratiga tengligini isbotlang. Yani $d_1 \cdot d_2 = b^2$

$F_1(c;0)$ nuqtadan ellipsning urinma tenglamasigacha bo'lgan masofani topamiz,

urinma tenglamasi $\frac{x_0}{a^2}x + \frac{y_0}{b^2}y - 1 = 0$

$$d_1 = \frac{\left| \frac{x_0}{a^2}c + \frac{y_0}{b^2} \cdot 0 - 1 \right|}{\sqrt{\frac{x_0^2}{a^4} + \frac{y_0^2}{b^4}}} = \frac{\left| \frac{x_0}{a^2}c - 1 \right|}{\sqrt{\frac{x_0^2}{a^4} + \frac{y_0^2}{b^4}}}$$

$F_2(-c;0)$ nuqtadan ellipsning urinma tenglamasigacha bo'lgan masofani topamiz,

urinma tenglamasi $\frac{x_0}{a^2}x + \frac{y_0}{b^2}y - 1 = 0$

$$d_2 = \frac{\left| \frac{x_0}{a^2}(-c) + \frac{y_0}{b^2}0 - 1 \right|}{\sqrt{\frac{x_0^2}{a^4} + \frac{y_0^2}{b^4}}} = \frac{\left| -\frac{x_0}{a^2}c - 1 \right|}{\sqrt{\frac{x_0^2}{a^4} + \frac{y_0^2}{b^4}}} = \frac{\left| \frac{x_0}{a^2}c + 1 \right|}{\sqrt{\frac{x_0^2}{a^4} + \frac{y_0^2}{b^4}}}$$

Ellips tenglamasi $\frac{x_0^2}{a^2} + \frac{y_0^2}{b^2} = 1 \rightarrow y_0^2 = b^2(1 - \frac{x_0^2}{a^2})$

$$d_1 \cdot d_2 = \frac{\left| \frac{x_0}{a^2}c - 1 \right|}{\sqrt{\frac{x_0^2}{a^4} + \frac{y_0^2}{b^4}}} \cdot \frac{\left| \frac{x_0}{a^2}c + 1 \right|}{\sqrt{\frac{x_0^2}{a^4} + \frac{y_0^2}{b^4}}} = \frac{\left| \frac{x_0^2}{a^4}c^2 - 1 \right|}{\frac{x_0^2}{a^4} + \frac{y_0^2}{b^4}} = \frac{\left| \frac{x_0^2}{a^4}c^2 - 1 \right|}{\frac{x_0^2}{a^4} + \frac{b^2(1 - \frac{x_0^2}{a^2})}{b^4}} = \frac{\left| \frac{x_0^2}{a^4}c^2 - 1 \right|}{\frac{x_0^2}{a^4} + \frac{1}{b^2} - \frac{x_0^2}{b^4a^2}} = \frac{\left| \frac{x_0^2}{a^4}c^2 - 1 \right|}{\frac{x_0^2}{a^2}(\frac{b^2 - a^2}{a^2b^2}) + \frac{1}{b^2}} =$$

$$\frac{\left| \frac{x_0^2}{a^4}c^2 - 1 \right|}{\frac{1}{b^2} - \frac{x_0^2}{a^4b^2}c^2} = \frac{\left| \frac{x_0^2}{a^4}c^2 - 1 \right|}{\frac{1}{b^2}(1 - \frac{x_0^2}{a^4}c^2)} = \frac{1 - \frac{x_0^2}{a^4}c^2}{\frac{1}{b^2}(1 - \frac{x_0^2}{a^4}c^2)} = b^2$$

Xulosa qilib aytganda, ikkinchi tartibli chiziqlarga doir masalalarni yechishda talabalarda bir qancha qiyinchiliklar tug'diruvchi masalalar mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Эшқораев, Қ. (2021). Вербал ва новербал интеллект: зарурияти ва шакллантириш масалалари. *Academic research in educational sciences*, 2(NUU Conference 1), 467-469.
2. Тошбоева, Н. (2021). Развитие творческих способов студентов с помощью нестандартных вопросов. *Academic research in educational sciences*, 2(NUU Conference 1), 393-395.
3. Kuromboev, K. N. (2019). HISTORY AND APPLICATION OF THE MATRIX. *Экономика и социум*, (2), 615-618.

ФИЗИКАГА ОИД ТАЖРИБА НАМОЙИШЛАРИНИНГ ИЛМИЙ-ЎҚУВ МАЗМУНДОРЛИГИНИ АНИҚЛАШ

DETERMINING THE SCIENTIFIC-EDUCATIONAL CONTENT OF PHYSICS EXERCISES

Мансурова Мавжуда Юлдашевна
Mansurova Mavzhuda Yuldashevna

Тошкент Давлат Транспорт Университети
Tashkent Davlat Transport University

Султанходжаева Гулноза Шухратовна
Sultankhojaeva Gulnoza Shukhratovna

Тошкент Давлат Транспорт Университети
Tashkent State Transport University

Аннотация. Мақолада физика фанини ўқитишда тажриба намоийшларининг назарий - экспериментал мазмундорлигини аниқлаш, шуниндек, улар орқали ўқув жараёнини бошқариш имкониятларини амалга оширилганлиги ҳамда интерфоал услубларини қўллаш имкониятлари кўрсатилган.

Калит сўзлари: Яримўтказгич, намоийш тажриба, электрон, тақиқланган зона, валент зона, ўтказувчан зона, ковак, ковак ўтказувчанлик, электрон ўтказувчанлик, хусусий ўтказувчанлик.

Abstract. The article discusses the theoretical and experimental in formativeness of demonstration experiments for studying the course of physics, as well as the ability to manage educational processes by determining their content and using interactive methods.

Keywords: Semiconductor, demonstration experiment, electron, band gap, valence band, conducting band, hole, hole conductivity, electron conductivity, intrinsic conductivity.

Олий ва ўрта таълим тизимида талабалар ва ўқувчилар билимини ҳамда ижодий тафаккурни миқдорий баҳолаш мезонларини яратиш эҳтиёжи муносабати билан бир қатор услубий муаммоларни ҳал қилиш муҳимдир. Жумладан, бунда билимни объектив ўлчаш мезонларини ишлаб чиқиш адолатли ва сидқидилдан қилинган ижодий меҳнатни рағбатлантиришга хизмат қилади.

Тажриба намоийшидан самарали фойдаланишда унинг илмий-ўқув мазмундорлигини аниқлаш ва бошқариш алоҳида ўрин тутди. Тажриба намоийшлари объектив воқеликка бой бўлиб, у физикавий тушунчалар, ҳодисалар қонуниятларни очишда муҳим роль ўйнайди. Тажриба намоийшларининг илмий - ўқув мазмундорлигини аниқлаш билан бир қатор асосий физикавий тушунчалар, ҳодисаларни, қонунларни талабаларда мустаҳкам ўзлаштирилишига ўқитиш жараёнида тажрибаларни муаммоли кўрсатиш орқали эришиш мумкин.

Тажриба намоийшларини қайси мақсадда кўрсатилишига қараб, физикавий тушунчаларни қуйидагича гуруҳлаш мумкин:

а) Тажриба намоийши орқали талабалар ўзлаштирадиган асосий фундаментал тушунчалар;

б) Асосий тушунчаларнинг моҳиятини очишда хизмат қиладиган ёрдамчи тушунчалар;

Мазмунлари очилган, ўқитув мақсадларига тўла монанд бўлган физикавий тушунчаларни талабалар онгига мустаҳкам жойлаштириш яна алоҳида услубий тадбирларни тақозо қилади. Ҳ

озирги кун ўқитиш услубида фаол тавсия қилинадиган самарали йўллардан бири муаммоли таълим технологияларидир. Агар бу услуб ўзининг юқори хислатлари билан алоҳида ўрин тутувчи тажриба намоишларини кўрсатиш жараёнига татбиқ қилинса, юқоридаги мақсад тўлиқ амалга оширилиши мумкин. Муаммоли ўқитиш услубининг моҳияти шундаки, бунда ўқитувчи бирор ўқув муаммосини ҳал этадиган вазиятни вужудга келтириш йўли билан ижодий изланиш жараёнини бевосита бошқаради ва тингловчилар фаолиятини шу муаммони ечишга йўналтиради [1,2].

Физикада тажриба намоишлар ўзида жуда кўп маълумотларни қамраб олиши, ҳақиқатлилиги ва талабаларга кўтаринки руҳий таъсири билан характерланади. Шу боис, улар ахборотларни оғзаки баён этишга қараганда, талабанинг ўқув қизиқишларини шакллантиришнинг энг самарали воситаларидан бири бўлиб хизмат қилади.

Маърузада тажриба намоишларининг бу хусусияти муаммоли вазиятни турли кўринишларда яратиш учун кенг имкониятга эга [1,4].

Ўқув мақсадларига боғлиқ равишда тажриба намоишларининг умумий хусусияти улардан дидактик масалаларни кенг қўламда амалга ошириш учун фойдаланишга имкон беради.

Шу туфайли маъруза вақтидаги тажриба намоишларнинг ўрни аниқ белгиланиб қўйилади. Агар аниқ қонуният (ҳодиса ёки тушунча)га талабаларнинг диққатини жалб этиш зарур бўлса, тажриба намоишлар маърузанинг бошланишида кўрсатилади ва ўқув мавзусини баён қилишда қонуният (ҳодиса ва тушунча)ларнинг барча жиҳатлари аста-секин очиб борилади.

Шунингдек, тажриба маъруза давомида ёки мазмуни баён қилиб бўлингандан кейин намоиш қилиниши мумкин. Бу ҳолларнинг барчасида тажрибани кўрсатиш ва унга изоҳ бериш фаол услуб бўлиб, муаммоли баён этилиши эса ҳодисанинг муҳим белгиларини кузатиш имконини беради.

Мавзуни муаммоли баён этиш талабаларнинг фаоллигини оширади, уларни ўйлашга, таҳлил қилишга, солиштиришга ва мустақил хулосалар чиқаришга мажбурлайди, бу эса ўқув мавзусини яхшироқ ўзлаштиришга олиб келади.

Тажриба намоишларини муаммоли тарзда кўрсатишнинг муҳим босқичи ўқув муаммосини қўйиш, яъни муаммоли вазиятни яратишдир.

Маъруза вақтида намоиш тажрибалар ёрдами билан талабаларнинг ўқув қизиқувчанликларини фаоллаштириш уларни адабиётлар билан мустақил равишда ишлашларга ўргатади, ўз билимини ошириш ва тадқиқий ишлаш уқувларини шакллантиради ва ниҳоят, ўқув мавзусини ўзлаштириш сифатини оширади.

Тажриба намоишлари бой дидактик имкониятларга эга бўлиб, у физикавий тушунчалар, ҳодисалар, қонунларини очишда муҳим аҳамиятга эга.

Тажриба намоишларининг илмий ўқув мазмундорлигини аниқлаш билан бир қаторда асосий физикавий тушунчалар, ҳодисаларни, қонунларни талабаларда

мустаҳкам ўзлаштирилиши ўқитиш жараёнида тажрибаларни муаммоли кўрсатиш орқали мустаҳкамланиши мумкин.

Физика курсининг яримўтказгичлар физикасига оид “Яримўтказгич электр ўтказувчанлигининг температурага боғлиқлиги”, “Яримўтказгич электр ўтказувчанлигининг ёритилганликка боғлиқлиги”, “Яримўтказгич электр ўтказувчанлигининг механик таъсирларга боғлиқлиги”, тажриба намоишларининг илмий-услубий мазмундорлиги тузилмасини яратиш, тушунчалар ва атамалар орасидаги боғланишларни аниқлаш орқали уларнинг илмий-услубий салмоғини миқдорий меъёрларини киритиш таълим самарадорлигини оширишда муҳим омилларидан биридир [3,5].

Илмий ўқув мазмундорликни баҳолаш намунаси

Тажрибанинг номи: “Яримўтказгич электр ўтказувчанлигининг температурага боғлиқлиги.

Тажриба намоиши орқали очиладиган асосий фундаментал тушунчалар: Яримўтказгич, ионланиш энергияси, асосий сатҳ, уйғотилган сатҳ, уйғотилмаган сатҳ, энергиявий сатҳ, зоналар назарияси, мувозанатий концентрация, ҳаракатчанлик, ташувчилар концентрацияси.

Асосий тушунчаларни очишда хизмат қиладиган ёрдамчи тушунчалар:

Электрон, тақиқланган зона, тўлган зона, валентлик зона, ўтказувчанлик зона, ковак, ковак ўтказувчанлик, электрон ўтказувчанлик, хусусий ўтказувчанлик.

Ўқув ахборотини баҳолашда миқдорий мезонларнинг киритилиши профессор-ўқитувчиларнинг билим бериш фаолиятларида объективликни ошириш, талабалар билими назоратида эса, баҳолашнинг муайян объектив мазмун билан тўлдириш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Қурбонов М. Физикадан намоиш экспериментларининг услубий функцияларини кенгайтиришнинг назарий асослари. Монография, – Т., Фан. 2008.
2. Иверонова В. И. Лекционные демонстрации по физике. – М., Наука. 1972.
3. Қурбонов М. Яримўтказгичлар физикасига доир демонстрацион тажрибалар методикаси бўйича методик кўрсатмалар. – Т., Университет. 1982.
4. Қурбонов М., Бегматова Д.А. Физика практикуми ишларини миқдорий баҳолашнинг дидактик асослари. – Т., Университет. 2008.
5. Азизов М.А. Яримўтказгичлар физикаси. – Т. Ўқитувчи. 1974.

HARBIY FANLARNI O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN INCREASING THE EFFICIENCY OF MILITARY SCIENCES TEACHING

Savridinov Nukridin¹

Savridinov Nukridin

*Chirchiq OTQMBY Quruqlikdagi qo'shinlar
havo hujumidan mudofaa kafedrası
Department of Air Defense of the Ground Forces Chirchik Higher Tank
Command Engineering School*

Eshboyev Azamat Turaqulovich²

Eshboyev Azamat Turakulovich

*Chirchiq OTQMBY Quruqlikdagi qo'shinlar
havo hujumidan mudofaa kafedrası
Department of Air Defense of the Ground Forces
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School*

Najimiddinov Zinabudin Shamshidinovich³

Najimiddinov Zinabudin Shamshidinovich

*Chirchiq OTQMBY Quruqlikdagi qo'shinlar
havo hujumidan mudofaa kafedrası
Department of Air Defense of the Ground Forces
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School*

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy harbiy ta'lim muassasalarida maxsus fanlarni o'qitishda ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda bir qancha innovatsion texnologiyalardan foydalanish usullari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion, kursant, texnologiya, usul, vosita, jarayon, interfaol.

Annotation: In the given article the author describes the quality and productiveness in teaching special subjects. Also offers some innovation technologies of teaching in military schools.

Key words: innovation, cadet, technologies, method, means, process, interactive.

Ma'lumki, har bir mashg'ulot mavzusini o'rganishda o'ziga xos texnologiya, usul va vositalarni tanlashga to'g'ri keladi. O'qitish jarayonida yuqori natijaga erishish uchun dars jarayonini oldindan ketma-ketligini mo'ljallash kerak bo'ladi. Bunda o'qituvchi fanning o'ziga xos tomonlarini, o'quv jarayonini va sharoitini, kursantlarning ehtiyojini va imkoniyatlarini, bilim saviyasini, sharoitga qarab ishlatiladigan texnologiyalarni tanlashi lozim [1].

An'anaviy ta'limda kursantlarni tayyor bilimlarni o'zlashtirishga o'rgatadi, bunda o'qituvchi shaxsi asosiy o'rinni egallagan bo'lib, kursant esa bu jarayonning passiv ishtirokchisi bo'lib qoladi.

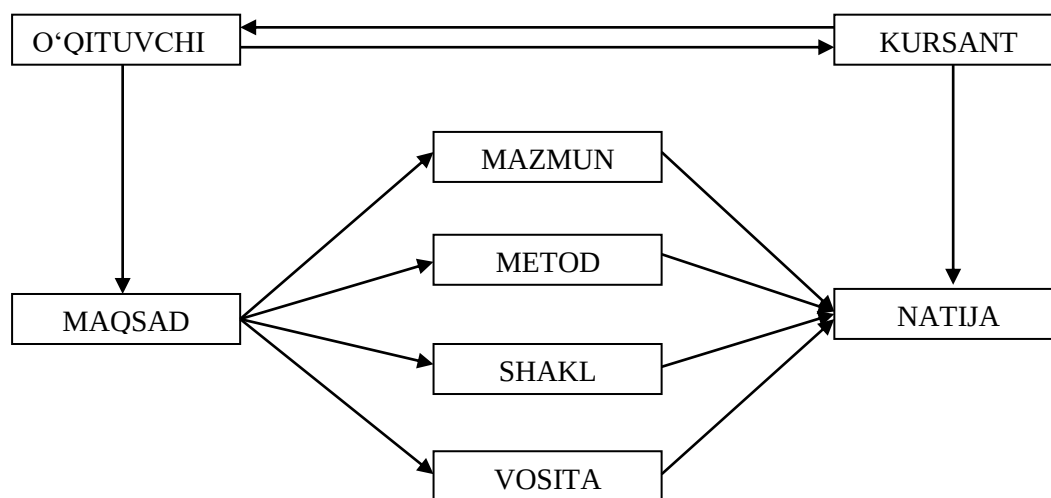
Ilmiy-texnika revolyutsiya davrida kursant o'zlashtirishi lozim bo'lgan ilmiy axborot hajmining keskin oshib ketishi bilan an'anaviy ta'lim kam samarali bo'lib qoldi. Ana shuning uchun bugungi kunga kelib interaktiv metodlar, innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga kiritishga qiziqish tobora kuchayib bormoqda [2].

Zamonaviy texnologiyalar kursantlar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishga, mustaqil o'rganishga, tahlil qilishga va olgan bilimlardan o'zlari xulosa chiqarishga o'rgatadi. Innovatsion texnologiyalar inglizchadan "innovatsion" yangilik kiritish – pedagogik jarayon, ya'ni kursant va o'qituvchi faoliyatini o'zgartirish, yangilik kiritish, o'quv jarayonida interfaol metodlardan foydalanishni o'z ichiga oladigan vositalar esa kursantning birgalikdagi faoliyati orqali ta'lim mazmuniga ta'sir ko'rsatadigan vositalarni o'z ichiga oladi [3]. Bunday hamkorlikning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- kursantning bilim olish ishtiyoqini muntazam oshirib borish;
- kursantni har qanday muammoga ijodiy yondoshuvga o'rgatish;
- pedagog va kursant faoliyatining o'zaro hamkorligini ta'minlash;
- kursantning dars davomida befarq bo'lmasdan, ijodiy fikrlashi va izlanishiga imkon yaratish [4].

Bu jarayonda kafolatlangan natijaga erishish o'qituvchi bilan kursantning hamkorligidagi faoliyati, kursantning ijodiy ishlashi, mustaqil fikrlashi, izlanishi, tahlil qilishi va xulosalay olishi, kursantning o'ziga va guruhga, guruhning kursantga baho berishiga imkon yaratilishi bilan bog'liq. Har bir darsga kursantlar qiziqishi mavzu mazmuni va maqsadidan kelib chiqqan holda o'ziga xos innovatsion texnologiyalardan foydalaniladi [5]. O'quv jarayonida o'qituvchi bilan kursantning hamkorligini quyidagi sxema orqali ifodalashimiz mumkin:

Darsning texnologik xaritasi oldindan loyihalashtirilgan bo'ladi. Darsning turli bosqichlarida har xil interfaol usullardan foydalansa bo'ladi.

Masalan:

"Baliq skeleti" texnologiyasi

Bu usul orqali kursantlar mustaqil, keng, ijodiy, tanqidiy fikrlashga o'rganadilar. Ushbu texnologiya baliq model chizmasi orqali namoyish etilib, bunda kursantlar o'rtaga tashlangan muammoni har tomonlama ochib berishga harakat qiladilar. Baliq skeleti chizmasi doskaga chizilib uning tepa qismiga yechilishi kerak bo'lgan muammo yoziladi. Pastki qismiga muammoni hal etilish yo'llari yozib boriladi.

Masalan, Uzatuvchi va qabul qiluvchi qurilmalar fanlarida "Yuqori chastotali generatorlarning tuzilishi va ishlash prinsiplari" mavzusida "Yuqori chastotali generatorlarni nosozlik" muammosi qo'yilsa, kursantlar o'z fikrlari bilan baliq skeletini boyitib boradilar [6].

T – jadvali – bitta konsepsiya (ma'lumot) ning jihatini o'zaro solishtirish (ha/yo'q, ha/qarshi) uchun mo'ljallangan va tanqidiy mushohadani rivojlantiradi.

AGning tarkibiy qismlari	
Ha	Yo'q
Musbat teskari aloqa	Qabul qilgich
Boshqaruvchi element	Tashqi ta'sir signali
Tebratuvchi kontur	Kuchaytirgich
Elektr manba	Generator

Topshiriqlar	Holat	Baho
1-topshiriq	Mukammal bajarilganligi	5
	Yetarlicha bajarilmaganli	4
	Bajrilmaganligi	0
2-topshiriq	Mukammal bajarilganligi	5
	Yetarlicha bajarilmaganli	4
	Bajrilmaganligi	0
3-topshiriq	8-6 ta javob	5
	6-4 ta javob	4
	4-2 ta javob	3
	2-1 ta javob	2

1. Ekspertlar xulosalarni va ballarni e'lon qiladi.
2. Boshlovchi o'yinga yakun yasaydi.
3. Jamoa yetakchilariga minnatdorchilik bildiradi.

“Keys-stadi” texnologiyasi

Keys-stadi (inglizcha sase – vaziyat, holat, stady – o‘rganish). Keys-stadida bayon qilingan va ta’lim oluvchilarni muammoni ifodalash hamda uning maqsadga muvofiq tarzdagi yechimi variantlarini izlashga yo‘naltiradigan aniq real yoki sun’iy ravishda yaratilgan vaziyatning muammoli-vaziyatli tahlil etilishiga asoslanadigan o‘qitish usulidir.

Keys-stadi – o‘qitish, axborotlar, kommunikatsiya va boshqaruvning qo‘yilgan ta’lim maqsadini amalga oshirish va keys-stadida bayon qilingan amaliy muammoli vaziyatni hal qilish jarayonida prognoz qilinadigan o‘quv natijalariga kafolatli yetishishni vositali tarzda ta’minlaydigan bir tartibga keltirilgan optimal usullari va vositalari majmuidan iborat bo‘lgan o‘qitish texnologiyasidir [7].

Keys (Vaziyat) № 1

Muammo (asosiy va kichik muammolar)	Yechim	Natija
Yuqori chastotali generator yoqilganda belgilangan chastota va amplitudada signal yaratilmayapti.	1. Elektr manba ulanmagan. 2. Boshqaruv elementini dastlabki ishchi nuqtasi noto‘g‘ri tanlangan. 3. Tebranish konturi boshqa chastotaga sozlangan.	Ko‘rsatilgan yechimlar bajarilsa, aloqa tiklanadi.

“Venn diagrammasi” texnologiyasi

Ushbu texnologiya maxsus fanlarni o‘qitishda o‘tilayotgan mavzu haqida o‘z fikriga ega bo‘lish, matn bilan ishlash, o‘rganilgan materialni yodda saqlash, so‘zlab berish, fikrini erkin holda bayon etish, hamda dars mobaynida o‘qituvchi tomonidan barcha kursantlarni baholay olishga qaratilgan metodlardan biri hisoblanadi [8].

“Didaktik o‘yin” texnologiyasi

Didaktik o‘yinli texnologiyalar kursantlarning bilim olish faoliyatini o‘yin faoliyati bilan qo‘shib olib borishdan iborat. Didaktik o‘yinlar musobaqa, raqobat, o‘zaro yordam, hamkorlik tarzida olib boriladi. Buning uchun o‘qituvchi didaktik o‘yindan ko‘zda tutilgan maqsad, uni amalga oshirish yo‘llari, o‘yin mazmuni va ishtirokchilar faoliyatini aniqlab oladi. Didaktik o‘yin mashg‘ulotlari ta’lim va tarbiya berish, kursantlar faoliyatini yo‘naltirish, kasbga yo‘naltirish, kursantlarning muloqat va nutq madaniyatini rivojlantirish, ularning bilimlarini chuqurlashtirish va shaxsini rivojlantirish vazifasini bajaradi [9].

“Zinama-zina” texnologiyasi

Ushbu texnologiya kursantlarni o‘tilgan yoki o‘tilishi kerak bo‘lgan mavzu bo‘yicha yakka va kichik jamoa bo‘lib fikrlash hamda o‘zlashtirilgan bilimlarni yodga tushirib, to‘plangan fikrlarni umumlashtira olish va ularni yozma, rasm, chizma ko‘rinishida ifodalay olishga o‘rgatadi. Kursantlar bu texnologiya orqali guruhlarda ishlashga o‘rganadilar, o‘tilgan mavzuni subyekt o‘qitish orqali mustahkamlaydilar. Masalan, Tarix darslarida “zinama-zina” texnologiyasi yordamida “Buyuk ajdodlarimiz” haqidagi mavzuni quyidagicha tashkil qilish mumkin. Topshiriq avvalida guruh kursantlari to‘rt guruhga bo‘linadi.

1-guruhga “Bizning ajdodlarimiz”,

2-guruhga “Ajdodlarimiz qoldirgan meroslar”,

3-guruhga “Ajdodlarimizga munosib vatan himoyachisi bo‘lamiz”,

4-guruhga “Hozirgi kun avlodlari” mavzulari bo'yicha bilganlarini yozish uchun yozma ish topshirig'i beriladi. Guruhlar topshiriqni bajarib bo'lgach navbat bilan yozgan ma'lumotlarini xattaxtaga tagma-tag qilib yozadilar. Har bir guruh sardori bajargan topshiriqlari bo'yicha ma'lumot berib, o'z mavzusini himoya qiladi [10].

Xulosa qilib aytganda, innovatsion texnologiyalardan foydalanib, o'tilgan mashg'ulotda kursantlar o'z qobiliyati va imkoniyatlarini namoyish qilishga erishadilar, jamoa bilan ishlash malakasiga ega bo'ladilar, o'zgalar fikrini hurmat qilishni o'rganadilar. Bu esa, darsning samaradorligini oshirib, ta'lim sifatini kafolatlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: Moliya, 2003. – 192 b.
2. Azizxo'jayeva N.N. O'qituvchi mutaxassisligiga tayyorlash texnologiyasi– T.: TDPU, 2000. – 188 b.
3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “Iste'dod” jamg'armasi, 2009. – 160 b.
4. Ishmuhamedov R.J. Innovatsiya texnologiyalari yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. – T.: TDPU, 2004.
5. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T.: TDPU, 2003.
6. Yo'ldoshev J.G'. Yangi pedagogik texnologiya: yo'nalishlari, muammolari, yechimlari. «Xalq ta'limi» jurnali, 1999, №4, 4-12 b.
7. Xo'jayev N.X., Xodiyev B.Yu., Baubekova G.D., Tilabova N.T. Yangi pedagogik texnologiyalar. O'quv qo'llanma. – T.: Fan, 2002.
8. Xo'jayev N., Hasanboyev J. Iqtisodiy pedagogika. O'quv qo'llanma. – T.: TDIU, 2002.
9. Qodirov B.G'. Ta'lim tizimidagi islohotlar: maqsad va yo'nalishlari. – T.: O'zbekiston, 1999.
10. Ibragimov X., Abdullayeva Sh. Pedagogika.//O'quv qo'llanma. – T.: Fan, 2004.

Internet manbalari

<http://www.pedagog.uz>

<http://www.ziyo.edu.uz>

<http://www.istedod.uz>

HARBIY BILIM YURTLARIDA MUTAXASSIS KADRLARNI TAYYORLASHDA O'QITUVCHI VA O'QUVCHILAR O'RTASIDAGI O'ZARO MULOQATNING ROLI

THE ROLE OF INTERACTION BETWEEN TEACHERS AND STUDENTS IN THE TRAINING OF EXPERT PERSONNEL IN THE COUNTRIES OF MILITARY EDUCATION

Sultanov Sunnatulla Djuraevich

Sultanov Sunnatulla Djuraevich

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Texnik ta'minot kafedrasini, avtomobil texnikalarini tuzilishi va ularni
ishlatish sikli*

*Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of technical support, the structure of automobile
equipment and the cycle of their use*

Annotatsiya. Ushbu maqolada globallashuv sari borayotgan xalqaro raqobat jarayonida mutaxassis kadrlarni tayyorlash borasida rivojlanishining asosiy omillari, pedagogik faoliyatda o'quvchilarni o'qitishda va ta'lim-tarbiya berishda muloqotni samarali tashkil etish, tarixiy badiiy asarlarning o'rni va roli asosiy jihatlari, usullari, yondashuvlari hamda harbiy kadrlarni tayyorlashda jasoratning o'rni haqida bayon etilgan. Shuningdek, bo'lajak vatanimiz posbonlarini tayyorlashda o'qituvchi va o'quvchining o'zaro munosabatlari oid masalalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: muloqot, jasorat, tarixiy-badiiy asarlar orqali tarbiyalash usullari, pedagogik muloqot, o'qituvchi, tinglovchi, usul, o'quv-tarbiya, axloq.

Abstract. In this article it is revealed main factors of developing ways of preparing specialists during globalization period of the international, effective ways of communication and pedagogical methods of educating youth main role of historical and literature stories their main methods and also the role of braveness in preparing military personnel. Although it reveals issues belonging to the intercommunication between tutor and student which is important in preparing the future motherland defenders.

Key words: Communication braveness educating method by historical and literature stories pedagogical communicating tutor student method education behaviour.

Dunyoda biror bir davlatning rivojlanganligini bilish uchun uning jahon xamjamiyatidagi mavqei aholisining turmush darajasi, siyosiy roli, iqtisodiy faolligi oliy ta'lim muassasalarining o'rni hamda Qurolli Kuchlarining salohiyati orqali tahlil qilinarkan. Globallashuv sari borayotgan hozirgi dunyoda davlatning xalqaro raqobat jarayoni shartlariga tez moslashuvi, uning muvaffaqiyatli va barqaror rivojlanishining asosiy omili bo'lishi lozimdir. Davlatning bugungi va istiqboldagi barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlovchi omillar aynan ta'lim sohasi rivojlanishiga bevosita bog'liqdir.

Bugungi kunda dunyodagi halqaro ahvol, mintaqamizdagi notinch vaziyat Bizga yanada bilimli va jasur doimo o'rnak bo'lishimiz uchun yanada mas'uliyatli vazifalarni yuklash bilan birga, Qurolli Kuchlarimiz pedagoglari yurtimizga yetuk har tomonlama jasoratli hamda vatanparvar, jangovar qobiliyati yuqori, ixcham, yuksak va professional tayyorgarlikka ega bo'lgan mutaxassis kadrlarni tayyorlab yetkazib berishlarini taqozo etmoqda.

Barcha sohalarda bo'lgani kabi harbiy yo'nalishda ham jamiyatda kechayotgan ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy o'zgarishlarga moslashish davr talabi hamda ijtimoiy ehtiyojdan kelib chiqqan holda faoliyatini olib borishi lozim. Bunda soha mutaxassislari tomonidan tizimning istiqbolli rivojlanishini kafolatlovchi muammolarni aniqlash, yechimlarni topish chora-tadbirlarini belgilash, belgilangan chora-tadbirlarni tashkiliy-metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishini talab etadi.

Harbiy kadrlarni tayyorlashda O'zbekiston Respublikasining "Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida"gi qonuni, O'zbekiston Respublikasining 2018 yil 9-yanvardagi "Mudofaa doktrinasi to'g'risida"gi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 23-fevral kunidagi 140-sonli "Yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarorlari asosida harbiy ta'lim

tizimini yanada takomillashtirish eng ustuvor vazifalardan biri bo'lib turibdi [1,2].

O'zbekiston Respublikasi huquqiy demokratik jamiyat qurish yo'lidan borar ekan, o'sib kelayotgan avlodni va bo'lajak harbiy mutaxassislarning ma'naviy shakllanishiga alohida e'tibor qaratmoqda. Barkamol shaxs tarbiyasini tashkil etish barcha davrlarda ham ijtimoiy jamiyatning muhim talabi bo'lib kelgan. Davlat siyosatining ustuvor sohasi bo'lmish komil inson tarbiyasiga mas'ul o'qituvchi hisoblanadi, o'qituvchi zimmasiga bugungi kunda rivojlanayotgan jamiyatimiz uchun ongi yuksak, mustaqil fikrlay oladigan, xulq - atvori bilan o'zgalarga ibrat bo'ladigan bilimli, irodasi baquvvat, o'z kasbini mukammal biladigan XXI asr yetuk kadrlarini tayyorlash mas'uliyati yuklangan.

O'qituvchining ta'lim-tarbiya sohasidagi faoliyatida erishish lozim bo'lgan barcha ijobiy natijalar uning o'quvchilar bilan jonli va erkin muloqotni to'g'ri tashkil etish mahoratiga ham katta bog'liq. O'qituvchi so'z sanatining cheksiz qudrati asosida o'quvchiga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi, har bir darsni samarali tashkillashtiradi va olib boradi, o'quvchilar bilan so'zlashishni biladi, tarbiyaning suhbat, ma'ruza, hikoya qilish kabi usullaridan o'rinli foydalanadi. Ta'limning tarbiyaviy faoliyatni shakllantirish o'qituvchini jonli muloqot ko'p va samarali tashkil etishiga bog'liq. Bunda o'qituvchi va o'quvchining muloqoti ijobiy natijalar berishi uchun o'qituvchida o'quvchilar bilan erkin so'zlashuv qobiliyati bo'lishi kerak. Zero, o'qituvchi bilan o'quvchining muloqotini bog'lovchi asosiy vosita bu so'zlashuvdir. O'qituvchining so'z boyligi qanchalik ko'p bo'lsa, muloqot olib borish qobiliyati tez namoyon bo'lib, ijobiy natijalarga erishishi oson bo'ladi.

Muloqat-yunoncha so'z bo'lib, suhbatlashuv, shaxslararo suhbat va o'zaro fikr almashuv, ikki yoki undan ortiq kishilarning so'zlashuviga aytiladi. Inson muloqat jarayonida ijtimoiy tajriba, ta'lim-tarbiya, turli munosabatlar, ahloqiy meyorlar g'oya va mafkura omillari ta'sirida yashab ijtimoiylashadi va shaxs sifatida kamolotga yetadi. Kishilar o'rtasidagi o'zaro muloqot pedagogik-psixologik fanlarning asosiy toifalaridan biri hisoblanib, o'z ichiga shaxslararo munosabatning eng muhim mexanizmlarini qamrab oladi. Shu kabi fanlarni oliy harbiy ta'lim muassalarida o'rganilishi va o'qitilishi yosh tarbiyalanayotgan kelajak posbonlarimizni kelajakda o'z o'rnini topishiga katta poydevor yaratadi [3].

QK oliy bosh qo'mondoni muhtaram prezidentimiz tomonidan olib borayotgan oqilona siyosatlari asosida ishlab chiqilgan O'zbekiston Respublikasining harakatlar strategiyasida "davlatning mudofaa qobiliyatini mustahkamlash, QKning jangovor qudrati va salohiyatini oshirish" kabi muhim vazifalarni belgilab berganlar. Mazkur vazifalardan kelib chiqqan holda, harbiy ta'lim tizimida faoliyat olib borayotgan har bir pedagoglar bo'lajak ofitserlarda jasorat sifatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratishlari lozim. Zero, harbiy sohaning umumiy mohiyati, kasbiy xususiyati bo'lajak mutaxassislarning jasorat sifatlariga ega bo'lishini taqozo etadi va bu ikki jihatdan muhim hisoblanadi [1,2]:

birinchidan harbiy mutaxassislarning fuqarolik jamiyatidagi oliy ta'lim muassasasi mutahassislariidan farqli o'laroq ular har qanday favqulotdagi vaziyatlarda murakkab sharoitlarga tayyor turishlari, murakkab topshiriqlarni bajara olishlari zarurligi, qolaversa yurtimiz tinchligi va fuqarolarimiz dahilsizligi, osmonimiz mussafoligini ta'minlash uchun o'z qasamyodlariga sodiq bo'lgan holda doimo tayyor bo'lishlari lozimligi;

ikkinchidan tarbiyalanayotgan bo'lajak zobitlarimizda kelajakda davlatimiz QK tizimida faoliyat yuritar ekanlar o'ta murakkab vaziyatlarda ham o'zini tuta olishlarini, vaziyatni oqilona baholay bilishlari, o'zlari rahbarlik qilayotgan bo'linma askarlari oldida mardlik va jasorat namunalari ko'rsata olishlari muhimdir. Shu sababli oliy harbiy ta'lim negizida kursantlarni o'qitishda asosiy e'tiborni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash va ularda jasorat sifatlarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratish lozimdir. Barcha taxsil olayotgan kursantlarimizga tarixiy-badiiy asarlarimizdan ko'proq namunalar keltirgan holda mashg'ulotlarni tashkillashtirish va vatanparvarlik g'oyalarini olg'a surish maqsadga muvofiqdir.

Tarixiy-badiiy asarlarning eng yaxshi namunalari nafaqat estetik, balki, tarixiy qadriyatlarni ifodalovchi bilimlarni o'zida aks ettiradi. Aynan ana shu tarixiy qadriyatlar

bo'ljak yurtimiz posbonlarida jasorat sifatlarini rivojlantirishga hamda tarbiyalashga juda katta xizmat qiladi. Zero tarixiy qadriyatlar jahon xalqlari uchun umuminsoniy ahamiyatga ega. Umuminsoniy tarixiy qadriyatlar mohiyatiga ko'ra, ikki guruhga moddiy va ma'naviy qadriyatlarga bo'linadi. Tarixiy badiiy asarlarning o'zi moddiy qadriyat sanalsa, ularda ifoda etilgan g'oyalar, qarashlar shaxsning ma'naviy-axloqiy ehtiyojini qondiruvchi nomoddiy qadriyatlar sanaladi [5]. Mohiyati ko'ra, jasorat turlicha bo'ladi. Xususan, jismoniy jasorat; intellektual jasorat, ma'naviy jasorat. Jasorat sifatleri shaxsga aniq maqsadlarga erishish uchun o'z qo'rquvini yengib o'tishga imkon beradigan irodaviy sifatlardir. O'zbek tilida "jasorat" tushunchasi bir guruh sinonim atamalar orqali qo'rqmaslik, botirlik, jasurlik, jur'atlilik, dovyuraklik, mardlik, qahramonlik kabi sifatlari bilan ifodalanadi. Shundan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, qo'rqmaslik, botirlik, jasurlik, jur'atlilik, dovyuraklik, mardlik, qahramonlik bevosita jasorat sifatlari sanaladi. Manbalarda, shuningdek, dadillik, qat'iyatlilik, mardonavorlik, uddaburonlik, umidsizlanmaslik, tortinmaslik, ishonch tuyg'usiga egalik, oliyanoblik, sadoqat, or-nomus tuyg'usiga egalik kabilar ham jasorat sifatlari sanalishi ko'rsatib o'tilgan. Demak, jasoratli shaxs deganda ko'z oldimizda qo'rqmas, botir, jasur, jur'atli, dovyurak, mard, or-nomusli, sadoqatli insonlar siymosi g'aydalanadi [7].

Harbiy jasorat-harbiy mutaxassisga xos bo'lib, u tomonidan kasbiy burch va majburiyatlarni yuqori darajada bajarilishini taqozo etuvchi sifat. Binobarin, u Vatan sarhadlarini qo'riqlash, yurt tinchligini muhofaza qilish, qurolli to'qnashuvlarni bartaraf etish kabi harbiy jarayonlarning bevosita ishtirokchisidir. Vatan sarhadlarini qo'riqlash, yurt tinchligini muhofaza qilish, qurolli to'qnashuvlarni bartaraf etish esa harbiylardan shakshubhasiz jasoratli bo'lishni taqozo qiladi [6,7].

Jasorat-xarakterning tarbiyalangan xususiyati bo'lib, shaxs uning yordamida aniq maqsadlarga erishish uchun o'z qo'rquvini yengib o'tadi; hatto qo'rquv bo'lsada, oldinga yurish, mavjud qo'rquvni yengib o'tish, harbiy sohada hamda sport sohasida va oilaviy tarbiyada ushbu omillar ko'zga tashlanadi. Pedagogik faoliyatda o'qituvchi muloqot asosida o'quvchilar bilan yaxshi munosabatni tashkil eta olishi, demokratik talablarni qo'llashi va birgalikda ijodiy faoliyat olib borishi kerak hamda o'qituvchi doimiy ravishda o'quvchilarga katta na'muna bo'lishi lozim.

Pedagogik muloqat bu o'qituvchi kasbiy faolligining bir ko'rinishi bo'lib, bunda ta'lim va tarbiya muammolari o'qituvchi hamda o'quv-tarbiya jarayonining boshqa ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro ta'sir etuvchi vosita bilan hal qilinadi.

Kommunikativ muloqat o'qituvchi o'quvchi bilan muloqotga kirishishi jarayonida muloqotning muhim vositalari bo'lmish til va nutq faoliyatiga ko'proq ahamiyat beradlar.

Interaktiv muloqat o'qituvchi o'quvchilar bilan muloqotga kirishganda ularning tarbiyaviy faoliyatiga nafaqat so'z orqali, balki fikr almashuv, xatti harakat va xulq atvori bilan o'zaro ta'sir o'tkazishi kerak bo'ladi.

O'qituvchining o'quvchilar bilan muloqoti samarali bo'lishi uchun suhbatdoshni o'ziga moyil qilib olish zarur. O'zaro moyillikka erishish uchun amalda qo'llanilib kelinadigan bir qator murakkab bo'lmagan pedagogik ta'sir etuvchi usullardan foydalaniladi. Ularning eng muhimlari o'quvchi ishonchini qozonish hamda ta'sir etishi va ma'qullash usullaridir. Ishonchini qozonish usulida o'qituvchi manbani dalillash, isbotlash orqali amalga oshiradi. Ta'sir etish va ma'qullash usulida o'qituvchi o'quvchining ruhiyati va xulq-atvoriga tarbiyaviy maqsadni ko'zlab sezilarsiz ravishda psixologik ta'sir ko'rsatadi.

Pedagogik jarayon bosqichida o'qituvchini faoliyati ta'lim va tarbiyaviy ishlarni ma'lum bir yo'nalishga solishi, o'quvchilar tashabbusini qo'llab kuvvatlashi, guruh jamoasining rasmiy va norasmiy liderlari bilan adolatli muloqotni tashkil etishi, o'z fikrlarini jamoa fikrlari bilan real sharoitga moslashtira olish va ko'nikmalarini paydo qilish bilan ifodalanadi. Natijada o'qituvchi o'z faoliyatiga xolisona baho beradi, yutuq va kamchiliklarini inobatga oladi va kelgusi ta'lim va tarbiyaviy faoliyatida tanqidiy qo'llashni bilishi lozim bo'ladi. O'quvchilarning axloqiy jihatdan tarbiyalanganligi uning atrofida muhitga nisbatan bo'lgan munosabatlarida namoyon bo'ladi. O'qituvchi darsni rejalashtirar

ekan, faqat o'rganilayotgan dars mavzusi to'g'risidagi ma'lumotlar bilan o'quvchilarni axborot ko'lamiga jalb etishni o'ylamasligi kerak, balki o'qituvchining yordamiga muhtoj bo'lgan o'quvchilarni topishi, ularga yordam berish uchun sharoit yaratishi, har bir o'quvchining qiziqishini ta'minlovchi sharoitlarni ko'ra olishi va o'zaro hamkorlikni ta'minlashi lozim [2,4].

Muloqotning yana bir muhim xususiyati o'quvchilarni shaxs sifatida rivojlanishida o'zini tarbiyalashidir. O'zini tarbiyalash o'quvchining o'zini o'zi idora qilishi, o'zida erkinlik, ijtimoiy mavqei, tashabbuskorlik va mustaqillikni shakllantirishdir. O'quvchining yashirin qobiliyatlari o'ziga o'zi ishonchi yanii jasorat topa olishi orqali yuzaga chiqadi. O'quvchi uchun o'zini baholash qiyin jarayon. O'quvchi ta'lim-tarbiya berayotgan o'qituvchiga ishonch bilan ergashib, o'ziga nisbatan ishonch ruhida tarbiyalanar ekan, unda, avvalo, mustahkam iroda va jasorat shakllanadi, o'z burchini to'g'ri tushunadi, bilish va o'rganishga qiziqishi kuchayadi, o'z-o'zini har tomonlama takomillashtirishga intiladi, o'ziga atrof-muhitdagi o'rtoqlari ko'zi bilan xolisona baho beradi, o'ziga o'zi ishona boshlaydi jasorat hissi paydo bo'ladi. Fe'l-atvoridagi salbiy odatlarni, zararli sifatarni tez anglab, ularni yo'qotish va bartaraf etishga intiladi. [3].

Shunday qilib, harbiy ta'lim muassasalarining kursantlari kasbiy faoliyat taqozosiga ko'ra jasorat sifatlariga ega bo'lishlari zarur. Kursantlarda jasorat sifatlarini tarbiyalash tizimli, uzluksiz va maqsadli jarayon sanaladi. Ushbu jarayonni tadbiiq etish esa pedagoglarning tarbiyasiga katta bog'liqdir. Agar pedagog har tomonlama yetuk o'z kasbini bilimdoni bo'lsa o'zining ketidan barchani to'g'ri yetaklay oladi va kelajakdagi yetishib chiqayotgan mutaxassislar yurtimiz uchun juda ulkan ishlarni amalga oshiradilar.

Xulosa qilib shuni takidlash joizki bugungi harbiy xizmat va harbiy ta'lim avvalgi harbiy xizmat va harbiy ta'limdan tubdan katta farq qiladi. Sababi shundaki bugungi kunda yurtboshimiz tomonidan harbiylarga yaratilayotgan shart sharoitlar shular qatorida barcha oliy harbiy bilim yurtlari, kichik mutaxassislarni tayyorlash markazi va fuqaro oliygohlarining harbiy kafedralarini zamonaviy andozalar asosida jihozlanishi, ulardagi o'quv-tarbiyaviy jarayon sifatlarini yetkchi yevropa davlatlarining andozalari asosida ta'minlay oladigan kadrlar bilan butlash, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini keng joriy qilish, yoshlarni milliy tiklanish mafkurasi asosida tarbiyalash bo'yicha vazifalarni belgilab berganliklaridir,

Harbiy bilim yurtlarida mutaxassis kadrlarni tayyorlashda asosiy urg'uni vatanga muhabbat, mustaqillik g'oyasiga sadoqat ruhida tarbiyalash, ta'lim oluvchilarga o'tmishimiz va xozirgi rivojlanish istiqbollarmizni targ'ib qilish bilan doimiy ishlar olib borish, yuqori malakali raqobatdosh ofitser kadrlarni tayyorlash, o'qituvchilar esa mutaxassis kadrlarni tayyorlashda o'z pedagogik mahoratida mujassamlashgan nutqning jozibadorligi, bilim saviyasi va tafakkurining kengligini, o'tkir dunyoqarashi, ma'naviy madaniyat darajasi, pedagogik qobiliyatini yuksaltirishga doim e'tibor qaratish lozim bo'ladi. Zeroki o'qituvchi kasbiy faoliyatidagi jonli muloqot qobiliyatini takomillashtirish uchun o'z oldiga doimo o'quvchilarni nimaga o'rgatishni, kimga o'rgatishni va qanday o'rgatishni bilishi va anglab yetishi talab etiladi. Buning uchun o'qituvchi yillar davomida tayyorlanishi, pedagogik mahorat sirlarini egallashi, tajribali ustoz o'qituvchilarning yutuqlaridan foydalanishi va o'z ustida doimiy ravishda tinimsiz izlanishlar olib borishi lozim bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF/4947-son farmoni//O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y.
2. O'R VM 2018 yil 23-fevral kunidagi "Yoshlarni harbiy vatanparlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi VM/140-sonli qarori.
3. Tarbiyada inovatsion texnologiyalar. Amaliy tavsiyalar, Toshkent, 2010 y.
4. Tarbiyaviy ishlar uslubi. O'quv qo'llanma, Toshkent, 2007.
5. Pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. Toshkent, 2010.
6. Internet-sayt <https://google.ru>.
7. Internet-sayt <https://yandex.ru>.

ПРИМЕНЕНИЕ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫХ УРАВНЕНИЙ К РЕШЕНИЮ ПРИКЛАДНЫХ ЗАДАЧ

UTILIZING THE DIFFERENTIAL EQUATIONS FOR UNRAVELLING APPLIED TASKS

Дехконбоев Нигматилло Имомкулович
Dehkonboyev Nigmatillo Imomkulovich
Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Tabiiy-ilmiy fanlar kafedras¹
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of natural sciences
Рузизода Сомон
Ruzizoda Somon
Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
2-bosqich kursanti
Candidate of ph-m. of science, dotsent of ChHTCES
Cadet of ChHTCES

Аннотация. Аппарат дифференциальных уравнений находит широкое применение для математического решения ряда экономических, демографических, социальных, физических, военных и ряда других прикладных задач.

В статье рассматривается решение некоторые прикладные задачи с помощью дифференциальных уравнений.

Ключевые слова: дифференциальные уравнения, прикладные задачи, общий интеграл, частное решение, математическая модель

Abstract. Tools of differentialequitions find wide utilizing for mathematic unravellingsuch as economical, demographical, social, physical, military and other applied tasks.

The article revialsunravelling some applied tasks by differentialequitions.

Keywords: differentialequition, applied tasks, general integral, partial solving, matematik model

В математическом исследовании любой задачи, касающейся некоторого реального процесса, выделяют следующие основные этапы:

- 1) построение математической модели явления или процесса;
- 2) изучение математической модели и получение решения составленной математической задачи;
- 3) практическое приложение полученных результатов на основе данной модели.

Желательно также выяснить, какие явления или процессы можно описать той же математической моделью.

В соответствии с вышеописанными основными этапами математического исследования задачи непосредственное решение распадается на пункты:

- а) составление дифференциального уравнения по условию конкретной задачи;
- б) решение дифференциального уравнения;
- в) исследование полученного решения.

Как правило, рекомендуется следующая последовательность действий:

1. Установить величины, изменяющиеся в данном явлении.
2. Выявить законы (экономические, физические и т.д.), связывающие их.
3. Выбрать независимую переменную и функцию этой переменной, которую необходимо найти.
4. Выразить все величины из условия задачи через независимую переменную, искомую функцию и её производные.
5. Исходя из условия задачи и закона, которому подчинено рассматриваемое явление, составить дифференциальное уравнение.
6. Найти общее решение (общий интеграл) дифференциального уравнения.
7. Определить начальные или краевые условия для составленного дифференциального уравнения.

Рассмотрим практическую реализацию описанной схемы на примере некоторых задач.

Задача 1. Скорость изменения количества населения есть первая производная от количества населения по времени. Предполагается, что скорость изменения количества населения прямо пропорциональна наличному его количеству с коэффициентом пропорциональности . Найти зависимость между количеством населения и временем , если известно, что в некоторый момент, принимаемый за начальный, количество населения составляло y_0 , а через год население увеличилось на b %.

В рамках данного допущения найти предполагаемое количество населения Узбекистан через 20 лет, зная, что в 2002 г. оно составляло 30 миллионов человек, а прирост населения составил $b = 1\%$.

Решение :

1. Установим величины, изменяющиеся в данном явлении: наличное количество населения , время .

2. Выявим законы, связывающие обозначенные величины:

• скорость изменения населения прямо пропорциональна наличному количеству населения с коэффициентом пропорциональности :

$$\frac{dy}{dt} = ky .$$

3. Выбираем

независимую переменную t ;

функцию переменной t , которую необходимо найти: .

4. Выражаем все величины из условия задачи через независимую переменную t , искомую функцию и её производную:

скорость изменения количества населения есть первая производная от количества населения по времени: .

5. Составляем дифференциальное уравнение, исходя из условия задачи

6. Найдём общее решение составленного дифференциального уравнения.

Получили дифференциальное уравнение первого порядка с разделяющимися переменными: $\frac{dy}{y} = kdt$. Откуда $\int \frac{dy}{y} = \int kdt$, $\ln y = kt + \ln C$. Общее решение

таково: $y = Ce^{kt}$

7. Определяем параметры C и k .

Так как общее решение

$$y = Ce^{kt},$$

то постоянная C определяется из начального условия $y(0) = y_0$. Получим уравнение $y_0 = Ce^{k \cdot 0}$ для нахождения C . Следовательно, $C = y_0$ и решение, удовлетворяющее начальному условию, имеет вид $y = y_0 e^{kt}$. Теперь надо найти параметр k . Для этого воспользуемся условием задачи: через год население увеличилось на $b\%$. Тогда годовой прирост в процентах от y_0 составит $\frac{b}{100} \cdot y_0$, а

количество населения через год станет равным $y_0 + \frac{b}{100} \cdot y_0$.

Таким образом, $y(1) = y_0 + \frac{b}{100} \cdot y_0$.

Частное решение $y = y_0 e^{kt}$ при $t = 1$ принимает значение $y_0 e^k$. Тогда для нахождения параметра k имеем следующее уравнение:

$$y_0 + \frac{b}{100} \cdot y_0 = y_0 e^k,$$

откуда $e^k = 1 + \frac{b}{100}$.

Следовательно, равенство

$$y = y_0 \left(1 + \frac{b}{100}\right)^t$$

задаёт численность населения в момент времени t при начальном количестве y_0 и годовом приросте $b\%$.

8. Исследуем полученное решение

Построим график частного решения (рисунок 1).

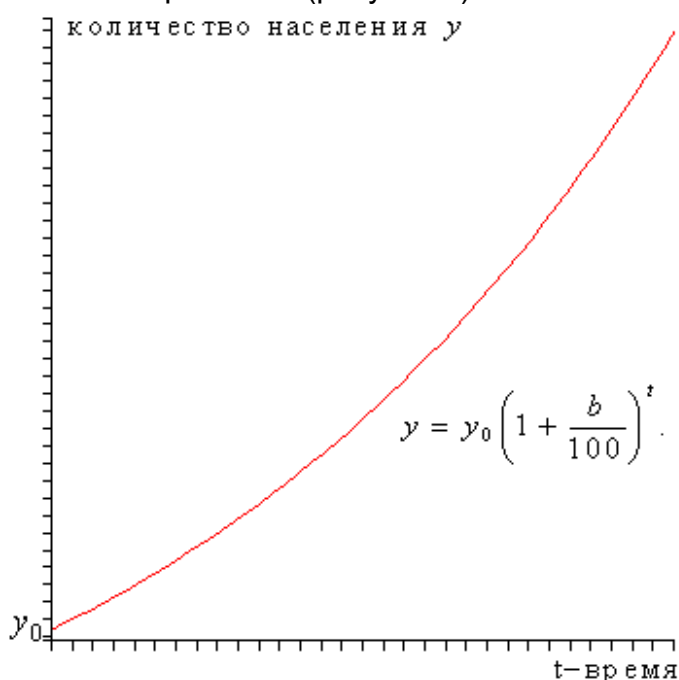

Рисунок 1 – график частного решения

Из графика видно, что с увеличением времени количество населения увеличивается.

Найдём предполагаемое количество населения Узбекистан через 20 лет, зная, что в 2002 г. оно составляло 30 миллионов человек, агодовой прирост населения составил 1%. Подставляя в частное решение $y_0 = 30$, $t = 20$, $b = 1$,

получаем $y = 30 \left(1 + \frac{1}{100}\right)^{20} \approx 36,6$ миллионов человек.

Задача 2. Пуля входит в доску толщиной 12 см со скоростью 200м/сек, а вылетает из доски ,пробив её,со скоростью 40 м/сек.Найти,сколько времени продолжалось движение пули через доску,если сопротивление доски движению пули пропорционально квадрату ее скорости. [2]

Решение. Пусть m - масса пули, s - путь, пройденный ею за время t , отсчитываемое от момента входа ее в доску. Тогда дифференциальное уравнение движения пули через доску будет [3]

$$m \frac{d^2 s}{dt^2} = -k \left(\frac{ds}{dt} \right)^2 \text{ или } \frac{d^2 s}{dt^2} = -a \left(\frac{ds}{dt} \right)^2, \quad a = \frac{k}{m}.$$

Полагая в этом уравнение 2-го порядка $\frac{ds}{dt} = v$, получим уравнение 1-го порядка с разделяющимися переменными

$$\frac{dv}{dt} = -av, \quad \frac{dv}{v^2} = -adt,$$

интегрируя которое, найдем

$$\frac{1}{v} = at + c_1 \text{ или } v = \frac{1}{at + c_1}.$$

По начальному условию $v = 200$ при $t = 0$, данному в задаче, определим постоянную c_1 :

$$200 = \frac{1}{c_1}, \quad c_1 = \frac{1}{200}.$$

Следовательно, зависимость скорости движения пули через доску от времени будет

$$v = \frac{200}{1 + 200at}. \quad (1)$$

Полагая в последнем уравнении $v = \frac{ds}{dt}$, разделяя переменные и интегрируя, получим

$$ds = \frac{200dt}{1 + 200at}, \quad s = \frac{1}{a} \ln(1 + 200at) + c_2.$$

Из условия $s = 0$ при $t = 0$ следует, что $c_2 = 0$.

Следовательно, зависимость расстояния, проходимого пулей в доске, от времени будет

$$s = \frac{1}{a} \ln(1 + 200at). \quad (2)$$

Полагая $v = 40$ в равенстве (1) и $s = 0,12$ (м) в равенстве (2), получим систему уравнений с неизвестными t и a :

$$40 = \frac{200}{1 + 200at}; \quad 0,12 = \frac{1}{a} \ln(1 + 200at).$$

Определив из первого уравнения $1 + 200at = 5$ и подставляя во второе, найдем значение a :

$$0,12 = \frac{1}{a} \ln 5; \quad a = 12 \ln 5.$$

Наконец, подставляем значение α в первое уравнение решаемой системы и определяем из него искомое время полета пули через доску:

$$40 = \frac{200}{1 + (200 \cdot 12 \ln 5)t}; \quad t = \frac{4}{2400 \ln 5} \approx 0,001 \text{ сек.}$$

Вывод.

Характеризуя математику как метод проникновения в тайны природы, можно сказать, что основным путем применения этого метода является формирование и изучение математических моделей реального мира.

Изучая какие-либо физические явления, исследователь прежде всего создает его математическую идеализацию или, другими словами, математическую модель, то есть, пренебрегая второстепенными характеристиками явления, он записывает основные законы, управляющие этим явлением, в математической форме. Очень часто эти законы можно выразить в виде дифференциальных уравнений [1]. Для составления математической модели в виде дифференциальных уравнений нужно, как правило, знать только локальные связи и не нужна информация обо всем физическом явлении в целом. Математическая модель дает возможность изучать явление в целом, предсказать его развитие, делать количественные оценки изменений, происходящих в нем с течением времени. Теория дифференциальных уравнений в настоящее время представляет собой исключительно богатый содержанием, быстро развивающийся раздел математики, тесно связанный с другими областями математики и с ее приложениями.

Список литературы:

1. Петровский И.Г. Лекции по теории обыкновенных дифференциальных уравнений.- М.: Наука, 1970.
- 2.Журко М.Д . Сборник военно прикладных математических задач.- М.: Изд. Академии, 1976 г.
3. Запорожец Г.И. Руководство к решению задач по математическому анализу.- М.: Высшая школа ,1966.

HARBIY KADRLARNI TAYYORLASH MILLIY ARMIYAMIZNING POYDEVORI

TRAINING OF MILITARY PERSONNEL IS THE FOUNDATION OF OUR NATIONAL ARMY

Jozilov Azamat

Jozilov Azamat

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Qo'shinlar kundalik faoliyati va qo'shinlarni boshqarish kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of daily activities of troops and management of troops

Annotatsiya. Maqolada bugungi globallashuv sharoitida harbiy kadrlar tayyorlashning milliy modelini ro'yobga chiqarish, har tomonlama kamol topgan, ta'lim-tarbiyani ongli ravishda idrok eta oladigan, davlat va jamiyat oldida javobgarlik hissini yuragida tuya oladigan kursantlarni tarbiyalash, harbiy ta'lim sohasini tubdan isloh qilish va o'qitishning muddatlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim muassasasi, oliy harbiy ta'lim, qurolli kuchlar, mudofaa, innovatsiya, hamkorlik.

Abstract. In this article justified the realization of the national model of military personnel training cadets who are mature in all aspects, perceive education consciously, fell the sense of responsibility towards the state and society in their hearts, fundamentally reformation of military education and period of education.

Keywords; educational institution, higher military institutions, armed forces, defence innovation, co-operation.

Bugungi kunda dunyoda turli xavf-xatar ehtimollari shiddat bilan ortib borayotgani xalqaro va mintaqaviy vaziyatni har tomonlama tahlil va prognoz qilishni, mamlakatimiz xavfsizligi va barqarorligini ta'minlash, Qurolli Kuchlarimizning jangovar tayyorgarligi va salohiyatini oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni ko'rishni talab etmoqda. Dunyoda xavf-xatar va ziddiyatlar, transmilliy tahdidlar tobora ortib borayotgani, xalqaro hamkorlikni yanada kuchaytirishni taqozo qilmoqda.

Bugun professional asosdagi milliy armiyamizni vatanparvarlikning o'ziga xos maktabi desak, xato qilmaymiz. Ona yurt posbonlarini Jaloliddin Manguberdi, Sohibqiron Amir Temur kabi jasur va mard ajdodlarga munosib vorislar, Vatanimizning haqiqiy himoyachilari etib tarbiyalashdek ustuvor maqsad yo'lidagi sa'y-harakatlarimiz o'z samarasini berayotgani, bu – tinchlik-xotirjamlikning mustahkam ta'minlanayotganiga dalolatdir. Mamlakatimizda harbiy ta'lim tizimini takomillashtirish va uni hozirgi zamon talablariga moslashtirish, zamonaviy ta'lim texnologiyalariga asoslangan jahon andozalari darajasidagi tizimni yaratish umumdavlat siyosatining muhim tarkibiy qismlaridan biri sanaladi.

Oliy Harbiy Ta'lim Muassasasi ta'lim jarayonini oliy harbiy ta'lim dasturlari bo'yicha amalga oshiruvchi davlat ta'lim muassasasidir. Ushbu muassasalarda o'qitish jarayoni quyidagicha davomiylikda amalga oshiriladi:

tayanch oliy harbiy ta'lim dasturlari bo'yicha belgilangan bakalavriat ta'limi yo'nalishlari asosida taktik bo'g'in boshqaruvi ofitser kadrlarini tayyorlash – 4 yildan kam bo'lmagan holda;

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va aloqa harbiy institutida respublikaning muhandislik-texnika oliy ta'lim muassasalarining 3-bosqichini tugatgan nomzodlar tarkibidan belgilangan bakalavriat ta'limi yo'nalishlari asosida taktik bo'g'indagi ofitser kadrlarni tayyorlash – 2 yildan kam bo'lmagan holda;

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Harbiy tibbiyot akademiyasida respublikaning tibbiyot oliy ta'lim muassasalarining 4-5-bosqichlarini tugatgan nomzodlar tarkibidan belgilangan bakalavriat ta'limi yo'nalishlari asosida (1 yil), so'ngra harbiy internaturada (1 yil) taktik bo'g'indagi harbiy tibbiyot ofitser kadrlarini tayyorlash – 2 yildan kam bo'lmagan holda;

O'zbekiston Respublikasi Oliy harbiy aviatsiya bilim yurtida respublikaning muhandislik-texnika oliy ta'lim muassasalarining 2-bosqichini tugatgan nomzodlar tarkibidan belgilangan bakalavriat ta'limi yo'nalishlari asosida taktik bo'g'indagi ofitser kadrlarni tayyorlash – 3 yildan kam bo'lmagan holda;

oliy harbiy ta'lim dasturlari bo'yicha belgilangan magistratura ta'limi mutaxassisliklari asosida operativ-taktik bo'g'in boshqaruvi ofitser kadrlarini tayyorlash – 2 yildan kam bo'lmagan holda;

oliy harbiy ta'lim dasturlari bo'yicha belgilangan magistratura ta'limi mutaxassisliklari asosida operativ-strategik (strategik) bo'g'in boshqaruvi ofitser kadrlarini tayyorlash – 1 yildan kam bo'lmagan holda;

oliy harbiy ta'lim dasturlari bo'yicha belgilangan klinik ordinaturasida tor mutaxassisliklar bo'yicha tibbiyot kadrlarini tayyorlash – 2 yildan kam bo'lmagan holda;

oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim dasturi bo'yicha harbiy fan sohasidagi dissertatsiya tadqiqotlari, individual rejalar asosida oliy malakali harbiy - ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlarni tayyorlash – 3 yilgacha;

ofitserlarni mutaxassislik yo'nalishlari bo'yicha malakasini oshirish – 3 oygacha.

OHTM o'z faoliyati davomida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari va farmoyishlari, O'zbekiston Respublikasi mudofaa vaziri va Qurolli Kuchlar bosh shtabi boshlig'ining buyruq va direktivalari, boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlar, mazkur Nizom va OHTM ustaviga amal qiladi.

Shuningdek, OHTM jangovar va safarbarlik shayligi, garnizon xizmati masalalari bo'yicha OHTM joylashgan harbiy okrug qo'shinlari qo'mondonining buyruqlariga amal qiladi.

OHTM bevosita O'zbekiston Respublikasi mudofaa vazirining yo'nalish bo'yicha tegishli o'rinbosariga bo'ysunadi.

O'zbekiston Respublikasi mudofaa vazirining ta'lim sohasi uchun mas'ul o'rinbosari OHTM faoliyati ustidan nazorat yuritish va ushbu faoliyatni muvofiqlashtirishni (koordinatsiya qilishni) Mudofaa vazirligining Harbiy kadrlarni tayyorlash boshqarmasi orqali amalga oshiradi.

OHTM Jangovar Bayroqqa, haqiqiy nomi yozilgan va O'zbekiston Respublikasi gerbi tasvirlangan muhr, mustaqil balans, bank muassasalarida o'z hisob raqami va shu kabi boshqa hisob raqamlar, burchak muhri va boshqa rekvizitlar, OHTM nizomi va belgilangan tasvirli emblemaga ega bo'lgan yuridik shaxs hisoblanadi.

OHTM oldiga qo'yilgan asosiy vazifalar:

o'z Vatani – O'zbekiston Respublikasiga va xalqiga sodiq, OHTM bitiruvchisining ixtisoslik bo'yicha tayyorgarlik darajasiga qo'yilgan malaka talablariga javob beradigan mutaxassislar tayyorgarligini sifatli tashkillashtirish;

harbiy bo'linmani mohirona boshqarish, murakkab taktik vaziyatda tezkor qaror qabul qilish va mustaqil harakatlanish, maqsadga muvofiq qarorlarni qabul qilish va

shaxsiy namunasi bilan o'z bo'ysunuvchilarini jangovar-xizmat vazifalarini bajarishga safarbar etish qobiliyatiga, harbiy ish sohasida chuqur bilimlar, yuksak ma'naviy-ruhiy, ma'naviy-axloqiy fazilatlariga, yetakchilik, keng dunyoqarash va intellekt, yuqori tashkilotchilik va boshqaruvchanlik faoliyatiga oid sifatlariga ega hamda ishonib topshirilgan jangovar texnika va qurol-aslahani to'g'ri qo'llashga oid ko'nikmalarni puxta egallagan ofitserlarni tayyorlash;

OHTM magistratura mutaxassisliklari bo'yicha ixtisosligi va yo'nalishiga mos keluvchi ilmiy-pedagogik kadrlar bilan ta'minlash;

o'quv rejalari va dasturlariga muvofiq tashkilotlarda magistratura tinglovchi va kursantlarining amaliyotlari, stajirovkasi va magistrlik dissertatsiyalarining tajriba-sinov qismlarini bajarishi uchun bu tashkilotlar bilan OHTM (fakultet, kafedralar) o'rtasida shartnomalar va kelishuvlarni tuzish;

magistratura tinglovchilarini tayyorlash jarayoniga O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim muassasalari, tarmoq ilmiy-izlanuvchilik va loyiha muassasalarining yetakchi olimlari, shuningdek xorijiy olimlar, yuqori malakali, tajribali mutaxassislarning soatbay asosida ishga jalb qilish;

operativ-taktik va taktik pog'onaga mansub ofitser kadrlar va harbiy pedagoglarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakalarini oshirish;

professor-o'qituvchilar tarkibining professional mahoratlarini oshirish, qo'shinlarda katta tajriba to'plagan ofitserlarni, yuqori malakali mutaxassislarni, mamlakatimizning yetakchi oliy ta'lim muassasalarining o'qituvchilarini o'qituvchilik faoliyatiga jalb etish;

o'quv va moddiy-texnik bazani rivojlantirish, ta'lim jarayoniga ta'limning zamonaviy texnologiyalari, usullari, texnik vositalari va kompyuter texnologiyalarini tadbiq qilish;

ta'lim jarayoni va qo'shinlarning kundalik jangovar-xizmat faoliyati o'rtasida uzluksiz aloqani ta'minlash;

jangovar harakatlar olib borishning zamonaviy usullarini hamda harbiy fan va texnika sohasida erishilgan so'nggi yutuqlarni chuqur tahlil qilish asosida o'quv va uslubiy adabiyotlar, qo'llanma va nizomlarni ishlab chiqish;

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safidagi harbiy xizmat va ofitserlik kasbi nufuzini oshirishda faol ishtirok etish.

O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi tasarrufidagi OHTMga o'qishga qabul qilingan fuqarolar va muddatli harbiy xizmatchilar ushbu muassasa kursantlari ro'yxatiga kiritilishlari bilan bir vaqtda, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safida harbiy xizmatni o'tashga doir dastlabki shartnoma tuzadilar, shartnoma bo'yicha harbiy xizmatchilar esa OHTM kursantlari ro'yxatiga kiritilishlari mobaynida yangi shartnoma tuzadilar. OHTMga o'qishga qabul qilingan shaxslar bilan shartnoma ushbu muassasada tahsil ko'rish muddatiga hamda o'qishni tamomlaganidan so'ng ofitser lavozimlarda majburiy ravishda besh yil harbiy xizmat o'tash sharti bilan tuziladi.

Shartnoma yozma ko'rinishda, harbiy xizmatni o'tashga doir namunali shartnomaga (oliy harbiy ta'lim muassasasi kursanti sifatida harbiy xizmat o'tash to'g'risidagi shartnomaga) muvofiq tuziladi.

Kursantlik shartnomasini tuzishni rad etgan fuqarolar va harbiy xizmatchilar OHTM kursantlari ro'yxatiga kiritilmaydilar[1].

Ushbu vaziyatdan kelib chiqib, Milliy armiyamizning jangovar qudratini oshirish maqsadida harbiy kadrlarni tayyorlash tizimini xalqaro talablar darajasiga yetkazilishi talab etilmoqda.

2022-yil 28-yanvarda 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida Prezident farmoni № PQ-60 qabul qilindi va yettita yo'nalishda ishlar faoliyati belgilab berildi. Jumladan, yettinchi yo'nalish – Mamlakatimiz xavfsizligi va mudofaa salohiyatini kuchaytirish, ochiq, pragmatik va faol tashqi siyosat olib borish bo'lib, unda:

Qurolli Kuchlar yagona avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimini yaratish va raqamlashtirishni yanada takomillashtirish;

Qurolli Kuchlarda yagona axborot kommunikatsiya tizimini yaratish va axborot xavfsizligini ta'minlash;

Mudofaa vazirligi qo'shinlarining jangovar shayligi va tayyorgarligi hamda o'quv moddiy-texnika bazasini yanada takomillashtirish;

Oliy harbiy ta'lim muassasalariga nomzodlarni saralash va tanlab olish tizimini yanada takomillashtirish;

Mudofaa vazirligi qo'shinlarida rahbar lavozimlariga kadrlar zaxirasini yaratish tizimini rivojlantirish;

Qo'shinlarni zamonaviy qurol-aslaha, harbiy va maxsus texnika hamda jihozlar bilan ta'minlash;

Qurolli Kuchlarda axloqiy-ruhiy ta'minotni va harbiy psixologlar institutini yanada takomillashtirish hamda harbiy xizmatchilarning jangovar ruhiyatini oshirish bo'yicha chora-tadbirlarni belgilash;

davlat harbiy tashkilotining boshqaruv tizimiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish;

Qurolli Kuchlarga vazifalarni o'z vaqtida qo'yish va aniqlashtirish, ularning harakatlarini moddiy-texnikaviy jihatdan har tomonlama ta'minlash;

O'zbekiston Respublikasi fuqarolarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash va ularda Vatan taqdiri uchun javobgarlik tuyg'usini mustahkamlash borasida uzluksiz ishlar olib borish, shuningdek Qurolli Kuchlarning shaxsiy tarkibini ma'naviy-axloqiy va psixologik jihatdan samarali tayyorlash;

yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tadbirlarini yanada kuchaytirish belgilab berilgan.

Bundan kelib chiqqan holda har bir harbiy tashkilot o'z ish faoliyatini belgilangan talablar asosida to'g'ri rejalashtirishi va tahkil etishi zarurdir [2].

Xulosa qilib aytganda Qurolli Kuchlarimizni malakali kadrlar bilan ta'minlash muammosini samarali hal qilishda, Vataniga, O'zbekiston Respublikasi xalqiga sidqidildan sodiq, harbiy jamoani boshqara oladigan, murakkab taktik vaziyatlarda tezkorlik bilan to'g'ri qaror qabul qiladigan va mustaqil harakatlana oladigan, shaxsiy namunasi bilan bo'ysunuvchilarini jangovar vazifalarni samarali bajarishga yo'naltira oladigan, harbiy soha bo'yicha chuqur bilimga, yuksak axloqiy-ruhiy, ma'naviy-ma'rifiy va yetakchilik fazilatlariga ega, keng dunyoqarash va aql-idrok sohibi, tashkilotchilik, boshqaruv faoliyatlari hamda ishonib topshirilgan jangovar texnika va qurol-aslahalarni to'g'ri ishlatish bo'yicha yuqori malakaga ega ofitserlarni tayyorlash bosh maqsadimiz. Bunda chuqur bilim va amaliy ko'nikmalarga ega bo'lgan, yuksak axloqiy-ruhiy, ma'naviy yetuk tarbiyachi ofitser kadrlarning salohiyati, ta'lim tizimiga innovatsiyalarni o'z vaqtida kiritilishi, o'qituvchilarda ijodkorlik sifatlarini rivojlantirish zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mudofaa vazirligi oily harbiy ta'lim muassasalarida harbiy kadrlarni tayorlash tizimini takomillashtirish to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirining 505-sonli buyrug'i 2020-yil 30-iyul. –T., 2020. – C. 44-45.

2. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida Prezident farmoni № PQ-60 2022-yil 28-yanvar

KURSANT VA TINGLOVCHILARNI O'QUV TARBIYAVIY JARAYONDA KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF CADETS AND LISTENERS

Umarov Maxmudjon Jakbarovich
Умаров Махмуджон Жакбарович

Chirchiq oliy tank qo'mondolik muhandislik bilim yurti
Qurollanish va otish kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of Armament and weapons training

Annatotsiya. Maqolada kursant (tinglovchi)larning o'quv tarbiyaviy jarayonda kasbiy kompetentligini shakllantirish yo'nalishlari, mexanizmlari, rivojlantirishning shart-sharoitlari va imkoniyatlaridan unumli foydalanish to'g'risida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar. kompetentlik, kompetensiya, o'quv jarayoni, pedagog kadrlar, rivojlantirish, shakllantirish.

Abstract. The article talks about the directions, mechanisms, conditions and opportunities for development of cadets (students) in the educational process, and how to use them effectively.

Keywords. competence, competence, educational process, pedagogical personnel, development, formation

Bugungi kunda mamlakatimiz xalqining tinch-osuda hayotini himoya qilish zaruriyatidan kelib chiqqan holda amalga oshirilayotgan harbiy islohotlarning talablaridan biri Qurolli Kuchlarimiz uchun yuqori malakali mutaxassislar, yuksak intellektual, ma'naviy-axloqiy salohiyatga ega bo'lgan, kasbiy kompetentligi yuqori darajada shakllangan harbiy kadrlarni tayyorlashdan iborat.

Mamlakatimizda oliy harbiy ta'lim tizimini takomillashtirish va uni hozirgi zamon talablariga moslashtirish, zamonaviy ta'lim texnologiyalariga asoslangan jahon andozalari darajasidagi tizimni yaratish umumdavlat siyosatining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi.

Qurolli Kuchlarimizning ilk shakllanish yillaridanoq professional harbiy kadrlarni tayyorlash va harbiy xizmatchilarning soha bo'yicha bilimlarini oshirish, ko'nikmalarini mustahkamlash masalasiga katta e'tibor qaratildi. Ushbu ustuvor masala bugun ham o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q.

Zero, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni Sh.Mirziyoyev Qurolli Kuchlar tashkil etilganligining 25 yilligi munosabati bilan Vatan himoyachilariga yo'llagan bayram tabrigida «Hozirgi vaqtda jahonda va mintaqamizda harbiy-siyosiy vaziyat keskin o'zgarib, milliy va global xavfsizlik sohasida xatar va tahdidlar tobora kuchayib bormoqda. Ana shunday o'ta mas'uliyatli vaziyat va hayotning o'zi erishgan barcha yutuqlarimizni, shu bilan birga, yo'l qo'ygan kamchiliklarimizni chuqur va tanqidiy tahlil qilishni barchamizdan talab etmoqda», deb ta'kidlagan edi.

Shu munosabat bilan kursant (tinglovchi)lar o'quv tarbiyaviy jarayonida kasbiy kompetentligini shakllantirish uchun real hayotda va kasbiy amaliyotda asosiy kompetentligini qo'llash qobiliyatiga ega bo'ladigan oliy harbiy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari tarkibini qayta tayyorlash, ularning malakasini oshirish imkoniyatlaridan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir.

O'quv jarayonida kompetentli yondashuv, kursant (tinglovchi)larning kasbiy va boshqa shaxsiy sifatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lib, ularning intellektual salohiyati va jangovar qobiliyatlarini oshirish imkonini beradi.

Kompetentli yondashuvning maqsadi ta'lim sifatini ta'minlashdir. Ta'lim tizimini takomillashtirish muammolari bo'yicha chop etilgan hujjatlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'lim mazmunining yangilanishida asosiy birlik sifatida kompetentlik va kompetensiya qaralmoqda.

«Kompetensiya» va «kompetentlik» tushunchalari ilk bor AQShda qo'llangan bo'lib, «insonning bilimlariga asoslangan, ijtimoiy-kasbiy hayoti faoliyatida belgilangan shaxsiy va intellektual tajribasi» sifatida talqin etilmoqda.

«Kompetensiya», «kompetentlik», «kompetentli» tushunchalarining o'zi adabiyotlarda va lug'atlarda keltirilgan. Masalan, «Inglizcha-o'zbekcha lug'at»da quyidagicha ta'rif keltiriladi: «kompetensiya» «kompetent» (lot. *competense* - omilkorlik, xabardorlik, biror belgilangan sohani tushunadigan, biladigan; *sompetent* - bilimdon; o'zining qonuniy huquqiga ega bo'lgan, biror ishni hal qilish yoki bajarish).

Kompetentlik va kompetensiya tushunchalari I.V.Petrova, YE.V.Sadon, O.YE. Gavrilova, A.V.Tarasova kabi olimlarning ilmiy ishlarida keltirilgan. Shuningdek, YUNESKOning «The competent teacher 2010-2020» konsepsiyasida ham kompetentlik tushunchasining zamonaviy talqini hamda amaliy ahamiyati alohida yoritib o'tilgan.

Shu nuqtai nazardan, mamlakatimizda kursantlarning o'quv tarbiyaviy jarayonida kasbiy kompetentligini rivojlantirish bo'yicha alohida ilmiy izlanishlar olib borilmaganligini inobatga olsak, Qurolli Kuchlar tizimida harbiy ta'lim-tarbiya yuzasidan mavjud muammolar, ya'ni harbiy xizmatchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish kabi masalalar ilmiy jihatdan aniqliklar kiritishni talab etadi.

Shu maqsadda oliy harbiy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari o'qitish jarayonida harbiy xizmatchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonida yuzaga kelayotgan kamchilik va muammolarni quyidagilarda ifodalash mumkin:

tinglovchi va kursantlarga o'z fani bo'yicha ta'lim berishda zamonaviy pedtexnologiyalarni samarali qo'llay olishi darajasini rivojlantirish;

o'quv jarayonini faollashtirish hamda o'quv materiallarini o'zlashtirishning yuqori darajasiga erishish, tinglovchi va kursantlarni mustaqil fikrlashga va o'z fikrini erkin bayon etishga o'rgatish;

shaxsiy tarkib bilan o'tkaziladigan konsultatsiyalar hamda harbiy-ilmiy to'garak a'zolari ishlarining o'z vaqtida tashkillashtirilishi va samaradorligini qattiq nazoratga olish;

mashg'ulotlarga sababli qatnasha olmagan (qorovul, naryad, gospital, tibbiyot punktida bo'lganlar va b.) tinglovchi va kursantlar bilan alohida shug'ullanish, mashg'ulotlarni o'zlashtirib olishlari uchun doimiy aloqani o'rnatish, ularga shart-sharoitlar yaratib berish;

o'quv jarayoni sifatini yanada oshirish choralari ko'rish, tinglovchi va kursantlarning mustaqil tayyorgarlik darslarini qattiq nazoratga olish;

mashg'ulotlar davomida tinglovchi va kursantlarning mustaqil fikrlash va o'z fikrini erkin bayon etish ko'nikmalarini rivojlantirish;

kursantlarni o'qitilayotgan fanlardan o'zlashtirishlari darajasini yuqori, past ko'rsatkichlar bo'yicha tahlil qilib borish va past o'zlashtirish ko'rsatkichlari sabablarini o'rganib, kafedralar malakali professor-o'qituvchilari bilan hamkorlikda bajariladigan ishlar samarasini yanada oshirish;

o'qitish jarayonida harbiy xizmatchilarning olgan nazariy bilimlari va tajribalarini amaliy faoliyatda samarali ravishda qo'llay olish imkoniyatlarini yanada rivojlantirish;

o'qitish jarayoniga qo'yilayotgan kompetensiyalardan kelib chiqqan holda harbiy xizmatchilarning kasbiy bilim, qobiliyat va ko'nikmalarini faoliyatga bog'lash va takomillashtirishga layoqatlilik darajasini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

Harbiy soha nuqtai nazaridan kelib chiqqan holda, fan va texnikaning taraqqiyot darajasi, zamonaviy urushlarning xususiyatlarini hisobga olib, kursant va tinglovchilarning o'quv tarbiyaviy jarayonida kasbiy kompetentligini shakllantirish va zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida ularning bilim, ko'nikma va malakalarining puxta va chuqur bo'lishini taqozo qiladi. Kursant va tinglovchilarning professional tayyorgarligi, ularning soha bo'yicha nazariy va amaliy bilim, ko'nikma va malakalari qanchalik puxta va mustahkam bo'lsa, ular yangi o'quv materiallarini ham shunchalik ongli, chuqur va puxta egallaydilar.

Ta'lim beruvchi shaxsiy tarkibga u egallayotgan mutaxassislikning xususiyati, har bir mashg'ulot mavzusining mazmuni va maqsadlaridan kelib chiqqan holda mashg'ulotlarni turli shakllarda rejalashtiradi va tashkil etadi.

O'z maqsadiga ko'ra yangi nazariy bilimlar berish, mavjud bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, rivojlantirish, tekshirish, baholash mashg'ulotlari bo'lib, ularning har biridan alohida yoki bir mashg'ulotning o'zida bir necha turidan foydalanish mumkin. Masalan, ma'ruza mashg'ulotida shaxsiy tarkibga faqat yangi o'quv materialini (yangi bilimlarni) berish bilan kifoyalanibgina qolmay, shu mashg'ulotning o'zida o'tgan mavzuni qisqacha takrorlash va yangi materialni mustahkamlash mumkin.

Mashg'ulot qaysi shaklda tashkil etilmasin, uning asosiy maqsadi yuqori malakali professional harbiy mutaxassis tayyorlash dasturi talablariga javob bergan holda shaxsiy tarkibga zarur bilimlarni berish, ko'nikma va malakalarni shakllantirish hamda rivojlantirish, keng dunyoqarashga ega bo'lgan kursant va tinglovchilarning o'quv tarbiyaviy jarayonida kasbiy kompetentligini rivojlantirishdan iborat.

Kursant va tinglovchilarning o'quv tarbiyaviy jarayonida kasbiy kompetentligini rivojlantirishda o'qitishning zamonaviy pedtexnologiyalaridan oqilona foydalanish muhim ahamiyatga ega. Oliy harbiy ta'lim muassasalari pedagoglarining vazifasi ta'lim oluvchi kursant va tinglovchilarning o'z-o'zini takomillashtirish qobiliyatini shakllantirish va rivojlantirishdan iborat.

Shu boisdan, harbiy ta'lim tizimida mashg'ulotlarning mazmunini chuqur va ko'zlangan maqsadga yetkazish uchun bugungi kunda zamonaviy pedtexnologiyalardan samarali foydalangan holda mashg'ulotlarni qiziqarli tarzda olib borish imkoniyatlarini kengaytirish zarur.

Harbiy bilim yurtlarida fan va texnikaning taraqqiy etgan bir davrida tinglovchi va kursantlarga uzluksiz ravishda yangi ma'lumotlarni yetkazish bilan birga mutaxassislik ma'lumotlarini yetkazishda kasbiy ko'nikma va malakalar tizimidan to'g'ri foydalanish, tinglovchi va kursantlarni kasbiy kompetentligi yuqori darajada shakllangan qilib tarbiyalashda harbiy ta'lim o'qituvchisi har tomonlama bilim va malakaga ega bo'lishi lozim.

Shuningdek, har bir harbiy ta'lim o'qituvchisi o'z sohasining ustasi, mohir tarbiyachi, jonkuyar va fidoiy bo'lishi uchun o'z ustida tinmay izlanishi, o'z ishiga ijodiy yondashishi, ta'lim oluvchilarni fanga qiziqтира olishi kerak bo'ladi.

Bunga erishish uchun esa maxsus fanlar o'qituvchilari va kasb o'qituvchilari o'z mehnat faoliyatining mazmunini to'g'ri rejalashtira olishi, ta'lim jarayoniga o'qitish texnologiyalarini to'g'ri qo'llay olishi, axborot texnologiyalarini bilishi hamda zamonaviy pedtexnologiyalardan mashg'ulot jarayonida samarali foydalana olishi lozim.

O'qituvchilar darsga tayyorlanayotganda har xil interfaol metod va usullarni qo'llab, yangi materialni qanday bayon qilishni o'ylaydi. Shu boisdan, hozirgi zamonaviy o'qituvchini kursant va tinglovchilarga ta'lim-tarbiya berishning zamon talabiga javob beradigan ilg'or pedagogik texnologiyalardan xabardor qilib borish bilan birga, ularni amalga oshirish texnologiyalari bilan tanishtirish maqsadga muvofiqdir. Oliy harbiy ta'lim muassasalari kursant va tinglovchilarning o'quv tarbiyaviy jarayoniga yangicha yondashuv asosida, «Charxpalak», «Blits-so'rov», «Klaster», «Qarorlar shajarasi», «Rezyume», «BBB» kabi grafikli organayzerlar vositasi hamda «Aqliy xujum», «Delfi», «Bumerang», «Zinama-zina», «FSMU», «Barcha omillarni hisobga ol!», «Intervyu», «6x6x6», «3x4»¹ va boshqa shu kabi zamonaviy interfaol pedagogik texnologiyalarni keng tadbiq etish orqali ularning kompetentligini rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Bunday interfaol metodlardan mashg'ulot vaqtida foydalanish ta'lim oluvchilar va o'qituvchi orasida ma'lumot almashish muhitini kengaytirib, ta'lim oluvchilar o'zlarini bu muhitda erkin tutishi orqali o'z fikr-mulohazalarini ravon ifoda etish, mantiqiy fikrlash, to'g'ri qarorlar qabul qila olish qobiliyatlarini rivojlantirishi, kasbi, sohasiga doir meyoriy hujjatlarni puxta o'zlashtirishlari uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Bu esa, o'z navbatida, harbiy xizmatchilar tomonidan yangi g'oya va loyihalarning ixtiro etilishiga yana bir yangi qadam bo'lar edi.

Ma'lumki, hozirgi globallashuv sharoitida ishlab chiqarish juda tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Zamonaviy jangovar texnika va qurol-aslahalar, texnologik jarayonlar uzluksiz takomillashib bormoqda. Bu ma'lum darajada harbiy ta'limda o'z aksini topishi kerak. Demak, pedagog-o'qituvchilar fan va texnika sohasidagi taraqqiyotni uzluksiz kuzatib borishi, ulardan ta'lim oluvchilarni tushunarli shaklda xabardor qilib turishi va o'z mahorati ustida tinmay izlanishlar olib borishi zarur.

Buning uchun oliy harbiy ta'lim muassasalari ofitser-pedagoglari o'z oldiga qo'yilgan mas'uliyatli va dolzarb vazifalarni bajarish, ta'lim-tarbiya jarayoniga bo'lgan yangicha qarashlarni rivojlantirish hamda kursant va tinglovchilarning kasbiy kompetentlik sifatlarini shakllantirishlari uchun quyidagi taklif va fikrlarni keltiramiz.

Jumladan:

o'z kasbiy faoliyatini samarali tashkil etishga undovchi yangi bilimlarni o'zlashtirishga intilish;

kursant va tinglovchilarda yuksak axloqiy-ruhiy va jangovar fazilatlarni tarbiyalash;

axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda, o'z faniga tegishli bo'lgan ilmiy-texnik taraqqiyotning ilg'or tajribalarni o'rganish;

zamonaviy qurol-yarog'lar va jangovar texnikalarni o'rganish, tinglovchi va kursantlarning shaxsiy xususiyatlari, ularga ta'sir ko'rsatuvchi samarali omillarni, shuningdek, axloqiy va huquqiy normalarni, Umumharbiy Nizomlar talablarini bilishi va amaliyotda qo'llay olishi;

o'z fani mashg'ulotlarining o'quv-tarbiyaviy maqsadlariga erishish, yangilikka, yangi natijalarga intilib yashash, o'z faoliyatining ahamiyatini oshirish, tinglovchi va kursantlarning umumiy madaniyatini rivojlantirish;

o'z faniga tegishli bo'lgan axborotlarni yig'ish, saqlash, qayta ishlash va undan maqsadli foydalanish usullarini egallash, internetdan ma'lumot olish va ma'lumotlar kiritish ko'nikmasiga ega bo'lish;

tinglovchi va kursantlarning kasbiy faoliyatlarida asosli mustaqil qarorlar qabul qila olishga bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni takomillashtirib borishga o'rgatish;

har bir harbiy xizmatchiga mardlik va matonat, Vatanga sadoqat bilan xizmat qilishdan faxrlanish hissini singdirish;

bo'linma komandirlarining o'quv jarayonini mustahkamlash bo'yicha javobgarligi va rolini oshirish.

Shunday qilib, bugungi zamonaviy sharoitda Qurolli Kuchlarimizni malakali kadrlar bilan ta'minlash muammosini samarali hal qilishda, birinchi navbatda, hozirgi kun talablariga javob bera oladigan, o'z kasbining ustasi bo'lgan, qo'l ostidagi shaxsiy tarkibni har qanday sharoitda boshqara oladigan, ularni o'qitib, tarbiyalab, o'z Vataniga sadoqatli, harbiy burch va qasamyodga sodiq qoladigan jangchi qilib tarbiyalashda chuqur bilimga ega bo'lgan tarbiyachi ofitser-pedagoglarning o'rni kattadir.

Shu ma'noda bugungi globallashuv sharoitida harbiy kadrlar tayyorlashning milliy modelini ro'yobga chiqarish, har tomonlama kamol topgan, ta'lim-tarbiyani ongli ravishda idrok eta oladigan, davlat va jamiyat oldida javobgarlik hissini yuragida tuya oladigan harbiy xizmatchilarni tarbiyalashni nazarda tutish bilan birga, harbiy ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, harbiy oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlari kasbiy kompetentligini rivojlantirish, malakasini yanada oshirish, ularning chet tillarni egallashi, ta'lim jarayonlarini tashkil etish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalarni o'zlashtirishi va o'quv ishlariga eng yangi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etishi muhim omil hisoblanadi.

Xulosa o'rnida, zamonaviy jamiyatimizning jadal sur'atlarda rivojlanishi va yangilanishi harbiy-siyosiy vaziyat tez o'zgarib, xavfsizlik sohasidagi xatar va tahdidlar tobora kuchayib borayotganligi bilan ajralib qolmoqda. Shu boisdan, professional harbiy kadrlarni tayyorlash ularning intellektual salohiyati, kasbiy kompetentligini rivojlantirish, jahon hamjamiyatida rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali professional harbiy kadrlarni tayyorlash milliy tizimini yaratish masalasi ustuvor mezon sifatida muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlari:

1. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tashkil etilganining 25 yilligi munosabati bilan Vatan himoyachilariga bayram tabrigi. // «Postda» ro'znomasi, 2017 yil 3-son.

2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni. Oliy ta'lim. Me'yoriy hujjatlar to'plami. - T.: «Sharq», 2013.

3. Nazarov S., Nazarova F., Adizova N., Poltayeva D. Inglizcha-o'zbekcha lug'at. English-Uzbek Dictionary. - T.: 2013.

4. Ro'ziyeva D., Usmonboyeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar mohiyati va qo'llanilishi. / Metodik qo'llanma. - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2013. -111-112-b.

5. To'rayev B.Z., Muqimova G.X. Ta'limda kompetentli yondashuv: o'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirish. // «O'zbekiston oliy ta'lim tizimida kadrlar resurslarini boshqarish va rivojlantirish» mavzusidagi Respublika seminar materiallari. - T: «Iste'dod» jamg'armasi, TDPU. 2014. -52-b.

YOSHLARNI HARBIY VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA USTOZ-TARBIYACHINING SHAXSIY FAZILATLARI

EDUCATING YOUTH IN THE SPIRIT OF MILITARY PATRIOTISM PERSONAL QUALITIES OF THE EDUCATOR

Umirov Doniyor Berdiyevich
Умиров Дониёр Бердиевич

*Chirchiq oliy tank qo'mondolik muhandislik bilim yurti
Qurollanish va otish kafedrasini
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of Armament and weapons training*

Annotatsiya. Ushbu maqolada yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, insoniyat tarixining barcha bosqichlarida yosh avlod tarbiyasi, komil insonni tarbiyalab yetishtirish masalasi, Shu bilan birga ularning kasbiy mahoratiga, bilimi saviyasiga, axloqiy sifatlariga yuksak talablar qo'yib kelinadi.

Kalit so'zlar: Yosh avlod, vatanparvarlik, sadoqat, kasbiy maxorat, ta'lim-tarbiya, pedagog, ilim, urf odat.

Abstract. In this article, the issue of educating young people in the military-patriotic spirit, educating the young generation at all stages of human history, raising a perfect person, at the same time high demands are placed on their professional skills, knowledge level, and moral qualities.

Key words: Young generation, patriotism, loyalty, professional skills, education, pedagogue, science, tradition.

UNUTMANG!!! Hayot betakror uning har daqiqasi g'animat, bilingki, aynan siz tanlangansiz, unga loyiq bo'ling.

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan yoshlarga oid davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari va asosiy prinsiplari asosida olib borilar ekan, hozirgi murakkab globallashuv davrida, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari shiddat bilan rivojlanib borayotgan sharoitda yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bilan bog'lik dolzarb vazifalar va ularni hal etish yo'llari, davlat va nodavlat notijorat tashkilotlari, oila, mahalla, ta'lim-tarbiya institutlarining bu boradagi roli va ahamiyatini, o'zaro hamkorligini milliy va xalqaro huquqiy normalarni hisobga olgan holda belgilab olish va ishlarni bir biriga murakkab bog'lagan holda olib borish kerakligini talab etmoqda.

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruxida tarbiyalashning maqsadi yoshlarda jamiyatning turli tarmoqlari, ayniqsa, harbiy soha bilan aloqador bo'lgan davlat xizmati turlarida faollik ko'rsatish, tinch va harbiy sharoitda Konstitutsiya va harbiy burchga sadoqatli bo'lish, ularda o'z yurti va xalqi taqdiri uchun yuksak mas'uliyat va javobgarlik kabi muhim xususiyatlarni shakllantirishdan iboratdir.

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruxida tarbiyalashda asosiy vazifalar qilib quyidagilarni maqsad qilib olish va yo'naltirish o'rinlidir:

yoshlarni milliy g'oya va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning qalbi va ongiga Vatan himoyasi sharaflari va muqaddas burch ekanini chuqur singdirish;

qadimiy tariximiz va madaniyatimiz, jonajon Vatanimizning mustaqilligi va ravnaqi yo'lida fidokorona kurashgan milliy qahramonlarimiz bilan faxrlanish, ularga munosib bo'lish tuyg'usini shakllantirish, milliy armiyamizning qudrati va salohiyatiga bo'lgan ishonchni kuchaytirish;

milliy armiyamizga jismonan baquvvat va ma'nan yetuk yoshlar zarurligi, harbiy xizmat har bir O'zbekiston fuqarosi uchun muqaddas burch ekanini haqidagi tushunchani hamda bu boradagi nazariy-amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash;

yoshlarda yon-atrofimiz va jahonda ro'y berayotgan siyosiy-ijtimoiy jarayonlarga milliy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda yondashish ko'nikmalarini, turli ichki va tashqi

tahdidlarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish;

har qanday murakkab vaziyatlarda tezkor va mustaqil qaror qabul qilish, zamonaviy harbiy texnika vositalaridan samarali foydalanish malakasiga ega yoshlarni tarbiyalash;

O'zbekiston manfaatlarini nafaqat harbiy sohada, balki hayotning barcha jabhalarida himoya qilishga tayyor turish, yurt uchun fidoyi bo'lish – bu bugungi kun talabi ekanini hayotiy misollar va ta'sirchan vositalar orqali yoshlar ongiga singdirib borish.

Quyidagi asosiy prinsiplarga tayangan holda yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash o'rinli hisoblanadi:

ilmiylik;

tarixiylik;

aniqlik va tezkorlik;

muntazamlik;

faollik;

ta'lim va tarbiya ishlarining uyg'unligi;

tarbiya jarayonining izchilligi;

harbiy-vatanparvarlik tarbiyasida erishilgan ijobiy natija va yutuqlarga tayanish.

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning usullari.

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash usullari yoshlarda zarur hayotiy bilim, ko'nikma, maxorat va mustahkam irodani, yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan bulishi, ularning ongi, ruhiyati va faoliyatiga ta'sir ko'rsatadigan omillardan iboratdir.

Quyidagilar yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning usullari hisoblanadi:

ishontirish;

mashq qildirish va mustaqil ishlash;

kuzatish;

rag'batlantirish;

o'rnak ko'rsatish va shaxsiy namuna.

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash turli shakllarda, jumladan, ilmiy-amaliy anjumanlar, savol-javob kechalari, kitobxonlik, o'yinlar, mashhur kishilar bilan uchrashuvlar tarzida va boshqa shakllarda tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Ular ma'naviy-ma'rifiy ishlarining rang-barangligini ta'minlaydi, pirovard natijada jamiyatda sog'lom ijtimoiy-ma'naviy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tariximizning o'tish bosqichlarida yoshlarni tarbiyalashda, ta'lim berishdagi ustoz-tarbiyachining tarbiyalanuvchiga berishi kerak bo'lgan e'tibori va nazari.

Insoniyat tarixining barcha bosqichlarida yosh avlod tarbiyasi, komil insonni tarbiyalab yetishtirish masalasi eng muhim vazifalardan sanalib kelingan. Shu sababli, har doim o'qituvchi va tarbiyachiga alohida hurmat va e'tibor ko'rsatilgan. Shu bilan birga ularning kasbiy mahoratiga, bilimi saviyasiga, axloqiy sifatlariga yuksak talablar qo'yib kelinadi.

Ma'lumki, umumiy ta'lim maktablarida, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlarida yoshlarga ta'lim-tarbiya beruvchi mutaxassisni o'qituvchi, muallim, pedagog, ustoz, mudarris, domla deb yuritiladi. O'qituvchilik eng qadimiy va boqiy kasblardan hisoblanadi.

O'qituvchilik kasbining, u bilan birga pedagogika ilmining, pedagogik axloqning vujudga kelishi tarbiyaning paydo bo'lishi, ya'ni insonlar to'plagan yurish-turish, hatti-harakatlar, mehnat sohasidagi dastlabki tajribalarni, urf-odatlarini, aqliy, axloqiy, ilohiy bilimlarni yoshlarga o'rgatish; yozuv ixtiro qilingach o'qish, yozishni o'rganish uchun tashkil etilgan dastlabki maktablarning paydo bo'lishi bilan uzviy bog'liq.

Insoniyat to'plagan turmush tajribasini yoshlarga o'rgatish, ularni hayotga, mehnat faoliyatiga tayyorlash ehtiyoji natijasida qadim zamonlardayoq ta'lim va tarbiya mustaqil ijtimoiy faoliyat sifatida paydo bo'ldi.

Materialistik ta'limotga ko'ra ibtidoiy tuzum davrida tarbiya mehnat jarayonida vujudga kelgan, jamoada amalga oshirilgan; yoshlarga mehnat ko'nikmalari, jamoaning

urf-odatlarini, marosimlarini bajarish o'rgatilgan. Ibtidoiy jamoa tuzumining urug'chilik bosqichida tarbiya ijtimoiy vazifa sifatida ajralib chiqqan, ya'ni keksa yoshdagi kishilar bolalarni tarbiyalash ishi bilan shug'ullangan. Bolalar tanasini chiniqtirish, chidamlilikka o'rgatish, harbiy-jismoniy mashqlarni bajartirishga ko'proq e'tibor qaratilgan.

Ibtidoiy jamoa tuzumining yemirilish davrida bola tarbiyasi oilada amalga oshiriladi. Ayrim kishilar tajriba natijasida dehqonchilik, chorvachilik, tabibchilik, kasb-hunar sohalarida to'plangan aqliy, axloqiy bilimlarni o'z bolalariga, yaqin kishilar va hukmdorlarning bolalariga o'rgata boshlaydilar. Ilohiy ta'limotga ko'ra tarbiya bu o'zligini anglash, o'z-o'zini boshqarish, tevarak atrofdagi olamni bilib olish, yer yuzida va jannatda yashash uchun hozirlik ko'rish, tangri dorgohiga intilishdan iborat. Dinlar paydo bo'lgach, diniy tarbiya muqaddas kitoblardagi g'oyalar asosida ota-onalar yoki maxsus tayyorlangan kishilar tomonidan amalga oshirila boshlagan.

Imom Buxoriyning "Al-jomi' as-sahih" asarining "Ilm kitobi" bo'limida (Hadis. Birinchi kitob. Toshkent, 1991, 28-51-betlar) ilm egallash fazilati va xosiyatlari, ilm o'rganish va o'rgatish odobi to'g'risida fikrlar berilgan. Bu yerda ilm egallash odobining 54 qoidasi haqida hikoyat qilingan. Ularda Muhammad payg'ambarning ilm o'rgatish va o'rganishga doir pand-nasihatlarini bayon etilgan. Islom dini qabul qilingan mamlakatlarda maktab va madrasalarda saboq bergan mullalar (muallimlar), mudarrislar va tolibi ilmlar bir necha asrlar davomida bu pand-nasihatlariga amal qilganlar. Ularning tahlili ilm o'rgatuvchi va o'rganuvchilarga nisbatan quyidagi didaktik talablarni qo'yadi va pedagogik – axloqiy g'oyalarni ifodalashga imkon beradi:

ilm beruvchining ovozi tinglovchilarning hammasiga eshitilardi, meyorida bo'lishi;

ilm mazmunini "aytgan edilar, xabar beradilar, guvohlik beradilar" kabi samimiy yoqimli so'zlar bilan ifodalash;

biror ta'limiy yoki tarbiyaviy masalani o'rta tashlab, muhokama, munozara yo'li bilan o'rgatish;

ilm o'rganish va o'rgatish uchun ma'lum kunlarni qat'iy belgilab qo'yish;

ilmni fahmlab, teran tushunib, anglab o'rganish, esda mustahkam saqlash;

teran tushunilgan, yaxshi anglab olingan ilimlarni yod olish;

ilm o'rgatish jarayonida bolaga, lozim hollarda, tanbeh berish mumkinligi;

kishi ilmni o'zi o'rganib, o'zgalarga ham o'rgatishi, ilmga o'zi amal qilishi zarurligi;

ilmning susayishi, ilmga e'tiborsizlik jamiyatni muqarrar inqirozga yetaklashini tushunish;

ilmni oson, yengil qilib, odamlarni bezdirmay o'rgatish;

ilmni so'rab bilib olish, ilm o'rganishda uyalmaslik, o'zi uyalsa, boshqa birov orqali so'rab bilib olish lozimligi;

ilmga doir savol bergan odamga so'raganidan ko'ra ko'proq javob qaytarish;

bilim tinglovchiga tushunarli bo'lsin uchun har bir gapni bir necha marta (uch bor) qaytarishning afzalligi;

ilmni ishtiyoq bilan o'rganishning afzalligi;

eshitganni yaxshiroq bilib olish, mukammal tushunish uchun qayta so'rash joizligi;

ilmni bilgan kishi bilmaganga, eshitganlar eshitmaganlarga yetkazish lozimligi;

ilm berayotgan ulamoning so'zlariga jim turib, diqqat bilan quloq solishning ma'qulligi;

odamlarga juda oz bilishlarini anglatish;

ilmni tushunishni, ilm olishni istamagan kishi o'rniga ilmni tushunadigan qavmga (kishilarga) o'rgatish joizligi.

Islom ta'limotida bayon etilgan bu didaktik g'oyalar musulmon maktablarida o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muomala munosabatlarni tartibga soluvchi axloqiy qoidalar sifatida amaliyotda qo'llanilgan. Ular Markaziy Osiyoda yashagan allomalarning tarbiyashunoslikka doir ta'limotlari uchun ilmiy zamin vazifasini ham bajargan.

Axloqiy pand-nasihatlarining, ta'lim-tarbiyaning ijodkori ham, asrlar davomida yoshlarni kamolot sari yetaklab, ularga hayot ilmini, turmush saboqlarini o'rgatib kelgan

to'ng'ich tarbiyachi ham – hayot, xalqdir. Yer yuzidagi barcha kishilar singari turkiy qabilalar ham qadim zamonlardayoq hayotiy ehtiyoj taqozosi bilan o'z bolalarini sog'lom, baquvvat, mehnatsevar, katta-kichiklarni izzat-hurmat qiladigan, xushaxloq, botir, jamoani, vatanni himoya qila oladigan mard kishilar bo'lib ulg'ayishlarini orzu qilganlar. Tarbiya sohasida to'plagan tajribalarini, orzu-istaklarini umumlashtirib, maqol, topishmoq, ertak, rivoyat, hikoyat, doston kabilar shaklida ifodalab yoshlarga, oila a'zolariga, boshqalarga o'rgatganlar. Shu tariqa o'zbek xalq pedagogikasi vujudga kelgan. Unda ijobiy axloqiy sifatlar, fazilatlar ulug'lanadi, salbiy illatlar esa qoralanadi.

O'zbek xalq pedagogikasining shaxs va jamiyat uchun foydali, ilg'or, axloqiy g'oyalari og'izdan-og'izga, ovloddan-avlodga o'tib, folklor asarlari, milliy oilaviy urf-odatlar, an'analar sifatida bizgacha yetib kelgan.

O'zbek xalq pedagogikasi asarlarida murabbiy, ustoz eng hurmatli, mo'tabar inson sifatida ulug'lanadi. "Ustoz otangdek ulug'", "Ota-ona bolani dunyoga keltiradi, ustoz esa uni yuksaklikka, osmonga ko'taradi" kabi hikmatlarda murabbiy, ustozlarning mehnati, qadr-qimmatini ulug'lanadi.

"O'zi haqida o'ylamay, faqat elga bilim berish haqida o'ylagan olim kishi xuddi shamga o'xshaydi, u o'zini yondiradi va xalqni ziyoli qiladi".

"Haqiqiy olim shunday kishiki, uning so'zi, o'yi, fikri va ishi bir xil bo'ladi".

"Olimning yomonligi kemandir sinishiga o'xshaydi. Chunki kema sinsa ham o'zi cho'kadi, ham o'zgalarni cho'ktiradi".

"Olim qachonki o'zining barcha his-ehtiroslarining ustidan hokim bo'lolsa, shundagina uni olim deyish mumkin".

"Olimlar bilan o'tirsang, foyda olasan, chunki gul yonida o'tirgan odamga gul hidi urib qoladi".

"Olim ko'r bo'lsa ham dunyoni ko'radi. Johil sog' bo'lsa ham uzoqni ko'rmaydi".

"Odamning eng yomoni nodon bo'lib, foyda keltirmaganidir".

O'rta asr Sharqining mashhur mutafakkiri, qadimgi Yunon ilmi va falsafasining Sharqdagi eng yirik targ'ibotchisi va uning rivojiga ulkan hissa qo'shgan, "ikkinchi muallim" nomini olgan Abu Nasr al-Forobiy (873 – 930) o'z asarlarida har bir kishi jamiyatga, davlatga munosib inson bo'lishi uchun ta'lim va tarbiya olishi lozim deb hisoblaydi. Yoshlarga ta'lim va tarbiya beradigan ustoz shogirdiga nisbatan juda qattiq zug'um qilishga intilmasligi, shuningdek, haddan tashqari ko'p yon berishga ham intilmasligi lozim, chunki ortiqcha zug'um shogirdga ustozga nisbatan nafrat uyg'otadi, bordi-yu, shogird ustozning juda ham yumshoqligini payqab qolsa, bu hol ustozni mensimaslikka va u beradigan bilimga sovishiga olib keladi, deb uqtiradi u. Forobiyning ta'kidlashicha, har bir kishining fe'l-atvoriga qarab tarbiya ikki usul – ixtiyoriy va majburiy usullar bilan amalga oshirilishi mumkin. Bordi-yu, tarbiyalanuvchilar fan va hunar o'rganishga moyillik bildirsalar, ularga nisbatan ilhomlantirish, rag'batlantirish usuli qo'llaniladi; aksincha, mabodo ular o'zboshimcha va itoatsiz bo'lsalar, majburiy usulni qo'llash mumkin. Musulmon maktabida ishlaydigan kishilardan ziyrak, aqlli va axloqli odam bo'lish talab etilgan. Xalq aqlli kishilarni dono deb ataydi. Forobiyning ko'rsatishicha, aqlli kishi – o'tkir zehn-idrokli, fazilatli bo'lishi, o'zining qobiliyati va idrokini yaxshi ishlarga yo'naltirishi, yomon ishlardan o'zini saqlashi lozim. Forobiy "Aql to'g'risida" nomli risolasida o'zida o'n ikki xislatni birlashtirgan kishinigina axloqli odam deb hisoblaydi. Bu hislatlar qatoriga quyidagilar kiradi:

odamda barcha organlar mukammal taraqqiy etgan bo'lishi;

barcha masalalarni tezda va to'g'ri tushuncha olishi;

xotirasi baquvvat, zehni o'tkir bo'lishi;

so'zlarni aniq, fikrni ravon bayon eta olishi;

o'qishga muhabbatli bo'lishi;

me'yorga amal qila olishi;

haqiqatni va haqiqat tarafdorlarini sevadigan, yolg'onchilarga nafrat bilan qaraydigan bo'lishi;

g'urur va vijdonini qadrlaydigan bo'lishi;

mol-dunyoga mukkasidan ketmagan bo'lishi;
adolatni sevadigan, jabr-zulm o'tkazuvchilarga nafrat bilan qaraydigan bo'lishi;
qat'iylik ko'rsata olishi;
qo'rqmas va jasur bo'lishi.

Sanab o'tilgan hislatlarni umumlashtirgan holda quyidagi fikrni bildiradi: "O'qituvchi aql-farosatga, chiroyli nutqga ega bo'lishi va o'quvchilarga aytmoqchi bo'lgan fikrlarni to'la va aniq ifodalay olishni bilmog'i zarur. Shu bilan birga o'z or-nomusini qadrlashi, adolatli bo'lishi lozim. Ana shundagina u insoniylikning yuksak darajasiga ega bo'ladi va baxt cho'qqisiga erishadi", deb ta'kidlaydi Farobiy. Mutafakkir Farobiy o'qituvchi shaxsiga xos qator fazilatlariga xolisona, oqilona sharh berish imkoniyatiga erishgan buyuk zotdir. Shuning uchun mazkur sharhlar, ilmiy ilovalar, teran fikrlar, ibratli mulohazalar hozirgi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

Buyuk qomusiy olim, faylasuf, pedagog Abu Rayhon Beruniy (973 – 1048)ning pedagogik ijodida inson va uning baxt-saodati, ta'lim-tarbiyasi, kamoloti bosh masala bo'lgan. Buyuk pedagog olimning tarbiyaning maqsadi, vazifalari va roli, inson, yosh avlodning rivojlanishi haqidagi fikrlari chin ma'noda insonparvarlik va insonshunoslik asosiga qurilgan. Bilish va tarbiyaning tabiatga uyg'unlik prinsiplarini Beruniyning hamma asarlarida kuzatish mumkin. Beruniy insonni tabiatning bir qismi deb bildi. Tabiat va jamiyat ilmini o'rganishda "o'zim tekshirib ko'rmaguncha ishonmayman" degan shiorga butun umr amal qildi.

Beruniy o'sha vaqtda keng tarqalgan o'qitishning sxolastik metodlariga qarshi chiqib, "o'quvchini hamma narsaga o'rgatish" san'atiga, tabiat ko'rsatmalariga asoslanishga, bolaning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olishga chaqirgan edi. "Maqsad gapni cho'zish emas, – deydi Beruniy, – balki o'quvchini zeriktirmaslik. Chunki doimo bir xil narsaga qarayverish malollik va sabrsizlikka olib keladi. O'quvchi fandan-fanga o'tib tursa, turli bog'larda yurganga o'xshaydi. Birini ko'rib ulgurmay, boshqasi boshlanadi va o'quvchi "Har bir yangi narsada o'ziga yarasha lazzat bor" deyilganidek, ularni ko'rishga qiziqadi va ko'zdan kechirishni istaydi. Bir xil narsa charchatadi, xotiraga malol keltiradi", – deb yozgan. Beruniy ta'lim jarayonining tabiatiga chuqur kirib borib, bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish asosiga qurilgan o'qitish tabiatga uyg'unligini uqtiradi.

Beruniy o'qitish jarayonida bolalarga tushunarli bo'lmagan so'zlarni quruq yodlashga qurilgan ta'limni qattiq qoralaydi. U yozadi: "Tushunish yodlashdan yaxshiroq va afzaldir". Ikkinchi bir asarida esa bu talabni chuqurlashtirib, "kuzatishning ko'pligi ko'rilgan narsalarni eslab qolish qobiliyatini yaratadi" degan fikrni bildiradi. Beruniyning pedagogik g'oyalaridan eng muhimi bilimni puxta va mustahkam egallash zarurligidir. Tarbiyashunos olim o'quvchiga murojaat qilib, shunday deydi: "Biliming shunday bo'lishi kerakki, u yalang'ochligingda ham o'zingda qolsin, bilimingni hammomdagi ho'llik ham yuvolmasin".

Bilimlarning o'quvchilarga tushunarli bo'lishi, ta'limda samaradorlik uchun Beruniy quyidagilarga amal qilishni tavsiya etadi:

sezgi organlarining ma'lumotlariga ko'ra bilishni davom ettirish;

fanni o'rganayotganda fikrlash, xotirlab esga olish zarur;

o'rganilayotgan ilmlarni to'la bilib olish uchun o'sha ilmni tashkil etib turgan elementlarni puxta o'rganib chiqish;

bilishda oddiydan murakkabga, ma'lumdan noma'lumga, yaqindan uzoqqa, osondan qiyinga, dalillardan xulosalarga qarab borish;

uzoq o'tmishga oid bilimlarni o'rganganda shu ilm, fan tarixini o'rganish;

hodisalarni, fan asoslarini bir-birlariga taqqoslab, solishtirib har tomonlama chog'ishtirib o'rganish.

Abu Ali ibn Sino (980 – 1037) o'rta asrda yetishgan buyuk donishmand edi. U falsafa, tabobat, falakkiyot, ekologiya, botanika, geologiya, musiqa, adabiyot kabi fan sohalariga bag'ishlab asarlar yozgan. U o'z asarlarida ta'lim-tarbiyaga oid qimmatli fikrlarni ham keltirgan. Uning fikricha, tarbiya yagona jarayon bo'lib, yoshlarga aqliy, jismoniy, nafosat, axloqiy tarbiya berishni va hunar o'rgatishni nazarda tutadi. "Tib qonunlari"

asarida bolani olti yoshdan o'qitish va tarbiyalash uchun muallimga topshirish haqida so'z yuritiladi. Ibn Sino ta'lim jarayonida quyidagi qoidalarga amal qilish lozimligini ta'kidlaydi:

- o'qitishda oddiydan murakkabga qarab borish;
- bolaning qobiliyat va mayllarini e'tiborga olish;
- bolaga kuchi yetadigan mashqlarni bajartirish;
- ta'limni jismoniy mashqlar bilan qo'shib olib borish.

Uning fikricha, bolaga ta'lim va tarbiya berish uchun sahovatli, dono, iymonli, axloqiy va aqliy tarbiya usullarini yaxshi biladigan, irodasi kuchli muallim va tarbiyachini tanlash zarur. Muallim sog'lom, pok, halol, xushmuomala kishi bo'lmog'i lozim. Barkamol inson qilib yetishtirish uchun tarbiyachi bolani o'rni bilan rivojlantirishni ham, o'rni bilan jazolashni ham bilsin. Vaqti-vaqti bilan bolani maqtab, yomon xulqini qoralab, yaxshi qiliqlarini o'z vaqtida rag'batlantirib ham turishi kerak. Ibn Sinoning ko'rsatishicha, muallim avvalo bolaga Qur'on ta'limotini o'rgatishi lozim, so'ngra bolaning nimaga qiziqishini, qaysi fanga, kasbga yoki san'atga mayli borligini aniqlashi zarur. Bilim va hunarni bolaning hayot kechirish va yashash vositasi deb bilsin. So'ngra biror kasb-hunarni mukammal o'rganishi kerak. Ilm va hunar o'rganayotganda bolaning qobiliyati, qiziqishi va mayllarini e'tiborga olish zarur. Aks holda ta'lim va tarbiya kutilgan natija bermaydi. Shuning uchun muallim bolaga ta'lim berishga kirishishdan oldin o'quvchining harakatini o'rganishi va bilim darajasini aniqlashi kerak. Bunda avvalo bola diqqatining xususiyatlarini, qiziqishlarini va qobiliyatlarini e'tiborga olib, unga qaysi hunar yoki san'atni o'rganishi mumkinligini ko'rsatishi kerak. Boshqalarga bilim, ziyo tarqatuvchi, tarbiya beruvchi insonlar haqida so'z yuritir ekan, Ibn Sino shunday deydi: "Ma'rifatchi (orif) botir odam bo'ladi, shunday bo'lmay ham bo'larmidi! U o'limdan ham qo'rqmaydigan, sahovat egasi bo'ladi, shunday bo'lmay ham bo'larmidi! U barcha behad narsalarga hirs qo'yishdan uzoq va barcha adashganlarga mehribondir, shunday bo'lmay ham bo'larmidi! U o'z nafsoniyati bilan ulug'vor bo'ladi, shunday bo'lmay ham bo'larmidi!"

Yoshlar o'rtasida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining samaradorligini oshirish, ularda yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlar, fuqarolik pozitsiyasi, Vatanni sevish va uni ko'z korachig'idek asrashga qaratilgan bilim va ko'nikmalarni oshirish uchun uslubiy asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi fukarolarining vatanparvarlik tuyg'usini yuksaltirish, milliy armiyamiz saflarini zamonaviy bilim va professional malakaga, mustahkam iroda, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan yoshlar bilan to'ldirib borish imkonini beradi.

Rahbarning, komandirning (boshlig'ning) professional faoliyatida bo'ysunuvchilarga rahbarlik qilish, ularga ta'lim berish va tarbiyalash asosiy o'rin egallaydi. Bunda ofitser jangovar va ijtimoiy-siyosiy tayyorgarlikni, tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shuning uchun ham har bir ofitserdan yuksak pedagogik mahorat talab qilinadi.

Hayotning obyektiv sharoitlari, ilmiy-texnik taraqqiyot, xizmatning qisqa muddati davomida murakkab harbiy mutaxassislikni egallash, zamonaviy qurol-yarog' va jangovar texnikani o'rganish, katta axborot oqimini tahlil qilish kabi dolzarb vazifalar pedagogik mahoratni va uning tarkibiy qismi bo'lgan pedagogik qobiliyatlarni takomillashtirishning zarur shartlari sifatida ofitserdan ta'lim jarayoni psixologiyasini, askarni va harbiy jamoani hozirgi zamon urushida muvaffaqiyatli harakat qilishga tayyorlash qonuniyatlarini bilishni va amal qilishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Satib-Aldiyev A., Karimjonov A. Harbiy pedagogika. – T.: Sharq, 2005.
2. Nasriddinov Ch. Harbiy psixologiya. – T.: Sharq, 2004.
3. Satib-Aldiyev A. Pedagogik mahorat. // O'quv qo'llanma. – T.: TOUQBY, 2008.
4. Mashriqzamin – hikmat bo'stoni. – T.: Sharq, 1997.
5. Ochilov M. Muallim – qalb me'mori. – T.: O'qituvchi, 2001.

КУРСАНТ СЎЗИНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШ ТАРИХИ ВА РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ HISTORY OF THE ORIGIN OF THE WORD AND DEVELOPMENT STAGES

Бейсенов Улуғбек Бахтиёр ўғли
Beysenov Ulugbek Bakhtior ugli

ЎзР ИИБ Академияси Ҳарбий тайёргарлик кафедраси
Department of Military Training of the Ministry of Internal
Affairs of the Republic of Uzbekistan

Аннотация. Мақолада курсант сўзининг келиб чиқиш тарихи ва ривожланиш босқичлари билан боғлиқ масалалар таҳлил қилинади. Хусусан, бунда таълим тизимига қабул қилиш тартиби таҳлил қилинган. Шу билан бирга, офицерларни тайёрлаш юзасидан ҳам маълумотлар берилган.

Калит сўзлар: офицер, офицерлик унвони, кадет, кадетлар мактаби, офицерлар тайёрлаш.

Abstract. The article analyzes the history of the origin of the word cadet and issues related to the stages of development. In particular, the procedure for admission to the system of parents was analyzed. At the same time, information was provided on the training of officers.

Key words: Basic concepts: officer, officer rank, cadet, cadet school, officer training.

Биз Ўзбекистонни ривожланган мамлакатга айлантириш мақсад қилиб қўйган эканмиз, бунга фақат жадал ислоҳатлар, илм-маърифат ва инновация орқали эриши оламиз. Бунинг учун, аввало, ислоҳатларни илгари суришда аҳолимизнинг янада фаол, янада ташаббускор бўлишига эришимоғимиз лозим. Аини пайтда ислоҳотчи бўлиб майдонга чиқадиган, стратегик фикр юритадиган, билимли ва малакали янги авлод кадрларини тарбиялашимиз зарур.

Энг катта бойлик-бу ақл-заковат ва илм, энг катта мерос-бу яхши тарбия, энг катта қашшоқлик – бу билимсизликдир[2]. деб таъкидлаганлар, Янги Ўзбекистон стратегияси китобида. Шунинг хисобга олган ҳолда ҳарбий кадрлар тайёрлаш масаласи ҳам муҳим ўрин тутди. Чунки Ўзбекистон Республикасининг хавфсизлигини таъминлашда Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар тизимда фаолият олиб бораётган офицерларнинг ўрни катта.

Ислом мактабларида таълим-тарбия тизими бир неча босқичларда олиб борилган. Бу тизим уз ичига ўрта асрлар даври мактаб ва мадрасалар таълимини ташкил этган. Бу билим даргоҳларида билим олувчилар ёшига қараб табақаланмаган, ота-оналар имконига қараб фарзандларини 6-8 ёшларида, ҳатто 10 ёшидан ҳам ўқишга олиб келаверишган.

Шаҳарларда болалар 15-17 ёшгача, қишлоқларда эса 13-15 ёшгача мактабда таълим олганлар. Бу мактабларда болалар синфдан синфга кўчирилиб ўқитилмаган, босқичма-босқич таълим олганлар. Иқтидорли ва қобилиятли болалар мадраса ва бошқа Олий ўқув юртларида билимларини давом эттиришга тавсия этилганлар. Ўрта Осиё Чор Рооссияси томонидан истило этилгандан кейин эски мактаблар ва мадрасалар таълими билан бирга янги мактаблар ҳам очилган.

Россия ҳукумати томонидан рус-тузем мактаблари очилиб ерлик болалар ҳам шу мактабларга таълим ола бошлашган. Бу мактабларда табиий фанлар билан бир қаторда рус тилига кўпроқ урғу берилган.

Шу билан бирга илк ҳарбий “**Кадет**” мактаби очилган. Бу мактабга асосан кўчиб келган рус оиласи болалари қабул қилинган.

Биринчи жаҳон уруши сабабли ерлик зодагонлар болалари ҳам ўқишга қабул қилинган. Тарихдан биламиизки, Чоризм ўзининг мафкурасини тарғиб қилиб, маданияти, ахлоқ-одоб ақидаларини маҳаллий аҳолига сингдиришга ҳаракат қилган. Октябрь тўнтаришидан кейин эса бу тарғибот янги Совет Иттифоқи манфаатларига мослаштирилган.

XVII – XVIII асрларда Европада таълим-тарбия, фан, санъат ва маданият соҳасида катта ютуқлар қўлга киритилди. Коперник, Леонардо да Винчи, Витторио де Фельтре, Франсуа Рабле, Томас Мор каби буюк олимлар фан ва таълимда катта хизматларини қўшдилар. Бу ҳарбий таълим тараққиётига ҳам таъсир қилди. Ўттиз йиллик урушдан кейинги узоқ вақт давом этган тинчлик даврида Европа дворянлари фарзандлари ўспирин ёшларидаёқ **кадет** ҳарбий унвонларини ола бошлашди. Демак дворян болалари кадет ҳарбий унвонини урушсиз, ҳарбий хизматсиз ҳам олишлари учун **пруссиялик буюк курфюрис** (олий табақали князь) 1653 йилда янги кадет мактабини очади. Шундан сўнг бутун Европада бу мактаблар оммалашди. Ҳарбий мактаблар, академиялар пайдо бўлди. Ҳозирги Россияда илк ҳарбий ихтисослаштирилган мактаб Пётр 1 томонидан очилди.

1698 йил Москвада “Ҳисоб ва ер ўлчаш мактаби”, кейинчалик 1701 йил “Математика ва навигация фанлари мактаби” таъсис этилди. 1732 йил Петербургда “Офицерлар билим юрти” очилди. Хуллас, шу тақдид ҳарбий педагогик тизим шаклланиб, ривожланиб борди [4].

Мустақиллик йилларида Қуролли Кучлари тизими ва офицерларни тайёрлаш жараёнига алоҳида урғу берилди ҳамда бу соҳада жуда катта тажрибага эга бўлди. Айниқса, “Ҳарбий кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш ҳамда малакасини ошириш тизими принципаал жиҳатдан мутлақо янги асосга ўтказилди. Мустақилликнинг дастлабки йилларида маҳаллий офицер кадрлар юртимиздаги ҳарбий хизматчилар умумий сонининг атиги 0,6 фоизини ташкил этарди. Офицерларни тайёрлаш эса учта ҳарбий билим юртида ва бор-йўғи учта ҳарбий мутахассислик бўйича олиб борилар эди. Амалга оширилган ишлар натижасида кўшимча равишда янги, замонавий ҳарбий таълим муассасалари ташкил этилди, курсантларни ўқитиш тизими эса кўп тармоқли асосда йўлга қўйилди[3.319].

Офицер сўзининг генезиси, келиб чиқиши тарихини ўрганиш орқали унинг родини, вазифасини тўғри тушунишимиз мумкин. Офицер сўзи латин тилидан олинган бўлиб, officium – мансаб деган маънони англатган. Офицер чини (унвони) биринчи бўлиб Европада XVI асрнинг 70-йилларида пайдо бўлди ва муомалада фойдаланила бошланди.

Россияда эса XVII асрнинг 30-йилларида ҳарбийлар орасида илк маротаба қўлланила бошлаган [5.53]. Ўрта Осиёда жумладан Туркистонда Чор Россияси бизнинг ҳудудни босиб олгандан сўнг ушбу “офицер” тушунчаси кириб келган ва ҳарбийлар жамоасида қўлланилган.

Ҳарбий олий билим юртларида офицерларни тизимли равишда тайёрлаш қачонки доимий армия ташкил этилгандан кейин йўлга қўйилди. Умумқўшин офицерларини XVIII асрнинг охирларидан тайёрлаш бошланди. XVIII асрда қуруқликдаги қўшинлар учун иккита ўқув юртида офицерларни тайёрлашни бошлашади:

- а) умумқўшинлар ўқув билим юртларида;
- б) инженер-артеллеристлар ўқув билим юртларида.

Ушбу ўқув билим юртларида 4900 нафар офицер тайёрланди. XIX асрнинг охирларида яна иккита ҳарбий ўқув юртлари очилди, булар ҳарбий етимлар уйи, Шкалов билим юрти (*Ҳарбий билим юртларини Россияда ташкил этилиши ва тарихи ҳақида С.В. Волковни Русский офицерский корпус. – М., 2010. – 306 с. китобида батафсил берилган*).

Мустақиллик йилларига келиб Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари тизимида олий ҳарбий билим юртлари ва ҳарбийлаштирилган билим юртлари фаолияти йўлга қўйилди.

Мудофаа вазирлиги тизимида:

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлар академияси;

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари Ҳарбий тиббиёт академияси;

Чирчиқ олий танк қўмондонлик-муҳандислик билим юрти;

Ўзбекистон Республикаси олий ҳарбий авиация билим юрти;

Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлигининг Ахборот-коммуникация технологиялари ва алоқа ҳарбий институти.

Давлат хавфсизлик хизмати:

Давлат хавфсизлик хизмати академияси.

Миллий Гвардия тизимида:

Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 22 октябрдаги 655-сон қарорига 2-илоvasи билан Олий ҳарбийлаштирилган таълим муассасалари рўйхати тасдиқланди [1].

Ички ишлар вазирлиги академияси.

Давлат божхона қўмитасининг Божхона институти.

Чирчиқ олий танк командир-муҳандислик билим юрти - олий махсус ҳарбий маълумотли офицерлар тайёрлайдиган ўқув юрти. 1941 йилда Украинанинг Харьков шаҳридан Чирчиқ шаҳрига эвакуация қилинган. Ҳозир Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари учун юқори малакали, олий махсус ҳарбий билимга эга офицерлар қуйидаги ихтисосликлар бўйича тайёрланади: танк бўлинмалари, қисмлари ва қўшилмаларини жанговар қўллаш; жанговар техникаларни эксплуатация қилиш ва таъмирлаш муҳандислари; ҳаводесант бўлинмалари, қисмлари ва қўшилмаларини жанговар қўллаш; ҳаво ҳужумидан мудофаа қўшинларининг бўлинма, қисм ва қўшилмаларини жанговар қўллаш. Уларга «лейтенант» офицерлик унвони ва малакасига мувофиқ муҳандислик дипломи берилади.

Тошкент олий умумқўшин қўмондонлик билим юрти-олий махсус ҳарбий маълумотли офицерлар тайёрлайдиган ўқув юрти. 1918 йил 12 июлда Туркистон совет командирлари курси сифатида ташкил этилган. 1919 йил Туркистон ҳарбий инструкторлар мактаби деб ўзгартирилган. 1922 йилдан Туркистон командирлар таркибини тайёрлайдиган бирлашган мактаб, 1943 йилдан Тошкент пиёда аскарлар билим юрти номи билан юритилган. 1958 йилдан Умумқўшин командирлари олий билим юрти номи билан аталган. 1991 йилдан ҳозирги номда. 1992—2003 йиллар мобайнида 2,5 мингдан ортиқ офицер тайёрланган.

Билим юртида Ўзбекистон Республикаси Қуролли кучлари учун юқори малакали, олий махсус ҳарбий билимга эга офицерлар қуйидаги ихтисосликлар бўйича тайёрланади: мотоўқчилар бўлинмаси командирлари; мотоўқчи қўшинлари командирларининг тарбиявий ишлар бўйича ўринбосарлари; қўшин разведкаси тактик командирлари [6].

Ички ишлар вазирлиги Академияси – ИИБ Академияси тарихи 1932 йили ташкил этилган. Ўрта Осиё ишчи-деҳқон милиция катта бошлиқлар мактабига бориб тақалади. 1952 йилда ўқув даргоҳи собиқ Иттифоқ давлат хавфсизлиги вазирлигининг Ўрта махсус милиция мактабимақомини олди. 1967 йилда собиқ Иттифоқ Жамоат тартибини сақлаш вазирлигининг Тошкент олий милиция мактаби ташкил этилди. 1992 йил январь ойида Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони билан 1994 йил 2 сентябрда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан Ички ишлар вазирлигининг Олий ва Ўрта махсус мактаблари негизида “Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академияси” ташкил этилди[7].

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки курсант сўзининг келиб чиқиш тарихидан ҳозирги даврга қадар ҳар қайси йўналиш соҳасида ёшларни таълим тарбияси ва ривожланиш босқиқларига алоҳида аҳамият берилган. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси китобида ҳамда Ёшлар куни муносабати билан Қуролли кучлар олий бош қўмондони ёшлар форумида сўзлаган нутқларида ёшларни билимли ақл заковатли ҳамда келажагимиз пойдеворлари деб алоҳида ёшларни таъкидлаб ўтганлар. Шу қаторида олий ҳарбий таълим муассасаларида ҳам курсантларни таълим тарбияси жуда катта аҳамият қаратилмоқда.

Фойдаланилган манбалар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 22 октябрдаги 655-сон қарори Кириш режими www.lex.uz. Мурожаат санаси 28.11.2022 й
2. Мирзиёев Ш.М Янги Ўзбекистон стратегияси. –Тошкент: Кириш режими Ўзбекистон, 2021. – Б. 23. Мурожаат санаси 28.11.2022 й
3. Мирзиёев Ш.М Янги Ўзбекистон стратегияси. –Тошкент: Кириш режими Ўзбекистон, 2021. – Б. 319. Мурожаат санаси 28.11.2022 й
4. Холиқова Д. Ҳарбий дидактика ва психология асослари// Кириш режими. Дарслик. Т.: 2019. 15-23 б.
5. Военный энциклопедический словарь. – Кириш режими. М., ВЭС, 1984. –С. 53.
6. Кириш режими. <https://qomus.info/> Мурожаат санаси 28.11.2022 й
7. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академияси ташкил этилганлигининг 25 йиллиги. Кириш режими”Тасвир”наширёт уйи Б-277. Мурожаат санаси 28.11.2022 й

DEVELOPMENT TRENDS OF THE ARMED FORCES OF THE LEADING STATES OF THE WORLD

Ibragimova Dilbar Athamovna

Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Languages department
Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Tillar kafedras

Tashmetova Aziza Sagdullayevna

Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Languages department
Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Tillar kafedras

Abstract. Intra-European issues: how should EU member states' defense industries cooperate and integrate, and what pan-European institutions could help that process? Since then, much has been achieved, but much remains to be done to boost defense industrial cooperation and integration within Europe. But that is not the concern of this article. Rather, this deals with defense industrial base issues and problems beyond the European and transatlantic spheres. Putting the US and European defense industries aside, it turns the spotlight on two other in the global defense industry: Russia and China. These both countries in general still lag behind the West, in a few critical sectors China and Russia have become near-peer competitors, and in others they may even have a technological edge over their American and European counterparts.

Keywords: Intra-European, EU member states', pan-European institutions, cooperation and integration, transatlantic spheres, the spotlight on, major players, in a few critical sectors, near-peer competitors, counterparts.

Annotatsiya Qanday qilib Evropa ittifoqi mamlakatlarining mudofaa sanoatida hamkorlik va integratsiya qilish, hamda qaysi umumevropa institutlari bu borada yordam bera oladi degan dolzarb masalaga aniqlik kiritish – bu Evropaning ichki masalasidir. Bugungi kungacha bu borada ko'p yutuqlarga erishilgan, ammo Evropa mudofaa sanoati va integratsiyasi rivojlanishi uchun ko'pishlar qilinmog'i lozim. Binobarin, bu maqolada mazkur mavzu yoritilmaydi, balki Evropa chegaralari va transatlantic hududdan tashqaridagi mudofaa sanoati bazasi masalalari va muammolari qisman ko'rib chiqilgan. Agar AQSh va Evropa davlatlarining mudofaa sanoatini chetlab o'tadigan bo'lsak, e'tiborni dunyoning boshqa ikki yirik davlati bo'lgan Rossiya va Xitoy mudofaa sanoatiga qaratishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi. Umuman olganda bu ikki davlat (Rossiya va Xitoy) G'arb mudofaa sanoatidan ortda qolayotgani ko'rinib qoladi, ammo ba'zi tanqidiy sektorlarning statistic ma'lumotlariga ko'ra, Rossiya va Xitoy G'arbg a deyarli tenglasha oladigan raqobatchiga aylanib bo'lgan, yana boshqa ko'rsatgichlar bo'yicha esa Amerika va Evropadan texnik jihatdan ustunlikka egadirlar.

Kalit so'zlar: evropa ichki davlatlari, Evro ittifoqiga a'zo davlatlari, umumevropa institutlari, hamkorlik va integratsiya, transatlantic sohalar, diqqat markazida, asosiy o'yinchilar (ishtirokchilar), ba'zi tanqidiy (kritik) sektorlarda, raqobatchilar, asligayaqin, hamkorlar.

Analysis of the current geopolitical situation in the world reveals that the development of mankind is extremely uneven in different regions of the planet. All states can be divided into three conditional groups: developed economies, developing countries and countries lagging far behind in their development from the rest of humanity. The standards of living in these groups of state gifts are very different.

Obviously, in this state of affairs, the prospects for peaceful coexistence states and people are very problematic, especially since the inter-people's organizations and communities created to prevent wars, like practice shows, only consolidate the natural right of the strong to dictate their own rules and judge those who are weaker. This is where the necessary the ability for any state to have at its disposal effective means of protecting their eternal interests, including the methods of armed fight.

At the beginning of the XXI century the processes of increasing the role of force to ensure the political and economic interests of the state gifts of the world. This makes us take a fresh look at the complex of issues related to knowledgeable both with the main aspects of international security and with the principle of ensuring the national security of the Russian Federation.

Changes in the global economy, level and conceptual direction technical development in the last third of the last century created premises for radical changes in the very concept of military development. First of all, these changes consist in a retreat into the past characteristic of industrial era mass army systems. The backlog of the armies of a number of state gifts from the requirements of the time, led to a catastrophic drop in their combat ability, a significant lag in the military-economic and military social spheres. In general, the basis of the military power of the leading powers at the present time, finally there are not numerous units of poorly trained soldier, and compact professional units of a high level of training and specializations capable of independently solving strategic tasks, including the number of remote destruction of large military masses.

In accordance with the declared topic, we will bring the results of the analysis of the state armed by some of the leading countries of the world.

STATE	TERRITORY (thousand sq. km)	POPULATION (thousand people)	MILITARY BUDGET (billion \$)	ARMY (thousand people)
United Kingdom	229,567	58882	34.8	212.4
Germany	357,022	82 112	23.1	321.2
Israel	27799	6,200	7	172.5
India	3,300,000	1,016,242	15.9	1,303.3
China	9 596 960	1,255,000	14.5	2,470.1
Russia	17,075,260	132,000	8.8	1,200.2
USA	9,400,000	275 636	293.3	1,385.8
France	550,000	59,425	27	294.4
Japan	378	126,840	40.8	236.7

*Tab. 1. Quantitative and qualitative indicators of the leading countries of the world at the beginning of the XXI century.
(compiled by the author based on data borrowed from various sources)*

Based on the data shown in summary table 1, using simple arithmetic operations.

It follows from this those countries that have the ability to distinguish from state budget large sums of money for military purposes - contain and strive to maintain numerous armed forces. These countries, mainly the USA and their allies can afford to allocate huge amounts of money for modernization and technical equipment of their

armies. Countries with a huge territory, but with a smaller military budget (Russia, China) are forced to do the stake is not on a large and poorly equipped army, but on a mobile army, sufficiently armed and professionally trained.

The question immediately arises about the recruitment system and structure of modern new armed forces, which mainly consist of ground forces, during air and naval forces. The most common, of the systems for recruiting military personnel currently in use are:

- on a flat basis (contractual);
- on call;

and also mixed, in which the elements of the first listed systems are present. So, picking for voluntary (contract) basis is carried out: in the USA; on call - in China; on a mixed basis in Russia.

In the changeable geopolitical situation, as already noted, before the leadership of the leading world powers faced numerous problems related to with the further development of both the states themselves and the armed forces. Accepted, supplemented, changed not only purely political, social economic, economic laws and codes, but also military strategies and doctrines. So, in China, for three decades since the formation of their native republic, the military-political leadership adhered to the strategy the logical concept of “people's war” based on the ideas of Mao Zedong. This concept, developed on the basis of generalization of the experience of anti-Japanese war, assumed the presence of a large army and massive reserves WWII on the principle of “all people are soldiers.”

It attached decisive importance to numerical superiority over their manpower, which was supposed to compensate for the backwardness in technical sphere. Air and naval functions were reduced to supporting the operations of the ground forces [7, p. 61 -62].

Modern reforms in the People's Republic of China could not help but touch the military sphere. The doctrine of “people's war” was replaced by a strategy “active defense”, which is essentially a military doctrine China of the XXI century. This strategy is about implementing preventive measures political, diplomatic, economic and military nature, aimed at creating favorable external conditions and minimizing theory of instability. At the same time, following the global trend in the military power and relying on the growing economic power, China has set a course for a perfect in proving the quality parameters of defense potential on the basis of achieving genius of modern science and advanced technologies.

According to the new strategy, the country should have a relatively compact, well-balanced by types and types of armed forces, both defensive and offensive actions in accordance with the formula: “China is not going to attack anyone, but in case of aggression will respond with a counterattack.” China, like the Russian Federation, refers to the factors of instability the widening gap between developed and developing countries; about-rivalry for the planet's natural resources; hegemonism and politics with positions of power held by individual states [5, p. 9].

Although, based on the data presented in the table is one of the main new - a large number of stockpiled weapons of mass destruction (Table 2), the other is the threat of its spread and use. Besides, in some countries are actively working on uranium enrichment in order to obtain of this deadly type of weapon. At the same time, there was the presence in

the arsenal of a number of states of nuclear weapons is the main factor which is holding back the start of a new world war.

The Russian Federation is conducting an active peace-loving international policy in order to preserve peace on the planet. The main criteria and basis such a policy are international legal acts and the very international right in general.

Years	USA	USSR / RF	United Kingdom	France	China
1945	6	-	-	-	-
1949	235	1	-	-	-
1953	1436	120	1	-	-
1964	3753	5224	310	4	1
1978	24243	25393	350	235	220
1986	23254	40723	300	355	425
1998	10763	10764	260	450	400
2002	10640	8600	200	350	400

Tab. 2. Nuclear arsenals of the leading countries of the world (1945-2002) [4, p. nine].

In order to reduce and limit strategic offensive weapons between the Russian Federation and the United States America signed a new treaty on April 8, 2010. Russia also actively participates in international cooperation in the field of combating international native terrorism, especially in the nuclear field. It should be noted that over the past decade the country has adopted a number of normative legal documents regulating political, social, economic, and military spheres of state activity.

In particular, the main priorities for the development of the military organization have been developed. These include:

- improving the management system of the military organization and efficiency of its functioning;
- the development of the mobilization base of the military organization and the provision of mobilization deployment of the Armed Forces and other troops;
- ensuring the required degree of staffing, equipment, provision maintenance of formations, military units and formations of constant readiness and the required level of their training;
- improving the quality of training and military education, as well as building up military scientific potential [1, Art. 31].

Despite all the difficulties of the transitional period of economic development, a great country such as Russia can and should take the leading positions in the modern world, and the created modern Armed Forces are based on the fact that over the past decade in the country for the first time carried out on a large-scale modernization of the military organization, accelerated the rearmament of troops is underway, the organizational structure is being reformed, will serve as a reliable shield to protect their homeland from external and internal threats.

Any significant loss of this military-technological superiority could have a serious impact on the West's ability to deter or counter Russian or Chinese threats. Such a

situation would not only have significant security and defense implications, but it could also have far-reaching economic repercussions, as it would likely affect the global map of defense trade patterns and security relationships around the world. At the same time, the Russian and Chinese defense industries are both very different, as are their respective global footprints when it comes to arms exports. For its part, Russia retains its place as the number two player in the global arms industry by virtue of its position as the world's second-largest arms exporter and in terms of the wide range of arms it can produce.

As the direct descendant of one of the two superpowers during the Cold War, the Russian Federation inherited a wide array of defense technologies and arms industries.

China's military-industrial complex faces a different set of challenges. Technologically speaking, the Chinese defense industry does not possess the range or high degree of technological proficiency exhibited by Russia (let alone Europe or the United States). Nor is China about to overtake Russia as a sizeable arms exporter (in value terms) anytime soon. At the same time, the growth of China's domestic capacity in the armaments industry has been staggering. For the past 20 years, China has been engaged in a massive, concerted effort to modernize and upgrade its arms industry. It has dramatically ramped up military spending and invested aggressively in new defense technologies. And these efforts have paid huge dividends in recent years, in terms of better and more capable military systems. Correspondingly, China's ability to raise its profile in the international arms markets has also been increasingly felt. At the same time, critical weaknesses remain. China's defense industry still appears to possess only limited indigenous capabilities for cutting-edge defense R&D, and Western armaments producers continue to outpace China when it comes to most military technologies.

Russian military exports, which were vital for Russian industry in the 1990s, are still very important, but their relative value has diminished. After a dynamic boom during the first 15 years of the new millennium, the volume of Russian military exports hit a plateau in 2013-2015 (\$14-15 billion per year) and it seems doubtful whether export levels will rise again on a sustainable basis. The war in Syria has had a mixed impact on the Russian armaments industry. On the one hand, the war has served as a test bed and as a showcase for new Russian military equipment. On the other hand, the high cost of the war has led to cuts in the Russian military budget and a reduction in the number of weapons acquired by the Russian Ministry of Defense.

The Russian military-industrial complex is a pivotal element of Russian technological prowess and Russian security endeavors. Russia's ability to produce and upgrade military hardware gives the country potential leverage to act as a first-class military power. Sometimes its military and technological achievements yield obvious political gains, such as in Syria. Moreover, the Russian military-industrial complex is one of the main sources of R&D in Russia.

CONCLUSION

The relationship between the European Union (EU) and NATO is closely intertwined in a military lusty. In recent years, the tendency to conduct own military policy of the EU countries are become an issue and carried out operations both on its territory and beyond. Moreover, proposals sent to European governments include remove towards the general financing of military operations, the creation of unified air transport forces, launching pan-European military satellites, etc.

The effectiveness of such armies fell sharply with the advent of weapons of mass destruction, high-precision systems of destruction, the latest in their technology weapons systems. Small software began to play an increasingly important role numbers, modernly armed, well-trained armed forces, socially and economically protected.

China's defense-industrial relationship with Russia merits careful consideration. Russia constitutes the single most important foreign partner of China where the development and production of arms is concerned. This is the case despite Russian misgivings over unauthorized Chinese copying of Russian designs and over contributing to the development of a defense-industrial competitor. China-Russian defense-industrial collaboration is extensive and is crucial to Chinese efforts to develop and produce advanced arms.

China has access to components, sub-components, and systems of a 'dual-use' nature. The importance of Russia to China's defense technological and industrial base (DTIB) derives as much from the lack of political conditionality on Russia's part as the capacity of its industry to provide crucial assistance. The willingness of Russia to provide defense-industrial support helps China to offset politically-driven restrictions on support from Western states.

LITERATURE

1. Военная доктрина Российской Федерации: утв. Указом Президента РФ от 5 февраля 2010 г. N 146. URL: <http://text.document.kremlin.ru/SESSION/PILOT/main.htm>
2. Вооружённые силы зарубежных государств: информационно-аналитический сборник/ А.Н.Сидорин, Г.М.Мингатин, В.М.Прищепов, В.П.Акуленко. М:Воениздат, 2009.
3. Кабакович Г.А., Спицин Ю.Г. Вооружённые силы как осознания необходимость // Журнал социологии и социальной антропологии. 1998.Т.1. Вып.3.URL: <http://www.soc.pu.ru/publications/jssa/1998/3/kabak.html>
4. Коробушин В.В. Надежное стратегическое ядерное сдерживание – важнейший компонент общей системы стратегического сдерживания в обеспечении национальной безопасности России // Вестник Академии военных наук.2008.№4.
5. Российско-китайское Совместное заявление: седьмой российско-китайский саммит (Пекин, 9-10 декабря 1999 г.) // Проблемы Дальнего Востока. 2000.№1.
6. Стратегия национальной безопасности РФ до 2010 года. URL:<http://www.naukaxxi.ru/strategiya-natsionalnoy-bezopasnosti-rossiyskoy-federatsii-do-2020-goda>
7. Issues & Studies // By Institute of international Relations. Taipei. Vol. 31. 1995. №11. November.

ПОДГОТОВКА И ПЕРЕПОДГОТОВКА ОФИЦЕРСКИХ КАДРОВ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ ГЕРМАНИИ

TRAINING AND RETRAINING OF OFFICERS GERMAN ARMED FORCES

Калонов Тохиржон Амониддинович
KalonovTokhirjonAmoniddinovich

Факультет (повышения квалификации)
Чирчикского высшего танкового командного инженерного
училища
Faculty (advanced training)
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School

Аннотация. В статье проанализированы учреждения по эффективной подготовке и отбора кандидатов и офицеров сухопутных войск по единой программе Вооруженный Сил Федеративной Республике Германии. В реализации осуществление задач по подготовке кадров в академии Бундесвера раскрыты виды обучения по новой и по этапной подготовке кадров в структуре «Heer» разработанной для общеобразовательных программ которые соответствуют мировым стандартам общеобразовательных структур по конкретным, потребностям войск имеющиеся оперативному опыту и межвидовому подходу в построении Вооруженных Сил

Ключевые слова: Вооруженные Силы, кандидаты, обучение и подход, учебное заведение, специальное подготовка.

Abstract. The article analyzes the institutions for the effective training and selection of candidates and officers of the ground forces according to the unified program of the armed forces of Germany. In the implementation of the tasks of training personnel at the Bundeswehr Academy, the types of training for new and phased training in the HEER structure developed for general educational programs that meet international standards of general educational structures for specific, needs of troops and operational experience and interspecific approach in the construction of the Armed Forces.

Keywords: Armed Forces, candidates, training and approach, education institution, special training.

Вооруженные силы (Бундесвера) Федеративной Республики Германии состоят из:

Сухопутных войск (Heer) 70.208 чел;
Военно-морских сил (Marine) 15.482 чел;
Военно-воздушных сил (Luftwaffe) 34.284 чел;
Объединенных сил обеспечения (Streitkräftebasis) 58.473 чел;
Медико-санитарной службы (Zentraler Sanitätsdienst) 20.095 чел (1458) чел.

Общая численность составляет двести тысяч человек (200 000 чел.)

Подготовка офицерского состава бундесвера в системе внутреннего руководства осуществляется с учетом комплектования вооруженных сил и включает определенные этапы обучения в офицерской школе сухопутных войск, школах родов войск, в одном из университетов бундесвера, войсковой стажировки и непосредственной службы в войсках на различных штабных и командных должностях. Кроме того, перспективные немецкие офицеры, как правило, направляются на обучение в военные вузы ведущих стран НАТО.

Согласно требованиям законодательства Германии офицером может стать гражданин в возрасте от 17 до 25 лет, который окончил среднюю школу, профессионально-техническое училище или гимназию, не имеет судимости и финансовых долгов, пригоден к службе по состоянию здоровья. Отбор кандидатов в офицеры проводится из числа, как гражданской молодежи, так и военнослужащих бундесвера. Успешно прошедшие тестирование будущие офицеры направляются на обучение в военные учебные заведения СВ Бундесвера.

В интересах эффективной подготовки кандидатов и офицеров сухопутных войск в ВС ФРГ функционируют 18 учреждений. К основным из них относятся:

академия руководящего состава ВС ФРГ;

университеты Бундесвера;

офицерская школа сухопутных войск;

унтер-офицерская школа сухопутных войск;

пехотная школа;

артиллерийская школа;

школа армейской авиации;

школа воздушно-десантных войск и военно-транспортной авиации;

техническая школа сухопутных войск;

школа войск радиационной химической и биологической защиты;

школа подготовки войск к действиям в горах и в зимних условиях;

инженерно-строительная школа;

учебный центр сухопутных войск (объединяет учебные центры бронетанковых войск, войсковой разведки и войсковой ПВО;

центр боевой подготовки сухопутных войск.

Для обучения разработана единая программа подготовки, которая включает в себя следующие этапы:

1. **Курса кандидатов в офицеры (шесть месяцев)** в составе курсантских батальонов на базе учебного центра сухопутных войск (Мюнстер) и двух школ родов войск (пехотная в г. Хаммельбург и артиллерийская в г. Идар-Оберштайн).

При этом кандидаты проходят начальную военную подготовку, состоящую из общей военной подготовки (3 месяца) и начальной подготовки по специальности (3 месяца).

В ходе данного этапа обучения кандидату в офицеры последовательно присваиваются звания ефрейтора и старшего ефрейтора.

2. Первого (начального) офицерского курса (3 месяца) в офицерской школе сухопутных войск (Дрезден). В течение 12 недель кандидаты в офицеры изучают основы тактики (30% учебного времени, основной вид боевых действий - сдерживание), специальные военные дисциплины, совершенствуют физическую подготовку (16%), осваивают командирские навыки.

3. **Курсы языковой подготовки (около трех месяцев)** в артиллерийской школе сухопутных войск (г. Идар-Оберштайн). Требуемый уровень знаний английского языка по окончании курса согласно классификации стандарта НАТО SLP (единая четырехуровневая система оценки умения читать, понимать на слух, говорить и писать). После окончания данного курса кандидатам присваивается воинское звание фанен-юнкер (соответствует уровню подготовки унтер-офицера).

4. **Войсковая стажировка (до 3 месяцев)**, которая проводится в частях и подразделениях сухопутных войск или объединенных сил обеспечения, где курсанты практикуются на должности командира отделения соответствующего рода войск.

Дальнейшее обучение будущих офицеров организуется в зависимости от продолжительности подписанного ими контракта, а также от полученной перед поступлением на военную службу гражданской специальности.

Для кандидатов в кадровые офицеры и офицеры по контракту сроком на 12-15 лет включает в себя следующие этапы обучение:

1. Обучение в одном из двух университетов бундесвера (около 4 лет), где кандидаты в офицеры получают высшее гражданское образование без отрыва на прохождение военной практики или изучение военных дисциплин. Через 7 месяцев учебы в университете курсантам присваивается воинское звание фенрих, а еще через 9 месяцев - старший фенрих. Спустя 5 месяцев кандидат в офицеры получает звание лейтенанта (через 36 месяцев с момента поступления на военную службу). В ходе обучения в университете окончательно определяется род войск, в котором будет проходить службу офицер.

2. Обучение на втором (специализированном) офицерском курсе (3 месяца) в офицерской школе сухопутных войск (Дрезден). В ходе подготовки слушатели изучают тактику (57% учебного времени, основные виды боя - наступление и действия в ходе операции по стабилизации обстановки в кризисном регионе), специальные военные дисциплины, совершенствуют физическую подготовку (11%) и командирские навыки. По завершении офицер получает воинское звание старшего лейтенанта (через 5,5 лет с момента начала службы).

3. Затем следует третий офицерский курс (комплексная подготовка к службе по избранной воинской специальности, программа рассчитана на 10 месяцев). Она организуется на базе школ родов войск, а также непосредственно в частях и подразделениях. В рамках обучения проводятся курсы «Выживание в сложных условиях» и «Рейнджерская подготовка». В завершающей части курса офицер в течение почти 3 лет совершенствует навыки на должностях командира взвода и заместителя командира роты.

Обязательными курсами повышения квалификации для командного состава сухопутных войск Германии являются:

1. Курсы командиров рот и батальонов (школа рода войск);

2. Старших офицеров (академия руководящего состава ВС ФРГ); штабных офицеров (там же). 10-12% лучших военнослужащих по результатам окончания курсов старших офицеров получают право в дальнейшем обучаться на курсах офицеров службы генерального штаба (2 года, академия руководящего состава Бундесвера).

Обучение в академии Бундесвера подразделяется на 3 этапа: курс основной подготовки офицеров штабной службы, курс подготовки офицера для службы в штабах Бундесвера в НАТО, курс повышения квалификации и специальной подготовки. Основной курс (продолжительностью 3,5 месяца) проходят все офицеры независимо от вида родов войск.

1-й Этап. Курс основной подготовки обязателен для офицеров Бундесвера после 8 лет службы перед получением воинского звания майор.

Цель курса - дать первоначальные знания для службы в качестве старшего офицера, аттестовать его для присвоения воинского звания майор (капитан 3 ранга) и определить перспективу его дальнейшего использования. На этот курс ежегодно объявляются 3 набора офицеров в среднем по 250 человек.

Вторым этапом являются курсы подготовки для службы в штабах, на которые старшие офицеры направляются не ранее, чем через год после окончания курса основной подготовки.

Основными критериями отбора, являются хорошие результаты учебы на курсе основной подготовки, успешное прохождение службы в войсках, рекомендации вышестоящих начальников. Обучение старших офицеров осуществляется с учетом их целевого предназначения. Продолжительность подготовки составляет до 10 недель.

Третий этап подготовки - курсы повышения квалификации и специальной подготовки, на которых обучаются генералы (адмиралы), старшие офицеры и даже гражданские служащие перед назначением их на вышестоящую должность в штабы НАТО.

Продолжительность подготовки составляет до 10 недель в зависимости от вида подготовки.

Всего в академии Бундесвера в течение года на всех курсах может учиться до 2 тысяч офицеров бундесвера и ряд иностранных военнослужащих или гражданских лиц, занятых в сфере военного производства. Помимо академии, часть офицеров в соответствии с соглашениями направляется на учебу в высшие военные учебные заведения других стран.

Кандидаты в унтер-офицеры отбираются из числа гражданских лиц в возрасте 17-25 лет (желающие служить в бундесвере по контракту от 3 до 15 лет), а также из военнослужащих срочной службы, прослуживших в войсках не менее шести месяцев. Лица этой категории должны отвечать требованиям, определенным в соответствующих законах и служебных инструкциях, и подписать контракт на прохождение службы в бундесвере сроком на два года и более.

Первичный отбор кандидатов в унтер-офицеры из числа военнослужащих срочной службы проводится командирами подразделений в соответствии с теми же требованиями, что и для гражданских лиц, не служивших в бундесвере. Рядовые военнослужащие по контракту, не отвечающие этим требованиям, могут, тем не менее, зачисляться кандидатами в унтер-офицеры, если они имеют звание ефрейтора и их возраст не превышает 35 лет. Подбор кандидатов в унтер-офицеры из числа военнослужащих срочной службы осуществляют командиры подразделений.

В интересах эффективной подготовки унтер-офицеров сухопутных войск в ВС Германии функционирует унтер-офицерская школа сухопутных войск (Делич), восемь школ родов войск, учебный центр (Мунстер) и центр боевой подготовки СВ (Лецлинген).

Особое внимание в рамках программы уделяется курсу общевойсковой подготовки фельдфебеля (2,5 месяца), который проводится в унтер-офицерской школе сухопутных войск (Делич). При этом ежегодно организуются четыре подобных курса, на которых в общей сложности готовятся около 2750 кандидатов в фельдфебели.

Военное образование в Бундесвере носит непрерывный, целенаправленный и социально ориентированный характер. При назначении на вышестоящую должность предусматривается обязательная дополнительная учеба.

Исходя из выше указанного, можно сделать вывод:

В целом, по оценке командования бундесвера, существующая система подготовки и переподготовки офицерских кадров с учётом имеющейся в стране сети военных учебных заведений полностью обеспечивает потребности сухопутных войск в офицерском составе, а также подготовку офицеров для армий других государств.

Используемая литература:

1. См.: Журнал «Зарубежное военное обозрение» № 9 2011 г.
2. См.: Материал интернета по теме. Сайты: <http://www.mil.ru.>; <http://www.militarynews.ru.>; <http://www.army-nevs.ru.>; <http://www.byndesver.ru.>
3. См.: Германия и армия. - Германия: Изд-во «Гнэт», 2012. – с. 99.
4. См.: К профессиональной армии. Германия: Изд-во «Штутц», 2018. – с. 234-235.
5. См.: Книга по вопросам обороны-ФРГ: посольство Германия в России 1998г.
6. См.: Журнал «Зарубежное военное обозрение» № 6 2016 г.
7. См.: Материал интернета по теме. Сайты: <http://www.mil.ru.>; <http://www.militarynews.ru.>; <http://www.army-nevs.ru.>; <http://www.vumo.ru.>

HARBIY MUHANDISLARNI TAYYORLASHDA UMUMTEXNIKA FANLARINING AHAMIYATI

IMPORTANCE OF GENERAL TECHNICAL SCIENCES IN THE TRAINING OF MILITARY ENGINEERS

Yunusov Baxtiyor Abdullayevich
Yunusov Bakhtiyor Abdullayevich

*Chirchiq Oliy Tank Qo'mondonlik Muhandislik bilim yurti,
"Umum texnika fanlari" kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School,
Department of "General Engineering Sciences".*

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy raqobatbardosh, harbiy muhandislarni tayyorlashda umumtexnika fanlarining o'ri va ahamiyati hamda ularga qo'yiladigan talablar haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Harbiy, muhandis, umumiy texnika, jihozlar, talablar, intizom, nazariy, amaliy, kadrlar, malaka, tayyorgarlik.

Abstract. In article is given information on the role and importance of general technical sciences in the training of modern competitive military engineers as well as the requirements for them.

Keywords: military engineer, general engineer, technique, demand, sciences equipment, theoretical, practical, personnel, skills, training.

Hozirgi kunda xorij mamlakatlari hamda yaqin qo'shni davlatlarda sodir bo'layotgan global siyosiy-harbiy mojarolar Respublikamiz Mudofa tizimini doimiy ravishda jangovorligini oshirib borishni taqozo etmoqda. [5]. Ma'lumki hozirda rivojlangan va rivojlanayotgan har qanday davlat o'z armiyasini zamonaviy qurol va texnologiyalar bilan mustahkamlashni dolzarb vazifalardan biri hisoblaydi. Buning uchun esa malakali harbiy muhandis kadrlarni tayyorlash zarur bo'ladi. Ushbu kadrlar sifati esa ularning keng dunyo qarashi, yaratuvchanligi, to'g'ri qaror qabul qila olishi hamda kuchli nazariy bilimlarga ega ekanliklari bilan o'lchanadi. [1].

Bu borada umumtexnika fanlarining ahamiyati juda katta. Ushbu fanlar o'z navbatida fizika, oliy matematika va qisman kimyo kabi aniq fanlar asosida olingan bilimlarga tayangan holda, mutaxassislik fanlari uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Umumnexnik fanlardan biri «Materialshunoslik va konstruksion materiallar texnologiyasi» o'quv fani asosiy hisoblanadi, qora va rangli metallar metallurgiyasi; po'lat va cho'yan ishlab chiqarish asoslari; turkumi; konstruksion materiallarning xususiyatlari va tuzilishini; ularni ishlab chiqarishda qo'llanilishi, zirhli texnika va qurollarni qayta tiklash va ekspluatatsiya qilishdan iboratdir. [4].

Bu fan bo'yicha ma'ruzamashg'ulotlarini o'tkazishda mavzularni qisqa va yetarli darajada ochib berish bilan birga, asosiy savollar ko'rib chiqilib, umumiy fikr hamda xulosalar qilinishiga, ma'ruzalarning tarkibi oldingi o'tilgan hamda keyingi o'quv materiallarni o'zlashtirish uchun asos bo'lishi hamda bog'lanishda bo'lishiga e'tibor qaratiladi, metallurgiyaning tarixiy ma'lumotlari bilan texnikaning rivojlanishi uzviy bog'langanligi ko'rsatilishi kerak, fanning asosiy savollari: zirhli tank texnikasi va qurollari detallarining materiallariga ishlov berish va ishlatish jarayonida hosil bo'ladigan fizik xossalarni umumlashtirish va xulosa qilishni talab qiladi. Bundan tashqari, termik ishlov berishning xossalarni, ayniqsa temir-uglerod qotishmasining holat diagrammasini ko'rib chiqib tahlil qilishdir. O'rganayotgan materialni yaxshiroq o'zlashtirish uchun har xil

maketlar, plakatlar, mashina detallaridan hamda o'qitishning texnik vositalaridan, ilg'or pedagogik texnologiyalarning uslublaridan foydalaniladi. [2].

Bu fan bo'yicha amaliy mashg'ulotlar o'tkazishda ma'ruza mashg'ulotlarida olgan bilimlarini mustahkamlash, masalalarning harbiy-amaliy yo'nalishini to'liq bog'lab berish kursantlarning nazariy-amaliy bilimlarini kursantlarga shaxsiy vazifa berish yordamida mustahkamlashdan iborat. Mashg'ulot mobaynida dastgohlar, agregat qismlari, maketlar o'quv kinofilmlar, plakatlar, sxemalar, chizmalar va slaydlardan keng foydalanishga e'tibor qaratiladi.[3].

Ma'ruza vaqtida ko'tarilgan savollarni, mashina detallariga ishlov berishdagi ko'nikmalarni hosil qilish, nazariy bilimlarni mustahkamlash va o'quv vaqtdan to'la foydalanish, hamda insonning mehnat faoliyatini muxofaza qilish maqsadlarida, har bir amaliy ishlar agar guruhda 12-15 dan ko'p kursantlar bo'lsa, mashg'ulotni ikkita o'qituvchi olib borishi tavsiya etiladi.

Amaliy mashg'ulotlar mobaynida kursantlar zirhli tank qurollarining tizimlari, uzal, asboblari va mexanizmlarini o'zlashtirish uchun kerakli bilimlarga va ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim. Yaxshiroq o'zlashtirish uchun har xil maketlar, plakatlar, mashina detallaridan hamda o'qitishning texnik vositalaridan, ilg'or pedagogik texnologiyalarning uslublaridan foydalaniladi.

Bu fan bo'yicha laboratoriya ishlarini bajarishda kursantlar ma'ruzalar vaqtida olgan nazariy bilimlarini chuqurlashtirib, ularni amaliy (eksperimental) usullarda tekshirib, tasdiqlab, umumlashtirib va tahlil qilishga e'tibor qaratiladi.

Metrologiya, standartlashtirish va o'zaro almashinish:

"Metrologiya, standartlashtirish va o'zaro almashinish" fani asosiy umumtexnika fanlardan biri hisoblanadi, metrologiyaning asosiy savollarini, standartlashtirish va o'zaro almashuvchanlik asoslarini umumiy prinsiplari, qo'yim va o'tkazishlarini qurish prinsiplarini hamda zirhli tank texnikasi va qurollarni ishlatishda o'lcham zanjirlarining asosiy tushunchalarini o'rganish hisoblanadi.

Metrologiya, standartlashtirish va o'zaro almashuvchanlik fani quyidagi savollarni o'z ichiga oladi: standartlashtirishning mashinasozlikda ahamiyatiga egaliligi, uslubiy asoslari va maqsadi; qo'yim va o'tkazishlarning tizimi, metrologiya va texnik o'lchash asoslari, o'lchov vositalarining turlari va ishlatilishini o'rgatadi. [2].

Ma'ruza mashg'ulotida "Aqliy hujum", "Chaynavort", "Blits-so'rov" va "Tushunchalar tahlili", "Venna diagrammasi" kabi pedagogik texnologiyalaridan foydalaniladi.

Fan bo'yicha amaliy mashg'ulotlarni o'tkazishda, ular ma'ruza mashg'ulotlarida olgan bilimlarini mustahkamlash, masalalarning harbiy-amaliy yo'nalishini to'liq bog'lab berish kursantlarning nazariy-amaliy bilimlarini kursantlarga shaxsiy vazifa berish yordamida mustahkamlash. Mashg'ulot mobaynida agregat qismlari, maketlar o'quv kinofilmlar, plakatlar, sxemalar, chizmalar va slaydlardan keng foydalaniladi. Amaliy mashg'ulotlarda o'quv dastur bo'yicha tuzilgan tayanch konspektlardan foydalanish, muammoli holatlar yaratish maqsadga muvofiq.

Amaliy mashg'ulotlarda Blits-so'rov, Klaster, Zinama-zina, Bumerang, Venn-diagrammasi, BBB, T-sxema, Aqliy hujum, Baliq skeleti kabi uslublardan foydalaniladi.

Aytish joizki yuqoridagi fanlar tayyorlanadigan kadrlarning umummuhandislik bilimlari bazasini shakllantirishga xizmat qiladi. Har bir texnik masala va muammolarni hal qilishda keng nazariy bilimlar va yaratuvchanlik qobiliyatlarni shakllantirish kabi muhim

omillar harbiy muhandislarning ushbu fanlarni qanchalik chuqur o'zlashtirganligiga bevosita bog'liqdir.

Agarda mutaxasis sifatida ushbu fanlarning istalgan biridan nazariy va amaliy bilimlari sust bo'ladigan bo'lsa, bu mutaxasis taklif qiladigan ishlanma va yechimlar mukammal bo'lmasligi mumkin. Shunday ekan harbiy muhandis kadrlarni tayyorlashda yuqoridagi fanlarni chuqur nazariy bilim va keng amaliy ko'nikmalar bilan chiniqtirish lozim. Bu orqali muhandislarni muammoning yechimini topishda har tomonlama fikrlash, kerakli yangi yechimlarni tez tahlil qila olish qobiliyatlari rivojlantiriladi.

Xulosa

O'qitilayotgan fanlarda yondashuvni tayyorlanayotgan bo'lajak harbiy muhandislarni kelajakdagi faoliyatlarida, ilmiy tadqiqotlarni olib borishlarida, ularni muammolar yoki amaliy masalalarni hal qilishda kengroq fikrlash, yaratuvchanlik qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadlariga qaratish zarur. Buning uchun esa fanlarni ko'rgazmalilik, amaliy reallik tamoyillari asosida mashg'ulotlarni tashkil etish talab qilinadi.

Takliflar

Ma'lumki har qanday sohada zamonaviy ta'limni axborot kommunikatsiya texnologiya va texnikalari, zamonaviy moddiy texnik vositalarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Yuqoridagi fanlar bo'yicha mashg'ulotlar sifatini yanada oshirish maqsadida quyidagi takliflarni bildiramiz:

1. Zamonaviy dasturlar asosida kompyuter grafikasi va virtual laboratoriyalar bilan ishlash imkoniyatini oshirish maqsadida kompyuter sinflarini tashkillashtirish, kerakli orgtexnikalar bilan boyitish;
2. Kursantlarni nazariy bilimlarini amaliy mustahkamlash hamda ularning texnik-innovatsion g'oyalari namunalarini tayyorlash imkoniyatini oshirish maqsadida o'quv ishlab chiqarish ustaxonasini zamon talablariga javob beradigan uskuna, dastgohlar va qurilmalar bilan jihozlash zarur bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. SH. Mirziyoyev "O'smirlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash hamda O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari va davlat xizmati uchun kadrlar zaxirasini tayyorlash tizimini takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-4375-son. Toshkent sh. 2019 yil 28 iyun.
2. "Metrologiya standartlashtirish va o'zaro almashuvchanlik" o'quv qo'llanma Xudoyberdiyev T.S., Qosimov K., Igamberdiyev O'. R. Toshkent 2011 y.
3. V.A. Mirboboev «Konstruksion materiallar texnologiyasi» 2004 y
4. B. Yunusov «Konstruksion materiallar texnologiyasi» 2022y
5. Barkamol avlod orzusi. – T.: Sharq, 1999. - 182 b.

ҲАРБИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ИНСТРУКТОРЛАРНИНГ КАСБИЙ-ПЕДАГОГИК ТАЙЁРГАРЛИГИ МУАММО СИФАТИДА

PROFESSIONAL-PEDAGOGICAL TRAINING OF INSTRUCTORS IN THE MILITARY EDUCATION SYSTEM AS A PROBLEM

Абдуллаев Нурилла Саъдуллаевич
Abdullaev Nurilla Sadullaevich

Жамоат хавфсизлиги университети
Таъминлаш ва ҳуқуқий тайёргарлик цикли
University of Public Safety
Cycle of provision and legal preparation

Аннотация. Ушбу мақолада ҳарбий таълим тизимидаги инструкторнинг касбий-педагогик тайёргарлиги муаммосига илмий педагогик қизиқиш, мутахассисларнинг касбий фаолияти тизимида услубий ишланмаларнинг муаммолари долзарблиги ёритилган.

Калит сўзлар: модернизация, офицер кадрлар тайёрлаш, ҳарбий инструкторлар, таълим стандартлари, ҳарбий педагогика, касбий компетенция, касб-хунар таълими назарияси.

Abstract. In this article, scientific-pedagogical interest in the problem of the professional-pedagogical training of the instructor in the military education system, the relevance of methodological developments in the system of professional activity of specialists is highlighted.

Keywords: modernization, officer training, military instructors, educational standards, military pedagogy, professional competence, theory of vocational education.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти, Қуролли Кучлар Олий Бош Қўмондони Ш.М.Мирзиёев Қуролли Кучларимизни ташкил топган кунига бағишланган байрам табригида, "...Бугун дунёнинг олис ва яқин минтақаларида мураккаб можаро ва тўқнашувлар давом этаётган бир пайтда жонажон Ўзбекистонимизда тинчлик ва хавфсизликни таъминлаш борасидаги ишларимизни янада самарали ташкил этишимиз шарт. Хусусан, мудофаа қобилиятимизни мустаҳкамлаш, қўшинларни замонавий қурол-яроғ ва техникалар билан таъминлаш, бўлинмаларни бошқаришда ахборот технологияларини кенг қўллаш, жанговар тайёргарлик ва касбий маҳоратни ошириш – бундан кейин ҳам устувор вазифаларимиз бўлиб қолади" деб таъкидлаган эдилар [1].

Ўзбекистон таълимтизимини модернизация қилиш олий таълимдан кейинги даврда офицерлар таркибининг малакасини ошириш ва касбий қайта тайёрлаш жараёнига янги талабларни қўяди ва бу бир қатор меъёрий стратегик ҳужжатлар жумладан, Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларини ислоҳ қилиш ва янада ривожлантириш вазифаларини амалга ошириш бўйича чора-тадбирлар дастури тўғрисида ПҚ-2738-сонли Қарори [2] Ўзбекистон Республикасининг таълим тўғрисидаги 637-сонли Қонуни билан тасдиқланган [3].

Шуни таъкидлаш жоизки, ҳозирги вақтда ҳарбий педагогика фани мураккаб, ностандарт бошқарув вазифаларини ҳал қилиш қобилиятига эга бўлган ҳарбий инструкторларни самарали касбий ва педагогик тайёрлаш учун шароитларни фаол излашга қаратилган. Бу самарали касбий фаолият учун мажбурий шартлар сифатида Олий таълимнинг давлат таълими стандартлари ва Олий ҳарбий таълим муассасалар битирувчиларининг ҳарбий касбий тайёргарлигига қўйиладиган малака талаблари билан боғлиқ.

Офицер кадрлар тайёрлаш бўйича маҳаллий тажриба ҳарбий мутахассисни касбий таълимнинг самарали тизими барпо этилганидан далолат беради, унинг

тарихий ривожланишида чуқур илдизларга эга, амалда ўзини яхши исботлаган ва юқори малакали ҳарбий мутахассислар сифатли тайёрлашнинг ноёб мактаби ҳисобланади. Шунга қарамай, бугунги кунда қўшимча ҳарбий таълим тизимини такомиллаштириш зарурати шубҳасиздир.

Олий ҳарбий ўқув юртини тугатгандан сўнг, бўлажак ҳарбий мутахассисларни касбий тайёрлаш билан боғлиқ ўқитувчилик фаолиятига ўтадиган офицерлар, аввалом бор, муайян даражадаги мослашишга муҳтож бўлади, чунки бу даврда асосий эътибор функционал вазифаларни бажаришдан касбий фаолиятнинг педагогик жиҳатига ўтиш ҳолати рўй беради. Бу ҳарбий таълим муассасалари таълим дастурларининг касбий-педагогик йўналиши, олий ҳарбий ўқув юрти профессор-ўқитувчиларининг юқори сифатли тайёргарлиги (офицер-ўқитувчилар томонидан ҳарбий хизматнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда), илғор ҳарбий-техника ютуқлари асосида курсантларни тайёрлашнинг талаб қилинадиган сифатига эришишни таъминловчи ҳарбий таълим муассасалари ўқув-моддий базасининг ҳолати каби ўзига хос хусусиятлар билан боғлиқ.

Шу муносабат билан, Ўзбекистон Республикаси Қурулли Кучлари ва бошқа куч тузилмалари учун малакали кадрларни касбий тайёрлашни таъминлайдиган олий ўқув юртидан кейинги даврда ўқитувчиларнинг касбий-педагогик тайёргарлиги самарадорлигини ошириш масаласи долзарб бўлиб қолмоқда. Ушбу муаммони ҳал қилиш қўшимча ҳарбий таълим тизимида, жумладан, малака ошириш курсларида, янги ҳарбий техника билан ишлаш усуллари ўзлаштириш курсларида, ҳарбий тайёргарлик ва бошқаларда мумкин.

Қўшимча ҳарбий таълим тизимидаги инструкторнинг касбий-педагогик тайёргарлиги муаммосига илмий педагогик қизиқиш, бир томондан, Давлат таълим стандартида ва олий ҳарбий ўқув юртлари битирувчиларининг ҳарбий касбий тайёргарлигига қўйиладиган малака талабларида унинг ўзига хос хусусиятларининг тўлиқ тавсифланмаганлиги, уни ўқув жараёнига татбиқ этиш мезонлари ва механизмларининг назарий жиҳатдан етарли даражада ишлаб чиқилмаганлиги, ҳамда иккинчи томондан, ҳарбий мутахассисларнинг касбий фаолияти тизимида услубий ишланмаларнинг етарли эмаслиги билан долзарблашади [4].

Шундай қилиб, қўшимча ҳарбий таълим тизимида инструкторларнинг касбий-педагогик тайёргарлиги жараёни самарадорлигини оширишга қаратилган тадқиқотнинг долзарблиги қуйидаги қарама-қаршиликлар мавжудлиги билан изоҳланади:

олий ҳарбий ўқув юртининг ўқитувчи ва профессор-ўқитувчиларини тайёрлаш сифатига қўйиладиган талабларни ошириш;

қўшимча ҳарбий таълим тизимидаги инструкторларнинг касбий-педагогик тайёргарлиги жараёнини умумий жиҳатдан кўриш учун назарий асосларни ишлаб чиқиш зарурати;

бундай ўқитишни амалга оширишга имкон берадиган технологик аппаратни ишлаб чиқиш зарурати.

Аниқланган қарама-қаршиликлар қуйидагилар ўртасидаги қарама-қаршиликларни ҳал қилишдан иборат бўлган илмий муаммони шакллантиришга имкон берди:

касбий-педагогик фаолиятга юқори даражада тайёр бўлган мутахассисларга давлатнинг объектив эҳтиёжи ҳамда қўшимча ҳарбий таълим тизимининг ушбу

талабларга етарли даражада жавоб бермаслиги;

олий ҳарбий ўқув юртлари инструкторлари томонидан таълим стандартлари ва лавозим йўриқномалари талабларини инобатга олган ҳолда касбий-педагогик фаолиятни амалга оширишнинг реал даражаси ҳамда курсантларнинг касбий тайёргарлиги тизимида уларнинг бундай фаолиятга тайёрлигининг зарур даражасидир [5].

Россия Федерацияси мисолида касб-ҳунар таълими назарияси ва услубиётидатадқиқот муаммосининг тарихий-педагогик таҳлили [6].

Педагогика ва психология бўйича илмий адабиётларда ҳарбий университет инструкторларини касбий-педагогик тайёрлаш масалаларининг шаклланиши ва ҳозирги ҳолатининг таҳлили тақдим этилган.

XXI асрнинг бошларида Россия Федерацияси туб ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар, жамият ҳаётининг барча соҳаларига, шу жумладан таълим тизимида, бошланғич таълимдан то касб-ҳунар таълимигача таъсир кўрсатадиган туб бозор ислохотлари йўлига ўтди. Таълим бутун жамият ва ҳар бир инсоннинг иқтисодий, ижтимоий, маданий ҳаётига ўз таъсирини кўрсатди. Ижтимоий-маданий институт сифатида у инсоният тараққиётидаги энг муҳим жараёнларни тартибга солади. Замонавий таълим тизимларининг асосий хусусияти шахсга мурожаат қилишда, унинг эҳтиёжларини қондиришда намоён бўлади. Шахс давлат босимининг объекти бўлишни тўхтатади ва ўз хоҳишига кўра ҳаёт қуриш ҳуқуқини қўлга киритади. С.Б.Ступинанинг фикрига кўра, жамият онгида янги муносабатлар (инсон учун, унинг мустақиллиги, эркинлиги ва ижодкорлиги учун энг олий қадрият сифатида) бунинг натижаси ҳисобланади [6].

Таълим ҳозирги ижтимоий-маданий жараёнга киритилган бўлиб, у таълим сиёсати стратегиясини ва жорий таълим дастурларини ишлаб чиқишга, алоҳида минтақалар, мамлакатлар ва бутун дунё ҳамжамятининг тарихий ривожланишининг ушбу босқичида таълимга қўйиладиган ижтимоий талабларни аниқлашга ёрдам беради [7].

Ҳозирги вақтда Россия Федерациясида олий ҳарбий таълим даражасини ошириш бўйича комплекс чора-тадбирларни жорий этишнинг объектив зарурати мавжуд. Биринчи навбатда, бу инструкторларнинг педагогик фаолияти жараёнида уларнинг касбий-педагогик тайёргарлиги муаммосини ҳал қилиш билан боғлиқдир. Қўшимча ҳарбий таълим мазмунидаги асосий ўзгаришлар касбий-педагогик билим, кўникма ва кўникмаларни чинакам фундаменталлаштиришга эришишга, курсантларнинг касбий фаолияти, касбий тайёргарлиги ва ўқитилиши билан боғлиқ ўқитувчилар таркибининг касбий-педагогик вазифаларни мустақил ва сифатли ҳал қилишга тайёрлигини таъминлашга қаратилган бўлиши керак [8].

Ушбу даврларни шартли равишда белгилаб оламиз ва тавсифлаймиз.

Биринчи давр (1920-1990 йиллар), даставвал, коммунистик мафкурага асосланган социалистик давлат қуриш ғояси билан тавсифланади. Ушбу босқичда ҳарбий кадрларни тайёрлаш ва тарбиялаш шакллари, усуллари ва воситаларини излаш ишлари амалга оширилди, марксистик-ленинистик мафкура ва барча ҳарбий тузилмаларда синфий ёндашув таъсирида ҳарбий педагогика асосларини ривожлантириш бўйича ишлар олиб борилди. Ушбу даврнинг ўзига хос хусусияти ҳарбий ўзгаришларни педагогик қўллаб-қувватлашда намоён бўлиб, унинг давомида аралаш комплекшлаш тизими жорий этилди, қуролли кучларнинг қисмлари ва

бўлинмаларида шахсий таркиб қўнимсизлиги бартараф этилди, ҳарбий хизматнинг аниқ тизими йўлга қўйилди, ҳарбий-илмий ишлар йўлга қўйилди, янги ҳарбий уставлар жорий этилди. Педагогикада, жумладан, ҳарбий педагогикада назария ва амалиётнинг бирлиги тамойили амалга оширилди. Айнан ўша пайтдан бошлаб, бошқарувнинг социалистик моделига эга давлатнинг шаклланиши шароитида ҳарбий таълим муассасалари учун илмий-педагогик кадрларни касбий тайёрлаш тизимини фаол шакллантириш даври бошланди.

Иккинчи давр (1990-2000 йиллар) Россия Федерациясининг “соф мудофаа йўналиши” ҳарбий доктринасига сезиларли таъсир кўрсатган давлат ривожланишининг мафкуравий концепциясининг ўзгариши билан тавсифланади. «Қайта куриш» шароитида ҳарбий педагогикадаги кейинги ўзгаришлар ҳарбий-педагогик ва ҳарбий-психологик жараёнлар ва ҳодисаларни ўрганишда шахсий-фаолият ёндашувига услубий йўналишни амалга оширишга имкон берди. Мудофаа идораси бюджетининг кескин қисқариши шароитида ҳарбий хизматчиларни тайёрлаш ва ўқитиш борасида ахборот таъминотининг роли кучайди. Бундай шароитда мамлакатнинг янги ҳарбий доктринаси шакллана бошлади, Қуrolли Кучларни ислоҳ қилишнинг ёндашувлари белгилаб берилди. Илмий-педагогик тадқиқотлар асосан аввалги йўналишлар асосида олиб борилди.

Учинчи давр (2001 йилдан – ҳозирги кунга қадар). Ушбу босқичнинг асосий вазифаси жамиятнинг ҳам, ҳарбий хизматчиларнинг, шу жумладан олий ҳарбий ўқув юртининг илмий-педагогик ва инструкторлар таркибининг ҳам мафкуравий муносабати, ижтимоий-сиёсий қарашлари тубдан ўзгаришига мувофиқ ҳарбий кадрларни тайёрлаш, ривожлантириш, тарбиялаш ва тайёрлашга ёндашувларни қайта кўриб чиқиш заруратидан иборат. Тенденциялар ва йўналишларни таҳлил қилиш замонавий шароитларда ҳарбий педагогикани ривожлантиришнинг асосий концептуал қоидаларини илгари суришга имкон беради, улар: ҳарбий, илмий ва илмий-педагогик мутахассисларни тайёрлаш бўйича давлатнинг кадрларга оид буюртмасини аниқлаштириш; малакавий ёндашув асосида ҳарбий олий ўқув юртининг илмий-педагогик ходимларининг норматив-ҳуқуқий базасини ишлаб чиқиш; қўмондонликнинг турли даражаларига нисбатан қўшимча ҳарбий касбий таълимнинг тузилиши ва мазмунини оптималлаштириш; ҳарбий таълим муассасасида педагогик жараён методикасини ишлаб чиқиш ва қўллаш.

Россия Федерацияси Мудофаа вазирлигининг ҳарбий таълим ташкилотини илмий-педагогик кадрлар билан таъминлаш сифатини ошириш; ҳарбий хизматчиларни тайёрлаш сифатини баҳолашни такомиллаштириш; ҳарбий педагогика ва фуқаролик таълими тизими ўртасидаги муносабатларнинг ягона тамойилларини яратиш; ҳарбий педагогик тадқиқотларнинг ўқув-моддий базасини шакллантириш ва ривожлантиришдан иборат[9].

Шунинг учун ҳарбий олий ўқув юртининг ўқув жараёни, Д.В.Мешчеряковнинг фикрига кўра, шахсий-касбий компетентликни педагогик қўллаб-қувватлашнинг ўзига хос хусусиятларини акс эттириши керак бўлиб, бу таълим ва ҳарбий хизмат фаолиятини бирлаштиришдан, қисқа вақт ичида ҳарбий университетнинг янги шароитлари ва талабларига мослашиш заруратидан ҳамда офицерларнинг ҳам курсантларнинг ҳам шахсий ва касбий қобилиятларни ривожлантиришдан иборат [10].

“Компетенция” тушунчаси биринчи марта Н.Хомский томонидан 1965 йилда тил назарияси бўйича олиб борилган тадқиқотлар жараёнида киритилган. Дастлаб, бу атама ҳар қандай фаолиятни амалга ошириш қобилиятини билдирган ҳамда маълум бир билим, кўникма, қобилиятларда ифодаланган; муайян тил фаолиятини амалга оширишда мажбурий бўлган эгалланган қобилиятни билдирган. Компетентли шахс (ёки маърузачи / тингловчи, Н.Хомский назариясига кўра) мавжуд моделларга кўра чексиз миқдордаги жумлаларни яратиши (ёки тушуниши), ўз фикрларини ифодалаш қобилиятига эга бўлиши керак. Муаллиф компетенция (она тилини билиш, гапириш, тинглаш) ва маълум бир тил шароитида ушбу тилдан фойдаланиш ўртасидаги туб фарқнинг мавжудлигига ишора қилади. Фақат идеал ҳолда, фойдаланиш компетенцияни тўғридан-тўғри акс эттириши ҳисобланади. Демак, келажакда бундай таққослаш «компетентлик», яъни шахснинг касбий фаолиятининг билимга асосланган, интеллектуал мазмунли тажрибаси тушунчасининг пайдо бўлишига сабаб бўлади. Баъзи тадқиқотчилар бу тушунчаларни бир-бирига ўхшатадилар, бошқалари эса бир-биридан фарқлайдилар. Рус тилининг изоҳли луғатларида келтирилган маъноларни ҳисобга олган ҳолда ва турли тадқиқотчиларнинг фикрига қўшилган ҳолда, биз «компетенция»ни талабалар томонидан бирор бир фаолиятни бажарилиш қобилияти ва уни бажаришга тайёрлигини ривожлантириш учун олинадиган фаолиятга доир билим, кўникма, усуллари ва эгаллаган тажрибаси мажмуи деб ҳисоблаймиз [11].

Хулоса қилиб, «касбий-педагогик компетентлик» тушунчаси, аввалом бор, билим, кўникма, малака ва касбий фаолиятни амалга ошириш усулларига оид тушунчалар ва педагогик аҳамиятга эга шахсий фазилатларни ривожлантириш билан боғлиқдир. Уларни амалга ошириш инструктордан муайян компетенцияларга эга бўлишни талаб қилади ва шунинг учун ҳарбий олий ўқув юрти инструкторининг касбий-педагогик компетентлиги алоҳида компетенциялардан иборат ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Қуролли Кучларининг 29 йиллиги муносабати билан Ватан ҳимоячиларига байрам табриги./Ш.М.Мирзиёев//Vatanparvar. – 2021 йил –15 январь. - б.2.
2. “Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларини ислоҳ қилиш ва янада ривожлантириш вазифаларини амалга ошириш бўйича чора-тадбирлар дастури тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори, 24.21.2017 йилдаги ПҚ-2738-сон. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.Lex.Uz>.
3. “Ўзбекистон Республикасининг таълим тўғрисида”ги 637-сонли Қонуни.[Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.Lex.Uz>.
4. Комков, Д. В. Организационно-педагогические условия эффективного управления процессом подготовки офицеров-преподавателей в военном вузе: дис. канд. пед. наук. / Д. В. Комков. - СПб., 2005. - 28 с.
5. Кочергин, В. Б. Развитие педагогической культуры военного преподавателя в условиях внутри вузовского повышения квалификации: дис. ... канд. пед. наук / В.Б. Кочергин. - Воронеж: ВГУ, 2010. - 259 с.
6. Ступина, С. Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе: Учебно-методическое пособие / С. Б. Ступина. - Саратов: Издательский центр «Наука», 2009. - 52 с. - Библиография.
7. Федеральный закон Российской Федерации от 29. 12. 2012 года № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.consultant.ru>
8. Лоскутов, А. А. Формирование профессионально-педагогической готовности штурмана-инструктора в поствузовский период: дис.канд. пед. наук / А. А. Лоскутов. - Шадринск, 2005. - 156 с.
9. Мещеряков, Д. В. Идентификация компетенций выпускника военного вуза/ Д. В. Мещеряков // Вестник ТГУ - 2012. - № 10 (114). - с. 165-170.
10. Мещеряков, Д. В. Модель формирования профессиональной компетентности будущих офицеров в образовательном процессе военного вуза / Д. В. Мещеряков, А. В. Белошицкий // Вестник ТГУ - 2012. - № 11 (114). - с. 122-129.
11. Социально-педагогические основы развития профессиональной компетентности педагогов / Сб. трудов науч.-метод. конф. - Воронеж: ВГУ, 2009. - 266 с.

PEDAGOGINING ZAMONAVIY-UMUMLASHGAN QIYOFASI

MODERN-GENERAL IMAGE OF PEDAGOGY

Tilavov Begzod Abdusamatovich
Тилавов Бегзод Абдусаматович

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Gumanitar fanlar kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of Humanities

Annotatsiya: maqolada Respublikamizda oliy ta'lim tizimidagi islohatlar va uning qonuniy asoslari, hamda professor-o'qituvchilarga qo'yilgan talablar bayon etilgan. Shuningdek, zamonaviy pedagog shaxsiyati haqida fikrlayurilgan.

Kalit so'zlar. Ta'lim konsepsiyasi, professional ta'lim, pedagog shaxsiyati, pedagog mahorati, intensivlashuv, modernizatsiya, burch va mas'uliyat, integratsiya, kasbiy faoliyati, pedagogika, psixologiya.

Abstract. the article describes the reforms in the system of higher education in our Republic and its legal basis, as well as the demands placed on professors and teachers. The personality of a modern pedagogue is also discussed.

Keywords. Concept of education, professional education, teacher's personality, teacher's skills, intensification, modernization, duty and responsibility, integration, professional activity, pedagogy, psychology.

Oliy ta'limni takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi. Ushbu konsepsiyada asosiy e'tibor oliy ta'lim tizimini Markaziy Osiyoda xalqaro ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi "xab"ga aylantirishga qaratildi [4].

Bunda Respublikamizda ta'lim sohasida o'ziga xos yangilanish davri boshlanganligini ko'rish mumkin.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi [4].

Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 19-mayda qabul qilingan Senat tomonidan 2020-yil 7-avgustda ma'qullangan yangi O'zbekiston Respublikasining ta'lim to'g'risida qonuni qabul qilindi. Ushbu hujjat asosida yanabiiralohida "professional ta'lim" joriy etildi.[3]

Asosiyqism. Albatta, kadrlar tayyorlash milliy dasturi raqobatbardosh kadrlar tayyorlovchi pedagogga qo'yiladigan zamon talablari majmuini belgilaydi. Bir-biriga bog'liq bo'lgan talablarning majmui, pedagogning umumlashtirilgan shaxsiyatini tashkil etadi. Umumlashgan pedagogning qiyofasiga muvofiq o'qituvchiga qo'yiladigan asosiy talablar quyidagilardan iborat:

ta'lim berish mahorati;
tarbiyalay olish mahorati;
o'quv-tarbiya jarayonida inson omilini ta'minlovchi shaxsiy fazilatlar;
ta'lim oluvchilarning bilimlarini xolisona baholay olish va nazorat qila olish mahorati va h.k. [5].

Pedagogika fanlarining intensivlashuvi, rivojlanish darajasining jadallashuvi kadrlarning yangi avlodini tayyorlash muammosini yuzaga keltiradi.

Bu esa, oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash (yangilangan, zamonaviy, tezkor o'sish) ta'lim jarayoniga nisbatan innovatsion yondashuvni talab etadi.

Ushbu muammoning samarali yechimi, avvalo, bugungi kun talablariga javob bera oladigan psixologiya, pedagogika, iqtisodiyot, huquqshunoslik va shunga o'xshash boshqa fanlarning bilim asoslarini chuqur biladigan, professional malakaga ega bo'lgan, har tomonlama chuqur bilimga ega bo'lgan professor-o'qituvchi, kadrlarning tayyorlanishi bilan bog'liqdir.

Tahliliy fikrlar. Hozirgi zamon professor-o'qituvchisi o'z mutaxassisligiga oid bilimlar bilan birga, pedagogik va psixologik bilimlarni hamda turli fan yo'nalishlari bo'yicha maxsus bilimlarga ega bo'lgan, kasbiy tayyorgarlik, yuksak axloqiy fazilatlarini egallagan, ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxsdir. Ushbu nuqtai nazardan hozirgi kunda quyidagi burch va mas'uliyatlar pedagoglardan talab qilinadi:

1. Pedagog, eng avvalo, mas'uliyatni his etuvchi tarbiyachi, tajribali notiq, madaniyat va ma'rifat targ'ibotchisidir.

2. Pedagogtabiatan o'quvchilarni seva olishi, o'z mehrini, his-tuyg'ularini har lahzada o'quvchilar ichki dunyosi bilan bog'lay olishi, ularning ham mehriga, hurmatiga sazovor bo'lishi kerak.

3. Pedagog jamiyat ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab yetishi va ularga xolisona baho berib, bu borada o'quvchilarga to'g'ri, asosli ma'lumotlarni doimiy bera olishi lozim.

4. Zamonaviy pedagogning ilm-fan, texnika va axborot-kommunikatsion texnologiyalari yangiliklaridan va yutuqlaridan xabardor bo'lib borishi talab etiladi.

5. Pedagog o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur va puxta bilimga ega bo'lishi, barcha fanlar integratsiyasini o'zlashtirib borishi, bunda o'z ustida tinimsiz ilmiy izlanishlar olib borishi.

6. Pedagog psixologiya va pedagogika fanlari asoslarini puxta bilishi, o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim-tarbiya faoliyatini tashkil etishi kerak.

7. Pedagog kasbiy pedagogik faoliyatida ta'lim va tarbiyaning eng samarali zamonaviy shakl, metod va vositalaridan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lmog'i lozim.

8. Pedagog ijodkor, ta'lim- tarbiyaviy faoliyat tashabbuskori va yosh avlod kelajagi uchun javobgar shaxsdir.

9. Pedagog kasbiy faoliyati jarayonida yuksak darajadagi pedagogik mahorat, kommunikativ layoqati, pedagogik texnika (nutq, yuz, qo'l-oyoq va gavda harakatlari, mimika, pantomimika, takt) qoidalarini chuqur o'zlashtirib borishi shart.

10. Pedagog nutq madaniyatiga ega bo'lishi zarur, uning nutqi quyidagi xususiyatlarni o'zida aks ettirishi kerak:

turli sheva so'zlardan holi bo'lib, faqat adabiy tilda ifoda etilishi;

o'qituvchining nutqi sodda, ravon va tushunarli bo'lishi;

hikmatli so'zlar, ibora va maqollar, matallar hamda ko'chirma gaplardan o'rinli foydalana olishi lozim.

11. Pedagogning kiyinish madaniyati o'ziga xos bo'lishi, ya'ni sodda, ozoda, bejirim kiyinishi, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchining diqqatini tez jalb etuvchi turli xil bezaklar (oltin, kumush taqinchoqlar)dan foydalanmasligi, fasl, yosh, gavda tuzilishi, yuz qiyofasi, hatto, soch rangi va turmagiga muvofiq ravishda kiyinishi talab etiladi.

12. Pedagog ta'lim muassasasida ta'lim oluvchilar jamoasining asosiy tashkilotchisi va ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning eng faol ishtirokchisidir.

13. Mutaxassis pedagogik muloqot jarayonining faol ishtirokchisi ekanligini unutmashligi shart. Shuning uchun kasbiy faoliyatida pedagogik mahoratning bir qator sifatlarini uzluksiz tarkib toptirib borishi zarur.

14. Pedagog, eng avvalo, mulohazali, bosiq, har qanday pedagogik vaziyatni to'g'ri baholay oladigan hamda mustaqil ravishda mavjud ziddiyatlarni bartaraf etishga qodir bo'la olishi kerak. Mutaxassis sifatida unutmashliklari kerakki, tinglovchilar va ularning jamoasi, ota-onalar hamda hamkasblari bilan muloqot jarayonida fikrini aniq va lo'nda bayon

etilishiga ahamiyat qaratishlari maqsadga muvofiqdir. Ular bilan munosabat jarayonida soʻzni salbiy holatlar haqidagi dalillarni keltirishdan boshlamasligi, aksincha, taʼlim oluvchilarning (hamkasbi, ota-onalar) muvaffaqiyatlarini eʼtirof etishlari, ularni yanada boyitishga ishonch bildirishi bilan muloqotni tashkil qilishi lozim.

Manbalar tahlili. Muloqot jarayonida oʻqituvchining soʻzlaridan suhbatdoshiga nisbatan xayrixohlik, samimiylilik, doʻstona munosabat, yaxshi kayfiyat sezilib tursin.

Pedagog mazkur talablarga muvofiq keluvchi qiyofasi uning oʻquvchilar, hamkasblari hamda ota-onalar oʻrtasida obroʻ-eʼtibor qozonishini taʼminlaydi.

Hozirgi sharoitda jamiyatning oʻqituvchilik kasbiga nisbatan qoʻyayotgan talablari kun sayin ortib bormoqda va bu talablarni amalda toʻgʻri tashkil qilish vazifasi pedagogga bogʻliq. Zamonaviy pedagog qator vazifalarni bajaradi.[6]

Avvalo auditoriyadagi tarbiyaviy jarayonning tashkilotchisidir. Oʻqituvchi tarbiyachi sifatida quyidagi talablarni bilishilozim:

Shaxsni maʼnaviy va maʼrifiy jihatdan tarbiyalashda milliy mafkura hamda umuminsoniy boylklarning mohiyatini bilishi, tinglovchilarni mustaqillik gʻoyalariga sodiqlik ruhida tarbiyalashi, oʻz Vataniga va oilasiga boʻlgan muhabbati;

Kasbiy bilimlarni puxta bilish bilan birga, turdosh sohalarga oid bilimlardan xabardor boʻlishi;

yosh pedagogic psixologiya, pedagogika va psixologiya, yoshlar fiziologiyasi, tarbiyaviy ish metodikasi oʻz kasbiga oid bilimlarni mukammal bilishi;

oʻz kasbi boʻyicha fanda jahonda erishilayotgan soʻnggi yutuqlar, tarbiya texnologiyasi, kompyuter va axborot texnologiyalari, yangiliklaridan doimiy xabardor boʻlib borishi;

taʼlim-tarbiya metodikasidan koʻnikma va malakalarini muntazam oshirib borishi;

oʻz kasbiga ijodiy yondashishi;

pedagogic texnika (mantiq, nutq taʼlimining ifodali vositalari) va pedagogic taktga ega boʻlishi;

oʻz bilimi va pedagogic mahoratini doimiy ravishda oshirib borishi lozim.

Xulosa oʻrnida. Muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir oʻqituvchi pedagogic mahoratga ega boʻlishi zarur. Bugungi kun oliy taʼlim muassasasi professor-oʻqituvchisi nafaqat yaxshi mutaxassis sifatida, balki axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, innovatsion taʼlim texnologiyalari hamda sohaga oid ilgʻor tajribalarni oʻzlashtirgan va kasbiy faoliyatida keng foydalana oladigan ijodkor mutaxassis boʻlishini davrning oʻzi taqazo etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi “Oliy taʼlim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PQ-2909-sonli Qarori. (<https://www.lex.uz/docs/3171590>).

2. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-iyundagi “Oliy taʼlim muassasalarida taʼlim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini taʼminlash boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida”gi PQ-3775-sonli Qarori. (<https://www.lex.uz/docs/3765586>).

3. “Oʻzbekiston Respublikasining taʼlim toʻgʻrisida” gi qonuni. 2020-yil 23-sentabr, OʻRQ-637-son 10 modda. (<https://lex.uz/docs/5013007>).

4. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Oʻzbekiston Respublikasi oliy taʼlim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida” gi 8.10.2019 yildagi PF-5847-sonli Farmoni. (<https://lex.uz/docs/4545884>).

5. M.Hakimova, N.Lutfullayeva, V.Ataxadjayev, I.Gʻ.Mamajonov. Pedagogika. Psixologiya. Oʻquv qoʻllanma. (nopedagogik oliy taʼlim muassasalarining barcha taʼlim yoʻnalishlari talabalari uchun) Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti, Toshkent Davlat Agrar universiteti Andijon filiali. Toshkent – Andijon – 2020 yil, 95 b.

6. Xolmuxamedov M.M. Oʻrta maxsus, kasb-hunar taʼlimi tizimi oʻqituvchisining pedagogik kompetensiyalarini shakllantirish. /M.M.Xolmuxamedov// Zamonaviy taʼlim / sovremennoye obrazovaniye jurnali. – 2015. – № 2. – 46 bet.

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ ОФИЦЕРСКИХ КАДРОВ СУХОПУТНЫХ ВОЙСК НА ОПЫТЕ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

FEATURES OF THE TRAINING OF OFFICERS OF THE LAND FORCES ON THE EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES

Исмаилов ДосболТилеубердиевич
Ismailov Dosbol Tileuberdievich

Кафедра тактики
Чирчикского высшего танкового командного инженерного училища
Department of tactics
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School

Аннотация. В статье проанализированы подготовка офицерских кадров на опыте Турции Командование вооруженных сил Турции уделяет серьезное внимание, подготовке офицерских кадров, стремясь обеспечить комплектование армии квалифицированными и политически благо-надежными офицерами. В процесс обучения внедряются новые, более эффективные методы, совершенствуется учебно-материальная база. Важное значение придается морально-психологической и физической подготовке офицерских кадров, способствующих выработке у них волевых качеств и физической закалке, что необходимо для ведения действий в различных боевых условиях.

Ключевые слова: подготовка офицерских кадров, начальное военное образование, офицерское училище, лётное училище, училища родов войск и служб.

Abstract. The article analyzes the training of officers on the experience of Turkey The command of the armed forces of Turkey pays serious attention to the training of officers, seeking to ensure that the army is staffed with qualified and politically reliable officers. New, more effective methods are being introduced into the educational and material base is being improved. Great importance is attached to the moral, psychological and physical training of officer cadres, which contribute to the development of their strong-willed qualities and physical hardening, which is necessary for conducting operations in various combat conditions.

Keywords: training of officers, basic military education, officer school, flight school, school of military branches and services.

Офицерские кадры готовятся в основном в национальных военных учебных заведениях, и лишь незначительная часть их обучается за границей, главным образом в США и ФРГ, куда они направляются для освоения новой техники и оружия, закупаемых для вооруженных сил страны. На основе существующего в Турции законодательства подготовка офицерских кадров осуществляется в системе военных учебных заведений в университетах и других гражданских высших учебных заведениях, а также за счет отбора из офицеров запаса и унтер-офицеров[1].

Начальное военное образование дается в военных лицеях, выпускники которых получают преимущественное право на поступление в военное училище, а среднее (в основном теоретическая подготовка) - в военных училищах. Высшее военное образование офицеры турецких вооруженных 178 сил получают в военных академиях, которые объединены территориально (пять из шести академий расположены в г.Стамбул) и подчиняются единому начальнику военных академий (в звании армейского генерала). Ему же подчинены и высшие курсы командного состава, которые неофициально считаются академией генерального штаба.

В университете и других гражданских высших учебных заведениях офицерские кадры для вооруженных сил Турции готовятся по специальностям, которым они не могут быть обучены в военных училищах.

В военные лицеи принимаются лица только мужского пола, имеющие турецкое гражданство и окончившие восемь классов общеобразовательной школы (или равную ей профессиональную школу).

Они должны быть физически и психически здоровыми, не иметь судимости (это условие распространяется и на ближайших родственников) и быть политически благонадежными. Желая поступить в военный лицей обращаются с заявлением непосредственно к начальнику лицея с конца мая по середину июня.

Вступительные экзамены проводятся в первой половине июля. Срок обучения в лицеях четыре года. Первый год является подготовительным. В этот период основное внимание уделяется изучению иностранных языков. Не сдавшие экзамены по программе подготовительного курса отчисляются. Выпускники языковых общеобразовательных школ принимаются сразу на первый курс[2].

В вооруженных силах Турции имеется пять лицеев: в сухопутных войсках - три, в том числе «Кулели», основное учебное заведение, готовящее кадры для училищ сухопутных войск (Стамбул, преподавание ведется на английском языке); «Эшыклар» (Бурса, на немецком и французском языках); «Мальтепе» (Измир, на английском языке); в ВМС - один (Хейбелиада, Стамбул, на английском языке); в ВВС - один (Измир, на английском языке). Преподается также русский язык (2 часа в неделю). В каждом лицее его изучает около (200 человек).

По своей структуре, программе подготовки, учебной базе и пропускной способности лицеи сухопутных войск аналогичны.

Ежегодно в каждом из них обучается около 2000 курсантов. Организационная структура лицея: начальник, штаб, учебный отдел, подразделения обслуживания, учебный полк (четыре батальона-курса, по три роты в каждом).

Учебный год начинается 25 сентября и заканчивается 30 мая. Годовая программа включает 1225 учебных часов, из них на технические дисциплины приходится 527 ч, социальные дисциплины 343 ч, иностранный язык, военные дисциплины, физическую подготовку 355 ч. Дважды в год (февраль, май) по плану командующего сухопутными войсками проверяются подготовка лицеистов и организация учебного процесса. Военным дисциплинам отводится 1 ч в неделю. Кроме того, в течение двух месяцев после окончания учебного года курсанты выезжают в лагеря (район Ялова), где проводятся практические занятия по тактике, огневой, строевой и физической подготовке, изучается материальная часть стрелкового оружия[2].

Ежегодно лицеи сухопутных войск выпускают по 500 человек, военно-морской и военно-воздушный по 140-150 человек, которые являются основными кандидатами для поступления, в военные училища.

Офицерские кадры по всем специальностям готовятся в училищах видов вооруженных сил. В них принимаются юноши в возрасте от 17 до 20 лет окончившие военные общеобразовательные лицеи и равные им учебные заведения. Однако из гражданских учебных заведений принимается, как правило, не более 20 проц. общего числа курсантов.

Не принимаются лица, исключенные ранее из какого-нибудь лицея, женатые или помолвленные, с речевыми и физическими недостатками, перенесшие заболевание оспы, отслужившие срочную действительную службу. Особое внимание при приеме обращается на политическую благонадежность самого поступающего и его ближайших родственников[3].

Для поступления в военное училище необходимо представить **следующие документы (лично или по почте):**

заявление на имя начальника училища с просьбой о допуске к вступительным экзаменам;

диплом об окончании лицея или его копию;

справку из лицея о прилежании с указанием оценок по всем изучавшимся предметам, в которой отмечается также участие абитуриента в незаконных политических и общественных организациях и группировках; справку о личной благонадежности и благонадежности родственников, заверенную прокуратурой

Турецкой Республики с выводами о том, что данное лицо по своим взглядам может быть рассмотрено как кандидат в офицеры (для детей офицеров и унтер-офицеров достаточно иметь справку о благонадежности, заверенную командиром части);

удостоверение личности или копию (свое и родителей); - медицинский сертификат о прививках от оспы;

справку из военно-мобилизационного отдела по месту жительства;

15 фотографий размером 4,5х6 см;

справку о состоянии здоровья из военного госпиталя «Гюльхане» (Анкара) или из медицинского учреждения по месту жительства.

С поступающими проводится предварительное собеседование, цель которого проверить их политический, духовный и культурный уровень. Прошедшие собеседование и медицинскую комиссию допускаются к сдаче экзаменов по математике, физике, химии, иностранному языку, истории, социологии, логике и физической подготовке.

Учебные программы составляются академическим советом училищ и утверждаются генеральным штабом. На изучение военных дисциплин (в течение четырех лет обучения) отводится около 1000 ч. Учебный год складывается из двух периодов обучения: академический год, включающий два семестра (16 и 26 недель), и практическое обучение в учебном центре. В 181 конце каждого семестра курсанты сдают экзамены по всем пройденным предметам. По их результатам выводится общий итоговый балл за семестр, на основании которого определяется индекс успеваемости. Училища имеют хорошую учебно-материальную базу, учебные классы оснащены электронной техникой и различными наглядными пособиями.

Организация военного училища вида вооруженных сил

Если в гражданских вузах на курсе обучается по 200-250 человек, то в военных училищах учебные группы создаются из 15-20 человек, причем на 65 курсантов приходится один учебный кабинет и одна лаборатория (в университетах на 800-1000 студентов - один кабинет).

Общевойсковое офицерское училище сухопутных войск «Кара Харп Окулу» (Анкара) готовит офицеров для сухопутных войск по всем специальностям, для жандармских войск, топографической службы и морской пехоты (отделение по подготовке офицеров морской пехоты ежегодно оканчивают 10-12 человек). Кроме того, здесь проводится обучение военных юристов и строителей. Для первых трех курсов существует единая программа. В этот период курсанты изучают в основном общеобразовательные дисциплины, а также военные: тактика, огневая (стрелковое оружие), строевая и физическая подготовка. На четвертом курсе начинается специализация по родам войск и служб[4].

Первый курс: основные военные, технические и социальные дисциплины (960 учебных часов, 100 проц. времени):

тактико-тыловая служба, основы разведки, военная топография, основы и методы обучения, военная переписка и ораторское искусство, физическая и боевая подготовка (480; 50);

физика, математика, химия (288; 30)

иностраный язык, история турецкой революции и идеология кемализма, правоведение, основы экономики (192;20).

Второй курс: (960 учебных часов; 100 проц.):

тактико-тыловая служба, разведка, военная топография, боевая техника и вооружение, бронетанковые войска, артиллерия, инженерное дело, связь, физическая подготовка, боевая подготовка (512; 53,4);

физика, математика, химия (240;25):

иностраный язык, история турецкой революции и идеология кемализма, экономика, правоведение (208; 21,6).

Третий курс: (960 учебных часов; 100 проц.):

тактико-тыловая служба, разведка, военная география, военное законодательство, коммуникация, арттехснабжение, интендантская служба, личный состав, транспортные средства, командирское искусство, физическая подготовка, боевая подготовка (608; 63,3);

физика, математика, химия (192; 20); - иностранный язык, история турецкой революции и идеология кемализма (160; 16,7).

Четвертый курс: (960 учебных часов; 100 проц.):

тактико-тыловая служба, теория специальности, история войн, военная психология, методы руководства, оружие массового поражения, физическая подготовка, боевая подготовка (544; 57);

физика, математика, химия (224; 23);

иностранный язык, история турецкой революции и идеология кемализма, политическая история (192; 20).

Ежегодно училище выпускает 450-500 офицеров с присвоением воинского звания лейтенант. Они проходят годичную специализацию в училищах родов войск, после чего назначаются на должности командиров взводов и направляются в войска.

Преподавание технических дисциплин ведется на иностранном языке (английском, французском и немецком). Уровень обучения достаточно высок. Большое внимание уделяется психологической и физической подготовке будущих офицеров. В ходе учебного процесса командование 183 училища сталкивается с трудностями по укомплектованию кафедр преподавательским составом. В настоящее время значительная часть преподавателей, особенно для чтения общетеоретических курсов, приглашается из гражданских высших учебных заведений.

Офицерское училище ВМС «Дениз Харп Окулу» (Тузла) готовит офицеров корабельной и береговой служб. Имеются два факультета; командный и инженерный. На первых трех курсах обучение проводится по единой программе, на четвертом - отдельно по факультетам. Учебный год складывается из двух семестров (когда курсанты занимаются непосредственно в училище) и летней практики на учебных и боевых кораблях ВМС Турции. Ежегодно выпускается 100-140 офицеров. По окончании выпускникам присваивается воинское звание лейтенант и квалификация морской офицер. Перед направлением на корабли офицеры, так же как и в сухопутных войсках, проходят специализацию. Училище готовит в течение года офицеров запаса из выпускников мореходной школы и технического университета. По его окончании они получают звание младший лейтенант и проходят годичную стажировку на кораблях, в береговых частях и учреждениях ВМС, а затем увольняются в запас.

Проводится также переподготовка офицеров на курсах. В зарубежной прессе сообщалось, что с 1952 года специально отобранные выпускники направляются в США в школу усовершенствования (г.Монтерей, штат Калифорния), а также на различного рода краткосрочные курсы, имеющиеся в ВМС США, Великобритании, ФРГ и Италии.

Лётное училище ВВС «Хава Харп Окулу» (Ешильюрт, Стамбул) является основным учебным заведением по подготовке офицерских кадров для турецких ВВС. Ежегодно оно выпускает 200-220 офицеров. Курсанты получают здесь в основном теоретическую подготовку. На первом курсе преподавание осуществляется по единой для всех курсантов программе, со второго курса начинается специализация. После окончания выпускникам присваивается воинское звание лейтенант, и они направляются для дальнейшего обучения в училища родов и войск служб.

На протяжении всего периода обучения для курсантов всех училищ установлен единый распорядок дня:

6.00 подъем
6.00-6.15 утренний туалет
6.15-7.30 кросс 5 км (ежедневно)
7.30-8.15 завтрак
8.15-8.30 построение и подготовка к занятиям
8.30-12.20 занятия
12.30-13.10 обед
13.20-15.30 занятия
16.00-17.00 физическая подготовка
17.00-18.30 самоподготовка
18.30-19.00 личное время
19.00-20.00 ужин
20.00-22.00 самоподготовка
22.15 отбой

Училища родов войск и служб готовят кадровых офицеров, офицеров запаса и унтер-офицеров сверхсрочной службы. Отделения для кадровых офицеров комплектуются в основном за счет выпускников училищ видов вооруженных сил. Офицеры сухопутных войск специализируются в следующих училищах родов войск и служб:

Бронетанковое училище (Этимесгут) - командный и технический состав для бронетанковых войск. Имеются три отделения: кадровых офицеров, офицеров запаса и кадровых унтер-офицеров. Ежегодный выпуск кадровых офицеров составляет 150-160 человек, офицеров запаса - около 450, унтер - офицеров - около 500. На базе училища созданы следующие курсы:

- усовершенствования офицеров бронетанковых войск;
- повышения квалификации и специализация офицеров;
- основ военного дела для офицеров запаса;
- подготовки офицеров запаса на должности командиров танковых и разведывательных взводов;
- подготовки офицеров-техников;
- основ военного дела для унтер-офицеров;
- по специализации унтер-офицеров.

Пехотное училище (Тузла) - командиры пехотных, мотопехотных, пулеметных, минометных взводов и взводов безоткатных орудий. Срок обучения один-два года. В училище есть ряд постоянно действующих курсов; усовершенствования пехотных офицеров, основ военного дела для выпускников гражданских вузов, основ военного дела для офицеров запаса, повышения квалификации пехотных унтер-офицеров, командиров отделения и наводчиков ПТУР (для унтер-офицеров). Ежегодно выпускается около 1000 человек.

Пехотное училище для офицеров запаса (Анкара) комплектуется в основном выпускниками гражданских учебных заведений, не прошедшими срочную службу. Срок обучения шесть месяцев, ежегодный выпуск примерно 2000 человек[5].

Ракетно-артиллерийское училище (Полатлы) - кадровые офицеры, офицеры запаса и унтер-офицеры сверхсрочной службы для всех артиллерийских подразделений и частей сухопутных войск. Ежегодно выпускается около 200 кадровых офицеров, до 250 офицеров запаса, около 300 унтер-офицеров.

При училище имеются следующие курсы усовершенствования офицерского состава:

- эксплуатация 105, 155 и 203,2-мм самоходных гаубиц и 175-мм пушек;
- подготовка пилотов вертолетов и самолетов для корректировки артиллерийского огня;
- подготовка офицеров-техников;
- повышение квалификации и специализация унтер-офицеров;

Подготовка унтер-офицеров – техников. 186 - Разведывательно-диверсионное (Эгридир) - офицеры и унтер-офицеры сверхсрочной службы для подразделений и частей командос.

Ежегодно выпускается около 50 офицеров и 200-250 унтер-офицеров сверхсрочной службы. Здесь имеются курсы специальной альпинистской подготовки личного состава для частей командос и специальные курсы командос. - Ядерной, биологической и химической защиты (Стамбул) - инструкторы и технический персонал по средствам защиты войск от оружия массового поражения. Имеется ряд постоянно действующих краткосрочных курсов: для подготовки штабных работников и командных кадров; для слушателей военных академий; для подготовки унтер-офицеров. Военно-инженерное (Стамбул) - кадровые офицеры, офицеры запаса и унтер-офицеры сверхсрочной службы для инженерных войск. Ежегодно выпускается 150-160 кадровых офицеров, около 400 офицеров запаса и до 500 унтер-офицеров сверхсрочной службы. - Связи (Мамак, Анкара) - готовит офицерский и унтер-офицерский состав для войск связи.

Ежегодный выпуск: кадровых офицеров - около 100, офицеров запаса - примерно 300, унтер-офицеров - до 350. - Артиллерийско-технического снабжения (Балыкесир) - специалисты для подразделений и служб артиллерийско-технического снабжения и ремонта.

Ежегодный выпуск: кадровых офицеров - около 50, офицеров запаса - до 600, унтер-офицеров - около 500. - Военно-транспортное (Газиэмир) - кадровые офицеры, офицеры запаса и унтер-офицеры сверхсрочной службы для автотранспортных подразделений, частей и служб.

Ежегодный выпуск училища:

кадровых офицеров - 40 - 50, офицеров запаса - около 350, унтер-офицеров - 150 человек.

Финансово-интендантское (Халыджиоглу, Стамбул)

офицеры финансовой и интендантской служб.

Военной полиции (Кайсери)

офицеры военной полиции.

Военно-медицинское (Измир).

Военно-топографическое (Анкара).

Горно-альпинистское (Мугла).

Иностранных языков (Анкара)

преподаватели иностранных языков и переводчики (при военном училище сухопутных войск).

Офицеры ВМС совершенствуют свои практические навыки на шестимесячных курсах специализации в главной ВМБ Гельджюк, после чего направляются на корабли и в части. После обязательной двухлетней службы они могут поступать в училище служб тыла ВМС (Гельджюк), где изучаются организация тыла, финансовые расчеты и бухгалтерия, основы экономики, право, товароведение, торговля и другие дисциплины. Срок обучения, один год. Имеются также шестимесячные курсы по подготовке офицеров гидрографической службы и годичные - офицеров для подводных сил флота. Училище офицеров запаса ВМС (о.Хейбелиада) комплектуется в основном выпускниками мореходной школы и технического университета. Имеются два отделения - строевое и инженерное. Срок обучения на каждом один год. По окончании выпускники в звании младший лейтенант проходят годичную стажировку на кораблях и в частях, после чего увольняются в запас.

Офицеры ВВС специализируются в следующих военных учебных заведениях родов войск и служб:

Авиационно-техническое училище (Измир)

офицеры и унтер-офицеры технического состава для обслуживания реактивных и поршневых самолетов.

Срок обучения в зависимости от специальности один-два года.

Ежегодный выпуск 130 -150 человек:

Летное училище (Газиэмир, Измир) - изучается теория полетов и дается практическая летная подготовка на поршневых самолетах. Срок обучения один;

Училище ПВО (Измир) - офицеры и унтер-офицеры готовятся по специальностям: операторы и техники РЛС, ракетчики, зенитчики, 188 специалисты для службы управления и наведения авиации. Срок обучения один-два года в зависимости от специальности. Выпускается 50-70 человек в год;

Авиационное училище связи и электроники (Измир) - офицеры, унтер-офицеры и рядовые - специалисты по связи и электронике. Срок обучения один-два года в зависимости от специальности.

Ежегодный выпуск около 200 человек.

Училище аэродромной службы (Измир) - инженеры-строители различных профилей.

Училище службы снабжения (Эсхишехир) - офицеры для службы снабжения ВВС.

Училище иностранных языков ВВС (Измир) - военные переводчики для ВВС.

Школа бомбометания (Адана).

Группа реактивной авиации (Эскишехир)

Выпускники летного училища получают практическую летную подготовку на реактивных самолетах. Офицеры-разведчики для всех видов вооруженных сил готовятся в разведывательном училище вооруженных сил (Анкара).

Порядок подбора и обучения в гражданских вузах кандидатов в кадровые офицеры определен директивой министра национальной обороны от 11 мая 1968 года. Административное руководство, материальное обеспечение и ответственность за это возлагаются на командование военных факультетов университетов и высших учебных заведений. Контингент военных слушателей устанавливается ежегодно министерством национальной обороны в соответствии с потребностями вооруженных сил в специалистах различных профилей. В вузах страны для видов вооруженных сил выделена квота, в том числе: для сухопутных войск - 145 мест, ВМС - 90, ВВС - 100. Выделенная для сухопутных войск квота распределяется следующим образом: Анкара - 50 мест, Стамбул - 25, Адана- 10, Диярбакыр - 189 10, Эрзурум - 10, Измир - 10, Кайсери - 10, Самсун - 10, Сивас - 10 мест, из них 110 врачей, шесть ветеринаров, пять преподавателей английского языка, два - немецкого, два - русского, четыре инженера-строителя, три инженера-химика, четыре инженера-механика, шесть инженеров-электриков, три инженера-физика.

К кандидатам в военные слушатели по контингенту министерства национальной обороны при гражданских высших учебных заведениях предъявляются те же требования, что и к поступающим в военные училища. На них распространяется положение о ношении военной формы, а также все положения уставов и наставлений. По программе предусмотрены военная подготовка (2 ч в неделю) и лагерные сборы в учебных центрах училищ видов вооруженных сил (2 раза по два месяца). После окончания вуза слушатели проходят двухмесячную подготовку в пехотном училище (Тузла) и сдают экзамен на офицерское звание. Для дальнейшего совершенствования командных навыков и специальных военных знаний выпускники вузов направляются в соответствующие училища родов войск: врачи и ветеринары - на высшие медицинские курсы (Анкара), преподаватели иностранных языков - в военное училище иностранных языков (Анкара), инженеры различных профилей - в бронетанковое (Этимесгут), ракетно-артиллерийское (Полатлы), инженерное (Нарлыдере), транспортное (Газиэмир), служб тыла (Балыкесир), армейской авиации (Гюверджинлик, Анкара) и связи (Анкара).

С момента вступления в силу закона № 2642 от 26 марта 1982 года лица, окончившие различные факультеты университетов или высшие учебные заведения, независимо от их желаний и возраста могут призываться на действительную военную службу в качестве офицеров, если в вооруженных силах нужны специальности, которыми эти лица владеют. Многоступенчатая система военного образования позволяет осуществлять тщательную фильтрацию командных кадров и комплектовать руководящий 190 состав вооруженных сил строго по классовому и идеологическому признакам.

Использованная литература:

1. Учеба и знание в XXI веке: Электронный журнал [Электронный ресурс] / Сайт Военной академии материально-технического обеспечения имени генерала армии А.В. Хрулёва – Режим доступа: <http://spbmtu.ru/mil/files/12,Shved.pdf>. Дата обращения – 29.12.2022 год.
2. Образование и наука (ISSN 2785-4365) [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://mpcareer.ru>. Дата обращения – 29.12.2022 год.
3. Гудеев В.И., Вартанов Н.А., Галиев Д.О. Новейший метод образования и его дальнейшие перспективы при обучении / Учебник. С. Петербург, ВAMTO, 2020.
4. BelTechExport. e-mail: mail@bte www.bte.by.
5. Интернет-сайт <http://Google.ru>.

AJDODLAR JASORATI – YOSHLARGA O'RNAK

THE COURAGE OF THE ANCESTORS IS AN EXAMPLE FOR THE YOUNG PEOPLE

Xolbayev Xabibdjón Tadjibayevich
Xolbaev Xabibdjón Tadjibaevich

*O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari
Harbiy meros va zamonaviy tadqiqotlar instituti katta ilmiy xodimi*

*Senior scientist of the institute of military heritage and modern research
of the armed forces of the republic of Uzbekistan*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Kursk shahri atrofidagi 1943 yilda bo'lib o'tgan Ikkinchi jahon urushining shiddatli voqealari, qatnashchilari, safarbar qilingan qurolli kuchlar tarkibi, natijalari, xulosalari va O'zbekiston xalqining buyuk g'alabaga qo'shgan hissalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Kursk yoyi, Nemis Qurolli Kuchlari, Sovet Ittifoqi, jangchilar, tanklar.

Abstract. This article describes the violent events of the Second World War in 1943 around the city of Kursk, the participants, the composition of the mobilized armed forces, results, conclusions, and the contributions of the people of Uzbekistan to the great victory.

Keywords: Kursk eats; German Armed Forces; Soviet Union; fighters; tanks.

Ikkinchi jahon urushi millionlab begunoh insonlar umriga zomin bo'lgan mislsiz yo'qotish va talofatlarga olib kelgan eng dahshatli fojia qirg'in ekani bilan tarix sahifalaridan o'rin olgan. Unda dunyodagi 73 ta davlatning 63 tasi, yer yuzi aholisining 80 % ishtirok etgan. Yevropa, Osiyo va Afrika qit'alaridagi 40 ta davlat hududida urush harakatlariga 110 million kishi safarbar etilgan va bu qirg'inda jami 70 million kishi halok bo'lgan. Eng ko'p halok bo'lganlar sobiq Sovet Ittifoqi respublikalari hissasiga to'g'ri kelib, qariyb 27 million kishini tashkil etgan.

O'zbekiston xalqi ham urushning birinchi kunlaridan boshlab fashizmga qarshi jangga kirdi. Yovuz g'animni yakson etish hamda urush ehtiyojlarini ta'minlash uchun bor kuch va qudratini ayamadi. Kursk yaqinidagi shiddatli janglar esa Ikkinchi jahon urushining eng muhim tarixiy voqealiklaridan biriga aylandi.

1943 yil 5 iyuldan to 23 avgustgacha davom etgan va tarixda «Olovli yoydagi jang» deb nomlangan Kursk jangi urushning yirik to'qnashuvlari ichida markaziy o'rinni egallaydi. Bu jang Ikkinchi jahon urushining avj nuqtasi bo'ldi, shundan so'ng urushda Gitlarga qarshi kuchlarning g'alabasi va fashistlarga tarafdor mamlakatlarning muqarrar mag'lubiyati yaqqol ayon bo'ldi. Uning miqyosi kattaligi, harbiy harakatlarning keskinligi, qo'shinning soni va konsentratsiyasi, eng muhimi, natija va oqibatlariga ko'ra, Kursk jangi urushlar tarixida tengi yo'q deb hisoblanadi.

50 kun davomida nisbatan kichik hududda **Rossiya va Ukrainaning 11 viloyatida kengligi 150 km.gacha, uzunligi 600 km. gacha bo'lgan yer maydonida** ikkita o'ta kuchli harbiy qo'shin turkumi bir-biriga qarshi to'qnashdi.

Kursk jangida har ikki tomonda ham tanlangan qo'shin, o'sha davrdagi eng yaxshi harbiy-texnika, eng yaxshi tayyorlangan qo'mondon va komandirlar ishtirok etdi.

Xo'sh, Kursk yaqinidagi fashistlar qo'shini mag'lubiyatining ahamiyati nimada?

Birinchidan, fashistlar armiyasi eng katta mag'lubiyatga uchradi va ulkan yo'qotishlarga duchor bo'ldi.

1943 yil yozida Kurskdagi jang butun dunyo oldida sobiq Ittifoq davlatlarining tajovuzkorini mag'lub etish qobiliyatini namoyish etdi. Nemis armiyasi qayta tiklab bo'lmaydigan zarar ko'rdi. 30 ta nemis diviziyasi tor-mor etildi. Vermaxtning umumiy yo'qotishlari 900000 mingdan ortiq askar va ofitserni, 1,5 mingdan ortiq tank va hujum qurolini, 3 mingta artilleriya to'pi va minomyotni, 3,7 mingdan ortiq samolyotni tashkil etdi.

Dushman tank qo'shinlari eng katta yo'qotishlarga duch keldi. Kursk jangida qatnashgan 20 ta tank va motorlashtirilgan diviziyadan 7 tasi yakson qilindi, qolganlarida katta yo'qotishlar ro'y berdi. Vermaxt tank ko'shinining bosh inspektori general Guderian buni tan olishga majbur bo'ldi: «Sitadel hujumi barbod bo'lishi natijasida biz tamomila mag'lubiyatga uchradi. Juda katta qiyinchilik bilan butlangan zirhli qo'shin, odam va texnikalarni yo'qotish tufayli uzok vaqt davomida janglarda qatnasha olmaslik holatiga keldi. Tashabbus nihoyat Sovet armiyasiga o'tdi». Fashist Germaniyasining Kursk atrofidagi janglarda jangovar yo'qotishlari natijasida u batamom o'zini o'nglay olmaslik darajasiga yetdi.

Ikkinchidan, Kursk jangida fashist qo'shinining mag'lubiyati katta harbiy-siyosiy va xalqaro ahamiyatga ega voqeelikka aylandi. Fashistlar sobiq Ittifoq armiyasi va qurolining kuchi oldida muqarrar mag'lubiyatga duch kelgani aniq bo'ldi.

Natsistlar bosib olgan mamlakatlar xalqining tezroq ozod bo'lish umidi mustahkamlandi, Fransiya, Belgiya, Gollandiya, Daniya, Norvegiyadagi qarshilik harakati kurashchilari guruhlarining milliy ozodlik kurashining jabhasi kengaydi, Germaniyaning o'zida ham, fashistlar blokining boshqa mamlakatlarida ham antifashistik kurash kuchaydi.

Uchinchidan, Kursk yaqinidagi mag'lubiyat va jang natijalari nemis xalqiga chuqur ta'sir ko'rsatdi, fashist qo'shinining ruhiyatiga putur yetkazdi, urushning g'alabali natijasiga ishonchini yo'qotdi.

Germaniyaning o'z ittifoqchilariga nisbatan ta'siri pasaydi, fashistlar bloki davlatlari orasida siyosiy va harbiy inqirozga olib keldi.

Fashistlar Germaniyasi Qurolli Kuchlarining mag'lubiyati sabablarining asoslaridan biri 1942-1943 yil kuzgi - qishki harbiy urushlar natijasida Kurskda oldinga bo'rtib chiqqan yoy hosil bo'ldi. Nemis harbiy qo'mondonligi shu yoy asosiga shimoldan va janubdan bir-biriga yo'nalgan Kursk shahri tomon zarba berib Sovet qo'shinlarini yo'q qilish taklifini berdi.

Fyurer ushbu taklifni ma'qullab, bunga asosli tayyorgarlik ko'rishga kirishdi va fursatni boy berdi. Sovet harbiy qo'mondonlik razvedkasi ushbu operatsiyadan xabardor bo'lib yetarli qarshi choralarini ko'rdi.

Nemis Qurolli Kuchlari tomondan hujumga o'tish vaqtini aniq bilgan Sovet Qo'mondonligi qarshi artilleriya zarbalarini berdi. Natijada nemis qurolli Kuchlari katta talofatlar ko'rib hujumni o'z vaqtida boshlay olmadi va zarbalarni oldindan tayyorlangan yo'nalishlar bo'ylab berdi.

Kursk yaqinidagi g'alaba Qizil Armiyaning tarixiy va harbiy-siyosiy ahamiyatga ega bo'ldi. Kursk yaqinidagi g'alabani ta'minlaydigan hal qiluvchi omillardan biri bu Sovet Ittifoq xalqi va uning armiyasining vatanparvarlik, xalqlar do'stligi, o'z kuchi va muvaffaqiyatiga ishonish kabi xususiyatlaridir.

Sovet Ittifoqi jangchilari va qo'mondonlari ommaviy qahramonlik, mislsiz jasorat, qatiyatlilik va harbiy mahorat mo'jizalarini namoyish etdilar, 100 mingdan ortiq jangchilar orden va medallar bilan taqdirlangan va 301 nafari Sovet Ittifoqi Qahramoni unvoniga sazovor bo'lgan.

Shunday qilib, Kursk jangi Qizil Armiyaning to'liq g'alabasi bilan yakunlandi va butun Ikkinchi jahon urushidagi tub o'zgarishlarga yakun yasadi. Germaniya qo'mondonligi Sharqiy jabhada strategik tashabbusni yo'qotdi. Nemis qo'shini strategik mudofaaga o'tdilar. Nafaqat nemis hujumi barbod bo'ldi, balki dushman mudofaasi yorib o'tildi va Ittifoq qo'shinlari umumiy strategik hujumga o'tdi.

To'rtinchidan, O'zbekiston xalqi og'ir qiyinchiliklarni sabr, matonat bilan yengib o'tib, Buyuk G'alabaga o'zlarining beqiyos hissa qo'shganini alohida ta'kidlash lozim.

Jumladan, 1941 yilda respublikamiz aholisi 6 million 800 mingdan ziyod kishini tashkil etgan bo'lsa, urush boshlanishi bilan qariyb 2 million yurtdoshlarimiz frontga ketgandi. Har biri tom ma'noda qahramon bo'lgan bu aziz insonlarning 500 mingdan ziyodi shafqatsiz janglarda halok bo'ldi.

Bundan tashqari, 200 mingdan ziyod askar va ofitserimiz jangovar orden va medallar bilan mukofotlangani O'zbekiston xalqining g'alabaga qo'shgan ulkan hissasining yaqqol isbotidir. Vatandoshlarimizning 301 nafari Sovet Ittifoqi Qahramoni degan yuksak unvonga, 70 nafardan ortig'i uchala darajadagi «Slava» ordeniga sazovor bo'lgani biz uchun muhimdir.

Shu bilan birga, O'zbekiston xalqi mudofaaning moddiy ehtiyojini ta'minlashda oldingi saflarda turib, nimaiki zarur bo'lsa, barchasini ayamay sarfladi. Birgina misol: urush yillarida aholi tomonidan mudofaa jamg'armasiga 649,9 million so'm naqd pul, 4 milliard 226 million so'm zayom puli, 55 kilogramm oltin va kumush topshirildi.

O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Xotira va qadrlash kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida ta'kidlaganidek, "oradan yana qancha yillar, asrlar o'tmasin, O'zbekiston xalqining fashizmga qarshi ko'rsatgan matonatini yoshlarimiz qalbida, xotirasida saqlashi, bu jasorat ular uchun abadiy ibrat namunasi bo'lib qolishi shart".

Xulosa o'rnida aytish joizki, Ikkinchi jahon urushi to'g'risidagi bor haqiqatni aniqlash, yangi faktlarni ochish, ajdodlar xotirasini abadiylashtirish, urushdagi qahramonliklarga doir qimmatli materiallarni to'plash harbiy ilm-fanning dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi. Ayniqsa, milliy harbiy tariximiz, buyuk ajdodlarimiz qoldirgan boy harbiy merosni kompleks ravishda o'rganish va targ'ib qilishda barchamiz yangi-yangi tashabbuslar ko'rsatib, faol harakat qilishimiz lozim.

BOSHQARUV PUNKTLARI (O'T OCHISHNI BOSHQARUV GURUHI) MUTAXASSISLARINI TAYYORLASH TARTIBI

PROCEDURE OF PREPARATION OF SPECIALISTS OF CONTROL POINTS (FIRE CONTROL GROUP)

Turayev Muzaffar Baratovich

Turayev Muzaffar Baratovich

*Chirchiq OTQMBYU Quruqlikdagi qo'shinlar
havo hujumidan mudofaa kafedrası
Chirchik higher tank commanding engineering school
Ground troops Department of Air Defense*

Annotatsiya. Ushbu maqolada bilim yurti Quruqlikdagi qo'shinlar havo hujumidan mudofaa kafedrası bazasida qo'shinlarda mavjud boshqaruv punktlari (o't ochishni boshqaruv guruhi) mutaxassislari malakasini oshirish va qayta tayyorlash bo'yicha ma'lumotlar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Quruqlikdagi qo'shinlar HHM, boshqaruv punktlari, o't ochishni boshqaruv guruhi, planshetistlar, mutaxassis, oliy harbiy ta'lim muassasasi, professor-o'qituvchilar, ofitser kadrlar, ijtimoiy tarmoqlari.

Abstract. This article discusses the procedure for advanced training and retraining of specialists from control points (fire control groups) on the basis of the Department of Air Defense of the Ground Forces of the Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School.

Keywords: air defense command posts of the ground forces, fire control group, tablet players, specialist, higher educational institution, faculty, officer cadres, social networks.

Bizga ma'lumki, oliy harbiy ta'lim sohasida ofitser kadrlarni tayyorlash va tarbiyalash, yetuk mutaxassis kadr sifatida tayyorlash va ularda vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish asosiy vazifalardan biri hisoblanmoqda.

1991 yil O'zbekiston Respublikasi mustaqillikga erishgandan so'ng harbiy kadrlarni tayyorlash, milliy armiyani ofitserlar hamda sifatli mutaxassislarni bilan ta'minlash dolzarb vazifalardan biri bo'lib qoldi.

Shu jumladan, O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirining 2013 yil 11 aprel oyidagi 206-sonli "Mudofaa vazirligi QQ HHM Boshqaruv punktlari jangovar hisoblari va planshetchilarni tayyorlash to'g'risida" buyrug'i talablariga asosan Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti QQ HHM kafedrası bazasida 14 kunlik yig'inlar tashkil etildi.

Yig'inda asosan QQ HHM Boshqaruv punktlari jangovar hisoblari va planshetchilarga 14 kun mobaynida dars jadvaliga asosan taktik, maxsus va texnik tayyorlarlik fanlaridan mashg'ulotlar o'tkazildi.

Amaliy mashg'ulotlar kafedra mutaxassis o'qituvchilari tomonidan havo vaziyatini kuzatish planshetlarida olib borildi.

2018 yildan boshlab qo'shinlarda ayrim harbiy qismlar va zenit boshqaruv divizionlarida harbiy kadrlarni qisqarishi natijasida QQ HHM boshqaruv punktlari jangovar hisoblari va planshetchilari mutaxassislarni tayyorlash tizimida kamchiliklar va muammolar uchray boshladi.

Bu muammolarni bartaraf etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirining tasabbusi bilan Chirchiq oliy tank qo'mondonlik bilim yurtida 2021 yil 2 dekabr oyida "O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi Quruqlikdagi qo'shinlar havo hujumidan mudofaa bo'linmalari mutaxassislari tayyorlash tizimini takomillashtirish to'g'risida" bo'yug'i talablariga asosan QQ HHM kafedrası bazasida boshqaruv punktlari mutaxassislarni tayyorlash yo'lga qo'yildi[1].

Mutaxassislarni tayyorlashdan maqsad asosan harbiy bo'linmalarni mohirona boshqarish, murakkab taktik vaziyatda tezkor qaror qabul qilish va mustaqil harakatlanish, maqsadga muvofiq qarorlarni qabul qilish va shaxsiy namunasi bilan o'z bo'ysunuvchilarini

jangovar xizmat vazifalarini bajarishga safarbar etish qobiliyatiga, harbiy ish sohasida chuqur bilimlar, hamda ishonib topshirilgan jangovar texnika va qurol-aslahani to'g'ri qo'llashga oid ko'nikmalarni puxta egallagan ofitserlarni tayyorlash (qayta tayyorlash), shuningdek, Mudofaa vazirligi qo'shinlari, shu bilan birga Qurolli Kuchlar kuch va tuzilmalarida mavjud bo'lgan QQ HHM mutaxassisligiga ega kontrakt bo'yicha harbiy xizmatchi oddiy askar va serjantlar tarkibini o'qitish, qayta tayyorlash va malakasini oshirishdan iboratdir.

Quruqlikdagi qo'shinlar havo hujumidan mudofaa boshqaruv punktlari mutaxassislarni tayyorlashda quyidagi talablar qo'yiladi:

mutaxassislar qonunchilikka muvofiq o'z vakolati doirasida tegishli qarorlar qabul qilish;

professor-o'qituvchilar, tinglovchi va kursantlar, qo'mondonlik, muhandislik-texnik tarkibi va o'quv-yordamchi xodimlarining intellektual va ishchanlik salohiyatidan maksimal darajada foydalanishni ta'minlaydigan mehnatini rag'barlantirish shakllarini aniqlash;

o'qituvchilar, ilmiy-pedagog xodimlarlar, olimlar va mutaxassislarni tanlov asosida ishga qabul qilishda ishtirok etish;

ilmiy-pedagogik faoliyatga soat bo'yicha yoki qo'shimcha ish vazifasi berish asosida, yuqori malakaga ega olimlar, texnika va madaniyat arboblari, iqtisodiyot tarmoqlari, va oliy talim muassasalarining ilmiy xodimlari va mutaxassislarni rahbariy hujjatlarning talablariga asosan belgilangan tartibda jalb qilish;

bajarilayotgan ilmiy-uslubiy ishlar hajmini inobatga olgan holda, professor-o'qituvchilar orasida o'quv yuklamalarni qayta taqsimlash;

ijodiy jamoalarni shakllantirish, ishchi guruhlar tuzish, mutaxassislarni jalb etish;

kafedra o'quv moddiy bazasini takomillashtirish uchun bilim yurti byudjetiva byudjetdan tashqari vositalardan belgilangan tartibda foydalanish;

o'quv-mashq, ilmiy kashfiyot, aqliy qobiliyat va bilim egallash natijasida mulkva moddiy vositalar, xo'jalik ishlari natijasida mahsulotlar, amaldagi qonunchilikka asosan egallangan barcha moddiy vositalarni idora qilish;

Respublikadagi barcha yetakchi oliy talim muassasalari, shuningdek, boshqa vazirliklar, boshqarmalarning o'quv yurtlari, ishlab chiqarish korxonalari va ilmiy kashfiyotchilik tashkilotlari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish;

belgilangan tartibda oliy harbiy talim yo'nalishlarida bilim yurti tarkibida xalqaro hamkorlikda ishtirok etish;

xalqaro ma'lumotlar bazasiga chiqish, internet tarmog'i resurslaridan foydalanish, nashriyot ishlarini amalga oshirish, o'z faoliyati to'g'risida ma'lumot tarqatish[2].

QQHHMkafedrasidaboshqaruvpunktlaridamutaxassislarnitayyorlashvaqaytatayyorlashkurslaridaquyidagi tadbirlar amalga oshiriladi:

QQ HHM boshqaruvpunktlari mutaxassisligi ofitserlar tarkibining malakasini oshirish;

QQ HHM boshqaruvpunktlari mutaxassislari kontrakt bo'yicha harbiy xizmatchilar tarkibini tayyorlash va qayta tayyorlash.

Kafedrada kursantlar bakalavriat ta'lim yo'nalishi bo'yicha 5 (besh) yil davomida tahsil oladi.

Kafedrada kontrakt bo'yicha harbiy xizmatchi oddiy askar va serjantlar tarkibini HHM mutaxassisligi bo'yicha tayyorlash 3 (uch) xaftalik va ikki yarim oyga mo'ljallangan o'quv dasturlari asosida amalga oshiriladi.

HHM mutaxassislari ofitserlar tarkibini tayyorlash va qayta tayyorlash 15 (o'n besh) kunga mo'ljallangan o'quv dasturlari asosida amalga oshiriladi.

Kontrakt bo'yicha harbiy xizmatchi serjantlar va oddiy askarlar (kursantlar)ning malakasini oshirish quyidagicha amalga oshiriladi:

kichik serjant harbiy unvoni olish uchun - har yili 4 (to'rt) marotabagacha ikki yarim oylik; III, II, va I darajali serjant va katta serjant harbiy unvonlari olish uchun – har yili 4 (to'rt) marotabagacha 3 (uch) xaftalik o'qishlar tashkil etiladi.

Quruqlikdagi qo'shinlar havo hujumidan mudofaa kafedra bazasida qo'shinlarda mavjud boshqaruv punktlari mutaxassislarini tayyorlash kurslari rejaga asosan 72 soatni tashkil etadi.

Hozirda QQ HHM bo'linmalaridagi boshqaruv punktlari mutaxassislari bilim yurti QQ

HHM kafedrasida dars rejaga asosan mashg'ulotlarga faol qatnashib kelmoqdalar. Mashg'ulotlar dars jadvaliga asosan kafedra professor-o'qituvchilari ishtirokida sifatli o'tkazilmoqda, ular asosan amaliy jihatdan o'zlarini tajribalarini oshirish bo'yicha malakalarini oshirmoqdalar.

Mutaxassislar bilan amaliy mashg'ulotlar QQ HHM kafedراس bazasida mavjud o'quv-mashq trenajerlarida o'tkaziladi. Ularni mashg'ulotlardan so'ng mustaqil shug'ullanishlariga sharoitlar yaratilgan.

Kafedrada 14 kun davomida boshqaruv punktlari mutaxassislari bilan mashg'ulotlar quyidagi tartibda olib boriladi:

Taktik tayyorgarlik fanidan QQ Havo hujumidan mudofaa bo'linmalarining mo'ljallanishi, tarkibi, jangovar imkoniyatlari va tashkiliy shtat tuzilmalari, havo hujumidan mudofaa bo'linmalarini jangovar qo'llash tartiblari, havo hujumi vositalarining xarakteristikalarini va ularning bajaradigan vazifalari, taktik va armiya aviatsiyasining tuzilishi, taktik harakatlanishi va yerdagi nishonlarga hujum qilish asoslarini o'rganadilar.

Maxsus tayyorgarlik fanidan zenit raketa va zenit artilleriya bo'linmalarini o't ochishini boshqarish, zenit raketa va zenit artilleriya bo'linmalarining boshqaruvini avtomatlashtirilgan va avtomatlashtirilmagan usullarda olib borish, boshqaruv tushunchasi va unga qo'yiladigan talablar, bo'linmalarni boshqarish va boshqarish vositalari. Aloqa turlari va ko'rinishlari, aloqaga qo'yiladigan talablar. signal va komandalarni uzatish tartibi, bo'linma komandirlari va shtab boshliqlari bilan aloqani tashkillashtirish hamda uni ushlab turishdagi majburiyatlari, zenit raketa va zenit artilleriya bo'linmalarida o't ochishni boshqarishning asosiy qoidalari, qo'mondonlik punktida o't ochishni boshqarish vaqtidagi jangovar ishlar, QQHHM bo'linmalarining boshqaruvini ta'minlovchi jangovar hujjatlar, qo'mondonlik punktini jangovar ishga tayyorlash, zenit raketa va zenitartilleriya bo'linmalarini o't ochishini boshqarish, zenit raketa va zenit artilleriya bo'linmalarining boshqaruvini avtomatlashtirilgan va avtomatlashtirilmagan usullarda olib borish, jangovar hisob guruhining tarkibi va ularning funksional majburiyatlari, zenit raketa va zenita rtilleriya bo'linma shahsiy tarkibining o't ochishlarini boshqarishdagi majburiyatlari.

Texnik tayyorgarlik fanidan ish joylarini jangovar ishlashga tayyorlash, ichki aloqani tashkillashtirish, jangovar hisoblarning alohida guruh tarkibida funksional majburiyatlarini mashq qildirish, halaqitlar sharoitida harakatlanuvchi nishonlar haqida faol HHM vositalarini radiolokatsion ma'lumotlar bilan ta'minlash bo'yicha BP (QP) hisoblarini tayyorlash, zenit raketa va zenit artilleriya bo'linmalarida o't ochishni boshqarishning asosiy qoidalari, qo'mondonlik punktida o't ochishni boshqarish vaqtidagi jangovar ishlar,

QQ HHM bo'linmalarining boshqaruvini ta'minlovchi jangovar hujjatlar, qo'mondonlik punktini jangovar ishga tayyorlash[3].

Kafedra professor-o'qituvchilari bilan mutaxassislar uchun qo'shimcha ravishda amaliy mashg'ulotlar o'tkaziladi.

Quruqlikdagi qo'shinlar havo hujumidan mudofaa qo'shinlari boshqaruv punktlari mutaxassislari bilim yurti kun tartibida rejalashtirilgan qo'shimcha mashg'ulotlarga (ommaviy sport ishlari, bayram tadbirlari va b.q) ham faol qatnashadilar. Mashg'ulotlardan so'ng mustaqil tayyorgarlik vaqtlarida ertangi kun mashg'ulotlariga tayyorgarlik ko'rmoqdalar.

Bilim yurtida boshqaruv punktlari guruh komandirlari va mutaxassislari o'z yo'nalishlarini o'rganish bo'yicha va yangi rivojlangan davlatlarning zamonaviy QQ HHM harbiy texnikalari bilan tanishish uchun internet tarmog'i resurslaridan foydalanishlari mumkin.

Yig'in so'ngida belgilangan tartibda tinglovchilarga malakasini oshirganligi bo'yicha sertifikatlar, kursantlarga egallagan ixtisosligi bo'yicha malakaviy mutaxassislikni berish, oliy harbiy ta'lim olganligi haqida davlat namunasidagi hujjatlar, KBHX tarkibiga harbiy unvon, hamda ko'krak nishonlari topshiriladi.

Xulosa:

1. Quruqlikdagi qo'shinlar havo hujumidan mudofaa qo'shinlaridagi boshqaruv punktlari mutaxassislari (guruh komandirlari va mutaxassislari) bilan kurslarda mashg'ulotlarni tashkil etishda ko'proq zamonaviy tajribalarni tahlil qilgan holda amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish.

2. Boshqaruv punktlari mutaxassislarini bilim saviyasi va amaliy ko'nikmalarini oshirish maqsadida bilim yurti QQ HHM kafedrasida mavjud o'quv-mashq trenajerlarini yangilash yoki zamonaviy trenajerlar bilan butlash.

3. Boshqaruv punktlari mutaxassislari kurslardan o'tganidan so'ng qo'shinlarda mutaxassisligidan tashqari boshqa turdagi lavozimlarga tayinlashni oldini olsak maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirining 2021 yil 2 dekabr oyida "O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi Quruqlikdagi qo'shinlar havo hujumidan mudofaa bo'linmalari mutaxassislarini tayyorlash tizimini takomillashtirish to'g'risida" bo'yrug'i.

2. QQ HHM qo'shinlari serjantlari uchun o'quv qo'llanma. (RLS va boshqaruv punktlarining hisob, seksiya, raschyot komandirlari uchun) Toshkent-2010.

3. QQ HHM qo'shinlari seksiya (raschyot, ekipaj) komandirlari uchun maxsus tayyorgarlik bo'yicha o'quv qo'llanma. Chirchiq-2019.

4. U.Azizov., Chet el armiyalarining havo hujumi vositalari. O'quv qo'llanma. Chirchiq-2017.

5. Zenit-artilleriya komplekslari sektsiyalari va qurilmalar komandirlari uchun o'quv qo'llanma. Chirchiq-2018.

**HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH – ATROF-MUHIT
VA GENOFONDNI ASRASH KAFOLATLARI**

**ENSURING LIFE ACTIVITY SAFETY - ENVIRONMENTAL
AND GENEFOND PROTECTION GUARANTEES**

Karimjanova Munavvar Ibragimovna

*bojxona xizmati polkovnigi, dotsenti, (PhD), Bojxona instituti
“Ijtimoiy va iqtisodiy fanlar” kafedrası dotsenti,*

Abdujabborov Abduraxmon Umidjon o'g'li

Bojxona instituti kursanti

Hech bir sanoat korxonasi yo'qki, kelib chiqishi, qaysi tarmoqqa mansubligi, qanday xomashyo ishlatishi, qaysi hududda joylashganidan qat'i nazar, atrof-muhitga muayyan darajada texnogen xavf tug'dirmasa. Ular faoliyati oqibatida tabiatda antropogen o'zgarishlar ko'payib boradi va er yuzida global ekologik falokatlar ortadi. Ishlab chiqarish korxonalari chiqindilari ta'sirida so'nggi vaqtlarda iqlim o'zgarishi bilan bog'liq turli ekologik o'zgarishlar yuzaga kelayotgani buning yorqin dalilidir. Qolaversa, korxonalarda ishchixodimlarning mehnat muhofazasi ta'minlanmagani, sanoat xavfsizligi bilan bog'liq bilimlar etarli emasligi yoki ish paytidagi e'tiborsizlik natijasida ham ko'ngilsiz xodisalar sodir bo'lishi kuzatiladi.

Bu borada O'zbekiston Respublikasining “Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida”gi Qonuni 25 – moddasida xodimlarga mehnatni muhofaza qilish bo'yicha yo'l-yo'riqlar berish va ularni o'qitish to'g'risida ish beruvchiga quyidagi vazifalar belgilangan [3]:

ish beruvchi barcha yangi ishga kirayotgan, shuningdek boshqa ishga o'tkazilayotgan xodimlar uchun mehnatni muhofaza qilish bo'yicha yo'l-yo'riqlar berishi, ishlarni bajarishning xavfsiz uslublari va usullarini hamda baxtsiz hodisalardan jabrlanganlarga yordam ko'rsatishga o'qitishni tashkil etishi shart.

xavfliligi yuqori bo'lgan ishlab chiqarishga ishga kirayotgan yoki kasbiy tanlov talab etiladigan ishga kirayotgan xodimlar uchun ishlarni bajarishning xavfsiz uslublari va usullariga dastlabki tarzda tayyorlash, kasb bo'yicha imtihonlar topshirgan holda bir oy mobaynida stajirovka va so'ngra mehnatni muhofaza qilish masalalari bo'yicha davriy attestatsiya o'tkaziladi.

tashkilotlarning xodimlari, shu jumladan rahbarlari o'z kasblari va ish turlari uchun mehnatni muhofaza qilishning davlat boshqaruvini amalga oshiruvchi davlat organlari tomonidan belgilangan tartibda hamda muddatlarda mehnatni muhofaza qilish masalalari bo'yicha o'quvdan o'tishi, yo'l-yo'riqlar olishi, bilimlari tekshirilishi va attestatsiyadan o'tishi kerak.

Mazkur Qonun bilan mehnatni muhofaza qilish bo'yicha belgilangan tartibda o'quvdan o'tmagan, yo'l-yo'riqlar olmagan va bilimlari tekshirilmagan shaxslarni ishga qo'yish ta'qiqlanishi belgilangan.

Bunday sharoitlarni yaratib berish ish beruvchining majburiyatiga kiritilgan bo'lib, aks holda ish beruvchi mehnatni muhofaza qilish talablarini buzganlik uchun javobgarligi qonun bilan belgilangani.

Ish beruvchi xodimlarning mehnatni muhofaza qilish bo'yicha o'qishlarini ta'minlashi va ularning bilimlarini tekshirib turishi shart. Biroq, bugungi kunda hamma korxonalarda ham ushbu talablarga amal qilinmaydi. Chunki bu sohada davlat tomonidan nazoratga olinmagan.

Shu bois, bizning fikrimizsha oliy va o'rta maxsus ta'lim maskanlarida mutaxassislarni o'qitishda "Hayot faoliyati xavfsizligi" faninig ahamiyati kattadir. Zero, bu fanni o'qigan bo'lajak mutaxassislar ehtimoliy xavfning oldini olish, aholi xavfsizligini ta'minlash, favqulodda vaziyatlarda tezkor qarorlar qabul qilish kabi xususiyatlarga ega bo'ladi.

Afsuski, bugun O'zbekistonda bu fanga ajratilgan dars soatlari kam va talabalarning sohani to'liq egallashi uchun etarli emas. Holbuki, bugun jadal rivojlanish yo'liga o'tgan mamlakatimizda sanoat xavfsizligini ta'minlash, xavfsiz ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish orqali ekologik muammolarni bartaraf etish dolzarb masalalardan biri bo'lib bormoqda.

Bugungi kunda dunyo taraqqiyoti o'zgarmoqda, zamon o'zgaryapti, texnika taraqqiyoti ilgarilab, sanoat korxonalari soni ko'payib bormoqda, yangi, har tomonlama mukammal texnologiyalar kirib kelmoqda. Bunday sharoitda zamonaviy sanoat korxonalari ham ilm-fan rivojiga o'z hissasini qo'shishi kerak.

Xususan, ular o'zlaridagi zamonaviy texnologiyali ishlab chiqarish uchastkalarida sanoat xavfsizligi va mehnat muhofazasi bo'yicha chuqur bilimlarga ega mutaxassislarni ishlashini xohlasa, albatta, shu zamonaviy texnologiyani o'zida aks ettirgan laboratoriyalar, o'lchov asboblari, kerakli texnik hujjatlar bilan korxona profiliga taalluqli bo'lgan oliy o'quv yurtlarining tegishli mehnat muhofazasi, hayot faoliyati xavfsizligi kafedralarini beg'araz ta'minlab berishlari maqsadga muvofiq.

"Hayot faoliyati xavfsizligi" fani ishlab chiqarishda, turmushimizda juda zarur bilimlar beradi. Shuning uchun bu fanni rivojlantirish, dars soatlarini kerakli darajaga etkazish, kafedralarning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, sanoat korxonalariidagi sanoat xavfsizligi, mehnat muhofazasi bilan bog'liq muammolarni magistrlar, doktorantlarning ilmiy mavzulariga bog'lash, ularni bajarish uchun loyiha grantlariga ko'maklashish ishlarini yo'lga qo'yish lozimdir.

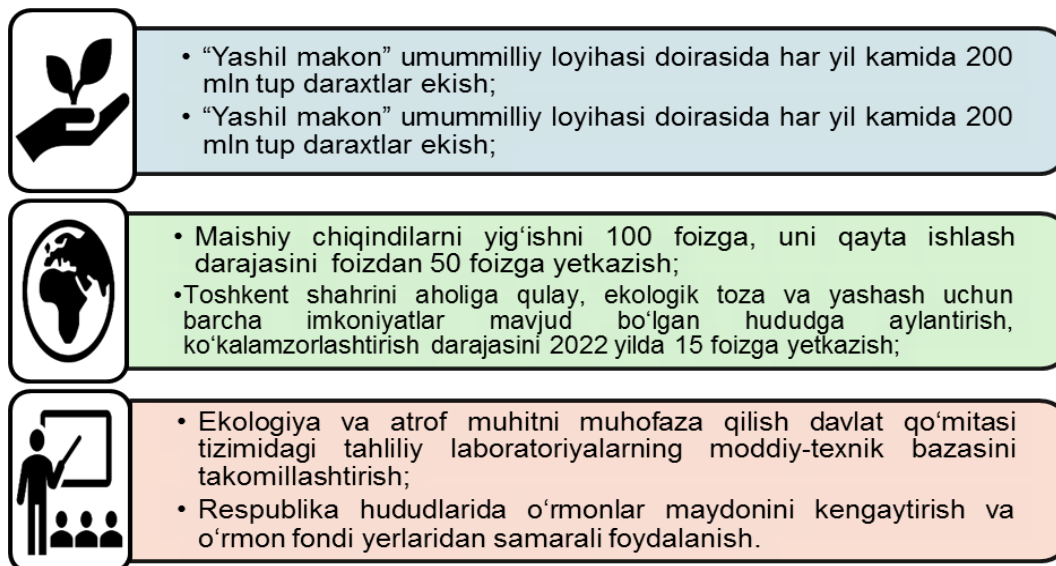
Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida inson xavfsizligi, sog'lig'ini ta'minlash tobora murakkablashib bormoqda. Chunki biz turli xavf-xatarlarga to'la zamonda yashamoqdamiz. Sodir bo'lgan favqulodda vaziyatlarning kelib chiqish sabablari tahlili ularning 80 foizga yaqini inson faoliyati bilan bog'liq ekanini ko'rsatadi. Qurbon bo'lganlarning 40 foizdan ortig'i tabiiy va texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlar sharoitiga to'g'ri baho bera olmasligi, ayniqsa, mazkur sharoitda to'g'ri harakatlanish yo'llarini topa olmasligi oqibatida noxush holatlar yuzaga keladi.

Jahon tajribasi ko'rsatadiki, jabrlanganlar sonini kamaytirishda aholining favqulodda vaziyatlar sharoitidagi xavfsizlik madaniyatini oshirish, xavfsizlikni samarali targ'ibot va tashviqot qilish, o'rgatish muhim omildir. Bunda esa, shu sohadagi malakali va bilimli mutaxassislarning o'rni beqiyos.

Fikrimizcha, bunday tayyorgarlik doimiy, muntazam, tarzda oilada, mahallada, maktabgacha ta'lim muassasalarida hamda umumiy o'rta va oliy ta'lim muassasalarida "Hayot faoliyati xavfsizligi" fanini rivojlantirish orqali amalga oshirilishkerak.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 - 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida"inson qadrini ulug'lashga yo'naltirilgan ijtimoiy himoya siyosati hamda ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish masalalari eng muhim vazifa etib belgilangan.Жумладан (1-rasm)[5]:

1-rasm. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalar

Yuqorida belgilangan vazifalardan ko'rinib turibdiki, tub islohotlar negizida "Inson qadri uchun" tamoyila asosida xayot faoliyati xavfsizligini ta'minlash - atrof-muhit, aholi salomatligi va genofondini asrash barchamiz uchun muhim demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar va internet saytlari ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 1992 йил 8 декабрь.
2. O'zbekiston Respublikasining Mehnat Kodeksi. 1995 yil 21 dekabr.
3. "Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi O'RB - 410 son Qonuni. 2016 yil 22 sentabr.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni. 2022 yil 28 yanvar.

Foydalanilgan internet saytlari

5. lex.uz sayti.
6. uzbi.uz

YETUK HARBIY MUTAXASSIS RAHBAR-KADRLARNI TAYYORLASHDA PEDAGOG-O'QITUVCHILARNING MAS'ULIYATI

ADVANCED MILITARY SPECIALISTS IN THE TRAINING OF LEADERS RESPONSIBILITY OF TEACHERS

Musamedov Qahramon Urinbayevich
Musamedov Kakhramon Urinbayevich

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Texnik ta'minot kafedrası
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of technical support*

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi zamon pedagog-o'qituvchining o'z kasbining professional ustasi, chet tillarini biladigan, zamonaviy kompyuter va ta'lim-tarbiya texnologiyalaridan unumli foydalana oladigan mustahkam iroda va kuchli ruhiyat egasi bo'lishi lozimligi keltirilgan. Hamda bugungi kun pedagog – o'qituvchidan odamlar bilan muomalada bosiqlik, jiddiy bo'lishi, berilayotgan bilimning tinglovchilar tomonidan o'zlashtirilishiga e'tiborni qaratishi kerakligi keltirilgan.

Kalit so'zlar: pedagog-o'qituvchi, ilmiy salohiyat, ijodiy faollik, ijtimoiy faollik, ma'naviy-axloqiy jihat, zamonaviy pedagog, o'qituvchi shaxsi, pedagogning kiyinish madaniyati, pedagogik mahorat, pedagog nutq madaniyati.

Abstract. This article states that a modern teacher-teacher must be a professional master of his profession, know foreign languages, use modern computer technologies, have a strong will and spirit, be able to effectively use modern computer and educational technologies. It is also argued that a modern teacher-teacher should be thorough and serious in communicating with people, pay attention to the understanding of the listeners of this knowledge.

Keywords: teacher-teacher, scientific competence, creative activity, social activity, spiritual and moral aspect, modern teacher, student's personality, teacher's clothing culture, pedagogical skills, teacher's speech culture.

Tarix tajribasi shuni ko'rsatadiki, har bir davrda jamiyatdagi taraqqiyot yoki inqiroz mavjud kadrlarning ilmiy salohiyati bilan bog'liq kechgan. Bugungi yetishib chiqayotgan har-bir soha mutaxassisining bilim va saviyasi ham ertangi taraqqiyotimizning belgilovchi omili bo'lib xizmat qiladi.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda har tomonlama sog'lom va barkamol avlodni voyaga yetkazish davlatimiz siyosatining ustuvor sohalaridan biri qilib qo'yildi. Shundan kelib chiqadigan bo'lsak hozirda ta'lim berish uchun barcha shart-sharoitlar mavjud. Faqatgina bugungi zamon pedagog-o'qituvchisi o'z kasbining professional ustasi, chet tillarini biladigan, zamonaviy kompyuter va ta'lim-tarbiya texnologiyalaridan unumli foydalana oladigan mustahkam iroda va kuchli ruhiyat egasi bo'lishi lozim.

Aynan Respublika oliy ta'lim muassasalarining maqsadi - hozirgi zamon talablariga javob beradigan, respublikaning ilmiy-texnikaviy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishini ta'minlashga qodir bo'lgan malakali kadrlar tayyorlashni ta'minlashdan iboratdir. "Milliy tajribaning tahlili va ta'lim tizimidagi, jahon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri ola bilish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo'naltirilgandir" [1].

Jadidchilik harakatining asoschilari, taniqli ma'rifatparvarlar – Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar qori, Abdulla Avloniy, Abduqodir Shakuriy, Ismatulla Raxmatullayev, Abdurauf Fitrat, Isohxon Ibrat va boshqalar aholi orasida nafaqat murabbiy, balki ma'naviy yetuk inson sifatida ham nom qozondilar.

Sharq mutafakkirlari va g'arb pedagoglari jamiyatda pedagoglik kasbining tutgan o'rni haqida. Jamiyat tomonidan o'qituvchi shaxsiga qo'yilayotgan talablar o'z davrida Sharq mutafakkirlari hamda g'arb ma'rifatparvarlarining asarlarida o'z aksini topgan.

Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy hamda Abu Rayhon Beruniylar o'qituvchining ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk bo'lishlariga alohida ahamiyat qaratadilar. Ularning fikrlaricha, yaxshi rahbar boshqalardan bir jihati bilan farq qiladi, ya'ni, u o'zi ega bo'lgan bilimlarni atrofdagilarga beminnat o'rgatadi, har bir ishda ularga namuna bo'la oladi.

Abu Ali ibn Sino o'z asarlarida o'qituvchi atrofdagilarga ta'lim berishdek mas'uliyatli burchni bajarishi zarurligini uqtirar ekan, ularga faoliyatda muvaffaqiyatga erishish garovi bo'lgan quyidagi tavsiyalarni beradi:

- 1) odamlar bilan muomalada bosiq, jiddiy bo'lish;
- 2) berilayotgan bilimning tinglovchilar tomonidan o'zlashtirilishiga e'tiborni qaratish;
- 3) ta'limda turli shakl va usullardan foydalanish;
- 4) tinglovchining xotirasi, bilimlarni egallash qobiliyati, shaxsiy xususiyatlarini bilishi;
- 5) fanga qiziqтира olishi;
- 6) berilayotgan bilimlarning eng muhimini ajratib bera olishi;
- 7) bilimlarni tinglovchilarga tushunarli, uning yoshi, aqliy darajasiga mos ravishda berish;

8) har bir so'zining tinglovchilar hissiyotini uyg'otish darajasida bo'lishiga erishish [2]. Alisher Navoiy o'z davrining ayrim maktabdorlari ega bo'lgan sifatlar, xususan, qattiqqo'llik, ta'magirlik va johilliklarni qoralar ekan, o'qituvchining psixologik qiyofasiga nisbatan jiddiy talablarni qo'yadi. Xususan, "Mudarris kerakki, g'arazi mansab bo'lmasa va bilmas ilmni aytishga urinmasa, manmanlik uchun dars berishga havas ko'rgazmasa va olg'irlik uchun gap-so'z va qavqo yurgizmasa, nodonlikdan sallasi katta va pechi uzun bo'lmasa, gerdayish uchun madrasa ayvoni boshi unga o'rin bo'lmasa. ... Yaramasliklardan qo'rqsa va nopoklikdan qochsa, nainki, o'zini olim bilib, necha nodonga turli xil fisq ishlarni mumkin, balki halol qilsa, qilmas ishlarni qilmoq uchun sodir bo'lsa va qilar ishlarni qilmaslik unga qoida va odat bo'lib qolsa. Bu mudarris emasdir, yomon odatni tarqatuvchidir" [3] deydi.

Haq yo'lida kim senga bir harf o'qitmish ranj ila, Aylamak bo'lmas ado oning haqin yuz ganj ila [4]. Mashhur pedagog Abdulla Avloniy ham o'z asarlarida o'qituvchi shaxsi va uning faoliyati borasidagi qarashlarni ifodalashga alohida o'rin beradi. Allomaning qayd etishicha, bolaning sog'lom bo'lib o'sishida ota-onalar o'ziga xos rol o'ynasalar, uning fikriy jihatdan taraqqiy etishida o'qituvchining o'rni beqiyos ekanligini ta'kidlaydi. Xususan, bolalarning aqliy qobiliyatlarini shakllantirish muallimlarning "diqqatlariga suyalgan, vijdonlariga yuklangan muqaddas bir vazifa" ekanligini ta'kidlab, "fikrning quvvati, ziynati, kengligi, muallimning tarbiyasiga bog'likdur"[5], - deydi.

Bizning nazarimizda, zamonaviy pedagog qiyofasida quyidagi fazilatlar namoyon bo'la olishi kerak (so'z yuritilayotgan sifatlar mohiyatan o'qituvchi tomonidan amalga oshirilishi zarur bo'lgan vazifa, burch va mas'uliyatlarini ifodalaydi):

1. Pedagog jamiyat ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab yetishi hamda bu borada tinglovchilarga to'g'ri, asosli ma'lumotlarni bera olishi lozim.

2. Zamonaviy pedagogning ilm-fan, texnika va texnologiya yangiliklari va yutuqlaridan xabardor bo'lishi talab etiladi.

3. Pedagog o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur, puxta bilimga ega bo'lishi, o'z ustida tinimsiz izlanishi lozim.

4. Pedagog tomonidan pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini puxta bilish, ta'lim-tarbiya jarayonida tinglovchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda faoliyat tashkil etishi kerak.

5. Pedagog ta'lim-tarbiya jarayonida eng samarali shakl, metod va vositalardan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lmog'i lozim.

6. Pedagog ijodkor, tashabbuskor va tashkilotchilik qobiliyatiga ega bo'lishi shart.

7. Har bir ta'lim oluvchiga alohida e'tibor va yuksak talabchanlik asosida yondoshishi zarur.

8. Pedagog yuksak darajadagi pedagogik mahorat, chunonchi, kommunikativlik layoqati, pedagogik texnika (nutq, yuz, qo'l-oyoq va gavda harakatlari, mimika, pantomimika, jest) qoidalari chuqur o'zlashtirib olishga erishishlari lozim.

Pedagog nutq madaniyatiga ega bo'lishi zarur, uning nutqi quyidagi xususiyatlarni o'zida aks ettira olishi kerak:

a) nutqning to'g'riligi;

b) nutqning aniqligi;

v) nutqning ifodaviyligi;

g) nutqning sofligi (uning turli sheva so'zlaridan holi bo'lib, faqat abadiy tilda ifoda etilishi); jargon (muayyan kasb yoki soha mutaxassisliklariga xos so'zlar); varvarizm (muayyan millat tilida bayon etilayotgan nutqda o'zga millatlarga xos so'zlarni noo'rin qo'llanilishi);

vulgarizm (haqorat qilish, so'kishda qo'llaniladigan so'zlar) hamda konselyarizm (o'rni bo'lmagan vaziyatlarda rasmiy so'zlardan foydalanish) so'zlardan holi bo'lishi, o'qituvchining nutqi sodda, ravon va tushunarli bo'lishi kerak;

d) nutqning ravonligi;

j) nutqning boyligi (hikmatli so'zlar, ibora va maqollar, matallar hamda ko'chirma gaplardan o'rinli va samarali foydalana olish).

1. Pedagog kiyinish madaniyati (sodda, ozoda, bejirim kiyinishi), ta'lim - tarbiya jarayonida o'quvchining diqqatini tez jalb etuvchi turli xil bezaklar (oltin, kumush taqinchoqlar)dan foydalanmasligi, fasl, yosh, gavda tuzilishi, yuz qiyofasi, hatto, soch rangi va turmagiga muvofiq ravishda kiyinishni o'zlashtirishga erishishi lozim.

2. Pedagog shaxsiy hayotda pok, atrofdagilarga o'rnak bo'la olishi lozim.

3. Ayniqsa shaxsning psixoemotsional jihatlarini hisobga olgan holda xarakat qilishi pedagog faoliyatida mag'lubiyatning oldini olib, uni ko'zlagan marrasiga yetkazadi.

4. Pedagogning mutaxassis kadrlarni tayorlash faoliyatida o'z kasbdoshlari bilan sog'lom ijodiy raqobatda bo'lishi ham muhim ahamiyatga egadir.

Pedagogik - o'qituvchi muloqot jarayonining faol ishtirokchisi sifatida o'zida bir qator sifatlarning tarkib topishiga erishishi zarur.

Xulosa o'rnida shuni qayd etish joizki, yetuk malaka, bilim va ko'nikmaga ega rahbar - kadrlar maxsus tashkil etilgan pedagogik faoliyat jarayonida tarbiyalanar ekan, ushbu jarayonda pedagoglarning o'rni beqiyosdir. Shu bois, ularning shaxsida bir qator ijobiy ma'naviy-axloqiy va psixologik sifatlar namoyon bo'la olishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. Xalq so'zi. 2018 yil 29 dekabr.

2. Rahimov S. Abu Ali ibn Sino, Ta'lim va tarbiya haqida. - Toshkent, O'qituvchi, 1967. - 75-bet.

3. AlisherNavoiy. Mahbub ul-qulub. Asarlar. O'n besh tomlik. 13 tom. -Toshkent, Badiiy adabiyot nashriyoti, 1966. - 189-190 - betlar.

4. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. Asarlar. O'n besh tomlik. 13 tom. - Toshkent, Badiiy adabiyot nashriyoti, 1966. 192-193-betlar.

5. Xoshimov K. va boshqalar. Pedagogika tarixi // Pedagogika oliy o'quv yurtlari va dorilfununlar talabalari uchun qo'llanma. - Toshkent, O'qituvchi, 1996, - 301-bet.

АССОЦИАТИВНЫЙ СПОСОБ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ ASSOCIATIVE METHOD OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES

Якубов Ойбек Анварович
Yakubov Oybek Anvarovich

Чирчикское высшее танковое командное инженерное училище
Кафедра Языков
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of Languages

Аннотация: целью данной статьи является рассмотрение именно нетрадиционных методов. Одним из нетрадиционных методов при изучении иностранного языка является ассоциативный метод, направленный на более продуктивное овладение иноязычным лексическим материалом.

Ключевые слова: Keyword method, метод «Ключевых слов», фонетические (звуковые) ассоциации, механический способ запоминания.

Abstract: aim of writing of this article is to analyse the extraordinary methods of teaching of foreign languages. One of the extra ordinary methods of teaching foreign languages is method of association. It helps to learn foreign lexica.

Keywords: keyword method, phonetic associations, mechanical memory

Педагогическая практика показывает, что студенты неязыковых вузов часто испытывают затруднения при обучении иностранному языку и теряют интерес к его изучению. Предполагается, что нетрадиционные методы обучения будут способствовать формированию мотивации обучения иностранным языкам в неязыковых вузах [1]. «Нетрадиционные методы обучения формируют у обучающихся способность к саморазвитию и самообразованию» [2].

Изучением применения ассоциаций в процессе овладения языком занимался профессор Стенфордского университета Р. Аткинсон, который предлагал запоминать слова, применяя «Keyword method» («Метод ключевых слов»). «Ключевые слова» у Аткинсона – это не что иное, как слова, являющиеся фонетическими (звуковыми) ассоциациями к запоминаемым словам, слова-созвучия. Эксперименты Аткинсона доказали высокую эффективность применения этого способа запоминания иностранных слов. Согласно этому методу, к каждому слову придумывается своя словесная и визуальная ассоциация, которая всплывает сразу же после того, как человек сталкивается с таким словом.

Существует два основных подхода при обучении лексике при помощи метода ассоциаций: метод фонетических ассоциаций и метод наводящих ассоциаций. Метод фонетических (звуковых) ассоциаций основан на запоминании иностранных слов при помощи созвучных слов родного языка [3].

Метод фонетических ассоциаций помогает быстро запомнить значения слов, если руководствоваться следующими правилами:

1) количество информации, запоминаемое за один раз, должно быть строго ограничено. Даже небольшое ее увеличение приводит к частичному или полному забыванию;

2) наша память способна за один раз принимать от 2 до 26 единиц информации;

3) единица запоминаемой информации должна быть как можно длиннее (блок слов или словосочетание). Тех, кто учит или заставляет учить одиночные слова,

надо наказывать за растрату времени и памяти в особо крупных размерах;

4) после процесса усвоения информации обязательно должна быть пауза, в течение которой необходимо максимально разгрузить мозг от умственной работы.

Преимуществом метода фонетических ассоциаций является развитие образного мышления, что делает уроки разнообразными, мотивирует к получению рефлексивных знаний, формирует яркие запоминающиеся образы. У обучающегося создаются автоматические связи между образами или ситуациями, словами и выражениями.

Считается, что применение данного метода на уроке иностранного языка стимулирует речевое общение, способствует более уверенному и эффективному использованию иностранного языка в сфере иноязычной профессионально ориентированной деятельности.

В соответствии с ФГОС ВО 3+, данный метод способствует формированию у учащихся коммуникативной компетенции, т.е. владение видами речевой деятельности, необходимыми для понимания норм речевого поведения, адекватных целям и ситуациям общения: «способность к коммуникации в устной и письменной формах на иностранных языках для решения задач межличностного и межкультурного взаимодействия» [5].

Доказательством служат результаты исследования и анкетирования, проведенного среди студентов неязыкового вуза по теме: “Применение ассоциативного метода при изучении английского языка”. Целью данного исследования было доказать эффективность ассоциативного метода при запоминании иностранных слов. Исследование проходило в два этапа. Первый этап – проведение самого эксперимента. Для проведения эксперимента были выбраны две группы. Первая группа – изучала английский язык традиционным методом. Вторая группа – изучала новые слова ассоциативным методом, подбирая слова-стимулы и слова-реакции. Для эффективного запоминания необходимо было составить сюжеты из слова-созвучия и перевода для того, чтобы примерное звучание слова и его перевод оказались как бы в одной связке. Главной задачей было составление своего ассоциативного образа с прилагательными английского языка, характеризующими характер человека. Нужно было придумать яркие, необычные, нестандартные ассоциации.

Продолжительность эксперимента составляла три недели. Опрос лексики был проведен сначала через неделю, потом через две недели и через три недели. И согласно эксперименту, падение запоминаемости отмечено в первой группе уже через неделю (на 4 %), через две недели (на 22 %), через три (на 33 %). Во второй группе спад запоминаемости был незначительным через неделю (на 2 %), через две недели (на 11 %), через три (на 25 %). Участники первой группы допускали много ошибок в орфографии, а участники второй группы смогли записать новые слова по данной теме.

Второй этап исследования — это проведение анкетирования для выявления отношения студентов к данному методу. Студентам было предложено заполнить анкету и ответить на следующие вопросы: 1) Ваше отношение к ассоциативному способу запоминания; 2) Вы будете применять ассоциативный метод при изучении иностранных слов?; 3) Какой из способов изучения иностранного языка вы считаете самым эффективным: а) механический; б) ассоциативный; в) смешанный?

Анализ анкетирования показал следующее: у 80 % студентов отмечено положительное отношение к применению ассоциативного метода. Они отмечают повышение качества занятия, доступность материала и его наглядность, у 14 % студентов безразличное отношение к применению данного метода. 6 % студентов относятся негативно к данному методу, так как, применяя метод ассоциаций, испытывают затруднение и непонимание при изучении иностранного языка. На второй вопрос большинство студентов (72 %) ответили утвердительно. А именно, что будут применять ассоциативный метод при изучении иностранных слов. 16 % студентов ответили отрицательно, что не будут, и только 12 % студентов не знают, будут ли они применять данный метод.

И наконец, третий вопрос продемонстрировал отношение студентов к способам запоминания иностранных слов. Самым эффективным, по их мнению, является механический способ запоминания.

В ходе анкетирования выяснилось, что как у девушек, так и у юношей механический способ запоминания преобладает над ассоциативным (у 74 % девушек и у 80 % юношей). Ассоциативный способ у 5 % юношей и 12 % девушек. Смешанный вид запоминания у 15 % юношей и 14 % девушек.

Проанализировав полученные данные можно сделать вывод, что девушек с ассоциативным способом запоминания на 7 % больше, чем юношей. Следовательно, у девушек этот способ запоминания развит лучше, чем у юношей.

Согласно данному исследованию можно сделать вывод, что, несмотря на повышенный интерес к ассоциативному методу, большинство студентов предпочитают именно механический способ изучения иностранного языка. Это вполне объяснимо, так как у многих из них не развито образное мышление, применение которого необходимо при ассоциативном подходе. И для них проще запомнить само слово, заучив его, чем придумывать ассоциацию.

Следует указать, что применение метода фонетических ассоциаций не всегда эффективно. Данный метод не подходит для обучающихся с низкой способностью устанавливать словесно-логические и ассоциативные связи. Попытка использования данного метода на практике привела к тому, что некоторые студенты стали путаться с переводом еще больше.

В то же время, применение ассоциативного метода позволяет повысить мотивацию к изучению английского языка, развить познавательные интересы. Положительные стороны ассоциативного метода заключаются в том, что его умелое применение позволяет формировать общие и профессиональные компетенции студентов, моделирует будущие профессиональные ситуации». «Для того чтобы процессы воспитания и обучения были результативными, а именно обеспечивали развитие качеств личности, отвечающих требованиям информационного общества, инновационной экономики, задачам построения российского гражданского общества, необходимо грамотное управление деятельностью студенческой группы» [3].

Подводя итоги, хотелось бы отметить, что применять метод ассоциаций целесообразно лишь в «экстремальных» ситуациях, когда за короткий промежуток времени необходимо выучить большое количество лексики. И внедрять его в обучающий процесс необходимо опосредованно, эффективнее в сочетании с другими методами.

Литература:

1. Рабинович Ф.М., Сахарова Т.В. Интенсивные методы обучения и средняя школа. - Иностранные языки в школе, 1991, № 1. - с. 9.
2. Рогова Г.В., Верещагина И.Н. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в средней школе. - М., 1988. - 239с.
3. Халилова Л.А. К вопросу о новом поколении учебников по иностранному языку (в системе школа-ВУЗ). // www.rsuh.ru
4. Хлыбова Г.Б. Принцип активности в обучении иностранным языкам // Иностранные языки в школе. - 1994. - № 5. - с.37-42.

ПОДГОТОВКА И ПЕРЕПОДГОТОВКА ОФИЦЕРСКИХ КАДРОВ В СИСТЕМЕ ВОЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ ФРАНЦИИ

TRAINING AND RETRAINING OF OFFICERS IN MILITARY EDUCATION SYSTEM OF FRANCE

Якубов Хазраткул Умматович
Yakubov Khazratkul Ummatovich
Факультет (повышения квалификации)
Чирчикского высшего танкового командного инженерного
училища
Faculty (advanced training)
Chirchik Higher Tank Command Engineering School

Шойимов Илхом Курбонович
Shoyimov Ilkhom Kurbonovich
Факультет (повышения квалификации)
Чирчикского высшего танкового командного инженерного
училища
Faculty (advanced training)
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School

Аннотация: В статье описывается система подготовки офицерских кадров Франции, цели и систему осуществления подготовки военных кадров, а так же комплектация офицерским составом в действующую армию, офицеров резерва и унтер-офицеров, которым после сдачи соответствующих экзаменов присваивается офицерское звание. Показана целевая сеть обучения и подготовки военных кадров ВС Франции. Подготовка офицерского состава наряду с военными учебными заведениями занимаются еще более 50 гражданских вузов. А также к ней традиционно привлекаются средние специальные учебные гражданские в Париже.

Ключевые слова: Вооруженные Силы Франции, офицерский состав, офицерские школы, курсы, способ обучения, обучение, офицеры запаса.

Abstract. The article describes the system of officer training in France, the goals and system of training military personnel, as well as the staffing of officers in the army, reserve officers and non-commissioned officers, who, after passing the relevant exams, are awarded an officer rank. The target network of education and training of military personnel of the French AF is shown. More than 50 civilian universities are involved in the training of officers along with military educational institutions. And also it is traditionally involved in secondary special educational civilians in Paris.

Keywords: French Armed Forces, officer corps, officers schools, courses, training method, training, reserve officers.

Вооруженные силы Франции состоят из сухопутных войск, военно-воздушных сил и военно-морских сил, а также включают службы и учреждения центрального подчинения.

Общая численность ВС Франции составляет свыше 300 тысяч человек, включая 230 тысяч военнослужащих и 70 тысяч гражданских служащих.

Офицерский состав комплектуется:

кадровыми военнослужащими (это около 70%) из выпускников военных учебных заведений;

офицерами по контракту (это около 30%) из лиц с высшим специальным образованием.

Вооруженные силы Франции комплектуются кадровым офицерским составом

в основном за счет выпускников офицерских школ, а также офицеров резерва, переводимых в кадровый состав, и унтер-офицеров, которым после сдачи соответствующих экзаменов присваивается офицерское звание.

Систему подготовки офицерских кадров Франции отличает многоступенчатость обучения, которое обеспечивает своевременное ориентирование слушателей на подготовку специальностям в зависимости от их уровня успеваемости и способностей.

С этой целью создана целая сеть соответствующих учебных заведений.

1. Военные подготовительные учебные заведения.

В подготовительных военных лицеях обучаются дети школьного возраста. Они предназначены для подготовки кандидатов во все основные школы. К ним относятся: военный лицей в Сен-Сире, Экс-ан-Прованс, О-Тун, Ла Флеш. Кроме того, в гражданских лицеях в Париже, Нанси и Тулоне обучается молодежь с установкой для поступления в военно-учебные заведения.

2. Школы основной подготовки.

Во Франции имеется около 10 школ основной подготовки. Но четыре из них считаются привилегированными. Это Сен-Сирская, политехническая, летная, военно-морская.

3. Практические школы родов войск.

После окончания школы основной подготовки выпускникам присваивается звание «младший лейтенант» и они направляются для обучения в одну из практических школ родов войск - пехоты, бронетанковых, войск связи, пилотов, штурманов.

4. Курсы усовершенствования.

Для назначения на должность командира роты и связанного с этим присвоением воинского звания «капитан» необходимо закончить 4-5 месячные курсы усовершенствования.

5. Высшие курсы.

Для дальнейшего прохождения по службе уже необходимо получить высшее военное образование в одном из следующих высших учебных заведений:

Штабные и высшие школы видов вооруженных сил;

Центр высших военных исследований;

Институт высших исследований национальной обороны.

Подготовка младших офицеров осуществляется в основных, практических и специализированных школах родов войск и служб. Обучение проводится поэтапно: сначала в основных школах, а затем в практических и специализированных, где офицеры получают подготовку по избранной специальности. После окончания практической школы офицеры назначаются на должности в войска.

В основные школы принимаются выпускники подготовительных военных лицеев, гражданская молодежь от 17 до 22 лет - по окончании общеобразовательных средних школ, а также унтер-офицеры в возрасте до 23 лет.

Школами основной подготовки в сухопутных войсках являются специальная и общевойсковая, а также одно из старейших военно-учебных заведений страны по подготовке специалистов широкого профиля для Вооруженных сил - политехническая школа в Париже.

Обучение в школах основной подготовки продолжается три года. В течение первого года курсанты получают основы военных знаний и навыки, необходимые командиру отделения. В последующие два года они проходят военную подготовку в объеме, достаточном для управления подразделениями до роты включительно. Согласно учебному плану примерно 50% времени отводится на изучение военных дисциплин, около 40% - на общеобразовательные предметы и 10% - на физическую подготовку. В процессе обучения используются новые методы и способы обучения, последние достижения науки и техники.

В школах основной подготовки курсанты изучают организацию частей и подразделений и тактику их действий, получают общие сведения о боевом использовании соединений, детально знакомятся с уставами Вооруженных сил, оружием и военной техникой родов войск, принимают участие в общевойсковых учениях. Курсантам предоставляется право выбора специализации по гуманитарным или естественным наукам. Каждый курсант изучает два иностранных языка - один обязательный, а другой факультативный, причем качеством подготовки офицерских кадров свободное владение иностранным языком считается необходимым элементом подготовки офицера.

По окончании школы основной подготовки курсантам присваивается воинское звание младший лейтенант, и они направляются для специализации в одну из практических школ родов войск, где в течение двух лет проходят подготовку по избранной специальности. Здесь изучаются главным образом вопросы организации войск, их вооружение и способы ведения боевых действий, прививаются необходимые навыки управления подразделениями в ходе боевых действий, а также владения вверенным оружием и военной техникой, обучения личного состава.

Всего во Франции имеется 9 практических школ:

пехотная - в Мокпелье;

бронетанковых войск - в Сомюр;

артиллерии - в Драгиньян;

армейской авиации - в Ле Люк;

транспортных войск - в Тур;

инженерных войск - в Анжер;

войск связи - Монтаржи и Ажан;

материально-технического обеспечения - в Бурж.

После окончания практической школы офицеры направляются для прохождения службы в войска.

Назначение офицеров на более высокие должности и продвижение их по службе осуществляются после прохождения подготовки на курсах усовершенствования при различных военно-учебных заведениях и получения соответствующего военного образования. Практически каждому назначению офицера на вышестоящую должность предшествует его обучение в том или ином военно-учебном заведении либо на курсах усовершенствования. Таким образом, офицер в звании полковник, за период службы, обучается в различных заведениях в среднем не менее 12 лет.

В интересах сухопутных войск для обучения личного состава созданы центры подготовки, переподготовки и усовершенствования по различным воинским

специальностям, которые размещаются преимущественно в военных округах.

В этих центрах офицеры имеют возможность повысить степень своей профессиональной подготовленности.

Ступени высшего образования.

Подготовку первой ступени проходят офицеры в звании капитан и в возрасте от 30 до 35 лет. Они могут обучаться на курсах усовершенствования в течение нескольких месяцев или в основном учебном заведении:

строевые офицеры - в штабной школе в течение 5-7 месяцев;

офицеры технических специальностей - в технических военных и гражданских учебных заведениях, к которым относятся высшая научно-техническая и интендантская школы, высшая инженерная школа и высшая школа радиоэлектроники.

После этого офицеры получают диплом штабного офицера или офицера инженерно-технической службы и направляются на различные должности в штабы частей, соединений и военных округов, а также в военные учреждения.

Офицеры, желающие получить высшую военную подготовку второй ступени, должны быть не старше 40 лет и иметь звание от капитана до подполковника. В течение двух лет они обучаются в высшей военной школе. После первого года обучения слушатели проходят подготовку на высших объединенных курсах (4,5 месяца).

Программа этих курсов, являющаяся составной частью военных школ видов Вооруженных сил, преследует цель дать подготовку по вопросам взаимодействия видов Вооруженных сил, планирования и организации совместных операций. Большое внимание уделяется изучению вопросов управления войсками и использованию для этого различных автоматизированных систем управления.

Для получения высшей военной подготовки третьей ступени старшим офицерам в возрасте до 50 лет необходимо окончить одно из высших специальных военно-учебных заведений - центр высших военных исследований, либо центр высших исследований в области вооружения, либо институт высших исследований национальной обороны. По окончании учебы эта категория офицерского состава назначается на должности командиров соединений или ответственные должности в крупные штабы и военные учреждения.

В центре высших военных исследований обучение проводится в течение года. Оно носит индивидуальный характер и предусматривает выполнение научно-исследовательских разработок. При этом основное внимание уделяется изучению вопросов оперативного искусства и стратегии.

Центр высших исследований в области вооружений предназначен для подготовки специалистов по разработке и производству оружия и военной техники для всех видов Вооруженных сил. Слушателями этого центра являются старшие офицеры инженерной и административной служб, а также гражданские чиновники. Срок обучения - 10 месяцев.

В институте высших исследований национальной обороны контингент слушателей состоит из представителей высшего командного состава, а также из гражданских лиц, которые должны занять руководящие посты в военном аппарате, на крупных фирмах и предприятиях. В институте в течение года изучаются общие военные вопросы, взгляды на ведение войны, политико-экономические и научно-технические проблемы.

Учебный процесс включает академические занятия в институте, региональные - в военных округах и один общий цикл одновременно для всех слушателей.

Большое внимание во Франции уделяется подготовке офицеров запаса.

Подготовка офицеров запаса во Франции.

Подготовкой офицерского состава наряду с 80 военными учебными заведениями занимаются еще более 50 гражданских вузов. Помимо того, к ней традиционно привлекаются средние специальные учебные заведения, в частности гражданские лицеи в Париже. Нанси, Тулоне. В последние годы наметилась тенденция возрастания количества офицеров, поступающих на службу после окончания институтов, по сравнению с выпускниками военных училищ. Офицеры запаса составляют примерно 30% общей численности офицерского корпуса. Из них около 50% являются выпускниками вузов технического профиля, остальные – юридических, экономических, торговых, управленческих и т.п. С 1986 г. введен обязательный курс подготовки по военно-медицинским специальностям, прохождение которого организовано в учебном центре подготовки офицеров запаса. К ней привлекаются выпускники всех медицинских институтов для обучения по программе офицеров запаса в обязательном порядке. На основании приведенных данных, можно сделать следующий вывод: В целом, по мнению французских специалистов, существующая в стране сеть военно-учебных заведений полностью обеспечивает потребности вооруженных сил в офицерском составе и позволяет готовить значительное количество офицеров.

Считается, что деловые и профессиональные качества, а также политико-моральное состояние офицерского корпуса вооруженных сил Франции соответствуют требованиям, предъявляемым к офицерам военно-политическим руководством страны, и позволяют иметь в их лице надежную опору в войсках.

В целом, по мнению французских специалистов, существующая в стране сеть военно-учебных заведений полностью обеспечивает потребности вооруженных сил в офицерском составе и позволяет готовить значительное количество офицеров.

Считается, что деловые и профессиональные качества, а также политико-моральное состояние офицерского корпуса вооруженных сил Франции соответствуют требованиям, предъявляемым к офицерам военно-политическим руководством страны, и позволяют иметь в их лице надежную опору в войсках.

Использованная литература:

1. Соглашение о сотрудничестве в области подготовки военных кадров для вооруженных сил государств – участников Содружества Независимых Государств, ратифицировано Федеральным законом РФ от 8 апреля 2008 года № 45ФЗ.

2. Методические рекомендации по организации подготовки и обучения военных и военно-технических кадров иностранных государств в воинских частях и военных образовательных организациях высшего образования Министерства обороны Российской Федерации, утверждены Статс-Секретарем – заместителем Министра обороны Российской Федерации 22 февраля 2019 года.

3. Учеба и знание в XXI веке: Электронный журнал [Электронный ресурс] / Сайт Военной академии материально-технического обеспечения имени генерала армии А.В. Хрулёва – Режим доступа: <http://spbmto.ru/mil/files/12,Shved.pdf>. Дата обращения – 29.12.2022 год.

4. Образование и наука (ISSN 2785-4365) [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://mpcareer.ru>. Дата обращения – 29.12.2022 год.

5. Гудеев В.И., Вартанов Н.А., Галиев Д.О. Новейший метод образования и его дальнейшие перспективы при обучении / Учеб. С. Петербург, ВА МТО, 2020.

HARBIY KADRLARNI TAYYORLASHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI THE IMPORTANCE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE TRAINING OF MILITARY PERSONNEL

Parpiyeva Almaxan Joldasovna
Parpiyeva Almakhan Joldasovna

*Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Aloqa va axborot tizimlari sikli
Chirchik higher tank commanding engineering school
Cycle of communication and information systems*

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda harbiy kadrlarni tayyorlashda axborot texnologiyalari fanidan olib borilayotgan mavzularning ayrimlari haqida o'z kasbiy faoliyatida ahamiyati haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: harbiy kadrlar tayyorlash, o'quv faoliyat, axborot texnologiyalari, kursant, dastur.

Annotation. This article discusses the importance of some topics in the field of information technology in the training of military personnel today in their professional activities.

Keywords: military personnel training, educational activities, information technology, cadet, program

Bugun mamlakatimizda barcha sohalar qatori, oliy ta'limni rivojlantirishga, tayyorlanayotgan kadrlarning sifati darajasiga katta e'tibor qaratilmoqda. Davlatimiz rahbari Sh. Mirziyoyev o'zining «Yangi O'zbekiston strategiyasi» nomli yangi kitobida yozganidek, «Ta'lim sohasining yana bir eng asosiy vazifasi bugungi kun uchun zarur bo'lgan yangi avlodni, ilm-fan va o'z ixtisosligi asoslarini puxta egallagan, bilimli yoshlarni tarbiyalashdan iboratligi shubhasiz» [1, 230-6].

Inson o'z kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishi uchun undan shu faoliyatning xususiyatlarini, maqsadlarini, vazifalarining mazmunini chuqur anglashi, zarur bilim, ko'nikma hamda malakalar mavjudligi talab qilinadi. Harbiy-pedagogik faoliyat ham bundan istisno emas.

Mamlakat mudofaasini, xalqimizning bunyodkorona mehnatini, tinch va osoyishta hayotini ta'minlashda harbiy-pedagogik jarayonni samarali amalga oshirishga qodir yetuk, malakali kadrlarning mavjudligi muhim ahamiyatga ega. Shu sababdan ham harbiy kadrlarni tayyorlash masalasiga, harbiy-pedagogik jarayonning talab darajasida amalga oshirilishiga alohida e'tibor qaratiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni Sh. Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tashkil etilganining 25 yilligi munosabati bilan Vatan himoyachilariga yo'llagan bayram tabrigida ta'kidlaganidek, «Barcha bo'g'indagi professional harbiy kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish bizning e'tiborimiz markazida bo'lib qolishi zarur» [2].

Qurolli Kuchlarimizni malakali harbiy kadrlar, zamonaviy qurol-yarog' va jangovar texnika bilan ta'minlash, harbiy xizmatchilarning xizmat va turmush sharoitlarini yaxshilash, ularning oila a'zolarini ijtimoiy himoyalash va boshqa shu kabi masalalar doimo mamlakatimiz rahbariyatining diqqat-e'tiborida turadi. Ayniqsa, armiyaning o'zagi bo'lgan ofitser va serjant kadrlarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bugungi kun talablariga javob beradigan harbiy kadrlarni tayyorlash, o'z-o'zidan ayonki, harbiy-pedagogik jarayon davomida amalga oshiriladi.

Harbiy ta'lim va tarbiya jarayoni haqida so'z borar ekan, ofitserlarning pedagogik faoliyati xususida alohida to'xtalib o'tish zarur.

Harbiy kadrlarni tayyorlashda harbiy jamoalarni tayyorlashga kompleks yondashuvni amalga oshirish, pedagogik jarayonning har bir funksiyasining qoidalari va shartlariga rioya

qilinsa kadrlarni tayyorlash jarayonini tashkil etish va o'tkazish davlatning harbiy siyosati talablariga muvofiq, qo'mondonlik buyruqlari va ko'rsatmalari bilan amalga oshiriladi.

Harbiy kadrlarni tayyorlash fuqarolik mutaxassisini tayyorlashdan sezilarli darajada farq qiladi, chunki u quyidagilarni talab qiladi:

bir vaqtning o'zida ofitser shaxsining individual tomonlarini shakllantirish (fuqaro, Vatan himoyachisi, rahbar, tashkilotchi, pedagog, jamoat arbobi, etnik qadriyatlar va huquqiy normalar tashuvchisi);

professional va rahbar tashkilotchining ishonchliligini, harbiy xizmatda ma'lum bir murakkablik va haqiqiy ekstremal sharoitlarda belgilangan vazifalarni sifatli bajarishni talab qiluvchi bo'lishni rivojlantirish;

Qurolli Kuchlarni jamiyatning iqtisodiy, siyosiy, huquqiy va ijtimoiy tizimiga integratsiyalashuvida faol ishtirok etish qobiliyati;

Vatan, Konstitutsiya va harbiy burchni himoya qilishga axloqiy va psixologik tayyorlikni shakllantirish; harbiy intizomni saqlash, bo'ysunuvchilarni tayyorlash va o'qitish qobiliyati;

harbiy ta'lim sohasiga axborot va kommunikatsiya texnologiyalarni joriy etish jarayonisiz, bu talablarni va ularni amalga oshirish mumkin emas. Bu jarayon mexanizmlarni takomillashtirish, avtomatlashtirilgan ma'lumotlar banklaridan foydalangan holda ta'limni boshqarish tizimini boshqarish, ta'lim tarbiyasi metodologiya va strategiyasi mazmuni takomillashtirish, ta'limning uslubiy tizimlarini yaratish imkonini beradi.

kompyuter sinovlari va diagnostikasi ishlab chiqilgan usullari tizimli operativ nazoratni ta'minlashi va o'quvchilarning bilim darajasini baholash, o'qitish samaradorligini oshirish.

Darslarning elektron versiyalari, elektron darsliklar, o'quv dasturlari kabi zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish zamonaviy professional harbiy ta'lim uchun dolzarbdir.

"Axborot texnologiyalari" o'quv fanni o'qitishdan asosiy maqsad - O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari uchun zamonaviy axborot-kommunikatsiya va raqamli texnologiyalar asoslarini biladigan, jangovar shaylik, jangovar tayyorgarlik va harbiy-taktik vazifalarni yechishda, xizmatga oid hujjatlarni sifatli tayyorlash va taqdim qilish, kelajakda bo'ysunuvida bo'ladigan harbiy xizmatchilarga ta'lim berish davomida zarur bo'lgan axborotlarni yaratish, yig'ish va saqlash, ularga ishlov berish, raqamli texnik jihozlar va aloqa vositalaridan, shuningdek, kundalik xizmat faoliyatida kompyuter vositalaridan oqilona foydalana oladigan ofitser kadrlarni tayyorlash.

Kursantlarga zamonaviy axborot texnologiyalarining imkoniyatlari, harbiy sohada qo'llanilish istiqbollari o'rgatilishi, texnik va dasturiy ta'minoti bilan ishlash ko'nikmasini egallashi asosida butun xizmati davomida kompyuter texnikasi, raqamli aloqa vositalari va Internet tarmog'idan olinadigan axborot yordamida o'z xizmat faoliyatini samarali tashkil qilish uchun zamin yaratadi.

Axborot texnologiyalari o'quv fanining vazifalari:

zamonaviy aloqa va axborot texnologiyasining jamiyatimizdagi ahamiyati va istiqbolidagi taraqqiyoti haqida tasavvurlar hosil qilish;

kursantlarda aloqa va axborot texnologiyalari haqida tasavvur hosil qilish;

kursantlarni zamonaviy kompyuter va aloqa texnikasining asosiy qurilmalari va ularning ish prinsiplari bilan tanishtirish;

kompyuterning dasturiy ta'minoti bilan tanishtirish, amaliy va dasturiy vositalari bilan ishlash ko'nikmalarini hosil qilish;

kursantlarga turli jarayon algoritmlari dasturlash tili orqali ifodalanishini ko'rsatish;

kursantlarda turli amaliy dasturlar imkoniyatlaridan unumli foydalanish ko'nikmalarini hosil qilish va malakalarini rivojlantirish;

kursantlarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalaridan foydalangan holda turli matnli va grafik hujjatlarni rasmiylashtirish ko'nikma va malakalarini takomillashtirish.

Bugungi kunda kursantlarni Axborot texnologiyalari fanida o'qitishda axborot texnologiyalarining yangi zamonaviy dasturlar bilan ishlash talab etilmoqda. Ammo o'zining harbiy faoliyatida harbiy hujjatlarni rasmiylashtirish ishlarini amalga oshirish uchun MS Office dasturlaridan MS Word, MS Excel, MS Power Point, kompyuter grafikasi Corel Draw foydalanib kelmoqda.

Word dasturi eng ommabop va keng tarqalgan matn muharriri ekanligi barchaga ma'lum. Matn muharriri – bu shaxsiy kompyuterda matnli hujjatlar bilan ishlash – ularni yaratish, tahrirlash va jihozlashga mo'ljallangan dasturdir. Ushbu namoyish qilinayotgan matn muharriri matn terish va uni tahrirlashda uskunalar bilan ishlashning qulaylik sifatleri bilan farqlanadi. Bu MS Word matn muharrir dasturi yordamida barcha hujjatlarini rasmiylashtirish ishlarini olib boradi.

Harbiy amaliy masalalarni yechish, o'quv bo'limi tomonidan mashg'ulotlar elektron jadvalini yaratish va shu kabi vazifalarni amalga oshirish uchun MS Excel dasturi imkoniyatlaridan foydalanmoqda. Shu bilan bir qatorda dasturdan foydalangan holda kursantlarning o'zaro guruhlar yoki safdoshlari orasidagi o'zlashtirish monitoringni olib borishda hamda ularni vizual grafik ko'rinishda aks ettirmoqda.

Ko'rgazmali taqdimotlar yaratish uchun MS Power Point dasturida hisobotlarni tayyorlash va ularni ko'rgazmali namoyish etishda, ma'zuralarni olib borishda foydalanmoqda. Bu dasturi imkoniyatlaridan foydalanib mashg'ulotlarni o'tkazishda asosiy vosita sifatida ishlatiladi. Buning yordamida mashg'ulot rahbari tomonidan kursantlarga yetkazish kerak bo'lgan ma'lumotlar sodda, tushunarli va ko'rgazmali tayyorlanadi.

Kompyuter grafikasi Corel Draw dasturning asosiy vazifalariga kelsak, u vektorli tasvirlarni yaratish uchun ishlatiladi, chunki bu borada uning tengi yo'q. CorelDRAW - bu raqamli dunyoda ishlash va o'sishni istagan ijodkorlar uchun xazina. Asosiy xususiyatlariga biri vektorli tasvirlarni chizish iborat. Ushbu sohada turli xil buyumlar, mebellar yaratish, uylarni loyihalash, ichki jihozlarni yaratish, avtoullovlar va boshqa transport vositalarini chizish. Shu bilan birga, dasturda chizmalar yaratish va ular bilan ishlash juda oson. Aynan dasturning ushbu jihati uni harbiy sohada qo'llash uchun sabab bo'la oladi. Vektorli grafikasi tushunchasiga kiritilgan barcha narsalar CorelDRAW dasturining qo'lidan keladi. Asosan dastur imkoniyatlaridan topografik va taktik belgilarni chizib, taktik vaziyatni yaratishda foydalanishimiz mumkin. Bundan tashqari, harbiy xizmatning turli ish jarayonlarda chizma, plakat va boshqa ko'rgazmali obyektlarni yaratish va tahrirlashda ushbu dastur ishlatilishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, kursantlar bilan mashg'ulotlarni tashkillashtirish va o'tkazishda bugungi kun talablariga javob beradigan, yetuk ofitser bo'lib shakllanishida asosiy vosita sifatida qo'llaniladigan axborot texnologiyalari fanining roli beqiyosdir, shu sababli harbiy kadrlarni tayyorlashda axborot texnologiyalari fanidan mashg'ulotlar hajmini ko'paytirish va zamonaviy dasturlarni tashkillashtirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Юсубжанов С.С., Парпиева А.Ж., Мекамбаев Б.А. Corel DRAW dasturida ishlash. Дарслик. Чирчиқ, -2016. – 164 б.
2. А.Парпиева. Компьютер 2D графикasi //О'quv qo'llanma. - Chirchiq.: Chirchiq OTQMBYu bosmaxonasi, 2022. – 136 varaq.
3. А. Парпиева. Harbiy hujjatlarni rasmiylashtirish //О'quv qo'llanma. - Chirchiq.: Chirchiq OTQMBYu bosmaxonasi, 2022. – 100 varaq.
4. А. Парпиева. Axborot texnologiyalari I-qism // Дарслик. - Chirchiq.: Chirchiq OTQMBYu bosmaxonasi, 2022. – 324 varaq.

BO'LAJAK OFETSIRLARDA AXLOQIY-RUHIY SIFATLARNI QAROR TOPTIRISHDA PEDAGOGIK QOBILIYATLARNING O'RNI

THE ROLE OF PEDAGOGICAL SKILLS IN DETERMINING MORAL AND MENTAL QUALITIES IN FUTURE OFFICERS

Xasonboyev Bekzodjon Valijonovich
Khasonbayev Bekzodjon Valijonovich

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muhandislik bilim yurti
Gumanitar fanlar kafedrası
Chirchik higher tank commanding engineering School
Department of Humanities

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak ofitserlarning pedagogik nazariyada bo'ysunuvchilarni o'qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun-qoidalar, umumlashtirilgan usuliy g'oyalar bayon etiladi, ularning individual xususiyatlarini e'tiborga olish ta'kidlanib, bo'lajak ofitserlarda qobiliyat turlarini shakllantirish yo'llari to'g'risida fiklar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Mahoratli ofitser, qobiliyatli, ijodkor, ishbilarmon, qobiliyatlar strukturasi, maxsus qobiliyatlar, pedagogik mahorat, kreativ qobiliyat, konstruktiv qobiliyat, nutq qobiliyati.

Abstract: This article describes the general rules, generalized methodical ideas about the teaching and training of subordinates in the pedagogical theory of future officers, it is emphasized to take into account their individual characteristics, and to form the types of abilities in future officers. There are opinions about the ways.

Keywords: Skilled officer, talented, creative, business person, ability structure, special abilities, pedagogical skill, creative ability, constructive ability, speech ability.

Har bir mamlakatning kuch-qudrati, dunyo hamjamiyatida tutgan o'rni, siyosiy-iqtisodiy rivoji hamda uning mudofaa qudrati kadrlari salohiyati bilan belgilanadi. Mamlakatimizda ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimida keyingi yillarda juda katta islohotlar amalga oshirilmoqda.

Bugun mamlakatimizda barcha sohalar qatori, oliy ta'limni rivojlantirishga, tayyorlanayotgan kadrlarning sifati darajasiga katta e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni Sh.M. Mirziyoyev o'zining "Yangi O'zbekiston strategiyasi" kitobida "...Ta'lim sohasining yana bir eng asosiy vazifasi bugungi kun uchun zarur bo'lgan yangi avlodni, ilm-fan va o'z ixtisosligi asoslarini puxta egallagan, bilimli yoshlarni tarbiyalashdan iboratligi shubhasiz...", - deb ta'kidlagan.

Shu jihatdan, yurtimizda so'nggi yillarda milliy armiyamizni izchillik bilan isloh qilish va rivojlantirish, davlatimizning mudofaa qobiliyatini mustahkamlash hamda harbiy kadrlarni tayyorlash borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Ofitserlik sharaflı, lekin murakkab kasbdır. Yetuk ofitser bo'lish uchun pedagogik nazariyani egallashning o'zi yetarli emas. Chunki pedagogik nazariyada bo'ysunuvchilarni o'qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun-qoidalar, umumlashtirilgan usuliy g'oyalar bayon etiladi, ularning individual xususiyatlarini e'tiborga olish ta'kidlanadi. Harbiy qism hayoti, amaliy pedagogik jarayon esa juda xilma-xildir. Ta'lim-tarbiya jarayoni har doim ham bir tekis bo'lavermaydi. Pedagogik nazariyaga mos kelmaydigan vaziyatlar ham uchrab turadi. Bu esa ofitserdan keng bilimdonlikni, puxta amaliy tayyorgarlik, yuksak pedagogik mahorat va ijodkorlikni talab etadi.

Mahoratli ofitser – o'z ishining ustasi, yuksak madaniyatli, o'z ixtisosligini chuqur biladigan, pedagogika, psixologiya muammolari va fanning tegishli sohalari bilan yaxshi tanish bo'lgan, ta'lim va tarbiya metodikasini puxta egallagan mutaxassisdir.

Shuning uchun ham harbiy-pedagogik jarayonni amalga oshiruvchi ofitser quyidagi talablarga javob berishi lozim:

pedagogik faoliyatga qobiliyatli, ijodkor, ishbilarmon bo'lishi;

milliy madaniyat va umuminsoniy qadriyatlarni, dunyoviy bilimlarni mukammal egallagan, diniy ilmlardan ham xabardor, ma'naviy barkamol, yetuk inson bo'lishi;

vatanparvarlik burchini to'g'ri anglagan, e'tiqodli fuqaro bo'lishi;

ixtisosga doir bilimlarni, psixologik, pedagogik bilim va mahoratni, shuningdek, nazariy ilmlarni mukammal egallagan mutaxassis bo'lishi;

erkin va ijodiy fikrlay oladigan, talabchan, adolatli, odobli ofitser bo'lishi darkor.

Shunday qilib, pedagogik mahorat har bir pedagog erishishi mumkin bo'lgan shakllangan bilim, ko'nikma va malakalar hamda rivojlangan qobiliyatlar asosida doimiy ravishda takomillashib boradigan ta'lim va tarbiya berish san'atidir.

Ofitser pedagogik mahoratining muhim tarkibiy qismlaridan biri pedagogik qobiliyatdir.

Qobiliyat – insonning individual salohiyati, imkoniyatlari, u yoki bu sermahsul faoliyatni egallash mahorati bilan bog'liq bo'ladigan individual–psixologik xususiyati bo'lib, uning yordamida inson teng bo'lgan boshqa sharoitlarda ushbu faoliyatni tez va puxta, oson va mustahkam ravishda tashkil qilish va amalga oshirish yo'llarini o'zlashtirib oladi.

Qobiliyat bilim, malaka, ko'nikma emas, balki ular asosida shakllanib va rivojlanib, faoliyat usullarini egallash tezligi, teranligi va mustahkamligida namoyon bo'ladi. Pedagogik qobiliyat shaxsga pedagogik faoliyat davomida yuqori natijalarga erishishi uchun muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Qobiliyatlar individul-psixologik xususiyatlar bo'lishi bilan birga ular shaxsning ma'lum bir boshqa xususiyatlari va xislatlariga – aql-idrok fazilatlariga, xotira, xarakterining o'ziga xos xususiyatlariga, emotsional xususiyatlariga va shu kabilarga bog'liq bo'ladi.

Qobiliyatlar individual-psixologik xususiyatlar sifatida, ya'ni bir odamning boshqa bir odamdan farq qiladigan belgilari sifatida ta'riflanadi.

Kishi egallab oladigan faoliyat (mehnat, o'qish, sport, harbiy xizmat va shu kabi faoliyatlar) uning psixologik xususiyatlariga (aqliy xususiyatlariga, emotsional-irodaviy sohalariga, sensomotorikasiga) yuksak talablar qo'yadi. Bu talablarni qandaydir bitta sifat, hatto taraqqiyotning yuksak darajasiga erishgan bo'lsa ham, qondira olmaydi. Alohida olingan bitta psixik xususiyat faoliyatning yuksak mahsuldorligini ta'minlay olmaydi. Qobiliyatlar murakkab strukturaga ega bo'lgan psixik fazilatlar yig'indisidan iboratdir[4].

Qobiliyat sifatida namoyon bo'ladigan fazilatlar yig'indisining tuzilishi oqibat natijada konkret faoliyat talablari bilan belgilanadi va faoliyatning har xil turlari uchun turlicha bo'ladi.

Masalan, matematikaga bo'lgan qobiliyatlarning tuzilishi bir qator xususiy qobiliyatlarni o'z ichiga oladi: matematik materiallarni umumlashtirish qobiliyati, matematik mulohaza yuritish jarayonini va tegishli matematik harakatlarni qisqartirish qobiliyati, fikr yuritish jarayonining qaytarilish qobiliyati, matematik masalalarni hal qilish chog'ida fikrlash jarayonining epchilligi va shu kabilar. Adabiy qobiliyatlarning tuzilishi estetik tuyg'ularning yuksak taraqqiy etgan darajasini, xotirada yorqin ko'rgazmali obrazlar mavjudligini, til hissini, boy fantaziyani, odamlar psixologiyasiga nisbatan zo'r qiziqishni, o'z-o'zini ifodalash ehtiyojini va shu kabilarni taqozo qiladi. Musiqiy, pedagogik, konstruktorlik, tibbiy va juda ko'plab qobiliyatlar tuzilishi ham o'ziga xos xarakterga egadir. Hatto bir komponentlarni boshqalari kompensatsiya qilish va almashtirish borasida keng

imkoniyatlar mavjudligini e'tiborga olinadigan bo'lsa, ta'lim va tarbiya jarayonida qobiliyatlarni hisobga olishga da'vat etilgan va agarda ular yo'q bo'lib qolganda yoki yetarli darajada ifodalanmagan taqdirda zaruriy sifatlarni tarkib toptiradigan pedagog uchun professional yoki maxsus qobiliyatlarning o'ziga xos tuzilishini bilish juda ham muhimdir[5].

Konkret qobiliyatlar strukturasini tashkil etadigan shaxs xislatlari va xususiyatlari orasida ba'zi birlari yetakchi o'rinni egallasa, boshqalari yordamchilik rolini o'ynaydilar. Jumladan, pedagogik qobiliyatlar tuzilishida pedagoglik odobi, kuzatuvchanlik, o'z tarbiyalanuvchilariga muhabbat, ularga nisbatan yuksak talabchanlik bilan qo'shib olib boriladigan bilim berishga ehtiyoj, yordamchilik tarzida shular jumlasiga kiradigan bir qator tashkilotchilik qobiliyatlari kompleksi va boshqalar yetakchi fazilatlar hisoblanadi. Yordamchi fazilatlarga quyidagilar kiradi: artistlik, notiqlik mahorati va boshqalar. Mutlaqo ravshanki, pedagogik qobiliyatlarning ham yetakchi, ham yordamchi komponentlari ta'lim va tarbiyaning muvaffaqiyatini ta'minlaydigan birlikni hosil qiladi va shu bilan birga pedagog shaxsi va uning xususiyatlari bilan bog'langan individuallashtirishni tashkil etadi.

Qobiliyatlar *umumiy* va *maxsus* turlarga bo'linadi va har birining o'z psixologik tizimi va tuzilishi bo'ladi. Shaxsning *umumiy qobiliyatlari* undagi shunday individual sifatlar majmuiki, ular odamga bir qancha faoliyat sohasida ham muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatish va yuqori natijalarga erishishga imkon beradi. Masalan, harbiy oliy o'quv yurtining kursanti ham ijtimoiy-gumanitar, ham aniq fanlar, ham texnika fanlari sohasidagi bilimlarni o'zlashtira oladi. Bunda undagi umumiy bilimdonlik, nutq qobiliyatlari, tirishqoqlik, chidam, qiziquvchanlik kabi qator sifatlar yordam beradi[2].

Maxsus qobiliyatlar esa bir sohada yutuqlarga erishish, yuqori ko'rsatkichlar berishga imkon beruvchi sifatlarni o'z ichiga oladi.

Masalan, pedagogik qobiliyatlarga pedagogik odob, kuzatuvchanlik, bilimlarni o'zgalarga berishga ehtiyoj kabi qator individual sifatlar kiradi. Xudi shunga o'xshash qolgan barcha qobiliyatlarni ham zarur sifatlar tizimida tahlil qilish mumkin.

Pedagogik faoliyatning samarali tashkil etilishi va amalga oshirilishi uchun ofitserda qobiliyatning bir necha xil turlari mavjud bo'lmog'i va tarbiyalab yetishtirilmog'i lozim.

Psixologik-pedagogik adabiyotlarda pedagogik qobiliyatlarning quyidagi turlari keltiriladi:

1. *Ilmiy bilish qobiliyati* pedagogning fanning tegishli sohalariga oid qobiliyatidir. Bunday qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchi fanni o'quv kursi hajmidagina emas, balki ancha keng va chuqurroq biladi, fanning, turmushning turli sohalaridagi yangiliklarni, kashfiyotlarni hamisha kuzatib boradi, kerakli bilimlarni, axborotni ola biladi va tahlil qila oladi. Bu turdagi qobiliyat unga zamonaviy ilmiy fikr bilan yonma-yon yurishiga imkon beradi.

2. *Tashkilotchilik qobiliyati* – bo'linma pedagogik jamoasini uyushtirish, jipslashtirish, muhim vazifalarni hal etishga ruhlantira olish va o'z ishini to'g'ri tashkil eta olish (o'z ishini to'g'ri rejalashtirish va nazorat qila bilish, konkret sharoitlarga moslasha olish va hokazolar)da namoyon bo'ladi. Bu turdagi qobiliyat pedagogga o'zining shaxsiy faoliyatini to'g'ri tashkil etishiga yordam beradi. Pedagog shaxsining intizomlilik, aniqlik, og'ir-bosiqlik, o'z vazifasiga mas'uliyatli munosabatda bo'lish kabi bir qator shaxsiy sifatlari uning tashkilotchilik qobiliyatining rivojlanganligidan dalolat beradi.

3. *Didaktik qobiliyat* – o'quv materialini tushuntira olish, tinglovchi ongiga qiziqarli, aniq tarzda yetkaza bilish, ilmiy izlanuvchanlik, fan va texnika yangiliklaridan ta'lim-tarbiya

jarayonida unumli foydalana olish qobiliyati. Didaktik qobiliyatga ega bo'lgan pedagog o'z faoliyatiga ijodiy yondashadi, tinglovchida aqliy faollikni uyg'ota oladi.

4. *Tushuntira olish qobiliyati* o'quv materialini tinglovchilarga tushunarli qilib bayon eta olish, ularda mustaqil ravishda faol fikrlashga qiziqish uyg'otish qobiliyatidir. O'qituvchi zarur xollarda o'quv materialini o'zgartira olishi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, noaniq narsani tushunarli qilib o'quvchilarga yetkaza olishi darkor.

5. *Muomala (kommunikativ) qobiliyati* pedagog-ofitserning bo'ysunuvchilar, boshliqlar, turli toifadagi harbiy xizmatchilar va ishchi-xizmatchilar hamda ularning oila a'zolari, askarlarning ota-onalari, jamoatchilik vakillari bilan pedagogik va psixologik nuqtai nazardan samarali o'zaro munosabatlar o'rната olishida namoyon bo'ladi.

6. *Kuzatuvchanlik qobiliyati* ofitserning o'z bo'ysunuvchilari va atrofida qilarning ichki dunyosiga kira olishi, ruhiy holatini, ichki kechinmalarini, ulardagi ijobiy va salbiy o'zgarishlarni seza olishida namoyon bo'ladi.

7. *Nutq qobiliyati (nutq texnikasi)* pedagogning nutq yordamida o'z fikr va tuyg'ularini aniq va ravshan ifoda eta olish qobiliyatidir. Nutq texnikasi haqida mazkur qo'llanmaning «Pedagogik texnika» mavzusida kengroq ma'lumot beriladi.

8. *Obro' orttira olish qobiliyati* pedagog-ofitserning o'z bo'ysunuvchilari va xizmatdoshlarining ongiga, ruhiyatiga o'zining bilimi, amaliy faoliyati va xizmat burchiga mas'uliyatli munosabati, muomalasi, kundalik turmushdagi va oilasidagi ibratli xulqi orqali bevosita emotsional-irodaviy ta'sir ko'rsatish va shu asosda o'zi haqida ijobiy fikr uyg'ota olishida namoyon bo'ladi.

9. *Kelajakni ko'ra bilish qobiliyatining* rivojlanganligi pedagogga o'z faoliyatining, harakatlarining natijasini oldindan ko'ra bilish, rejalashtirish, yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni bartaraf etish yo'llarini izlab, muvaffaqiyatga erishishga ishonch hissini uyg'otishga yordam beradi. Bu qobiliyatning rivojlanishida pedagogik optimizm muhim ahamiyatga ega.

10. *Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati* pedagogning diqqatning barcha xususiyatlarini, hajmi, kuchini idora qilish, safarbar eta olishidir.

11. *Uqtira olish (suggestiv) qobiliyati* bilim olish, o'z xizmat vazifalarini bajarishga nisbatan mas'uliyatsiz, ongsiz munosabatda bo'layotgan bo'ysunuvchiga pedagog-ofitserning o'zining qat'iy so'zi va irodasi yordamida tushuntirish, ta'sir etish qobiliyatidir.

12. *Konstruktiv qobiliyat* bu yaratuvchanlik, ya'ni pedagogik faoliyatni samarali amalga oshirish, ko'zlangan maqsadlarga erishish, ta'lim-tarbiya jarayonining shart-sharoitlarini takomillashtirish yo'lida doimiy ravishda izlanish, ijod qilish, yangiliklar yaratish, tashabbuskorlik qila olish qobiliyatidir.

13. *Kreativ qobiliyat*, ya'ni pedagogning ijodiy fikrlashga, fan, texnika, adabiyot, san'at va turmushning turli sohalariga xos bo'lgan zamonaviy yutuqlar asosida o'zining intellektual va kasbiy salohiyatini takomillashtirib borishga, dunyoqarashini oshirishga bo'lgan kuchli ehtiyojini qondirish yo'lida tinmay faoliyat ko'rsata olishidir. Kreativ qobiliyati kuchli pedagog doimo izlanishda bo'ladi, mavjud o'quv materiali va odatiy shart-sharoitlardan qoniqmaydi, ta'lim-tarbiya jarayoni maqsadlaridan, ta'lim oluvchilarning saviyasi, qiziqishlaridan va boshqa shartlardan kelib chiqqan holda pedagogik jarayonga yangiliklar kiritishga, zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanishga intiladi.

14. *Refleksiv qobiliyat* – pedagog tomonidan o'zining va ta'lim-tarbiya jarayoni subyektlarining ichki holatini, kechinmalarini bilishi va tahlil qila olishi qobiliyati. Mazkur qobiliyatning rivojlanganligi pedagogga o'zining va atrofida qilarning ruhiy holatini,

his-hayajonlarini, kechinmalarini nazorat qilish va boshqarish, o'zganing pozitsiyasida turib o'zini tasavvur qilish, o'ziga bironing ko'zi bilan qaray olish, zarur hollarda o'ziga va boshqalarga psixologik-pedagogik ta'sir o'tkazish imkonini beradi.

15. *Perseptiv qobiliyat* pedagogning obyektiv borliqni o'zining sezgi organlari orqali his eta olishidir. Bunday qobiliyatning mavjudligi pedagogga har qanday sharoitda ziyrak bo'lish, bo'ysunuvchilarning ruhiy holatini, his-hayajonlarini bilish, baho berish, taqqoslash, konkret vaziyatda zarur ta'sir choralari qo'llash, hamdardlik bildirish (empatiya), oldindan ko'ra bilish (intuitsiya) uchun keng imkoniyatlar yaratadi[2].

Pedagogik qobiliyatlarning sanab o'tilgan turlaridan hech biri alohida katta imkoniyatga ega bo'la olmaydi, balki ular mantiqiy birlikda ofitserning pedagogik mahoratining asosi bo'lib xizmat qiladi.

Bo'lajak ofitserlarda pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish yo'llari:

Pedagogik mahorat ko'p qirrali va keng ma'noli tushuncha bo'lib, uning shakllanishi va rivojlanishi uzoq vaqt davom etadi. Ofitserning harbiy-pedagogik qobiliyatlarini, xislatlarini va professional-pedagogik mahoratini shakllantirish va rivojlantirish ichki qarama-qarshiliklarga ega hamda ko'pgina omillarning ta'sirida kechuvchi jarayondir. Bu jarayon o'z-o'zidan kechmaydi, balki boshqariladigan bo'lib, birinchi navbatda har bir ofitserning bilimi saviyasi, dunyoqarashi, aqliy, estetik va jismoniy rivojlanishi darajasiga bog'liqdir.

Pedagogik mahoratning va uni tashkil etuvchi qobiliyatlarning shakllanishi va takomillashuviga ofitser shaxsining professional, ijtimoiy, ruhiy va ma'naviy rivojlanishidagi qarama-qarshiliklarni yengish orqali erishiladi. Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, bu *qarama-qarshiliklar* quyidagilardan iborat:

ofitserning bilimlari, umumiy ma'lumotlilik va xulqiy tajribasi o'rtasidagi qarama-qarshiliklar;

ofitserning nimani va qanday bajarish kerakligini tushunishi va amaliy harakatlari o'rtasidagi qarama-qarshiliklar;

turli sharoitlar va vaziyatlarda ofitserning o'zini tutishi bilan bog'liq qarama-qarshiliklar;

pedagogik taktining rivojlanganligi darajasi to'g'risidagi ofitserning shaxsiy bahosi va boshliqlari, hamkasblarining fikri, bergan bahosi o'rtasidagi qarama-qarshiliklar va boshqalar.

Bunday qarama-qarshiliklarni hal etishning muhim sharti sifatida kasbiy shakllanish va rivojlanishning murakkab jihatlarini, ofitser uchun zarur bo'lgan sifatlarni tarbiyalash vazifalarini hal etishga xalaqit berayotgan omillarni bartaraf etish yo'llarini pedagog va bo'ysunuvchilar tomonidan to'g'ri tushunishni ko'rsatish mumkin[4].

Ofitserning professional sifatlarining, pedagogik mahoratining va qobiliyatlarining shakllanishiga jamiyatdagi turmush tarzi, kundalik faoliyat, jamoadagi ma'naviy-ruhiy muhit va boshqa omillar ham o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Ofitser hayoti va faoliyatini tahlil qilgan holda, bu jarayon bir necha bosqichlarni o'z ichiga olishini ko'rsatib o'tish mumkin.

Ofitserlarda harbiy-pedagogik xislatlarning, qobiliyatlarining shakllanishiga va rivojlantirilishiga ular oliy harbiy o'quv yurtida o'qish davrida asos solinadi. Kursantlarda bo'lajak harbiy-pedagogik faoliyatga nisbatan moyillik va qiziqish shakllantiriladi. Bu davrda harbiy profesional-pedagogik faoliyatning, ta'lim-tarbiya ishlari jarayoni metodikasining barcha masalalari bo'yicha zarur bo'lgan bilimlar asoslari beriladi, boshlang'ich malaka va ko'nikmalar shakllantiriladi.

Ofitserlar pedagogik mahoratini takomillashtirishda, shu jumladan, pedagogik qobiliyatlarini rivojlantirishda ularning harbiy qismlardagi xizmat faoliyatlarini amalga oshirish jarayoni muhim o'rin egallaydi.

Ofitser xizmatining birinchi yillari ularning o'qituvchi va tarbiyachi sifatida

shakllanishidagi muhim va mas'uliyatli davri hisoblanadi. Chunki u endi egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini amalda qo'llashi lozim bo'ladi va buning uchun shaxsiy javobgarligini his etadi.

Bo'lajak ofitserning pedagogik mahoratini, qobiliyatlarini takomillashtirishda quyidagi *tadbirlarni* amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Bo'lajak ofitserlarni kerakli ilmiy bilimlar bilan qurollantirish.
2. Turli vositalar va metodlar yordamida ofitser shaxsiga maqsadli va tizimli pedagogik ta'sirko'rsatish.
3. Harbiy qismdagi xizmat va turmushni harbiy nizomlar talablari asosida tashkilotish.
4. Ofitserlarni ta'lim-tarbiya jarayoniga kengroq jalbetish.
5. Ofitserning o'z bilimlarini, umumiy madaniy saviyasini, harbiy-pedagogik mahoratini oshirish maqsadida o'z ustida mustaqil ishlashini, o'z faoliyati, xulqini nazorat qilishini tashkil etish va boshqalar.

Ofitserning pedagogik qobiliyatlarini rivojlantirish uchun pedagogdan doimiy ravishda o'zining bilimi hajmini va saviyasini oshirish, ilmiy izlanishlar olib borish, mamlakatimiz va jahon fani yangiliklari bilan tanishib borish, o'z ustida mustaqil ishlash talab qilinadi. Buning uchun keng imkoniyatlar mavjud. Malaka oshirish kurslarida o'qish, ilmiy anjumanlarda faol ishtirok etish, turli adabiyotlar ustida ishlash kabilar kiradi[6].

Afsuski, ba'zan bir necha yil davomida harbiy xizmat faoliyatini yuritayotgan ofitserlar orasida oliy harbiy o'quv yurtida o'qishdavomida egallagan bilimlari bilan kifoyalanib qolgan, o'zining bilimi doirasini kengaytirish, yangi, zamonaviy bilimlar bilan boyitish ustida ishlamayotganlar ham uchrab turadi. Inson, qaysi kasb egasi bo'lmasin, bilim olishdan to'xtab qolmasligi va charchamasligi kerak. Chunki fan bir joyda to'xtab qolmaydi, u doimo harakatda bo'ladi, rivojlanib boradi. Boshqalarga ta'lim va tarbiya beruvchi shaxs esa har doim shu harakatning, rivojlanishning oldingi saflarida bo'lishi lozim. Ofitser o'z bo'ysunuvchilarini eskirib qolgan kechagi bilimlar bilan emas, balki ertangi kunga asos yaratadigan yangi bilimlar bilan qurollantirib borishi kerak.

Xulosa o'rnida, bo'lajak ofitserning pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish uchun pedagog ta'lim jarayonining xususiyatlarini, qonuniyatlarini chuqur bilish, psixologik va pedagogik bilimlarni puxta egallash lozim. Shuningdek, ilg'or pedagogik tajribani o'rganish, tajriba almashish, boy pedagogik tajribaga ega bo'lgan o'qituvchilar o'tadigan mashg'ulotlarni kuzatish va o'zi ham ochiq mashg'ulotlar o'tib, ularning fikrini bilish va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha tegishli choralar ko'rish ham ofitserning kasbiy qobiliyatlarini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Satib-Aldiyev A.A. Ofitser-o'qituvchining pedagogik mahorati./ Darslik. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasi, 2019. – 264 b.
2. Muslimov N.A. Usmonboyeva M., Sayfurov D., To'rayev A. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. O'quv qo'llanma. – T.: Sano-standart, 2015. – 130 b.
3. Ismailova Z.K., Mustafoeva D.A. Malaka oshirish tizimida o'qituvchilarining pedagogik kompetentligini oshirish maxsus Dastur. T.: Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti, 2018. – 21b.
4. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari / Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. – Toshkent, 2015. – 120 b.
5. Satib-Aldiyev A.A. Ofitser-o'qituvchining pedagogik mahorati. Darslik. – Toshkent: O'R Qurolli Kuchlari Akademiyasi, 2019. – 264 b.
6. Satib-Aldiyev A.A. Harbiy pedagogning kasbiy kompetentligi. Harbiy ta'lim va fanda innovatsiyalar jurnali. 2018 y, 2-son. – 3-8-b.

МЕТОДЫ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ КОНТРОЛЕ ЗНАНИЙ КУРСАНТОВ

METHODS OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES I N CONTROL OF KNOWLEDGE OF CADETS

Усманова Дилфуза Тавфиқовна
Usmanova Dिल्фуза Tavfikovna

Чирчикское высшее танковое командно инженерное училище
Кафедра Языков
Chirchik Higher Tank Commanding Engineering School
Department of Languages

Аннотация. В данной статье автор раскрывает методы, используемые при контроле знаний курсантов. Методы инновационных технологий помогают при контроле знаний учащихся. Существуют виды контроля – итоговый и текущий, устный и письменный, индивидуальный и коллективный. В данной статье раскрыты несколько методов, используемых при контроле знаний курсантов.

Ключевые слова: контроль знаний, виды контроля, письменный и устный виды контроля, инновационные технологии.

Abstract. In this article author exposes the methods which are used in the control of cadets. The method of innovation technologies helps to control knowledge of cadets. There are a lot of types of control – final and current, speaking and writing, individual and collective. The author exposes few methods to control of knowledge of cadets in this article.

Keywords: control of knowledge, types of controls, writing and speaking types of control, innovation technologies.

Педагогический контроль является цельной дидактической и методической системой проверочной деятельности. Эта взаимосвязанная совместная деятельность преподавателя и учащихся направлена на выявление результатов учебного процесса и на повышение его эффективности.

Поэтому актуальна проблема повышения эффективности педагогического контроля.

Эффективность систем контроля и оценка хода результативности обучения необходимы для того, чтобы обоснованно судить о том, насколько точно и полно реализуются цели обучения, и своевременно вносить требуемые коррективы, стимулировать курсантов к успешному овладению русским языком. Преподаватель может подобрать такой метод обучения, который был бы наиболее эффективным для всей группы и позволил бы получить высокие результаты в конце обучения.

Контроль знаний является одним из важнейших элементов занятия. С его помощью устанавливается обратная связь, позволяющая преподавателю вести наблюдение за уровнем усвоения учащимися учебной программы. Контроль ЗУН не только дает возможность преподавателю установить, что усвоили обучаемые, какими умениями они овладели, чтобы в процессе дальнейшей познавательной деятельности опираться на приобретенные знания, но и увидеть пробелы в знаниях и наметить пути их устранения с учетом индивидуального подхода к учащимся.

Контроль бывает итоговый и текущий; индивидуальный, коллективный, фронтальный, уплотнённый, выборочный, по новому материалу или изученному ранее и т. д.

Индивидуальный опрос может быть устным и письменным.

Устный - для проверки усвоения правил и т. д.

Устный опрос - чего уж проще? Но если тщательно это рассмотреть. Вот преподаватель задает вопрос. Что происходит? Одни поднимают руку, другие - нет.

Казалось бы: те, кто поднял руку, знают ответ на вопрос. Те, кто не поднял, - не знают. А нет, не все так просто. Кто на самом деле поднял руку? Во-первых, действительно готовые к ответу курсанты. Во-вторых, уверенные, что не спросят, - ради показа своей активности и якобы знания. В-третьих - рискующие: а вдруг не спросят. А если спросят, как-нибудь выкрутимся. И выкручиваются. Такое бывает часто. Если преподаватель ставит плохую отметку - поднимается "стон великий": как, мол, за один-то вопрос... Иногда преподаватель "для справедливости" начинает задавать другие вопросы. Отвечающий учащийся тянет время... А остальные отдыхают, наблюдая за этим. А вот и противоположный вариант: учащийся знает ответ, но руку не поднимает. Почему? То ли: "А, все равно не спросят" То ли боится осуждения одноклассников - выскочка, мол.

Но во время такой проверки знаний работа идет чаще всего с отдельными учащимися. Ещё К.Д.Ушинский более ста лет тому назад писал: «...Урок начинается обыкновенно спрашиванием 3,4 учеников, на что идет большая половина урочного времени, и причем другие ученики считают себя вправе оставаться совершенно невнимательными, пока дойдет их очередь отвечать... Один ученик решает задачу или читает, а другие тридцать или сорок человек тратят попусту время и привыкают к самому губительному, к самому вредному препровождению его» [1]

К сожалению, такую картину можно увидеть и сегодня: преподаватель, правильно понимая значение опроса у доски, забывает при этом спланировать свои действия и деятельность учащихся, которые в момент занятия не привлекаются к ответу. Между тем очень важно именно в этот момент вовлечь в работу всю группу. Воспитание культуры восприятия ответа товарища на занятии, умения его анализировать и оценивать – один из этапов работы над формированием умения воспринимать речь.

Обучая умению давать аргументированную оценку ответа товарища, необходимо объяснить курсантам, что сиюминутное исправление ответов в ходе самого ответа мешает отвечающему, сбивает его.

В результате этого этапа урока оценку получает не только отвечающий у доски, но и тот, кто дал развернутый, аргументированный анализ ответа товарища. Это справедливо: верно оценить ответ может тот, кто сам хорошо знает материал.

Письменный опрос – это проведение самостоятельных и проверочных работ с заданием графически объяснить выбор орфограмм и знаков препинания, при выполнении задания по карточкам с вариантами различной трудности, раздаточному материалу; различные упражнения с последующей самопроверкой.

Организация опроса таким образом, чтобы в работе участвовали все, и чтобы преподаватель на этом же занятии мог оценить правильность выполнения, во многом решается и благодаря такому заданию, как «Проверь себя».

Преподавателю необходимо стремиться к тому, чтобы каждый курсант в течение занятия смог получить отметку. Для этого можно применить эффективный «тихий» опрос.

Он обычно проводится со слабыми курсантами. Практика показала, что слабые учащиеся занимают много времени на занятии и преподаватель старается их не спрашивать. Постепенно они привыкают к тому, что их не опрашивают и теряют интерес к предмету. «Тихий» опрос проводится так: курсант тихо проговаривает свой устный ответ на магнитофон (в это время группа выполняет какой-то вид работы). Затем прослушивается его ответ. Постоянное внимание со стороны преподавателя к таким обучаемым, осознание ими того, что и они будут опрошены, заставляют их по-другому относиться к выполнению заданий. Постепенно они включаются в обычную форму опроса. «Тихий» опрос учит отвечать быстро, связно и не растягивать ответ.

Из форм коллективного контроля чаще других практикуются всевозможные виды письменных работ: различные виды диктантов, грамматические контрольные работы, карточки контроля знаний и другое.

При контроле знаний курсантов во время занятий применяются различные методы инновационных технологий. Рассмотрим некоторые из методов.

Письменный и устный «Круглый стол»

Письменный «Круглый стол» - это метод обучения сообща, при котором лист и ручка постоянно передаются по кругу среди небольшой группы участников игры. К примеру, один из партнеров записывает какую-то идею, затем передает лист соседу слева. Тот добавляет к этой идее какие-то свои соображения и передает лист дальше. В одном из вариантов этой процедуры каждый участник делает запись своим цветом. Это чисто зрительно усиливает ощущение равной лепты, которую вносит каждый в формирование общего мнения, позволяет учителю разобраться и зафиксировать участие каждого.

Устный «Круглый стол» метод обучения сообща, сходный с предыдущим, только проводится он в устной форме. Каждый участник, по очереди, подхватывает и развивает идею, высказанную предыдущим.

Следовательно, учебный процесс необходимо тщательно планировать: рационально выбирать методы, формы, средства обучения и формы контроля знаний.

Таким образом, организация системы постоянного учета знаний, умений и навыков является одной из актуальных проблем методики. Решение этой проблемы немыслимо без четко спланированной системы ежедневного опроса с целью выявления уровня обучения. Постоянных высоких качественных результатов обучения языку добиваются те преподаватели, которые умело, сочетают различные виды устного и письменного, индивидуального и коллективного опросов, текущего и итогового контроля, используя новые педагогические технологии.

Использованной литературы:

1. Ушинский К.Д. Собр. соч.-М., Л., 1948.-Т.2.-С.215
2. Бордовская Н.В. Педагогика. – СПб.: Питер, 2001
3. Панюков Г.А. Еще раз о контроле усвоения знаний// Специалист. -2002. № 3
4. Плотников Е.Г. Оценка успешности обучения студентов// Специалист. -2002.

№ 3.

HARBIY TA'LIM MUASSASALARIDA HARBIY O'QITUVCHI LAVOZIMLARIGA NOMZODLARNI SARALAB OLISH TIZIMINING MUAMMOLARI

PROBLEMS OF THE SELECTION SYSTEM OF CANDIDATES FOR MILITARY TEACHER POSITIONS IN MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Maxmatqulov Oybek Mazamqulovich
Махматқулов Ойбек Мазамқулович

Chirchiq oliy tank qo'mondonlik muxandislik bilim yurti
Taktika kafedrası
Chirchik Higher Tank Command Engineering School
Department of Tactics

Annotatsiya: Hozirgi davrda harbiy pedagoglarni saralab olish tizimidagi muammolar hali hanuz o'z yechimini topmagan. Taqdim etilayotgan maqolada muallif tomonidan pedagoglarni saralash tizimidagi muomolarni bo'yicha malaka ishi olib borilgan. Maqola yakunida muallif oliy harbiy ta'lim muassasalarida yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash va ularni qo'shinlardan saralab olish bo'yicha xulosa va takliflarini beradi.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim muassasasi, yuqori malakali kadrlar, qo'shinlar, harbiy, ofitser.

Abstract. Currently, the problems in the selection system of military pedagogues have not yet been solved. In the presented article, the author conducted a qualification work on the problems in the system of selection of pedagogues. At the end of the article, the author gives his conclusions and suggestions on the training of highly qualified competitive personnel in higher military educational institutions and their selection from the troops.

Key words. higher educational institution, highly qualified personnel, troops, military, officer.

Bilimli va mas'uliyatli raqobatbardosh yuqori malakali, yoshlar bilan ishlay oladigan intellektual salohiyatga ega pedagog kadr bo'lib yetishish hozirgi ilm fan texnologiya rivojlangan davrda oldingi davrga nisbatan faoliyat olib borishda ko'pgina qulayliklar yaratilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning o'qituvchi va murrabiylar kunidagi so'zlagan nutqida "Bugungi kun o'qituvchisi universal mutaxassis ham o'rgatuvchi, ham o'rganuvchi bo'lishi, ya'ni o'z ustida tinimsiz ishlashi, doimo izlanib yashashi kerak" shuningdek "Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu - ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq. Buyuk yunon olimi Aristotelning "Vatan taqdirini yoshlar tarbiyasi hal qiladi", degan so'zlari bor. Qarang, bu fikrlar miloddan avval aytilgan. [2]

Demak, insoniyat ongli hayot kechira boshlagan davrdan buyon ta'lim va tarbiya masalasi, doimo dolzarb ahamiyat kasb etib kelmoqda". Ta'limda son, miqdor, albatta, tom ma'nodagi sifatga aylanishi shart, yo'qsa barcha sa'y-harakatlar kutilgan natijani bermaydi, besamar ketadi.

Ta'lim, undagi sifat va samaradorlik to'liq muallimga, uning pedagogik salohiyati, tajribasi, malakasi va mahoratiga bog'liq, deb yozadi O'ZA.

Oliy harbiy ta'lim muassasasidagi professor-o'qituvchilar ham turlicha bilim, dunyoqarash, ijobiy fazilatlarga ega insonlardir. Ular ham boshqa pedagog-mutaxassislar kabi oliy harbiy ta'lim muassasasida tayyorlab kelinayotgan bo'lsalar-da, konveyyerdan chiqqan bir xil andozadagi tovarlardek yetishtirilmaydi. Shuning uchun muallimlarni ishga tanlash, qabul qilishda ularning individual jihatlariga alohida e'tibor talab etiladi. [2]

Fikrimizcha, bu borada rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish, ulardan muqobil variantlarni tanlab olish hamda yurtimiz oliy ta'lim tizimida professor-o'qituvchilarni ishga

yollashda foydalanish har jihatdan maqsadga muvofiq bo'ladi, deb hisoblaymiz. Masalan, AQShdagi ko'plab universitetlarda professor-o'qituvchilar bilan ular shu universitetda 6-7 yildan kam bo'lmagan muddatda muvaffaqiyatli ishlaganidan keyingina doimiy mehnat shartnomasi tuziladi. Lekin tomonlar o'rtasidagi mehnat shartnomasi olti-yetti yilgacha har yili muddatli tarzda o'sib borish tartibida tuziladi, ya'ni ularning mehnat staji ortib borgan sari mehnat shartnomasining muddati ham oshib boraveradi. Mazkur jarayonning sababi professor-o'qituvchilarning ilmiy-pedagogik faoliyatidagi ijobiy o'sishiga, ya'ni ularning ijodiy faoliyatiga bog'liqdir. [4]

Kanadaning ko'plab universitetlarida tanlangan professor-o'qituvchilar bilan ular egallagan lavozim uchun bir umrlik shartnoma tuziladi va bunda universitet ma'muriyatining shunday shartnoma tuzgan professor-o'qituvchilar shartnomasini bekor qilishga qonuniy jihatdan haqqi bo'lmaydi. Bunday huquq faqat yoshi katta professor-o'qituvchilarga tegishli bo'lib, yosh professor-o'qituvchilar bilan universitet vaqtinchalik, "qisqa muddatli" shartnoma tuzadi. Sababi, qachonki yosh professor-o'qituvchi o'z ilmiy ishlarini nufuzli jurnallarda chop etsa, universitet ishlarida faol qatnashsa hamda eng asosiysi o'quv-pedagogik mahoratini muntazam oshirib borsagina bunday darajaga erishadi. Lekin ungacha ma'lum bir vaqt talab qilinadi. [3]

Ta'lim sifati yuqori bo'lgan Buyuk Britaniyada ham 1980 yillardan boshlab professor-o'qituvchilar bilan bir umrlik – muddatsiz mehnat shartnomasi tuzish qisman cheklangan.

Shuningdek, bunday amaliyot Avstraliya va Yevropaning ko'plab davlatlari oliy ta'lim muassasalarida ham hozirgacha joriy qilinmagan.

MDH va Osiyoning ayrim davlatlarida ham odatda professor-o'qituvchilar bilan muddatli mehnat shartnomasi tuziladi va keyingi muddatda tanlov asosida mehnat shartnomasi muddati uzaytirib boriladi.

Rivojlangan davlatlarning yana bir yutug'i shundaki, ayniqsa, Yevropa davlatlarining deyarli barchasida ish beruvchi tashkilot, oliy ta'lim muassasasi nomzodni suhbat orqali ishga qabul qiladi. [2]

Buyuk Britaniyada oliy ta'lim muassasalari saytida bo'sh ish o'rinlari sahifasi mavjud bo'lib, unda qaysi fakultet yoki kafedraga qanday mutaxassis kerakligi, shuningdek, qaysi toifadagi mutaxassislar murojaat qilishi mumkinligi, ular qanday talablar asosida qabul qilinishi e'lon qilib boriladi. Ko'rsatilgan muddatda nomzodlar talab qilingan hujjatlarni universitet saytida keltirilgan pochta manziliga jo'natadi. Universitet ilmiy kotibi yoki tayinlangan boshqa biror mas'ul shaxs olingan hujjatlar ichidan faqat eng yaxshi ko'rsatkichga ega bo'lgan nomzodlarni saralab oladi va ular uchun intervyu (inglizcha interview) – suhbat o'tkazish kunini ma'lum qiladi. Belgilangan kunda bo'sh ish o'ri bo'lgan kafedraning ikki nafar professori, universitetning yuristi, psixologi, rektor o'rinbosarlari (vitse-rektor) va boshqa mas'ul shaxslar ishtirokida suhbat o'tkaziladi. Suhbat jarayonida, hatto, suhbatgacha bo'lgan saralash jarayonida ham asosiy e'tibor nomzodning ilmiy va uslubiy ishlariga qaratiladi. Suhbatdan ijobiy natija olgan nomzod bilan universitet ma'muriyati muddatli mehnat shartnomasi tuzadi. [4]

Ko'plab Janubiy-Sharqiy Osiyo davlatlari universitetlarida, jumladan, Malayziyada ham Yevropada bo'lgani singari nomzodlar bo'sh ish o'rinlariga universitet sayti orqali murojaat qiladi. Tanlab olingan nomzodlar uchun intervyu ikki bosqichda amalga oshiriladi.

Birinchi bosqichda nomzod bo'sh ish o'ri bo'lgan kafedra a'zolari suhbatidan o'tadi. Keyingi bosqichda esa universitet ma'muriyati vakillari – universitet yuristi, psixologi, ilmiy va ma'naviyat ishlari bo'yicha rektor o'rinbosarlari (vitse-rektor) va boshqa mas'ul shaxslar

ishtirokida suhbatdan o'tkaziladi. Mazkur bosqichlardan yaxshi natijalarga erishgan nomzodlar bilan universitet ma'muriyati o'rtasida muddatli mehnat shartnomasi tuziladi.

Kun tartibiga qo'yilayotgan masalaning dolzarbligi nuqtai nazaridan, tadqiqot maqsadi davr talablariga javob beradigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash va tanlov asosida qo'shinlardan ofitserlarni pedagog lavozimlariga tanlov asosida qabul qilish tizimidagi muommolarning o'rni va dolzarbligini ustuvor yo'nalishimizdagi kamchiliklarni bartaraf etilishini ko'rsatishdir. Shunga ko'ra taqdim etilayotgan maqolada muallif tomonidan oliy harbiy ta'lim muassasalariga harbiy pedagoglarni tanlov asosida saralash tizimidagi muommolar to'g'risida bir nechta ilmiy tadqiqotchilarning ilmiy tadqiqot ishlari va rivojlangan davlatlarning ushbu tizimdagi muommolar o'rganilgan. Maqola yakunida muallif oliy harbiy ta'lim muassasalarida yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashni boshqarish bo'yicha xulosa va takliflar beradi. [2]

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki tanlov tizimi oliy harbiy ta'lim muassasalariga professor-o'qituvchilarni jalb etish va ishga olishda asosiy vosita sifatida xizmat qilib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi harbiy ta'lim muassasalariga o'qituvchi lavozimlariga nomzodlarni sifatli tanlovdan o'tkazish va tayyorlash uchun bir qator ishlar amalga oshirilishini taklif etiladi. Bular jumlasiga uch bosqichli nomzodlarni tanlovdan o'tkazish kiradi:

birinchi bosqichda Qurolli Kuchlari Akademiyasida ta'lim olayotgan nomzodlarni hujjatlar orqali o'rganish;

nomzodlar bilan yakka tartibda suhbat o'tkazish.

ikkinchi bosqichda kompyuterda test sinovlari orqali pedagogik faoliyatga qobiliyatini aniqlash:

pedagogik va psixologik sifatlarini va pedagogik faoliyatga axborot kommunikativ texnologiyalar va kompyuterda ishlash darajasini aniqlash;

mutaxassislik bo'yicha bilimlarini aniqlash.

uchinchi bosqichda nomzodlarni bir oy muddatga o'qituvchilik lavozimiga tayinlanishi mo'ljallanayotgan harbiy ta'lim muassasalariga mutaxassisligiga oid kafedra va sikllarga pedagogik qobiliyatini sinovdan o'tkazish, pedagogik amaliyot o'tash maqsadida xizmat safariga yuborish.

Oliy harbiy ta'lim tizimida, jamiyat taraqqiyotiga asos bo'luvchi ta'limda yuqori darajaga erishishni istar ekanmiz, endi oliy harbiy muassasalarda professor-o'qituvchilari o'zlarining ilmiy-pedagogik, tashkilotchilik va tashabbuskorlik salohiyati, ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ko'ra rahbarlar, mutaxassislar va mutasaddilar oldida o'tkaziladigan ochiq muloqotda tom ma'noda tanlanishi, ta'lim muassasasi rahbari nomzodlarga sinov muddati berilishi lozim. Ularning an'anaviy tarzda tanlovdan o'tkazilishi va nomigagina saralash o'tkazilishiga barham berilishi kerak!

Mamlakatimiz ta'lim tizimida yangi davr boshlanyapti. Uzoq paytlardan buyon hukm surib kelgan qator yaroqsiz "an'analardan" voz kechilyapti. Harbiy pedagog lavozimga qabul qilish borasida ham yangi davrga mos tamoyillarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish vaqti yetib keldi.

Bu borada xorijiy mamlakatlarda erishilgan tajribalar bizga asqotishi mumkin. Oliy harbiy ta'lim muassasasalari chet-el ilg'or tajribaga ega harbiy institutlar, muassasalar va oliy harbiy bilim yurtlar bilan hamkorlikdagi xalqaro dasturlarga asosan tajriba almashinuvi

va kadrlarni qayta tayyorlash malakasini oshirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasini.
2. Mirziyoyev Sh.M. 2020 yil 30 sentabr kuni "O'qituvchi va murabbiylar" bayrami munosabati bilan bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi.
3. O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirining 2021 yil 30-avgustdagi "O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi harbiy ta'lim muassasalarida professor-o'qituvchilar tarkibining ish faoliyatini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 704- sonli buyrug'i.
4. <https://www.mintrans.uz/> Ishga qabul qilish tartibi.

MARKAZIY OSIYODA XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHNING DOLZARB MUAMMOLARI CURRENT SECURITY CHALLENGES IN CENTRAL ASIA

Xo'janov Baxrom Adirbayevich
Khojanov Bakhrom

O'zbekiston Respublikasi Strategik tahlil
va istiqbolni belgilash oliy maktabi
Geosiyosat va xalqaro munosabatlar kafedrasini
Department of Geopolitics and International Relations,
Higher School of Strategic Analysis and Prospecting
of the Republic of Uzbekistan

Annotatsiya. Maqolada Markaziy Osiyo mintaqasi davlatlari tinchligi va barqarorligiga tahdid solayotgan muammolar hamda davlatlar tomonidan mavjud muammolarni bartaraf etish bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar tahlil qilingan. Mintaqaviy barqarorlikning istiqbollari borasida fikr-mulohazalar berilgan.

Abstract. This article discusses the problems that challenge the prosperity and stability of the countries of the region as well as the measures taken by governments to settle these problems. The author's opinions on the prospects for regional stability and security have been presented in this article.

Bugungi kunda ham terrorizm tinchlik va barqarorlikka xavf soluvchi asosiy global tahdidlardan biri bo'lib qolmoqda. Ushbu global muammoni bartaraf etish uchun global harakatlar va hamkorlikni kengaytirish muhim ahamiyatga ega. 2006 yil Birlashgan Millatlar tashkiloti (BMT) Bosh Assambleyasi (BA) tomonidan bir ovozdan ma'qullangan xalqaro terrorizmning oldini olish bo'yicha "BMTning global aksiterror strategiyasi"ning qabul qilinishi muhim voqea bo'ldi. Strategiya dunyoda terrorizmga qarshi umummilliy, mintaqaviy hamda xalqaro hamkorlik va harakatlarni takomillashtirishga qaratilgan noyob hujjat hisoblanadi.

Hujjatda terroristik harakatlarni sodir etishga qaratilgan shart-sharoitlarni yo'q qilishga doir muhim tamoyillar o'z aksini topgan, shuningdek, davlatlarning aksiterror salohiyatlarini oshirib borishga chaqiradi. BA ikki yilda bir marta Strategiya bo'yicha sharh tayyorlaydi va bu hujjat a'zo davlatlarning terrorizmga qarshi kurash bo'yicha ustuvor yo'nalishlarni belgilashda inobatga olinadi.

Markaziy Osiyo mintaqasi BMTning "Global aksiterror strategiyasi"ni har tomonlama va kompleks amalga oshirishni boshlagan dunyodagi ilk hudud bo'ldi.

2011 yilning noyabr oyida mintaqasi mamlakatlari (O'zbekiston, Turkmaniston, Tojikiston, Qozog'iston, Qirg'iziston) BMTning Markaziy Osiyo uchun preventiv diplomatiya bo'yicha Mintaqaviy markazi va BMTning Terrorizmga qarshi kurash boshqarmasi

ko'magida "Markaziy Osiyoda BMTning "Global aksilterror strategiyasi"ni amalga oshirish bo'yicha Qo'shma harakatlar rejasi"ni (QHR) ma'qulladi.

O'tgan yillar davomida Markaziy Osiyo barqaror mintaqalardan biri sifatida e'tirof etildi. Albatta, Qirg'izistondagi ichki konfliktlar va Farg'ona vodiysidagi traschegaraviy muammolar bo'yicha to'qnashuvlarni, shuningdek, Tojikiston va Qozog'istondagi alohida ko'rinishdagi terroristik insidentlarni inkor etish qiyin. Biroq dunyo mintaqalari ichida Markaziy Osiyoda nisbatan terroristik insidentlarning kam bo'lganligi e'tiborga molik.

Mintaqada bevosita xalqaro terrorizmning tahdidlari namoyon bo'lmagan bo'lishi mumkin, biroq mintaqada davlatlarida ichki siyosiy ixtiloflarning yuz berayotganligi, Markaziy Osiyo davlatlaridan ba'zi fuqarolarning Suriya, Iroq va Afg'onistonda qo'nim topgan xorijiy jangarilar va terroristlar safidagi ishtiroki bilvosita terrorizm tahdidlarining saqlanib turganligini ko'rsatmoqda.

Bugun terrorizm va ekstremizm global muammo ekan, biror davlat yoki mintaqada ular tahdidlarining bo'lmasligi paradoks hisoblanadi. Bir davlat yoki mintaqaning bunday global muammoga qarshi turishi imkonsiz. Shuning uchun ham xalqaro terrorizm va ekstremizm tahdidlariga qarshi kurash institutsional munosabatlar va ko'p tomonlama hamkorliklarni taqoza etadi. BMTning Global aksilterror strategiyasi mana shunday aloqalar uchun hamkorlik maydonini yaratib bermoqda.

2011-2021 yillar tarix uchun qisqa bo'lishi mumkin, biroq Markaziy Osiyo davlatlari o'tgan o'n yil davomida Qo'shma harakatlar rejasi doirasida muayyan ishlarni amalga oshirdi. Jumladan, terrorizm va ekstremizm tahdidlariga qarshi kurash bo'yicha tizim yaratildi va mintaqaning barcha davlatlari institutsional va meyoriy-huquqiy bazaga ega deyish mumkin. Masalan, 2018 yil O'zbekistonda "Ekstremizmga qarshi kurash to'g'risida" Qonun hamda 2021 yil "2021-2026 yillarga mo'ljallangan ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy strategiyasi", Qozog'istonda 2018-2022 yillarga mo'ljallangan diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash bo'yicha davlat dasturi qabul qilindi. Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmanistonda terrorizm va ekstremizm tahdidlarining oldini olish va ularga qarshi kurashish bo'yicha strategiya va harakatlar rejasi ishlab chiqildi.

Terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashish bo'yicha ishonchli milliy qonunchilik bazalari tuzilgan. Beshta davlatning barchasida terrorizmni moliyalashtirganlik uchun jinoiy javobgarlik belgilangan.

Mintaqaning yana bir o'ziga xos tomoni barcha Markaziy Osiyo davlatlari terrorizmga qarshi kurash bo'yicha qator xalqaro majburiyatlarni olishgan. Jumladan, Qozog'iston tomonidan 19 ta, Turkmaniston – 16 ta, O'zbekiston va Tojikiston – 14 ta, Qirg'iziston – 12 ta xalqaro-huquqiy hujjatlarni ratifikatsiya qilgan. Shuningdek, mintaqada davlatlari (Turkmanistondan tashqari) Shanxay hamkorlik tashkilotining (SHHT) terrorizmga qarshi (2009) va ekstremizmga qarshi kurash (2017) bo'yicha Konvensiyalariga qo'shilgan.

Ekstremizmga qarshi kurash bo'yicha SHHT Konvensiyasida "ekstremizm" tushunchasiga to'laqonli ta'rif berilgan. Agar unga nisbatan oldingi hujjatlarda "hatti-harakat, faoliyat" sifatida tavsif berilgan bo'lsa, mazkur hujjatda ekstremizm "mafkura va amaliyot" bilan bog'langan holatda talqin etilgan. Shuningdek, Konvensiya "ekstremizmni moliyalashtirish", "ekstremistik mazmundagi materiallar", "ekstremistik tashkilotlar", "ekstremizmga qarshi kurash" kabi tushunchalarga ham ta'riflar berilganligi bilan ahamiyatga ega.

Aksariyat ekspertlar bugun Markaziy Osiyo har qachongidan ham radikallashib borayotganligiga e'tiborni qaratishmoqda. Bunga javoban mintaqaning har bir davlatida diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashish uchun avvalo ularning yuzaga kelishining sabablariga e'tibor berilayotganligini aytish mumkin. Ko'rilayotgan choralar preventiv xarakterga ega bo'lib, avvalo aholining zaif (uyushmagan yoshlar, ayollar, ishchi migrantlar va b.) qatlamlarini himoya qilishga qaratilgan. Fikrimizcha, bunday yondashuv Markaziy Osiyo davlatlarining har biriga xos va bu mavjud muammolarga qarshi kurashdagi mintaqaviy o'ziga xoslikni ham belgilab beradi.

Bugun dunyo aholisining 2 mlrd.dan ziyodini yoshlar tashkil qilmoqda.

"Markaziy Osiyo – aholining yoshi bo'yicha eng "yosh" mintaqalardan biridir: bu yerda aholining qariyb 60%ni yoshlar tashkil etadi va bu dunyo bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichdan ancha yuqori". O'z navbatida O'zbekistonda ham aholining o'sib borayotgan katta qismi - qariyb 65%ni yoshlar tashkil etadi.

Yoshlar masalasi O'zbekistonda davlat siyosatining ustuvor masalalaridan biri ekanligi barchaga ma'lum. Qolaversa, yoshlarga oid davlat siyosati yoshlarning ijtimoiy shakllanishi va kamol topishi, ijodiy iqtidori jamiyat manfaatlari yo'lida to'la-to'kis ro'yobga chiqishga qaratilgan.

O'zbekiston xalqaro miqyosda yoshlar masalasida qator tashabbuslarni ilgari surgan. BMT BAning 72-sessiyasida Prezident Sh.Mirziyoyev Yoshlar huquqlari to'g'risida xalqaro konvensiyani qabul qilishga jahon jamoatchiligining e'tiborini qaratgan edi. Samarqand deklaratsiyasi qabul qilingan xalqaro forumda (2018) esa ekstremizmga qarshi kurashda aynan yoshlarning tutgan o'rnini oshirish qayd etilgan. "Ushbu tashabbuslarni Markaziy Osiyo mamlakatlari qo'llab-quvvatlagani yoshlar o'rtasida radikal qarashlar tarqalishining oldini olish, to'g'ri yo'ldan adashganlarni ijtimoiy rehabilitatsiya qilish va ularni sog'lom hayotga qaytarishga tayyorligimizning amaldagi yaqqol ifodasi sifatida namoyon bo'ladi".

Bundan tashqari, O'zbekiston, Tojikiston va Qirg'iziston qonunchiligida mehnat migrantlarining har xil guruhlar tomonidan yollanishining oldini olish bo'yicha choralar ham belgilangan. Jumladan, ularning bilim va axborot olishlari, ish joylari bilan ta'minlanishga, shuningdek, qaytganidan keyin migrantlarning jamiyatga integratsiyalashuviga ko'maklashish. Bundan tashqari, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish tamoyili terrorizm va ekstremizmning har qanday ko'rinishlariga qarshi kurashga doir milliy strategiyalar va qonunchilikda o'z ifodasini topgan. Markaziy Osiyo davlatlarining terrorizmga qarshi kurashidagi bunday umumiylik ularning umummilliy yondashuvlariga ham to'la mos keladi.

2017-2021 yillar Markaziy Osiyo uchun mintaqaviy hamkorlik faollashgan, davlatlararo munosabatlarda konfliktidan ko'ra, konsensus shukhi ustuvor bo'ldi. Ahil qo'shnichilik siyosatining bunyodkori va faol mintaqaviy siyosatning katalizatori bo'lgan – O'zbekistonning sa'y-harakatlari bilan dunyo Markaziy Osiyoni qaytadan kashf etmoqda.

"...Yaqin-yaqin yillargacha xavfsizlikning bo'linmasligi tamoyiliga nisbatan mintaqada davlatlarida munosabatlar ham turlicha bo'lganligi hech kimga sir emas. Buning ortidan Markaziy Osiyoda milliy-etnik nizolarning yuzaga kelishi, mintaqada suv resurslaridan oqilona foydalanish yuzasidan yoki mintaqada davlatlarini islomlashtirish bo'yicha tendensiyalarning mavjudligi..." "...mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlashga nisbatan potensial tahdidlarni saqlab turardi".

Terrorizmga qarshi kurash bo'yicha BMT va a'zo-davlatlar, jumladan, Markaziy Osiyo davlatlari tomonidan amalga oshirilayotgan tadbirlar ko'lami qanchalik katta bo'lmasin, ekstremizmga qarshi samarali kurashish masalasi kun tartibidagi dolzarb mavzulardan biri bo'lib qolmoqda.

Masalan, mintaqada 2008 yildan boshlab to 2018 yilning o'rtalarigacha terrorizm tasnifi bilan 19 ta holat yuz bergan va uning oqibatida 140 kishi vafot etdi. Shulardan faqat bittasi – 2018 yil iyulida Tojikistonda sodir bo'lgan terroristik holat (4 ta xorijiy velosipedchi bilan bog'liq voqea) "Iroq va Shom islom davlati" jangarilari tomonidan amalga oshirilganligi tan olindi. O'z vaqtida mintaqada bir qator terroristik yoki zo'ravon ekstremistik tashkilotlar tashkil etilgani va faoliyat yuritayotgani e'tirof etilgan. Bular qatoriga O'zbekiston islom harakati (O'IH), "Jamoati Ansarulloh", Islom jihodi ittifoqi, "Jundolloh", "Hib ut-Tahrir" va Sharqiy Turkiston islom harakatlarini kiritish mumkin.

Mintaqaning o'zida harbiy bosqinchiliklarning nisbatan kam kuzatilgani bilan, Suriya va Iroqda xorijiy terrorchi jangarilar safida markaziyosiyoliklarning borligi achinarli, albatta. Ularning bir qismi Afg'oniston va Pokistonda qo'nim topgan jangari guruhlarining ittifoqchilari bo'lsa, yana bir qismi Turkiya, Rossiya, Janubiy Koreyada mehnat migrantlari orasidan yollanganlar hisoblanadi. 2018 yil 5000 mingdan ortiq markaziyosiyolik Yaqin Sharqdagi turli frontlarda "faoliyat" olib borayotgan jangarilar safiga "migratsiya" qilingan.

XXI asr ikkinchi o'n yilligi boshlarida xorijiy jangarilarni Yaqin va O'rta Sharq mintaqasiga ommaviy migratsiyasi bilan bog'liq muammolar sezilarli bo'lmagan. Shuning uchun 2011 yilda qabul qilingan Qo'shma harakatlar rejasi, qolaversa, BMT global aksilterror strategiyasida ham xorijiy jangari guruhlar migratsiyasiga doir fikrlar yo'qligini ko'rish mumkin. Bugun Markaziy Osiyoning har bir davlatida Yaqin Sharq mintaqasidagi konfliktlar o'chog'ida ishtirok etgan yoki qaytgan shaxslar faoliyatiga huquqiy baho berish, reabilitatsiya qilish va ularni qaytadan jamiyatga reintegratsiya qilish muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Shunday muammolardan yana biri – Internetdan terroristik maqsadlarda foydalanish bilan bog'liq. "Dunyo bo'yicha Markaziy Osiyo davlatlarida kiberjinoyatchilik faoliyati bilan bog'liq ko'rsatgichlar yuqoriligicha qolmoqda". Markaziy Osiyo, jumladan, O'zbekiston uchun kiberxavfsizlikni ta'minlash va Internetdan terroristik maqsadlarda foydalanishga qarshi kurash dolzarb masalalardan hisoblanadi. Oxirgi yillar dunyodagi ekstremistik va terroristik guruhlar odamlarni yollash, tashviqot qilish, harakat yo'nalishlarini rejalashtirish, muloqot qilish, pullarni manzillarga yetkazish bilan bog'liq qo'poruvchilik maqsadlarida va buzg'unchi g'oyalarini targ'ib etishda Internetdan keng foydalanmoqda.

Bunday targ'ibot uchun imkoniyat beruvchi qulay shart-sharoitlar mavjud. Masalan, Yer yuzida 8 mlrd odam yashasa, ularning 80 foizi raqamli ravishda Internetda mavjud. 2025 yilga borib bu ko'rsatgich dunyo aholisining 84 foizi tashkil etishi mumkin. "Raqamli dunyoda mavjudlik so'nggi 20 yoki undan ko'proq yil ichida sezilarli darajada taraqqiy etdi". Hozirgi paytda esa raqamli dunyoda mavjudlik odamlarning ko'plab onlayn platformalar va tarmoqlar orqali kuzatiladigan o'zaro munosabatidir. Ko'plab odamlar raqamli dunyoda turli sahifalar, akkauntlar, profil va bloglarda bir nechta ko'rinishda mavjud.

Agar uchta eng yirik ijtimoiy tarmoq sayti mamlakat bo'lganida, ular aholisi eng ko'p davlatlarning kuchli o'ntaligiga kirgan bo'lardi, ya'ni aholi soni bo'yicha top 10 talik

(mln): «Facebook» – 1.400, Xitoy – 1.360, Hindiston – 1.240, «Twitter» – 646, AQSH – 318, Indoneziya – 247, Braziliya – 202, Pokiston – 186, Nigeriya – 173, «Instagram» - 152.

Bundan tashqari, yoshlar va o'rta yoshdagilar «Telegram» va «Facebook»da 100 foiz faol. Ikkala ijtimoiy tarmoq bir-birini yaxshi to'ldiradi, chunki Telegram'da fikr-mulohozalarni juda tez bildirish mumkin va u bir vaqtda millionlab kishilarga yetib boradi. Lekin «Telegram» qo'yilayotgan postlar muhokama uchun moslashmagan. Unda izoh qoldirish juda noqulay, bichib tashlanganga o'xshaydi. Shuning uchun asosiy harakatlar «Facebook»da yuz beradi, u yerda odamlar o'z fikrini izhor etishi va muloqot qilishi mumkin. «Facebook»dagi guruhlar aynan shu maqsadda maxsus yaratilgan.

Hozir biz ayrim guruhlarining ba'zi internet tarmoqlaridagi faolligini ko'ryapmiz, ya'ni kimdir siyosatda faol, kimdir atrof-muhit muhofazasida, kimdir – gender masalasida. Qaysidir jihatdan Markaziy Osiyo yoshlarini ham birlashtirib, ham bir-biridan ajratib turadigan narsa – ijtimoiy tarmoqlar va internet.

Agar Internet o'tgan asrning 80-yillari o'rtalarida paydo bo'lgan bo'lsa, "...90-yillardan so'ng tug'ilgan avlod uchun Internet ular hayotining ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Qaysidir ma'noda boshqa hayot ushbu avlod uchun begona. Ularni onlayn, ya'ni Internetga ulangan bo'lishni oflayn – real hayot deb biladi...". Xullas, yoshlar ijtimoiy tarmoqlarda bir-biri bilan muloqot qilmoqda, fikrlarini ochiq bildirmoqda, tanqid qilmoqda. Shu tariqa uning intellektual salohiyati o'sib borayotgani tabiiy. Biroq yoshlarning internet olami real hayot singari erkin emas.

Bildirilgan fikrlar asosida quyidagi xulosalarni aytish mumkin:

1) bugungi globallashuv va axborot asrida mazkur platformalarning insonlar, avvalo, yoshlar turmush tarzi uchun foydali tomonlari ko'p. Ulardan unumli foydalanish har bir shaxs (yoshlar)ning dunyoqarashi, oilaviy tarbiyasiga ham bog'liqlik tomonlari bor, albatta. Biroq bugun mintaqaning barcha mamlakatlari terrorizm va diniy ekstremizm tahdidlariga duch kelib turgan bir sharoitda Internet olamining real hayot singari erkin emasligini anglash muhim ahamiyatga ega. Har jihatdan hurfikr ko'ringan ijtimoiy tarmoqlardagi demokratiya ba'zida demonkrati muhit va undan manfaatdor bo'lgan kuchlar uchun qo'l kelayotganligiga qarshi kurash mintaqadagi ahil qo'shnichilikka ham ko'p jihatdan bog'liq;

2) Markaziy Osiyoda xavfsizlikka tahdidlarni o'ziniki va o'zgalarniki deb ajratishdan voz kechish muhim ahamiyatga ega. Mintaqa davlatlari tomonidan yaxlit xavfsizlik tamoyiliga amal qilinishi mavjud muammolarni bartaraf etishning muhim omili hisoblanadi.

